

UNIV. BIBLIOTH.

* 1878 *

HELSINGFORS

Lufufirja

alimmaisille oppilaitoksille Suomessa.

Toinen Sakso.

Maamme Kirja

Z. TOPELIUS'elta.

Suomentanut

Joh. Bäckwall.

40 punpiirroksuwan kansja.

Helsingissä,

painettu Hufvudstadsblad'in kirjapainossa, 1876.

G. W. Edlund'in kustannuksella.

Alkulause

Opettajille ja Opettajattarille.

Tässä jätetään maamme kansakouluille ja muille lukijoille suomenkos professori Z. Topelius'en vasta antamasta ruotsalaisesta kirjasta, „Boken om Vårt Land“, tällä yksinkertaisella nimellä: *Maamme kirja*, jolle nimitykselle pyydän lukijan ei panemaan laajempata merkintöä, kuin sen sisällys sille myöntää. Pyydän myös kansan yhtä hyväätahtoisesti, kuin alkuperäinen kirja on saanut yleisön mielisuosion, ottamaan vastaan tämän suomenkoksen, katsomatta moniin siinä oleviin epävakaisuksiin. Professori Topelius sanoo „Boken om Vårt Land“ olleen 19 vuotta tekeillä, ja mitä hän lausuu sen perusjuonesta ja sisällyksestä, sopii suomenkokseenkin, jonka vuoksi suomenkoksen tähän alkulauseesta hänen omat sanansa:

„Ainoastaan paras on hyvä kyllä nuorisolle, ja siksi annan minä parasta mitä voin oppilaitoksille ja meidän maallemme. Mutta paras, jota voin, on niin kaukana parhaasta toivottavasta, että pidän tätä kirjaa alustana, jolle jälkeentulovaiset rakentakoot jotakin parempata, pitäen sen mitä siinä kelpaa, ja jättäen jäännöksen unhotuksiin.

Jota alemmaksi lukukirja asetetaan ikäluokissa, niinkuin yksi ensimmäisiä, tietä raivaavia sivistämisen välikappaleita, sitä ylemmä täytyy asettaa sen vaatimus. Sen tarkoituksena ei ole ainoastaan selvän lukemisen ja luetun käsittämisen harjoittaminen; sen tulee myös samalla kertaa opettajan johdatuksella tuottaa vakavuutta, selkoa ja asianmukaisuutta oppilaan ajatusvoimaan. Ja nüihin muodollisiin ja ajatusjohtoisiin tarkoituksiin tulee lukukirjan yhdistää vielä kolmaskin aatteellinen, että herättää rakkautta vissiin oikeutettuun ajatusten tahi tunteiden piiriin kuin myös halua korkeampaan oppitietoon siinä.

Tältä näkökannalta olen ajatellat, ettei lukukirjan erilaisten ainetten tiheään vaihettelemisella tule hajottaa huomiota tahi hämentää ajatusten juoksua. Minä olen luullut sen pitävän pysyä

kiini rajoitetussa ajatusten piirissä, matkaansaattaa niiden välillä luonnollisen yhteyden ja juurikuin rakentaa siltoja ajatuksesta ajatukseen. Tarpeellista vaihettelemista en ole tahtonut etsiä ainetten moninaisuudessa, vaan saman aineen erilaiden näkökohtain osoittamisessa.

Ensi jakso tätä (ruotsalaista) lukukirjaa, painosta tullut 1856 (suomennos tuli jälkeempäin), oli perustettu sellaiselle käsitykselle ja sisälsi siis kysymyksen oppilaitoksille. Minusta on näyttänyt juurikuin kokemus olisi vastannut kysymykseen asian niin olevan. Ehkä opettajalla ja opettajattarella on ollut monia vajavuuksia täytettävänä „Luonnon kirjassa“, on yhteensopu perusjuonessa ja ajatusten yhdistämisessä näyttänyt vastaavan tarkoitusta.

On siis tämä toinen jakso tehty järjännäisesti saman perusjuonen mukaan. „Luonnon kirjaa“ seuraa nyt „Maamme Kirja“. Yhteys näiden kahden aatepiirin välillä, jotka molemmat lähtevät kodista, näyttää olevan niin yksinkertainen ja selvä, että tuskin voi ymmärtää, kuinka niin yksinkertainen miete on tarvinnut niin pitkän ajan valmistuaksensa. Vaikeus on osittain aineen oikeassa määäämisessä — minä olin ensin ottanut sen paljoa laajemmaksi, — osittain oikean rajan saamisessa lukukirjan, joka miellyttää, ja oppikirjan välillä, joka täydellisesti selittää ainoen. Suunnitelmat, joista olisi tullut kolme kertaa tätä suurempi kirja, on siis uhrattu tuleen, joka mainittakoon selilykseksi viipymiselle.

Mahdollista on, ettei tämäkään lopullinen toimitus ole tavannut oikeata määrää eikä oikeata tapaa. Epätasaisuuksia löytyy, ja historiallinen osa liikenee oppikirjaa, ilman ennakolta tulematta sen perinpohjaisiin selityksiin.

Tästä tuomitkoon kokemus. Pyydän Opettajain ja Opettajattarien, ystävyydestä koulun suureen asiaan, ilmoittamaan minulle muistutuksiansa, joko yksityisesti tahi sanomalehdissä, sitä varten, jos uutta painosta tarvittaisiin.

Niinkuin „Luonnon Kirja“ oli aiottu lapsille 8 vuodesta eteenpäin, niin on „Maamme Kirja“ 10 vuotisille ja siitä eteenpäin määräämättömään ikään, sillä aina jääpi jotakin vaikeaksi ymmärtää ennen täydellisempää ikää. Opettaja ja Opettajatar, joiden vallassa kirjan elävä voima on, valitseisivat erilaisille ikäluokille erilaisia „lukuja“. Kirjan tarkoitus ja sen tekijän mietteet tahovat miellyttää, mutta eivät hallita nuoria lukijoita.

Kirjan taiteellisesti tehdyt puupiirroskuvat (paitsi 308 sivulla olevata) ovat „Ny Illustrerad Tidning'in“ atelierissä Tukholmassa valmistetut osittain teräs- ja kivipiirrosten, osittain Ekmannin

y. m. käsipiirrustusten mukaan. Ainoastaan suuret kustannukset, jotka olisivat tehneet kalliimmaksi kirjan hinnan — joka on laskettu niin huokiaksi kuin mahdollista on ollut — ovat estäneet saamasta tähän usiampia kuvia, jotka tekevät Ruotsin kansakoulun uuden lukukirjan niin mieluiseksi“.

Suomentaja, jonka työ tässä nyt jääpi yleisön tarkastettavaksi, saapi nöyrimmästi kiittää professori Z. Topelius'ta, jonka pyynnöstä otin tämän työn tehdükseksi, hänen hyvistä neuvoistansa ja ohjauksistansa, kanslianeuvos E. Lönnrotia ja professori Ahlqvistia, jotka suomennostyön alussa olivat avullisina, kuin myös maisteri K. Slöörinä y. m., jotka korjausluennassa ovat oikoneet virhiä.

Hellempätä toivoa en voi kirjan vaikutukselle lausua kuin professori Topelius'en sanat esilauseen lopussa: „Herran Jumalan voima, joka ainoa vaikuttaa meissä kaikkea hyvää, siunathoon tämänkin vajavaisen työn, että se tulisi Hänen valtakuntansa hyödyksi ja moneen nuoreen sydämeen istuttaisi rakkautta isänmaatansa kohtaan“.

Koivistolla 14 päivänä joulukuuta 1875.

J. B.

Alueisto

Ensimmäinen luku. Maasta

1	1. Aamunlaulu
2	2. Kodista
3	3. Iltamasta
4	4. Sunnuntai
5	5. Ruuhkasta lauloja
6	6. Häiden hetkiä
7	7. Maasta ja kansasta
8	8. Meidän maastamme ja maailmasta
9	9. Merimiehen koti-ilta
10	10. Meidän maamme alusta
11	11. Meren-heitto
12	12. Iltamerestä
13	13. Aamun laulu
14	14. Suomen yläteitä ja laskoja
15	15. Maakunnista
16	16. Lapinmaan tuulet
17	17. Irtinajari
18	18. Loppionvasta ja Aavasta
19	19. Oulujoen
20	20. Kallan-kari
21	21. Isokyrö
22	22. Satakunnan rannikko
23	23. Eritas talvisia Aalunissa
24	24. Maanvieroma Uuskolassa
25	25. Hankonien Viikkumajakka
26	26. Pyynti
27	27. Nokianvirta ja Kyrönkoski
28	28. Paikkarin torppa
29	29. Suomen erämaita
30	30. Pajanteen vesistö
31	31. Saima
32	32. Puhkharju

Ainehisto.

Ensimmäinen Luku. Maasta.

1. Aamulaulu	1
2. Kodista	3
3. Isänmaasta	4
4. Sun maasi	7
5. Kuninkaan lahjoista	8
6. Hädän hetkenä	11
7. Maasta ja kansasta	13
8. Meidän maastamme ja mailmasta	14
9. Merimiehen koti-ikävä	17
10. Meidän maamme alusta	18
11. Meren-neito	21
12. Itämerestä	23
13. Aalannin laulu	26
14. Suomen ylänteitä ja laksoja	26
15. Maakunnista	29
16. Lapinmaan tunturit	33
17. Inarinjärvi	35
18. Luppionvaara ja Aavansaksa	36
19. Oulunjoki	39
20. Kallan-kari	41
21. Isokyrö	42
22. Satakunnan-rannikko	44
23. Eräs talvipäivä Aalannissa	46
24. Maanvieremä Uskelassa	47
25. Hankoniemen Vilkkumajakka	49
26. Pyynikki	51
27. Nokianvirta ja Kyrönkoski	52
28. Paikkarin torppa	54
29. Suomen erämaita	57
30. Päijänteen vesistö	58
31. Saima	60
32. Punkaharju	62

33. Imatra	siv. 64
34. Luonnon-mullistus	” 67
35. Laatokka	” 69
36. Suomen ilmanalasta	” 72
37. Kirkkaalla jäällä	” 75
38. Kesäyön kirkkaus	” 76
39. Joutsen	” 78
40. Ilman ennustamisesta	” 79
41. Graniiti-louhos Pyterlahdessa	” 83
42. Ruskealan marmorilouhos	” 84
43. Suomen rauta	” 86
44. Lapinmaan kulta	” 88
45. Kasvien levenemisestä	” 90
46. Metsä	” 94
47. Kulovalkea	” 97
48. Pellosta ja niitystä	” 99
49. Hallayö	” 102
50. Kärsväisyys	” 105
51. Syötävistä sienistä	” 107
52. Puutarhoista ja ryytimaista	” 109
53. Ystäviä ja vihollisia	” 110
54. Suomen hevosesta	” 112
55. Karjasta	” 115
56. Suomalaisia Paimenlauluja	” 116

Toinen Luku. Kansasta.

57. Mathias Castrén'ista	” 118
58. Suomen kansakunnasta	” 120
59. Permalaisista	” 123
60. Tschudilaisia kansanlauluja	” 125
61. Lappalaisista	” 127
62. Lappalaisen poro	” 129
63. Lappalaisten satuja	” 132
64. Päiviön suku	” 134
65. Lapin kansanlauluja	” 136
66. Lappalaisen pojan laulu	” 137
67. Wirolaisista	” 138
68. Wirolaisten Kalevi-poeg	” 140
69. Wirolaisia kansanlauluja	” 142
70. Suomen kansasta	” 145
71. Matti	” 148

72. Suomen kielestä	siv. 152
73. Lippo ja Tapio	” 155
74. Kettu ja Jänis	” 158
75. Kansan tarinoita jättiläisistä	” 158
76. Yhteentulo jättiläisten kanssa	” 161
77. Leikkisatuja	” 162
78. Suomalainen kansanrunous	” 166
79. Suomalaisia kansanlauluja	” 169
80. Suomalasia sananlaskuja	” 176
81. Suomalaisia Arvoituksia	” 180
82. Kansanusko ja taikausko	” 185
83. Karjalaisista	” 187
84. Savolaisista	” 190
85. Kaksi runoseppää	” 191
86. Hämäläisistä	” 194
87. Mestari-ampuja Martti Kitunen	” 196
88. Suomenmaan ruotsalaisista asukkaista	” 200
89. Ruotsinkielestä	” 202
90. Saariston asukkaat lounaspuolisessa Suomessa	” 204
91. Uusmaalaiset	” 206
92. Pohjalaiset	” 210
93. Wenäläiset Suomessa	” 213
94. Muista, jotka ovat muuttaneet Suomeen	” 214

Kolmas Luku. Pakanallisia Jumaloita ja sankarisatuja.

95. Pakanallisten Suomalaisten Jumaloista	” 216
96. Kalevalasta ja Elias Lönnrotista	” 220
97. Mailman luomisesta	” 223
98. Maanviljelyksen alku	” 226
99. Tulen synty	” 228
100. Raudan synty	” 230
101. Wäinämöinen ja Joukahainen	” 235
102. Wäinämöisen ensimmäinen Pohjolan matka	” 238
103. Ilmarinen takoo Sammon	” 241
104. Lemminkäisen elämän vaiheista	” 243
105. Lemminkäisen surma	” 245
106. Wäinämöinen Tuonelassa	” 247
107. Ilmarinen saapi Pohjan neidon	” 249
108. Satu Kullervosta	” 252
109. Sota sammon tähden	” 254
110. Wäinämöisen laulu	” 625

111. Sota valon tähden	siv. 258
112. Wäinämöinen ja Jesuslapsi	” 263

Neljäs Luku. Kertomuksia Suomen katolisesta ajasta.

113. Kivi-aikakauden kansasta	” 266
114. Suomalaisista pakanuuden ajalla	” 268
115. Ruotsalaisista	” 270
116. Pyhästä Eerik kuninkaasta	” 273
117. Ensimmäinen risti-retki Suomeen	” 275
118. Kuningas Eerik ja pispa Henrik	” 278
119. Pispa Henrikin kuolemasta	” 279
120. Pispa Tuomaasta	” 281
121. Hämeenmaa ristitään	” 284
122. Karjala ristitään	” 286
123. Wenäjän valtakunnan alusta	” 288
124. Matti Kurki ja Pirkkalaiset	” 290
125. Kuinka erämaat tulivat asutuiksi	” 292
126. Pispa Hemmingistä	” 294
127. Kalmarin Unioni	” 296
128. Pispa Maunu Tavast'ista	” 298
129. Katolisesta opista	” 300
130. Turun tuomiokirkosta	” 302
131. Naantalin luostarista	” 304
132. Suomen neljästä säädystä	” 307
133. Wiipurin pamauksesta	” 309
134. Kristian Tyrannista	” 312
135. Kustaa Waasasta	” 314
136. Junker Tuomas ja Eerik Fleming	” 316
137. Pispa Arvid Kurk	” 319

Viides Luku. Kertomuksia Suomen sotaisista ajoista.

138. Lutheruksen uskonpuhdistuksesta	” 321
139. Kuningas Kustaan hallitus	” 323
140. Pispa Mikael Agrikola	” 326
141. Suomen herttua Juhana	” 328
142. Kuningas Eerik ja Suomalaiset	” 330
143. Kaarina Maununtyttärestä	” 333
144. Pontus Delagardie ja hänen aikansa	” 334
145. Klaus Fleming ja Nuijasota	” 337
146. Herttua Kaarlo ja Arvid Stålarm	” 339
147. Juhana Flemingistä	” 341

148. Kuningas Kaarlo 9:nestä	siv. 343
149. Sigfrid Forsius'esta	” 345
150. Kuningas Kustaa Aadolfista	” 347
151. Suomalaiset Demmin'in luona	” 349
152. Sota-tappelu Breitenfeld'in tykönä	” 351
153. Suomalaiset Würtzburg'issa	” 354
154. Meno Lech-virran ylitse	” 356
155. Tappelu Lützen'in tykönä	” 358
156. Kuningatar Kristina ja kolmenkymmenvuotisen so- dan loppu	” 362
157. Kreivin aika ja Turun akatemia	” 364
158. Kuningas Kaarlo 10:stä Kustaasta ja Arvid Witten- bergistä	” 367
159. Kuningas Kaarlo 11:sta ajasta	” 369
160. Suuri nälänhätä	” 371
161. Kahdestoista Kaarlo ja tappelu Narvan luona	” 374
162. Tie Pultavaan	” 377
163. Wiipurin valloitus	” 379
164. Tappelu Isossa-Kyrössä	” 381
165. Kajaanin linna ja Kivekkäät	” 384
166. Stefan Löfvingin retkistä	” 386
167. Ison vihan aikoja	” 390
168. Kuningas Kaarlo 12:sta muisto	” 393

Kuudes Luku. Kertomuksia Suomen uudemmasta ajasta.

169. Uuden-kaupungin rauhasta ja vapauden-ajasta	” 396
170. Arvid Horn ja Suomen jälleen voimaan asettami- sesta	” 398
171. Lappeenrannan tappelu	” 401
172. Hyödyn aikakausi	” 404
173. Kuningas Kustaa 3:mas	” 407
174. Anjalan liito	” 411
175. Porrassalmen tappelu	” 414
176. Kuningas Kustaan kuolema	” 417
177. Kustaa Mauritz Armfelt	” 419
178. Henrik Gabriel Porthan	” 422
179. Frans Mikael Franzén	” 425
180. Vuoden 1808 sodasta	” 428
181. Kaarlo Juhana Adlercreutz	” 432
182. Rauha Haminassa	” 436
183. Vänrikki Stoolin Tarinat	” 439

184. Sotilaspoika	siv. 442
185. Keisari Aleksanteri 1:nen ja Porvoon valtiopäivät	" 444
186. Jälleen-yhdistetty Suomi	" 447
187. Turun tulipalo	" 451
188. Yliopiston riemujuhla 1840	" 453
189. Keisari Nikolai ja sota merivaltoja vastaan	" 457
190. Keisari Aleksanteri 2:nen ja Helsingin valtiopäivät 1863.	" 460
191. Maamme perustuslaista	" 464
192. Maamme pääkaupungista	" 468
193. Yhteiskunnasta ja hallituksesta	" 471
194. Yhdistys- ja kulkukeinoista	" 475
195. Edistyminen varallisuudessa	" 479
196. Kirkko ja koulu	" 483
197. Runoilijoista ja taidenieikoista	" 487
198. Suonion virsi kotimaan puolesta	" 491
199. Kotiintulo koulusta	" 492
200. Isänmaan virsi	" 496

Ensimmäinen Luku.

I. Maasta.

1. Aamulaulu.

Tuhanten rantain partahilla
Heräjä armas synnyinmaa!
Herää, kun taivaan rantehilla
Jo aamun koitto leimuaa!
Ikävä yös' on haihtuva
Ja valon-riemu voittava.
Tuhanten rantain partahilla
Heräjä armas synnyinmaa!

Kuin kukkaranta aamusella,
Heräjä uuteen aikahan,
Sill' uusi päivä paistehella
Hälvensi varjon kuoleman!
Siis varmistu sä muistoissa,
Jalostu mielen avuissa!
Kuin kukkaranta aamusella
Heräjä uuteen aikahan!

Sun kyyneleesi kuivakohot
Kuin kaste aamun tuulihin!
Keväimen kylmät lauhtukohot,
Ja ruusut nouskoot kasvoihin;
Kukiksi nuput puhjetkoot;
Ja mielet, toiveet tointukoot!
Sun kyyneleesi kuivakohot
Kuin kaste aamun tuulihin!

Soitamme sumu vielä peittää,
Vaan öiset haamut karkoita!
Ja Herran haltuun rientos' heitä
Elosi hetken aamuna!
Sanalla itses' sonnusta:
Ole, maani, vahva Herrassa!
Soitamme sumu vielä peittää,
Vaan öiset haamut karkoita!

Sä nouse, nuori maani armas,
Mereni, lampin', läikkykää!
Jo kuuluu lintuin laulu harras,
Jo päiväss' aallot välkkyää.
Heräjä tuulten huminaan!
Ja loistoon aamun kirkkahan!
Sä nouse, nuori maani armas,
Mereni, lampin', läikkykää!

2. Kodista.

Sitä kuusta kuuleminen,

Jonka juurella asunto.

Suomal. sananlasku.

Tämä kirja kertoo Suomesta. Tämä kirja kertoo isänmaasta. Mikä on Suomi? Se on maa monien muiden maiden seassa. Mikä on isänmaa? Se on meidän fuuri kotimme.

Minulla on pieni koti, jota minä rakastan enemmän kuin mitään muuta paikkaa maan päällä. Isäni taloa en voi koskaan unhottaa. Siinä olen kotonani, siinä tulen parahite toimeen. Enkö tuntisi tietä ja weräjäätä? Enkö muistaisi taloa ja tupaa? Raikki on minulle siinä aiwan tuttua. Näitä portaita olen aiwan usein astunut. Tämän oven olen aiwan usein awannut. Minä olen katsonut akkunasta ulos. Minä olen lämmitellyt takan edessä. Minä olen syönyt pöydässä. Minä olen nukkunut vuoteessa. Minä tunnen jokaisen penkin, jokaisen kiven ja jokaisen polun. Siellä en eksyisi, enpä yön pimeydessäkään.

Usein olin hewosia juotettaessa kaimon luona. Usein saatoin meidän lehmii laitumelle. Usein nauroin Mustille, joka haukkui orawata. Muistanpa pihlajan, kun se oli marjoista punaisena, ja koiwun, jossa leppäkerttu oli laulamassa. Kesällä olen poiminut mansikoita mäellä metsässä. Talwella olen lastenut fiellä mäkeä kolkalla. Silloin oli ilo, kun jää sulii järvestä ja pääsimme soutamaan weneellä. Sitte taas syksyllä lentää kiidätimme kuin linnut eteenpäin firrkaasti wälkkywällä jäällä.

Ohtä hywä, jos kotini on ollut rikas taikka köyhä. Minä olen ollut siinä onnellisena. Siinä on minulla ollut lämmintä ja hywää, waatetta ja ruokaa, hoitoa ja lempeyttä. Siinä olen kaswanut aina lapsuudestani asti. Siinä on

isäni tehnyt työtä, siinä on äitini laulanut minulle kauniita laulujaan. Silloilla maata pannesamme kuulin äitini rufoilewan. Hyvä Jumala, janoi hän, suo lapsistani tulewan hyvä ihminen! Koska olet meidän isämme taiwaassa, niin suo meidät aina olla uskollisina lapsinasi. Ja sitte opetti hän minulle sen kauniin rukouksen: „Jumal' lasten ystävä“...

Kyllä siis tiedän kaiken hyvän olewan lahjan taiwaalliselta Isältääni. Ja hänen hyvä, siunattu lahjansa on rakas kotikin. Tahdon siis kiittää ja ylistää häntä kaikkina elämäni päiwinä.

Tiedänhän siis hyvin rakastaa pientä kotia. Mutta en vielä oikein ymmärrä mitä se on että rakastaa suurta kotia, jota kutsutaan isänmaaksi. Paljohan siinä on toisin, kuin meillä on kotona. Tiet ovat erilaisia, talot ovat erilaisia, ihmiset ovat erilaisia. Saatanhan ehyä misjä en koskaan ole ollut. Ei kukaan tunne minua siellä, enkä minäkään tunne ketään. Kuinka voin rakastaa vierasta maata? Kuinka voin olla onnellisena, iloisena ja tuttavana vierasten ihmisten luona?

En wain, kotini tunnen minä kyllä; mutta mikä on isänmaani?

3. Isänmaasta.

Minä siirrä talayerin entisiä rajoja,
jotka esi-isäs tehneet ovat.

Salom. Sanaul. 22: 28.

Eräänä aamuna seisoin korkealla tikapuilla, jotka olivat pystytetyt tupamme katon räystästä vasten. Siitä näin kauas ympäriinsä. Ulohtaalla meidän talosta näin olewan muita taloja. Ulohtaalla meidän syöttö-ha'asta näin ole-

wan niittyjä, peltoja, teitä, wuoria, metsiä ja wesiä. Tie-
fin kyllä mailman olewan laajan, mutta en luullut sitä niin
suureksi. Ja taas juohtui mieleeni tuo kummallinen ajatus,
että kaikki tämä olisi meidän maamme, meidän suuri ko-
timme.

Minä laskeusin tikapuilta alas. Mitäni oli kerynyt lam-
paansa, istui siinä portailla ja eroitteli walkeat willat mus-
tista wakkaan. Minä kysyin häneltä: onko kaikki tämä maa,
niin ulohtaalle kuin woin nähdä, meidän isänmaatamme?

Mitäni sanoi minulle: istu tähän wiereeni, niin sanon
sen sinulle. Kaikki tämä maa, jonka tässä voit nähdä, ja
wielä paljo sitäkin enempi, on Suomenmaa. Ennen sinun
isäsi asui tässä maassa sinun isäsi-isä. Ennen häntä asui-
wat hänen isänsä ja esi-isänsä, ei ainoastaan tässä talossa,
waan monissa taloissa ja monissa eri osissa maata. Tämä
maa oli heidän, ja siksi on tämä maa meidän isämme maa,
joka on tullut perinnökki meille, heidän lapsillensa. Täällä
owat he eläneet, tehneet työtä, riemuinneet ja kärsineet jo
kauan ennen meitä. Täällä owat he kuolleetkin ja maaka-
wat maahan haudattuina. Jos eivät nämä meidän isämme
olisi niin kärsiwällisesti ja ahkerasti tehneet työtä, olisi mei-
dän maamme nyt leiwätön erämaa. Jos he eivät olisi
waeltaneet Jumalan pelwossa ja kaswattaneet lapsiaan Ju-
malan totiseen tuntoon, olisimme me nyt sökeita pakanaita.
Jos he eivät olisi opettaneet lapsilleen hyödyllisiä tietoja,
olisimme me nyt tietämättömiä metsäihmisiä. Jos he eivät
olisi warjelleet maatamme wihollisten wäkiwaltaa vastaan,
ei olisi meillä nyt lakia, oikeutta eikä wapautta. Sillä tämä
maa on kärsinyt paljon hätää kylmästä ilma-alasta ja pal-
jon wäkiwaltaa wierailta kansoilta. Mutta tämä sama maa
oli meidän isillemme hywin rakas, juuri niin rakas, että he
owat sen eteen uhranneet pitkälliset waiwansa, ajallisen on-
nensa, sydämensä weren ja henkensä.

Meidänhän tulee siis aina olla kiitolliset isillemme ja talleltaa heidän muistonja kunniasa. Meidän tulee kunnioittaa heitä, niinkuin me kunnioitamme isää ja äitiä, että me menestyisimme ja kaavan eläisimme siinä maassa, jonka Jumala meille on antanut. Meidän tulee aina kokea olla isäimme arvoisina, ettei heidän kuolemattomain henkiensä tarwitseisi surulla ja häveten katsella alhaalla olevia keltottomia lapsiaan. Sitä maata, jota he ovat wiljelleet ja kaunistaneet, tulee meidänkin kaunistaa ja wiljellä. Sitä maata, jota he ovat niin hellästi rakastaneet ja warjelleet aina kuolemaan asti, tulee meidänkin rakastaa ja warjella, juuri kuin hekin.

Ja ei ainoastaan heidän tähtensä, waan myös meidän itsemme tähden. Sillä Jumala on suonut tämän maan meille antamaan kaikkea mikä meille on wälttämättömästi tarpeellista ja rakasta maan päällä. Se antaa meille waatteet ja leiwän, työtä ja palkkaa, ystäviä ja turvaa. Se kaswattaa meitä jumalanpelkoon ja kaikkiin ihmisten hywiin awuihin. Se neuwoo meitä seurakuntansa ja kouluinsa opetuksella. Se suojelee meitä hallituksellaan ja la'illaan, ettei kukaan saa tehdä meille wääräyttä. Se auttaa meitä kaikissa hywisissä ja hyödyllisissä toimisissa. Se antaa meille eläessämme asunnon ja kuoltuamme haudan. Siksihän on tämä maa meidän juuri kotimme. Tämän maan hyväksi tulee meidän tehdä uskollisesti työtä ja, jos Jumala niin tahtoo, kunnialla kuolla.

Muista aina Jumalan antaneen meille tämän maan omaisuudeksemme, että se täyttäisi taroituksensa mailmassa ja että hänen tahtonsa tapahtuisi niin maassa kuin taiwaassa. Sillä maa on Jumalan ja kaikki mitä siinä on. Meidän tulee tehdä tili siitä, millä tavalla me olemme käyttäneet Jumalan lahjan. Hän on kerran sanowa jokaiselle meistä: minä olen pannut sinun hoitajaksi talooni ja hallitsijaksi tähän minun maahani. Kuinka olet sinä hoitanut minun ta-

loani? Ruinka hallinnut minun maatani? Mitä on meillä vastaamista Herralle? — Hän, joka tuomitsee kaikki vanhurskaalla tuomiollaan, on löytävä meissä ainoasti syntiä ja puutosta. Mutta meidän tulee rukoilla häntä, ollessamme vielä hänen huoneenhaltioinansa, että hän antaisi meille oikein voimallisen, oikein uskollisen ja aina vilpittömän rakkaudenisänmaatamme kohtaan. Että tämä maa rukoistaisi hänen kaikkivaltiaasssa suojeluksessaan ja julistaisi hänen kiitostaan surusta sukuhun.

4. Sun maasi.

Elä, Suomen lapsi, vaihda pois

Sun maatas armasta!

Sana ja leipä vieraan ois

Kovaa ja karvasta.

Sen taivas, päiv' on himmeä,

Sen sydän ei sua ymmärrä.

Elä Suomen lapsi vaihda pois

Sun maatas armasta!

On Suomes' armas avara,

Ihana on sen maa.

Sini sen vedet kaunistaa

Ja rannat kunnia.

Sen yöt ja päivät valosat,

Tuhannet tähdet loistavat.

On Suomes' armas avara,

Ihana on sen maa.

Elä, Suomen lapsi, lähde pois
 Sun maastas' kalliista!
 Sull' riemua ja rauhoa
 Ei missään muuall' ois.
 Jos kuinka kauas kulkisit
 Sun juures' Suomi sulkisi.
 Elä, Suomen lapsi, lähde pois
 Sun maastas' kalliista!

5. Kuninkaan lahjoista.

Minä sanoin: kuinka voimme me tehdä työtä koko maamme hyödyksi: Emmehän me voi matkustaa ympäriinsä ja tehdä joka paikassa työtä. Ja miksiä tefisimme palkatta työtä muille?

Mitini sanoi: olipa kerran kuningas; hänellä oli kaffi palvelijata, Nötinen ja Päiwönen. Kuningas sanoi heille: te olette warmat työmiehet, minä annan teille kummallekin lappaleen maata. Ja hän antoi Nötiselle kauniin hedelmällisen maan, jossa oli kaswawia kenttiä, sinertäwiä wesiä, kauniita metsiä. Mutta Päiwöselle antoi hän hedelmättömän erämaan, joka oli täynnä soita.

Molemmat miehet alkoivat tehdä työtä. Nötinen ajatteli: tästä minä tahdon rikastua, ja muut tulfoot fitte toimeen kuinka tahansa. Sitte kaatoi ja poltti hän metsät, kylwi tuhkaan ja otti siitä kaswut kaswujen perästä, fikfi että hän oli imenyt maasta kaiken mehun. Samalla lailla häwitti hän wedet ja otti niistä kaikki kalat. Ja hänestä tuli rikas jokfikukfi ajakfi, mutta kun maassa ja wedessä ei enää ollut ottamista, tuli hänestä köyhä, hänen lapsistaan tuli kerjäläiset, ja maa jäi autiofikfi.

Päivönen ajatteli: tämä maa on kowaa ja hedelmätöntä; minä teen sen hedelmälliseksi. Hän ojitti suot, hän kynti maan, hän perkkasi metsät, hän hoiti kalawetensä. Se oli pitkällistä, karsittavaa ja monien puutosten alaista työtä, mutta viimein tuli palkintokin. Päivönen koki latonsa täyteen, hänen lapsensa saivat perinnökseen sen hedelmällisen maatilan ja maa kukoisti.

Monien vuotten perästä tuli kuningas käymään näissä valtakuntansa osissa. Tultuaan lähelle Yötisen asuntoa sanoi hän: eikö tämä maanpaikka ennen ollut hedelmällistä ja kaunista? Kuka teki tämän näin jylhäksi ja rumaksi? Palwelijat sanoivat hänelle: tämän on Yötinen tehnyt. Ja taas kysyi kuningas tultuaan lielle Päivösen asuntoa: eikö tämä maanpaikka ollut ennen erämaata ja hedelmätöntä? Kuka teki tämän näin kauniiksi ja rikkaaksi? Palwelijat sanoivat hänelle: tämän on Päivönen tehnyt. Silloin sanoi kuningas Yötiselle: sinä ahne ja paha palwelija, enkö minä antanut sinulle runsastuloista lahjaa, että sinä ylistäisit minua työlläsi ja tekisit monta tulevaisen ajan sukua onnelliseksi? Katso, tuossa on sinun teko! Ja hän ajoi sen ahneen palwelijan häpeän kanssa pois valtakunnasta. Mutta Päivöselle sanoi hän: sinä hyvä ja uskollinen palwelija, minä annoin sinulle huonon lahjan, mutta sinä olet ylistänyt minua rakkaudellasi ja työlläsi, riemufsi tulevaisen ajan suvulle. Tule, minä annan sinulle vielä paljoa rikkaamman maan; ole sinä minun uskollisin ystäväni ja esikuvana minun kansalleni *).

No niin, sanoi äitini, miltä sinusta näyttävät nämä kaffi miestä? Kumpiko näistä on paremmin hoitanut kuninkaan lahjan?

Minä sanoin: Päivönen.

Dikein sanoit, vastasi äitini. Yötinen piti huolta

*) Sinä hyvä ja uskollinen palwelija, vähän päällä sinä olit uskollinen; minä panen sinun paljon päälle. Math. 25: 21.

ainoastaan itsestänsä eikä ottanut waaria mistään muusta kuin omasta voitostaan. Siksi meni hän häpeän ja wahingon kanssa pois maastaan. Päiwösellä oli huolena jälkeentulewaistensa onni, ja hän teki työtä isänmaansa hyödyksi. Siitä sai hän itse wiimmein riemua ja kunniaa, kun hänen maansa tuli rikkaaksi. Hullu on se, jolla on huolena ainoastaan hetken voitto; wiisas pitää huolta tulewaisistakin päivistä. Monta, monta vuotta jälkeinpäin, näiden kahden miehen jo kauan senjälkeen kuoltua, osottelivat ihmiset sitä autioiksi tullutta maata ja sanoivat: tämän on Mötinen tehnyt! Ja taas osottelivat he sitä rikasta maata ja sanoivat: tämän on Päiwönen tehnyt! Kumpiko näistä kahdesta miehestä on jättänyt paremman muiston tulewiin aikoihin?

Minä sanoin: Päiwönen.

— Tee siis mitä hän teki, sanoi äitini. Joko sinä wiljelet maata, taikka purjehdit merellä taikka palwelet käsi-työllä, tahi hoidat taloutta, taikka hyödyttät tiedoilla, tahimillä muulla kunniallisella tavalla hywänsä ansaitset leipäsi, niin pidä huolenasi, että sinä teet sen hedelmälliseksi, joka ennen oli kaswamattomana. Pidä waari, että jätät jälkeesi jotakin parempata kuin se oli, jonka itse otit vastaan. Kun sinä niin teet, teet sinä maasi eteen työtä. Ei mikään työ ole niin vähäarwoista, että Sumala olisi sen unhottanut, tahise oliji isänmaalle hyödytöntä. Mutta sitä pitää tehdä rakkaudella ja uskollisella ahkeruudella. Kun hywä työntekijä kuolee ja hänen nimensä unohtuu, jäävät hänen työnsä hedelmät jällelle. Kaikki hywä, kaikki hyödyllinen, joka nyt ihastuttaa ja hyödyttää meitä, se on summa monien tuhanten ennen meitä olleiden töistä. Me siunaamme heitä heidän tuntemattomissa haudoissaan. Mutta ahne työntekijä ei jätä mitään jälkeensä. Hän on tehnyt työtä omaksi voitokseen ja ei woi kuitenkään ottaa voittoaansa mukaansa hautaan. Mitä warten on hän siis elänyt?

6. Sädän hetkenä.

Minä sanoin: pitääkö minun hywin rakastaman isänmaatani?

— Hywin, sanoi äitini. Enemmän kuin rakkaimpiasi, enemmän kuin itseäsi. Enemmän kuin kotiasi ja kaikkea mitä sinulla on. Enemmän kuin koko maallista onneasi, ja vieläpä män kuin henkeäsi. Mutta ei enempätä kuin Jumalata, kunniataasi ja omaa-tuntoasi.

Tätä en minä ymmärtänyt. Minä ymmärsin nyt kuinka voidaan tehdä työtä muunkin, kuin oman voiton pyynnön eteen. Mutta se oli minusta kohtuutonta ja kowaa, että panna kaikki alttiiksi sen maan eteen, joka ei ole ainoastaan minun yksinäni, vaan kuuluu niin monelle. Miksi pitäisi juuri minun antaman pois omaisuuteni tahi paneman henkeni alttiiksi, kuin on niin monia muita, jotka saattawat tehdä sen minun sijassani? Olkoon tämä heidän asianansa; mitä se minuun koskee?

Muutamana päivänä jälkeenpäin seiso iäitini kosken rannassa ja huuhtoi vaatteita. Oli satanut ja kiwet olivat märkinä. Äitini jalat liukahtiwat kiweltä, ja hän lankefi weteen; — wirta wei häntä alas; sitä en unhota koskaan. Useita ihmisiä seiso rannalla; kaikki olivat hämmästyksissä; mutta ei yksikään tiennyt neuwoa ja apua. Minä olin ainoastaan heikko poika; mutta seisoa nyt siinä ja nähdä äitini kuolewan, ei, sitä en minä saattanut. Siinä oli airo; — minä sieppasin sen ja juoksin weteen. Tuskin tiesin mitä tein. Koski pauhasi ja oli wetää minun muassaan, mutta ennätin ojentaa äitilleni airon, ja me molemmat pääsimme rannalle.

Siinä otti äitini minun syliinsä ja antoi minulle rakkaasti suuta. Miksi uskalsit panna henkesi waaraan minun tähteni? sanoi hän. Seisoihan siinä rannalla monta muuta.

Miksi panit juuri sinä henkesi alttiiksi minun tähteni? Eikö joku muu olisi saattanut sitä tehdä sinun sijassasi?

Minä sanoin: sitä en minä ajatellut. Kuinka voin minä nähdä sinun olewan vaarassa, enkä olisi auttanut sinua? Täytyihän minun uskaltaa panna henkeni vaaraan sinun tähtesi.

Siinä naurahhti äitini wesisssä filmin ja sanoi: aiwan niin, täytyihän sinun totella Jumalan ääntä sydämessäsi. Ja niinhän sekin on, jos isänmaasi on vaarassa. Et sinä silloin muista niitä monia muita. Jumalan ääni sydämessäsi sanoo sinulle, että sinun silloin täytyy ajattelemtatta juosta koskeen. Oi lapseni, kun se ääni, maasi sinua tarwiteissa, kutsuu sinua, elä ole silloin epämielinen, waan urhollinen, ja pane kaikki alttiiksi welvollisuutesi täyttämistäsi warten! Niin owat tuhansien tuhannet tehneet ennen sinua. Ne owat kuulleet kosken pauhaawan, ja itse owat he seisoneet kuiwalla rannalla. He owat olleet warallisia ja turwallisia laukana warasta, kun laukainen osa heidän maansa on joutunut hätään. Ja kuitenkin eiwät he ole arwelleet. He owat rohkeamielisesti lähteneet waiwoihin ja kamppauksiin. He owat mieluisesti antaneet wiimmeisenkin ropon, lapsensa ja itsensä heidän suuren, yhteisen, rakkaan äitinsä, isänmaansa eteen. Ja joko he owat menettäneet henkensä sodassa, tahi palanneet, niinkuin sinä, woiton kanssa takasi, — he eiwät ole koskaan katuneet urhollisia uhraamisiaan, kamppaustaan, woittoansa tahi kunniarikasta kuolemaansa. Niillä ainoastaan, jotka owat jättäneet maansa hädän hetkenä, näillä uskollisen äitin pelkureilla, laiskoilla, petollisilla lapsilla, näillä ei ole fitte koskaan ollut rauhaa tahi iloa koko heidän elämänsä aikana. Heidän maanmiestensä ylenkatse, heidän oma häpeänsä ja omantunnon nuhteet eiwät ole antaneet heille lepoa. He owat paenneet kamppausta ja saaneet kamppauksen omaan sydämeensä. He owat etsineet rauhaa ja saaneet ijäisen rauhattomunden. Joka rakastaa enemmän henke-

änsä kuin welvollisuuttansa ja kunniatansa, hän rakentaa huoneensa heikolle jälle, ja wirta nielee hänen.

Di lapseni, luowu siis itsestäsi rohkealla mielellä! Silloin on Sumala totisesti siunaawa sinun rehellisen tahtosi, ja sinä olet tulewa rakastetun isänmaasi arvoolliseksi lapseksi.

7. Maasta ja kansasta.

Nytpä ymmärrän sen.

Tämä maa on minun isänmaani. Joko minä suomen kielellä kutsun sen Suomenmaaksi, tahi ruotsiksi nimitän sen Finland, on se kuitenkin aina sama maa. Kaikki sen pojat ja tyttäret owat samaa kansaa, puhufoot mitä kieltä tahansa. Sumala on monena satana wuotena yhdistänyt heidät samaan kotomaahan, samain lakien ja hallituksen alle. Mitä hyvää tahi pahaa on tapahtunut toiselle, se on tapahtunut toisellekin. He owat kaswaneet, eläneet ja kuolleet toistensa wieressä samassa ylhäisessä pohjoisessa, saman taiwaan alla, tehden samaa kowaa työtä henkensä elatukseksi. Heillä on sama kristin-usko, sama opetus, samat oikeudet, samat welvollisuudet, sama etu, sama wahinko, sama wapaus, sama rakkaus ja sama toivo. Niin owat he maanmiehiä, weljiä ja sisaria kaikkina aikoina. Heillä on, ei kaikki, waan yksi isänmaa. Eiwätkä he ole kaikki kansaa, waan yksi kansa. Sumala antakoon meille kaikille hywänsopuisen mielen. Mitä Sumala on yhdistänyt, ei ihmisen pidä sitä eroittaman.

Muutamissa wieraisissa maisissa on paljo riitaisia wäliä. Eri sukuperistä lähteneet ja erikieliset kansakunnat asuwat toistensa wieressä, mutta eiwät woi olla sowingossa. He riitelewät heidän kielestään ja eduistaan; toinen tahtoo sortaa toistaan. Wälistä wuodatetaan werta; aina tulee paljo onnettomuutta. Jos kaikki pysyisiwät sowingossa, olisiwat

he wälewät, mutta eripuraisuus tekee ne heikoiksi. Sitte tulee wieras kansa ja valloittaa heidät. Sen sijaan että olisivat voineet olla wapaina ja onnellisina, menettävät he niinä kaikki, kun he eivät voineet sopia siitä, mitä heillä oli.

Muissa wieraisissa maissa ovat kansat paremmin ymmärtäneet oman onnensa. Alkujaan ovat he olleet eri sukuperistä lähteneitä, eritapaisia, erikielisiä ja ovat riidelleet keskenään. Mutta aikain kuluessa ovat he tottuneet pitämään arvossa ja rakastamaan toisiaan, jakamaan hywyytään ja suomaan toisilleen yhdellaisia etuja. He ovat kasvaneet wälewiksi yhteydessä ja tulleet yhdeksi kansaksi, jota ei yksikään wieras ole uskaltanut loukata. Kaikki suuret ja voimalliset kansat ovat tällä tavalla kasvaneet useista kansoista, jotka alkujaan ovat olleet toisilleen wieraita. Yhteinen isänmaa ja pitkän aikain yhteiset elämän-waiheet ovat tehneet heidät yhdeksi. Sitä ei löydy yhtään kansaa, jolla olisi niin sekaumaton sukuperä, ettei sillä olisi wieraita esi-isäinsä seassa; eikä millään kansalla ole niin sekoittamattointa kieltä, ettei siihen olisi lainattu sanoja muilta.

Jumalan tahto on se, että kansat alinomaa oppiivat jotakin toisiltaan. Ja kaikki kansat ovat työntekijöitä ihmisen suuron suuressa yhdyskunnassa, joka jakaupi moniin haaroihin. Se on juurikuin wallansuuri wanha koinu: lehti olet sinä ja sinun pieni koti; oksa on sinun kansasi; runko on koko ihmiskunta.

8. Meidän maastamme ja maailmasta.

Oma maa mansikka,
 Muu maa mustikka.

Suomal. sanant.

Minä tiedän maamme olewan ainoastaan vähäisen osan maan pinnaasta. Mutta minä luulin ennen, että me

asuimme keskellä mailmaa. Nyt tiedän Suomemme olevan pohjaisessa osassa sitä mailman osaa, joka kutsutaan Europaaksi, ja meren tykönä, joka kutsutaan Itämereksi. Tiedän myöskin lähimmäisinä naapuri-maina olevan: itäpuolella Venäjänmaan, länsipuolella Ruotsin- ja Norjanmaan, eteläpuolella Viron- ja Lihwinmaan, jotka kuuluvat Venäjän valtakuntaan, sekä etempänä eteläänpäin Saksanmaan ja Tanskan. Pohjaispuolella maatamme on ainoastaan autio Jäämeri, josta meidät erottaa kaitainen kaisla Norjan Lapinmaasta. Meillä on pitkä matka muihin mailman osiin ja lämpimämpiin maihin. Maata myöten saatamme ainoastaan Venäjänmaan läpitse tulla etelä-Europaan. Meritse tulemme sinne Itämeren ylitse, joka on suuri lahti Atlantin-valtamerestä. Talvella sulkee usein jää tämän meritsemme, mutta meidän urhoolliset merimiehemme purjehtivat kaikilla merillä ja vaihettavat tavaroitamme muiden maiden tavaroihin.

Sillä Jumala on luonut maat kummallisesti monenkaltaisiksi, niin ettei toinen maa ole toisensa lainen. Muutamat maat ovat hywin lämpimiä, toiset hywin kylmiä, toisissa taas on kohtalainen lämmin. Maiden muoto, vuoret, maanlaatu, kasvit ja eläimet ovat hywin erilaisia. Tuhat miljonaa ihmisiä asuu maan pinnalla, ja niiden seas ei ole kahta, jotka olisivat aiwan toistensa näköiset. Mitä toisessa maassa puuttuu, sen tuottaa toinen maa. Mitä toinen ihminen ei voi toimittaa, sen toimittaa toinen, ja monta yhdessä toimittavat enemmän, kuin kukaan erityisesti. Niin tulevat kaikki toisilleen hyödyllisiksi ja täyttävät toistensa puutokset. Se on viisas järjestys Jumalalta, että maat ja kansat tarvitsevat toisiaan. Sillä jos kullakin olisi kyllin itsellään, eikä kukaan etsisi toistaan, vaan eläisi ja tekisi työtä oman itsensä eteen yksinänsä. Mutta nyt pakoetaan ihmiset tuntemaan ja auttamaan toisiansa, että kaikki rakastaisivat toisiansa niin kuin weljiä.

Niin on meidänkin maamme meriliikkeen, kaupan ja tietoin vaihetuksen kautta keskuudessa muiden maiden kanssa. Me noudamme suolamme Englannista, Portugalista ja Italiasta. Venäjältä tuomme me jyviä ja jauhoja, kun maamme on tullut katorvuosi. Ruotsista tuomme me rautaa, Norjasta sillejä, Englannista koneita. Saksanmaalta, Ranskasta, Hispaniasta, Italiasta tuomme vaatekalua, hedelmiä ja viinejä. Amerikasta tuomme kahveja, soferia, pumpulia ja väri-aineita. Kiinasta tuomme teetä, Itä-Indiasta kaneelia, inkivääriä, pippuria ja muita ryytejä. Ulkomaille takasin lähetämme me terwaa, lanffuja, lautoja, halkoja, woita, kaloja ja muita tawaroita.

Me tuomme myös kirjoja, taideteoksia ja hyödyllisiä keksinnöitä muista maista. Sellaista tawaraa on meillä vielä aiwan vähä täältä sinne lähetettäväksi. Mutta wuosi wuodelta saamme sitä aina enemmän.

Muun mailman rinnalla on meidän maamme köyhä ja etäinen. Meillä ei ole suinkaan syytä ylpeillä. Meidän tulee olla nöyrinä, ahkeroina, säästävinä ja tarffoina oppimaan, ettemme tulisi pakotetuiksi olemaan muiden armon alaisina. Mutta ei tämä estä meitä maatamme rakastamasta enemmän kuin jotakuta muuta maata mailmassa. Se on kuitenkin meidän oma maamme ja meidän kotimme. Eikä mikään muu maa ole luotu meille niin mielenmukaiseksi, kuin tämä, johonka aina lapsuudesta asti olemme totuneet. Kuka tahansa meistä matkustaa wieraasen maahan, jossa hänelle kaikki onnestuu ja hän tulee rikkaaksi, eipä hän kuitenkaan menesty siellä kauan. Jonkun ajan perästä alkaa hän itäwöidä takasi tähän köyhään maahan, ja hän käsittää täällä olewan kuitenkin paljon hyvää, jota ei löydy muissa maissa. Siksi elköön kukaan kewytmielisesti ja tyytymättömyydestä muuttako wieraasen maahan. Woittakoon hän siellä mitä hyvänsä, on hän kuitenkin kadottanut sen, jota ei hän koskaan saa palkituksi, ja se on hänen isänmaansa.

Niinkuin lintu, joka pesästänsä kulkee, niin on se mies,
joka sijaastansa (kotimaastansa) siirtää. Salom. sananl. 27: 8.

9. Merimiehen koti-ikävä.

Me riemuten aalloilta pääsimme pois
Hedelmäisen Indian rantaan.

Ei talvea täällä, jos lunta se tois,

Pois polttais sen aurinko altaan;

Ja palmut ne varjoo

Ijäisen kevään

Ja poppelit tarjoo

Myös nesteitään.

Ei haluni suo

Mua palmujen luo,

Se mieleeni sataman kaukoa tuo.

Mä kylläyn sen polttavaan aurinkohon,

Saan kyllän' sen herkkupaloissa.

Makeempi mun huonokin leipäni on

Lumella, isäini majoissa,

Siell' suksilla kiiteä

Lysti on työ,

Ja on kesä viileä,

Päivänä yö.

Mä sinne halaan,

Ilolla palaan

Mun rakkaiden rantaini satamahan.

Ah, jos kotokoivujakaan näkisin,
 Ja rastaat visertäisit siellä,
 Ja palliksi lunta puristelin
 Ja kuulisin kulkuset vielä!
 Niin hyvillä mielin
 Tään Indian maan
 Mä Suomeni niemiin
 Jo vaihtaisin vaan.
 Mä sinne menen,
 Ja siellä olen,
 Ja mielessä tallellan Suomen nimen.

10. Meidän maamme alusta.

Sen ovat sanoneet wiisaat miehet, jotka ovat tutkineet kappalten alkua Jumalan sanan mukaan: meidän maamme ei ole aina ollut sellainen kuin se nyt on. Se on saanut monta muutetta tulen, veden ja jäiden kautta, ennenkuin se on tullut nykyiseen muotoonsa.

Maan oli ensin tulinen wetelä pallo, jossa vuoret ja muut aineet olivat kuumuuden sulamina. Wähitellen antoi Jumala tämän tulipallon jäähtyä mailman awaruudessa olewasta kylmyydestä. Maan pinta on siis vähittäin jämettynyt kuoreksi sen sulana olewan sisuksen ympärille; mutta kahden peninkulman syvyydessä jalkaimme alla on vielä tänäkin päivänä tuli, joka wälistä puhkeaa ulos maanjärityksissä ja tultasuitsuttawissa vuorissa. Litempänä maan kylmiä napoja on kuori paksumpi, ja jiksi tunnemme me täällä ainoastaan harvoin vähäisiä maantärityksiä.

Maan pinta ei ole jähmistynyt yhtäläisesti joka paikassa, ja siitä on tullut halkeimia kuoreen. Halkeimista purkauksi paljolta sulaneita aineita maan sisästä. Tästä tuli vuoria, jotka ensin olivat pehmeitä kuin sulanut rauta ja jähmistyiivät jälkeinpäin. Kaikki vesi oli alussa kuumuudesta ilmaan haihtuneina höyryinä. Mutta maanpinnan jäähtyessä kylmenivät vesihöyrytkin ja putosivat rankkana sateena maahan. Tästä tuli meri ja peitti ensin koko maan. Sitte tapahtui monia rajuja mullistuksia tulen ja veden voimain toistensa kanssa taistellessa. Osa wettä juoksi maan onsiin paikkoihin ja syviin laksoihin, ja Sumala erotti kiuwan maan merestä.

Kauan ennen ihmisten asumista meidän seuduillamme maata hyökyivät pohjaisen Jäämeren aallot joka paikassa maamme päällitse. Tästä merestä kohosivat silloin ainoastaan korkeimmat vuoret kallioina wedessä. Meri tuli liikkeesen suurista maanjäristyksistä, jotka särkiivät osan vuoria kappaleiksi. Suunnaton jäiden paljous ajelehti pohjois-navalta, wieritti kallion-kappaleita toistensa päälle, murensi toiset someroksi ja hieksi sekä hajotti toiset sen aikuisen meren pohjaan. Kaiwoa kaimaessamme saamme nähdä, kuinka erilaisia kerroksia hiekkaa, someroa ja sawea on asettaunut toistensa päälle entisessä meren pohjassa, joka nyt on kiuwana maana. Ja monissa paikoissa on hiekka koonunut särkiksi ja kankaisiksi.

Osa kallionkappaleita jäi makaamaan irtanaifina wierinkiwinä. Toiset kookoutuivat yhteen kiwiraunioiksi. Vieläkin nähdään näiden kiviien särmin olewan kuluneita. Vuoret ovat monissa paikoissa juurikuin filitetty, toisissa paikoin juurikuin kiviien ja jäiden piirtämät, jotka muinoin ovat wierineet niiden päällitse.

Wälistä on meren vesi hyökynyt edes ja takaisin pyörteisä. Kun siis kiwi on ollut siinä ja hyöky-aalto sitä pyörittänyt, on se vähitellen kaimanut kuoreen pyöreitä

reikiä, joita kutsutaan hiidenkirnuiksi eli hiidenpadoiksi. Ne on wesi sormannut erittäin kauneiksi, ja niitä on hywin paljo etelä-Suomessa.

Täällä, jossa me nyt asumme, on siis muinoin ollut pauhaawa meri, ja vieläkin löytyy monissa paikoin meri-
raakun kuoria maassa. Mutta se oli Jumalan tahto, että tämän maan piti kohoaman ylös merestä niin ihmeellisellä tavalla, kuin harvat muut maat, paitsi pohjais-Ruotsia. Ja tätä warten on Jumala käyttänyt maanalaista tulta. Tämä tuli, joka täristää etelä-maita maanjäristyksillä, kohoottaa täällä pohjassa Suomenmaan pintaa ylös. Tämä tapahtuu niin pitkästä ja tasaisesti, että pohjais-osa Suomea joka wuosi kohoaa ylös meren pinnasta puolen tuumaa, joka tekee noin 2 kyynärää sadassa vuodessa.

Maankohoaminen ei ole yhtäläinen joka paikassa. Etelä-Suomi kohoaa tuskin kyynärää sadassa vuodessa. Kohoamisen näin pitkään käydessä emme woisi sitä hawaita, jos emme näkisi meriveden alinomaa wähenewän rannikoil-
lamme. Maan kohotesa ylös pakenee wesi pois sen edestä. Kaukana nykyisiltä rannikoilta on maasta löydetty laiwan ankkureita ja jäännöksiä. Siinä, missä suurilla laivoilla ennen oli kulkuwäylä, uipi nyt enää tuskin tavallinen wene. Missä wanhat muistawat soutuweensa nuoruudessaan, siinä käwewät nyt lapset kuiwin jaloin hiekalla. Missä kalas-
taja ennen piti werkkojaan, siinä tekee nyt talonpoika heiniä. Sahdet kuiwawat, matalat kaswawat saariksi, saaret kaswa-
wat yhteen mantereen kanssa.

Tällä lailla on Suomi muinais ajoista asti kaswanut merestä ja kaswaa vielä tänäkin päivänä. Onhan se voitto ja ilo nähdessä sellaisen enenemisen tulewan Jumalan woim
an avulla luonnossa. Olisipa vielä suurempi voitto ja ilo nähdessä kansamme kaswawan jumalanpelwossa, hywisä awuisia ja hyödyllisiä opeissa.

Maan pinta on hyvin epätasainen. Kun siis maa on kohonnut ja meri on paennut pois edestä, on osa merivettä pysähtynyt jällelle laksoihin ja synnyttänyt maamme monet vedet. Ne suuret vedet olivat alkujaan merenlahtia, yhdistettyinä salmilla meren kanssa. Kun kohoaminen eneni ja rinne jyrkkeni, tulivat entiset salmet wirroiksi. Ja mitä jyrkemmäksi kävi rinne, sitä väkewämmiksi tulivat wirrat, sitä enemmän ne vetivät vettä järivistä. Jäät weivät lähteissään kewaellä kiviä muassaan. Kivet pysähtyivät virtojen kaitaisiin ja mataloihin paikkoihin, ja siitä tulivat ne monet kosket, joita ei ollut ennen. Kun siis järwet eivät enää olleet pitemmältä yhdistettyinä meren kanssa, tuli niiden entinen suolainen wesi fateesta, juoksewista lähteistä ja sulaneesta lumesta suolattomaksi. Kalat jäivät suljetuiksi, ja siksi on vielä tuhansia pieniä järviä täynnä kaloja, jotka ovat tulleet niihin merestä. Mutta sellaiset kalat ja wesi kaswit, jotka elävät ainoastaan suolaisessa wedessä, kuolivat vähitellen pois.

Taiwaat olivat muinen ja maa wedestä, joka wedessä Zuma-
lan sanan kautta seisoo.

2 Piet. 3: 5.

Wilja kasvaa maasta; mutta sen sifukset käännetään nurin,
niintuin tulelta.

Job. 28: 5.

11. Meren-neito.

Mä tunnen neidon armahan
Vedessä meren asuvan,
Siin' on hän syntynytkin.
Mutt' meri, ollen äitinään,
Ei laske vielä tytärtään
Pois sylistänsä, vierestään.

Ja tytär kasvaa päivittäin,

On äitinensä vierekkäin

Sulossa vehriässä.

Hän meren hiekkaa kahlelee

Ja rantojaan enentelee:

Se armas neit' on Suomemme.

Ei ole ruhtinatarta

Rikasta niin ja valtavaa

Äitinsä antimista.

Miss' uiskellut on kaloja,

Sielt' äitins' aina lahjoittaa

Hänelle kulta-peltoja.

Luminen, köyhä kullasta,

Ilolla päänsä aalloista

Valoon hän kohottaapi.

Se riemu on ja kunnia:

Hän myrskylöissä vankkana

Kohoa kohti valoa.

Kuink' oot niin armas, lempinen,

Viherä-saari neitonen,

Sä meren tyttö kaunis!

Opeta meitä ainiaan

Vakuuden toivoon saapumaan,

Valoon ilolla kasvamaan!

12. Itämerestä.

Suomi, joka on kasvanut ylös merestä, on nyt leveä niemi, joka idässä on yhteydessä Venäjän kanssa, pohjassa ja luoteessa Skandinavian niemimaan (Ruotsin ja Norjan) kanssa. Suomenmaan pinta lasketaan 6,844 neliöpeninkulmaksi *). Mantereen suurin pituus on 108 peninkulmaa pohjasta etelään. Sen suurin leveys on 57 peninkulmaa idästä länteen, mutta Alannin saaret ovat 8 peninkulmaa etempänä lännessä.

Syytä kyllä on Suomea kutsua meren tyttärekki, sillä sen alla on wettä, sen sisäissä ja ympärillä on myöskin wettä. Maanalaisia wesiä ovat suot, sisäisiä wesiä ovat järwet ja wirrat, ympärillä olevia wesiä ovat meret. Soiden, järvien ja wirtojen wedet juoksewat rinnettä myöten alas ja etsiwät itselleen tien mereen, joka on alinna.

Maan pinnassa on monia laksoja, ja jokaisella laksoilla ovat omat ylänteenensä, rinteensä ja pohjansa. Ylänteet ovat lakson rajana, rinteet siwuina, pohjana on sen sywin osa. Waltameret ovat maan sywimpinä laksoin-pohjina. Europan mannermaa on itäisellä rinteellä Atlannin waltameren suurta laksoa, johon Europan wedet juoksewat. Itämeri on matalampi lakso samalla rinteellä ja lähettää wetensä waltamereen. Suomi on Itämeren lakson koillisella rinteellä ja juoksuttaa siihen wetensä. Ainoastaan vähänen osa pohjaisinta Suomea kallistuu pohjaista Itämerettä kohti.

Itämeri on pitkälle ulottuva merenlahti, joka kolmen kaitaisen salmen (Suutinrauman, Suuren- ja Vähän Bältin) kautta on yhdistyksessä Atlannin waltameren kanssa. Eteläpuoli Itämerettä on leveä wedenpinta, joka ulkoui itää kohti, mutta mutkistuu kohta pohjaan päin, ja siinä on ai-

*) Neliöpeninkulma on neliskulma, jossa jokainen siwu on peninkulman pituinen.

noastaan joitakuita saaria. Tämä osa on sywin: tässä on mitattu 200 sylen syvyys eteläpuolella Gottlantia. Sellainen syvyys on kuitenkin vähäinen valtameren suhteen, jossa laskeiluoti muutamain paikoin ei ole käynyt pohjaan 3,000 sylen eli puolen peninkulman syvyyteen mitatesja.

Kun Itämeri on leikannut leweän lahdekkeen Liivinmaahan (Riikan-lahden) ja Ruotsinmaahan pitkän, kaitaisen merenlahden (Mälaren), jonka suulla on Ruotsin pääkaupunki Tukholma, tapaa se noin keskellä laueuttaan Alannin ison saariston. Siinä jakaupi Itämeri kahteen haaraan. Itäänpäin ulkoupi Suomenlahti, jonka sywimmässä kohdassa ei ole enempää kuin 80 syltä wettä ja joka ensin on kaitaisempi, sitte leweämpi, sitte se taas kaitenee Kruunstatin matalassa merenlahdesja. Tähän juoksee Laatokan merestä leweä Newanjoki, ja sen warrella on Wenäjän Keisarikaupunki Pietari. Etelä-rannikko Suomen lahtea on hiekkaista ja laakeata, mutta pohjaistrannikko on wuorista. Siinä pistää Hangoniemi ulos mereen, ja siinä on pitkin koko rannikkoa kaunis, mutta waarallinen saaristo monien saarien, luotojen ja karien kanssa.

Itämeren pohjainen haara on isompi ja kutsutaan Pohjanlahdeksi. Ensin on tämä leweä ja rannikoilla piamite ilman saaristotta. Sitte se supistuu keskellä ja tulee salmeksi, joka kutsutaan Merenkurkuksi, ja on täynnä saaria, luotoja ja waarallisia mataloita. Siitä lähtein lewenee merenlahti taas, kääntyy koilliseen päin ja näyttää kumartuneelta päältä pitkän kaulan nenässä. Se tekee pienoisen lahdelman Dulun luona ja useita lahdelmia Ruotsin puolella. Saaristo kaunistaa molemmat rannikot ja muuttuu alinomaa maan kowasti yletesjä. Koko Pohjanlahti on matalaa, ja harwoin tawataan sitä mitatesja sywempää kuin 40 sylen wettä. Suomen rannikko on matalampaa kuin Ruotsin ja woittaa siis enemmän maan yletesjä.

Tämän Itämeren muodon mukaan, on se kartalla katsoen polwiaan notkistawan, jossikin eteenpäin kumartuwan meren-neidon näköinen. Raskot ja rinta owat käännetyt Suomeen, selkä Ruotsiin päin. Djennettu käsi on Suomenlahti, polwet nojautuwat Saksan pohjaista rannikkoa vasten, ja tämä kuwa on lopussa koukerona kalanhäntänä, joka loiskaa Tanskan ympärillä. Kaikki näyttää Itämeren lafsen tulleen suuresta halkeimesta mantereesta muinaisaikeijissa maanjärityksissä.

Koko tämä meri on hywin myrskyinen, rannikkojen aseman ja ilman vaihtelevan lämpimän tähden. Länsieteläisillä tuulilla nousee wesi pohjaisilla rannikoilla ja laskeupi eteläisillä. Pohjatuulilla laskeupi wesi Pohjanlahdessa ja itätuulilla Suomenlahdessa. Se on wanha laki luonnossa, että kaikki wesien pinnat pyrkivät tasapainoon ja samaan korkeuteen. Mutta koska niin monta suurta virtaa juoksee Pohjanlahden pohjaiseen osaan, ja wedenjuoksu pysähtyy merenkurkussa, tapahtuupa se kumma, että meren pinta näillä pohjaisilla rannikoilla on korkeammalla, kuin meren pinta Suomenlahdessa. Eroitus on laskettu aina 10 fynnärään (20 jalkaan).

Muutoin owat monet wirrat ja kaitaiset laskusalmet tehneet Itämeren weden juolattomammaksi ja keweämmäksi, kuin ulkopuolella olewan Pohjanmeren raskas, karwasuolainen wesi on. Itämeren aallot liikkuwaat sukkelammasti kuin Pohjanmeren aallot, mutta niillä on vähemmän woi-
maa. Siksi uskalletaan tälle merelle keweillä weneillä ja ohukaisilla räppeillä, kun Pohjanmeren kalastajan täytyy rakentaa weneensä paksuista tarwepuista.

13. Aalanninlaulu.

Se mies on kehno, kelvoton,

Jost' ei oo purjeen hoitohon,

Vaan pelkuri on rannalla,

Kun myrsky käypi aavalla.

Nuo neidot illoin istukoot

Ja kukkasia poimikoot;

Merelle miesten mieli on,

Kotiin, vapaasen aallokkoon.

O, terve Itämereni,

Ja myrskyt Pohjanlahteni,

Ja Suomenlahti lystinen,

Rikas purjeineen, voittoineen!

Tuop' joka tuuli aaltonne

Aalannin saarten rannoille.

Se mies on kehno, kelvoton

Jost' ei oo purjeen hoitohon.

14. Suomen ylänteitä ja laksoja.

Tämä maa on lujalla graniiti-perustuksella. Harvoin tarvitaan kiviä syvään, ennenkuin kohtaa vuori vastaan, ja tämä luja perustus on antanut maalle muotonsa.

Nyt on nuoren pohja epätasainen: jiski on maakin epätasainen. Koko sen pinta on ylänteinä, rinteinä ja laksoin pohjina.

Mänteet ovat joko vuorenharjanteita, hiekkaharjuja taikka ykityisiä vuoria ja kuffuloita. Vuoria on yleensä, mutta ne eivät ole korkeita. Ruotsissa ja Norjassa on korkeampia vuoria, länsi-Benäjässä ei ole ollenkaan vuoria, ja siksi on Suomi juurikuin Skandinavian niemen ja Benäjän välillinen silta.

Suomen korkeimmat vuoret ovat Lapinmaassa, nimitäin Peldoivi 2,245 jalkaa ja Dunastunturi 2,168 jalkaa ylhäällä meren pinnasta. Teiriharju Hyrynsalmen pitäjässä on 1,153 jalkaa ylhäällä meren pinnasta *). Koillis-Suomi on ylämaata, joka on noin 800 jalkaa ylhäällä merestä. Siitä kallistuu maa etelään ja länteen päin. Rannikkomaa on harvoin korkeammalla kuin 200 jalkaa merestä ja se juurikuin piiloupi meren pinnan alle.

Ympäri Skandinavian nientä ja Suomea on pitkä kaari vuorenselkiä, jotka ovat muurina valtameren edessä ja sulkevat Itämeren lakson erillensä. Ruotsissa ja Suomessa on tällä vuoren selänteellä nimenä Rölén, mutta Suomessa kutsutaan se Maanseläksi, kun se pitää maan koossa juurikuin selkäranka. Nämä vuoret ovat perimmäisessä pohjassa enimmäiten korkeita, paljaita, jylhiä tuntureita. Eteläpänä etelään päin ovat vuoret matalampia, usein metsäisiä ja juurikuin järvien murtamia. Välistä on selänne hietaharjuja, taikka kuffulariwejä, ja maantie kulkee pitkin harjua, jonka molemmiin puolin ovat järvet.

Raikki maa pohja- ja länsipuolella maanselkää kuuluu Jäämeren-laksoon. Mutta maanselän pitkästä kaaresta lähtee monta siivuharjua etelään tahi länsi-etelään, ja ne jakavat maan. Etinnä näistä ovat Suomenselkä, joka

*) Tämä ei ole paljo, kun tiedetään pohjais-Ruotsissa olevan vuoren, Sulitelman, joka on 6,000 jalkaa korkea. Aasiassa ja etelä-Amerikassa on vuoria, jotka nousevat 28,000 jalkaa, eli kolme neljännestä peninkulmaa ylös meren-pinnasta.

menee pohjaisen maan läpitse koillisesta länsi-etelään, ja Salpausselkä, joka on rantavallina Suomenlahtea vastaan idästä länteen. Nämä kaksi pitkää selännettä, joista Maanselkä on itäpuolella ja Lohjanselkä länsipuolella, sulkevat sisävesien lafsot rannikkolafsoista erilleen. Hywin merkkillistä on lukea geografiassa näistä lukemattomasti monista fauniista lafsaista, suurista ja pienistä, jotka ylänteet eroittavat toijistaan, ja kaikilla on järwenjä.

Sillä ylänteet jakawat wedet. Ylänteestä juoksewat kaikki lähteet, ojat ja joet, jotka syntywät sateesta tahi sulaneesta lumesta. Nämä kokouwat lafsan sywimpään pohjaan järwekfi. Muinoin oliwat kaikki lafsain pohjat järwinä. Nyt on wesi kuiwanut suokfi matalimmissa lafsaissa. Sywimmisä lafsaissa on wesi jälellä. Missä näet weden, järwen tahi suon, siinä on aina lafsan pohja.

Että Suomessa on lukemattoman paljo wesiä — wieläpä paljoa enemmän tuhatta, — se tulee siis lukemattoman monista lafsaista. Ja kuin lafsot owat yhdistyksesssä toistensa kanssa, owat wedetkin yhdistyksesssä toistensa kanssa. Pitkiä riwejä wesiä juoksee toijinsa. Ne wirtaawat wälistä hiljoilleen, wälistä koskina ja putouksina sitä suuntaa, johon päin maa on wiettäwä, sikfikuin ne wiimmein jokena juoksewat mereen. Tämä on ihmeellinen Jumalan teko, jota ei saada nähdä muissa maisissa. Siellä juoksewat ylänteiden wedet ojissa ja joissa, jotka wiimmein kokouwat suureen wirtaan. Täällä kokouwat wedet järwiin, ennenkuin ne juoksewat jokeen. Meidän suurien sisäwesiemme lafsot owat ihanimpain saaristojen näköiset järwenselkien, salmien, lahtien ja saarien kanssa.

Jos tahdot tietää mihin päin maa wietttää, niin ota waari siitä, mihin päin wesi juoksee. Missä näet ojan, wirran tahi wirtawan paikan järwisä, siinä on aina wietos=paikka. Tämän hawaitsee parhaite merenrannikkomailla, jotka owat juurikuin uurretut kuurniin, joita

myöten wirrat juoksawat ulos. Wirran alusta on lafson kuurna, johon se saapi tulowesjä siwuilla olewilta wietosmailtaan. Mutta rannikkomaa on wietos meren syrään lafsoon, joka wetää weden itseensä. Siksi näkee harwoin järwiä rannikkoa likellä.

Niin jaetaan Suomi sisäwesien=lafsoihin ja rannikko=lafsoihin. Edellisissä on järwi lafsonpohjana, viimeksi mainituissa on meri. Edellisissä owat ylänteet sulkuina, viimeksi mainitut owat yhdeltä siwulta auki. Sisäwesien ala on ylämaata rannikko=lafsojen rinnalla, joiden alue on alamaata. Raikkea tätä saat paremmin oppia geografiasta, kun katselet Suomenmaan karttaa. Kyllä saamme kiittää Jumalata, joka on luonut maamme niin kauniisti waihettelewaksi, jollaijet harwat muut maat owat maan päällä.

Herra tekee kaikki itse tähtensä.

Sal. sananl. 16: 4.

15. Maakunnista.

Oli kerran urhollinen sotapäällikkö, hän oli saanut suuren voiton sodassa, ja kuningas sanoi hänelle: valitse itsellesi paras ja ihanin maakunta Suomesja, minä annan sinulle sen. Sotapäällikkö kiitti kuningasta ja matkusti Suomeen valitsemaan osaansa. Mutta kun hän ei tuntenut maata, meni hän suurille markkinoille, joilla oli paljo kansaa koolla kaudesta maanosista, ja lupasi palkinnon sille, joka woisi osoittaa hänelle paraan ja ihanimman maakunnan.

Hänen luoksensa tulikin monta erilaisista seuduiista, ja jokainen kiitti omaa kotitienottaan paraaksi. Herra, sanoi pienoinen nahkapuvussa olewa mies, mahdotonta on löytääsesti parempata ja ihanampata maata, kuin Lapinmaa on. Se on korkein pohjassa Maanselän tunturien ja Jäämeren välillä. Meillä on siellä awara näkö-ala äärettömien soi-

den ja korkeiden tunturien kuffulain ylitse Snarin järwen ympärillä. Ettö ole kuullut meidän talviemme kau- niista remontulista ja meidän auringostamme, joka ei kos- kaan laskeu kesällä? Valitse siis Lapinmaa, sillä se on niin mieluinen, että se on jaettu neljän valtakunnan ja maan välillä, nimittäin Wenäjän, Suomen, Ruotsin ja Norjan.

— Mitä Lapinmaassa on muuta kuin sääskiä ja susia? sanoi eräs toinen mies, ja hän seisoi siinä haaralla jaloin, juuri kuin hän olisi miellynyt saunnaa ylös koskea. Sinuna, herra, minä valitsin Pohjanmaan, jos mielit saada suurta ja hedelmällistä maata Maanselästä aina Pohjan- lahden rannikkomaiden keskustaasta asti. Siellä meillä on sellaisia järviä ja virtoja kuin Kemijoki ja Oulujoki; tunnetko lohiamme? Etelässä päin on meillä kau- niita viljeltyjä wainioita, jokainen talollisen kartano on herrastalon näköinen, ja jokainen satama on täynnä laivoja. Oletko kuullut puhuttavan Söfnyrön pellosta ja Limin- gan niitystä?

— Mitä sinä teet tuolla suurella, yksimuotoisella tasa- maalla? muistutti eräs nokkinen seppä. Ennenhän valinnet Satakunnan; silloin hallitset kauniinta maata, pitkän, sinertävän Näsijärven rannoilta aina hiekkarannikoon asti, jossa Kokemäenjoki juoksee Pohjanlahteen. Kaikkia mitä mieleesi halaa, waikkapa rautanauvoja tahi myllynkiviä, saat siellä, ja weneesi juoksee kirkasta wettä myöten aina mereen asti.

— Mitähän tuokin tietää merestä? penäsi muuan merimies, seisoen notkuvilla sääriällään. Herra, jos sinulla on uskallusta koetella amaraata merta, niin valitse Alanti! Siellä löydät monta tuhatta harmaata kalliota, wiheriäisiä saaria, wälkeitä purjeita ja sinertäviä aaltoja. Ei mitään woi verrata meidän uljaasen saaristoomme, joka kesät ja talwet seisoo lujana myrskyistä Itämerestä vastaan.

Tämän kuuli eräs puutarhan-hoitaja, nojaten rautaharavatansa vasten, ja sanoi sotapäällikölle: elä anna merimiehen houkutella itseäsi hänen epävakaiselle merelleen ja hedelmättömille kallioilleen. Etsi ennen hyviä satamia, rikkaita saaristoja ja niiden sisäpuolella hedelmällistä maata, jossa puuomenat ja kirsimarjat kypsyvät, jossa jokainen kenttä on puutarhana, jokainen kaupunki satufirjana, jokainen herrastalo muistomerkinä ja jokainen kirkko urholisten hautana. Minä kehoitan sinua, herra, valitsemaan Suomen.

Sotapäällikkö sanoi: ettekö te kaikki ole Suomesta?

— Olemme, sanoi puutarhan-hoitaja; niin kutsutaan kaikki nämä maakunnat yhteisellä nimellä. Mutta ennen muinoin kutsuttiin ainoastaan sitä aluetta Suomeksi, joka oli maan länsi-eteläisessä kolmasosa molemmin puolin Uuran jokea. Nyt kutsutaan tätä maakuntaa Warsinais-Suomeksi, ettei se tulisi sekaantuneeksi koko maahan.

— Se aika on ohitse, kuin Turunmaa oli paras, jäisti siihen eräs mahtawa rusthollari. Jos, herra, etsit parasta, valinnut Uudenmaan. Me olemme rikkaimmat, ja koko tienoomme pohjapuolella olevasta Salpausselästä eteläpuolella olevaan Suomenlahteen asti on wiljawainio ja huwitarta. Meillä on sekä wuoria että wesiä, saaristoja, wirtoja, sellaisia kuin Ryminjoki, merenlahtia kuin Pohjanlahti, niemiä kuin Hangoniemi; meillä on wuorikaimoja, laiwoja, werstaita, herraskartanoita, satamia ja linnoja. Ei mitään tässä maassa woi verrata Uuteen-maahan.

— Kuuleppa tuota! huudahti eräs ajaja, joka seisoi pitkässä takissaan kuormanansa wieresessä torilla. Koko Uusmaa mahtuu yhteen Karjalan kolkkaan. Herra, tahdotko seläistä maata, jossa aurinko nousee? Tahdotko soutaa kahden meren, Suomenlahden ja Laatokan meren rannoilla? Tahdotko saada monta tuhatta wuorenkukkulata, wesiä, koskia, myllyjä, tahi sellaisen waltawan wirran kuin Wuoksi on;

tahdotko kuunnella vanhoja runoja; tahdotko polttaa kaskea äärettömän laajoissa erämaissa ja sahauttaa lanffuja synkissä petäjäkoisissa, niin kehoitan sinua valitsemaan Karjalan, sillä ei mitään muuta maata voi tähän verrata.

— Minua inhottaa alinomaa kuullessani puhuttavan merestä, lausui eräs puhelias ja varakas woinkauppias. Mitä me merellä teemme, me purjehdimme kolmekymmentä peninkulmaa wesiästä wesiin? Herra, jos kerran näkisit Saiman kimaltelewan auringon paistessa ja kuulisit Imatran etäisen pauhinan ja katselisit ihanoita maansijäisiä saaristojamme korkealta Punkaharjun selältä, etpä koskaan valitsisi muuta kuin Savonmaan. Nyt en haastele mitään karjalaumoistamme, halmeistamme ja sahoistamme, mutta oletko kuullut meidän nykyisiä laulumme?

Wiimmein tuli wanha yksitotinen karhuntappaja ja sanoi sotapäällikölle: kyllä havaitsen aina tulewani kowin myöhään; mutta se on parasta, mikä wiimmeistä. Etfinet lyhty kädessä koko maassamme, ja koskaan et löytäne parempaa palaa, kuin Hämeenmaa on. Sellaisia pellamasmaita, peltowainioita, kankaita ja komeita kuffuloita et löydä koko mailmassa. Päijänteen ja Wanajaweden välillä saat poimia pähkinöitä. Mina olen tuntenut sydämen niissä olewan paremman kuin kuoren, ja Hämeenmaa on maan sydän; jäännökset ovat kuoria. Voit valita mielesi mukaan.

Urhollinen sotapäällikkö naurahti ja sanoi: olen kuullut kylläkseni. Teidän maassanne on kahdeksan maakuntaa: Hämeenmaa, Savonmaa, Karjala, Uusmaa, Warfinais-Suomi, Alanti, Satakunta, Pohjanmaa ja vielä lisäksi Lapinmaa, jota ei lueta maakuntien joukossa, siksi että se kuuluu neljään maahan. Miten woin minä valita niistä, kun kaikkia kiitetään parhaaksi? Minä rufoilen kuningasta lahjoittamaan itselleni kallion Alannin saaristossa ja rakennuttamaan itselleni siihen huoneen. Silloin tuotan minä rakennusmestarin Pohjanmaalta, leipäni Uudelta-maalta,

woini Sawonmaasta, puuomenani Warfinais-Suomesta, hewoseni Karjalasta, pellawani Hämeenmaasta, rautani Satakunnasta, turkkini Lapinmaasta ja ystäväni laifista maakunnista. Enkö ole walinnut oikein?

Kylläpä wain, sitä ei woi kukaan aiwan tarfoin tietää, wastasi marffina-wäki.

16. Lapinmaan tunturit.

Lapinmaassa ei ole teitä, eikä filtoja, eikä hewosia tahi tavallisia ajokaluja. Talwella, se on yhdeksän kuukauden ajalla, ajetaan poroilla, mutta kesällä täytyy käwellä jalkaisin laajain erämaiden läpitse, tahi kulkea weneellä wirtoja ja wesiä. Mathias Castren kertoo matkastaan Lapinmaassa seuraawaisesti:

„Me matkustimme alaspäin Jwalonjokea, joka juoksee tuntureista pohjaseen päin Inarinjärveen. Kohta kuulimme kuohuwain koskien pauhinan, ja tämä soi alinomaa kolmen wuorokauden ajan korwisjamme. Ehtä hirmwittäviä nämä olivat, ei ollut meillä kuitenkään muuta keinoa, kuin urholisesti antauda kiehuvien kuohujen keskelle. Wedenpaljous Jwalossa ei ollut juuri suuri, waan kuitenkin täysin tarpein riittävä meitä ja pienoista wenettämme nielemään. Alinomaa täytyi meidän pidättää wenettä pitkillä sauwoimilla, ettei wirran kuohu paiskaisi meitä kallioita ja mataloita wästen. Kaiken päivää oli meillä tämä waiwaloinen työ, ja yö wietettiin rannalla nuotiolla. Meillä ei ollut koskaan suojaa päämme päällä, waan elimme kahdeksan päivää paljaan taiwaan alla, alinomaisen sateen ja kylmän ilman alaisina.“

„Suurella osalla pitkin joen yläpuolista wartta olivat hirmuiset tunturit, jotka paikoittain pystösuoraan kohoawat

weden pinnasta ylös ja yhtenänsä jatkuvat eteenpäin useita peninkulmia. Me kiipesimme usein hengen vaarassa ylöspäin näitä wuoria, toivossa wiimmeinkään saada ihastella Snarinjärwen näköalaa. Mutta niin kaukaa, mihin silmä kantoi, näkyi pohjasta, etelästä, idästä ja lännestä ainoastaan äärettömän laajoja tuntureita. Missä lakso aleni syvemmäksi wuorten välissä, siinä lepäsi usein sumu lakson pohjassa ja näytti etäällä isolta järwelstä. Silloin luulimme jotawanneemme ikäwöitäwän Snarin, mutta opas raukasi toiwomme tyhjään ja wakuutti meitä, ettemme näkisi Snaria, niinkauan kuin näimme tunturit“.

„Muutamain peninkulmain päässä, eteläpuolella Swalojoen laskea Snarinjärween, etenivät wiimmein nämä jylhät tunturit, jotka niin kauan olivat seuranneet pakenewata wirtaa ja ahdistaneet sen kallioittensa wäliin. Kaukaa näkyi vielä kuumottawan paljaita tunturin-kukkulaita, mutta ympärillämme näimme me ainoastaan ihanoita, ruohoisia lakeita maita. Joen wirtawa juoksu pysähtyi ja teki pieniä saaria, joita werhottiwat tuuheat lehtipuut. Heti näkyi heinäkekoja, aitoja ja muita ihmisten jälkiä. Me soudimme kaikin woimin tawataksemme ihmisten asuntoja, ja tuskin uskoimme omia silmiämme nähdesjämme synkässä Lapinmaassa suomalaisten uudistalollisten hywästi rakennettuja kartanoita ja niiden ympärillä wiheriöitsewiä niittyjä ja kauniita wiljawainioita. Ei woi uskoa, kuinka hywältä sellainen näkö tuntuu mielessä sellaisten matkain perästä, joita olimme kulkeneet. Alinomainen katsominen pilwiin ulottuwiin tuntureihin ja pauhaawiin koskiin waukuttaa jotakuta turtaumista mielessä, ja siitä tuntee äärettömän hämmästyksen. Mutta kun luonto jylhästä suuruudestaan muuttuu kauneudeksi ja rauhaaksi, silloin wirtoupi ihmisen sydämessä iloisia, raittiita tunteita. Ja kun on ennen ylistetty Luojan kaiffiwaltaa, ylistetään nyt hänen wiisauttansa ja hywyytensä koko luonnossa“.

Swalonsjoki on sama joki, jossa kolmenkymmenen vuoden perästä, Castrénin matkasta lukein, löydettiin kulta-
hiekkasta.

17. Inarinjärvi.

On järvi Pohjolassa,
Ei sitä muisteta,
Sen rannat on paljasna,
Nimettä saaria.
Kun jäät sulaapi heinäkuu,
Niin kesä Lappiin koteutuu,
Mutt' syyskuun kylmäisinä
Sen aalto tampistuu.

Kuvauvat tunturitkin
Veteen sinertävään,
Tulevat venehetkin
Kaloja pyytämään.
Sulossa uipi sorsia,
Poroj' on pitkin rantoja;
Ja sääskiä miljonittain
On päivän sumuna.

Ja Lappalaisen kerran
Pit' saada selveä,
Jos vett' ois minkä verran
Inarin-järvessä;

Mutt' nuora katkes', laulettiin:
 Niin syvä on kuin pitkäkin!
 — Kukaan sitt' ei mitannut
 Syvyyttä Inarin.

Poloinen Pohjolassa,
 Ei sua muisteta,
 Ei mert' oo mailmassa
 Niin unhotettua;
 Sä vuorten jylhään välissä
 Saat aina yksin piileä
 Kesistä lyhyistä
 Talvia pitkiä,

18. Suppionwaara ja Nawansaksa.

(Pohjanmaalla).

Wäfewänä ja pauhuten kierteleä rajawirta Tornionjoki monina koskina ja putouksina matalaan suuhunsa Pohjanlahden perässä. Monien kuffulain seassa sen rannoilla kohoaa wirran Ruotsin puoleisella rannalla, 6 peninkulman päässä pohjaispuolella Tornion kaupunkia, korkea ja pyöreä wuorenkuffula Luoppionwaara. So kaukana näkee matkustaja wuoren wiivain muodostuwan taimaan ranteella, milloin pitkinä warjoina, milloin kimaltelewina, helewina waloina, aina auringon kohdan kuin myös vuoden ja wuorofauden ajan mukaan. Wuoren laella tapaa monia suuria kiwenlohkareita, kummallisesti ladottuina toistensa päälle. Näiden kallioiden välissä on myös luola, jossa wäsynyt matkamies

wälistä lepää alinomaa kosteina olemilla kiviillä, jotka nähtävät jättiläisten portailta.

Paljoa kuuluisampi, kuin Luoppionwaara, on kuitenkin Aawansaksan vuori, joka kohoaa ylös 4 peninkulman päässä pohjaispuolella Tornion kaupunkia, Suomen puoleisella rannalla, jossa Tengeliönjoki yhtyy Tornionjokeen. Tengeliönjoki juoksee ympäriinsä kaarena Aawansaksan juuressa, juuri kuin hopeainen wyö nurmikko-kunnaan ympärillä. Itse Aawansaksa ei ole niin korkea eikä niin kolkko, kuin moni muu tunturin kukkula on, mutta näköala siitä katsoen on ihmeellisen kaunis itään ja pohjaan päin. Siinä näkee kiertelevän

joen, Oli-Tornion kirkon ja kirkonkylän sen rannalla. Etäämpänä kohoaa kukkula kukkulan viereen pitkäksi riviksi waa-roja, joista toiset ovat paljaita, mutta useammat metsäisiä ja juhannuskesän pehmeän, wiheriän ruohon peittämiä. Aawansaksan kukkulalla, jolta katsoen on näin kaunis näköala,

asui vuonna 1736 useita oppineita miehiä köyhässä majassa, ja vuonna 1839 nähtiin siinä taas toisia oppineita. Ne olivat matkustaneet kauniista ja lämpimästä Franskasta näin kauas ylös pohjaan mittaamaan auringon juoksua ja siitä keksimään maan muodon pohjaishanan ympärillä.

Mikä Awanjaksan on tehnyt pohjan kulluloista merkittävimäksi, ei ole sen korkeus eikä sen näköala, vaan se ominaisuus, ettei tarvitse matkustaa etemmä pohjaan päin näkemään aurinkoa kello 12 aikana juhannusyönä. Siksi kofoupi tänne joka kesä päivän-seisaus-aikana useita matkustajia sekä Suomesta että muista maista näkemään yösydämen aurinkoa. Ja monta niistä on hakanut nimensä kalioon muistoksi, niin että muutamat kallioseinät ja paasifimet ovat aiwan täynnä nimiä.

Tapahtuupa välistä, että yöt ovat pilwiset päivänseisauksajalla ja että matkustajat näkivät toivonsa raukean turhaan. Niin epäkohteliaan sanotaan auringon olleen kerran kuningastakin, nimittäin Karl XI:stä vastaan, kun hän oli Tornioon matkustanut. Mutta tavallisesti on kuitenkin joku kolmesta päivänseisauksyöstä selvä. Silloin kofouvat matkustajat nuoren kullulalle sekä odottavat halulla ja ihmetellen sydänyön hetkeä. Ja silloin nähdään auringon majesteettillisen pallon hiljoilleen laskeuvan alas taiwaan rannalle suoraan pohjassa. Siinä se ei painu enää alemmaksi; se näyttää pysähtyvän ja lepäävän pitkästä matkastansa. Se on weripunainen: se on kadottanut osan kirkkaudesta, se näyttää olevan sammumaisillaan. Hiljaisuus on nuorella ja metsässä. Luonto on äänetönnä hartaudesta. Ruusunpunainen hohde leimuaa nuorien ja lasjojen päällä, wirran kiiltelevässä lomassa ja puiden latvoissa. Sitte nähdään sen suuren punaisen pallon hiljoilleen wierivän eteenpäin juurikuin pyörän pitkin taiwaan rantaa. Se alkaa kohota raskaasti, hiljoilleen, juhlaallisesti ylös punastuneesta taiwaan rannasta, joka yhtäkkiä näyttää olevan sä-

teitä täynnä. Nö on voitettu; se ei ole voinut saada wangiksi ja pitää kiini taivaan juurta ruhtinatarta. Tämä nousee jälleen majesteettillisena ylös taivaalle, ja kaikissa laajoissa, kaikilla otilla rupeaa lintuin iloinen wiserrys, hynä aamu-auringon kanssa, ylistämään Luojan kaikkivaltaa.

19. Dulunjoki.

(Pohjanmaalla).

Pohjanmaan rantamaa on pitkin pituuttaan niiden wirtain, jokien ja ojain leikkelemä, jotka juoksevat maanselästä rinnettä myöten Pohjanlahteen. Pohjasta alkaen ovat suurimmat näistä wirroista Tornionjoki, Reminjoki, Simonjoki, Sinjoki, Dulunjoki, Pyhäjoki, Kalajoki, Ähtävänjoki, Lapuanjoki ja Kyrönjoki. Kaikki ovat kovan maankohoamisen tähden täynnä koskia. Suurin kaikista Suomen wirroista on Reminjoki; mutta Dulunjoki on kulkuwetenä tärkein Pohjanmaalle. Ylhäällä koillisessa juoksevat wirtawat wedet Maanselästä alaspäin, putoawat alas Ämmän koskessa Rajaaniin luona ja saawat wähän lewätä Dulunjärwessä 390 jalkaa yläällä merestä. Siitä murtawat ne tiensä korkeain maiden välissä luoteesen ja pauhaawat koski koskelta alaspäin merenlahteen Dulun luona. Se on kaunis ja waltawa wirta mäkien, kallioiden ja hiekkarantain välissä. Talwi fitoo jäähän tämän jättiläisen suwannot koskien välillä; mutta fewäellä juopi hän kyllikseen kaikista julawista hangista ja murtaa kahleensa hirmuisella ryskeellä. Turhaan telmävät hänen jääkappaleensa ja puskevat wirtaa vastaan; ne paiskiloidaan nurin narin, murretaan pieniksi kallioita wästen ja juoksewat muruina alas Duluun päin. Täällä tekewät ne vielä wälistä wastuksen wiimmeisessä koskessa,

Merikoskessa. Ne patouvat tässä korkiafsi muuriksi ja paisuttawat wirran weden. Wesi juoksee rantainsa ylitse ja wirtoaa kaduille; kaupungin-asukkaille tulee hätä, taloin välillä soudetaan. Mutta ainoastaan muutamaksi tiimaksi pysähtynyt tämä wälewä wirta juoksussaan. Se murtaa ukkosen äänisellä jyhmyksellä waltawan jäämuurin, wesi juoksee kaduilta pois ja jään murretut joukot hyökywät raikowokkaasti paeten hautaansa, mereen.

Se oli uskalias mies, joka tohti ensiksi laskea weneensä Dulunjoen koskia alas. Nyt nähdään joka päivä kessällä terwaweneitä ja pölkylauttoja tulewan hypellen aalloissa alas. Perämies seisoo aiwan wakawana, pitäen leweätä melaansa kiini weneen perässä. Koski kouristuu, wene hyökää suoraan kallioita wästen; sekuntia enemmässä tahi vähemmässä olisi hän kuoleman oma. Mutta juuri oikeassa sekunnissa kääntää hän weneen, lentää nuolen nopeudella waarallisen paikan siwutse ja näyttää filmänräpäyksessä olewan kuohuun haudattuna. Rannalta katsojia kauhistuttaa nähdessä tätä. Turha pelko! Heti sen perästä nähtyy taas se kaitainen, ruskea weneen laita ehjänä kosken alla ja pitkittää wakawana matkaansa samoihin waaroihin ja samaan pelastukseen likimäisessä koskessa.

Wälistä saattaa tulla wahinkokin, kun perämies on totumaton, joka luottaa toisten ja omaan onneensa. Wanhat tottuneet koskimiehet eivät tule wahinkoon. Ja palatessaan sauwowat he weneensä ihmeellisellä woimalla ja notkeudella koskia ylös.

Wirta on hywin kalarikas: lohilla, harreilla (harjuksilla), siioilla, ja muilla kalalajeilla näyttää tässä olewan alinomainen kulkutie. Lohia pyhdetään joken lähyissä padoissa, ja ne järjestellään sitte kokonsa mukaan rannalle. Sitte tulee kirkkoherran asiamies, lukee lohet ja osoittaa joka kymmenennen lohen, joka on hänelle tulewa. Mutta muut lohet

myydään enimmäiten huutokaupalla ja lähetetään fitte ympärinsä Wenäjälle ja Suomeen.

20. Kallan-kari.

(Pohjanmaalla).

Kaufana meressä Suomen läntisen rannikon edustalla on kallioita ja mataloita, joilla kalastajat pyytävät kesailla filakoita (hailia). Muutamat näistä mataloista ovat veden pinnan alla ja merkitään pitkillä tangoilla, jotka kutsutaan reimareiksi. Kalastaja laskee illalla verkkinsa mereen, painuu fitte ankkuriin matalalle ja nukkuu weneessä. Suomen aamuna auringon noustessa nostaa hän ankkurinsa ylös ja ottaa ylös verkkinsa. Kauniilta kyllä näyttää jo kaukaa weteen katsoessa nähdä hopealta välkkyviä filakoita riippuwina kiini verkonsilmisissä, ja wälistä kiiltää verkko aivan walkeana. Mutta Pohjanlahteen ei ole koskaan luottamista, ja siksi täytyy aina jonkun pitää wahtia weneessä yöllä. Sattuupa niinkin, että odottamatta nousee myrsky ja meri alkaa murtaa aaltojaan matalata wästen. Kalaweneen ankkuria ei aina ennätetä saada ylös; ankkuri-työsi täytyy katkaista poikki, verkot jättää mereen, ja täytyy antaa weneen mennä myrskyn muassa mihin tahansa, jotenkin saada henkensä pelastetuksi. Tällä tavalla saattaa kalaweneitä ajellehtaa monia peninsulmia ulos, milloin Ruotsiin, milloin Suomen rannikoihin päin, ja silloin menettävät kalastajat kaikki verkkinsa ja kaiken saaliinsa.

Muina kalastus-paikkoina on paljaita kallioita meressä, ja sellainen on Kallan-karikin, joka on Kalajoen pitäjään edustalla Pohjanmaalla. Siinä on kaksi pitkää kalliota meressä, joille on rakennettu kalastajain majoja ja huone, jota

pidetään firffona. Ei yhtään ruohoa eikä puuta kaswa sellaisella paljaalla kalliollla, jota tuuli ja meren aallot alin omaa pieksäwät. Minoastaan muutamissa kallion piilolomissa löytää jonkun wiheriän korren, wähäisen ruoholaukkaturpeen, tahi fuihtuwan kuffasen. Ympäriinsä hyökhy meri, filjumat kalalokit kaappaawat perfattuin silakkojen suostut ja riitelewät saaliista laihojen koirain kanssa, jotka juokselewat pitkin rantoja.

Talwikaudet owat nämä kalliot autioina ja lumen peitteessä. Tuskin on jää ennättänyt sulaa kewäellä, kuin jo kalastusweneitä tulee toinen toisensa perästä, tuoden asukkaita autioina olewiin majoihin. Kesäkauden on sitte wirkeä liike alinomaisessa työssä lewottomassa meressä. Lapset rakentawat wesipatamia rannalle, weneitä tulee ja lähtee, kaloja suolataan tynnyreihin ja nelikoihin. Wälistä nousee weneestä pappi saarnaamaan Jumalan sanaa kalastajawäelle. Mutta syyskuussa, kun rankasti sataa, myrsky winkuu ja yöt pimenewät, kofee wene toisensa perästä päästä takasi omaan kotirantaan. Majat jätetään autioiksi, kalalokit huutawat näliissään ja autio meri yksin pärskyttää walkeata waahtoaan yksinään olewia kallioita wästen.

21. Isokyrö.

(Pohjanmaalla).

Koko Pohjanmaan lafea ala on wanhaa merenpohjaa, josta wesi on juosnut pois ja joka on maatunut meren ajamasta lietteestä. Etempänä pohjaan päin, jossa meren pohja on ollut hietainen, lewenee Limingan niitty laweaksi, piamite filmän kantamattomaksi heinikko-lakeudeksi, jossa kaswaa pajupensaita ja nuoria koiwuja. Etelä-Pohjan-

maassa on meri liettänyt hedelmällisen sawipohjan, ja siinä on ihmistäsi kyntänyt Jonkylön peltowainiot.

Metsä on jo kauan sitte häwinnyt näiltä wainioilta ja ikäänkuin wetäynyt kauas taiwaan reunalle. Kaikenmuotoisia ja kokoisia, mitä voi ajatella, wierinkiviä on ympärinsä lakeudella, wälistä yksinäisinä, wälistä ladottuina toistensa päälle, wallan suurina raunioina. Maantie kiertelee peltojen, niittyjen, aitojen, lystien, hywästi korkeain affunain kanssa rakennettujen huonetten välissä, eikä yhtään kukkulata ylene tällä laajalla maa-alalla. Mutta täydellisesti tasainen ei ole kuitenkään tämän pinta, sillä fewäimen ojat owat murtaneet siihen syviä kuurnia, ja leweä joki on kairwanut juowan sa sen pehmeään sawiperään.

Tämä maa on siis lakea ja yksimuotoinen, mutta sen hedelmällisyys ja wiljelys iloittaa matkustajan mieltä. Niin kauas kuin silmä kantaa, heiluwat heinäkuussa kesätuulesa satoijat tähtät wiheriä-aaltoisena merenä. Ajatellessa kaikkia suruja ja puutoksia, joiden kanssa kansamme on taistellut monessa kohti sisämaissa, liikkuu hänen mielensä, nähtyään nämät runsat wiljastot, jotka Sumala kaswattaa täällä likellä Pohjanlahden rannikko. Hän matkustaa Suomen jywä-rikkaimman wilja-aitan kynnyksellä, kotiseutua mainiolle Waa-san rukiille, jonka hywyys ja itäwäisyys maksetaan kallisti wierais sa mais sa. Ja nähdessään hywästi rakennetut kartanot, uutteran ja hywästi toimeen tulewan kansan, lihawat karjat, kiittää hän Luojan hywyyttä, joka jakaa erilaisia lahjoja erilaisille tienoille, — muutamille kauneutta, toisille warallisuutta, toisille isällistä hoitoaan ja lohduuttawata armon.

Senellähän olisi sydäntä häwittää niin kaunist wiljelystä ja näitä siunatuista, hedelmällisistä wainioista! Ja kuitenkään on tämäkin tieno ollut häwitettynä ja upotettuna sotain kauhistuksissa juosneesen wereen. Nämä wiljakaswit owat olleet sotahewosten kawioiden polkemina; nämä joen-

rannat ovat nähneet hirmuisia tappeluita ja verisiä tappioita. Vielä tänäkin päivänä tapaa usein auran värki rauhallisessa pellossa ruostuneeseen rautaiseen kuulaan tai puoleksi mahistuneeseen ihmisluuhun. Ryntäjä filmää niitä wauria pitämättä, wiskaa ne syrjään ja jatkaa wakoansa. Mitäpä hän tietää woittajain riemusta taikka woitettujen surfeudesta tällä paikalla, jossa hän kävelee? Hän on onnellinen ja lewollinen, hän tuumaelee tulewan wuotifistä wiljafasweista ja kylwää siemenensä entiseen sotatantereesen, johon hänen isänsä ovat wuodattaneet wertansa.

22. Satakunnan rannikko.

Rauman=mereksi kutsutaan sitä osaa Pohjanlahdesta, joka aalloillaan wiruttaa Satakunnan rannikkoa, ja meritautiset matkustajat peltäävät näitä kulkumesiä. Tämä yskimuotoinen hiekkarannikko on ilman saaristotta ja awonaisena kaikille tuulille, paitsi itätuulelle. Kartalla näyttää se sahanterältä, sillä sen reunassa on paljo niemiä, ja myrskyt pieksäwät sitä. Läntiset aallot hyökkäwät pauhuten kallioita wästen. Laiwat pitelewät siis itsiään ennen awoimessa meressä, jiskikuin ne, jotka Poriin aikowat, etsiwät Rokemäenjoen suun ja paneuwat ankkuriin Reposaaren luokse, kolmen peninkulman päähän kaupungista.

Rokemäenjoki wiepi monen sadan järwen wesiä luodeilmaa kohti mereen. Se on wirtawa joki, joka kuohuen hyökyy jyrkkää rinnettä myöten alaspäin. Muutaman peninkulman päässä suusta ylöspäin tulee se leweäkki suwanokki ja purjehdittawakki, fantaa lastiproomuja, purjemeneitä ja höyrylaimoja, syöttää Reposaaren satamalle laukkuja ja täyttää kalastajain nuotat siioilla tai lohilla. Rokemäen=

joen siika on mainio koko maassa, ja sitä pyydetään syksyllä nuotalla, kun se nousee virtaa ylöspäin kutupaikoilleen. Nötä päivää aina vähän perästä heitetään nuottia apajille kalastusajalla, ja ainoastaan keskipaiikkaa wirrassa — kuninkaankävelää — on kielletty tuffimasta.

Hiekkakankaat lewenewät kahden tahi kolmen peninkulman päässä rannikolta ylöspäin, mutta sen perästä tulee tieno enemmän waihettelewaksi; ylänteitä, järviä, tasamaita ja soita tulee toistensa perästä. Pohjapuolella juoksee Sastmolanjoki mereen. Eteläpuolella lähtee Eurajoki Pyhäjärvestä. Monta järweä maassa kutsutaan samalla nimellä — pyhän nimellä — kuin pakanat muinaisaikoina olivat uhranneet näiden rannoilla. Tässä läntisessä Pyhäjärwessä on luultu weden nousewan, ja usein kynnäräin sywyhdesä järwen nykyisen wedenpinnan alla näkyy selwällä ilmalla ihmisasunnoiden jäännöksiä. Euranjoessa, niinkuin monissa muissa joissa ja järwissä, on ennen löydetty simpukka-helmiä. Tästä sanoo kuuluisa kirjailija Fredrika Bremer: „Rannalla, jolla olen syntynyt, Rauttuan lehtewän lepikon kaunistamilla rannoilla *), kävelin usein lapsena ollessani etsimässä simpukoita, kun kesän helle oli vähentänyt weden. Vieläkin luulen tuntevani kirkasten wiileäin aaltojen huuhtowan jalkojani. Vieläkin luulen näkewäni simpukat, jotka koski oli koonnut sinne ja tänne hiekkaan pienien wiheriöiden saarien wiereen. Kokoalaisia läjiä simpukoita toin minä rannalle, ja kun löysin niistä hedelmiä, woi, mikä ilo! Usein olivat ne epätäydellisiä, puoliskoisia ja wifanaisia, mutta wälistä warsin kauniita. Nyt menen taas etsimään helmiä, — mutta elämän wirrasta“.

*) Rauttuan rautaruukki on rakennettu Eurajoen niskaan, jossa se lähtee ulos Pyhäjärwestä.

23. Eräs talvipäivä Alannissa.

Alannin saaristo tuhanfine saarineen, luotoineen ja kallioineen on festiivälillä Suomea ja Ruotsia. Pohjapuolessa pauhuu Pohjanlahti, idässä Suomenlahti, etelässä juuri, aava Itämeren selkä. Kesä kuluu alinomaisessa taistelemisessa rauhattoman meren kanssa. Höyryaluksia, purjelaiwoja, purjeweneitä kulkee alinomaa ristinrastin toistensa siwutse. Suurimmassa saaresa, nimeltä „Alannin manner“, on myös peltoja ja niittyjä sekä kalanpyytö, mutta pienten kalliosaarten väestö saapi kaiken toimeentulonsa merestä. Warakkaita kyliä, ykkityisiä kalastajain-majoja, wälistä joku kirkontorni kohoaa harmaiden tahi punertawien, aaltojen silittämien kallioiden ylitse.

Meri on kaikkien kulkutie. Myrskyjä ei pelätä, waan kun on kelirikko merellä, istuu Alantilainen wankina. Mitäpä hän tekee, kun jää ei kannu eikä murru? Tawallisesti on kaikkina talwina luja jää kaitaisissa salmissa ja pienissä lahdekkeissa. Mutta parempi on matkustaa Alannin meren yli Tufholmaan, tahi Delet ja Skiftet nimisten meriweisien ylitse Turkuun. Postin täytyy päästä ylitse, waikka henki mentöön, ja nähdään siis postimiesten lykkäävän edellään wenettä jäätä myöten, että heillä on turvaa, kun jääsiltä murtuu alla. Tämäkään ei aina ole mahdollista, ja silloin kokoupi wälistä seitsemänkin postia kewaellä Eckerö'hön. Mutta oikein kowina talwina nähdään Alannin meren jäätyvän niin kowasti, että sitä saatetaan ajaa hewosella, ja silloin on lystiä, sanotaan Eckerö'ssä, kun posti tulee kulkusilla soittaen Grijslehaminasta mertä myöten.

Selkeätä talwiaamua on ihana katjella rannoilla sijäsaaristossa. Namuruskon punaisessa walossa kumastuwat koirut ja kuuset kylmän huuteessa kirkasta jäätä wästen. Jos silloin on sunnuntai, näkee nuorten miesten juhlapuvussaan luistella fiidättävän selän yli, koetellen jäätä pit-

fillä tuurilla. He pistelewät alinomaa alaspäin hauraasen jääfuoreen, kääntywät syrjään siitä, missä se on heikko ja rientawät eteenpäin, missä se on kestävä. Niiden jälessä seuraa waimoja ja lapsia reissä ja viimeksi vanhemmat miehet, jotka lykkääwät rekiä tahi luistelewat yfsinään. Kaikilla on halu kirkkoon kuulemaan Jumalan sanaa pitkän talvipimeyden aikana, sen tiesi myöskin kuulemaan uutisia mantereesta tahi ystäwiltä muista kalliosaarista. Matka kulkee iloisesti eteenpäin. Wälistä tulee leweä halkein eteen, jossa wehriä meriwesi hulisten nousee ja laskeupi, ja silloin täytyy kaikkien tehdä kierros. Wälistä kuuluu myös juuri-fuin ukkoisen äänen jymäys. Se on jää, joka halkeaa pitkiin jaksoihin. Mutta se iloinen joukko pysähtyy ainoastaan silmänräpäykseksi ja pitkittää taas matkaansa etäällä olewan lumisen saaren tummaa rannetta kohti.

24. Maanwieremä Uskelassa.

(Warfinais-Suomesja).

Koko etelä Suomen rannikko on pitkän ja kaitaisten merenlahtien leikkelmä, joihin joet juoksewat korkeammalla olewista järwistä. Mutta kaikki wedet eiwät juokse maanpintaa myöten; osa niistä waluu rinnettä myöten maan-alaisiin joihin. Missä nämä suot owat sywemmällä maassa, tuskin tiedetään niitä olewankaan, jos ei kaimeta kaimoja. Beltomies kyntää wainiotansa, talonpoika rakentaa farta-nonsa epätietoiselle perustukselle eikä tiedä siinä allansa olewan syviä wesiä.

Osa Uskelan pitäjästä on löyhällä sawimaalla ja sen alla on suo. Länsipuolella on Halikon lahti, ja sen suulla on Remiönsaari, jonka eroittaa mantereesta kalli salmea:

Sandön wirta ja Remiön wirta. Lahteen juoksee kaksikin jokea, ja tieno on siis hywin wetinen. Muutamana aamuna w. 1770 näki wäki pappilassa kummastellen ja säikähtyneenä pitkän syvän halkeaman auenneen maahan lifelle kartanon wiereen, ja jos se olisi rewennyt muutamia askeleita pitemmäksi, olisimat huoneet kufistuneet siihen. Tämä tapaus oli kauan sitte unohtunut, kun vuonna 1825 maa halkesi uudestaan ja pitäjään wanha kirkko yhtäkkiä painui maan sisään. Vuonna jälkeinpäin oli sateinen syksy. Eräänä päivänä lokakuuta kuului kummallinen jyhtinä, maa aukeni, ja iso pelto, kuuluwa Weitakan jäterikartanoon, wieri halkeimeen. Maanhalkeama ulottui 16 tynnyrinalan laajuudelle, osa Perttulan kappeliin menewästä tiestä wieri halkeimeen, ja ilma täytyi maasta nousewista tulikivihöyryistä. Tämä tapahtui joen rannalla; siinä oli mylly, ja se kaatui peräseinälleen. Mylläri oli myllyssä eikä saanut mitään wahinkoa, mutta kun hän säikähtyissään yritti rientämään ulos, eikä löytänytkään ovea, sillä se olikin hänen päänsä päällä.

Vuonna 1843 1 päivänä kesäkuuta aamulla tufkeusi joki yhtäkkiä maan uudestaan halkeamisesta, niin että wesi wasta kello 3 aikana puolenpäivän jälkeen pääsi juoksemaan. Tässä tilassa upposi isompi osa hautausmaata kuolleineen maan sisään. Sittemmin on kaksikin pienempää maanwieremää tapahtunut. Tieno on hedelmällistä ja hywästi wiljeltyä, ja kun ei yksikään ihminen ole menettänyt siinä henkeänsä, on pian unohtunut omaisuudentkin wahinko, jonka maanwieremä on matkaansaattanut. Paljoa enemmän wahingoittawat maanalaiset wedet kaasuilla ja hallalla.

25. Hankoniemen Wilkkumajakka.

(Uudella-Maalla).

Hankoniemi on Suomen eteläisin niemi, ja sen kaitainen saarenne pistää hiekkaisine rantoineen pitkälle ulos Suomen-

lahteen. Siinä seisoo yksinäisellä kalliolle korkea torni wilkkumajakkoineen, joka jokaisessa minuutissa vuorottelee, 40 sekuntia pimeänä ja 20 sekuntia valosana, siten että sen lyhtyä pyörittää kellonrakennus *). Wilkkumajakka opas-

*) Toiselle kalliolle näissä vaarallisissa vesissä rakennetaan toinen majakka paistawa wakaralla tulella. Hankoniemi saapi siis kaksi filmää.

taa purjehtioita pimeinä öinä vaarallisen rannikon edustalla. Siksi sytytetään Hankoniemen wilkkumajakka illalla pimeään tultua, ja se palaa siksi kuin tulee valoja aamulla. Mutta toukokuun lopusta heinäkuun festiiväliin asti on majakka sammuksissa, sillä yöt ovat silloin valosat. Ja samoin on se myös sammuksissa pakkaisalvina, kun jää peittää meren niin etäälle kuin silmä kantaa. Saarekseen sijus on merihiekan peittämää, ja meri on laiwanut hiidenkirnuja kallioihin. Siinä oli myös muinais-aikoina kuuluisa satama, ja Drottningberg'illä (Kuningatar-wuorella) on tavattu wanhvoja kalliohon hakattuja kirjoituksia. Nyt kulkee rautatie pitkin saareketta, ja sen nenään paljaille kallioille rakennetaan uutta kaupunkia. Tuolla ulkopuolella seisoo wilkkumajakka wahwana myrskyä ja merta vastaan. Torni ei notku; meri pärskyttää waahtoansa tornin muuria vasten. Sellaisen wahwan muurinnan saapi verrata uskolliseen sydämeen; sellaisen yöllä walaijewan lyhdyn verrata walwomaan filmään. Siksi onkin laulu, jolla on nimenä

Hankoniemen filmä.

Ruf' oot sä armas tähti etäälle paistawa

Syyksöinä meren myrskyyn pauhusahan?

Wäliin sumussa tuihat, wäliin oot loistawa,

Wäliin waloji saapi puuttumahan.

Oletko taiwaan filmä, sulossa katsowa

Mailman murehia ja öiden waaroja

Ja walmis seuraajitas' lohduttamaan?

En ole taiwaan tähti, waan wilkkumajakka,

Don Hankoniemen torni rannikolla

Ja johdan purjehtijat, kun päiw' on sammunna
 Ja waara wäijyy salafallioilla.
 Mä käännän lyhtyäni pimeeks' ja paistamaan,
 Mereen waloni kaikki näkewät loistawan:
 On Hangon filmä, lausuwat ilolla.

Wihainen myrsky lyöpi alati tornia,
 Ei voi se muuriani liikutella.
 Ruin kallio, mä kehtän meressä aaltoja
 Ja wartiana seisoo polsoilla.
 Niin ihminen, sinäkin oo uskollisena,
 Valaise eksyneitä elämän aalloissa,
 Lohuta, lemmi, kaikkea kärjimmällä.

26. Pyynikkä.

(Satakunnassa).

Pyynikkä on korkea, jyrkkä ja kaunis harju liellä wariiki-kaupunkia Tamperetta. Siitä on ihanin näköala kuffuloiden, laksojen ja järvien ylitse. Pohjassa lewittää Näsijärwi awaran, firrkaan wedenpintansa, jonka monessa paikassa sanotaan olewan 90 syltä syvän, ja etelässä pistäytyvät Pyhäjärwen suloselät korkeiden rantojen välissä ihanneltawiksi. Molempien näiden järvien välissä, Näsi-järwestä Pyhäjärween, pauhaa leweä ja waltawa koski Tammerkoski, joka on antanut nimensä kaupungille.

Tämä ahkera kaupunki lewittää kosken luona isoja wariikejään ja kauniita puutarhojaan. Siinä näkee kaikkina päiwinä kesällä höyryalusten sawuja järvillä ja tuulee ei

koskaan lepäävien wesiien pauhinan, kesällä ja talwella. Wälistä seisoo englantilainen sillalla kärsimällisesti odottaen onkiwapa kädessä. Hän ei ole matkustanut kahta sataa peninkulmaa onkiafseen tässä särkiä ja ahwenia, hän onkii lohia, ja saatuaan lohen onkeensa, saattaa hän sitte seisoa siinä päiviä ja wiikkoja kärsimällisesti odottaen tulewata onnellista saalista.

Tämä ei tee mitään häiriötä Pyynikän harjulle. Siinä on ykfinäisyys ja rauha; pauhaama koski, jyrisewät waprinit eivät woita äänellään tuulen tohinaa synkässä petäjäkössä. Muutamia ihania taloja on rakennettu rinteelle, ja korkealta sillalta on tiputettu sulattua lyijyä alas hauliksimetsämiesten pysäyihin. Ennen tiesi myös kansa useita satuja Pyynikästä. Siinä luultiin olewan haltian eli wuoripeikon, joka siinä oli asunut monta tuhatta vuotta ja kutsuttiin Pyynikänuoksi. Kun oli kuunwalo ja sumu wuorella, luultiin wälistä nähtävän Pyynikän-uon olewan seisomassa ylhäällä ja katselewan kaupunkia, juurikuin hän olisi kummastellut mitä ihmisiällä siellä oli tekemistä. Saattoipa olla ainoastaan wäärä petäjä tahti joku kummallinen kiwi, joka seisoi siellä kuunwalossa. Mutta kansapa ei tätä uskonutkaan: se uskoi Pyynikän uon siinä olewan.

27. Nokianwirta ja Syrönkoski.

(Satakunnassa).

Pitkiä riwejä ihanoita wesiä laskee pohjaasta suureen, sywään Näsijärween ja siitä Tammerkosken läpitse Pyhäjärween. Siihen wirtoa taas toisia pitkiä wesiriwejä idästä, ja kaikki nämä wedet juoksawat sitte länteen päin toisten wesiien läpitse, siksi että ne putoawat Kokemäenjokea myöten alas Pohjanlahteen. Pyhäjärwestä Kuloweteen hyökyää

waltawa, kuohuva koski nimeltä Noki. Tässä on suurenlaatuinen ja synkkä luonto; rannat ovat kallioiset ja äkkijyrkät, joilla kasvaa tummia kuusia riippuvine lehvineen. Näiden välissä hyökyää vedenpaljous alas synnytteen, jota ei näe kosken jyrkiltä törmiltä, mutta josta kuuluu etäällä jymisevän ukkosenlainen jytinä. Tyvenet, rauhasat vedet ovat kokonaan muuttaneet luonteensa, pudotessaan Nokiata alas. Siinä wieriwät walkiat aallot hyökyn alinomaa toisensa ylitse, ja matkustaja pysähtyy ihmettelemään, että ne nykyään tyynet järvien selät ovat tulleet pakoitetuiksi niin raiwooksaasen wimmaan. Mutta tämänkin waltawan kosken täytyy palwella ihmistä, sillä sen reunassa on suuri wapriiki, joka hioo puuta, saatavaksi fitte paperia puuaineruhdosta.

Toisessa tienoossa Satakuntaa, ei monta peninfulmaa Nokiasta, on Kyrönkoski, jossa Skallisen järvien vedet rynnistävät alaspäin jyrkkää kallion lomaa myöten Hämeenkyrön pitäjäässä. Vuoret ovat korkeammat, putous jyrkempi ja joen ura kaitaisempi kuin Nokiasa. Ympäriinsä on kangasta ja erämaata, syviä, ykjinäisiä laaksoja ja metsäisiä ylännteitä. Kyrönkoski pauhaa puolen peninfulman päässä syrjässä suuresta maantiestä. Moni matkustaja näkee matkawan waiwan poiketa maantieltä tänne, warsin fin kewaellä, kun järvet paisuvat. Silloin luulisi kuohu wien aaltojen joka silmänräpäyksessä pyyhkäsevän pois myllyt, jotka ovat uskaltaneet asettauda putouksen wiereen ja näyttävät riippuvan sen päällä. Mutta myllyt seisowat, ihminen pakottaa kowan putouksen olemaan myllyrenkinä ja pyörittämään myllynkiwiä. Walistä näkee jonkun wallatto man pojan kirkottawan kallion reunalta alas juodakseen suin putouksesta. Hän tuntee Kyrönkosken pyörteet. Mitä joka päivä näkee, ei se peloita.

Walistä tapahtuu pitkäin wäliaikojen perästä, että Kyrönkoski kuiwaa talwen alussa niin tyyni, että kaikki myllyt

pyyhähtywät ja päästään kuiwin jaloin kiwikkopohjaa yli. Silloin on löydetty firmeitä ja muita kaluja, jotka ovat kadonneet weteen. Ensin ei woiu selittää, miksiä wesi pyyhähtyi juoksujaan. Mutta hawaittiin, että kowa pohjatuuli oli repinyt jään järwessä ja koonnut sen läjiin ahtaa-sen ja matalaan lahteen kosken niskalla. Tästä sulkeupi weden juoksu joksikuksi päiväksi, ja kosken putous kuimaa.

On sellainenkin puhe Ryrönkoskesta, että muinoisina sota-aikoina oli siihen häwinnyt monta ihmistä. Maa tuli wihollisia täyteen, ja eräs nuori talonpoika pakotettiin johtamaan wenettä yläpuolella olewan järwen yli. Mutta tultuansa lielle putousta laski hän weneensä kowasti wetämään wirtaan ja hyppäsi itse rannassa olewalle kalliolle. Wirta walloitti weneen ja syöksi sen sekä kaikki, jotka siinä olivat, kuohumaan putoukseen.

28. Paikkarin torppa.

(Uudella-maalla).

Pohjainen Uusmaa on kaunistu wuorimaata molemmin puolin pitkää Salpausjalkaa. Eteläpuolella wuoritienotta on hedelmällinen ja hywästi wiljelty tasamaa, jossa monissa paikoin waihettelee kukkuloita. Rannikolla laskeuwat wuoret Suomenlahden wedenpinnan alle, wesi peittää sywimmät lafsot ja ainoastaan wuorten lakeet kohoawat ylös tuhansien kallioiden muotoisina ja saarina myrskysijestä merestä.

Luoteispuolella Uutta-maata, pohja-puolella Uuden-maanselkää on Karjalohjan pitäjäs; tieno, jossa on pelkkiä wuoria, järwiä ja hiekkaharjuja. Muutoin kowa ja ankara Suomen luonto on runsaalla kädellä jakanut lahjojaan näihin onnellisiin lafsioihin. Täällä ei ole koskaan hallaa, täällä ei tule koskaan katowuotta, ei koskaan hätää; eroituksena hywäin ja huonoin wuosien välillä on wähä enemmän tahi

wähemmän yltäkylläisyhttä wiljaakaswawista wainioista. Kasuimman arwoijia hedelmäpuita, waršin harwoin tarwattawia yrttikasveja menestyy täällä; kaswikunta ja eläinkunta näyttävät menestynvän täällä kauniimmissa, woimakkaammisja muodoisja, kuin muualla maassamme.

Tästä Luojan siunaamasta tienoosta menee yfsinäinen metsätie pohjaan päin Sammatin kappeliin. Luonto tulee nyt folkommaksi ja jylhemmäksi, maa kowemmaksi ja hedelmättömämmäksi. Suurien petäjikköfangasten välissä, jyrkkään kohoawien kuffuloiden ja yfsinäisten halmemaiden välissä kiiluu etäällä piilouneita järviä. Metsä harvenee, pienoinen tasamaa, kylä, kouluhuone, puinen köyhä kirkko nähtävät; sitte menee tie taas sywemmälle salomaihin. Neljän wirs-tan päässä kirkolta nähtyy jälleen pieni kylä kolmen järven välillä, ja yhden näistä järwistä, Walfjärwi nimisen rannalla nähtyy Paikkarin torpan matala katto.

Katsele tätä torppaa; sillä on arvonsa oman maamme kirjassa. Se on köyhä, eikä ylpeä, juurikuin useimmat sen vertaisista. Siinä on asuinhuone tuvan ja kamarin kanssa, karjakartano, aitta ja lautainen suojus, muutamia koiwuja, ranta, syöttöhaka ja kaunis järvi. Paikka on malli sadoista järvi-seuduista Suomessa. Matalassa tuvassa on kolme pientä akkunaa, iso takka, kakki sänkyä, yksi muinoin maalattu seinäkaappi, vanha seinäkello, pöytä, penkki, pari tuolia, kaikki tummuneina vanhuudesta. Mies waimoineen ja kahden lapsen kanssa owat torpan asukkaat. Tämän vuosisadan alussa asui torpassa köyhä pitäjään-räätäli perheineen, ja tästä on Paikkari saanut merkillisyytensä.

Sillä tässä matalassa majassa syntyi mies, jonka nimeä ei koskaan unhoteta, niinkauan kuin Suomen kansa asuu tässä maassa. Tässä näki ensikerran päivän walon Suomen kansan runojen ja laulujen pelastaja, Suomen muinaisajan ylösherättäjä, isänmaamme ystävä, kansan-ystävä Elias Lönnrot. Hänestä on enemmän sanomista etempänä tässä kirjassa. Mutta maja, jossa hän syntyi, liikutukset, joiden waikutuksessa hän on kaswanut, se maa jota hän on lapsuudesta asti oppinut niin hellästi rakastamaan, on meillä nähtävänä tässä köyhässä torpassa. Tieno on yksinäinen, ja paitti pientä kylää, jossa tohtori Lönnrot on rakentanut itselleen kodin wanhoiksi päiwiksi, on juita pitkältä ihmisten asuntoihin. Läheiseltä korkealta wuorelta katsoessa näkyy siellä ja täällä pelto, aita, kalastajan wene tahi laiturimella syöpä lehmä. Mutta ympärinsä on awara filmän kantamaton laajuus synkkiä metsiä ja sinertäviä järviä. Tässä on erämaiden suuri rauha; tänne tunkeupi harwoin melu elämän taisteluista. Luonto on tässä kokonaan wakaassa yksinkertaisuudessaan, sywästi totisena, hiljaisuudessa miettivänä. Metsä lewittää lemunsa, järwet kiiluwat ja koiwun tuuhewien oksien peitossa laulaa yksinäinen lintu Suomen fauneutta.

29. Suomen erämaita.

(Hämeessä).

„Saarijärven pitäjäs on täynnä luonnon kauneutta ja tämä etu on sillä monien seutujen kanssa maan sisässä. Ei mikään taida voimallisemmasti liikuttaa matkustajan mieltä, kuin äärettömän suurten, autioiden metsien synkeys. Niissä kulkee juurikuin meren pohjassa, alinomaisessa hiljaisuudessa, ja kuulee korkealla päänsä päällä tuulen humisevan kuusien latwoissa, tahi pilviin ulottuvien petäjien frunnuissa. Tuo tuostakin tapaa juurikuin laskeumis-paikan maan alle, metsäjärven, jonka äkkijyrkkään, puita-kaswamaan alaan ei vielä koskaan ollut tuulenhengähdys ehsynyt ja jonka pintaa ei koskaan ollut muu wäreyttänyt kuin ahwenien leikki tahi yfsinäisen kaakfurin uinti. Taiwas kumastelee sywässä kulhijan jalkojen alla, tywenempänä kuin se näkyy tuolla yläällä, ja, juurikuin iankaikkisuuden ovelta, luulee olevansa hengellisten olentojen keskellä, joiden haamuja etsii silmin ja joiden kuisfutuksia odottaa korvin saawansa kääntää“.

„Toiselle suunnalle kuuluu metsäojan suhina. Sinne tultua luulee olevansa aivan liellä eikä kuitenkaan näe muuta, kuin kanerwikko-hiekkakankaan ja petäjän petäjän wieresssä, joita se kaswaa, siksikuin, kepillä heiton päässä, wastapäätä olewa ranta alkaa näyttää koirujen ja latwoja. Wasta silloin, kankaan reunalle tultua, näkee wilahukfittain kiiluwia aaltoja lehtien wälistä. Jos tarttuu oikialla kädellä koirun juureen, wakuuttaakseen alaslaskeumistaan, niin saattaa wasemmalla kädellään turwata toisen koirun ylimmäsiin oksiin. Jos on päästy ojan rannalle, näkee ylhäältä ainoastaan joakun sylen lewendeltä taiwasta, ja molemmin puolin on läpinäkemätön seinä lehdistä ja puista“.

„Jos pitkän waelluksen perästä yfsimuotoisten puiden välissä kankaalla viimein pääsee sen rajaan, ilmaupi, juuri-

kuin olisi siihen lumottu, järviä järvien viereen lehdikko-
saarineen ja niemineen, virtoja, kenttiä ja kuffuloita suurim-
masti muuttelwaksi ja laweaksi tauluksi. Kummasteltavata
on vaihettelewan valon ja pimeyden paljous, jonka yksi
ainoa filmäys voipi käsittää kasvavista, piämiten mustista
kuusista märisä lajsoissa petäjäkköön asti, joka alkaa niitä
ylempänä, ja koiruista, jotka ympärinsä seppelöivät ylim-
mäksi kohoavan kuffulan juuren ja siwut. Vielä suurem-
man kauneuden saapi kaikki tämä, kun auringon valo kesä-
päivänä, pilvien murtamana, alinomaa välkkywänä leimuua
sen päällä".

Runeberg.

30. Päijänteen weskistö.

Kaksi nuorta uudistalolaista, Maunu ja Wilho asuwat
lähellä toisiaan yksinäisessä metsäpaimakassa Pihtiputaan kappe-
lissa Pohjanmaan rajalla. Muutamana iltana ryhtyivät
he kiistaan siitä, kuinka kauas saatetaan kulkea weneellä hei-
dän kotirannastaan, ja viimein löivät he wedon tuppi-
wyöstä. Maunu otti wiedäkseen weneensä aina Suomen-
lahteen asti.

Maunu panee ewääkseen leipää, woita, juolasia muuk-
kuja, warustaa keweän weneensä purjeella ja lähtee matkaan
sillaltaan vuoritienoossa olewan Muurasjärwen rannassa.
Hän purjehtii pienempään Alwejärween ja siitä kolmen
peninkulman pituiseen järween nimeltä Kolima. Toisena
päivänä näkee hän Wiitasaaren firkon, laskee alas Rymän
koskista jokea ja tulee kauniiseen, 8 peninkulmaa pitkään, 17
sylen sywyiseen Reiteleeseen. Siinä näkee hän isoja wesiä
juoksewan lännestä, mutta hän laskee etelään päin ja tulee
kolmantena päivänä Ruhnamon järween. Siitä purjehtii

hän pitkää, virtawata jokea jyrkkien törmien välissä kowasti tehden työtä, ja hänen täytyy wälistä sauvoimella lyfätä wenettään matalata wettä myöten, wälistä laskea sitä alas päin köydellä rantaa pitkin. Wäsyneenä lewähtää hän neljännen päivän Laukkaan kirkolla ja enentää siinä ewästään.

Wiidentenä päivänä purjehtii Maunu hyvillä mielin vielä etelään päin ja alinomaa wirtaa myöten. Hän laskee useampien järvien läpi ja hoksaaamatta hawaitsee kaupungin, nimeltä Jyväskylä, Jyväsjärwen rannalla. Mutta hänellä ei ole aikaa wiipyä; nytpä luulee hän jo olewansa merta lähellä. Kohta näkeekin hän jo kuudentena päivänä niin suuren weden, ettei maata näy suoraan etelästä. Maunu maistelelee wettä ja tuntee sen, suureksi kummaukseen, suolattomaksi. Hän ei ole merellä, waan Päijänteen wesillä.

Maunu nousee maalle Jämsän kirkon luona ja saapi siinä tietää Päijänteen olewan 12 peninkulmaa pitkän sekä paikoittain 3 peninkulmaa leweän; mutta monta on siinä kaitaista jalkaa. Ja Päijänteesen tulee suuria wesiä idästä sekä etelästä. Mutta kun sen wesi juoksee ulos itäeteläisestä kolkasta, purjehtii Maunu sinne ja tulee yhdeksäntenä päivänä Kallkisten-wirtaa myöten Ruotsalaiseen. Ei pitkältä tästä näkee hän Heino-lan kaupungin. Hän purjehtii Syrängön wirran suuria koskia alas ja niin vielä pieneen järween, nimeltä Konnewesi. Wesi alkaa nyt tulla pitkittäwäksi wirraksi. Ennen kuin Maunu tietääkään, on hän jo Ryminjoesja ja kulkee hiljoilleen pitkää kaarta Jitin kirkon siwutse. Vielä juoksee wirta wähäisen järwen, Pyhäjärwen läpitse. Sitte pitkittää Ryminjoki juoksuun, milloin suwantowesinä, milloin wälewinä koskina. Töin tuskin saadaan wene lasketuksi komean kosken alle Anjalan luona. Maunu lifenee rannikkoa ja näkee Ryminjoen jaskaun suussa kolmeen lastuharaan, jotka taas jaskaawat useoihin pienempiin. Jos Maunu olisi walinnut itäisimmän joenhaaran, olisi hän tullut Hami-

nan kaupunkiin, mutta hän valitti läntisimmän ja tuli Lovisan kaupunkiin. Siinä tapasi hän viimein, 14 päivän waiwaloisen matkan perästä, ikäwöidyn meren, Suomenlahden.

Nyt woipi Maunu laskea yhteen kuletun matkansa. Muurasjärvestä Päijänteesen on hän matkustanut $16\frac{1}{2}$ peninkulmaa, pitkin Päijännettä 12 peninkulmaa, siitä Ryminjokea alas mereen $15\frac{1}{2}$ peninkulmaa, joka tekee yhteensä 44 peninkulmaa wenematkaa. Muurasjärwi on alimmaistakin arwoa 348 jalkaa, se on enemmän kuin kahden tavallisen firkontornin korkeus, meren pintaa korkeammalla. Tätä korkeata rinnettä on wirta tuonut Maunun wenettä alaspäin. Päijänteellä oli hän vielä 263 jalkaa ylempänä merenpinnasta, mutta jätte jyrkkeni rinne, ja viimeinen osa matkaa on ollut waiwaloisin. Ryllin kummasteltuaan weden haarailemista ja yhteyttä tässä laajassa maassa, palasi Maunu höyryaluksessa Roffolaan ja siitä maantietä myöten takaisin Pihtiputaaseen. Wilho tuskin usoo filmiään nähdessään naapurinsa palaawan takaisin Pohjanlahdesta. Hän oli tapannut wetonsa, ja Maunu woittaa komean wyön kiiltäwine messinkiforistukseineen.

31. Saima.

(Sawonmaassa).

Laajalle itä-Suomen laksoissa lewittää Saima finertäviä wesiään. Siinä ei ole ainoatakaan itsenäistä järweä, niinkuin Laatokka, tahi Inari, tahi Dulunjärwi on. Saimaksi eli Enowedeksi kutsutaan suuria wälkkywiä wedenpintoja, jotka pohjapuolella Suomenlahtea ottawat vastaan pitkän riwin järwiä, selkiä, lahtia ja salmia. Kaikki nämä awarat wedet owat yhdistyksessä ja wirtaawat etelään päin,

toinen toiseensa, jiskikuin ne viimein juoksivat suurena ja väkänä Buoksen-wirtana Laatoikkaan.

Nyt on viitoitettuja kulkumäyliä weneille, kaljaaseille ja höyryalusille näissä pitkissä, kiertelemissä wessissä. Purjehditaan siis järvenselästä toiseen, monta peninkulmaa eteenpäin, lukemattomien saarien, niemien, kannasten ja waihettelewien rantojen siwutse, juurikuin saaristossa merenrannikolla. Saimassa näkee kyllä maan joka suunnalla, mutta suurilla selillä näkyy maa kaukana sinertävänä. Wesi on niin kirkasta, että selwällä ja thynellä ilmalla näkee pohjan melkeen sywälle. Ja tässä kuultawassa wedessä kumastelee taiwas niin puhtaana, pienet, valkoiset pilwet kulkewat juurikuin kyyhkysiset weden sywyhdessä. Kun kesällä on lämmin, näyttävät järwet tummansinijältä. Kulkuloilta nousee siellä ja täällä keweitä sawupatsaita taiwasta kohti: ne owat kuusien warjossa olewain tupain sawuja. Toisella suunnalla lepää hieno pilwenhöyry metsän latwoissa: se on mäkirinteessä olewan kaskimaan sawu. Näiden keweiden sawupilwien päälle laskeupi wesihöyryjä lämpimässä ilmassa, ja ne synnyttävät hienon sawun, joka kutsutaan autereeksi. Ja auer lepää hienoinna läpinäkywänä werhona kulkuloiden, rantojen ja wesien päällä; tämä panee kaikki näkymään niin pehmeältä, kuin se olisi pumpuliin käärittyä. Siinä lewenewät suuret, kauniit, tummansiniset wedet loistawina kumastimina, asetettuina läpinäkywiksi werhotettujen tummien raamien sisälle; ja tämä on niin kaunisti, että tuskin koko luonnossa kauniimpata löytyy.

Siwät kaikki wedet ole niin ihanasti tummansinisiä ja niin suloisia matkustajan silmille. Wesi ei ole yhtä läpikuultawaa kaikissa, ja ilma ei anna samaa suloa kaikissa tienoissa kesällä. Mutta joka on kerran nähnyt Saiman, tahti Näsijärwen, tahti Mallasweden, tahti Roineen, tahti muut sellaiset siniwedet — sillä sellaisia löytyy lukemattoman paljo, — hän ei saata koskaan unhottaa sellaista näköä. Se

menee sydämehen, ja täytyyhän ihmisen kiittää kaiken hyvän Luojaa, joka valmisti hänelle niin ihanan asunnon maan päällä. Vaikka kaikkea tätä kauneutta festää aivan vähän aikaa; — ehkä Jumala vaihteluttaa kaikkea, missä eloa on, wiheriöitsemisessä ja lakastumisessa, ettei ihminen rakastuisi maahan ja unhottaisi kotiansa taiwaassa; — niin talleltaa hän kuitenkin aina hyvän ja rakkaan muiston niin suloisesta ihanuudesta. Syksy tulee, rannat kellastuvat, Saima käypi walkeissa aalloissa myrskyn edessä. Jonkun ajan perästä on kaikki jäässä, lumi painaa kuusen lehviä ja sininen wesi on walkeana jäänä. Mutta hawumetsät seisowat vielä wiheriöinä, juurikuin toivona kuoleman keskellä, ja matkustaja turkissaan katsoo suurelle walkeiselle jääselälle ja kuuntelee, eikö hän kohta kuulisi ensimmäisen leiwosen laulawan. Hän ajattelee kewättä, kun Saima on jälleen sinisenä, kun sen kuwastawa pinta on jälleen kiillotettuna ja raami ympärillä on jälleen pehmeänä hienosta hämärtävästä werhosta, joka riippuu kuusien latwoissa...

32. Punkaharju.

(Savossa).

Sawo on saaristo wesien välissä; maantie kulkee monessa paikassa harjuja myöten, joiden molemmilla puolilla on jyrkkiä mäkiä ja wesiä. Matkustaja saapi siis usein laskeuda alas lossipaikalla. Kun Parikkalan pitäjäästä matkustetaan pohjaan päin Kerimäkeen, Sääminkiin ja Savonlinnaan, on neljä lossipaikkaa ylintäwänä, mutta se matkaa waiwan.

Tie kiertelee weden ympäröimää harjua, nimeltä Punkaharju, pitkin pituuttaan saarta, joka on lähes puolen peninkulman pituinen. Piamite yleensä on harju niin kaitainen, että tie ottaa allensa koko sen aaltojen muotoisen

selän, ja niin jyrkkä, että sen syvyydellä kauhistuttaisi, jos ei luonnolliseksi aituukseksi olisi molemmin puolin rinteihin kasvanut havu- ja lehtipuita. Täältä ylänteeltä, näiden koivujen ja petäjien heiluvain latvojen päällitse levenee liellä ja etäällä ihanin näköala kaikille suunnille selkien, salmien ja saarien ylitse välkkyvästi muuttelavana. Dikealle puolen laajenee ihana, suuri Puruvesi, vasemmalle puolen sen yhteydessä oleva rivi pienempiä selkiä, jotka kuuluvat laajempaan Pihlajakaveteen. Kaikki nämä vedet kuuluvat Saiman laksoon ja virtoavat hiljalleen etelään päin. Näiden välillä uipi Punkaharju, juurikuin vesilintu lewitettyine siipineen ja ympärillä olevine poikineen, pienine saarineen, jotka etsivät turvaa hänen siivuillansa. Ja pojat tekivät emänsä mukaan: ne ovat pieniä kaitaisia harjuja, jotka välistä koukistuvat oikullisiin mutkiin, salpaavat firkaan veden salmiin ja lahtiin ja mutkistuvat somimpiin muotoihin. Näiden warjojen välillä palmikoituu toinen hopeamöhö toiseensa kiini; vesi kimaltelee veden perästä, niin kauas kuin silmä voipi kantaa. Matkustaja ei väsy katsellessansa tätä luonnon juloista leikkiä. Uinomaan löytää hän jotakin uutta, jota hän ei luule vielä ennen nähneensä, ja mihin ikänään hän menee, löytää hän muita avaroita ja hymyileviä näköaloja, mieliwaihdeella, jos ei viimeksi nähty ole ihanampi, kuin kaikki entiset.

Se oli onnellisesti mietitty, että johdattaa maantie tämän huvipuiston läpitse. Punkaharjun tunsiwat jo kauan ainoastaan ne, jotka sattuiwat kulkemaan näillä tienoilla. Harju oli liimmäisten maatilain alle kuuluwa, ja talonpojat polttiwat kaskea sen rinteillä, että osa niitä paljastui. W. 1844 erotettiin harju kruunun puistoksi, siinä pantiin uhkajaffo kaikelle wahingonteolle, ja kaikki kaunistat kartanoa rakennettiin wahdeille, toinen etelä- toinen pohja-puoleen saarta. Viimeksi mainituksa saivat matkustajatkin olla majaa, ja siitä asti on Punkaharju tullut kauas kuuluisaksi.

Pieniä huvihuoneita on rakennettu muutamille kauniimmille näköpaikoille, ja siellä kulkee ihastuneita matkustajia pitkin kesää.

Ei voi sanoa, koska Punkaharju on ihanin. Muutamat näkewät sen ihmeteltäväksi, kun aurinko nousee Puruveden ylitse ja vesien selät kimeltävät ja koirujen lehdet näyttävät läpikuultavilta aamuruskossa. Toiset luulevat sen olevan ihanimpana, kun kuu paistaa Pihlajaveteen ja harjun vastapuolinen siivu on synkässä varjossa. Sen woipi kuitenkin sanoa, että, olkoonpa ilta tai aamu, kesäyö tai auringonpaiste, maassamme ei löydy kauniimpata huvipaikkaa. Ja tämä on paljoksi sanottu Punkaharjusta. Se on olla riikas kaikkein rikkaimpien seassa; se täyttää mielemme kiitollisuudella ja kunnioittamisella.

33. Imatra.

Buoksen alku Saimasta on enemmän leweän lahden kuin wirran näköinen. Tuskin hawaitsee wirran alkamista muutamain saarien välissä sen niskassa, joka siinä on 263 jalkaa leweä ja 42 jalkaa syvä. Yhden näitä saaria, Kalliosaaren luona enenee wirta. Niskasaaren tykönä kaitenee se ja käypi niin wälewänä, että pitkä kiiltävä wyö näkyy wedenpinnassa. Siitä lähtein koukistuu wirta. Wyöt pinnassa alkawat käydä aaltolina koukistuwine selkineen. Etempänä alaalla tulee wirta kahtawertaa leweämmäksi, kuohuu kowemmaksi, pinta paikka paikoin waahtoiseksi. Kohta kaitenee se taas ja hyökyy walkeassa waahdossa alas ensimmäistä suurta koskea, Tainionkoskea, jota myös kutsutaan „pieneksi Imatraksi“. Senperästä tyventyy wirta joksikin, mutta on vielä hywin wälewä, että losjiveneen täy-

tyy mennä winoon wirran ylitse. Linnanfosken luona kuulee jo Imatran waltawan pauhinan. Suomalainen sananlasaku sanoo: „kolme on koskea kowoa, kolme synkkää saloa, kolme wuorta korkeata; ei ole Wuoksen woittanutta, ylikäynnyttä Imatran“. Wirta, joka putouksen niskassa on 640, aina 1,140 jalkaa lewää, supistuu tässä kallion halkeamaan, joka ei ole kuin 139 jalkaa lewää, ja syöksee wetensä 63 jalan korkeudesta pitkin 2,000 jalan pituista juowaa alas. Sellaisessa wirrassa kuin Wuoksi, joka jokaisessa sekunnissa nielee 40 miljonaa kannua wettä, on tämä hirmuista. Wesi on jokaisessa kohdassa kadottanut värinsä. Se ei enää juokse koskena alas, se juurikuin wilahtelee hirmuisessa wauhdissa alas. Keskellä juowaa tapaa se pohjassa kallioita ja kohoaa niistä walkeina pylwäinä ylös, mutta ennenkuin ykfi pylwäs ennättää kohota, paiskaa sen jo toinen kumoon. Wesi hyökäsee forkialle kallion seinä wästen ja särkyy waahdoksi; toinen waahtoaalto syöksee kohta pois toisen edestään. Siinä on waahtoa, pauhua ja huimaawa wauhti. Utusateen höyry on yötä päiwää putouksen päällä, ja auringon matalalla ollessa taimaalla wälkkyy utu wesikaaren värisenä.

Imatran ukosenmoinen jyminä kuuluu etemmä kuin puolen peninkulman päähän ja putouksen wieressä ei voi kukaan kuulla toisensa ääntä. Helposti woipi heittää kiven rannalta toiselle, mutta kowintakaan huutoa ei voi kuulla yli. Kalliot tärisewät kulkewan jalkain alla. Katsottua jonkun hetken koskeen, näyttäwät kalliot ja metsät hyppelwän siwutse. Waiikutus on niin tuntuwa, että arkahermosten ihmisten päätä pian alkaa huimauttaa ja he tuntewat kummallisen halun syökkyä waahtoiseen sywyyteen.

Lohi menee kowimpiakin koskia ylös; mutta Imatrasa loppuu hänen ylöspääsy-taitonsa. Kosken päälle ei hän pääse, waan kyllä käypi niin, että hän mieltänsä wastoin tempaistaan alaspäin. Walistä näkee hirjiä tulewan alas

ja katoaman kuin lastuin kuohussa. Jos hirrenpää sattuu koskemaan pohjassa olevaan kallioon, särkyy se siinä heti pirstaleiksi. Ei minikäänlainen jättiläinen voisi seisoa Zmatran hyökylä vastaan.

Tätä suurta putousta tulee katsoa molemmilta rannoilta. Vasemman puoleinen ranta on pystysuoria kallioita, siellä ja täällä kaimettuina siemiin ja syviin hiidenkirnuihin. Lapsi yritti kerran konttaamaan sellaista onttoa myöten kallion läpitse, mutta tarttui siihen niin kovaasti kiini, että piti ki vi päältäpäin hakata pois. Toiset lapset kosoavat veden sormia Zmatran kiiviä, jotka välistä ovat kuolleiden lintujen näköisiä, välistä makaavan kahdeksaisen (∞). Tässä on huvihuone, mutta korkealla törmällä näkee komean ravintolan, toisen huvihuoneen, jossa on monta nimimerkkiä ja kirjoitusta sekä porrasrivi, joka johdattaa alas alinomaa liukkaana ja kosteina olevia kallioita. Tästä näkyy putouksen niska juurikuin hopiainen portti. Tämä kimaltelee auringon paisteessa, mutta on hirmuisen synkeä syksyisessä kuunvalossa.

On mailmassa korkeampakin vedenputouksia, kuin Zmatra; mutta, paitsi Pohjois-Amerikan Niagaraa, ei tiedetä muuta, jossa olisi niin suuri vedenpaljous. Raikki näyttää, että wesi ennen muinoin on tässä wäkiryynnäköllä murtanut tiensä, kenties kovaassa maanjäristyksessä. Ihminen, joka on rakentanut sillan Niagaran yli, on ollut rohkea ajattelemaan saada sillan Zmatrankin yli siihen, jossa koski on kaitaisin. Mitä ei voi ihmisnero matkaansaada? Ja tuihtaan ei se ole mitään Luojan ihmeiden suhteen.

34. Suonnon-mullistus.

(Karjalassa.)

Moni luulee, että tämä maa on sellainen kuin se on aina ollut, ja että se on aina sellaisena pysyvä kuin se nyt on. Mutta välistä näyttää Jumala meille, kuinka maanpinta muuttuu aineiden voimalla.

Kun Wuoksi on syöksenyt wetensä Imatraa myöten alas, murtaa se tietänsä eteenpäin monien koskien ja wäsewien putousten läpi. Se mullistuu sitte itään päin; mutta alapuoleisessa juoksussaan wetää se niin paljon wettä, ettei se jaksa kaitkea niellä, waan laskee osan sitä siivuillaan olewiin wesiin ja järwiin. Yksi näistä wesistä, noin 9 ja 10 peninkulman päässä Wuoksen niskasta Saimassa, on Suwanto ja se oli ei monta vuotta jälkeinpäin liki 4 peninkulmaa pitkä sekä hywin syvä. Suwanto laski silloin wetensä Wuokseen kannaksen poikki, joka kutsutaan Kiviniemeksi. Mutta itäänpäin ulottui Suwanto liki Laatokan rantaa, josta suuresta wedestä sen sulki ainoastaan 500 kynnärää pitkä ja 20 kynnärää lewä hiekkasärkki Taipaleen kylän luona.

Suwannon juoksuwäylä Kiviniemen luona oli matala, ja siitä tapahtui, että sen wesi nousi kewäellä hywin korkealle ja wahingoitti talollisten niittyjä. Nämä olivat usein olleet aiheessa kaimaa Taipaleen särkän läpi, laskeakseen Suwantoa.

W. 1818 kewäällä oli wesi Suwannossa niin yläällä, että se tuli piamite särkän laidalle, ja toisella puolella särkkää seisoi Laatokan wesi 8 sylvä alempana. Tässä luuliwat talonpojat olewan hyvän tilan laskea jonkun osan Suwannon liifaa wettä ja saada niittynsä kuiwiksi. Taipaleen kylän miehet tarttuiwat lapioihinsa, eikä kauan wiipynytkään, ennenkuin olivat kaimaneet pienen uran särkän poikki. Suwannon wesi alkoi kohta juosta pitkin uraa Laatokkaan.

Talonpojista oli tämä hyödyllistä ja lystiä, he ihastuivat tästä pienestä juoksewasta urasta ja menivät tyytyväisinä kotiinsa. Tämä tapahtui Orjon päivän iltana.

Mutta pian alkoi wesi leikata itselleen aina leweämpää uraa löyhään hiekkaan. Jota leweämmäksi ura tuli, sitä enemmän juoksi siihen wettä, joka sai wauhdin jyrkkää rinnettä myöten Laatokkaan. Muutaman tiiman kuluessa oli siinä pauhaawa koski, joka tuli joka minuuti suuremmaksi ja repi mukaansa kappaleittain maata hiekkasärkystä. Talonpojat kuuliwat pauhinnan ja kummastelivat mikä se olisi. Pian hawaitsiwattkin he waaran, ja nyt olisiwat he tukkineet kosken, mutta sepä olihin myöhäistä. Siihen tuli hirmuinen koski. Suwannon tywen pinta muuttui kohta hiljaisesta wirrasta hyökyväksi joeksi, joka raiwoikkaassa wauhdissaan repi mukaansa satawuotisia petäjiä, kiviä, samea ja monta huonetta. Eipä tullut unta tänä yönä wäen silmiin.

Muuan talonpoika nousi tupansa katolle ja tuskin ennätti sieltä alas, ennenkuin koski wei tuwan ja ainoastaan kufon kuultiin laulawan sen jäännöksillä kaukana Laatokassa. Toinen talonpoika yläpuolella Suwantoa ei tietänyt mitään tästä tapauksesta, kun hän aamulla meni aitaamaan peltoansa rannalla. Eineelle piti aidan olla walmiina, mutta waikka kuinka hän vielä kokiin panna aitaansa, eipä päässyt koskaan rantaan, sillä ranta pakeni edestä aina etemmä pois. Suwanto tyhjени wuorokaudessa, niin että ainoastaan sywin lätäkkö jäi järeille. Koko muu järwi oli muuttunut joeksi, joka wähitellen tuli liki peninkulmaa pitkäksi ja 75 jalkaa leweäksi wanhaan järwen pohjaan. Suwannon entinen laskujuowa Kiviniemen tykönä kuiwi. Kaloja pysähtyi kuoppiin ja otettiin käsin kiini. Mutaiset rannat muuttuivat laskawiksi niitviksi. Asuinhuoneita rakennettiin siihen, missä wesi ennen oli kahta syltää sywänä. Suwannon entisestä pohjasta löydettiin monta ennen kadonnutta kappaletta

ja kantojakin, josta oli nähtävä järven jo kerran ennenkin olleen kuiwana.

Mutta ehkä Suwanto näin paljo putosi, oli syvin osa siitä, mitä vielä oli jälellä, 10 hyynärätä alempana kuin Wuoksen pinta toisella puolella Riwiniemen kannasta. Wuoksen liika wesi tefi ympärillä olevat tienoot wesiperäisiksi, ja siksi päätettiin taas johdattaa joku osa wettä Suwannon läpitse juoksemaan. Tätä warten tarwittiin ainoastaan kaimaa Riwiniemen kannas läpi, joka on 375 hyynärää leweä. Ja tämä tehtiin suuremmalla wiisaudella ja warowaisuudella kuin Taipaleen miesten työ. Ensin otettiin pois kannaksen ylimmäinen maakerta 6 hyynärän korkeudelta. Sitte kaimettiin joukko pieniä uria Wuoksesta wähäiseen järveen nimeltä Kotilampi. Nämät urat annettiin weden wähitellen sywentää, ja 17 päivänä syyskuuta puolen päivän aikana otettiin sulut pois. Kolmetuhatta katsojata seisoi uteliaana rannalla, mutta he pettyivät odotuksessaan, sillä wesi juoksi hiljoiheen uria myöten. Wasta yöllä tuli koski kowemmaiksi, nyt wei se suuria maakappaleita muassaan, ja toisena aamuna nähtiin suuren Wuoksen wirtaaman ulos Suwannon läpitse, sen sijaan kuin Suwanto ennen wirtasi ulos Wuoksen kautta. Koko Suwanto muuttui siis Taipaleen wirran kanssa uudeksi Wuoksen laskun suoksi, ja wirran entiset laskunhaarat paljo pienenivät. Niin owat ihmisten kädet osottaneet tien luonnonwoimille ja kokonaan muuttaneet tie-noon entisen näön.

35. Laatokka.

(Rajalasja).

Laatokka on Europan suurin järwi ja enemmän meren näköinen, kuin järven. Sen pituus on 17½ peninkulmaa,

sen leveys $10\frac{1}{2}$ peninfulmaa, sen pinta on 292 neliöpeninfulmaa. Se on suuri, hyvin syvä, aiwan avonainen selkä, joka näyttää soikealta neliskulmaiselta, ulottuen luoteesta kaakoon, on leveämpi etelä- kuin pohja-puolesta. Rannat tekewät leweitä, mutta ei syviä lahtia, joista kaksi eteläisintä ovat suurimmat. Laatokan pohjaiset ja luoteiset rannat kuuluvat Suomeen; ne luetaan maamme kauniimmiksi vuoritienoiiksi ja ovat enemmän leikeltynä lahtiin, kai-

taisiin saarenteihin ja muutamiin saariin. Kuva osottaa meille muutamia näistä harva- ja pienimetäisistä vuorista Laatokan suomalaisella rannikolla ja kauvimpana auringon valaiseman selän.

Venäjälle kuuluvat rannat ovat suuremmaksi osaksi laiteita, hietaisia ja myrskyille avonaisia.

Ei vähempää kuin 70 suurempaa ja pienempää virttaa juoksee tähän suureen järveen, ja suurin niistä on Wuoksi.

Nämä tähän juoksawat vedet virtaawat fitte ulos Saatokan lounaisesta lahdesta leweätä Niewaa myöten Suomenlahteen. Välistä ei Niewa ennätä wetää ulos ylenmääräistä wettä lumisten talvien ja sateisten kesien perästä: silloin nousee Saatokan pinta yhtenä aikana ja laskeupi taas toisena. Muutamamat luulewat merkinneensä järwen nousewan 4 vuotta ja laskeuwan 4 vuotta, mutta toiset sanowat, että wesi nousee tahi laskeupi 7 vuotta perätysten.

Saatokka on kaunis järwi firkkaine suolattomine wesineen, mutta on hywin myrskyinen. Run suolaton wesi on keweämpää kuin suolainen, kiikkuu se sukkelammassti tuulissa, ja tällä mahdottoman suurella selällä käywät usein hirmuiset aallot, warsinfin etelä-tuulella. Korkeoilla Saatokan aalloilla on oma suomalaisen nimensä: kare eli maininki. Tawallisesti jäätyy Saatokka lopussa tammikuuta, mutta luopi jääpeitteensä jo keskiwäliissä helmikuuta, kun talwi ei ole ollut erinomaisen kowa. Jäähän ei ole kuitenkään koskaan oikein luottamista, sillä sen alla käypi monta wirtaa. Saatokka on myös hywin kalainen järwi, jossa sampi, lohi ja siika loiskaa nuotassa ja jossa omituinen hylkeen-laji, Saatokan hyle eli norppa kaappaa itselleen kalastajan saaliin. Run Sortamalasta Saatokan luoteisella rannikolla laskeetaan itää kohti, nähdään ensin muutamia kauniita saaria ja jyrkkiä wuoria, ja sen perästä lewittää firkas järwi ylinäkemättömän pintansa. Maata ei enää näe oikealla eikä wasemmalla puolella, mutta suoraan edessä nähy pienoinen musta pilkka, joka wähitellen kaswaa ja alkaa wälkkyä auringon paisteessa. Tiiman perästä näkee fullatuista tornia ja fupulafia nousewan ylös ylösinäisestä merestä, ja senperästä tullaan sywää lahtea Walamon luostariin. Siinä asuu enemmän kuin sata wenäläis-munkkia, jotka kuuluwat greekalaiseen ustoon; saari on niiden oma, ja luostari, joka on lii yhdeksänsataa vuotta wanha, pidetään erinomattain pyhänä paikkana. Tänne matkustaa pyhiin monta ihmistä kaukaisilta tienoilta

ja tuopi lahjojaan luostariin, josta täten on tullut hyvin rikkaaksi. Ja munkit palvelevat Jumalata heidän uskonsa mukaan ja ovat wierasten hoitajia, hyviä ihmisiä, jotka pitävät wieraita matkustavia hyvänä. Mutta kaikkein wierasten tulee seurata luostarin sääntöjä; Balamon saarella ei saa kukaan metsästäjä ampua eikä kukaan hätyyttää min-
käänlaista elävää. Kaikkei tätä, yksinäisiä munkkia, kauniita kirkkoja, muinaisajan luostari-elämää paastoineen, juhlatul-
kuineen ja pyhäin-kuvineen, on warsin kummallinen nähdä Suomessa. Mutta Balamo on rauhallinen ja kaunis saari, jossa luulee olevansa eroitettuna kaikesta muusta mailmasta ja tuntee sydämensä ylennetyksi Jumalan tykö nähdesään luonnon yksinäistä suuruutta.

36. Suomen ilmanalasta.

Etelässä asuvat ihmiset ovat sanoneet Suomessa ole-
wan yhdeksän kuukautta talvea eikä kolmeakaan kuukautta kesää. Välistä sattuu sellaisia kylmiä vuosia, kun tämä leikkipuhe käypi toteen. Toiset vuodet ovat leutoja, ja tavallisesti saapi laskea Suomessa olevan kuusi kuukautta talvea.

Marraskuussa ja joulukuussa on epävakainen syystalvi. Silloin on maa lumen ja vedet jään peitteessä. Ilma on välistä niin kylmä, ettei paljailta käjillä kärsi rautaan kos-
kea. Maaliskuussa ja huhtikuussa on epävakainen kewa-
talvi: silloin sulaa lumi, maa tulee paljaaksi, ja nesteet kohoavat puissa. Toukokuussa alkaa kewa. Aurinko tulee lämmittäväksi, joet ja järvet luovat jääpeitteensä, ruoho itää, puut alkavat saada lehtiä. Vielä puhalttaa välistä kylmiä tuulia, vielä lankeaa välistä sulavaa lunta. Västa

kesäkuussa ovat niityt wiheriäisinä ja lehtipuut kukkivat. Nyt sanotaan olewan sydänkesän, kuin aurinko silloin on korkeimmallaan taiwaalla ja yöt ovat valoifimmat. Mutta silloin on kesän oikea alku, sillä korkein lämmin tulee aina vähä myöhemmin korkeinta valoa. Sydänkesä on heinäkuussa wälistä yhtä lämmin, kuin Hispaniassa tahi Italiassa. Silloin rientävät kaikki elämään, kaswamaan ja hyyymään pitkällisessä, piamite alinomaisessa päivänwalossa. Elokuu alkaa yhtä lämpimänä, mutta jäähtyy wähitellen öiden enenewän pituuden tähden ja tulee tavallisesti epäwakaiseksi. Wälistä puhalttaa wiileä pohjatuuli. Run se tyyntyy itäpuoleen selwällä ilmalla, vähenee lämmin märillä mailla, ja tulee halla. Syyskuu on vielä wiheriäinen ja wälistä lämmin; mutta silloin alkaa syksy pimiöine öineen, fatineen ja myrskyineen. Ilma tulee wiileämmäksi, halla-öitä sattuu tiheämpään, lehdet kellastuwat. Lokakuussa on lehtimetä firjawaassa wärikoreudessaan, siikifin kaswikunta kuoleupi talwilepoon ja roudettunut maa tulee lumen kuin myös wesi jään peittoon.

Run Suomi ulottuu kauwas pohjaan ja etelään, on ilmanalassa suuri eroitus maan erilaiusten osain wälillä. Run lasketaan keskimäärä kaikkien muodenaijojen lämpimästä ja kylmästä, niin saadaan Enontekiäisten Lapissa 2 pykälää kylmää, Dulussa $1\frac{1}{2}$ pykälää jäädewiivan yli ja Turussa yli 4 pykälää lämmintä. Samasta syystä on täällä suuri eroitus päivän ja yön suurimman pituuden wälillä erilaisissa paikoissa. Pisin päivä kesällä ja pisin yö talwella owat etelä-Suomessa $18\frac{1}{2}$ tiimaa auringon nousun ja laskun wälillä, mutta Dulussa 22 tiimaa. Enontekiäisissä ei laskeu sydänkesän aurinko koko kuukauden ajalla koskaan alas, ja joulunaitkana ei nouse aurinko kuukauden ajalla koskaan ylös. Mutta kun hämärä on pitempi aamulla ja illalla, jota ylemmä tullaan pohjaan, on kaikilla pohjaifilla mailla enemmän valoa kuin pimeyttä. Pohjais-Suo-

messä saattaa lukea kirjaa koko yön päivänvalossa koko kolmen kuukauden ajan. Ja talvisen yön valaisewat kirkkaat rewontulet, joilla Jumala on tahtonut lohduttaa näitä köyhiä pohjantienoi ta heidän pitkällisessä taistelemisessään pimeyttä ja pakkasta vastaan.

Sateen ja lumen-tulo on erilainen erilaisina vuosina. Välistä lankeaa paljo lunta talwella ja paljo sadetta kesällä, mutta muut vuodet owat kuivia. Kun on wertailtu pitkä rivi vuosia, käsitetään esim. Helsingissä olewan tavallisesti 93 selwää päivää vuodessa, 189 pilwistä ja 83 puolipilwistä päivää. Uusimmat selwät päivät owat huhtikuussa, toukokuussa ja kesäkuussa, useimmat pilwiset päivät owat marraskuussa ja joulukuussa. Sadetta ta hi lunta lankeaa 16 päivää lokakuussa, marraskuussa ja joulukuussa, 15 päivää tammikuussa ja syyskuussa, 14 päivää helmikuussa ja elokuussa, 13 päivää heinäkuussa, 12 päivää maaliskuussa, 11 päivää kesäkuussa, mutta ainoastaan 10 päivää huhti- ja toukokuussa. Tämän waikuttawat tuulet, ja se on erilaista erilaisissa tienoissa. Talwella puhaltawat enimmä eteläiset ja kesällä enimmäte läntiset tuulet.

Meri waikuttaa myös ilmanalaan. Rannikkomaa on kosteampi ja kylmempi kesällä, kun jäät jäähdyttävät ilman, mutta lämpimämmät syksyllä, kun merivesi antaa ilmaan tasaisemman lämpimänsä. Samasta syystä suojelewat syvät järwet ja juoksawat wedet liikeisimmän maan hallasta, mutta wesi-peräiset maat owat hallanarvoja.

Kowaluontoinen ja kylmä on tämä maa yläällä pohjassa. Luonto on täällä kowa äiti, joka ei mämmittele lapsiaan wentomielisyydellä ja yltäkylläisyydellä. Hän waatii niiltä uutterata työntekoa, paljo kärsiwäisyyttä ja kieltämisistä. Jos ei wät he tahdo tehdä työtä ja kärsiä, täytyy heidän nähdä nälkää ja kuolla. Mutta palkinnoksensa saawat he kestävän ja terween ruumiin, urhoollisen ja hellittämättömän mielen. Niin on Jumala myös antanut tälle

maalle lauhkeamman ilmanalan kuin ufiammille muille maille, jotka ovat yhtä yläällä pohjassa. Ei misjään, paitfi Norjassa ja Ruotfissa, ole metfiä, peltowiljelystä ja järjestettyjä yhteiskuntia niin lähellä pohjais-napaa, kuin Suomesja. Tämän waifuttawat ofakfi meri ja järwet, mutta erinomat-
 tain fe, että maa on wiettäwä etelätä kohti ja on tuntu-
 rien fuojassa pohjasta vastaan. Paitfi tätä kulkee myös
 Norjan edustalla lämmin wirta waltameren läpitfe ja le-
 wittää lämmintään lifellä olewiin tienoihin.

37. Kirkkaalla jäällä.

Sä aalto jäätynyt
 Ja kuultavainen kuvaste,
 Oot vasta leikkinyt
 Kuin myrskyilman kiilloke,
 Sä laps' etelä-rantasi
 Eik' elvy taitos', halusi
 Niin harras;
 Sä armas,
 Heleä selkä, välkkyen
 Sä viehкот
 Ja kiehdot
 Meit' ilmaan talviseen!

Kukathan rannassa
 Lumehen tappoi kuolema,
 Ja mets' on huuteessa,
 Lumessa kaupunki ja maa!

Mutt' jäällä lysti leikki on

Välillä raittiin nuorison,

Vakaana,

Lujana

On silta sinertävässä,

Kulemme,

Kuvaamme,

On lempi kylmässä.

Teräs jaloissamme,

Säe silmiss', ruusut kasvoissa

Me kauas luistamme,

Kuin tuulen vauhdissa,

Palaamme taas takasipäin

Lekolle luokse ystäväin

Tulevaa

Suvea,

Kevättä pohjan o'ottamaan.

Ja jäljet,

Ne jäiset

Rupee valistumaan.

38. Kesäyön kirkkaus.

Sinä (Jumala) puetat itseä
valkeudella kuin vaatteella.

Ps. 104: 2.

Maalarit ovat koettaneet tauluille kuvata ihanimpia
valoja. He ovat maalanneet auringon ja kuun kaikkiin

afemiin taiwaalla, mutta kukaan ei ole vielä voinut saada kuvaa kesähön ihmeellisestä kirkkaudesta pohjolaissa.

Auringon ja kuun valo levenee yhdestä kohdasta kaikkiin kappaleihin, jotka valossa ovat, kun toiset kappaleet ovat varjossa. Mutta kesähön kirkkauksessa paistaa koko taivas, varsinkin pohjassa, ja itse ilma näyttää välkkyvän lempeässä, suloisessa valossa. Kun taivas pohjassa on pilvessä, ei näe mitään varjoa, kun valo tulee joka suunnalta ja näyttää lähtevän kappaleista itsestään. Kun aurinko on laskeunut vähä-aikaiseen lepoonsa, saapi koko luonto omituisen uneilevan olo-alan. Paisteen antaja on poissa, useimmat linnut ovat ääneti, ihmiset ja eläimet etsivät lepoa, kasvit odottavat yötä, ja yö — ei tulekaan. Sen sijaan levenee himmeä, välkkyvä valo rantojen, vesien ja metsien ylitse. Se ei ole auringon-valo, eikä kuunvalo, ei tähtienvalo, eikä hämärä; se on yön omituinen hiljainen, kirkastettu hohde, lempeä ja juhmallinen, juurikuin iankaikkinen ilo mailman katoowassa kewaimeessä.

Minä etsin muita kuvia elämästä verratakseni tähän, waan en löydä yhtään, jonka voisin sanoa yhdeksi tämän kirkastetun yön kanssa, ellen illan hohdetta alkunoissa autiohuoneessa, jossa rakkaita ystäviä on muinoin asunut, tai välkettä rakastavista silmistä, jotka sanomattoman lemmen kyyneleissä katsovat meitä.

Sellaisessa yökuwassa ei ole mitään, joka kummastuttaa. Silmät eivät huikene, sydän lyöpi rauhallisesti; kaikki näyttää olevan entisellään, ja kuitenkin on kaikki toisin. Koko luonto loistaa, kaikki on niin lienteätä, niin selkeätä, niin hiljaisesti miettiwätä. Ruoho on hienoimman sametin laista; kaikki lehdet näyttävät läpikuultamilta; jokapäiväisimmätkin kappaleet, niinkuin aita, lato, laitumella syöpä hewonen, näyttävät omituisen, kummallisen valon kaunistamilta. Jos kävelen metsässä, näyttävät minusta kovat petäjät pumpuleihin käärityiltä. Jos souden järvellä, on kuin eivät ran-

nat koskaan oliji olleet niin miehättävän fauniita. Sen lisäksi on hiljaisuus joka paitsa, jonka murtaa ainoastaan laulurastaan sulosointuinen laulu ja yksinäisyyden tunto, joka on yön muassa. Kaikki tämä juurikuin valui katsojan sieluun. Hän tuntee itsessään salaisen yhdistys-siteen luonnon ja elävien olentojen välillä. Se on juurikuin yön firkaus muutettaisiin ihmisen filmään.

Lintu tietää aikansa: hän nukkuu kaikkein vähemmän. Tiiman tahi kassi piilottaa hän päätänsä siiven alla, ja sitte alkaa hän taas wifertää. Maafansa tietää sen myös: moni nukkuu talwella kymmenen tahi kaksitoista tiimaa wuorokaudeksa, mutta kesällä kolme tahi neljä. Ainoastaan herrasväessä on niitä, jotka kääntävät luonnon järjestyksen ylenalaisin. Pitkät talwiyöt saattawat he walwoa lampujen ja kynttilöiden walossa, mutta kesän walosat höt he nukkumat affunoiden eteen lasfettujen kartiinien takana. Ja onhan se kuitenki wahinko, että näin menettää mitä fauniinta on luonnoissa.

39. Joutsen.

Kesäisen illan kullasta

Tuo joutsen tultuaan,

Joen lahelle laskihe

Ja loihe laulamaan.

Suloa Suomen lauloi hän,

Kesiä Pohjolan,

Kuin halki öisin aurinko

Valaisee maailman.

Kuin varjo-puiden suojassa

On hetket herttaiset,

Ja aallot uida armahat

Ja rannat rauhaiset.

Ja kuin suloista siellä on

Syleillä kultoa,

Ja kuinka vilppi, viekkauk-

Siell' uppo outoa.

Niin souti salmi salmelle

Tuo joutsen joikuen

Ja kultansa kohattua

Syleili lausuen:

„Vähänpä tuosta; kuinka jo

Eloni määrän sain.

Oon uinut Pohjan aaltoja

Syleilyt kultoain“.

Runeberg - Lönnrot.

40. Ilman ennustamisesta.

Jos jollekulle onnistui aina edeltäfin laskea ilman-
laadun, olisi tästä suuri apu maanviljelijälle, kalastajalle,
merimiehelle ja monille muille. Mutta turhaan ovat oppi-
neet miehet ja luonnontutkijat koettaneet houkutella luon-
nolta tätä salaisuutta ja keffiä luotettavia sääntöjä tuleville
ilmanvaiheille. Sillä nämä ovat monien kohtien, warfinfin

ilmapiirissä, auringon, kuun, maan, meren ja vesien välissä. Maanpinnan ylitse kulkee sähkö- ja magneettillisiä virtoja, jotka usein muuttuvat ja ovat liikkeissään yhteysässä lämpimän ja kylmän kanssa. Mutta ilma turpuu lämpimästä ja tiivistyy pakkaudesta: siitä syntyvät ilmavirrat (tuulet), jotka kaukana olevista paikoista tuovat sadetta tai poutaa. Usein syntyy sää maanpinnan laadusta eräässä paikassa, tai meren ja järvien höyryämisestä, tai auringon täplistä. Muutamat sanovat kuun vaiheiden suuresti vaikuttavan ilma-alaan, kun toiset kieltävät sen. Ja kaikki tämä tekee usiammat ilmojen ennustukset luottamattomiksi. Kuullaanpa usein sanottavan: almanakka valhettelee. Mutta almanakka osoittaa ainoastaan sen ilman, joka on yhdeksäntoista vuotta jälkeinpäin ollut Helsingissä, sillä kuunvaiheet yhdeksäntoista vuoden perästä tapahtuvat samoina aikoina. Sellainen lasku woipi usein hairahtua, ja ilmanlaatu saatetaan olla paljoa erilaisempi erilaisissa osissa maata.

Kuitenkin kuullaan vanhain ihmisten puhuvan sellaista merkistä, jotka usein käyvät toteen, ja se on aina tarpeellista, että otetaan luonnosta vaari. Sillä jos ei saatetakaan todeksi ennustaa ilmaa pitemmän ajan päähän, woipi sen usein tietää lyhemmän ajan päähän. Sellaisen tiedon saapi, jos ottaa vaarin viisiseistä aavistavista merkeistä.

Merivesi on sellainen merkki. Kun se kauan seisoo alaalla, merkitsee se poutaa; kun se on kauan seisonut korkealla, merkitsee se sadetta. Kun se säännöllisesti alenee aamulla ja nousee illalla, aavistaa se kaunista ilmaa. Jos se nousee yhtäkkiä, tulee ohitse menewä sade. Jos kuplia näkyy veden päällä, on pitkäallinen sade odotettavana.

Kun vesi järvisä ja joissa on alaalla kesällä, ei olla viisii hallasta, mutta jos vesi on korkealla, alkavat kaikki pilvenhöyryt sataa. Sateenmerkkinä pidetään: jos maa kuuwaa äkkiä sateen jälkeen; jos aurinko paistaa kuumasti

kuurosadetten välillä; jos ei kastetta lankea aamulla; jos sumu ei laskeu alas; jos pääskysket lentelevät alalla; jos kukko laulaa puolenpäivän jälkeen, tahi jos koirat ja kissat syövät ruohoja.

Sananlasaku sanoo: „Iltarusko selwä ilma, aamurusko pilvipäiwä“. Kun aurinko nousee kirffaana pilveen, on sade odotettavana, mutta pilwiestä aamuista tulee usein selwä päiwä. Jos iltarusko on auringon laskeuttua jällellä, tulee ilma pahaaksi. Jos aurinko laskeupi keltaisena, ennustaa se lämmintä; jos se on punainen ilman säteittä, aawistaa se poutaa; jos se leimuaa, tulee sade. Jos aurinko tahi kuu on laskeutuessaan punainen, merkitse tämä tavallisesti myrskyä. Jos uusi-kuu on terävä-kynsinen, odotetaan pakkasta. 4:stä, 5:stä ja 6:sta päivästä kuun synnyttyä luulee moni saattawansa ennustaa kuunwaiheen ilmanlaadun.

Pilvien wärit ja laadut owat usein luotettawia ilman merkkejä; mutta niitä on katsottawa warsinkein peilissä. Rewhet, korkealla olemat ja wakoiset pilwet ennustawat kaunistaa ilmaa; jos ne kokuwat keskelle taiwasta, tulee sade. Pakkut pilwrinteet, jotka nousewat, mutta jälleen katoawat, ennustawat sadetta kolmantena päivänä; samoin myös jos hataroita pilviä nousee eteläkaakosta. Ohuiksi, lentävät pilwenhattarat merkitsewät aina tuulta eli myrskyä, ja usein nähdään niistä tuulen suunta. Waalakat pilwet, jotka nousewat pohjasta, ennustawat lunta tahi raesadetta. Waalea taiwas, läikkyvä sinipunertawalle tahi wehriälle, aawistaa aina kylmää, mutta keltainen taiwas lupaa lämmintä.

Pilwissä taiwaan ranteella olewa kirffaus ennustaa tulewan tuulen suuntaa, ja pitkälinen sade loppuu harwoin, ennenkuin ilma seistyy lännessä. Päivän sapet, tahi kangastukset, kun etäiset kappaleet näkywät liellä, ennustawat muutosta ilmassa; samoin myös suurilukuiset tähdenlennot. Remontulet ennustawat pakkasta. 12 pykälän pakkasessa alkaa lumi narista jalan alla, 22 pykälän pakkasessa alkaa

se antaa helisewän äänen, juurikuin teräs. Lumen näöstä woipi jossikin tarkkaan laskea kylmän pyhälän.

Raikki tietävät myös ilman olewan tuulien warassa. Suomessa tuovat itäiset tuulet tavallisesti sadetta eli lunta, eteläiset tuulet lämmintä, läntiset tuulet selwää ilmaa ja pohjaiset tuulet kylmää.

On koetettu useista merkeistä päättää vuodenaikojen laatua, mutta näihin merkkeihin on vähemmän luottamista, ja näitä tulee tarkoin verrata toisiinsa. Wakawa kesä ja wakawa talwi tulee tavallisesti ainoastaan itätuulella; jos ne alkawat muulla tuulella, tulewat ne epäwakaisiksi. Jos puut pudottawat lehtensä paljaasen maahan syksyllä, tulee lämmin ja lyhyt kesä, mutta jota enemmän lunta lankeaa puissa olewiin lehtiin, sitä pitempi ja kylmempi on tulewa kesä. Run havupuut owat toisen kerran pudottaneet hawunsa, luullaan kesäkylwö pitävän tehdä 10 wiikon perästä sen jälkeen. Jos roudan sulassa on kuiwa aifa, tahi jos sammakot kutewat sywässä wedessä, tulee kuiwa kesä; muutoin tulee se sateinen. Minkälainen on ilma 1 päivänä huhtikuuta, sellaisen sen luullaan olewan sen perästä. Millainen talwi on, enemmän tahi vähemmän luminen, saman luonteiseksi sanotaan seuraawan kesänkin tulewan. Jos ampiiset tekewät pesänsä paljaan taiwaan alle, tulee kuiwa syksy; jos ne tekewät pesänsä katon alle, tahi puihin, tulee sateinen syksy. Mikkelin aikana sanotaan linnunradasta saatetawan ennustaa talwen laadun. Jos se on selwä, tulee kylmä talwi; jos se on samea, tulee lauha talwi, ja sen itäisen pään sanotaan merkitsewän talwen alkua sekä niin eteenpäin.

Sellaisia ilmanmerkkejä on sanomattoman monta. On hywä itse koettaa mihin ne kelpaawat.

41. Graniiti-louhos Pyterlahdessa.

Buoret Suomessa ovat juurikuin luodut totiselle, wa-
kaamieliselle kansalle. Eivät ne pyri korkealle taiwasta kohti,
harwoin ne ovat myös äkkijyrkkiä; ne lewenewät usein paasi-
kallioina ja ovat wahwana perustuksena rakennuksille.

Tässä maassa ovat useat kalliot sitä kiweä, jota joka-
päiväisessä puheessa kutsutaan harmaaksi kiweksi. Mutta har-
maa kiwi on jekoitus kolmesta kiwilajista, jotka ovat: ma-
sälppä (patakiwi), ufonkiwi ja kiiltokiwi. Maasälppä
tunnetaan siitä, että se halkeaa fileöihin pintoihin, ufonkiwi on
halkeistuna ryhmyypintainen, ja kiiltokiweä saatetaan murentaa
hienoiksi suomiksi. Jos masälppää ja ufonkiweä on enem-
män kuin kiiltokiweä, kutsutaan kiweä graniitiksi. Jos
siinä on enin kiiltokiweä, kutsutaan se gneisiksi ja jos sen
woipi halkoa lewyihin, kutsutaan se kiiltoliuskaksi. Nämä
kiwilajit ovat tavallisempia Suomessa ja niitä tavataan
erinäköisiä: wälistä walkeanharmaita, wälistä mustanhar-
maita ja wälistä punertavia.

Graniiti on kowempaa, kuin useat muut kiwilajit, ja
se tulee hywin kiiltäväksi hiwuttamalla. Sitä käytetään
moniin tarpeihin: perustuskiwiksi, aidoiksi, hautakiwiksi ja
wälistä rakennuskiwinkin. On tehty monta firkoa, useita
maksuineja ja karjanawetoita isoista graniiti-möhkäreistä.
Sillä täällä on yltäkyllin graniitia, mutta Wenäjällä on se
niin harwinaista, että katuksiä wiedään sinne lainoilla,
juurikuin muutaakin kauppalua.

Etelä-rannikolla, muutaman peninkulman päässä länsi-
puolella Wiipurista, pistää pienoinen merenlahti nimeltä
Wironlahti, ja tässä on kylä nimeltä Pyterlahti. Kun Wenä-
jän keisari Pietari suuri rakensi uutta pääkaupunkiansa Pieta-
ria, tarwitsi hän paljo kiwiä, ja kiwiä ei ollut lähisaapuilla.
Sinä aikana olivat Wenäläiset wasta walloittaneet Wi-
purin läänin, ja silloin näki keisari howelaimmaksi antaa

murtaa graniittia Suomen rannikolta. Tällä tavalla syntyi graniiti-louhos Pyterlahteen. Enemmän kuin 150 vuotta on jo kuletettu suunnattoman paljo kiviä tästä Pietariin, ja kuitenkin on lohottu ainoastaan vähäinen osa ympärillä olevista vuorista. Näin kivistä on kuitenkin köyhä Suomi.

Pyterlahden graniiti on hyvin järeätä; se on enimmästi tummaa, lihanpunertavata maasälpää, jossa on vähempi osa harmaata ufonkiveä ja joku vähä ruskeata fiilto-kiveä. Ne valtavat kivimöhkäreet, jotka tässä louhitaan eli fiilataan, lastataan kohta sen jälkeen laivoihin ja vievät Pietariin, jossa niitä pannaan kirkkoihin, kanaviin, filtoihin ja vielä muuhunkin. Pietarin suurinta kirkkoa, Sisäkin kirkkoa, kannattaa kolmella sivulla kaksinkertainen rivi 55 jalkaa pitkiä Pyterlahdesta tuotuja graniitipilareita. Mutta suurin, komein ja kuuluisin kaikista täällä irti fiilatuista kivilohkareista on kivi patjas, joka vuonna 1831 nostettiin talvipalatsin edustalle Pietarissa keisari Aleksanteri I:sen muistoksi. Tämä patjas on 52 kyynärää korkea ja $3\frac{1}{2}$ kyynärää paksu; sen jalka on 11 kyynärää nelikulmaan. 18 kuukautta teki 275 miestä työtä patsaan hakkuussa, ja kallis siltä täytyi rakentaa juuri sitä warten, että se saatiin tuoduksi laivaan. Pystyyn saatuna oli se maksanut enemmän kuin 600,000 markkaa meidän rahassa.

Vuonna 1847 tapahtui, että kivilohkareilla lastattu laiva tuli salmen suulla haaksirikkoon. Mina siitä asti on siinä uusi kallio wedenpinnasta yläällä. Se oli Pietariin wietävä kivimöhkäre, jota ei ole woitu saada ylös.

42. Ruskealan marmorilouhos.

On warsin hupaista tuntea kaikki kivenlajit ja niiden yhdistyksen. Moni polkee niitä huolimatta jaloillaan eikä

tiedä kuinka suuren rikkauden ja moninaisuuden Jumala on luonut kovaan kiiveenkin. Eikä moni tietämättömyydessään polkein kallista kiiveä huomaa (sinistä) safiria tai (viheriää) smaragdia, joita joskus löydetään Suomessa ja jotka ainoastaan tarvitsewat puhdistamisen ja hiomisen saadaksen kalliin arvon. Niitä on niin moninaisia erilaisia kiivilajia maassamme, että niistä saattaa kirjoittaa pitkiä kirjoja, ja piomite joka vuosi keksitään joku uusi kiivilaji, jota ei ole ennen tunnettu. Ja kaikesta tästä saadaan lukea kiivenäisopissa eli mineralogiasa.

Syödyllisten kiivilajien seassa on tavallista kalkkikiiveämme yleisimmästi löytywänä, ja sitä on runsaasti etelärannikolla. Harvinaisempaa Suomessa on se kallis kalkkikiwi, jota kutsutaan marmoriksi ja käytetään kaikellaisiin taideteoksiin. Ruskealan pitäjäässä Laatokan pohjaissa päässä on maamme ainoa suurin marmorilouhos. Ruskealan marmori on eriväristä: tavallisin on harmaansininen walkeissa, sinertävissä tai tummanharmaissa juovissa. Paikoittain on se viheriäinen; mutta tavataan aivan walkeatakin tai kokonaan mustaa marmoria. Sitä löytyy hajallaan yleensä koko tienoossa, mutta itse sen pääpaikka kohoaa ylös yksinäisenä vuorenselkänä, joka on lii neljännes peninkulmaa pitkä ja muutamin paikoin kohoaa aina 150 jalkaa ylös alapuolella juoksewasta pienestä joesta. Kun marmorilohkareet ovat hakatut neliskulmaisiksi, wiedään ne marmorisahaan, joka ahkerasti, mutta hywin hitaasti, sahaa, tai oikeimmin wiilaa lohkareet, hiekan avulla, ohuemmiksi kappaleiksi. Nämä wiedään sitte Pietariin sekä käytetään kallisarvoisiin ja kauneihin rakennuksiin, niinkuin Sisäinkirkkoon, talvipalatsiin ja keisariilliin huwilinnoihin. Ruskealan marmorin keksi vuonna 1765 pastori Sortawalassa Samuel Alopaeus, ja ensimmäinen lohkominen alkoi vuonna 1768. Aina siitä asti on marmoria murrettu irti wuoresta, wälistä suurella fulungilla ja paljolla työllä.

Walkeata marmoria on löydetty Iisellä Turkuja ja lähellä Torniota; mustaa marmoria Porin satamaa Iisellä ja Rittilän Lapiissa; kirjawa marmoria useissa muissa paikoissa. Vielä ei ole nähty maksawan kustannuksia siellä murtaa marmoria, mutta luultawasti löydetään muita paikkoja, joissa se paremmin palkitse waiwan.

43. Suomen rauta.

Se on hywin kummauttawaa, ettei sellainen wuorimaa kuin Suomi ole rikas metalleista. Mutta tätä emme vielä woi tietää, sillä monia wuoria ei ole vielä tutkittu, ja toisten luokse on waikea päästä, ennenkuin maamme on saanut paremmat tiet. On löydetty joku wähä kulta ja hopeata, kuparia ja tinaa, lyijyä ja sinkkiä. Runsaammalta on hyödyllistä rautaa. Rautamalmia murretaan useissa paikoissa wuorista, mutta ensin rauta-aine otetaan itä-Suomessa järwistä ja soista. Kuinka woiimme sen selittää, että metallia, joka puhtaana ollessaan ei sulaa wedessä, kuitenkin määtaa paljolta soiden ja järwien pohjassa?

Rautaa on niin laajalta maan päällä, että kaksikolmasosa maan pinnasta on tätä metallia. Sitä ei ole ainoastaan wuorissa, waan myös hiekassa ja somerossa, sawessa ja monellaisissa muissa maanlajissa niin yleisesti, että mihin waan menee, näkee kiviissä, maassa tahi wedessä punaisen tahi ruosteenkeltaisen värin, joka osottaa rautaa siinä oleman.

Mutta tämä rauta ei ole puhdasta metallia, waan se on yhdistänyt itseensä hapetta ja hiiltä ilmasta. Tästä tulee erityisiä yhteyksiä, jotka woiwat sulaa wedessä, jossa on hiilihappoa. Näin muuttunut rauta liukoo ja huuhdoui

pois maasta tahi vuorten pinnasta sateessa ja lähdewedessä jekä juoksee weden kanssa alas järwiin ja soihin. Mutta ilman wäikutuksessa haihtuu weden hiilihappo pois, ja silloin laskeupi rauta pohjaan, sekoitettuna toisen osan kanssa hiiltä ja hapetta, enimmite ruskeana ruosteena, eli rautamultana. Sellaista ruostetta näkee kaikkien lähdetten pohjalla, joissa on raudanselkeistä wettä, ja wesiilammikoissa tahi mataloissa järwissä on se wälistä hienona, ruskeana kalwona weden pinnalla.

Tällä lailla laskeupi vuosien kuluessa ololta rautaruostetta, rautamultaa ja muita raudanyhteyksiä järwien ja soiden pohjaan. Jos sellainen järwi lasketaan kuivaksi, saatetaan siinä laajalta kulkua juurikuihin ruskealla rauta-lattialla. Wälistä on se harvoina, wälistä harjanteina, wälistä fileina ferroksina, mutta tavallisesti hywin muilla aineilla sekoitettuina. Kun se otetaan pois, laskeupi wähitellen uusi rautaruoste wedestä pohjaan, niin että 30 tahi 40 vuoden, wälistä enemmän tahi vähemmän ajan perästä, löytyy taas ferros rautaa samassa pohjassa. Mutta rauta täyttäisi wähitellen kokonaan matalat järwet, jos ei rautamalmi juuri kuin kansi sulki rautaselkeitä lähteitä järwien pohjassa ja estäisi altapäin uuden raudan lisäymisen.

Muilla aineilla sekoitettu järwimalmi eli suomalmi sulataan ja puhdistetaan hyteissä ja masuuneissa. Muinaisaikoina walmistivat talonpojat itse näin enimmäen raudan Suomessa, ja wieläkin tavataan järwien rannoilla ja soiden tienoilla sellaisia pieniä hyttejä, eli sulatusuuneja wieresissä olewine kuonineen. Mutta tätä nykyä käytetään suurempia uuneja ja suurempia kustannuksia raudan sulattamiseen malmeista. Nyt saadaankin parempaa ja puhtaampaa rautaa kuumaa ilmaa eli liehtomista käyttämällä sulattaessa. Rautaruufit Suomessa saawat enimmäen malminsa järwistä. Sitte sulataan ja puhdistetaan malmi masuuneissa, wiedään senperästä kankipajoihin, taotaan harloiksi ja walsa-

taan fangeiksi. Raitti alkuaineet: tuli, ilma, wesi ja wuorten malmi owat täällä, Jumalan käskystä, ihmisten palveluksessa. Niinkuin kirjoitettu on (Ps. 104: 4): Hän tekee enkelinsä hengeiksi ja palveliansa liekitseväisiksi tuleksi.

44. Lapinmaan kulta.

Samana aikana, kun niin monta ihmistä lähti Kaliforniaan ja Australiaan etsimään kulta kaufaisissa mailmanosissa, alettiin köyhässä Suomesammekin saada kuulla huhuja kullasta Lapinmaassa. Rauan oli jo kulkunut se sanoma, että eräs Lapin ukko olisi löytänyt ison kappaleen puhdasta kulta, mutta ei olisi tahtonut ilmoittaa löytöpaikkaa. Vuonna 1837 löydettiin Reminjoen rannalta tiäviä, joissa oli puhdasta kulta. Tästä syystä lähetti Suomen hallitus taitavia miehiä tutkimaan wuorten tienoita yläällä Pohjassa ja tällä tavalla käsittämään mitä olisi uskottawaa kansan kertomuksissa.

Enemmän kuin kaksikymmentä vuotta etsittiin kulta turhaan. Sitä oli kyllä monissa Lapinmaan joissa ja ojissa, mutta se oli pienimpinä ja hienoimpina hitusina, niin että kofonaisen päivän huuhdottua woi löytää niin pienen kulta-hituisen, jonka tuskin saattoi paljain silmin eroittaa. Sitte saatiin kuulla, vuonna 1868, että Norjalaiset oliwat löytäneet kulta rajana olewan Tenonjoen rannoilta Lapinmaassa. Suomen hallitus lähetti taas taitavia miehiä Lappiin, ja ne löysiwät enemmän kulta. Dulussa oli kaksi merimiestä, Erwaft ja Lepistö, jotka oliwat ennen etsineet kulta Kaliforniassa. Nämä ottiwat renselin selkäänsä ja lähtiwät kesällä 1869 yksinään Lapin erämaihin. Täällä aikoivat he huuhtoa hiekkaa joissa ja ojissa, ja kun he palasivat syksy-

syllä takasi, olivat he löytäneet kultaehiekkaa 6,000 markan raha-arvon. Nyt leweni huhu Lapin aarteista; moni valmisti itseään suffelasti saamaan tavarata. Asetus annettiin, ettei kukaan saanut hakea kultaakin hallituksen luvatta ja että wisji osa saaliista oli lankeama Suomen kruunulle.

Rejällä 1870 oli jo monta kullankaiwajata kofounut Swalonjoen rannoille, joista ne molemmat merimiehet olivat löytäneet enimmäkseen kullaa. Paljo kofoufi sinne irtanaista wäkeä puuweitfillä kultaakin wuolemaan. Mutta ufiammat pettyiwät ja palafiwat tyhjin käfin takasi kärkeä työhön paljon waiwoja. Sifji olivat ymmärtämämmät liittäneet yhtiöihin, jotka jakoiwat työn ja woiwon. Muutamat näistä yhtiöistä löysiwät niin paljon, että matka ja työ tuliwat hywin maksetuiksi; toiset löysiwät wähemmän. Wuonna 1870 huuhdottiin kaikkiaan 44 naulaa kultaakin, joka teki 60,000 Suomen markkaa. Wuonna 1871 ymmärrettiin työ laittaa wiisaammasti, ja filloin huuhdottiin 129 naulaa, joka antoi 175,000 markkaa raha-arwofsa. Sittenmin on kaikkina kofinä löydetty kultaakin Swalajoen luona, mutta tietämätöntä on, kuinka työ wastaifefsti itsensä palkitfee.

Pikafifefsti faadulla rikfaudella on harwoin menefstystä, ja moni, joka jätti wafinaifsen elinkeinonfa juofstafseen epätietoifsen kullaan perään, on fitte faanut kääntyä köyhänä ja fiwuloifsenä takafi. Sillä, joka aikoo mennä ulof erämaihin, pitää olla terweys, miehuus, keftäwäifsyys ja hänen tulee walmistaa itsensä rafkaafen työhön. Ainoafsaan kruunun wifkamiefhillä owat funnollifet huoneet Swalonjoen warrella pienefsä uutifpaifafsa, joka kufsfutaan Kultalakfi. Kullanhakioiden täntyy enimmäkseen ajua märännuofkeifsa teltoifsa. Kaikkien täntyy raiwata tiensä foiden, wuorien, järwien ja jofien ylitfe, jofsa ei ole yhtään tietä, ei yhtään filtaa, ei yhtään taloa ja jofsa täntyy pitkiä matkoja kulkea jalkaifsin tahi faumoa weneensä ylöf kofkia. On myöfkin pitkä matka kaikkien rawintoaineiden luokfe, paitfi kalain ja lintujen,

joista Lapinmaa on rikas kesällä. Matkustajata vaiwaavat sääsket ja auringon kuumuus päivällä, kylmä öillä. Hänen täytyy hoitaa itseänsä, niinkuin metsäihmiset tekewät, ja wälistä etjiä itselleen suojaa vuorten onkaloissa, lumifinoksissa tahi aavalla lakeudella. Mutta liellä Jwalonjoen suuta Snarin järven luona ovat ne lystilliset suomalaiset uudistatolot, joista Castrén on kertonut, peltoineen ja niittyineen, herosineen ja lehmineen. Näillä on parempi ja onnellisempi elämä, kuin monella kullanhakijalla. Siinä nähdään missä Suomen oikea rikkaus on, nimittäin nöyrässä, karsivaaisessa, uutterassa maanviljelystyössä ja muissa hyödyllisissä elinkeinoissa. Kullanhakijan monien waarojen alaisena etsiessä tietämätöntä onneansa, paneupi uudistalolainen joka ilta rauhassa lepäämään, ja Jumalan siunaus suojelee hänen vähäwaraista fotoansa.

Röyhkyttä ja rikkantta älä minulle anna, waan anna minun sqada määrätty osani ravinnoista. Sal. Sananl. 30: 8.

45. Kasvien lewenemisestä.

Luonnonkirjassa olemme jo lufeneet kasveista. On se iloa ja oppia nähdä koko luonnon ylistävän Jumalata. Mutta tässä puhumme ainoastaan kasvien lewenemisestä maassamme ja sen kowassa ilmanalassa.

Onpa erinomaisen ihmeellistä nähdä elävän luonnon taistelewan pohjan pakkasta vastaan. Se, joka matkustaa Suomessa etelästä pohjaan päin, näkee kasvamisen vähitellen lafastuwan ja kuolewan. Ja se, joka päinwastoin matkustaa pohjasta etelään, näkee kaswin-elon vähitellen enenewän moninaisuudessa ja woimassa. Ollaanpa nyt matkustawinamme pohjasta etelään.

Perimmäisessä Suomen Pohjassa, Tenonjoen rannoilla ja pohjais-puolella Snarinjärweä, on luonto juurikuin aamuuninen ja iltamäsynyt. Kaikki, mikä kasvaa, alkaa myöhään, kypsyä pikaisesti ja lakastuu aikaisin. Muutamassa päivässä, heinäkuun alussa, on kaikki wiheriänä; muutamassa päivässä, elokuussa, on taas kaikki keltaisena. Tällä välillä koettaa kaikki näin lyhyessä ajassa ennättää elää ja kasvaa yötä ja päivää. Peuranjäkälä ja muita alhaisemman järjestyksen kasveja peittää runsaasti tunturien rinteitä. Ruohot ja muutamat harvinaiset kukat saattawat jokien rannat elävästi wihoittamaan. Muuten onnistuu luonnon ainoastaan suurella waiwalla saada muutamia waiwaisia korkeamman järjestyksen kasveja menestymään. Waiwaiskoivu ja kataja nousewat ylimmäksi pohjaan, mutta kyyristywät piamite kontalleen maata wästen. Pajut riippuwat rantain ääriellä, ja mättäiden wälistä katsoa tirkistämät muuraimen-kukat, jotka ainoastaan lämpiminä kesinä näkewät marjansa täällä kypsywän.

Muutamia peninkulmia etempänä etelään päin alkaa auringon puolella tunturia näkyä waiwainen mänty, juurikuin huolestuneena siitä, että hän on eksynyt aina tänne asti. Wähitellen tapaa laksoissa, jotka owat pohjaistuulta vastaan suojaassa, ensimmäisen lepän, ensimmäisen tuomen, haawan ja raidan, kaikki waiwaiskaswuisina ja huolehtuneina toimeentulostaan. Eteläpuolella Utsjokea alkaa kuusi kontata maata myöten oksineen ilman rungotta. Pihlajakin näyttäytyy. Kiuwilla auringonwaloißilla mäillä tapaa ensimmäiset puolukat, ensimmäiset mustikat, sekä alhaisemmillä aloilla juolukat ja karpalot. Kaswit näytätwät vielä tulewan esiin juurikuin koettelemalla ja monihuolisina.

Snarin järwen pohjaistrannalla on kaswikunta jossikin wakautunut. Tässä alkawat ensimmäiset, vielä waiwoin kaswawat metsät. Koivu kohoaa ylös; waiwaiskuusi saapi

runгон; mänty tulee paksummaksi, ehkä on vielä matala. Utsjoen pappilassa on istutettu potaateja ja kylwetty nau-rista, mutta vieläkään ei näy merkkiäkään pellonwiljelykseen. Tämä alkaa vasta Jwalonjoen suulla Inarin järven etelä rannalla. Siinä on vasta ensimmäinen ohrapelto, joka ilahuttaa filmää, ehkä se useammasti antaa katovuoden, kuin wiljaa.

Kun sitte, matkalla etelään päin, on noustu Maan- selän tunturin ylitse, jota tässä kutsutaan Suolaseläksi, näh- dään kaswikunnan jotenkain wahwistuvan ja tulewan moni- naiseksi. Reminjoen lafsossa alkavat suuret metsät nousta täyteen korkeuteensa. Täällä kasvavat jo kaikki pohjais- Suomen puulajit. Yleisesti wiljeltävän ohran rinnalla näh- dään jo wälistä ruista ja kauraa. Watut ja mansikat kasvavat auringon puolella kiuwilla maille. Täällä poimi- taan ensimmäiset mesimansikat, ehkä näiden oikea koto- maa alkaa pohjaisnapapiiristä ja ulottuu noin samaan kor- keuteen kuin Waasa, jonka perästä ne alkavat wähetä ja kasvavat ainoastaan harvinaisina etelä-Suomesa.

Jotakuta etempänä etelään päin loppuvat myös Lapin- maan omituiset jäkälät ja kufat; mutta muut kufat kaunis- tawat niiden sijassa mättäitä ja niittyjä. Metaan jo tawata orjantappurapensaita ja metsäwiinamarjoja. Ete- läisimmistä puulajeista kasvaa halawa etinnä pohjaa was- ten, mutta paleltuu usein kylminä kewäinä. Lehmus kas- waa jolloinkulloin istuttamatta eteläisimmässä Pohjanmaassa, samoin kuin pähkinäpuu, waahteri ja jalawa Hämeen- maassa. Mutta tammi, saarni ja orapihlaja kasvavat ainoastaan etelä rannikolla ja Alannisssa. Niitä saatetaan istuttaa aina Waasan läänin pohjais-rajaan asti ja ne kas- wawat jonkun ajan, mutta pian paleltuvat.

Hedelmäpuut menestywät ainoastaan eteläisissä ran- nikkolafsjoissa, mutta niitä istutetaan wälistä lysterin wuoksi etemmä pohjaankin päin. Omenat, luumut, kirsi-

kat ja friikunat tulevat välistä warfin hyviä etelä-Suomessa. Dulussa kuffii omenapuu, mutta ei tee koskaan hedelmää. Karwiaismarjat ja paremman laatuiset wiinimarjat ovat vielä hyviä Waasan läänissä, mutta kadottawat makeutensa etempänä pohjaan päin. Monta ruokaan hyödyllistä ryytimaan-kaswia kuin myös kauniita ulkomaan kuffia kaswatetaan yleensä maassa. Samoin myös juurikasveja, niinkuin potaateja, nauriita, lanttuja ja useita muita. Tupakkia wiljellään piamite yleensä pienissä hywästi höystetyissä peltopalaississa, jotka ovat suojassa pohjatuulelta. Mutta sellaisia arkoja ulkomaan kasveja, kuin wiinirypäleet, kahwipensas, teepensas, soferiruoko, wiikunapuu y. m. ovat, voidaan ainoastaan erinomaisella hoidolla saada kaswamaan paljomaaksoississa ansareissa.

Kyllä hawaitaan nähtävä eroitus kaswikunnassa rannikkomailla ja sisämaissa. Piamite joka kewa näkee ruohon wiheriöitsevän Hämeenlinnan tienoilla kun eteläisempi puoli Helsingin ympärillä on vielä keltaisena ja paljasna. Sitä vastaan ovat lehtipuut Helsingin ympärillä syksyllä vielä wiheriöinä, kun lehtimetsät Hämeenlinnan tienoilla jo wälfkyvät kirjawassa warikomeudessa. Tiedämmehän meren kewäellä jähdyttävän ja syksyllä lämmittävän ilmaa.

Kaswit näyttävät myös erotuksen kylmemmän itäisen ja lämpimämmän läntisen Suomen välillä, — tienoissa, jotka ovat samassa napakorkeudessa, s. o. yhtä ylhäällä pohjaan päin. Tämä tulee siitä että waltameren tasainen lämmin waikuttaa ilman kaikissa maisissa länteen päin kun itäiset tienoot saawat tuntea pohjaisen suuren mantereen epätasaisempaa ilmaa.

46. Metsä.

Missä ikänä Suomessa matkustetaan, nähdään taiwaan ranteella järweä, wuorta tahi metsää. Paikkakunta on taulu, metsä on sen reunus ja puiden latwain takana alkaa taiwas. Missä ei näe metsän synkkää, lienteätä aallonmuotoista rantua kaukana, luuleepa ei oikeata rajaa olewankaan taiwaan ja maan välillä.

Jos ollaan liellä metsää tahi kävellään metsässä, nähdäänpä kohta, ettei se olekaan yleensä yhdellaista. Wälistä kasvaa se niin tiheäksi, että siinä on synkkä warjoselkeällä kesäpäivällä, ja niin harvaksi, että aurinko walaisee pienimmänkin mättään. Wälistä se nousee ylevänä korkeine puineen pilviä kohti; toisessa kohti on se lyhytkaswuista ja vähäläntää. Harvoin on metsä puhdistettua; usein on se täynnä kaatuneita puita, puoleksi lahonneita runkoja, jotka myrsky on kaatanut ja joiden välissä on tiheitä pensaifoita, jäkälöityneitä kiwiä, soita ja pieniä lampeja, joihin sadeweji on kofounut.

Kaikki meidän metsämme owat enimmite petäjikköjä, kuusikkoja ja koiwikkoja. Petäjät, kuuset ja katajapensaat kasvavat mielellään suuressa seurasssa ja ne kutsutaan hawumetsäksi. Sellainen metsä menestyy kuuwassa ja kowassa hiekkamaassa, tahi kiwikkolankaassa. Tämä on erämaan woimakas poika, ja hänen tiheässä warjossaan menestyvät yrttikaswit ja pensaat; puut saawat rawintonsa omista, puidonneista, mädänneistä hawunneuloistaan. Wälistä tapahuu, että männyt tahi kuuset kasvavat tiheään kowassa maassa: silloin tulewat rungot pitkiksi ja hoikiksi kuin wiirin warsipuut; huonommat kuuwawat ja wahvemmat seisowat jalellä. Toisin paikoin kasvawat petäjät harvassa kankaalla: siinä kohoawat ne pitkiksi mastopuiksi ja niillä on feltaisempi kaarna ja tuuheä kruunu latwassa, kun itse rungot owat alapuolella oksattomat. Sellaiset komeat puut kutsutaan

høngiksi ja ovat pohjaisen kasvikunnan valtavimmat tuotteet.

Lehtimetsät ovat enimmältä osalta koiwikkoja, joissa välistä tavataan joku pihlaja, haapa, tuomi, raita, paju-pensas, leppä, tahi etelä Suomessa joskus tammi, waahteri, lehmus, jalawa, saarni. Raikki nämä puut rakastawat enemmän kosteata ja löyhää maanlaatua. Tammi, leppä ja haapa, niinkuin koiwukin, kasvawat välistä lehdoissa eli metsikoissa, monta yhdessä; muut kasvawat enemmän hajallaan. Lehtimetsässä menestywät kaikki yrttikasvit, pensaas ja ruohot, joista eläimet saawat ravintonsa. Tästä tulee se, että ne tienoot, joissa kasvaa lehtimetsää, ovat hyödyttäviä karjanhoidolle ja maanviljelykselle, mutta havumetsällä on suurempi arwo hirsi- ja tukkipuiden tähden.

Suomen metsä on kallis omaisuus, vieläpä niinkin kallis, että tämä maa olisi ilman metsättä kelpaamaton ihmisten asuttawaksi. Metsää tarvitaan polttopuiksi, huoneraakenuksiin, aidoiksi, silloiksi, laivoiksi ja moniin muihin tarwittawiin kappaleihin. Metsä suojelee maata kylmistä tuulista sekä lämpimän ja kylmän äkillisistä muutoksista. Metsä wetää itseensä märkyyttä ilmasta sekä suojelee kiiuudesta. Sade lankeaa tasaisemmasti metsämaassa; lumi ei sulaa niin yhtäkkiä kawaella. Näiden omaisuutensa tähden on metsä juurikuin maan turkki. Määllä pohjassa olewa maa tarwitsee hywät talwivaatteet, mutta jos se riisuu turkin päältä, niin saapi syyttää itseänsä, jos se paleltuu.

Tätä tuli muistaa enemmän, kuin tehdään. Ei yksikään maa tarwitse niin paljo metsää, kuin Suomi, eikä yksikään kansa käytä metsää niin pahasti, kuin Suomen kansa. Milloin tulee kaskehakkaaja ja kaataa metsää saadakseen muutamina vuosina hywästi wiljaa ja huonoa laidunta. Milloin tulee talonpojan waimo lapjineen taittamaan ja kokoamaan lehtiä lampaille: hän katkoo huolettomasti nuoret puut, tahi hakkaa ne kumoon saadaksansa siitä helpom-

mästi lehdet. Sitte tulewat halonhakkaajat, terwanpolttajat, sydenpolttajat, tukkienhakkaajat; ne kaatawat kaikki, mikä vaan kelpaa, ilman siemenpuutakaan jällelle jättämättä. Siitä ei huoli kukaan, että eläimet purekselewat poikki lehtipuiden wesjat, tahi että miljonittain nuoria puita hakataan aidaksi. Vuosittain hävittävät metsävalkeatkin taajoja maa-aloja, ja palaneiden hawumetsäin sijaan kasvaa harva lehtimetsä. Mutta kiwikkomaa usein ei kaswa enää mitään.

Tällä tavalla pidetään huonossa hoidossa ja vähennetään Suomen kalliita metsiä. Boitonpyhtö wiettee monen myymään tahi kaatamaan koko metsänsä, sen sijaan että hän vuosittain hakkaisi täysikasvuiset puut ja saisi pysyväisen hyödyn metsästänsä. Hänen lapsensa saawat hänen jälkeensä köyhän, hävitetyn maan. Nyt jo maata suunnattomia maa-aloja autioina ja metsättöminä. Maanviljelijät walittawat kylmien kewätkuulien hävittävän laihot, tahi kuuwuuden ja kewätkuwain wahingoittaman pellot, mutta eivät ajattele sitä, että he monta kertaa itse owat syyvät tähän.

Muinoin, kun koko maa oli tiheinä metseinä, tarwitsti perkata maata saatavaksi tilaa wiljelykselle. Siitä ajasta asti on meidän kansamme perinyt sen onnettoman luulon, että metsä on jotakin pahaa ja etteivät kasvawat puut ole tavarata. Rohka on tarwe tulewa paremmaksi opettajaksi. Missä ihminen on katsonut Jumalan istutuksen ylen, siinä täytyy hänen itsensä wiimmein sanomattomalla waiwalla kylvää metsää.

Muutamissa seurakunnissa on tapana, että rippikoululapset istuttawat nuoria puita muistoksi. Se on kaunis tapa, jonka pitäisi tulla yleiseksi maassamme. Sellaista puuta pidetään ystäväinä; se rukoilee wertaistensa edestä, se on rukous koko isänmaamme edestä.

47. *Kulowalkea.*

Sydänkesä on kirkas ja lämmin. Rauan on ollut alinomaista auringonpaistetta, ei vähääkään sadetta, tuskin pilveä sinisellä taivaalla. Ilma on tyynenä ja hämäränä autereesta, maa on juurikuin kuivuuden polttama. Ruoho on kellastunut, ohrapellot laastuvat, ojat kuivawat, karjaa waiwaa jano ja se tapaa metsässä ainoastaan rapakkolammikon täynnä matoja.

Suna talonpoikia kulkee hiljoilleen maantietä. On puolenpäivän aika. He päättävät lewähtää, päästävät hewonsensa waljaista ja antawat niiden syödä. Itse asettaumat he tien wiereen ja wirittävät tulen keittääkseen potaateja. He syöwät, nukkuvat tiiman ja pitkittävät matkaansa, siirrettyään tulikekäleet syrjään. Ei ole wettä ojaissa tulta sammuttaa, ja jos olisikin, niin tuskinpa ottaisiwat matkustajat nähdäkseen waiwaa ammentaa sitä kekäleille.

Wähän aikaa on hiljaisuus. Tulcepa tuulenhenki ja käyppi puoleksi sammuneesen hiillokseen. Tämä alkaa hehkua, pienoinen liekki leimuaa ja sytyttää kuivan ruohon tien wiereessä. Liekki lewenee tuulessa ja pääsee kuwiin sammaliin metsän laidassa. Siinä on kuffula. Liekki nousee metsäistä mäen rinnettä ylös, juurikuin luihertelewa kaitainen, tulinen kieli sammalissa palawan leweämmän kiilan etupäässä.

Jo näkywät matkustajan kärryt tiellä. Eräs ylioppilas ajaa hiljaista juoksua siwutse. Hän näkee tulen metsäisen mäen rinteessä, laskeupi alas sammuttamaan. Hän onnistuu yhdesä paikassa; mutta liekki leimahtaa ylös toisessa kohti. Hän nousee taas kärryihin, lyöpi hewosta ja ajaa täyttä wauhtia likimmäiseen taloon.

Ulkukaat ovat pois ja niityllä. Ylioppilas kiiruhtaa sinne ja antaa tiedon uhkaawasta vaarasta. Naiset nojauwat harawataan wästen ja katselewat uteliaina ylioppilaan

lakisja olevaa lyhyä. Miehet hiovat wiikatteitaan. Oh-
delläkään ei ole tarpeetonta kiirettä, ja ylioppilas, turhaan
kehoitettuaan heitä joutumaan metsään, jättää heidät ja
pitkittää matkaansa.

Sillä välillä on se kaitainen, tulinen kieli päässyt
kanerwikoon ja sitte katajapensaasen. Tämä leimahtaa tu-
leen ja sytyttää kokonaisen katajikon palamaan. Savu tu-
lee paksummaksi, säkeneet lentelewät, kuusien maahan riip-
pumat, tuuheat lehwät syttyvät tuleen. Jopa nousee suu-
ria leimuavia ja räätiseviä tulipatsaita toinen toisensa wie-
ressä ylös, ja tulenliekit lewenewät hirmuisella wauhdilla.
Tulen kuumuudesta syntyy enenewä tuuli, joka heti lewit-
tää tupruavia sawupilviä ja suitsuavia säkenepyörteitä ym-
päri tätä hävityksen alaista metsää.

Wälä wiipyy wäki niityllä: niillä on hyvää aikaa, ne
ovat tottuneet polttamaan kärkeä metsässä. Mutta sawu-
pilwet tulewat yhäti tiheämmiksi, ja jo leimuaa ylös korkeaa
ja kirkas liekki: — wasta täytetty heinälato on tulesja.
Nyt tulee kiire niityllä, sanaa wiedään naapureille, kaikki
wäki taloista ja kylistä kokoupi wähitellen firwesten ja lapi-
oiden kansja palawan metjän ympärille. Mutta nyt on se
liian myöhään: turhaan hakataan laajalta puita ja luodaan
leweitä oja esteeksi laajenewalle tulelle. Se kohtaa uhallä
kaikkia wastuksia, se nielee kaikki edestään, tarjakartanot,
ladot, ruispellot, riiket, yksinäiset metjätorpat ja peninkul-
mittain kauniita, tuuheoita, monen tuhannen markan raha-
arwoisia metjiä. Woimattomina ja wäsyneinä täytyi paikka-
funnan asuusten katsella hävitystä siihen asti, kuin toiwottu
sade teki lopun tälle suurelle hyökywälle tuli- ja sawu-
merelle.

Ujeita! wiikkoja pitkittää kuitenkin tuli kytöen puoleksi-
lahonneiden kantojen alla ja sitä täytyy wadata yötä ja päi-
wää. Tulen työn loputtua on kaikesta tästä äsköiseen ai-
kaan ihanasta metjästä ainoastaan suuri, musta erämaa

jällellä, jossa korkeat hongat korventuneina kohoittavat uhkeat latwansa nokisten nuoren kallioiden ylitse. Taas matkustaa ylioppilas tietä siwutse. Hän kulkee nyt häwitetyn maan läpitse; siinä on hiilikaaşua (häkää) ilmasşa, tuhka peittää kauniin metsikkomäen, ja palaneet puurungot, juurifuin kummitukset, ojentelewat mustia okşiaan illanhämärässä.

48. Pellostä ja niitystä.

Suomalaiset asuiwat ennen wanhahan harwumetsäisillä karumilla, jotka oliwat huonoja laitumia. Ne eliwät enimmiten metsästämisestä ja kalastamisesta, mutta heillä oli myös tapana wiljellä halmetta. Halme on wanhempi kuin pelto, ja sitä wiljellään vielä tänäkin päivänä muutamissa osissa maataamme.

Talonpoika walitsee sopiwan maan, warşinkin mäkirinteen, kaataa metsän kaskeksi ja antaa sen maata. Kun puut owat kuiwaneet, sytyttää hän ne ja wiertäen polttaa. Sitte kyntää hän halmeen, kylwää tuhkaan ruista tahi ohraa ja saapi ei juuri wähällä waiwalla siitä kasxi wiljaa ja muutamawuotisen laitumen. Mutta kun maa ja tuhka owat antaneet kaikki rawinto-aineensa, eipä kaswakaan enää mitään tässä paikassa. Siksi on laki kokenut rajoittaa halme-wiljelyä, kun se häwittää paljon metsää ja tekee maan hedelmättömäksi.

Pelto tarvitsee uutterampaa työtä ja huolta kuin halme. Suurin osa peltoja Suomessa on kuofittu muinaisiin soihin ja rämeihin, joista liika wesi on oşia myöten juokşutettu pois. Turpeet ja kannot poltetaan, ja tälle kytömaalle lewitetään myös sawea, että sen hedelmälli-

syys eneneisi. Sitte se höystetään, sahrat sen kyntävät, karhi käypi sen ylitse, siihen kylwetään siemen ja wilja kasvaa. Muutamain vuotten perästä jätetään kytömaa kettiin, ja siitä saadaan joku aika eteenpäin hyvä heinän kaswu. Sitte kuokitaaen tahi kynnetaan keto uudestaan, höystetään, karhitaan, kylwetään ja tällä tavalla tulee siitä vanha pelto.

Tätä saatetaan tehdä monella tavalla. Monessa paikassa kylwetään ensi vuonna ruista, toisena vuonna ohraa, ja kolmantena vuonna on pelto kylvämätönnä: silloin on se kesantona. Tämän kolmiosaisen sijassa käytetään muilla tienoilla kaksiosaisista wiljelystä, kun pelto kylwetään ainoastaan joka toinen vuosi. Taitawat maanwiljelijät käyttävät myös wuorowiljelystä, kun pelto joka vuosi kylwetään wuoroon eri jywälajeilla, juurikasweilla tahi heinänsiemenillä.

Ohra on wanhin jywälaji, jota Suomessa on wiljelty. Nyt wiljellään täällä enemmän ruista, kuin ohraa. Sitä lähinnä wiljellään kauraa, joku vähä nisua ja etelä Suomessa myös tattaria. Ruis on kaksivuotinen kaswi, kylwetään tavallisesti elokuussa, on talven ajan lumen peitossa, alkaa taas kasvaa kewäellä, käypi tähtälle kesäkuussa, hedelmöipi heinäkuussa, tekee sen perästä terää ja leikataan tavallisesti elokuun alussa. Kaikki muut wiljalajit owat yksivuotisia ja kylwetään lopussa huhti- tahi toukokuuta.

Sywää wiljan saantia auttaa paljo pellon hoito, mutta myöskin maan- ja ilmanlaatu. Kun pelto ei ole oikein hyvästi kylmettynyt syksyllä tahi makaa liian warhain paljaana kewäellä, häwiää ruhiin laiho. Hedelmöimisen ajalla on ruis arka ja woipi saada wahingon rankasta sateesta ja myrskylilmasta. Teräntekemisen ajalla on se myös arka halaan. Jos se pohjasta wasten menee lafoon, wiipyy sen joutuminen. Pikkälisessä sateessa saawat juuret wahingon tahi se itää kuhilaisja; myöhään leikatun ruhiin jywät wa-

rišewat tähkistä. Raiikki tietävät kuinka se leikataan, fido-
taan, kuiwataan riihessä ja sitte puidaan. Raiikissa maisissa
ei pidetä kuiwausriihiä, mutta Waasan ja Uudenmaan riihissä
kuiwatut siemenrukiit owat ulkomaalla korkeassa hinnassa.

Raiikki tämä waatii taitoa ja tointa. Suomen maan-
wiljelijällä on vielä paljon oppimista. Hänen tulee waro-
waisesti koetella uusia oppejaan, mutta hän ei saa luulla,
että isän ja isäniän tapa on ollut ainoa oikea. Eihän se,
joka ei tunne luonnon voimia ja maan aine-^{osia}, voi ar-
wostella mikä parhaite maksaa waiwan erilaisessa maanlaa-
dussa. Täällä saadaan nyt tavallisina vuosina 6:des^{ti} tahi
8:jas jyvä, ja kuitenkin tiedetään, että huonokin maa ko-
wassa ilmanalassa woipi tuottaa monta kertaa rikkaampia
tuloja, jos se hoidetaan niin kuin luontonsa waatii.

Niin on se niitynkin kanssa, olkoon se luonnollinen
niitty, tahi peltofeto, tahi sellainen niitty, joka erittäin kyl-
wetään ja kastellaan. Moni luulee sen olevan kylläksi, kun
hän raivaa pois puut tahi pajupensaat ja laiwaa niittyyn
matalat ojat sekä hoitaa ne huonosti. Mutta sellainen
niitty on wälistä liian kuiwa, wälistä liian märkä; usein
ottaa se sammalta, tahi siihen kaswaa mättäitä vanhain
puunjuurten päälle. Siksi on taitavilla[!] maanwiljelijöillä
paljon huolta niityistä ja he ojittawat ne hywästi, tahi kas-
telewat niitä tiilitorvilla, jotka pannaan ruohokamaran alle.
Toiset lannoittawat niityt ja kylwäwät ne paremmilla hei-
nänsiemenillä, niinkuin apilalla ja puntaripäällä. Sillä niitty
on pellon äiti. Hywästi hoidetuilla niityillä saatetaan hoitaa
snurempi karja ja täten saadaan pellot parempaan lantaan.
Maa ei saata antaa enempätä takasi, kuin se on saanut, ja
jos ei palkita niitä rawintoaineita, jotka hän antaa itsestään
kasveille, niin se laihtuu. Siksi pitää aina olla 4 tahi 5
tynnyrin alaa niittyä yhtä tynnyrin alaa vastaan peltoa,
ja missä löytyy enemmän hiekkamaata, kuin sawimaata, an-
taa niitty paremman tulon kuin pelto.

49. Sallanö.

Rovin pakkasen talwella ei wahingoita heikkoa rufiin laihoa, joka maa lumen alla piilossa. Mutta kun maa on paljastunut kewaella ja laiho on alkanut kasvaa, saattaa halla sen wahingoittaa tahi märkyyks hävittää.

Ökölmäset sattuvat wälistä, kun pellot ovat täydessä kasvussa: toukokuussa, kesäkuussa, heinäkuussa, ja woiwat siis wahingoittaa enemmän tahi vähemmän. Mutta warallisimmat owat ne hallat, jotka sattuvat, kun jyvät kaswawat tähkissä eiwätkä ole vielä joutuneet. Silloin saattaa mennä monta kaunistu wuodentuloa kokonaan turmioon yhtenä ainoana yönä, ja monta tuhatta ihmistä menettää leipänsä.

Maanmies käwelee illalla ulkona katselemassa taiwaan merkkejä. Päiwä on ollut wileä ja taiwas pilwinen. Tuuli puhalttaa pohjasta, ja hywä on että tuulee, sillä niin kauan kuin tuulenhenki käypi ja pilwi seisoo pohjaisessa, ei ole waaraa. Mutta illalla alkaa tuuli asettua, ja auringon laskeuttua on ilma tyhni. Samana aikana näkyy kirkas wiiru pilwisellä taiwaalla pohjaisessa; kirkas sininen kohta laajenee heti koko taiwaan yli: siinä ei näe enää yhtään ainoata pilweä. Samalla vähenee ilman lämminkin. Puolenpäiwän aikana osoitti vielä lämpömittari 15 pykälätä: auringon laskun aikana näyttää se ainoastaan 3 tahi 4. Mutta vielä on lämmintä ilmassa; se on kolkko, mutta vielä ei ole hallaa.

Maanmies katselee peltoansa karwaalla mielellä. Siinä on minun leipäni, sanoo hän hiljaa itsekseen. Voi kaunistu wainiota, noita kellastuneita tähkiä, jotka wasta huojuiwat niin helposti tuulesa, kuinka paljo waiwaa eikö niistä ole ollut, ja kuinka eiwätkö ne ole juloittaneet mieltäni! Nyt seisowat ne aiwan liikkumatta, ja vielä eiwät ne notkistu jywäinsä painosta. Raikkawallias Jumala, warjele heitä

wielä kaffitään wiikko — hffikään wiikko — waikkapa edes muutamia lämpimiä päiviäkään, ja ne owat walmiina leikkattawiksi! kuitenkin tapahtufoon ei minun tahtoni, vaan sinun, minun Jumalani; sinun tahtosi on aina paras.

Tulee myöhäinen, ilta kuluu puoliyöhön; ensimmäinen syhyäspimeä alkaa, tähdet kiiltävät selkeällä taimaalla. Ei yhtään pilweä eikä tuulenhengeä! Ennen rankkaa sadetta, ukkoisen ilmaa ja myrskyä, kuin tätä hirmuista, selkeätä äänetöntä, kummallista hiljaisuutta luonnossa, joka ennustaa hävittäjän hiljaista lähenemää tuloa elokuun yönä.

Ilman lämmin on laskeunut liki jäädepykälää. Maanmies ei saata nukkua. Hän näkee jo tulewan onnettomuuden ja ajattelee keinoja, joilla woisi estää sen seuraukset. Muutamat wirittävät walkeita peltoin pientareille, ja jos ilmassa vielä on tuulenhengäystäkään, joka wiepi sawua pellon päällitse, niin on vielä toivoa suojella tähtiä. Toiset kiinnittävät pitkät köydet, joita he wetävät hiljaa pellon päällitse estääksensä liikkuttamisella tähtiä paleltumasta. Onhan se oikein koettaa kaikkea, mitä ihminen woipi. Mutta luonnon voimat tottelewat Jumalan tahtoa.

Wiimmein ilmoittaa aamuruško warhaisen päivän, ja auringon noustessa on ilma kylmin. Lämpömittari näyttää 2 pykälätä kylmää; on hallaöitä, kun se näyttää aina 6 pykälätä.

Sieno jääkuori wetäyppi kaikkiin pieniin wekilätäköihin. Namukaste jäätyy ja laskeupi walkeaksi, kiiltäväksi kuuraksi maahan ja metsiin. Tähtät owat juurikuin hopioidut: kylmettyneen olen woipi helposti taittaa. On ihanin aamu: kaikki on hiljaisuudessa ja sädehtiwässä kirkkauudessa. Nousewa aurinko rukoilee Jumalan kaikkialta.

Wielä on heikko toivo jälellä. On halla, jonka maanmies kutsuu jäähallaksi ja joka ei wahingoita jyviä. Niin täyppi, jos ei lämmin tule kohta sen jälkeen. Mutta usein alkaa lämmin eteläinen tuuli puhalttaa jonkun tiiman perästä

auringon nousun jälkeen. Kauniin halla-aamun perästä seuraava kaunis, auringon lämpimä päivä. Lämmin on se, joka tekee pakkasen hävityksen täydelliseksi.

Mussa ei voi havaita mitään muutosta kasvikunnassa. Mutta sitä mukaa kuin kuura sulaa ja aurinko alkaa lämmittää, tulee hävityskin näkyväksi. Raikkien arkain kasvien, — kukkien, papujen, herneitten, nauristen, lanttujen — vaalistuineet lehdet ovat lupassa: potaatien lehdet mustuvat, juuri- kuin oliiviat tulen kärkeäntämiä. Pellot näyttävät muuttumattomilta, mutta jos tutkii jyvän tuppia, ovat ne puoleksi tuleentuneet jyvät muuttuneet vesikirkkaaksi nesteeksi, joka kofta jättää jällelle ainoastaan tyhjän kuoleuneen ja ravintoaineettoman kuoren.

Sellainen on tämä hirmuinen onnettomuus, joka on aiwan usein syösnnyt Suomen hätään. Ja halla kulkee warfin erilaisesti. Tapahuupa niinkin, että kahdesta toisinaan liki olevista pelloista halla panee toisen, ja toinen jääpi ilman wahingotta. Wälistä paleltuu toinen osa peltoa, toinen osa ei. Toisen tienoon hävittää halla kokonaan, toisen tienoon jättää wapaaksi. Tämä tulee märästä tahi kuivasta ja yläisestä maasta, likellä olevista mataloista ja seisowista wesiästä tahi sywistä ja juoksewista wesiästä, usein myös pellon hoidosta. Huonowoimaisen ja huonoosti hoidetun pellon panee halla; wälewätä ja hywästi hoidettua wahingoittaa se wähemmän. Mutta ei ole se joka kylwää, eikä se joka kasvaa: Jumala ainoa on se, joka kasvun antaa.

50. Räsiväisyys.

Tuolla Saarijärven salomailla
 Asui Paavo maalla hallaisella,
 Kynti maata, kaivoi ahkerasti,
 Mutta Herralta tuloa toivoi
 Taivahasta, luonnon tekijältä.
 Siinä asui siivoin lapsinensa,
 Vaimonensa, vaivoin leipäpalan
 Hiellänsä otti kankahasta.

Tuli kevät, sulii kinos maalta,
 Veipä vesi puolen orahia;
 Tuli kesä, kävi raet mailla,
 Kaasi päitä puolet käydessänsä;
 Tuli syksy, veipä halla kaikki.

Tarttui tukkahansa Paavon vaimo,
 Sanoi: „Paavo-parka, poloseni!
 Ota sauva, hylkäs meidät Herra;
 Kolkko miero, nälkä kauheampi“.

Sanoi Paavo, häntä suositellen:
 „Vaikka kokee, eipä hylkää Herra.
 Pane leipään puoli petäjätä,
 Minä laitan ojat leveämmät,
 Mutta tulon toivon taivahasta“.

Pani vaimo puolen petäjätä.
 Kaivoi äijä kaksin viemäreitä.

Vaihtoi vuonat siemeniksi, kylvi.
 Tuli kevät, sulii kinos mailta,
 Eipä vienyt vesi orahia;
 Tuli kesä, kävi raet mailla,
 Kaasi päitä puolen käydessänsä;
 Tuli syksy veipä vilu kaikki.
 Löipä rintoihinsa Paavon vaimo,
 Sanoi: „Paavo-parka, poloseni!
 Kuollaan pois, jo Herra meidät hylkäs;
 Kova kuolla, mutta turha toivo“.

Sanoi Paavo häntä suositellen:
 „Vaikka kokee, eipä hylkää Herra.
 Pane kaksin verroin petäjätä,
 Kaksin kerroin laitan lannan maalle.
 Mutta tulon toivon taivahasta“.

Lisäs' vaimo kaksin petäjätä,
 Laittoi Paavo lannan kaksin kerroin,
 Käänti karjan siemeneksi, kylvi.
 Tuli kevät, sulii kinos maalta,
 Eipä vienyt vesi orahia.
 Tuli kesä, kävi raet mailla,
 Eipä kaatunutkaan kaunis olki;
 Tuli syksy, sivu sitkaimitten
 Meni vilun vaino vaarallinen,
 Aivan koskematta kultapäihin.

Silloin heti Paavo hartahasti
 Paneusi polvilleen ja sanoi:

„Vaikka kokee, eipä hylkää Herra“.

Sanoi vaimo, samoin polvillansa:

„Vaikka kokee, eipä hylkää Herra“.

Sitten iloitellen miehellensä:

„Paavo, ota sirppi sukkelasti!

Toki nyt on tullut toinen aika,

Ilon aika. — Pois nyt petäjäinen;

Ruisleivän laitan lapsillemme“.

Sanoi Paavo, häntä hyväellen:

„Vaimo, vaimo! sit' ei kuri kaada,

Jok' ei hylkää toista hädässänsä.

Pane leipään puoli petäjäätä,

Veihän vilu tou'on naapurimme“.

Runeberg.

(Oulun Wiikko-Samia).

51. Syötävistä sienistä.

Sumala ei lewittele lahjojansa luontoon ilman tarfotusta. Pohjaisissa maisissa ei ole hedelmäpuita, mutta näiden sijaan ovat he saaneet monta hyvää marjalajia. Tällä ei ole nuita syötäviä kasveja, joita löytyy eteläisissä maisissa, mutta sen sijaan on Sumala antanut meille suuren rikkauksen sienissä. Sellaisia kasvaa yleensä warjopaikoissa; marilla mailla, warsinkin lehtimetissä, kohoavat ne sukkelasti fateen perästä ylös ja kuoleuvat muutamassa päivässä.

Dietämättömät ihmiset katsovat sienet ylen ja pitävät niitä ruoaksi kelpaamattomina. He eivät huomaa kuinka mieluisesti karja syöpi muutamia sienia; he eivät tiedä kan-

fan muisja maisja kotoawan näitä kasveja, juurikui me poimimme parhaita marjoja, ja käyttävän niitä ruoaksi. Se on totta, että muutamit sienet ovatkin myrkyllisiä, niinkuin punainen kärpäissieni, ja sellaiset pitää oppia tuntemaan, joka ei olekaan vaivaa asia. Segin on totta, että muutamilla syöntikelpoisilla sienillä on karvas maku, mutta sellaisen karvauuden saapi pois vedellä. Sieniä kootaan ja valmistetaan seuraavalla tavalla:

Selwällä ja kuivalla ilmalla leikataan sienien kanta poikki weitsellä, ja otetaan sellaisia, jotka ovat nuoria, tahi eivät vielä täysikasvuisia; mutta matojen syömiä, wanhoja tahi hywin pehmeitä ei oteta. Sitte leikataan pois sienien alaisen puolen hilseet ja hieno kuori päältä päin; jäännös leikataan palasiksi ja pannaan muutamiksi tiimoiksi weteen. Tämä wesi kaadetaan sitte pois ja sienet lyöpätään eli kiehaudetaan uudessa vedessä, joka taas kaadetaan pois. Kun ne sitte pannaan kottalaiseen suolaan ovat ne valmiita ruoaksi ja saatetaan suolattuina syödä särwin-ruokana, tahi keittää, taikka paistaa useammalla tavalla. Jos sieniä on mieli talleltaa pitemmän ajan, pitää ne kuivata tahi suolata, tahi talleltaa etikassa. Tällä tavalla saadaan niistä maistuwata ja terveellistä ruokaa.

Makuisimmat sienet, jotka kasvavat Suomessa, ovat makusieni eli samppinjo, morska ja ruskosieni; mutta tavallisimmat syötävät sienet ovat lehmäntatti, lampaantatti, voitatti, maitoriska eli maitiainen, syömäsieni ja monta muuta, jotka kasvavat eriaikoina kesällä, useammat syyspuolella kesää. Sellaista hyvää ruokaa polkewat tietämättömät ihmiset jalkainsa alla ja nurisewat kuitenkin Jumalata ja ihmisiä vastaan, kun heillä on ruoasta puute. Juurikui se olisi Jumalan tahi ihmisten syy, jos joku ylenkatsoo sen ruuan, joka on jalkaimme edessä. Maan hedelmätä on ainoastaan käytettävä ymmärryksellä. Jos joku syöpi potaateiden nappuja tahi raakoja potaateja, syyttäköön itseään wa-

hingosta, sillä potaatien fuoret ja nuput sisältävät väkewää myrkyä, jota kutsutaan kyanivetyhapoksi eli sinihapoksi. Siis nafkaamme nuput pois ja keitämme potaatit. Samalla tavalla tehkäämme sienille: nafkaamme kelpaamattomat pois ja pidämme kelpuolliset.

Niinkuin kirjoitettu on hengellisistä ja ruumiillisista asioista: koetelkaat kaikki, ja pitäkää se, kuin hyvä on! 1 Thess. 5: 21.

52. Puutarhoista ja ryytimaista.

Suomessa nähdään usein tupakintaimia, ruoholaukkaa, sikuria tahi kuffia istutetuiksi peltopalaseen talonpojan tuwan viereen. Kun sellaisia pieniä istukkaita hoidetaan huolellisesti, nähdään niistä saatavan hyötyä ja kaunistusta vähällä kulungilla. Röyhinkin torppari voisi höyhtää ruokansa pajuilla ja kaalilla. Bieninkin maja voisi tulla kaunistetuksi parhaimmilla kufilla. Jos rikkailla on suuria ja kallismatsuisia puutarhoja, miksi eivät köyhät saattaisi iloita vähästä istutuksesta? Luonto ei tee vähääkään eroitusta; aurinko paistaa, sade kastelee, ja maa kasvattaa yhtäläisesti kaikille. Eroitus on hoidossa, joka kasveille annetaan.

Sillä kaswi on elävä olento. Se kyllä ei saata, niinkuin eläimet, vapaasti liikkua ja etsiä ravintoansa pitemmältä matkalta. Hän ei voi paeta pois edestä, kun joku vaara häntä uhkaa, ei rukoilla hätäyttäjätänsä itseään armahtamaan. Mutta kaswi on hyvin herkkä tuntemaan hyvän ja huonon hoidon. Jos annamme sille suojelewan paikan, sopivan maanladun, valoa, lämmintä ja wettä, niin näemme kuinka hyvästi se menestyy.

Sellaiset kasvit, jotka toisesta kotipaikasta ovat muutetut maahamme, ovat täten tulleet aremmiksi ja tarvitse-

wat hellemmän hoidon. Ei kukaan hoida koirua, tahi wä-
tupenjästä, tahi mansikan kaswia metsässä, ja kuitenkin me-
nestywät ne; mutta muutappa ne kiertäen, niin hetipä
näet, miten huolellisesti ne pitää istuttaa, etteiwät kuoletui-
si. Jos siis oman maan kasvit tarwitsewat niin paljo hoitoa,
kun ne muutetaan, kuinka paljoa enemmän eiö tarwitse hoi-
taa ulkomaan kasveja, jotka owat kotoisin toisesta ilmalasta!
Hedelmäpuut, ryhtikasvit, ulkomaalais-kukat opettawat tämän
meille jokapäiwä. Mutta se on wiaton ja iloinen huwitus,
että tällä tavalla juurikun taltuttaa luonnon woimia, ja
jos sitä tehdään hywästi, saatetaan parantaa monta kaswia,
niin että hedelmät, marjat ja kukat saattawat wiljeltyinä
tulla isommiksi, paremmiksi, kauniimmiksi kuin ne wiljele-
mättöminä owat. Tämä waiuttaa hywästi takasi ihmiseen;
se siwistää hänen tapojansa, kun hänellä päiwittäin on hyö-
dyllisten ja kaunisten kappalten kanssa luonnossa tekemistä.
Nähdesäsi pienen hywästi hoidetun puutarhapalasen ajattelet
siinä: tuossa talossa on kymä järjestys; tahi nähdesäsi kukkia
köhän majan akkunassa tiedät siinä asuwan hyviä ihmisiä.
Raakuus ja ilkeys eiwät rakasta kukkia. Laiskuus ja huo-
lettomuus eiwät pidä puutarhasta waaria. Ihmisen luonto
kumastelee kaikessa hänen ympäristönsä. Hän on luonnon
frunu, ja missä tahansa mailmassa hän asuu, painaa hän
puumerkkinsä siihen maahan, jota hän polkee.

53. Ystäviä ja wihollisia.

Minä en woi ymmärtää mikä kaswia waiwaa tänä
vuonna, sanoi Antti Söderholm eräänä päiwänä naapurilleen
Toiwoselle. Minä olen ojittanut, lannoittanut ja kyntänyt
paremmasti kuin milloinkaan, mutta ohranlaiho on saanut

juuriin wahingon, niitty on harmaana, eikä puutarhasa kaswa mitään. Siellä on matoja yleensä, ne matelewat yleensä, niitä wilisee lehdet ja ruohot täynnä.

— En minä ole nähnyt merkijäkään matoja tiluksillani, wastasi Toiwonen.

— Niin, kyllä tekee Jumala wäärin, kun jakaa lahjojaan noin erilaisesti, huokasi Söderholm. Ja minä olen kuitenkkin pitänyt huolen siemenestä. Minä olen häwityttänyt muurahaispesät, minä olen maksanut 10 penniä jokaisesta pienestä linnusta ja jokaisesta linnun pesästä, jonka poikaset owat minulle tuoneet. Minä olen vielä laittanut itselleni kissoja, jotka jokapäiwä pyytävät lintuja, ja täten olen onnellisesti päässyt siemenen warfaiista. Mutta kuitenkaan ei tahdo kaswaa mitään; se tulee aina pahemmaksi, madot syöwät nyt kaiken wuodentuloni.

— Wai niin, wai niin, arweli Toiwonen; syyttänät itseäsi. Minun kartanoni luona saawat muurahaiset olla rauhassa, eiwätkä lapset eiwätkä kisseet saa pienille linnuille tehdä wahinkoa. Se minusta on hywä, kun ne wisertelewät puisa, ja koska useammat owat tulleet niin pitkän matkan kewäellä rikkaimmista maista niin suonemmehan me heille heidän köyhän pesänsä. Minulla on tapana ripustaa heille puihin tarpeeksi isoja uuttuja, joissa on pyöreä reikä ja istuma-orji keskellä. Ehytiä on se, kun linnut tekewät uuttuihin pesänsä.

— Raikkiakin lapsellisuuksia! nauroi Söderholm. Mitähän hywää siitäkin on?

— Kyllä se maksaa waiwan, wastasi Toiwonen. Etkö ole hawainnut, kuinka pienet linnut ja muurahaiset owat alinomaan kärpästen ja matojen pyynnöissä? Milloin kaappaawat ne niitä ilmasta, milloin ne etsiwät niitä maasta, tahii puiden kaarnasta ja kaswien lehdistä. Olen kuullut sanottawan pääskysen, warpusen tahii peipon näin syöwän tuhannen kärpästä tahii matoa päiwässä. Tiedämme kärpäsen eli muun

matelijaisen muniwan monta sataa munaa. Jokaisesta munasta matala ahnaa toukka eli hyönteismato, joka etsii ruokansa kasvikunnasta. Jos madot esteettömästi saivat enetä, söivät niiden toukat kaikki mitä maassa kasvaa. Siksi on Jumala lähettänyt muurahaisia ja muita eläviä, mutta varsinkin pienet linnut, jotka syövät toukat ja pitävät hyönteisten enenemisen kohtuullisessa määrässä. Muurahaiset ja linnut täyttävät siis työtään Jumalan taloudessa ja ovat maamiehen ystäviä, juurikuin madotkin ovat hänen vihollisiaan. Mitä merkitsee se vähäinen wallattomuus, jota ne tekevät, sen sanomattoman suuren awun suhteen, jota ne joka päivä osoittavat meille? Hätyytäppä pieniä lintuja tahi hävitä heidät, pianpa näetkin toukkien vilisewän kaikissa lehdisissä! Suojele heitä, ja näet kuinka kasvit menestyvät!

Antti Söderholmista tuntui tämä hywin yksinkertaiselta puheelta. Kotiin tultuaan lähetti hän kaikki palkollisensa matoja hävittämään, mutta eipä se tahtonut oikein onnistua. Eivät ne saattaneet kaimella maata, eivät arvata kaimaa puiden kuoriin tahi etsiä jokaisesta lehdestä, jokaisesta korresta. Kaikki tämä oli lintujen tahi muuraisten työtä; mutta näitä ei woinut Antti Söderholm karsia. Hän piti nurisemisestaan Jumalan luomista vastaan, juurikuin Jumala olisi syypää ihmisten tyhmyyteen.

54. Suomen hewosesta.

Eläimet saawat usein wiisijä ominaisuuksia maasta ja tiloista, joissa he elävät. Suomen hewonen on jo niin kauan ollut maansa kansan lempimä lapsi, että hän on siitä saanut hywin nähtäviä vaikutuksia. Muodolleen on hän ta-

naffa, lyhytkaulainen, lyhytselkäinen ja hänellä ovat jäntewät, keskikorkuiset jalat. Roko hänen ulkomuotonsa näyttää waka-
wuutta ja kärjiväisyyttä; hän astuu wakaasti ja luotettawasti,
juurikuin hänen täytyhykin tehdä korkeamäkisessä wuorimaassa,
ja jos hän on talwikaljamella hywästi kengässä, saapi hä-
neen luottaa. Mäkeä noustessaan ylös kulkee hän winoon
puolelta toiselle. Mäkeä laskeutessaan alas pitää hän niin
itsepintaisesti vastaan, että häntä usein saapi kehoittaa wä-
hempään warowaisuuteen. Ainoastaan Pohjanmaan hewo-
sella, joka on kaswanut tasankomaalla, näyttää olewan wä-
hemmän malttia mäkeä ylös- ja alaspäin kulkeissa.

Suomen hewosen erinomainen kestäväisyys tekee hä-
nen ei ainoastaan oivalliseksi wetäjäksi, joka paremmin kuin
joku muu kestää pitkän matkan ja raskaan fuorman, waan
myös erinomaiseksi sotahewoseksi. Lyhyissä ja pitkäisissä hyö-
käyksissä on monta muuta hewosta ollut häntä etewämpätä,
mutta missä pitkittävätä tappelua on kestänyt, on hän monta
kertaa ollut auttajana loistawiin voittoihin, siten että hän
on pysynyt yhtä wäsymätönnä ja ripeänä, kun vihollisten
hewoset jo wäsyneinä ovat wenyttäneet jalkojaan perässään.
Kilpa-ajoissa ei hän lyhyellä matkalla woi wetää wertoja esi-
merkiksi ylpeille Arabian, Englannin tahi Wenäjän hewosille;
mutta pitemmillä matkoilla ei hänen tarwitse peljätä monia
kilpailijoita. Sillä hän näyttää usein itsensä, missä hän on
hywästi hoidettu ja hywästi opetettu juoksemaan, erinomaiseksi
juoksimaksi, ja mitä hän tappaa toisten ensimmäisessä kii-
waassa hyökäyksessä, sen hän woittaa takasi ajan pitkään
kestäwällä juoksullaan.

Tätä ystäwätämme ei ole määmitelty yltäkylläisellä ja
herkkuisella ruoalla. Hän on tyytywäisin kaimista weliistään;
hän pureskelee kärjiwällisesti heiniään, silppuaan ja usein
niukka hyötäwätään, johon on wälistä sekoitettu jauhoja ja
kauroja, wälistä on se ilman näittä. Kyllä hänkin laihtuu
niinkuin muutkin nälässä; kyllä puuttuwat hänenkin woimansa

usein keraella, kun hän lauan huonolla ruoalla on wetänyt talmifuormiaan. Mutta kukaan ei saata olla kiitollisempi kuin hän ystävällisestä hoidosta, ja jokin ymmärtävä isäntä näkee voitonja siitä että hän hoitaa tämän hyödyllisen palvelijan hyvästi. Valitettavasti eivät kaikki ymmärrä palkita hänen uskollista palvelustaan. Monissa osissa maamme hoidetaan hevonen huolettomasti ja rääfätään raaimalla julmuudella, kiusataan kohtuuttomasti raskasten fuorin wetämisellä ja pieksetään armottomasti ruoskalla. Muutamat matkustajat pitävät kunnianaan alinomaa ruoskia heikkoa ja wäsynyttä kyytihevosta. Ainoastaan Savossa ja Karjalassa hoidetaan hevonen huolellisesti. Hämeessä tapaa usein hevositkijöitä, huolellisia säästämään hevostaan khybisissä ja työissä, mutta eivät he sentähden hoida häntä, niin kuin tulisi hoitaa. Savossa ja Karjalassa waan löydetään tätä nykyä ne parhaat ja kalliimmat hevoset, aina 1,000 markan arvoisia tahi sitäkin kalliimpia. Muissa osissa maata on Suomen hyvä hevoslaji tullut aina enemmän harvinaiseksi; ja siksi on palkinnoilla ja kilpa-ajoilla koettu kehoittaa parempaan hevoshoitoon. Muutamissa paikoissa ovat myös „hevosystävät“ yhtyneet toimeen tätä tarkoitusta warten.

Restäwyhyden kanssa yhdessä on Suomen hevosella, niin kuin kansallakin, nähtävä itsepäisyys. Jos hän on tawastunut poikkeumaan syrjätielle, saapipa olla kyllin warusalla ohjaksissa, ja jos hän on saanut sen pahan tawan että seisahtua mäessä, eikä ole helppo saada tätä pois hänen päästään. Tawastuneena ohjaksiin tottelee hän niitä, mutta pahasta tawasta tekee hän wälistä mitä hän tahtoo. Niskoittelemat ja laiskat hevoset eivät ole enemmän tahi vähemmän harvinaisia täällä, kuin muuallakaan; mutta sellaiset wiat tulewat enimmite siitä että eläimen kanssa on nuorena pahasti menetelty. Oikein opetettuna ja oikein hoidettuna on Suomen hevonen, kyllä vähäpätöiseltä näyttävä, kuitenkin werrattoman kallis liittolainen ihmiselle näissä pohjai-

sisästä tienoissa ja kyllä arvokas, ettei käytä häntä orjana, vaan pitää hyvänä, uskollisena ja luotettavana palvelijana.

55. Karjasta.

Matti Aho meni katsomaan karjaansa. Se oli kevä-
talvella maaliskuussa, ja aurinko paistoi sulavaan lumeen,
mutta karjalla oli pimeä sisällä, sillä pienet ikkunainreijät
olivat tukitut heinillä lämpimän tähden, ja päivän valo
pääsi sisälle ainoastaan ovesta. Eikä siellä ollut juuri puh-
tauttakaan, lehmät makasivat kurjina pilttuissaan ja olivat
nähtä ne nälkää niinkauan, etteivät heidän jalkansa enää
tahtoneet heitä kannattaa.

— Huonolla kannalla on karja; lehmät eivät enää lypsä,
fanoi Matti Aho. Se on tuon rapistuneen navetan syy;
minä saan tarttua kiini uutta rakentamaan.

Matti Aho rakensi uuden navetan, yhtä pimeän ja
tufalan kuin entinenkin oli. Hän piti lehmiiä nälällä, kuin
ennenkin, eikä voinut ymmärtää, miksi ne eivät tahtoneet
lypsää. Voista maksetaan nykyään hyvästi, arveli Ahon
vaimo; meidän täytyy antaa lehmille parempaa ruokaa ja
enemmän juomaa.

Matti Aho mietti asiaa ja päätti seurata vaimonsa
neuvoa. Lehmät alkoivat lypsää paremmasti, mutta Ant-
tilan talon lehmät lypsivät kuitenkin kannua enemmän päi-
vässä. Tätä ei voinut Ahon ukko taas ymmärtää ja meni
Anttilan emännän luokse kysymään mikä tähän lienee syynä.
Minun lehmäni saavat yhtä hyvän ruoan, kuin teidän, sa-
noi hän; niillä on lämmin ja hyvä; miksi ne eivät lypsä
yhtä hyvästi kuin teidän lehmänne?

— Siksi että ne ovat pimeässä ja juiwottomuudessa,

vastasi Anttilan emäntä, joka oli ymmärtäväinen muori. Meidän lehmät asuvat kuin rouvat: niillä on siisteys ja puhtaus, ne saavat valon oikeista aikkunoista, niin että ne saattavat nähdä toisensa, ja lehmät rakastavat seurassa oloa. Eihän polttiainenkaan kasva maassa ilman auringon valotta: miten eläimet menestyisivät pimeässä? Ja kun ne syksyllä wiedään wiheriäisestä metsästä sellaiseen pimeään wankeuteen, jossa on turmiollinen ilma, kuinka tahtoissitte te niiden siellä menestyvän koko pitkän talven? Minä hoidan eläimet hyvästi heidän itsensä vuoksi ja että he ovat Sumalan luomat kappaleet, joita me emme saa rääkätä. Mutta minä teen myös niin saadakseni niistä hyötyä. Hyvä hoito maksaa aina waiwan.

Elwan niin, arweli Matti Mho, woi on tätä nykyä hyvässä hinnassa; minä seuraan teidän neuvoanne.

56. Suomalaisia Paimenlauluja.

a) Mipä meidän paimenien,

Kupa karjan kaitsijoiden?

Ei ole paha paimenien,

Pah' ei karjan kaitsijoiden;

Kiikumma joka kivellä,

Laulamma joka mäellä,

Joka suolla soitlemma,

Lyömmä leikkiä aholla,

Syömmä maalta mansikoita,

Ja juomma joesta vettä.

Marjat kasvon kaunistavi,
 Puolakat punertelevi,
 Vesi ei voimoa vähennä,
 Jokivesi ei varsinkana.

(Kanteletar I: 171).

b) Jo tulenki, jo tulenki,
 Jo tulenki kotihini;
 Joko on kylpy joutununna,
 Joko saatu saunavettä,
 Sekä vasta valmihina?
 Onko huttu keitettynä,
 Puohtimella peitettynä,
 Voita päälle heitettynä;
 Onko lusikat ääressä,
 Maitokupit vieressä?
 Ptru Kirjo, ptru Karjo,
 Ptruko haikia Haluna!
 Jo on Kirjo kiini pantu,
 Karjo kaarehen rakettu,
 Haluna hakahan saatu;
 Jo nyt joudunkin tupahan,
 Jo tulenki, jo tulenkin,
 Jo tulenkin, jo, jo.

(Kanteletar I: 182).

Toinen Luku.

II. Kansasta.

57. Mathias Castrénista.

Tervolan kappelissa Ke-
minjoen varrella yläällä poh-
jasessa oli köyhä papinpoi-
ka nimeltä Mathias Ca-
strén. Hänen sukulaisensa
auttoivat häntä, hän teki
paljon työtä, voi olla pal-
jon puutteen alaisena ja hä-
nellä oli vahva tahto. Hän
kävi koulua, tuli ylioppi-
laaksi ja viimein viisaus-
opin tohtoriksi. Hän taisi sil-
loin monta kieltä, mutta
varsinkin tahtoi hän tutkia
sellaisia, jotka olivat heimoa
Suomen kielelle. Sen vuoksi

lähti hän pitkille matkoille, ensin Lapinmaahan, sitte Wenä-
jälle. Hän matkusti monta vuotta avaroita, autioita ja har-
vassa asutuita maita, jotka ovat kaukana Jäämeren rannik-
kojen luona, ja sieltä matkusti hän etelään päin Wenäjän sy-
dämen ja Siperian sisämaiden läpitse aina alas kaukaisen
itäisen maan, joka kutsutaan Kiinaksi, rajoille. Näillä mat-
koilla kärsi hän paljon vaivoja, hänen täytyi usein kulkea
jalkaisin lumikinosten ja sydänmaiden läpitse, maata paljaan
taivaan alla, tahi viheliäisissä majoissa, tyytyä huonoimpaan

ruokaan ja elää metsäihmisten seassa, jotka eivät tietäneet mitään ihmisten tavoista. Usein oli hän hengen vaarassa, usein sairaana ja yksinään näissä tuntemattomissa mailman nurkissa. Hänen täytyi saada lukemattomat esteet voiteuiksi ja keksiä aina keinot monissa vastuksissa, jotka jo aikoja sitte olisivat peljästytäneet kääntymään takasi vähemmän uskaliaan miehen. Mutta Castrénia ei peljästytännyt mikään siitä tarkoituksesta, jonka hän oli kerran ottanut eteensä.

Ja tämä tarkoitus ei ollutkaan vähäinen; sillä Castrén tahtoi oppia tuntemaan kaikki ne monet, piamite unhotetut ja pois kuolevat kansat, jotka kerran olivat kuuluneet suureen Suomen kansakuntaan ja nyt ovat hajallaan kurjuudessa ympäri mailman. Hänen sydämensä oli täynnä rakkautta ja hartautta näitä mailmassa unhotettuja kohtaan. Hän otti täyttääksensä Suomen kansan velvollisuuden etsiä ylös nämät köyhät heimolaiset. Hän armahti näitä ylenkatsotuita metsittyneitä heimokuntalaisia; hän tahtoi tehdä heidät tutuiksi mailmalle ja täten valmistaa heille parempaa onnea, samalla kertaa kuin hän hyödytti tiedettä ja toivoi levittävänsä valoa kansamme muinoisajan hämärään. Siksi etsi hän ylös nämät metsäihmiset heidän luoksensa pääsemättömissä erämaissa, oppi heidän kieltänsä, asui heidän majoissansa, he luottivat häneen ja hän kirjoitti ylös heidän kertomuksensa. Tultu-ansa takasi kotimaahansa tietorikkaampana tuntemattomista kansoista, kuin kukaan muu Suomen mies ennen häntä, alkoi hän koota ja järjestää vaarinottamisiansa. Hänen nimensä oli jo silloin laajalta kuuluisa; hän oli saanut matka-apua sekä Suomesta että Wenäjältä. Viimeksi oli hän ensimmäinen Suomen kielen professori Suomen yliopistossa. Mutta hän ei saanut aikaa täyttää suurta Suomen kansan heimokuntaan ja sen erinäisiin kieliin koskevata työtään. Hän oli palannut murretulla terveydellä takasi vaelluksensa pit-

kistä vaivoista; hän kuoli kohta sen jälkeen, vuonna 1852, ainoastaan 37 vuoden iässä.

Castrén oli ennättänyt valmistaa ainoastaan vähän osan tutkinnoitaan kirjapainoon. Hänen kuolemansa jälkeen annettiin kirjapainosta ulos hänen koottuja kirjeitään ja muistoonkirjoituksiaan. Paljo on niissä keskitekoisia, sillä Castrén kuoli elämänsä töiden keskellä, juurikuin nämä suuret tutkinnot alkoivat hänelle itselleenkin selvetä. Mutta hän ei ollut tehnyt työtä turhaan: hän oli jo saavuttanut osan tarkoitustansa ja raivannut tien muille. Unhotetut kansat kaukaisessa idässä ja pohjassa tulivat nyt mailman silmiin, heidän kielensä saatiin selville, heidän muinais-aikaiset muistonsa tulivat tallelle ja antoivat tiedon valoa Suomen kansasta. Castrénilta on meillä ensimmäinen tieteellinen esitelmä kansamme pakanallisesta jumaluusopista, ja hän on saanut tietoon: „Suomen kansan kehdon“ eli ensimmäisen asuinpaikan. Muut ovat sitte kehoitettaina hänen esimerkistään pitkittäneet hänen töitensä, ja voimme nyt katsoa vuosituhansien läpitse tuntematointa muinois-aikaa. Siksi ei unhotakaan Suomen mies tahi vaimo tätä uskollista, pelkäämätöntä, kaikkea kärsinyttä miestä, joka on tehnyt kansansa ja ihmiskunnan eteen työtä. Sellaiset miehet, kuin Castrén, ylentävät kansain tuntoa, laajentavat niiden näköalaa ja antavat niille kunniallisen sijan ihmisyyden historiassa.

58. Suomen kansakunnasta.

Laajalla Wenäjän suurilla alankomailla asui muinoin kansa, jonka Wenäläiset kutsuivat Tschudeiksi. Tämä kansa oli tuntemattomassa muinaisuudessa tullut Aasian vuorimaista ja hajoitettiin sitte moniin haaroihin yli koko poh-

jaisen Euroopan ja suuren osan luoteista Eurooppaa. Ruotsin ja Norjan vanhimmat asukkaat kuuluivat samaan kansakuntaan, ja heillä oli näissä maissa nimenä milloin Jotunit, milloin Kvenit (Kainulaiset), Lappalaiset eli Suomalaiset.

Wenäläiset kertovat Tschudein olleen pitkäkasvuista ja väkevää kansaa. Tschudit rakensivat huoneensa yksinäisille kunnaille, pitivät karjaa ja maanviljelystä sekä olivat taitavia seppiä. He tunsivat monta noitakonstia ja olivat mahdollottoman rikkaita, mutta rikkautensa hautasivat he maahan. Wenäläiset ahnehtivat saadaksensa näitä aarteita, karkasivat Tschudein päälle ja ajoivat heidät edemmä pohjaa vasten. Tästä tuli pitkällisiä sotia. Silloin esitteli kerran venäläisruhtinas, että sota lopetettaisiin vedolla. Tschudilainen ja Wenäläinen hakkaisivat kumpikin puunsa kumoon, ja se, joka ensiksi sai työnsä valmiiksi, tulisi maan herraksi. Vedosta sovittiin, puut valittiin. Tschudilainen, joka oli todenperäinen mies, alkoi hakata puutaan juuresta, mutta Wenäläinen oli viekkaampi ja alkoi hakata puutaan latvasta. Niin kävi, että Wenäläinen sai ensiksi työnsä valmiiksi, ja siitä ajasta asti on hän ollut herra maassa.

Mutta Tschudit rakastivat vapautta eivätkä voineet kärsiä elää vieraan herrausvallan alaisina. Se näytti heistä paremmalta että vapaina kaivaa itsensä maan alle, kuin että elää orjina maanpinnalla. Silloin he, sanoo taru, ottivat tavaransa ja menivät vuorien alle onkaloihin, ja vuoret putosivat heidän ja kaiken heidän väkensä päälle. Siellä asuvat Tschudit vielä tänäkin päivänä maan alla rikkautensa kanssa: kullan, hopean, karjan, majavan-nahkojen, ketun-nahkojen ja muiden kallisten turkkinahkojen kanssa.

Tschudit olivat esi-isät Suomen kansoille, jotka vielä asuvat Wenäjällä. Etinnä pohjasessa kuljeksivat ympäriinsä ynnä Samojedein kanssa Ostjakit ja Wogulit. Etempanä länteen päin asuyat Permiläiset, Wotjakit ja Syr-

jäänit. Eteläpuolella näitä asuvat Tscheremissit, Tschuvaschit, Mordvinit. Kaikki nämä ovat köyhiä, puolivillejä kansoja, jotka Wenäläiset ovat valloittaneet. Ne asettavat telttansa eli majansa isojen jokien rannoille, elävät kalastamisella ja metsästämisellä, tahi kuljeksivat ympäriinsä porokarjoineen autioilla aavoilla. Muutamat tunnustavat nimeksi kristinuskon. Toiset ovat pakanoita ja palvelevat taivaan jumalata, jonka kutsuvat Num'iksi, mutta kunnioittavat myöskin kiviä, puita ja erinomaisen muotoisia kappaleita. Ne ovat hyväntahtoisia ihmisiä, jotka mielellään jakavat vieraalle vähistä varoistaan ja tarjoavat hänelle suojaa majoissaan pahaa ilmaa vastaan.

Suomen kansakuntaan kuuluu sekin kansa, jonka muut kutsuvat Unkarilaiseksi, mutta jotka itse kutsuvat itsensä Magyareiksi. Ne asuivat muinoin Mustanmeren rantamailla, mutta muuttivat tuhat vuotta jälkeenpäin nykyiseen Unkariin. Siellä ovat he perustaneet valtakunnan ja heillä olivat omat kuninkaansa, siksikuin nykyinen Unkari viime aikoina tuli yhdistetyksi Itävallan keisarikunnan kanssa. Magyarilaiset ovat kaunista, jaloa ja urhoollista kansaa, jonka kielessä vielä selvästi tunnetaan suomalainen heimolaisuus. Jos meitä hävettää köyhät sukulaisemme Wenäjällä, voisi rikkaita Magyarilaisia hävettää heidän köyhät sukulaisensa Suomessa. Elköön siis kukaan suurennelko halvan sukulaisensa rinnalla, vaan tehköön mitä hän voipi valaistaksensa ja auttaaksensa häntä.

Paitsi Magyareja ovat nykyään kaikki Suomen perisukuun kuuluvat kansat pohjassa asuvia. Etinnä lännessä asuvat Watjalaiset ja Wepsäläiset (eli Tschudit) Inkerinmaalla, Liiviläiset Liivin maalla, Wirolaiset Wirossa, Lappalaiset Wenäjän, Suomen, Ruotsin ja Norjan Lapissa kuin myös Karjalaiset ja Hämäläiset Suomessa. Muutamissa tienoissa Ruotsissa asuu myös Suomen kansan jäännöksiä.

59. Permalaisista.

Mainioidin kansa vanhain Tschudien seassa kutsuttiin Permalaisiksi, ja nämä asuivat Wienanjoen rannoilla pohjois-Wenäjässä. Näistä luetaan paljo vanhoissa Norjan saduissa. Permalaisilla oli kaupunkeja ja kuninkaita, hallitsivat monta kansaa ja olivat yhtä urhoolliset sodassa, kuin toimeliaat rauhallisissakin keinoissa. Kun he kävivät suurta kauppaa aina Indiasta asti tuoduilla tavaroilla, tulivat he rikkaiksi. Mutta heillä oli se tapana, että, rikkaan miehen kuoltua, tämän tavara piti jakaa perillisten ja kuolleen välillä, jonka osa kaivettiin maahan Wienanjoen rannalla. Tämän paikan ympärillä oli korkea pystöaita lukossa olevan portin kanssa, ja kuusi miestä pitivät siinä vahtia yöllä. Pystöaidan sisällä kiilsi maa kullalta ja kalliilta kiviltä, ja siellä seisoi Jumalan kuva, jonka kaulan ympärillä olivat raskaat kultavitjat ja polvilla suuri hopeainen malja aina ääriä myöten täynnä kultarahoja.

Monta urosta matkusti Norjasta Permaan voittamaan siellä kunniaa ja rikkautta. Välistä käytiin rauhallista vaihtokauppaa, mutta usein nousivat Norjalaiset maalle ryöstämään maata, sen ajan julman tavan mukaan.

Kerran lähetti Norjan kuningas miehen, nimeltä Karli, tekemään kauppaa Permalaisien kanssa. Karli'lla oli 25 miestä aluksessa ja hän otti mukaansa toisen Norjalaisen, Thorer Hund'in, jolla oli 80 hyvästi aseihin varustettua miestä hänen aluksessaan. Tultuaan Permaan tekivät he ensin kauppaa asukasten kanssa, mutta markkina-ajan loputtua lopettivat Norjalaiset myös rauhan ja purjehtivat ulos Wienanjoen suusta. Sitte pitivät he neuvoa ja päättivät ryöväätä yöllä Jumalan kartanon.

Norjalaiset nousivat maalle jätettyään muutamia miehiä vahtaamaan aluksiaan. Permalaisien ensimmäinen yövahti oli vasta mennyt kotiinsa, ja toinen yövahti ei ollut vielä

tullut. Thorer ja Karli löivät kirveensä kiinni ylös pystöaitaan ja vetivät itsensä käsivoimalla aidan ylitse. Portti avattiin, kaikki Norjalaiset pakkausivat sisälle ja alkoivat kaivaa ylös aarteita, jotka olivat haudatut multakokoihin. Thorer otti hopeamaljan pois Jumalan polvilta. Karli tah toi ottaa Jumalan kaulavitjat ja löi ne kirveellään poikki, mutta lyönti kiireessä kävi kovin kovasti ja sattui Jumalan päähän, joka putosi hirmuisella rysäyksellä maahan. Tämän kuuli uusi vahti, joka tuli samassa, ja alkoi puhalttaa torviinsa. Kovasti huutaen riensivät sinne Permalaiset, joka suunnalla soivat torvet, ja Norjalaiset juoksivat minkä jaksivat takasi aluksiinsa. Kohta olivatkin he piiritettyinä ja olisivat saaneet surmansa, jos ei Thorer Hund olisi oppinut noitakonstia Suomessa ja niillä — sanoo satu — kääntänyt Permalaiden silmiä, niin etteivät he voineet nähdä vihollisiaan. Täten pääsivät Norjalaiset vaarasta ja palasivat maahansa takasi.

Useita satoja vuosia jälkeenpäin saivat Wenäläiset urhoollisen vastuksen perästä Permalaiset valtansa alle. Muutamat kaatuivat sodissa, toiset tulivat Suomeen tahi Norjaan, ja osa pysähtyi Wenäjän vallan alle. Castrén sanoo, että nämä Permalaiset ovat olleet Suomen Karjalaisten esi-isät, ja totta on, että vielä tänäkin päivänä asuu Wienanjoen suun ympärillä Karjalaisia, jotka ovat merkilliset toimeliaisuudestaan kaupankäynnissä. Monta niistä vaeltaa Suomesakin talosta taloon laukut selässä, kaupiten neuloja ja hui-via. Nämä Laukku-ryssät ovat niiden muinoin niin rikasten ja valtavain Permalaiden jälkeläisiä.

Ushudilaisia Kansanlauluja.

a) Äidin hoito.

Miksi nauran neito nuori?
 Miks' iloilen lysti impi?
 Siks' iloilen neito nuori,
 Ett' on eloni suloiista.
 Äidin ko'issa kaswaessa
 Lauloi armas äiti mulle,
 Kaunolauluja lateli,
 Sulona sanansa soiivat,
 Kaunihina kuullakseni.
 Sua armas äiti kiitän,
 Sua kiitän ja ylistän
 Hellimmästä huolestasi,
 Äidin lemmen lämpimästä.
 Kesän kaunosen ajalla
 Ja eloa korjatesa
 Muut menivät einehelle,
 Toiset puolipäiväselle,
 Nadot saivat nukkumahan,
 Lepäämähän weikon lapset;
 Mutt' ei armas äitiseni
 Nukkumaan nujertununna,
 Katsoi aina armastansa,
 Reifutteli kehtoani,
 Hyväeli hempuansa.

Muill' ol' aifoa lepohon,
 Baan ei ollut äitilläni.
 Ei hän uupunut unehen,
 Piti pestä käärehjiä,
 Minut peittää pehmeähän.

6) Neidot kiikussa.

Annas nähdä kiikkuani!
 Mistä puist' on kiikku koottu?
 Ei lepästä oo kiikku koottu,
 Halawasta ei hafattu:
 Hajoomaan on leppä hauras,
 Norja notkumaan halawa.
 Halawast' on kiikku koottu
 Siwutangot waahterista,
 Jstuin pantuna pajuista.

Naapurin nopeat pojat,
 Weljet warmat woimat kyllä
 Kiikuttaa hywästi kahta
 Kesäkirkkua kewyttä,
 Kahta kewythyöhenistä,
 Neitoa kultakoreisja.

Naapurin nopeat pojat,
 Elkää kowin kiikutelko,
 Huimastite huiikutelko,
 Ettemme maahan mäksähtäiji,

Kirpoaiji fiifustamme!
 Ent'ei olisi auttajata,
 Maasta ylös nostajata.

61. Lappalaisista.

Castrén kertoo matkastansa Lapinmaassa: Lappalaisen kylän näkeminen kesällä ei juuri hyvitä mieltä. Ympärinsä maassa näkee pilauneita kalansuolia, kalansuomuja ja muuta siivottomuutta, joka saastuttaa ilman. Telttain mataloista ovista mataa joukko likaan tuhrauneita ihmisiä. Itse ovat he tästä asiasta aivan huolettomina. Kohteliaisuus vaatii, että kaikki, yksin pienet lapsetkin tervehtivät matkustajata kättä lyömällä. Kun tämä kaikessa hiljaisuudessa on lopetettu, saapi olla valmiina vastaamaan seuraaviin kysymyksiin: „Onko rauha maassa? Kuinka voipi keisari, piispa ja maaherra?“ — Wälistä kysyttiin minun kotipaikastanikin, ja kuin sanoin sen olevan kaukana tunturien takana, kysyi minulta eräs Lappalainen, olisinko kotoisin siitä maasta, jossa tupakka kasvaa.

Ihmeellistä oli nähdä kuinka sukkelasti kömpelöt Lappalais-vaimotallukat juoksivat teltalta teltalle. Kohta kutsuttiin me pieneen pimeään hökkeliin, jonka piti olla muka tuvan. Kuitenkin nukuin minä siinä varsin hyvästi ja tunsin itseni sen perästä niin virkistyneeksi, että uskalsin astua eräasen lapinkotaan. Sen neliskulmainen perustus oli tehty kolmesta toistensa päälle asetetusta hirrestä, kun sen yläisempi puoli oli pyöreä, päältä huipuksi supistettu ja rakennettu laudoista. On pyöreitäkin kotia kivisen lattian kanssa, jotka lämpimän vuoksi ovat päällystetyt turpeilla. Sisäpuo-

lelta on asuinmaja hirsillä jaettu yhdeksään osaan. Kuusi on tallellussijaa, kahdessa asuvat ihmiset ja keskimäinen osa on tulisiana. Tulisian oikealla puolella asuvat isäntä ja emäntä, vasemmalla puolella muu talonväki. Lappalaisella on kala-aittojakin, rakennettuja korkeain patsasten ne-
nään, petoeläinten estämiseksi.

Ensin tultuamme tapasimme me Lappalaiset heidän yksinkertaisessa joka-aikaisessa puvussaan, joka parkituista poronahoista on tehty paidan mukaiseksi. Meidän nukkuissamme muuttivat he päällensä muutamanlaisen verkapaidan, joka on heidän juhlapukunsa. Sen päällä oli vaimoilla liivi, kaulan ympärillä liinainen kaulus ja päässä hevosenkengän muotoinen koristus. Miehillä ja vaimoilla oli vyötäröissä vyö, runsaasti koristeltu hopeisilla tahi messinkisillä solilla. Kengät ja housut olivat pehmeästä poronnahkasta.

Lappalainen on lyhytkasvuinen, matala-otsainen, poskipäät pöngöttävät ulospäin ja silmät ovat pienet. Luonnostaan on hän hidasta, raskasmielistä ja juroa sukua. Häntä syytetään kateelliseksi, leppymättömäksi ja viekkaaksi, mutta muut kiittävät häntä hyvämielisestä sydämenlaadusta, hyvän-
tahtoisuudesta vierasta kohtaan, jumalanpelvosta ja siveästä käytöksestä, kun hän ei tule paloviinan kiusauksiin. Joka päivä lukee hän ruokalukunsa, aamurukouksensa ja iltarukouksensa, pitää vaarin lastensa opetuksesta siinä vähässä opissa, joka hänellä itsellään on. Vaimoan ja lapsiaan rakastaa hän hellästi. Eräs Lappalais-vanhus kertoi minulle, ettei hän kolmenkymmenen vuoden ajalla ollut vaihtanut torasanaa vaimonsa kanssa eikä koskaan puhutellut häntä muutoin kuin lempisanalla *loddadsham*, minun lintuiseni. Kun eräs Lappalais-perhekunta antoi yhden pojistaan palvelukseen muutamalle vieraalle matkustajalle ja poika sitte kuoli, pidettiin tätä Jumalan rangaistuksena vanhemmille siitä että he olivat jättäneet lapsensa pois luotaan.

Maaliskuun lopussa muuttaa monta Lappalaista ylös Jäämeren rannikolle, kalastamaan Norjalaisten kanssa. Heinäkuulla ja elokuulla kalastavat he omissa järvissään. Silloin on Lappalaisella kultainen aika, kun hän saapi nukkua tellassaan täydellä vatsalla rauhassa sääskiltä ja huoletonna. Nämä Kala-Lappalaiset, heidän pienien porokarjainsa kanssa, asuvat kuitenkin huoneissa talvella ja pidetään sivistyneempinä, kuin erämaan oikeat pojat, Tunturi-Lappalaiset, joilla ei ole muita asuinhuoneita, kuin heidän muutettavat telttansa, tehdyt neljästä kaarelle sujutetusta, maahan lyödystä tangosta, joiden ympärille on pantu sarasta tehty peite. Hui-pussa on savunreikä, keskellä harmaista kivistä ladottu tulisija. Koivunvarpuja on levitetty maahan ja porontaljoja niiden päälle. Niin asuu Tunturi-Lappalainen talvet kesät. Ainoastaan, jos porot pysyvät koolla ja ovat susilta säilyneet, eipä hän parempata toivokaan. Hän pitää itsensä onnellisena ja rikkaana; hän ei tahdo vaihtaa pois tuntureitansa paratiisia vastaan maan päällä.

62. Lappalaisen poro.

Lappalainen ja hänen poronsa ovat kaksi kumppania, jotka eivät koskaan erkane toisistaan. Kun peuranvarsa on nuori, leikittelee se Lappalaisen lasten kanssa, ja nämä oppivat jo varhain kesyttämään hänen vilkasta, vallatonta luontoaan. Poro syöpi ruohoja, lehtiä, puolanvarsia ja muuramia (hilloja), mutta varsinkin etsii hän tarkalla vainullaan poronjäkälän lumen alta. Kun jäkälä on loppunut yhdestä paikasta, täytyy Lappalaisen muuttaa karjoineen; ja siksi muuttaa hän alinomaa.

Kesällä ovat Lappalaisen porot öillä syömässä, kun heitä

vähimmän vaivaavat helle ja sääsket. Aamuilla ajavat koirat heidät varvuista tehtyyn aituukseen ja siinä lypsetään

vaatimet. Mutta tämäpä ei tupahdukaan mielisuosiolla; ne täytyy heittää kiini suopungilla (nuoralla), joka tarttuu sarviin tahi jalkoihin, ja sitte sidotaan ne hiihnalla sarvista tahi päästä kiini puihin. Illalla ajetaan ne taas ulos laitumelle yöksi. Silloin pitää koirain ja paimenten olla varusalla, sillä susi seuraa porojen jälkiä ja vaanii pensaassa.

Jos Lappalaisella ei olisi poroja, ei hän voisi elää erämaissa. Poron nahkasta tekee hän piamite kaikki vaatteensa. Poronmaito, poronjuusto, poronliha on hänen ruokansa. Kun hän haluaa ostaa jauhoja, myypi hän poroja Norjassa, tahi ajaa niitä aina Ouluun. Silloin ovat ne kau-
niit eläimet siellä salvattuina johonkuhun kartanoon ja kyyneleet vuotavat heillä silmistä nähdessä kumppaniensa kuolemata.

Poro on Lappalaisen hevonen ja valjastetaan pienen re'en eteen, joka kutsutaan pulkaksi eli ahkioksi ja on keskeä poikki sahatun veneen näköinen, jossa on seläntaus. Vetohiihna menee pulkan terävästä keulasta poron vatsan alitse kaulan ja rinnan ympärillä olevaan käsätteeseen eli poronkoivista tehtyihin länkiin, joiden molemmat päät pannaan vetohiihnan päässä olevaan silmukkaan kiini. Pulkan perässä istuu Lappalainen päältäpäin saralla tahi hylkeennahkalla katetussa pulkassaan peskiinsä vaatetettuna ja ajaa poroan ajohiihnalla, joka on kiini päitsissä vasemmalla puolen ja ajoon lähteissä nakataan oikialle puolelle selän päälle. Ajohiihnan pää on solmettu pieneen kalikkaan, jonka lappalainen pitää kädessään ja jossa kalisee irtaalla olevia rautarenkaita. Ajaminen vaatii suurta tottumista ja taitoa; siksi ajaa usein pitkä rivi perätysten, ja taitavin on aina etunenässä. Silloin saapi katsoa eteensä eikä pelätä, kun menään täyttä vauhtia vuorien, mäkien ja kinosten ylitse. Juonikasta ja rajupäistä poroa, jonka kaulassa on heleä-ääninen kello, ei saa pysähtymään: milloin lyöpi pulkka kovasti kantoa vasten lumessa, milloin se vierähtää ylen-alaisin, ja tästä ei poro huoli vähääkään. Hän rientää lentävällä vauhdilla eteenpäin, ja katsokoon matkustaja itseään, kuinka hän jälleen pääsee siitä selville. Mutta se on jotakin ominaista ja kummaa, ettei poro mielellään juokse etelään päin: se on juurikuin hänen mielensä pitäisi aina pohjaa kohti: hän juoksee aina mieluisimmin pohjaan päin.

Poro on heikko eläin hevosen rinnalla: kolme poroa tarvitaan vetämään yhtä paljon kuin yksi hevonen vetää. Pulkassa istuu ainoastaan ajaja, ja mahdollisesti pieni lapsi lisänä. Yksi matkustaja tarvitsee kolme poroa: yhden itselleen, yhden kyytimiehelleen ja yhden kaluilleen. Kun joku Lappalais perhekunta muuttaa, hiihtää opas edellä suksilla ja taluttaa poroa, jolla on kulkusia kaulassa. Häntä seuraavat irtanaiset porot, joita koirat ja hiihtomiehet pitävät

koolla, ja viimeksi tulevat kuormaporot, jotka vetävät telttaa, talonkaluja, lapsia, sairaita ja vanhoja. Silloin on virkeä liike siellä autioilla tuntureilla; kulkuset soivat, koirat haukkuvat, Lappalaiset huputtavat karjaansa kovasti huutaen, ja poroin sorkat napsavat valkeassa lumessa.

63. Lappalaisten Satuja.

a) Vedenpaisumus.

Lappalaiset ovat muinaisina aikoina kuleksineet poroineen ympärinsä koko Suomenmaata, ja siksi on vielä tänäkin päivänä monilla paikoilla nimiä heidän jälkeensä. Mutta itse Lappalaiset sanovat, että ennen heitä asui vanhempi kansa, ennenkuin Jumala kaatoi mailman kumoon. Tämä oli käynyt niin, että Jumala (Jubmel) on kumounut maan, niin että järvet ja joet ovat juosneet maan ylitse ja hukuttaneet kaikki ihmiset, paitsi kahta lasta, poikaa ja tyttöä. Nämät otti Jumala kainaloonsa ja vei heidät korkealle vuorelle, jonka nimi on Passe-vare eli pyhä vuori. Vaaran ohitse mentyä, kun Jumala oli päästänyt lapset pois luotaan, erkanivat nämä toisistaan ja menivät eri suunnalle katselemaan, jos olisi muita ihmisiä mailmassa. Kulettuaan kolme vuotta, ihmisiä löytämättä, tulivat he taas yhteen ja tunsivat toisensa. Sitte erkanivat he taas, vaelsivat vielä kolme vuotta, tulivat yhteen ja tunsivat toisensa. Mutta vieläkin kolme vuotta samalla lailla kuleksittua eivät he enää tunteneet toisiansa. Ne tulivat mieheksi ja vaimoksi, ja näistä ovat kaikki ihmiset sukuperäisin.

b) Jättiläinen ja ihminen.

Ennen vanhaan asui maassa suuri ja julma jättiläinen, jonka nimi oli Stalo. Hänen vaimonsa nimi oli Rutakis, ja

tämä oli ilkeä noita-akka. Stalo oli ihmisten-syöjä ja olisi suurella väkevyydellään voittanut kaikki ihmiset, jos hän ei olisi ollut mahdottoman tyhmä. Tätä käytti hyväkseen eräs viekas ihmisenlapsi, jonka nimi oli Askovis, ja petti jättiläisen. Kerran oli Askovis joutunut Stalon valtaan ja esiteli jättiläiselle, että heidän pitäisi koetella voimiaan siten, että he kaikin voimin juoksisivat puuta vasten ja puskisivat päänsä puuhun. Stalo oli kohta valmis siihen ja juoksi kaikin voimin paksua petäjätä vasten, mutta ei saanut päätänsä pusketuksi siihen. Askovis sanoi säästävänsä kokeen huomeneksi; mutta yöllä koverti hän onsia useihin puihin ja peitti ne päältäpäin kaarnoilla. Päivällä jälkeen onnistui hänen kokeensa erinomattain hyvästi: hän juoksi puusta puuhun ja puski päänsä niihin aina korvia myöten. Stalo oli hyvin kummissaan.

Askovis meni koivun luokse ja alkoi vääntää vitsoja. Mitä sinä niillä teet? kysyi Stalo. — Enpä erinomattain mitään; minä taitan vitsoja kantaakseni hopeat pois aitastasi. — Elähän toki, poikaseni, arveli jättiläinen. Pidähän hattuaasi, niin minä ammennan sen hopeata täyteen! — Askovis piti hattuaan edessä, mutta oli salaa leikannut siitä pois pohjan ja kaivanut maahan kuopan sen kohdalle. Jättiläinen ammenti ja ammenti, ei hattu tahtonut koskaan täytyä. Sepä vasta syvä hattu oli, sanoi jättiläinen. — Tavallisesti syvä, vastasi Askovis; mutta jos mieluisemmin täyttäisit laukukuni? — En, arveli jättiläinen, on minulla jo kyllä hatustakin.

Stalo viritti verkkonsa majavia varten, teki tulen metsään ja pani levolle. Verkkoonsa oli hän sitonut nuoran ja tämän toiseen päähän kulkusen, kuullaksensa, kun majava meni verkkoon. Jopa soipi kulkunen, Stalo rientää verkolleen, mutta ei löydä mitään, sillä viekas Lapinukko oli tempaisnut nuorasta ja polttanut jättiläisen vaatteet tämän poissa ollessa. Stalo palasi takasi, ja hänen varomattomuus-

tensa harmitti häntä, että hän pani vaatteensa niin likelle tulta. Muutaman hetken perästä soi taas kulkunen; jättiläinen rientää verkolleen, ei löydä mitään ja hänen poissa ollessaan on Lappalainen sammuttanut tulen. Sitte alkaa Stalo surkeasti väristä, nostaa kätensä kuuta kohti, joka nousee taivaalle, ja valittaa hänelle: katso, isä, poikaasi palelee! Mutta kuulla oli muuta tekemistä: hänen täytyi varjella itseään noidilta, jotka syövät hänen toista sivuaan, eikä kuule poikansa rukouksia. Tällä lailla paleltui jättiläinen Stalo kuoliaaksi.

64. Päiviön suku.

Eräässä Pälto-järv nimisessä kylässä asui kauan aikaa sitten rikas Lappalainen nimeltä Päiviö. Hänellä oli niin monta poroa, että hän tarvitsi 30 renkiä ja 30 piikaa niitä vahtimaan; mutta hopeatavaransa piiloitti hän maahan. Lappalaiset palvelivat näinä aikoina kummallisia puita ja kiviä, jotka kutsuttiin Seideiksi. Kun kerran porot kuolivat tautiin, matkusti Päiviö poikineen Seid-epäjumalan tykö, kunnisti hänen kuusen havuilla ja uhrasi poroja hänelle kuniaksi, rukoillen häneltä apua. Päivän odotti Päiviö poikineen turhaan merkkiä että epäjumala olisi kuullut heidän rukouksensa. Sitte he nousivat ylös, kantoivat kuivia puita Seid'in ympärille ja hävittivät sen tulella. Pakanoita kylässä harmitti tämä hyvin ja he tahtoivat tappaapäiviön, mutta hän vastasi heille Gideonin isän sanoilla: jos hän on jumala, niin kostakoon itse! Päiviö tuli perheineen kristityksi ja lähetti poikansa Wuolaban Inarin kylään hävittämään kaikki siellä olevat Seidit.

Päiviö oli väkevä uros sodassa, mutta hänen kolme poikaansa olivat vielä mainiommat. Wuolabba (Olli) oli

väkevimmän nimi. Hän oli niin sukkela, että hän juoksussa sai peuran kiini, otti suden kiinni hännästä ja löi sen muserruksiin kalliota vasten. Ison veneensä kantoi hän yksinään olallaan, ja kivet, joita jättiläiset eivät jaksaneet nostaa, kantoi Wuolabba helposti paikoilleen. Tällä ajalla oli Wenäjän Karjalaisilla tapana käydä hävitysretkillä Lapinmaassa. Wuolabba kantoi mahdottoman suuren hirren tunturille, yläpuolelle telttaansa ja sai Karjalaiset uskomaan, että hänen kolmivuotinen poikansa oli kantanut hirren siihen. Silloin ei uskaltanut kukaan karata hänen päällensä.

Päiviön toisen pojan nimi oli Iisakki. Hän oli niin tarkka joutsimies, että hän ampui harrin, kun tämä hyppäsi ylös vedestä koskessa. Iisakkikin oli riidassa Wenäjän Karjalaisten kanssa. Näiden etunenässä astui päällikkö, puetuna kuparivarustukseen päästä jalkoihin asti, ja hän oli niin kankea, ettei voinut syödessään saada kahvelia suuhunsa, vaan piti rengin syöttää häntä. Iisakki oli kauan väijynyt päällikköä ja ampui kahvelin sellaisella syöntätilalla päällikön kurkkuperään.

Päiviön kolmannen pojan nimi oli Juhana ja hän oli niitä valtavia noitia, joita ei enää nyt synny mailmaan. Häinkin oli Karjalaisten kanssa sodassa ja käytti niitä vastaan hirmuisia taikakonstiaan. Kerranpa saivat he hänen kiini ja pakottivat hänen oppaaksensa tunturille yöllä. Pallastunturilla oli hyvin jyrkkä kohta. Siinä lumosi Juhana Karjalaiset kuulemaan kelloja soivan ja näkemään tulia loistavan kylästä alapuolella jyrkkää kohtaa. Juhana kehoitti kumppaniaan seuraamaan likellä häntä, kun hän näytti tien tulisoitolla. Samassa viskasi hän tulisoiton kädestään jyrkän partaalta alas, mutta itse sai hän jalallensa sijan vuorenhalkeimeen. Karjalaiset tulivat suksillaan täyttä vauhtia hyökäten tulisoiton perässä ja niin hävisivät kaikki öiseen äkki-syvyYTEEN.

65. Lapin kansanlauluja.

a) Kuljestelen kuffuloilla,
 Tuolla tunturein laella;
 On muassa nuolet nopsat,
 Waralla wasamat pitkät;
 Ammun peuroja paraita,
 Metsän karjan kallihia.
 Sitte wietän wihkiäiset,
 Häät hywäiset ja komeat.

b) Mit' on tuulista parempi,
 Mikä toista herttaisempi?
 Onkopa suwi hifinen,
 Tuuli pilwi-ilmahainen?
 Eikö pohjainen parempi,
 Kaitis tuuli tuntureilta?

c) (Karhu herättää poikiansa).

Joutukaa jo poikaseni,
 Suksi luistaa jo lumella,
 Siwakka sihahtelee.
 Paha pyytäjä tuleepi,
 Ärjytään sen ampumalle,
 Suuhuni sen nuolet sullon,
 Kurkkuhun kuparisehen.

d) (Heinäsiirikka kysyy sääskeltä).

Mitä teet sä kesän laiken?
 — Mitä teen? mä aina laulan.

Ruinkas itse kesäs mietät?

— Minä tanssin, laulellessas'.

66. Lappalaisen pojan laulu.

Juokse, porosein,
Poikki vuoret, maat!
Seista, syöä saat
Majall' impyein;
Siellä verraton
Jääl'-aarre on.

Päiv' on lyhyinen,
Mutta pitkä tie,
Laulaislain nyt mie
Matka joutuen!
Täällä on jadet waan
Uswa-majoissaan.

Jos ma lentäisin,
Niinkuin kotka tuo,
Kultapilven luo,
Ehkä näkisin
Silmät lemmityn,
Huulten hymyily.

Sydämeni jä
Rohta kiedoit niin
Lemmen pauloihin
Etten selviä;

— Wedät totta kuin
Roski innostuin.

Sinut nähtyän
Suurest' ifävöin,
Mina päiwin öin
Mietin mielessäin:
On se onni waan,
Run sun omaks' saan.

Waiikka kätkeisit
Laaksoon kiwen taa,
Taiikka porolla
Metsään rientäisit:
Kiwet, hongat ois
Tieltäin käypä pois!

(Franzén — Wuorinen).

67. Wirolaisista.

Wirolaiset eivät asu Suomessa eivätkä kuulu meidän kansaan, mutta ovat likeistä sukua sille haaralle suomalaista kansaa, joita kutsutaan Hämäläisiksi. Nämä molemmat, Wirolaiset ja Hämäläiset, olivat muinoin samaa kansaa, silloin kun he asuivat nykyisessä Wenäjässä.

Mutta kun Wenäläiset pakottivat heidät pois, ja he muuttivat luoteesen, jakausi kansa. Osa heistä meni pohjoispuolelle Suomenlahtea ja asettui Suomeen, toinen osa tuli eteläpuolelle tätä merenlahtea ja asettui Wironmaahan. Sillä Wironmaa on Suomenlahden etelärannikolla ja on

vähäinen tiheästi asuttu maa, jossa on järviä, virtoja ja hedelmällisiä peltovainioita. Sillä on erillainen luonto, kuin Suomella, siinä ei ole graniiti-vuoria, ja se levittää mertä vasten avonaisen hiekkarannikon. Joitakuita graniiti-lohka-reita, joita merenjäät ovat muinoin tuoneet yli Suomen puolelta, näytetään Wirossa jonakuna kummana.

Wirolaiset tulivat enemmän kuin kuusisataa vuotta jälkeempään Saksalaisten vallan-alaisiksi. Siitä asti ovat he kuuluneet vieraan vallan alle ja ovat kärsineet paljon hävittävästä sodista; nyt ovat he Wenäjän vallan-alaisia. Heidän saksalaiset herransa ovat menetelleet kovasti heidän kanssansa ja ottaneet heiltä pois heidän maansa, niin että Wirolaiset aina näihin asti ovat olleet lampuoteina Saksalaisten ritarikartanoiden alueilla. Kovan sorron alaisina eivät he ole saaneet samaa vapautta ja opetusta, kuin heidän veljensä Suomalaiset, mutta nyt kohdellaan heitä paremmin ja he saavat omistaa maata. Kuitenkin ovat Wirolaiset uskollisesti talleltaneet oman kielensä, omat muistonsa ja oman kansallisen luonteensa. He ovat virkeäluontoista, hellätuntoista ja kestävästä kansaa, joka hyvin rakastaa isänmaatansa. Usein nähdään heidän avonaisissa veneissään purjehtivan Suomen rannikolla, ja siellä tunnetaan he pitkestä ruskeista takeistaan, solakasta vartalostaan ja virkeistä ruskeista silmistään.

Wirolaisten kieli on Suomen kielen mukaista, että molemmat helposti ymmärtävät toisensa, kun he kerran tavastuvat vieraasen kielenmurteeseen. Wirolainen on juurikuin katkonut suomalaiset sanat ja lainannut useita sanoja saksasta ja wenäjältä. Muuten ovat Wirolaiset ja Suomalaiset siinä yhdenkaltaisia, että molemmat rakastavat lauluja ja satuja, jotka kovina aikoina ovat olleet Wirolaisten lohduksena. Kun nämä kansanmuistona ovat Suomalaisten satujen laisia, juurikuin kaksi haaraa samasta juuresta, niin kerromme tässä muutamia niistä.

68. Wirolaisten Kalevi-poeg.

Wirolaisilla on monta kansansatua ja yks suuri sankari-runokokous, jossa on 20 runoa, kutsuttu heidän suurimman kansan-sankarinsa jälkeen Kalevi-poeg (Kalevan-poika). Hänestä kertoo seuraava satu:

Eräs ämmä kaitsi lehmiään metsässä ja tapasi siellä naarasteeren ja munan. Niistä kasvoi kaksi kaunista neitoa, Salme ja Linda, jotka saivat monta kosiomiestä. Salme tuli naimiseen pohjantähden kanssa, mutta Linda valitsi miehekseen jumaloista sukuperäisen väkevän uroon, nimeltä Kalev. Linda ja Kalev saivat kolme poikaa, ja nuorin poika oli syntynyt isän kuoleman jälkeen. Näiden kolmen pojan metsästäessä tuli „tuultentietävä“ noita suomesta ja ryösti pois heidän äitinsä. Linda huusi apua taivaan jumalalta, Ukolta, ja tämä muutti hänen kallioksi Iru-vuorelle Räävelin luona.

Pojat etseivät turhaan äitiään. Vanhin heistä meni Wenäjälle ja tuli taitavaksi kauppamieheksi; keskimäinen matkusti pohjaan ja tuli mainioksi sotijaksi. Nuorin, Kalevi-poeg, verrattiin rautakyntiseksi kotkaksi, ja hänellä oli monta ihmeellistä elämän vaihetta. Hän ui Suomenlahden yli Suomeen, etsi noidan erämaissa käsiinsä ja löi hänen tammen tyvellä maahan. Äitiään ei hän voinut löytää; tämä näytti itsensä hänelle kauniina neitona unessa, ja hän ymmärsi nyt, ettei äiti enää ollut elävain joukossa.

Sitte oli hän monissa vaarallisissa seikoissa. Kalevi-poeg etsii kuuluisan sepän Suomessa ja ostaa niin verrattoman miekan, että hän tällä sivaltaa sepän alasimen maahan asti halki, tulematta pienintäkään koloa sen terään. Hänen raivokas luontonsa kiihtyy; Kalevi-poeg lyöpi sepän pojan kuoliaaksi, ja sen onneton isä kiroaa miekan, niin että sen kerran pitää tulla herransa surmaksi. Kalevi-poeg

palaa takasi Wiroon ja sopii veljeinsä kanssa, että sen, joka jaksaa etemmäksi nakata kallion kappaleen, pitää päästä maan kuninkaaksi. Kalevi-poeg nakkaa etemmäksi, tulee kuninkaaksi Wiron-maahan ja kyntää maan jättiläis-hevosella ja jättiläis-auralla. Sudet repivät hänen hevosensa; hän hävittää pedot, hän panee maan viljelykseen. Hän aikoo rakentaa linnan, kulkee lankkuselässä Peipposen-järven keskustan läpitse ja polkee niin syvät askeleet maahan, että hän litistää vuorten kukkulat tasaiseksi. Hänen levähtäessään rannalla tulee pahanilkinen noita, varastaa häneltä miekan ja sinkoaa sen järveen. Kalevi-poeg herää ja lupaa miekan saavan maata piilossa järvessä, siksikuin yhtä väkevä sankari tulee sen ottamaan ylös, mutta jos hän itse tulee, leikatsoon se poikki hänen jalkansa. Sitte lyöpi hän lankkunsä kappaleiksi noidan poikia vasten ja menee noutamaan toisia. Tällä matkalla tulee hän kuolletten valtakuntaan, manalaan. Siellä hallitsee paha henki, Sarvik, äärettömän suuria tavaroita. Kalevi-poeg voittaa Sarvikin, pelastaa kolme vangittua neitoa ja palaa suuren saaliin kanssa päivän valoon.

Nyt teki Kalevi-poeg'in mieli etsiä mailman päätä ja hän rakensi tätä varten laivan hopeasta. Hän purjehtii pohjaan päin Lapinmaahan ja yhtyy suuriin vaaroihin. Kerran nielee hänet meren pyörre, josta valaskala hänet pelastaa. Toisen kerran poimii hänet jättiläis-neito esiliinaansa ja tuopi kummana elävänä isälleen. Hän käypi tulisten vuorten luona ja näkee revontulien henkien sotivan hopeisilla keihäillä ja kultaisilla kilvillä. Viimmein sanoo hänelle eräs viisas mies, että ennenkuin hän löytää mailman lopun, löytää hän oman loppunsa. Kalevi-poeg palaa takasi Wiron-maahan, voittaa tappelussa maansa viholliset, astuu vielä kuolletten valtakuntaan ja sitoo Sarvikin vitjoilla kiini. Mutta nyt tulee rautapuvussa olevia miehiä meren yli rynnistämään Wironmaahan. Siinä syttyy taas verinen tappelu. Kalevi-poeg saapi voiton, mutta hänen parhaat sotauroonsa ovat

kaatuneet. Hän seisoo yksinään, „juurikuin keväellä kuivanut koivu“. Yksinäisenä asuu hän suuressa metsässä. Eräänä päivänä astuu hän Peipposenjärven rannalle ja näkee entisen miekkansa kimaltelevan vedessä. Halusta palavalla mielellä kahlaa hän veteen ottamaan sitä, mutta miekka, joka muistaa kirouksen ja tehdyn lupauksen, leikkaa hänen molemmat jalkansa polvista asti poikki. Niin kostaa miekka ennen vuodatetun viattoman veren.

Kalevi-poeg kuolee, mutta jumalat panevat hänen jaloitonna vahtaamaan kuoleman valtakunnan portteja ja vitjoihin sidottua Sarvikia. Siellä lyöpi Kalevi-poeg kädellään vuoriporttiin, mutta käsi jääpi halkeimeen kiini, ja joka kerta kuin Kalevi-poeg tahtoo tempasta itseään irti, tärisee maa maanjäristyksessä.

69. Virolaisia kansanlauluja.

a) Kotoinen neito.

Rejä on ja päiväpaiste,
 Virittää yläällä leimo,
 Lehdet ovat lehtipuisja,
 Raikki niitytfin kufisja,
 Roimuin latwat koufistumat,
 Dfjissaan ovat omenat,
 Pähkinät on pehkoisjanja,
 Kotoneidot laulelewat.

Rejä loppuu, syys kufisja, —
 Niityn kasvit niitetähän,
 Kirves kaatami petäjät,

Piilu koirut pirstoaapi,
 Halla ottaapi omenat,
 Ukonilma pähkinäiset,
 Mies kofii kotoisen neidon,
 Ikäväst' on niithyn itku,
 Mets' on feltaisna mureesta,
 Hirnuwat isänsä warjat,
 Ammowat wäjäfat äitin,
 Mölişewät weljen möllöt,
 Syöttäjätänsä surewat,
 Raipoawat katsojaansa,
 Hoitajansa helleyttä.

Eik' ilolla impi kähnyt
 Ennen päivän nousemista
 Lauluin aina lääwäsänsä?
 Meni partehen wäjäkan
 Ilman äitin tietämättä,
 Ennen noustua isänsä;
 Heiniä antoi helmastansa,
 Kantoi kauroja etehen,
 Weipä wettä juotawaşşı
 Isän, äitin tietämättä.
 Eikö tätä muistettaisi!

6) Kotipaikan kiitos.

Rylä kultanen kotini,
 Rylä, jossa ennen kaswoin,

Armas entinen oloni;
 Kasvoit poikasi komeiksi,
 Tervehiksi tyttäresi.
 Olet kylä kelmollinen:
 Pelto' kasvavat eloa,
 Niityt heiniä hyvästi,
 Pääll' on pelto, niitty alla,
 Restipaikka pellamassa.
 Ruminoit' on kunnahalla,
 Wainiot jo waaleoina,
 Kypsyeinä karmiaiset,
 Drapihlajat vihannat,
 Omenat hywänhajuiset.

Voi kylää, kuhun koteusi,
 Sua, jonk' omaksi jouduin,
 Hyi häpeetä, hyi häwyttö!
 Sua kiitetään fujeillen,
 Swaten ylistetähän,
 Kylä ruma, sotkusoinen,
 Paha puhdasten sydänten,
 Paha parjaaja hywille,
 Wiete äitin tyttärille!

Riitänpä omaa kylääni,
 Kotopaikkaani ylistän.
 Dot jä kylä kelmollinen,
 Niinkuin kirkko kuffulalla,
 Herranhuone korkealla,
 Armas nähtävä yläällä.

Mks' on ainoa asia,
 Mikä armosi alensi
 Alle Rääwelin *) aseman,
 Alle arvon Wefenburgin: *)
 Ei sua lähene laivat,
 Laiwat rikkaat riistästänsa
 Eiwät tuo tawarojansa,
 Makeitansa maalle saata,
 Eiwät liinalastiansa.

70. Suomen kansasta.

Tämä on Suomen kansan kartta:

Itäisessä osassa maata: Karjalassa, Savossa, pohjaisessa ja pohjaiskoillisessa osassa Pohjanmaata asuu Karjalaisia. Länsi-osassa maata: Hämeessä, Satakunnassa, Warsinais-Suomessa, pohjaispuolella Uutta-maata ja kaakkoisessa osassa Pohjanmaata asuu Hämäläisiä. Etelä-osassa Uutta-maata, Pohjanmaan eteläpuoleisella rannalla ja Aalannin saaristossa asuu Ruotsin sukuperäistä kansaa. Etelä-Suomeen on muuttanut vähäinen osa Wenäläisiä, ja muutoin on maassa joku Saksalainen, Englantilainen, Franskalainen, Tanskalainen, Norjalainen ja joitakuuta muistakin kansoista.

Tässä maassa asuu siis kansaa erilaisista sukuperistä ja erikielistä. Sadan asukkaan seassa Suomessa on siis 86 henkeä suomalaista sukua, 12 ruotsalaista, 1 wenäläistä, 1 muita, enimmästi saksalaista sukuperää. Usealla on ruotsalainen isä ja suomalainen äiti, tahi suomalainen isä ja ruotsalainen äiti; toisilla on wenäläinen isä ja suomalainen äiti,

*) Wiron kaupungeja.

tahi ovat heidän vanhempansa eli esi-isänsä muuttaneet tänne vieraasta maasta. Harvat ovat niin sekoittumattomasta sukuperästä, ettei joku heidän suvustansa ole suonissaan kantanut erilaisten kansakuntain verta. Mutta se on sanottu, että kaikki, jotka tunnustavat tämän maan isänmaakseen ja rakastavat tätä sellaisena, — kaikki, jotka tottelevat tämän maan lakia ja tekevät työtä tämän hyväksi, — ovat yksi kansa. He ovat yhdistetyt heidän rakkaudellaan, tottelevaisuudellaan, heidän yhteisellä hyvällään. Jos merimiehet, jotka ovat sukuperäisin erityisistä kansoista, purjehtivat samassa laivassa aavalla merellä, täytyyhän heidän olla sovinnossa ja tehdä työtä päästäkseen satamaan; muutoin häviäisi laiva kaikkein heidän kanssansa. Ja samalla tavalla, jos Jumala on yhdistänyt asukkaat erilaisesta suvusta samalle maakappaleelle samalla edesvastauksella, täytyyhän heidänkin pysyä sovinnossa keskenään, että he menestyisivät ja etteivät muut sovinnollisemmat kansat ottaisi heiltä pois heidän perittyä maatansa. Heidän täytyy seisoa kuin yksi mies sydäimestä kiini isänmaassansa.

Tämä kansa on kasvanut yhteen, niinkuin monta puuta tekevät suuren metsän. Petäjät, kuuset ja koivut ovat erilaisia puunlajeja, mutta yhdessä ovat he metsä. Kansa toisessa maakunnassa erkaneekin kansasta toisessa maakunnassa ulkonäön, vaatteidenparren, luonnon, tapain ja elämänlaadun suhteen. Me voimme helposti eroittaa Hämäläisen Karjalaisesta, Uusmaalaisen Pohjalaisesta; vieläpä, me tunnemme yhden pitäjään asukkaat monien muiden naapuripitäjysten asukasten seassa. Mutta jos me matkustamme ulkomaalle ja tapaamme siellä maanmiehiä eri osista maataamme, ovat ne meistä yhdellaisia toistensa kanssa. Ja jos vieras vaeltaa Suomessa, havaitsee hän tämän maan asukasten olevan toistensa laatuksia. Sillä täytyyhän niillä, jotka lapsuudesta asti ovat kasvaneet samassa maassa, samain lakien ja keskinäisten elämänsuhteiden alaisina, kullakin kaikkine ominai-

sine erilaisuuksineen yhtäkaikki olla hyvin keskinäistä yhtäläisyyttä.

Sellainen kansan keskinäinen yhtäläisyys eli ominaisuus (kansanluonne) on helpompi tuntea kuin selittää. Tämä on merkki, jonka Jumala on painanut jokaiseen kansaan, siten että hän on antanut sen kauan yhdessä asua. Tämän merkin kantaa kukin muassaan, menköön mihin tahansa mailmassa. Se kyllä saattaa kulua kasvatuksessa, taivoissa ja elämän vaikutuksissa, mutta harvoin se kokonaan häviää pois.

Tämän merkin, jonka Jumala on painanut Suomen kansaan, saatamme paraite eroittaa, jos otamme vaarin tämän kansan entisistä elämän vaiheista. Se on aina näihin asti talleltanut muiston esi-isäinsä pakanallisesta uskosta, mutta saatuaan Jumalan ilmoitetun sanan, on tämä ollut aina sen suurin tavara. Tämä on siis sellainen kansa, jolla on syvä ja totinen jumalanpelko. Se on tuhat vuotta alinomaa tehnyt työtä maansa raivaamiseksi ja viljelemiseksi: — se on siis uuttera ja kestävä kansa. Se on tehnyt työtä kovassa maanlaadussa, pohjaisessa ilma-alassa: — se on siis harjaantunut ja voimakas kansa. Suuria onnettomia vahingoita ja hävityksiä on kohdannut tätä kansaa enemmän kuin useita muita; tämä on ollut pakoitettuna taistelemaan katkerimman hädän kanssa, tämä on ollut lyötynä maahan, tämän on täytynyt poltetuista taloistaan paeta synkeimpiin sydänmaihiin, ja kuitenkin on se elänyt, toivonut ja seisonut pystyssä: — se on siis sietävä, kärsivä ja elinvoimakas kansa. Ei koskaan ole Suomen kansan seasta lähtenyt valloittajata, joka olisi rynnistänyt muita kansoja vastaan ja valloittanut niitä allensa: — se on siis rauhallinen kansa, ilman vallan himotta, ei luotu valloittamaan sijaa mailman valtavain keskellä. Mutta se on viimeiseen veren pisaraan asti varjellut omaa isänmaatansa; se on synnyttänyt mainioita sotapäälliköjä ja mailman kuuluisia sota-

miehiä: — se on siis urhollinen ja sotaankelvollinen kansa. Voitettuna, valloitettuna, mutta ei koskaan hävitettynä, on se vieraan vallan alaisena aina pitänyt oman tapansa elää ja oman tapansa ajatella: se on siis sitkeäluontoinen ja itsepintainen kansa. Kun tämä on kerran antautunut toisen tahi oman maansa hallituksen alaiseksi, ei se ole koskaan nostanut kapinata tätä esivaltaa vastaan, ei koskaan kärsinyt pettäjiä, ei myynyt isänmaatansa: — se on siis uskollinen kansa. Usein on se laiminlyönyt käyttäa oikeuttansa ja voimaansa silloin kuin olisi ollut tarve: se on siis pitkälle ajatteleva ja hidas kansa. Mutta väkivallan ja rasituksen aikoina ei se ole koskaan oppinut kumartumaan rasittajan ikeen alle: — se on siis vapautta rakastava kansa. Ja viimein on se yksinäisissä metsissä, kaukana sivistyneen mailman keskuuksista, pitkällisesti kovissa vaivoissa taistellen tullut valistukseen; — se on siis tiedonhaluinen ja oppiarakastava kansa.

Sellaiset ovat pääomaisuudet tällä kansalla, jonka Jumala on valinnut viljelemään ylhäisintä pohjan perää. Sellaiseen toimeen tarvitaan sellainen kansa. Ja Jumala on asettanut tämän kansan esimerkiksi ja opettajaksi monille köyhille heimokansoille, jotka ovat hajoitettuina ympärinsä mailmassa. Se kutsumus on suuri, jonka Suomen kansa on saanut osakseen. Jumala vahvistakoon häntä siihen totuudellaan ja voimallaan. Autuas on se kansa, jonka Herra on Jumala; se kansa, jonka hän itsellensä on perinnöksi valinnut. Ps. 33: 12.

71. Matti.

Eräällä isännällä oli kolme palvelijata. Iivana oli Wenäläinen, Eerikki oli Ruotsalainen ja Matti oli Suomalainen.

Muutamana kesä-aamuna lähetti isäntä palvelijansa kuokki-
maan kivistä mäkeä pelloksi ja osotti heille kappaleen kul-
lekin. Iivana kuokki iloisesti laulaen ja sai puolipäivään
osansa valmiiksi. Erik kuokki, välistä nauraen, välistä nu-
risten, ja sai osansa puolenpäivän jälkeen valmiiksi. Matti
näytti nurjamieliseltä, mietti ensin hyvän aikaa ja sai osansa
vasta illalla myöhään valmiiksi.

Työn loputtua tuli isäntä sitä katsomaan. Iivana on
tehnyt sukkelimasti työtä, sanoi hän; mutta Iivana on jät-
tänyt kivet paikoilleen. Eerikki on ottanut pienemmät ki-
vet pois, mutta jättänyt suurimmat jällelle. Matti on otta-
nut pois suurimmat kivet, mutta jättänyt pienimmät jällelle.
Jokaisella teistä on ansiota ja vikaa. Toisella kerralla pa-
nen Iivanan karhitsemaan peltoa, Eerikin ojittamaan niittyä
ja Matin vääntämään kiviä; sitä varten on hän luotu.

Matista tuli siis kivenvääntäjä. Jos joku haluaa tuntea
tätä miettivätä miestä, niin on hän keskikokoinen, hartiakas,
jänteväkätinen ja hyvin harjaunut. Hän on ruskeatukkainen,
harmaasilmäinen, harmaaihoinen, hänellä on joksikin sisäänpäin
kaareva nenä, ohukaiset huulet, leveä muoto. Ei hän siis
ole erinomaisen kaunis; mutta sanotaan hänellä olevan kau-
niita, ruskeasilmäisiä veljiä ja ihanoita sisaria, joilla on pel-
lavankarvainen, kellahtava tukka. Olennoleen on Matti
jäykkä ja juro, niinkuin kivenvääntäjän laatu onkin. Hän
kävelee pitkiä matkoja vakaisesti ja hiljalleen astuen. Nuo-
ruudessaan sanotaan hänen tanssanneenkin. Mutta se lienee
vaan herjaus-puhetta, sillä nyt ei voi kukaan eroittaa hänessä
minkäänlaista tanssintaitoa.

Luonnostaan on Matti niitä, jotka eivät hätäile. Hän
on yksitotinen, juurikuin ujosteleva. Mutta kun hän on istu-
nut jonkun aikaa hyvän ystävään seassa, näyttää hän lauh-
tuvan ja muuttuvan luontonsa suhteen. Hänen juro muo-
tonsa lientyy, hän saattaa tulla iloiseksi, vieläpä omalla lail-
laan viisastelijaksikin. Eipä luulisi sellaisen yksitotisen mie-

hen saattavan ilvehtiä ja leikkiä laskea, niinkuin hän kuitenkin taitaa, ja se on hänestä sanomattoman lystiä, että saada omia ja muiden hullutuksia naurunalaisiksi. Ehkä tavallisesti harvapuheinen ja hiljainen, saattaa hän silloin puhua enemmän, kuin toinen voipi kuunnellakaan. Matin vikoihin kuuluu sekin, että usein olla silloin vaiti, kuin olisi parempi puhua, mutta välistä silloin puhua, kuin olisi parempi olla vaiti.

Matti on niin tuiki rehellinen mies, että hänen täytyy lainata sana varas toisesta kielestä. Hän on myöskin vakamielinen mies. Jyrkän kosken laskeminen, viiden askeleen päästä karhuun tähtääminen, ruutikellarin palavan katon sammuttaminen ei häntä vähääkään peloita. Sodassakaan ei hän koskaan ole oppinut juoksutaitoa. Hän ei koskaan pelkää vaaraa eikä vaarassa, mutta jälestäpäin on hän hyvin varova. Että hän on hidas ja myöhään joutuva, sen tietää koko mailma. Jos hän tapaa jonkun tutun tiellä, eipä hän ennätä tätä tervehtiä, ennenkuin toinen on jo kappaleen matkaa sivutse. Kuitenkin tapahtuu, että hän, kovin kauvan mietittyään jotakuta asiata, joutuu erinomaiseen kiireesen. Miettiä pitkältä ja hätäillä sitte, on Matilla tapana. Hän on niin kauvan tullut joka paikassa myöhään, odottuttanut itseään ja tavannut muita, jotka ovat ennättäneet ennen häntä, että hän on joutunut suureen huoleen uusien rautateiden tarkka-aikaisuudesta minuutille. Mutta Matti on tarkka oppimaan: nyt on hänellä tapana usein, vakuuden vuoksi, tulla tiimaa aikaisemmin. Että Matti on itsepintainen kuin synti, senkin tietää koko mailma: hänen itsepintaisuutensa on hänen kestäväisyytensä nurja puoli. Minkä hän kerran on saanut päähänsä, sen tahtoo hän saada päätökseen. Missä hän on seisomassa, siinä hän seisoo; mutta jos se ei ole hänestä mieluista, niin se on turha vaiva häntä ruveta hokuttelemaan. Yksi Matin veljistä, pitkä mies, hukutti itsensä vesiämpäriin: ei se ollut helppo tehtävä, mutta hän tahtoi

hukkua, ja hän hukkui. Aina tarvitsee Matti aikaa ajatella. Hän ei tahdo uskoa mitään uutta; mutta siihen taipuu hän vähitellen. Siksi häntä inhottavat kaikki uudet muodit ja tavat, mutta kun muut ovat niitä herenneet käyttämästä tapahtuupa niinkin, että Matti sitte vasta suostuu niihin. Hänen suvussa on harvoja, jotka alkavat uutta, mutta monta, jotka pysyvät kiini vanhassa. Kun se, joka alkaa, heittää irti, jäävät kaikki ne muut pois. Ja ne, jotka eivät tee mitään, ovat hyvin ahkerointa moittimaan niitä, jotka jotakin tekevät.

Matin hitauteen kuuluu, että hän kärsii paljon, ennenkuin hän vihastuu, mutta kerran vihastuneena tulee hän ylimääräisesti vihaiseksi. Hän kantaa kärsivällisesti kovan katovuoden; mutta nurisee sopimattomalla ajalla langenneesta, vähäisestä sateesta. Hän suopi anteeksi sille, joka on hävittänyt hänen omaisuutensa, mutta jos joku on varastunut häneltä marhaminnan, siitä alkaa Matti käräjä-asian.

Matti rakastaa hevostaan, peltoaan, saunaansa, pajaansa ja tarkkaa vanhaa luotipyssyään. Muutamat veljistä käyvät kauppaa ja kulkevat maa- ja vesimatkoja. Mieluisimmin kuitenkin on Matti kotona, huoletonna huomesesta, ja pitää itsensä rikkaana, kun hänellä tänä päivänä on rukiista leipää, puuroa, mujeita tahi silakoita ja potaateja. Häden aikana syöpi hän petäjäistä. Kun hän on kylläinen omasta tahi muiden ruoasta, tapahtuupa niinkin, että hän laiskuttelee; sillä välillä on hän jäykkä työmies. Ei se olisi vaarallista, jos Matti paremmin laskisi tulonsa ja menonsa, sillä huomeneksi säästämistä ei hän pidä lukua. Kun hän vuorottain hutuloipi ja näkee nälkää, rikastuvat muukalaiset hänen vahingollansa. Hän voipi nähdä kultaläjät jalkainsa edessä, mutta hän ei tule kättä ojentaneeksi niitä ottamaan. Matilla on hyvä luonnollinen ymmärrys, mutta kukaan ei tule niin helposti petetyksi kuin hän. Hän luulee tehneensä

hyvän kaupan, kun hän vaihettaa vireän hevosensa ja saapi pattijalkaisen sijaan.

Muuten on Matti auttavainen, hyväntahtoinen vierailleen, luotettava, uskollinen; nukkuu talvella, valvoo kesällä, kuuntelee mielellään soitantoa, tekee kauniita lauluja ja hänelle on mieluista kaikki, mikä tarvitsee miettimistä. Hän on mestari arvaamaan arvoituksia ja sananlaskuja. Hän tahtoo käydä perusteellisesti kaikissa; hän kaivaa kaivonsa niin syväksi, juuri kuin hän tahtoi kaivaa sen maan läpitse, ja jos hänellä lapsuudessa on sattunut katkismuksen luku kangertamaan, saattaa hän sitte vuosittain miettiä sitä, miksi Jumala on hänen luonut tähän mailmaan.

Emme huoli kertoa Matin sievempitapaisista veljistä ja sisarista: ne ovat ulkomuodoltaan muiden siistimpäin ihmisten näköisiä ja kantavat aina Matin luontoa sisällisesti. Jumala siunatkoon sen leveän nyrkin ja rehellisen mielen! Matilla on hänen vikansa, Matilla on oma päänsä, mutta kun Herra tahtoo väännättää kiviä ylös maan päällä, lähettää hän Matin kivikkomäkeen. Tämä on Matin virka. Herra tietää parhaite mihinkä me kelpaamme.

72. Suomen kielestä.

Kielet, joita enimmästi puhutaan Europassa, kuuluvat kolmeen suureen osastoon: latinalaiset kielet (Franskan Italian, Hispanian y. m. kielet), germanialaiset kielet (Ruotsin, Saksan, Englannin y. m.) ja slavilaiset kielet (Wenäjän, Puolan y. m.). Mutta Suomen kieli ei kuulu yhteenkään näistä, vaan on etunenässä omaa suurta suomalaisten kielten osastoa. Nämä ovat enemmän sukua turkkilaiselle ja muille itämaalaisille kielille kuin muille val-

lassa oleville kielille Europassa; niin onpa kyllä suurempi eroitus Suomen ja Ruotsin kielten välillä kuin Ruotsin ja Wenäjän kielten välillä. Suomalaisiin kieliin luetaan Unkarin ja Lapin kielet sekä ne kielet, joita heimolaisemme Wenäjän maassa puhuvat. Wiron kieli on ainoastaan haara eli kielimurre Suomen kielestä.

Suomessa puhutaan erilaisia kielenmurteita. Itäsuomi, eli puhuttava kieli Savossa ja Karjalassa, on pehmeämpää ja ääntiörikkaampaa, kuin kovempi ja voimakkaampi länsi-suomi, jota puhutaan Hämeessä ja läntisissä tienoissa. Itäsuomi on lainannut muutamia sanoja Wenäjän ja Saksan kielistä, kun länsisuomi on lainannut usiampia Ruotsin kielestä. Useat väen muutokset ovat vaikuttaneet, että itäsuomi ja länsisuomi ovat tunkeuneet toistensa rajain sisälle, ja muutamissa paikoissa ovat he juurikuin yhteenkasvaneina. Siksi kuullaan erilaisuuksia kielessä erilaisilla paikoilla, kuitenkin ei suurempia, kuin että kaikki ymmärtävät toisensa. Sisimmäisessä ja pohjois-Suomessa puhutaan puhtaampata kieltä, kuin rannikkomailla. Muutamat arvelevat kauniinta suomea puhuttavan koillisessa Hämeessä, mutta tätä eivät tahdo Pohjolaiset eivätkä Savolaiset tunnustaa.

Onpa jo enemmän kuin kolmesataa vuotta, kun suomenkieltä ensin ruvettiin käyttämään kirjoitettuna ja painettuna. Siten että raamattu suomennettiin länsi-Suomessa, tuli länsisuomi varsinaiseksi kirjakieleksi ja tuli varemmin vaurastuneeksi. Vasta näinä aikoina on nähty kirjoja painettavan itäsuomen murteella. Nyt on myös alettu rikastuttaa kieltä paraimmalla muista kielimurteista, ja monta ahkerata tutkijata on tarkastanut kielen ominaisuuksia, niin että Suomen kielioppi kohta tulee olemaan niitä parhaite selviä mailmassa.

Jo suomenkieli ansaitsee kyllä itse tähtensä kaiken sen suuren rakkauden ja huolen, jolla sitä hoidetaan. Eipä ole monta kieltä, jotka niin selvästi ja niin rikkaissa, niin sie-

vissä vaihteluissa voivat osoittaa ajatusten moninaisuuden ja tunteiden alan. Eikä myös löydy monta, jotka onnistuvat niin ihmeellisellä sukkeluudella kuvata luontoa. Vieras, jäävitön mies, kuuluisa tanskalainen luonnontutkija nimeltä Rask kertoo tästä kielestä seuraavilla sanoilla:

„Suomenkieli on luonnon raittiimpia, säännöllisimpiä, helposti muodostuneimpia ja soinnullisimpia kieliä maan päällä. Sillä on kauniin sointu kerakkeiden ja ääntiöiden välillä, jossa se on Italian kielen laatuinen. Sillä ei ole vähääkään vastenmielisiä sihuääniä eikä niitä slavilaisissa tahi Lapin kielissä kovasti hengähdettäviä ääniä. Siinä on aivan vissi sävel, juuri kuin Franskan kielessä. Siinä on useita muotoja ja vähempi taivutustapoja eli poikkeamisia, kuin latinassa, s. o. suurempia etuja vähempien vajavaisuuksien kanssa. Se on sanomattoman rikas sanain haaraumisista ja yhteenliittämistä, juurikuin Greekan ja Saksan kieli. Se näyttää siis etsineen ja yhdistäneen sen mikä parasta on kaikissa muissa kielissä Europassa; mutta koska ei mitään täydellistä ole auringon alla, ei ole Suomen kielelläkään sitä, joka näyttää olevan kalliimpi kuin kaikki sisälliset edut, nimittäin suurta käytäntöä kirjoissa, laajalle levemistä, likempää yhteyttä heimokieliensä kanssa ja kunniaa olla puhekielenä loistavassa hovissa“.

Sen jälkeen, kun Rask kirjoitti nämät sanat (v. 1820), on Suomenkieli saanut monta oppirikasta kirjaa ja tullut vertailluksikin heimokieliensä rinnalla. Sen tuntevat ja pitävät suuressa arvossa ulkomaalaisetkin kieltentutkijat; mutta ruhtinaat ja hovit eivät puhu Suomen kieltä, ja Europan muille kansoille on tämä kieli niin ymmärtämätöntä, kuin lintujen liverrys. Ainoastaan joskus kuuntelee muukalainen kummissaan Suomen kansanlaulujen sointuvia sanoja. Ja lukeissaan kauniita runoelmiamme, käännettyinä muille kielille, ei hän tiedä kuinka paljon harrasmielistä suloa käännöksessä on hävinnyt. Sillä Suomenkieli on juurikuin läpi-

näkyvä verho, jossa kansan sielu yleensä kuultaa läpitse. Se on vielä löytölapsi Europassa, kapaloituna silkkiin, mutta pantuna ulos erämaihin. Kun tämä lapsi kasvaa ja saattaa todistaa sukuperänsä, niin hänessä tunnetaan kuninkaan tytär. Se on kerran tuleva yhtä rikkaaksi suurista mietteistä, kuin se nyt on rikas viattomasta ihanuudesta. Se on voimakas puhumaan parhainta ja ylevintä, mitä koskaan on kohonnut ylös ihmisten sydämistä. Sillä sitä varten on Jumala antanut sille suuria, kuninkaallisia lahjoja ja tämä lapsi tulee meidän kantaa käsissämme ulos mailmaan.

73. Lippo ja Tapio.

(Kansansatu Karjalasta).

Kolme miestä meni kerta metsälle. Yhden nimi oli Lippo, liukas mies, metsänkäviä. He tapasivat kolme peuraa. Kaksi oli sekaunut sarvista toisiinsa kiini, kolmas oli irtanaisena. Lippo pyysi kumppaneitansa ajamaan niitä kahta, itse ajaisi hän kolmatta. Hän ajoi, hiihti, yö tuli. Lippo ei ollut ennättänyt peuraa kiini. Lipolle tuli talo eteen metsässä. Peura juoksi kartanoon, Lippo seurasi jälessä. Isäntä seisoi kartanolla; vanha ukko, parta, hiukset, kaikki kuusen naavasta. Talo oli Tapiola ja isäntä Tapio, metsän kuningas.

Vanhus taputteli peuraa kaulaan ja sanoi: mikä kunnoton se on, joka on varsani hikeen ajanut? Lippo astui esiin ja vastasi: kyllä se olen minä. Tapio sanoi: noh, kun olet ajanut peuraani myöhäiseen iltaan, niin ole yötä tuvassani.

Lippo tuli Tapion tupaan ja katsoi ympärillensä. Täällä oli peuroja, hirviä, karhuja, kettuja, susia ja kaikkia eläi-

miä, jotka elävät metsässä. Tapio antoi Lipolle iltasen ja piti hänen hyvänä. Aamulla, kun Lippo aikoi lähteä pois, eipä löytänytkään suksiaan. Tapio sanoi hänelle: minulla on yksi ainoa tytär, etkö tahtois jättä tänne ja ruveta minulle vävyksi? Lippo vastasi: kyllä minä jäisin, mutta minä olen köyhä mies. Elä siitä huoli, sanoi Tapio; köyhyys ei ole mikään vika, meillä saat kaikki mitä haluat. Sitte pysähtyi Lippo, liukas mies, metsästäjä, sinne ja tuli Tapiolaan vävyksi.

Kolmen vuoden perästä synnytti Lipon vaimo hänelle pienen pojan. Lippo pyyt nyt Tapiolta päästäkseen kotiinsa. Tapio sanoi: teeppä minulle pari hyviä suksia, niin minä näytän sinulle tien. Lippo meni metsään ja hakkasi suksipuut. Tiainen lauloi oksalla:

Tii, tii, tiainen,
Vati, kuti, varpunen:
Pane oksa olkahasen,
Pää aseta pälkähäsen!

Lippo viskasi palikalla tiaista: mitä, herja sinä siinä vintutteleet? Teki siis suksset valmiiksi, mutta Tapio sanoi: ei niistä ole minulle. Lippo meni toisena päivänä metsään, ja tiainen lauloi samaa laulua. Lippo torui häntä ja teki uuden parin suksia, mutta nekään eivät sopineet. Kolmantena päivänä meni Lippo metsään, ja tiainen lauloi samaa laulua. Noh, sanoi Lippo, sinä et laulane turhaan. Tekipä taas suksset ja jätti ison oksan vekaran suksen uraan ja satutti sen pään jalan alle, ja Tapio sanoi: kah, nämä ovat minun sukseni! Pysähdy aina siihen yöksi missä näet somman sijan, mutta tee majasi tiheäksi, niin etteivät taivaan tähdet paista katon läpitse.

Lippo hiihti pois vaimoneen ja lapsineen. Iltapuolella näki hän ensimmäisen Tapion somman sijan ja siinä oli hirvi paistettuna iltaseksi. Lippo teki tiheäkattoisen majan kuusen havuista, veti lapsensa ahkiassa sisälle ja lepäsi vai-

moneen majassa yötä. Toisena päivänä pitkitti hän matkaansa, tapasi taas Tapion suksen-somman sijan, ja siinä oli peura paistettuna. Taas teki Lippo tiheän majan ja jäi siihen yöksi. Kolmantena päivänä kulki hän eteenpäin, tapasi kolmannen somman sijan, ja siinä oli vaan paistettu metso. Kah, nytpä ei olekkaan kotini enää kaukana, kun iltanen on näin pieni, mietti Lippo. Teki sukkelaan harvan majan ja veti ahkiossa lapsen sisään. Taivaan tähdet rupesivat paistamaan kirkkaasti ja kiiluivat katon läpitse majaan. Aamulla nousi Lippo ylös: hänen vaimonsa oli poissa. Lippo meni ulos, katseli ympäriinsä: suksen latua ei enää näkynytkään. Lippo istui lapsineen majan edessä eikä tietänyt mihinkä päin hänen pitäisi hiihtää. Ilta tuli: hirvi juoksi sivutse hiljoilleen. Lippo jäi yöksi. Aamulla löysi hän taas paistetun metson, ja taas juoksi hirvi sivutse. Niin oli Lippo siinä monta, monta vuotta lapsineen. Joka aamu löysivät he paistetun metson, ja joka aamu juoksi hirvi majan sivutse.

Sillä ajalla kasvoi lapsi isoksi ja hänestä tuli erinomaisen viisas poika. Poika pyytää Lipon tekemään itselleen pitkän pillin nähdäkseen sen läpitse, jos heillä vielä olisi pitkältä kotiin. Lipolla oli hyvää aikaa, hän teki pillin pojalle. Kun poika vain katsoi pillin läpitse sanoi hän: ei meillä pitkältä kotiin ole, me olemme juuri peltomme aidan vieressä. Kohta lähtivät isä ja poika matkaan ja samassa olivat he kotona.

Niin oli asia. Ja Lipon pojasta ovat Lappalaiset alkunsa saaneet.

74. Kettu ja jänis.

(Kansansatu Satakunnasta).

Kettu ja jänis kohtasivat kerran toisensa. Kettu sanoi jänikselle: eipä sinua kukaan pelkää!

— Kukahan sitte sinua pelkää? sanoi jänis.

— Minua pelkäävät kaikki, arveli kettu. Minulla on niin pitkä häntä, että kaikki pitävät minua sutena, kun matkan päästä minut näkevät; siksi minua pelätään, mutta ei sinua raukkaa pelkää kukaan.

— Pannaanpa veto, sanoi jänis. Minä näytän, että niitä on, jotka minua pelkäävät.

Kettu suostui siihen. He löivät vedon ja lähtivät sitte yhtenä kävelemään. Sattuipa jänis havaitsemaan lammasmaan makaavan aidan vieressä. Tämäpä näytti hänestä varsin hyvältä tilalta; hän hyppäsi yhtäkkiä lammasmaan. Lampaat hyppäämään minkä jaksoivat sinne ja tänne, sillä niin pelästyivät he. Tämäkös jänistä mieleen. Ilosta, että hän oli voittanut vedon, alkoi hän nauraa ja nauroi niin mahdottomasti, että häneltä repesi suu ristiin. Aina siitä päivästä asti on jäniksen suu ollut ristiin halki.

Niin oli sen asian laita.

75. Kansan tarinoita jättiläisistä.

Muinais aikoihin sanottiin jättiläisten asuneen useassa paikassa Suomessa. Ne olivat niin pitkiä, että valkeita tehdessään metsässä sytyttivät ensin tulen kuusten latvoihin ja jokaiseen tulenroihuun meni kokonainen metsä. Kerran

meni jättiläinen Sääksmäeltä suoraan Mallasveden halki, joka on hyvin syvä ja enemmän kuin peninkulmaa leveä. Jättiläinen, tultuaan toiselle rannalle Pelkäneen puolelle, tunsii itsensä joksikin väsyneeksi ja sanoi: kah, kun vesi rupesi jo menemään saapasvarsien suista sisään!

Toinen jättiläinen istui kahdareisin Turun tienoilla olevan Marian kirkon harjalla ja paikkasi kenkiään. Hänen pikinuoransa oli niin pitkä, että se ulottui molemmin puolin maahan asti. Sattuipa niin, että talonpoika tuli ajaen kärryissään tietä myöten Turusta ja tarttui kiini pikinuoran pohjukkaan juuri siinä kuin jättiläinen veti ommeltaan kiini. Ohoh, sanoi jättiläinen, kun talonpoika hevosineen ja kärryineen tuli ompeleesen; mistä tuli rikkoja pikilankaani? Mutta en minä viitsi solmua avata. — Sitte lyödä naputteli hän vasarallaan päälle ja sanoi: kyllähän siihen tuli vähäinen nystyrä!

Kerran paneusi jättiläinen maantien poikki selälleen ja nosti polvensa koukkuun, ja kaikki matkustajat ajoivat esteettömästi polvien alatse. Kun joku kummasteli tätä, kuului metsästä ääni sanovan: sehän oli vaan kolmivuotias lapsi!

Wuoksen tienoilla istui eräänä iltana kaksi jättiläistyttöä ja lauloi, toinen Lohikalliolla, toinen Ruskiavuorella. Näiden vuorten väliä on neljännes-peninkulmaa, mutta molemmat neidot voivat kuulla toisensa äänet, ja he lauloivat samaan tahtiin. Pahempata jyskettä piti jättiläinen Iitissä. Kun hän taputti käsiään yhteen, kuului pauke ympäri koko mailman.

Näillä jättiläisillä oli heidän kokonsa suhteen voimakin. Kun heistä näytti vaivaloiselta kahlata vesien halki, vierittivät he suuria kiviä veteen ja tekivät itselleen siltoja. Jättiläis-tytöt kantoivat vyöliinoissaan vuorenkokoisia läjiä sammalia, jotka he heittivät järviin, ja niistä tuli vetelöitä soita. Useissa paikoissa nähdään vielä jättiläisten heittämiä raunioita, joissa on raskaita kiviä ja kallionlohkareita, joita

jättiläiset ovat nakelleet. Tarjanteen järvessä on paljas saari, jota kutsutaan Munkholma'ksi ja johon jättiläiset ovat koonneet kiviraunioita kulkupaikalle Ruoveden ja Wirtaan välille. Kivet tahtoivat he nakata veneihin, jotka kulkivat sivutse. Ja Munkholma on saanut nimensä munkeista, joiden luultiin olleen pahoja noitia.

Enimmiten olivat kirkot jättiläisten kivenheiton vaarassa. Sanottiin jättiläisten hyvästä maksosta rakentaneen monta kivikirkkoa, mutta jälkeinpäin ovat he katuneet töitään ja tahtoneet hävittää ne. Ne eivät kärsineet kelloin sointia, ja kaikki ristit olivat heillä vastuksina. Siksi oli jättiläisillä tapana asettauda vuorten kukkuloille, välistä yhden tahi useamman peninkulman päähän, ja sieltä heitellä kiviä kirkkoja vasten. Koskaan ei ole kuultu heidän osanneen niihin, mutta kallioita, joita he ovat heittäneet, näytetään vielä lähellä kirkkoa, välistä maalla, välistä järvessä.

Raision kirkon rakensi jättiläinen. Hän alkoi työnsä kolminaisuuden sunnuntaina keväellä ja teki sen valmiiksi, kun ohra tuli vihneelle. Papin mieluinen ei ollut rakennusmestari, ja hän sattui eräänä yönä kuulemaan jättiläisen vaimon laulavan tuutulaulua lapselleen vuoren onkalossa:

Killi kirkkoja tekee,

Nalli nauloja takoo

Rahaisessa Raisiossa.

Mutta pappi tiesi noitain voiman olevan nimessä, niin että se joka tiesi heidän nimensä, tuli heitä väkevämmäksi. Päivällä jälkeen näki hän jättiläisen istuvan kahdareisin kirkon harjalla panemassa sinne ristiä. Siinä huuti pappi heidän nimensä:

Pois Killi kirkosta!

Pois, Nalli, harjalta!

Kohta muuttuivat jättiläiset kahdeksi mustaksi korpiksi, jotka räakkyen lensivät tiehensä. Jättiläinen Killi olisi kuitenkin kostanut ja kahlasi mereen noutamaan sieltä suurta

kallionlohkarettä rusentaaksensa sillä kirkon hajalle. Kun hän ei löytänyt tietä sinne, viskasi hän pois kallionlohkareen Ruissalon edustalle, puolen peninkulman päähän Turusta. Siinä on se suuri kallio tänäkin päivänä meressä ja kutsutaan Kukkarokiveksi, kun jättiläinen oli kantanut sen suuressa kukkarossa selässään.

76. Yhteentulo jättiläisten kanssa.

Koleana syysiltana purjehti muutamia merimiehiä jaalallaan *) pitkin merenrannikkoa lähellä Wiipuria ja näkivät suuren valkean olevan rannalla. He olivat viluissaan, nousivat maalle lämmittelemään ja tapasivat säikäyksekseen nukkuvan jättiläisen makaavan kääryssä tuliroidhun ympärillä, jalat päänalaisena. Merimiehille tuli kiire palata takaisin merelle, mutta samassa heräsi jättiläinen. Mistä te, Suomen pojat, olette? — Tuolta, tuolta, tavoittelivat merimiehet sanoa hätäyksissään ja osoittelivat Wiipuriin päin. Jättiläinen sanoi: kyllä minä tunnen Wiipurin ja sen suuren kiven kirkon seinässä oven päällä: sen olen minä itse nuorena ollessani vienyt Neitsytniemeltä. Mutta, Suomen pojat, eikö teillä ole mitään hyvää muassanne Wiipurista?

Merimiehet toivat jaalastaan tynnyrin tervaa, ja jättiläinen tyhjensi yhdellä nielauksella koko tynnyrin. Kiitoksia, sanoi hän: se oli vanhaa Wiipurin juomaa. Mutta menkää nyt matkoihinne, ennenkuin poikani tulevat takaisin! Ne ovat nuoret ja vallattomat; voisi käydä teille pahoin.

*) Ja alaksi kutsutaan Wiipurin rannikolla tavallista hyvästi purjehtivata pienellaista alusta, jossa on ominainen taklinkinsa.

Merimiehille ei tarvittu tätä kertoa. He juoksivat jaalaansa ja tuskin olivat ennättäneet nostaa purjeensa, kun näkivät kaksi jättiläistä rannalla. Toinen niistä nakkasi niin raskaan kiven, että jaala oli vähällä mennä pohjaan. Toinen juoksi veteen ja otti perästä niin kovasti kiini, ettei jaala täysissä purjeissaan paikalta liikahtanut. Hädässään tarttuivat merimiehet kirveihinsä ja saivat hakatuksi jättiläisen toisen käden poikki, jonka tähden hän päästi jaalan irti ja antoi heidän pitkittää matkaansa. Jälestäpäin punnitsivat merimiehet katkaistun käden, ja, jos uskomme heidän kertomustansa, on se painanut 13 leiviskää ja 6 naulaa.

Terva näyttää olleen jättiläisten halujuomaa. Onpa toinenkin kertomus muutamista talonpojista, jotka veivät tervaa Helsinkiin ja tapasivat tiellä jättiläisen, joka pyysi heiltä ryyppyä Suomen paloviinaa. Sitä ei ollut hyvä kieltää, talonpojat käskivät hänen pitää hyvänänsä mitä heillä kuormissa oli. Jättiläinen nosti kolme tynnyriä perätysten suulle, joi tervan niistä, pyhki partansa ja sanoi hyvillä mielin: kyllä sillä on vielä vanha hyvä makunsa.

77. Leikkisatuja.

Jossakussa paikassa tätä maata on kylä nimeltä Hölmölä, ja siinä asuvat Hölmöläiset. Nämä Hölmöläiset ovat erinomattain varovata kansaa ja miettivät tarkkaan, ennenkuin he mihinkään ryhtyvät, ettei mitään vahinkoa tulisi kiireen tähden. Niistä kerrotaan monien muiden yritysten seassa seuraavia:

a) Elonleikkuu. Kun Hölmöläisten piti leikata ruista, tarvitsivat he siihen seitsemän henkeä. Yksi sujutti rukiin

olkia; toinen piti puukappaletta alla; kolmas löi olet poikki; neljäs kantoi lyhteesen; viides satoi lyhteet; kuudes kantoi lyhteet läjään; ja seitsemäs pani ne kuhilaille. Matti sattui kerran näkemään heidän työnsä, ja häntä kummastutti heidän suuri toimeliaisuutensa. Illalla oli puoli sarkaa leikattuna ja toinen puoli leikkaamatta. Matti tahtoi auttaa Hölmöläisiä ja otti työkseen yöllä leikata ja sitoa sen mikä vielä oli leikkaamatta. Kun hän oli lopettanut työnsä, laski hän sirppinsä viimeiselle kuhilalle ja meni pois nukkumaan. Hölmöläiset tulivat aamulla, näkivät rukiinsa leikattuna ja sirpin kuhilaalla. Yleinen ihmetteleminen. Pitkällisesti tästä neuvoteltua, pysähtyivät kaikki siihen päätökseen, että sellainen vahingollinen pikatyö, kuin tämä leikkuu, on tehty noitakeinoin ja että noita oli muuttanut itsensä sirpiksi. Tämä piti siis hukuttaa, ettei se enää toista kertaa hätiköisi pois väen perinpohjaista työtä. Mutta ei ollut hyvä koskea niin vaaralliseen kappaleeseen, siksi otettiin tanko, sidottiin sen nenään silmukka ja tällä onnistui heidän vetää sirppi kuhilaasta pois. Koko joukko ihastui siitä, että sirpin täytyi seurata heitä järven rantaan, vaikka se kaikin voimin piti vasta kynttä ja tarrasi kiini kantoihin ja ojain syrjiin. Varteen sidottiin iso kivi ja lujilla köysillä, ettei se pääsisi veden päälle, ja sitte viskattiin se ilohuudolla järveen. Mutta kaikeksi onnettomuudeksi tarttui sirpin koukeroterä kiini veneen laitaan, kivi painoi, vene kaatui, ja Hölmöläiset pääsivät töin tuskin pois noidan pahoista pauloista.

b) Tupa. Hölmöläiset rakensivat itselleen tuvan ja tekivät tämän niin perinpohjin, että he unhottivat hakata akkunoita seinään. Kun tupa saatiin valmiiksi, näkivät he sen olevan joksikin pimeän ja miettivät kauvan, kuinka he saisivat päivän valon sisään. Viimein keksivät he hyvän keino: heidän piti tuoda valo säkissä sisään. Niin viritivät he säkin auringon paistetta vasten, sitoivat suun

kasti kiini ja kantoivat sen tupaan. Tässä avattiin säkki, mutta kaikkien kummaksi ei tullut tupa vähääkään valoisemmaksi. Kun tämä odottamaton erehdys huolestutti heitä, sattui Matti tulemaan ja sai kuulla heidän huolensa. Noh, sanoi Matti, antakaapa minulle sata markkaa, niin minä laitatan teille valoa! Hölmöläiset ihastuivat, että he niin huokealla hinnalla muutamassa päivässä saavat valoa, ja antoivat kohta tingatun hinnan. Sitte hakkasi Matti reijän seinään, ja katso, kohta tuli auringon valo tupaan sisälle! Hölmöläiset ihastuivat niin tästä keksinnöstä, että he päättivät hakata pois koko seinän tuvasta. Valoa saivat he nyt kyllikseen, mutta samassa rysähti koko tupa hajalleen.

c) Metsästys. Kerran lähtivät Hölmöläiset karhun pyytöön talvella. Tultuaan karhun pesälle, istuivat he ensin syömään hyvän eineen. Sitte neuvoteltiin ja päätettiin, että Pekka konttaisi ensin pesään tuomaan karhun ulos. Visseyden vuoksi sidottiin köysi hänen jalkaansa ja päätettiin, että Pekka potkaseisi, jos hätä tulisi, ja muut vetäisivät hänen ylös. Pekka konttasi pesään, ja juuri tultua sisään puri karhu häneltä pään poikki. Vähän ennätti Pekka sorikoida säärillään, mutta samassa oli hän heittänyt henkensä; vaan ulkopuolella olevat kumppanit sanoivat: nyt Pekka potkasi; siellä sisällä ei liene lysti. Sitte vetivät he Pekan ylös, ja Pekka oli ilman päättä. Niin, totisesti päättönnä! sanoivat Hölmöläiset ja neuvottelivat mitä tämä merkitseisi. Eräs heistä mietti, ettei se ollut niin vissi, jos Pekalla päättä olikaan pesään kontatessa. — Noh, sanoi toinen, se on toki tietty; näinhän minä selvään kuinka hän liikkui partaansa syödessään herneitä eineeksi.

d) Ruoka-atria. Eipä käynyt paremmin toisellakaan kerralla, kun Hölmöläiset polttivat kaskea järven rannikolla. Rannalla vastapäätä olivat heidän lehmänsä laitumella; susi tuli ja repi yhden lehmistä. Hölmöläiset soutivat järven poikki ja päättivät paistaa itselleen eineen lehmästä, koska

lehmä kuitenkin oli kuollut. Kun nyt halme paloi toisella puolella rannalla, näytti heistä tarpeettomalta tehdä uutta tulta, jonka vuoksi hakkasivat kappaleen lihaa ja nostivat ylös toisella puolella olevan tulen valoa vasten paistumaan. Hetken perästä luultiin paistin olevan valmiina, ja ruvettiin syömään, mutta eipä paisti tahtonutkaan maistua. Joku luuli kalan maistuvan paremmalta, ja kun siinä rannalla riippui nuotta teloillaan, niin potkettiin se hiekkakan-kaalle ja vedettiin apaja, mutta saatiin ainoastaan tikkuja ja kanervia. Taas pidettiin neuvoa mitä saataisiin ruoaksi, ja yleinen mieli oli että puuro maistuisi paremmalta. Mutta kun kaikilla oli nälkä eikä ollut pataa, joka olisi riittänyt kaikille, päätettiin odottaa talveen asti, kun saatettaisiin keittää avannossa. Mutta talveen asti odottaminen nälkäisillä vatsoilla ei ollut helppoa, vaan Hölmöläiset odottivat, niinkuin ainakin perinpohjaisesti elävä kansa, joka ei kiirehdi. Talvi tuli ja järvi meni jäähän. Silloin meni yksi joukosta ulos ja hakkasi avannon jäähän, jonka jälkeen toinen kantoi jauhosäkin, ja pudisti jauhot avantoon ja alkoi hämmentää. Kun luultiin puuron olevan valmiina, laskeusi keittäjä avantoon maistamaan keitosta, ja sinne hän jäi. Toiset odottivat hetken aikaa, mutta kun kokki ei tullutkaan takaisin, alkoivat he luulla että hän yksinään söisi heidän puuronsa kaikki. Toinen laskeusi sitte jään alle saadakseen osaa pidoista, ja jäi sinne, niinkuin ensimmäinenkin. Niin, sanoivat muut, nyt syövät ne molemmat meiltä puuron kaikki. Sitte laskeusivat he kaikki toinen toisensa perästä avantoon, ja sinne he jäivät.

78. Suomalainen kansanrunous.

Laulu ja soitto ovat ihmiselle juurikuin toinen pyhempi kieli, jolla hän mielellään ilmoittaa surua ja iloa, kaipausta ja toivoa. Kaikkina aikoina on Suomen kansa suuresti rakastanut laulantoa, runoa, joka kansalla on joko lauluna, loih-turunona, opettavana tahi kertovana lauluna. Sellaisiin runoihin ei lueta virsiä ja hengellisiä lauluja, eikä sellaisia taiteellisesti tehtyjä lauluja, joita herrasväki laulaa. Kansanlaulu erkanee näistä viimeksi mainituista yksinkertaisuudellaan ja elävällä luonnollisuudellaan, juurikuin metsä erkanee keinotekoisesta puistosta.

Vanhassa suomalaisessa kansanlaulussa on älykäs, harrasmielinen sana pää-asiana ja nuotti on hyvin yksinkertainen, aivanpa niin yksimuotoinen, että kaikkein useimmilla on sama kahdeksantavuinen runopuku ja ne lauletaan samalla nuotilla, ikivanhalla runonsäveleellä. Vanha laulu ei myöskin tiedä mitään tavallisesta loppuvasteesta, mutta sen siassa on sillä puustavi-sointu, sillä tavalla että sanat samassa värsyryivissä tavallisesti alkavat samalla puustavilla. Uusilla lauluilla ovat taas vaihtelevaiset värsyinuodot ja nuotit, mutta sanat eivät ole niin älyiset, niin yksinkertaiset tahi niin harrasmieliset, kuin vanhoissa runoissa. Ainoastaan Karjalassa saadaan välistä vielä kuulla vanhoja runoja, jotka vuosisatoja ovat suusta suuhun kulkeneet perintönä suvusta sukuhun, ja nämä runot kuolevat pois kuolemistaan. Koko muussa maassa kuulee ainoastaan uudemman aikuisia lauluja, muutamia ruotsista ja saksasta suomennettuja, mutta useammat kansan seassa syntyneitä. Sillä kansan mieli on kuin juokseva lähde, sen täytyy alinomaa lähettää syvyyden suonina päivän valoon.

Suomen kansanrunous juoksee kahdesta syvästä lähteestä, yksinäisyydestä ja surusta. Tässä maassa asuu ihmisiä, usein

kauas eroitettuina toisistaan, ja siksi etsivät he ystäviä ja seuraa luonnossa. He kuvailevat mielessään, että kaikissa kappaleissa luonnossa on henki, tunto ja puheenlahja. Jos joku tulee vieraasen maahan, ovat aurinko ja tuuli hänen vanhat tuttunsa. Kun nuori morsian muuttaa pois kodistaan ja suree, että kaikki siellä hänen unhottavat, tietää hän, että ainakin aidan vitsat ja pellon seipäät hänen tuntevat, kun hän tulee takasin. Neito sanoo yksinäisyydessään ilman linnulle:

Tule tänne, pieni lintu,
Lennä tänne, linturukka,
Haastele halusi mulle,
Ikäväsi ilmoittele;
Mie sanon sinulle jällen,
Haastan mielihaikiani.
Sitte vaihamme vajoja,
Kahenkesken kaihojamme.

Sitte uskoo hän surunsa metsälleki:

Menen metsähän mäelle,
Puhelen Jumalan puille,
Haastan haavan lehtisille,
Pakajan pajun vesoille.

Tietäähän hän sen, että ne kaikki ottavat osaa hänen tilastansa:

Tuota saarikin saneli,
Saaren rannat raukotteli,
Tuot' itki ihanat nurmet,
Ahot armahat valitti,
Nuoret heinät hellitteli,
Kuikutti kukat kanervan
Emontuoman turmelusta.

Eräs onnetoin mies rukoilee korpin kantamaan pois huolensa ja lampihin hukuttamaan, mutta ei kuitenkaan vesihin, joissa kaloja on, sillä:

Kalat kaikki huolestuisi,
 Ahvenet alas menisi,
 Suuret hau'it halkiaisi,
 Sären lillit liukeneisi;
 Saisit siikaset surua,
 Kaikki mustuisi mujehet
 Murehista mustan mielen.

Mutta iloiset ja onnellisetkin etsivät luonnon seuraa. Iloiset neidot käskevät käen kukkua itselleen hopeata ja kultaa. Vuoret, puut, eläimet ilmoittavat ajatuksensa toisilleen ja ihmisille. Luonto on ollut kansan paras laulunopettaja. Siksi sanoo myös vähään tyytyvä laulaja:

Omat on virret oppimani,
 Omat saamani sanaset,
 Tiepuolista tempomani,
 Risukoista riipomani,
 Kanervista katkomani,
 Vesoista vetelemäni,
 Kun olin piennä paimenessa,
 Lassa lammasten keralla,
 Metisillä mättähillä,
 Kultasilla kunnahilla.
 Tuuli toi sata sanoa,
 Tuhat ilma tuuvitteli,
 Virret aaltolina ajeli,
 Lausehet vetenä vieri.

Lapsilla ovat omat laulunsa, nuorilla omansa, naineilla omansa, vanhoilla omansa. Elämä antaa kyllä alinomaa uusia aineita. Suomen kansa on, kaikessa vakamielisyysdössään, hyvin taipuva laskemaan leikkiä omastaan ja muiden huonoudesta, ja senvuoksi on myöskin pilkka-runoja, jotka tekevät viat ja hullutukset naurettaviksi. Monien laulujen seassa on virsiruno vanhin, sitä likinnä on loihturuno. Nuorin on kertomaruno. Mutta Kalevalan vanhimmat runot

ovat kulkeneet vuosituhansien läpitse. Monet laulavat, mutta eivät itse tee laulujaan. Koitereen järven rannalla eli monta vuotta takasi kahdeksankymmenen vuotias, muinoin mainio laulajatar nimeltä Mateli Kuivolatar. Kun minä kerran luin hänelle lauluja, joita olin kirjoittanut ylös muilla tienoilla kaukana tästä, sanoi vanha Mateli: „Kuka lauloi noita lauluja teille? Vieläkö niitä muistetaan maassa? Minä ne tein nuorena tyttönä ollessani“. — Ne olivat kulkeneet suusta suuhun ja suvusta sukuhun.

Monta viisasta miestä, Suomestakin ulkona, ylistää suomalaista kansanrunoutta ihanimmaksi ja kauniimmaksi maan päällä. Muut kansat saattavat laulaa palavammalla tunteella, suurellisemmalla, uskaliaammalla ja voimakkaammalla ihastuksella. Mutta harrasmielisemmästi sydämen pohjasta ei laula mikään kansa. Ja se yksinkertainen, suloinen suomalainen laulu liikuttavassa ihanuudessaan on helmi kaikkien kansanlaulujen seassa.

E. Lönnrotin mukaan.

79. Suomalaisia kansanlauluja.

a) Laulunopettajatar.

Run olin ennen nuorempana,
 Kasvavaijsena fanana,
 Tuli euffo tuonnempata,
 Laulaja Lapin perältä,
 Joka wirsiä weteli,
 Monet laulut laulatteli.

Annoin rätfinän afalle,
 Hyvän paian palkastansa,

Siirrytin finiferäiset,
 Puottelin punaiset langat,
 Hyvän laulun laulamasta,
 Paremman pajattamasta,
 Wirret kielin kertomasta.

Ruules eukko kun nyt laulan,
 Ruules akka, kuin janelen:
 Tuo nyt jälle rätfinäni,
 Palahuta paitawaate,
 Työnnä pois punaiset langat,
 Siirrytä finiferäiset!
 On jo wirttä neuwomatta,
 Saamatta sanoja kyllin;
 Kyllä huoli wirttä tuopi,
 Mure wirttä muistuttawi,
 Raiho kantawi sanoja,
 Miel'alainen arveloita.

Kanteletar 2: 131.

6) Kodittomat.

Oli meillä kuin olimin,
 Oli ennen aikoinansa,
 Siskoilla fininen filta,
 Weikoilla wene punainen.
 Rouhi tuuli tuulemahan,
 Ilman ranta riehkimähän:
 Tuuli puut haruttomiksi,

Kanerwat kufittomiksi,
 Heinät helpehettömiksi,
 Siitä taittoi siskon sillan,
 Weikoilta wenon hajotti,
 Jätti weikot we'en warahan,
 Siskot siirrätti salolle;
 Jätti formet soutimiksi,
 Rämmentet käsimeloiksi,
 Hongan oksat huonehiksi,
 Katajat kamariloiksi.

Kanteletar I: 16.

c) Ohoh kultaista kotia!

Lämmin paita liinainenkin
 Oman äitin ompelema;
 Wilu on waippa willainenkin
 Vaimon vierahan tekemä.

Lämmin on emosen sauna
 Ilman löyllyn lyömättäkin;
 Kylmäpä kyläinen sauna,
 Vaikka löylly lyötäköhön.

Koria kotoinen leipä,
 Jos on täynnä tähtäpäitä;
 Vihawainen wieras leipä,
 Vaikka woillaoituohon.
 Willainen emosen witsa,
 Ruokoinen isosen ruoska,

Jospa wiikon wirpokohon,
 Rupeaman ruoskikohon;
 Witsa wierahan werinen,
 Ryläläisen kynnäppäinen,
 Joska kerran iskeköhön,
 Tahi puolen koskeköhön.

Dhoh kultaista kotia,
 Armasta ison eloa!
 Jos oli leipeä vähempi,
 Niin oli unta wiljemmältä;
 Ei toruttu torfunnasta,
 Mafoomasta ei manattu.

Kanteletar I: 75.

d) Morfiamen hywästi-jättö.

Enpä miekään ennen ollut
 Mustin muita neitosia,
 Kalpeampi we'en kaloja;
 Tulin muita mustemmaffi,
 Kalpeammaffi kaloja.

Millä maffjan maammon mai'on,
 Millä isoni hywyhy'en?
 Riitän mä iso finua
 Entifistäni eloista,
 Parahimmiista paloista,
 Murfinoista muinoifista.
 Riitän mä emo finua

Nuorra tuuwiteltuasi,
 Pienoiſſa pi'eltyäſi,
 Mai'on ruokiteltuasi.

Riitän mä foko perehen,
 Raikki kaſwinkumppalini,
 Joi'en joukoſſa elelin,
 Kaſwoin kaſſa kaſwinajan.
 Läh'en nyt tästä kun läh'enfin,
 Tästä kullasta ko'ista,
 Iſon ſaamaſta ſaliſta,
 Mitin keſtifeſſarista.

Jää nyt pirtti terweheſſi,
 Pirtti lautakattoineſi,
 Hywä on toiſte tullakſeni,
 Kaunis kaaputellakſeni.
 Jää nyt ſintſi terweheſſi,
 Sintſi lautafiltoineſi;
 Jääppä piha terweheſſi,
 Piha pihlajaiſineſi.
 Jätän kaiſſi terweheſſi
 Maat ja metſät marjoinenſa,
 Järwet ſa'oin ſaarinenſa,
 Rankahat kanerwinenſa.

Kalevalan enſi-painokſeſta.

e) Nuori ſotamies.

Suku ſuureſti ſurewi,
 Laji kaiſſi kaihoawi,

Heimokunta hellehtiwi,
 Saamani minun sotahan,
 Tykin suuren suun etehen,
 Rautakirnujen kitahan,
 Sortuwan sotatiloilla,
 Wainoteillä waipuwani.

Waan ele sure sukuni,
 Raihoa lajini kaunis;
 Emmä jilloin suohon sorru,
 Enkä kaa'u kantahalle,
 Run minä sotahan kuolen,
 Raa'un miekan kalsteheesen.
 Soria on sotainen tauti,
 Soria sotahan kuolla,
 Hemme miekan helsteheesen:
 Äkin poika pois tulewi,
 Potematta pois menewi,
 Laihtumatta lanfiawi.

Kantel. 2: 265.

f) Leikkiruno.

Tule meille Tuomas kulta!
 Tuoppa joulu tullessasi!
 Tule kekri, jouwu joulu,
 Sekä pääse pääsiäinen!
 Kyll' on kystä aitasjamme,
 Paljo pantua eloa:

Sirkan reiji, paarman jalka,
 Peipposen peräpakara,
 Sammakon safariwarvas,
 Siiviliskon filmäpuoli.

Kantel. 1: 23.

g) Saiman rannalla.

Kultani kuffuu, kauftana kuffuu,
 Saiman rannalla ruifuttaa;
 Ei ole ruuhta rannalla,
 Joka minun kultani kannattaa.

Ikävä on aikani, päivät on pitkät,
 Surutont' en hetkeä muista'kaan;
 Voi mikä lienee tullutkaan,
 Kun jo ei kultani kuulu'kaan!

Toivon riemu ja autuu'en aika
 Suruani harvoin lievittää;
 Rintani on kuin järven jää —,
 Kufapa sen viimeinkin lämmittää? —

Kotka se lenteli taiwahan alla,
 Sorja se souteli aalloilla;
 Kulta on Saiman rannalla,
 Lähtee ei toh'i tuulelta.

Tuuli on tuimaja ankarat aallot,
 Ruuhet on rannalla pienoiset;
 Ruuhet on rannalla pienoiset,
 Kultani formet on hienoiset.

Ele lähe kultani aaltojen valtaan! —
 Aallot ne pian finun peittäi.
 Sitte ei suru mua heittäi,
 Ennenkuin multafin peittäi.

Kanteletar.

80. Suomalaisia sananlaskuja.

Viisaasta Salomonista kerrotaan, että hän puhui kolmetuhatta sananlaskua ja että hänellä oli tuhat ja viisi laulua. Jos viisaus lasketaan tämän mitan jälkeen, niin olisi Suomen kansa Salomoa viisaampi, sillä sen kirjoitetutkin sananlaskut ovat usiammat kuin seitsemän tuhatta ja sen laulut, joita ei ole kukaan lukenut, nousevat kyllä useihin tuhansiin. Siitä ei meidän kuitenkaan tarvitse suurennella; muilla kansoilla voipi olla yhtä paljo. Mutta se on totta, että mieltävä Suomen kansa on pannut monta älykästä ajatusta lauluihinsa, paljo syvää viisautta sananlaskuihinsa ja arvoituksiinsa. Jo vuonna 1842 painatti tohtori Lönnrot kokouksen, jossa on 7,077 sananlaskua, ja sitte on vielä useita tullut kirjoitetuksi. Usiat ovat runovärsyn muodossa ja täten säilyvät helpommasti muistossa. Kielellä niissä on syvämielinen lyhytensä, jota ei saateta niin kääntää ruotsiksi.

Monet rahvaassa pukevat puheensa sananlaskuihin. Jos joku köyhä tahtoo lohduttaa itseään uudestaan sattuneesta

onnettomuudesta, sanoo hän: Köyhä ei kaadu korkealta: luudan päältä lattialle. — Jotakuta nuhdellessa liika paljosta luottamisesta muiden apuun sanotaan: Pah' on mielellä asunto, kun on mieli muiden päässä. — Jos tahdotaan osoittaa rikkailla ihmisilläkin olevan heidän huolensa, niin mietitään kellolehmää ja sanotaan: Jolla on kello kaulassa, sen on pää painossa. — Kun muistutetaan köyhää tyytymättömyydestään, sanotaan: Vaski on kulta köyhän miehen, tina vaivaisen hopia. — Jos joku valittaa kadottaneensa lapsensa, huokaa hän: Yksin pojiton pinolla, tyttäretön huhmarella. — Kerskujalle sanotaan: Ei saa siltoja sanoista, puita siihen tarvitahan. — Jos tahdotaan hyljätä jotakuta ansaitsematonta kiitosta tahi laitosta, lausutaan: Ei niin hyvää, ketä ei moitita, eikä niin pahaa, ketä ei kiitetä. — Ja niin saadaan sananlaskuja kaikkiin elämän tiloihin. Tässä panemme kokeeksi muutamia yksirivisiä sananlaskuja.

- Hyvin tehty, paljon voitu.
- Ei aika miestä odota.
- Ei mies nimellä elä.
- Kun on olutta, niin on ystäviä.
- Ei koirakaan kotiväkeä hauku.
- Ei syvästä kaivosta vesi lopu.
- Ei taito ole takaksi.
- Ei tuki suovaa alenna.
- Ain' on laiska aikehessa.
- Ei yksi kauan naura.
- Humalassa on rikkautta.
- Elä karhua vitsalla lyö.
- Huono vahti tekee monta varasta.
- Ei kysyvä tieltä eksy.
- Joka kauan elää, se paljon näkee.

Näytteeksi kaksirivisiä sananlaskuja.

- Auta miestä mäessä,
elä mäen alla.
- Ei kaunis kaskelle jouda,
vereväinen viertämähän.
- Etehen elävän mieli,
kuollut taaksi katsokohon.
- Harvoin harva syötteleepi,
senkin suurilla kaloilla.
- Elä ennen vanhaa moiti,
kun uuden tavat tunnet.
- Ken pahat hyviksi saapi,
Suomen suot se siltoaapi.
- Kierrä minut elä kiroa:
sanoi kivi kyntäjätä.
- Eipä sitä koira purrut,
jonk' on laki langettanut.
- Ei salli savinen pelto,
koriata kyntäjätä.
- Kell' ei kummaa suurempata,
kummeksikoon juopunutta.
- Ehdon valta ahvenella,
Ottaa onkeen, jos tahtoo.
- Eipä meri siitä pilau,
Jos koira laidalta lakkii.
- Terävä tekevän veitsi,
tylsä veitsi tyhmän miehen.
- Omat maat on armahimmat,
Omat metsät mieluisimmat.
- Miehen on mela kädessä,
Jumala venettä viepi.

Toisia sananlaskuja.

- Sanasta miestä,
sarvesta härkää.
- Ennen mies maansa myöpi,
ennenkun sanansa syöpi.
- Ilta aamua viisaampi.
- Ei suuret sanat suuta halkase.
- Huuto on hädän veli.
- Isännän askeleet pellon höystävät.
- Tyvestä puuhun noustaan.
- Kärsivä kaikki voittaa.
- Ei susi koiran kuolemata itke.
- Ennen vettä veljeltä, kuin vieraalta olutta.
- Aikoja on se kuollut, joka itseänsä moitti.
- Joka kuritta kasvaa, se kunniatta kuolee.
- Kiitä muille muita maita,
itselle omia maita.
- Ennen lyhyt rikan maasta,
kun pitkä tähden taivaasta.
- Ei se ole mies, joka viran saa,
vaan se, joka viran pitää.
- Akka tieltä pyörtelekse,
ei uros pahanenkana.
- Hyvä lintu on harakkakin, kun sen harvoin näkee.
- Tie ei tiedä kävijätänsä,
eikä leipä syöjeänsä.
- Ei niin kauan oo hätää,
kun on vielä viime keino.
- Antaa hyvä vähästänsä,
paha ei paljostansakahan.

(Elias Lönnrotin mukaan).

81. Suomalaisia Arvoituksia.

Jos suomalaisia sananlaskuja on monta tuhatta, niin ei ole vähempätä arvoituksiakaan. Kansa rakastaa hyvin tätä ajatuksilla harjoitettavata älykästä leikkiä, joilla lasten ymmärrystä aina pienestä alkaen totutetaan juohtumaan tutusta asiasta tuntemattomaan. Siksi käytetään rangaistusta sille, joka ei arvaa vissii määrää arvoituksia. Kun perhe istuu koolla tuvassa pitkinä syys- ja talvi-iltoina, löytyy tavallisesti joku arvoitusten taitava, joka koettelee toisia, ja jos siinä on joku, joka jättää kolme arvoitusta vastaamatta, pannaan hän Hymylään. Tämä näyttää olevan joku ilvepaikka, jossa joudutaan kaikenlaisen pilkan alaiseksi. Kun nyt osa arvoituksia saatetaan vastata usealla lailla, tuleepa välistä riita siitä, jos rangaistusta saatetaankaan sovittaa, ja moni julistaa jo alussa, ettei hän ota lähteäkseen Hymylään vähemmältä kuin kuudelta arvoitukselta.

Jos ei hän ole voinut vastata arvoituksia, ja yksi määrästä on vielä jalellä, kuihkaistaan hänestä: jopa alkavat silmät Hymylään päin kääntyä! Sitte suostutun määrän täyteen tultua, alkaa arvoittaja luetella kaikki ne, jotka ovat jääneet vastaamatta ja sanoo jokaisesta arvoituksesta:

Hyys, hyys, Hymylään!

kun et sitäkään tiedä.

Rangaistuksen alainen puetaan kaikella tavalla kumman näköiseksi ja lähetetään Hymylään, joka käypi niin, että hän käsketään pois tuvasta. Sitte kertoo hän kuinka hän otettiin vastaan ja kuinka häntä kohdeltiin Hymylässä. Hymylän lapset käskettiin katsomaan miksi koirat haukkui-
vat ja tuomaan sen vastauksen, että ryysyin puutettu tolvana on tulossa, jolla on hiiri hevosena, kissa ajajana, rikkinäinen kapusta rekena j. n. e. Hymylän emäntä pudottaa säikäyksissään vasta leivotun leivän poroon; toinen kaataa vetelän vellinsä vasta tulleen päähän. Tämä nyt pesisi itse-

ään ja hänelle annetaan tervaämpäri, jonka jälkeen hänen käsketään pyyhkimään itseänsä höyheniin, ruumeniin ja nokiin orsiin. Hymyläiset kysyvät mitä uutta mailmassa kuuluu, ja kun hänellä ei ole muuta kertomista kuin ne arvaamatomat arvoitukset, kummastelevat Hymyläiset sellaista raukkaa, ja sitte viimein luvataan hänelle ruokaa: huuhevettä, potaatin kuoria, kalanruotoja, homehtunutta leipää ja muita harvinaisuuksia.

Sellaisen matkakertomuksen perästä pidetään matkustaja takasi tulleenä, kutsutaan tupaan ja kysytään miten Hymylässä nykyään voidaan. Hän kertoo sitte jotakuta mielensä mukaan esim.: kuinka siellä keitettiin puuroa kirveellä ja hakattiin puita padalla, kuinka lehmät leipoivat leipiä ja vaimot olivat kytkeyssä navetassa j. n. e. Nyt on hän vapaa rangaistuksestaan, saapi tulla paikallensa seuraan ja itse ruveta panemaan arvoituksia jollekulle toiselle, joka vuorollaan saattaa tulla tuomituksi, jos hän seisoo siinä vastaamatonna. Ei kukaan tahtoisi mielellään lähteä Hymylään, ja koettavat kaikki jännittää älyään sekä arvaamaan että muistamaan vanhoja arvoituksia kuin myös keksimään uusia. Vieraan ei ole niin helppo saada näitä harjauneita arvoitusten arvaajia Hymylään; paljoa helpommasti voipi hän itse päästä arvolliseksi sinne menemään.

(E. Lönnrotin mukaan).

Seuraavat arvoitukset olkoot tässä näytteeksi:

1. Kultaa kujaiset täynnä,
Hopiata tanhuaiset,
Eik' ole omistajata?
2. Kädetön, jalaton,
Seinää nousee,
Kiukaalle pääsee?
3. Aitta alla, mylly päällä,
Tihku viita myllyn päällä?
4. Akka loukossa,
Sata hammasta suussa,
Puree eikä niele?

5. Ei huku vedessä,
Ei pala tulessa,
Eikä mahdu maanrakoon?
6. Elää mailman alusta mailman loppuun asti,
Ei koskaan viittä viikkoa täytä?
7. Lahdet kaidat, niemet pitkät,
Kalliot nenässä nienten?
8. Pojat sotaa käyvät, isä vasta syntymässä?
9. Ensin nahka nyljetään
Sitte villat keritään?
10. Hakee, hakee, eikä soisi löytävänsä?
11. Helsingissä hakataan,
Tänne lastut lentelee?
12. Herrain herkku, kuningasten ruoka,
Ei syö siat, eikä koske koirat?
13. Henki alla, henki päällä,
Siinä hengetön välissä?
14. Hepo tallissa,
Häntä katolla?
15. Huutaa yöt, huutaa päivät,
Ehdätystä ei saa?
16. Isä lynkä, äiti länkä
Tyttäret litulatuiset
Poijat hyörynpöyryläiset?
17. Jalatonna juoksee,
Siivetönnä lentelee,
Päivässä kymmenen kylää.
18. Kaarne lenti liipotteli,
Vesi siivistä sirisi?
19. Kaksi venhettä vesillä,
Ei sinä ilmoissa ikänä,
Kuuna kullan valkiana
Toinen toistansa tavota?
20. Kaksi kultaista käkeä,
Kuun kierti, päivän kierti,
Ei kierrä jumin kekoa?
21. Kaksi makaa, kaksi seisoo,
Yksi edestakaisin soutaa?
22. Kannettava väsy, kantaja ei väsy?
23. Ken vieraalle tupaan tullessa
Ensiksi suuta antaa?

24. Kesän leski, talven leski,
Syksyllä miehen morsi.
25. Kullassa kulajaa, hopiassa heläjää,
Ikkunasta pirttiin tulee,
Ovest' ei sinä ikänä?
26. Kirppu metsään menee,
Ei tuhannella hevosella kotiin saada?
27. Kolmasti päivässä päälleen pukee,
Enimmät ajat alasti seisoo?
28. Kulkee maata kuin kuningas,
Vaeltaa kuin valtaherra,
Joka vuosi vartotaan
Köyhimpähänkin kotihin?
29. Kun metsään menee, niin kotiin katsoo,
Kun kotiin tulee, niin metsään katsoo?
30. Lentää lintu siivetönnä
Puuhun lehdettömään,
Tuli neitsyt suutoinna,
Syöpi linnun siivettömän.
31. Lyhyt akka lylleröinen,
Pää tasainen talleroinen,
Kaiken kansan syöttelee,
Perehen elättelee?
32. Lyhyt mänty mättähällä,
Mesimöykky männyn päässä?
33. Piimä kaatui pirtin päälle,
Rasva lattiaan tipahti,
Ei lähde vuolten vuolimella,
Eikä luudalla la'asten?
34. Mioletön, kioletön,
Kaikille totuuden sanoo?
35. Mies musta, nenä nykerä,
Pantu vuoren vartiaksi
Rahakirstun paimeneksi?
36. Musta lintu, punaisia munia hautoo?
37. Ken vieraalle tupaan tullessa irvistää?
38. Neljä oritta tallissa,
Viides käypi ympäritse?
39. Näet veljesi, kättä koukkaa,
Ei tule puheille?
40. Omiaan on pirtti täynnä,

- Eikä tunne puoliakaan?
41. Pikku lintu, liinahäntä,
Läpi seinän lentelee?
 42. Päivillä lihaa ja verta täynnä, öillä tyhjänä?
 43. Kuolleet kotihin tuotiin,
Varas puuhun hirtettiin,
Tie kumohon kaadettiin?
 44. Tiainen tikun nenässä,
Ruotsiksi ruikuttaa?
 45. Vaippa ilmassa kudottu,
Tänne helmat hepsasevat?
 46. Valkia pelto,
Siemenet mustat,
Kylvää ken taitaa?
 47. Äiti lapsiansa imee?
 48. Tie uupui, hete janostui,
Leipä nälkää näkee?

Arvoitusten selitykset.

1 Päiväpaiste, kuutama. — 2 Taikina pytyssä eli tiinussa. — 3 Ihmisellä vatsa, suu ja hiusket, — 4 Kartta, hakilla, riivi-rauta. — 5 Nimi. — 6 Kuu. — 7 Sormien välit, sormet ja kynnet. — 8 Kipumat tulta iskeissä. — 9 Kenkä eli saapas riisutaan ensin, sitte sukka. — 10 Verkon-paikkaaja reikiä. — 11 Raha-paja, kirjapaino. — 12 Suolat. — 13 Ratsu, ratsastaja, satula. — 14 Tuli pirtissä, savu katolla. — 15 Koski. — 16 Humalistossa seipäät, kyönnökset, lehdet ja humalakävyt. — 17 Sanoma. — 18 Soutuvene. — 19 Kuu ja aurinko taivaalla. — 20 Silmät, ju-min keko on pää. — 21 Ovipielet, kynys ja ovi. — 32 Soutaja ja vene. — 23 Turan lämmiin. — 34 Riihi. — 25 Päiväpaiste, kuutama. — 26 Tulikipuna. — 27 Ruokapöytä. — 28 Joulun, pääsiäinen, kekri. — 29 Kivies eli kuokka olalla. — 30 Kaste eli kuura ja päiväpaiste. — 31 Jauhosaikki. — 32 Muurain, lakka suolla. — 33 Päiväpaiste, kuutama. — 34 Puntari, mitta. — 35 Luikon aavin. — 36 Pata tulella. — 37 Seinärrako. — 38 Sukka-tikut, sukka-varaat. — 39 Varjonsa näkee. — 40 Askelten jälkia. — 41 Neula ja rihma. — 42 Kenkä, lakki. — 43 Kalat, nuotta ja vene. — 44 Valkia paressä. — 45 Pilvet ja sade. — 46 Paperi, muste ja kirjoittaminen. — 47 Meri eli järvi jokia. — 48 Vapahataja.

82. Kansanuskko ja taikauskko.

Suurten erämaiden yksinäisyys on voimallisesti vaikuttanut kansan mielikuvatukseseen. Metsät, vuoret, vedet, kosket, talven pitkä pimeys, kesän pitkä valo, kaikki tämä on viehättänyt kansan mielen ihmeellisyyden puoleen, ja sen taikauslaitto on kauan ollut mainiona muiden kansain seassa.

Taikain uskominen on muisto pakanuuden ajasta. Silloin luultiin kaikilla kappaleilla luonnossa olevan hengen ja ihmisen sanansa voimalla hallitsevan kaikki elävät. Jos siis joku tiesi oikeat sanat, voi hän niillä nostaa tahi parantaa tauteja, lumoa myrskyjä, löytää kätkeytyjä aarteita, ennustaa tulevia asioita ja muuta lisäksi.

Jäännöksiä tästä luulosta on vielä monessa paikassa jällellä. Tietäjiä, noitamiehiä ja noitavaimoja pitävät tyhmit oppimattomat ihmiset arvossa ja etsivät niitä pitkiltä matkoilta. Jota etempänä ne ovat, sitä suurempi on heidän arvonsa. Etelä-Suomessa pidetään Hämeen puolen kansaa noitakeinoja taitavana; Hämeessä kysytään Pohjalaisilta neuvoa. Eteläisessä Pohjanmaassa haetaan neuvoa pohjaispuolen Pohjanmaan asukkailta, ja nämä pitävät taas Lappalaisia kaikista noidista parhaina. Usein pettävät nämä noidat heikkouskoisia; usein uskovat he itseki omia noitumisiinsa. He ottavat hyvän makson ja vaativat hyvän hoidon, ovat kateelliset taidoistaan, eivätkä mielellään opeta niitä muille, kuin lapsilleen. He käyttävät monellaisia noitakeinoja, mutta loihtusanat ovat tehoisimmat ja ilman niitä ei voida mitään toimittaa. Jos joku tahtoo kirjoittaa näitä loihturunoja, jättää noita kaksi eli kolme sanaa pois, sillä loihtumisen luullaan silloin kadottaneen voimansa.

Se on varsinkin lääkkeitä varten kuin loihtusanoja ja loihtumista käytetään. Varsinkin täytyy tietää kivun synty. Jos sairas on saanut haavan terävästä raudasta, pitää tietää raudan synty. Jos hän on polttanut itseänsä, täytyy

tietää tulen synty. Jos häntä on purrut karhu, susi, koira, kärke eli ampiainen, täytyy tietää näiden synty. Jos se on tavallinen sisäinen vika, selittää tietäjä loihtheissaan taudin nimen ja syntymisen, sen vanhemmat, sisaret ja veljet. Jos se on erinomainen vika, arvaa hän sen vihollisen pane-maksi tahi muista syistä syntyneeksi. Jos ei tämä auta, lukee hän ne neljä alkuainetta (elementtiä), sillä jostakusta näitä on taudin täytynyt saada alkunsa. Tämä osa loih-te-mista kutsutaan synnynsanoiksi, ja näiden perästä seu-raavat lääkityssanat. Tietäjä nuhtelee tautia kovilla sanoilla, manaa häntä ottamaan pois kipunsa ja pakenemaan itäiseen korpeen, kovaan koskeen, tahi pohjattomaan suo-hon, ja sitte luvataan hevonen matkalle. Jos tauti ei ota totellakseen, uhkaa tietäjä valittaa sen vanhemmille, ja jos se on jonkun vihollisen lähettämä, uhataan tälle kovinta rangaistusta. Jos tauti ei sittenkään tottele, loihdetaan pakkosanat, jotka sisältävät kovimmat uhkaukset, ja sen jälkeen käsketään mehiläisen lentämään ylitse meren yhdek-sän noutamaan lääkkeitä; mutta jos eivät pakkosanatkaan auta, silloin on tauti Jumalan lähettämä, ja sitä ei saata ihmisten voima parantaa.

Muoin luultiin Kipuvuoren olevan ylhäällä pohjassa Keminjoen rannalla. Vuoren keskustasta nousi ylös korkea kukkula; kukkulan laella oli pienoinen tupa, tuvassa lähde, lähteessä maksankarvainen kivi ja kivessä yhdeksää syltä syvä reikä. Tähän reikään manattiin kivut. Kuoleman kolme tytärtä, Kivutar, Tuonetar ja Äkäätär ottivat, kipu-kintahat kädessä, net vastaan, keräelivät net kuparikauhoi-hin, puhdistivat, puohtivat ja seuuloivat net, ja sitte pais-tettiin ja keitettiin kivut rautapannussa, siksi kuin ne viimein kaadettiin reikään. Luulo oli se, etteivät kivut voi-neet vuoressa vahingoittaa viatointa.

„Ei kivi kipuja itke,
Paasi vaivoja valita“.

Muutkin, jotka eivät tahdo olla tietäjinä, käyttävät kaikellaisia noitakeinoja, suojellakseen itseään tahi karjaansa pahojen henkien vaikutusta vastaan. Moni uskoo olevan kotihaltioita ja metsänhaltioita. Harvat ovat maassamme ne vuoret ja järvet, joissa ei sanota nähdyn haltioita. Mutta sen sijaan, että nyt puhua sellaisesta taikauskosta, joka on esi-isiltämme saatua perintöä ja on alinomaa häviämässä, tulee meidän muistaa niitä kauniita valkeita, jotka monissa paikoissa Suomessa palavat Juhannusyönä kukkuloilla. Moni ei tiedä, että nämä viattomat juhannuskokot ovat vielä muistona pakanallisesta aurinko-jumalasta, samasta, joka raamatussa nimitetään Baaliksi. Meidän pakanallisilla esi-isillämme oli tapana viettää hänen juhlaansa sillä ajalla vuottaa, kun aurinko seisoi korkeimmallaan taivaalla. Nykyään tiedämme me, että aurinko on ainoastaan Jumalan luoma kappale, ja riemuitessamme valkian paisteella valosana juhannusyönä, emme me rukoile enää Baalia, vaan ylistämme Jumalata, Luojaamme, joka niin ihmeellisesti kunnistaa luonnon ihanimpaan pukuun.

83. Karjalaisista.

Suomen kansa on puun kaltainen, joka levittää juuriansa maahan. Suurimmat ja voimallisimmat juuret ovat kaksi heimolaista, mutta kauan erillään ollutta kansakuntaa, jotka nyt ovat yhdistyneinä, nimittäin Karjalaiset ja Hämäläiset. Nämä ovat jakaneet maan välillään, niin että Karjalaiset asuvat idässä, kaakkoisessa ja pohjais-Suomessa, mutta Hämäläiset länsi- ja etelä-Suomessa. Muinoin oli paljon riitaa näiden kansain välillä, mutta nyt ovat ne kauan eläneet

rauhassa toistensa vieressä, kuitenkin luopumatta visseistä erilaisuuksistaan, joista he helposti voidaan tuntea.

Karjalainen on solakka-ruumiinen, hänellä on ruskea, kähärä tukka ja elävät, siniset silmät. Hämäläisen rinnalla on Karjalainen enemmän avomielinen, ystävällinen, liikkuva ja toimelias, mutta myöskin enemmän puhelias, kerskaavainen, utelias ja pikavihainen. Matkustukset ja kauppa ovat hänelle mieluisia, hän kulkee pitkiä matkoja omassa maassaan ja viepi tavaroitaan Wenäjälle. Hän on hellätuntoinen; pian tulee hän surulliseksi ja pian taas iloiseksi; hän rakastaa leikkiä ja kauniita lauluja, joita hänen omat lauluniekkansa tekevät. Siksi on hänen maassaan tavattu kauniimmat laulut, jotka hän on talleltanut muistossa aina esiin ajasta.

Karjalaisella on sukunimensä ja hänen talollansa, jossa monta asuu isossa tuvassa, on nimi suvun mukaan. En-

tisten sotain jälkeen on niin erilaista väkeä muuttanut Karjalaan, ettei väki yhdessä kylässä ole likimmäisen naapurikylän väen kanssa yhtäläistä. Koko eteläpuoli Wiipurin lääniä on kirjavia sekoitusta vanhemmasta väestä Äyrämöisistä ja sittemmin muuttaneista Savakoista. Nämä kahdellaiset asukkaat ovat aina näihin asti olleet eroitettuina erilaisen vaatteiden parren kautta toisistaan, ja kun joku nainen Äyrämöisistä menee naimisiin Savakkoin sukuun, tahi päin vastoin, sovitaan jo edeltäkäs tarkkaan minkälaista vaateenpartta nuori vaimo tulee kantamaan. Jääsken pitäjään väen kaunis puku on taas kokonaan toinen ja tunnetaan naisten selkäpuolella riippuvasta pitkästä valkeasta päähuvista. Edellä oleva kuva on otettu Jääskestä. Mies röijyssä valkeassa takissaan ja vaimo lyhyessä valkeassa jakussa, kaitaisessa esiliinassa, rantuisessa hameessa ja valkeassa, päässä olevassa hunnussa, kohtaavat maantiellä tutun, joka ajaa nelipyöräisiä kuormakärrijään Pietariin. Siellä on Karjalaisten alinomainen markkinatori. Siellä ansaitsee hän rahaa, vieläpä pienillä kivilläkin, ja helposti, kuin raha on tullut, se taas meneekin. Sillä Karjalaiset ovat iloista ja aulia väkeä, joka mielellään itse elää hyvästi ja mielellään tarjoaa sekä antaa toisellekin. „Kun leipä on kaikki, syödään vehnäistä“. Etelä-Karjalassa leipoo emäntä joka päivä lämmintä leipää, mutta köyhässä pohjais-Karjalassa kelpaa kovakin leipä, johonka katovuosina täytyy sekoittaa petäjäisjauhoja.

Karjalainen on juurikuin päivänpuoli Suomen kansasta: avomielinen, kohtelias, vilkas ja kevytmielinen, helposti ohjattava ja helposti eksytetty, herkkäuskoinen kuin lapsi, ei kuitenkaan ilman Suomalaisen itsepintaisuutta, mutta herkäs oppimaan ja varustettu lahjoilla, jotka ainoastaan tarvitsevat hyvää kasvatusta, joka asettaisi hänet kansansa parhaiden sekaan.

84. Savolaisista.

Savolaiset ovat samaa kansakuntaa kuin Karjalaisetkin, mutta ovat aikaisemmin asettauneet asumaan Saiman vesien luokse ja täten tulleet erilaisiksi tavoilleen ja luonteelleen. Mutta kun Karjalaiset ovat kärsineet paljon rasitusta suurien hovien herroilta ja ovat tulleet siitä välistä liian nöyriksi, ovat Savolaiset pääsneet varakkaammiksi, enemmän omavaltaisiksi, saaneet itseluottamusta, joka välistä tekee heidät pöyhkeöiksi, joka kuitenkin ei ole ilman arvoisuutta. Savolainen niinkuin tiedonhaluinen ja hyväpäinen kuuluu enimmänsiivstyneiden joukkoon maakansassa; hänen itäsuomalainen kielimurteensa on levennyt aina Lappeenrannasta likelle Kajaania. Varakkaimmissa pitäjissä Kuopion ympärillä osoittavat yltäkylläisyyttä hopea, silkki, ryydit, viinit, sikarrit, joita ei niin muualla tavata Suomen talon-

pojan tuvassa. Vanhat tavat ovat näissä tienoissa paljo muuttuneet, siitä asti kuin höyryalukset alkoivat savuta kaikilla vesillä, ja uusi aika on tuonut muassaan pahaakin hyvän kanssa. Kaukaisemmissa osissa Savonmaata asuu yksinkertaisempaa kansaa yksinäisissä taloissa kaskimäkien välissä.

Savolainen on ymmärtävämpi ja omaa etuansa enemmän katsova mies, kuin hyväntahtoinen Karjalainen. Hänen kauppansa onnistuu tavallisesti paremmin, ja hän nau-

raa naapurilleen, jotka päivässä syövät enemmän, kuin he ovat vuodessa ansainneet.

Paitsi kasken viljelystä ja metsän hakkuuta käyttävät Savolaiset enimmäen aikansa hevoisten ja karjan hoitoon. Heidän hevosensa ovat parhaimpia juoksijoita maassa; heidän lehmänsä antavat heille niin paljon voita, että he vievät sitä monta tuhatta leiviskää vuodessa ulos. Siksi panemme tähän kuvan ahkerasta Savon neidosta, joka kirnuaa voita. Hän on ujo näyttämään itseään yksinkertaisessa työpuvussaan, juurikuin hän tahtoi sanoa meille: minä en ole niin köyhä, kuin tässä näyn, minulla on monta kauniimpata sunnuntaihametta, huivia ja vyöliinaa tallessa aitassamme. Me vastaamme hänelle: elä huolehdi puvustasi, siinä ahkerassa työssäsi vanhan voikirnun ääressä! Yksinkertaisuus ja ahkeruus ovat sinun parhaimmat kaunistuksesi; ainoastaan työ tekee meidät kaikki rikkaiksi, ainoastaan jumalanpelko, kainous ja hiljaiset, kodilliset hyvät avut tekevät Suomen neidon kotinsa aarteeksi ja synnyinmaansa arvolliseksi tyttäreksi.

85. Raksi runoseppää.

Kansankielessä puhutaan runojen sepittämisestä. Niinkuin seppä takoo tulikuumaa rautaa tarpeelliseksi kaluiksi, niin sepittää laulaja palavia ajatuksiaan sanoiksi ja soitannoksi.

Savonmaa on uusien runoseppien oikea kotopaikka. Vanhojen kansalaulujen siassa, jotka alinomaa jäävät unohtuksiin, laulaa nyt kansa uudempia lauluja, vähemmän yksinkertaisia ja hartaita, mutta usein älykkäitä ja somia. Tässä puhumme kahdesta uudemmasta runoniekasta.

Paavo Korhonen oli nuori talonpojan poika Rautalammin pitäjässä, kun hän otti tehdäkseen älykkään herjauslaulun erästä nimismiehestä, joka otti lahjoja talonpojilta ja antoi niiden keittää luvattomasti paloviinaa. Laulu tuli tutuksi ja huvitti monta. Korhonen noudettiin häihin ja muihin pitoihin, välistä pitkien matkojen päähän, laulaan vieraille. Ja hän lauloi sukkelalla kielellä, hän lauloi välistä päiväkaudet, välistä pitkältä öitäkin, milloin surullisia, milloin lystillisiä lauluja. Hän lauloi uudesta kirkosta, hyvästä vuodentulosta, kovasta katovuodesta; kauniista, mutta ylenkatsotusta Suomenkielestä ja vielä monesta muusta, jota kansa ymmärsi ja joka meni sen sydämeen. Jälkeenpäin sattui, että hän kirjoitti ylös mitä hän oli laulanut, tahi kirjoittivat muut hänen laulunsa muistista, ja monta kopiata niistä leveni maakuntiin. Korhonen itse ei tietänyt kuinka monta laulua hän oli sepittänyt, hän arveli vaan että niistä kyllä täytyis isokin kirstu. Itse sanoi hän miettineensä parhaat laulunsa yksinäisillä metsämatkoilla ja kalassa kulkeissansa, ja silloin kirjoitti hän välistä kottiin tultuaan mitä hän oli sepittänyt. Monta laulua ei tullut kirjoitetuksi, toiset hävisivät kopioineen, ja ainoastaan pienempi osa on niistä painettu.

Paavon isän kuoltua peri hän maatilan, mutta hänestä oli mieluisempi vapaa kulku-elämä, ja hän jätti maan nuoremalle veljelleen. Hänen vanha äitinsä suri poikansa huikentelevaisuutta; mutta hän rakasti hyvin äitiänsä ja antoi hänelle kaikki rahat, jotka hän ansaitsi. Kuolleesta sisarestaan kirjoitti hän kauniin jälkimuiston.

Vielä vanhanakin miehenä ollessaan kulki Paavo Korhonen mielellään yksinään järvellä. Eräänä syysaamuna lokakuussa v. 1840 löydettiin hän kuolleena veneessään ei kaukana kotirannastaan. Hän oli silloin 65 vuoden vanha; rannan koivut ja järven aallot olivat nähneet hänen kuolevan.

Suonenjoen pitäjäässä asui kestikievari nimeltä Pentti Lyytinen. Niinkuin Korhonenkin, oli myös Lyytinen alhainen, oppimaton mies, joka löysi hupansa lukemisessa ja omin päinsä hankki itselleen oppeja. Mutta niinkuin Korhosesta ei ollut maanviljelijäksi, niin ei Lyytinenkään kel-

vannut kestikievariksi, vaikka hän oli siinä toimessa 64 vuotta. Hänestä oli hupaista kulkea ympäriinsä ja ennen haastella kaikkien matkustavien kanssa, kuin hoitaa hevoisia ja kyytejä. Hänkin lauloi monta mieleistä laulua, jotka hän sitte kirjoitti ylös ja jotka kopioina kulkivat kansan sekaan. Hän lauloi kirkosta ja taloista, pelloista, ajan pikaisesta juoksusta, työmiehen kunniasta ja laiskan hullutuksista. Ja niin tuli hänestä vanha ja harmaapäinen ukko, kun hänen laulunsa vielä elivät nuorina kansan suussa. Helmikuussa vuonna 1871 lopetti hän elämänsä, 88 vuoden vanhana.

Maalari Ekman on kuvannut tuvan Savossa, jonka tässä näemme. Siinä on iso takka, jossa talon tytär keittää puuroa puolipäiväiseksi. Siinä on luuta, vesisaavi, sänky esi-riippuneen, leipävartaat katossa, hylly, pöytä, seinäkaappi. Aurinko paistaa pienestä akkunasta sisälle. Pentti Lyytinen istuu pöydän päässä ja laulaa laulun, jonka hän on muistosta kirjoittanut. Talon isäntä ja emäntä kuuntelevat laulua, itse nuori vaimokin lieden luona kääntyy sinnepäin, ja ainoastaan pieni lapsi on nukkunut mummon syliin.

86. Hämäläisistä.

Kaikki lauhkeus; selvyys ja vilpittömyys, jota mahdollisesti voidaan havaita Suomen luonteessa, on perintöä Karjalaisista; kaikki yksivakaisuus, hiljaisuus ja jurous kansassamme on erinomattain Hämäläisistä perittyä. On se varsin kummallista, että Jumala on pannut nämät kaksi erilaista kansakuntaa niin likitysten toisiaan, että toinen täyttäisi toisensa vajavuutta. Ja jos Jumala ei olisi asettanut virkeäluontoisempia ja huikentelevaisempia Karjalaisia itään Wenäjätä vastaan, kun hän asetti jurot ja jäykät Hämäläiset länteen Ruotsia vastaan, niin olisi totisesti nyt paljo maassamme toisin.

Hämäläinen on enemmän roteva, kankea ja hartiakas, enemmän kestävä, juro ja jäykkä, kuin hänen veljensä Karjalainen. Hänellä on suurempi tukka, usein ruskea, välistä pellavan karvainen; silmät ovat pienet ja harmaat tahi vaalean siniset; muoto on leveämpi, iho harmaampi, näkö tyylympi. Hämäläinen on myös enemmän hiljainen ja vakaa-mielinen mies, pitkälle ajatteleva ja itsepintainen, hidas vihastumaan ja hidas suomaan anteeksi. Hänen uppiniskai-

sessä luonnossaan on paljo uskollisuutta, paljo auttavaisuutta, paljo kärsivällisyyttä. Hän ottaa hyvän ja pahan päivän vastaan samalla järkähtämättömällä mielellä.

Hämäläinen on oikea kivien vääntäjä, joka on hakanut puumerkkinsä useaan kansassamme. Kestävämpää miestä ei ole helppo löytää, kun hän on kerran ryhtynyt johonkin, eikä hitaampaakaan, kun hänen päähänsä on pistänyt olla mitään tekemättä. Jos ei hänellä olekaan mitään sitä vastaan että elää hyvästi pidoissa, tahi sunnuntaina ajaa komeasti vasta maalatuissa kääsyissään, on hän sillä välillä kohtalaisin kansansa seassa. Kesän aikana, vaetetettuna karkeaan mekkoonsa ollessaan ulkona työssä päivän koitosta myöhäiseen iltaan asti, tyytyy hän puolikypseen talkkunaansa keitetyistä ohra- ja kaura-jauhoista, joita hän sekoittaa maittoon tuohisessa. Hän asuu yhdessä suurissa kylissä, aina siitä ajasta asti, kun hänen täytyi varjella itseään vihollisten rynnistyksiä vastaan, ja on niin huolellinen pellostaan, että hän panee tunkion keskelle kartanoansa. Hän pitää hyödyllistä ja kaunista samana asiana, ja vaikka hän ei pidä lauluja ja lystillisen viulun soittoa pahana, ei ole kuitenkaan luonto tehnyt häntä laulajaksi eikä viulun soittajaksi. Samoin ovat hänestä mieluisia sadutkin ja sananlaskut, joita muut kertovat, mutta itse on hän unhottanut useimmat, joita hänen isänsä on kertonut. Hän itse on kuin vanha satu: sellainen hän nyt on, sellainen on hän ollut monta sataa vuotta.

Se on lisättävä, että se oikea vanha Hämeen luonto on nykyään järeällä ainoastaan Hämeen sisällä ja pohjaisissa osissa. Etempänä lännessä ja etelässä päin on Hämäläiskansa tullut vilkkaammaksi ja toimeliaammaksi sekä taipuvammaksi uuden ajan ja naapuriansa vaikutuksiin. Etelä-Hämeessä, pohjais-Uudessa-maassa ja Satakunnan sisällä tunnetaan vielä jotakin kansan sukuperästä; mutta Varsinais-Suomessa, länsi-rannikolla ja etelä-Pohjanmaalla on Hämäläinen

niin uudestaan muodostunut, ettei hänessä ole paljoa muuta jälillä alkuluonteestaan, kuin yleiset merkit, jotka hän on painanut kansaansa.

Kuva osoittaa hämäläisen neidon Akaan pitäjältä. Hän seisoo tässä niinkuin Savonkin neito yksinkertaisessa joka-aikaisessa puvussaan kaitaisine hameineen, pitkine vyöliinoineen ja vaaleapohjaisine, viheriärantuisine pumpulihuivineen. Hän harjaa pellaviaan, kummeksien katsoessaan kaikkia vieraita, jotka tässä katselevat häntä. Hänellä ei ole aikaa

keskeyttää työtään; pellavamaa on hänen peltonsa ja niittynsä, ja talvella lähetetään monta kaunista kellahtavata pellava-leiviskätä Tampereelle, siellä suuressa tehtaassa kehrättäväksi ja kudottavaksi.

87. Mestari-ampuja Martti Ritunen.

Suomalaiset ovat aina pitäneet miehen työnä tappaa väkeviä petoja. Siksi ovat he pitäneet karhua suuressa kunniassa, niinkuin ainakin arvollista vastustajata, ja kun karhu kaadetaan, on metsästäjillä tapana viettää komeasti hänen peijaisiaan. Kuollutta karhua tervehdittiin vanhoissa lauluissa hellimmillä lempinimillä: metsän-kulta ja hopea, metsän-omena, metsän kaunis mesikämmen. Ja metsästäjät

lauloivat pidoissa hänen syntyänsä, hänen urotöitänsä ja kunniallista kuolemaansa.

Kitusen maalla Wirtaassa, Pohjanmaan rajalla, oli eräällä talonpojalla kuusi poikaa. Viisi oli isoa ja voimakasta, jonka vuoksi ne seurasivat isäänsä työssä, mutta vanhin, jonka nimi oli Martti, oli lapsena pieni ja heikko. Hän sai olla omassa vallassaan, kulkea pyssy olalla metsässä ja ampua metsoja, teeriä ja pyitä, joita muut mielellään söivät. Tästä tottui Martti sukkelaksi, tarkkasilmäiseksi, vakavakätiseksi ja rohkeamieliseksi pyssymieheksi. Eräänä aamuna myöhään syksyllä, kun hän oli kuudentoista vuotias, kohtasi hän yhtäkkiä ison karhun polulla metsässä. Talviunelias karhu, joka ei ollenkaan pitänyt hoikkaa poikaa kunniaassa, tuli karjuen kahdella jalalla häntä vastaan, juuri kuin hän olisi mielinyt sanoa: pois tieltä poika-kääpiö. Tämä Marttia vihastutti. Hän ojensi tarkan luotipyssynsä, ja pyssy paukahti, — karhu hyppäsi, sydämessä haavoitettuna, kyllä kolme kyynärätä korkealle hirmuisesti karjuen, jonka perästä hän kaatui kuolleena maahan. Nyt vasta peljästyivät Martti ja kiipesi ylös puuhun; mutta karhu makasi siinä, mihin hän oli kaatunut, ja hengästyksissään juoksi poika taloon ilmoittamaan tapausta. Siellä ei tahtonut ensin kukaan uskoa häntä; kuitenkin sai hän isänsä hevosen ja reen. Suurella vaivalla vedätti hän raskaan otuksen metsästä kotiin, ja siitä päivästä asti kutsuttiin pientä Marttia „urholliseksi pojaksi“.

Martti Kitunen tuli kohta siitä kuuluisaksi, että hän oli mestari-ampuja ja paras pyssyseppä kotitienoillaan. Hänen metsästyskeinoistaan tulisi kokonainen kirja. Kerran hiihti hän metsoin ampumakeinolla aina Keuruulle asti ja kuuli, että siellä Liukon korvessa oli karhuja. Oli maaliskuu. Martti otti kanssansa kaksi kumppania, ja eräs ukko oli oppaana. Mutta tie oli pitkä, ukko väsyi, kääntyi takasi ja nauroi sellaisille hupsuille, jotka ottivat nähdäk-

seen tarpeetonta vaivaa. Ei pitkältä tästä tulivat nämä kolme pyssymiestä karhun pesälle ja näkivät kolme aika isoa kontiota maata mötköttävän siinä. Heti pidettiin sotaneuvoa: jokainen mies otti karhun osalleen. Martti ampui yhden ja vielä seitsemän poikaa, kumppanit kaatoivat ne toiset, ja toisena päivänä vedettiin kymmenen kuollutta karhua Liukon taloon. Nytpä ei ukko enää nauranutkaan; hän piti nyt täydellä todella Kitusen tietäjänä.

Karhu tavastui usein tervehtimään talonpoikain halmeita ja syömään niissä kypsyvää ruista. Martti tahtoi mielellään nähdä tätä karhun keinoa ja kiipesi eräänä kesä-iltana ylös pitkään petäjään halmeen vieressä. Karhu tulikin tapansa mukaan, nuuski ensin varovasti ympäriinsä, mutta ei löytänyt luulonalaisia jälkiä ja meni rukiin keskelle. Martti laskeusi alas puusta, hiipi hiljaa karhun jälessä ja lähätti kaksi kuulaa karhun selkään. Karjuen hyppäsi karhu ylös, Martti heittäysi maahan pitkäkseen, kontio juoksi hänen ylitsensä ilman pysähtymättä. Seuraavana päivänä löydettiin kontio pahasti haavoitettuna metsässä ja tuli pyytäjän saaliiksi.

Martti Kitunen ampui karhuja myös lavalta. Sellainen rakennetaan metsään likelle sitä paikkaa, jossa karhu on kaatanut jonkun lehmän, sillä kontio tulee mielellään kolmantena yönä takasi syömään paistiaan useina atrioina. Silloin asettaupi kaksi pyssymiestä vahtiin lavalle, kun kolmas kävelee pois tervapohjaisilla kengillä. Sillä karhu on niin viisas, että hän pitää luuloa kaikista askeleista, jotka tulevat paikalle, mutta kun hän näkee muita askeleita menevän pois paikalta, luulee hän olevansa vaaratta. Ja sitte saapi hän kohta luotia turkkiinsa. Muutoin kantaa hän kuolleen lehmän suohon, kaivaa kuopan ja talleltaa paistinsa toiseen kertaan suossa.

Sota karhuja vastaan ei ollut suuritta vaaroittaan, ja kolme kertaa haavoitettiin Kitunen pahasti. Ensimmäisellä

kerralla löi karhu hänen kumoon lumihankeen ja puri häntä päähän, siksi että Kitunen sai veitsensä laukustaan ja surmasi sillä vihollisensa. Toisella kerralla kiipesi hän ylös puuhun, mutta karhu veti häntä jalasta ja purekseli hänen jalkojansa. Siinä putosi Kitunen suoraan karhun selkään, tarttui turkkiin ja karjasi: marssi! Tästä säikähti karhu niin, että hän laukkasi ratsastajansa kanssa metsään, mutta Kitunen hyppäsi selästä maahan, ja muutamain hetkien perästä kaatui karhu veljein kuulista. Kolmannella kerralla ei ottanut Kitusen pyssy tulta, kun karhu hyökkäsi ulos pesästään. Kitunen löi häntä pyssyn perällä korvalle, mutta kun tästä ei ollut apua, pisti hän oikean kätensä karhun avonaiseen kurkkuun. Karhu puri käden pahaksi, mutta hätäytyi ja toiset pyytäjät ampuivat hänen.

Martti Kitunen ampui 74 vuoden vanhana viimeisen karhunsä Laukkaassa. Hän oli silloin kaatanut yhteensä

198 täysikasvuista karhua, paitsi niin monta karhunpoikaa, ettei hän niiden lukuakaan muistanut. Nyt jo niin vanhana, ettei hän enään nähnyt tarkkaan tähdätä, eli hän vielä 11 vuotta maanviljelijänä ja kalastajana hyvällä maatilallaan Wirtaassa ja kuoli vuonna 1833, liki 86 vuoden vanhana. Tämä mainio mestari-ampuja oli lempeäluontoinen, ilomielinen ja jumalinen mies, erinomaisen kohtuullinen ja työhön ahkera, kaikkien suosittu, jotka hänen tunsivat. Hän oli elänyt onnellisena 60 vuotta vaimonsa kanssa ja kiikutteli lastensa lastenlapsia juurikuin karhunpoikia polvillaan.

Kuva osottaa karhun pyytöä talvella. Koira on ajanut kaksi karhua pesästä, joka on oikealla puolella, ja toinen hyökää pyytäjään päälle. Tässä tarvitaan ne omaisuudet, jotka tekivät Martti Kitusen mainioksi: tarkka silmä, vakaa käsi ja rohkea mieli.

88. Suomenmaan ruotsalaisista asukkaista.

Eivät kaikki meidän maamme pojat ja tyttäret ole sukuisin Karjalaisista ja Hämäläisistä. Kun me matkustamme pitkin Suomen eteläisiä ja läntisiä rannikoita, tahi kun me purjehdimme ulos saaristoihin, näemme me toiset asukkaat, jotka puhuvat toista kieltä ja erkaavat tavoissa ja luonnossa suomalaisista asukkaista. Nämä rannikko-asukkaat ovat sukuisin Ruotsista ja puhuvat ruotsalaista kieltänsä, niinkuin muutamat suomalaista sukuperää Ruotsissa puhuvat suomalaista kieltään. Mutta kun he ovat muuttaneet tänne jo kaukaisina muinais-aikoina ja sitte monta vuosisataa eläneet ja taistelleet Suomen muiden asukasten vieressä; kun he rakastavat maatamme ja tunnustavat maamme omaksi isänmaakseen eivätkä ollenkaan tahdo enää erkauda tästä, ovat he kasvaneet kiini Suomen kansaan ja ovat tässä mielessä

Suomalaisia, niinkuin me kaikki. Ne ovat henkineen ja sieluineen meidän, ja mitä kieltä tahansa suu puhuu, on täällä ainoastaan yksi kansa yhdellä sydämellä isänmaata varten.

Entisinä aikoina ovat meidän maamme ruotsalaiset asukkaat olleet taitavammat, kuin suomalaiset asukkaat, ja siksi pitäneet itsiään jotakin parempina. Sillä Ruotsi on vallinnut Suomea, ei ainoastaan suuremmalla vallallaan, vaan vielä enemmän aikuisemmalla ja pitemmälle ennättäneellä sivistyksellä. Nyt, Suomen ei enää ollessa Ruotsin kanssa yhteydessä, on paljon toisella tavalla. Nyt kasvaa suomalainen väestö vuosittain opeissa, ja nyt ovat kaikki toistensa vertaiset.

Ruotsalainen väestö Suomessa erkaupi välissä asuvasta suomalaisesta väestöstä kolmeen piiriin: Aalanti saaristoi-neen, etelä-Uusmaa ja etelä-Pohjanmaa. Aikaisimmin, eli enemmän kuin tuhat vuotta sitten, muuttivat Aalantilaiset saarilleen ja levenivät yhdelle osalle Turun saaristoa. Uusmaalaiset muuttivat tänne eri ajoilla Ruotsista, muutamat tuhat ajastaikaa sitten, toiset myöhemmin. Ruotsalaiset Pohjalaiset muuttivat kuusi tahi seitsemän sataa vuotta takasipäin kaitaisten merensalmien poikki Suomen rannikolle. Ei kukaan muista enää milloin kaikki nämä muuttamiset ovat tapahtuneet; mutta ainoastaan se tiedetään, että sittemmin on muutoksia toistamiseen tapahtunut sotain, ruttojen ja nälkävuosien tähden, niin että nyt kuulee puhuttavan ruotsia siellä, missä ennen suomea puhuttiin, ja suomea siellä, missä ennen puhuttiin ruotsia.

Nämä rannikkotienoot ovat tiheästi asutuita ja hyvästi viljeltyjä. Niiden ruotsalainen väestö on liikkuvampaa, malttamattomampaa, epävakaisempaa, kuin suomalainen väestö; sukkelampaa päätöksissään, ripeämpää käytöksissään. Samassa on se myös saanut jotakin suomalaisen väestön vaka-vuudesta ja tullut tavoissaan toisellaiseksi kansaksi, kuin Ruotsalaiset ovat Ruotsissa. Sen kiihoittava voima on pan-

nut suomalaisen väestön enempään liikkeeseen, ja molemmat naapurit ovat oppineet jotakin toisistaan.

Täällä on paljo eroitusta ruotsalaisen väestön välillä erinäisissä maakunnissa; niinkuin, etteivät asukkaat kahdessa naapuripitäjäässä ole toistensa kanssa yhtäläisiä. Meri on kasvattanut kaikki nämät rannikko-asukkaat merimiehiksi ja kalastajiksi. Aalantilainen on parahin kauppamies, Uus-Maalainen on parahin maanviljelijä, Pohjalainen on parahin salvumies näistä kolmesta. Aalantilainen viettää puolet aikojansa matkoilla merellä; Pohjalainen kulkee ympäriinsä työnansiolla aina Wenäjällä ja Wirossa; Uusmaalainen pysyy kotonaan peltonsa ja nuottansa ääressä. Kaikki kolme ovat enemmän ymmärtäväisiä, kuin hellätuntoisia. Ne laulavat laulujaan nuottien vuoksi eivätkä pidä paljon vaaria sanoista. Kaikki kolme ovat myös arkoja vapaudestaan ja omavaltaisuudestaan: Uusmaalainen vähemmän, kun hän on kuulunut herrashovien alle, Pohjalainen enemmän, kun hän on aina ollut vapaa maanomistaja. Ja ehkä Aalantilainen on varhaimmin muuttanut pois Ruotsista, on hän niistä kolmesta se, joka enimmiten on ruotsalaisen sukuperäisen kansan näköinen, kun hän asuu niin likellä Ruotsia ja niin usein on matkoilla siellä.

89. Ruotsin kielestä.

Noin seitsemän tahi kahdeksansataa vuotta sitten puhuivat Ruotsalaiset, Norjalaiset ja Tanskalaiset samaa kieltä. Tätä kutsuttiin silloin Norränan kieleksi, ja oli likeistä heimoa niille kielille, joita Saksalaiset, Hollantilaiset ja Englantilaiset puhuvat. Sittenkin, kun ne kolme kansaa kauan olivat eläneet erillään tahi olleet sodassa toistensa kanssa, alkoi Tanskan kieli saada pehmeämmän, hennomman

äänen, kun Saksan kieli oli sitä niin lähellä. Ja kun Tanska kauan vallitsi Norjaa, tuli Tanskan ja Norjan kieli likimäärin samaksi kieleksi, kuitenkin että Norjan kieli jäi kovemmaksi. Mutta molemmista näistä erkausi Ruotsin kieli, joka tallelsi vanhan pohjalaisen kovuutensa, ehkä se aikaa voittaen lieventyi karkeudestaan ja tuli sointuvammaksi, kuin se entinen Norrānan kieli oli.

Enemmän kuin kolmesataa vuotta jälkeenpäin käännettiin raamattu ruotsiksi. Silloin oli tämä kieli vielä hyvin kovaa ja kirjoitettiin kummallisilla, epävakaisilla tavuilla. Mutta vähitellen alkoivat kuuluisat runoniekat ja tiedemiehet kirjoittaa ruotsiksi kirjoja, ja silloin muodostui kielikin. Monta vanhaa sanaa jäi unohuksiin, monta uutta sanaa tuli sijaan Franskan, Saksan ja Tanskan kielistä. Herrasväki alkoi puhua sievempää kieltä, kuin talonpojat. Silloin alkoi puhuttava kieli erkauda kirjakielestä, niin ettei kaikkia sanoja puhuta niin, kuin ne kirjoitetaan. Mutta kun muuttamat nyt ovat alkaneet muutella sanain kauan käytettyä kirjoitustapaa, ja tätä ei voida tehdä täydellisesti, on se parempi pitää entinen kirjoitustapa vajavaisuuksineen, kuin panna uusia virhiä vanhain sijaan.

Ruotsin kieli ei ole niin pehmeätä, sujuvata ja somasti sointuvata, kuin esim. Suomenkieli on; mutta se on miehuullista ja voimakasta, se helähtelee kuin teräs kalliota vasten. Kun sitä ovat suuret runoniekat laulaneet, on se tullut niin yleväksi ja loistavaksi, kuin harvat muut kielet ovat. Mutta kun Suomen runoniekat ovat laulaneet ruotsiksi, on heidän kielensä tullut yksinkertaisemmaksi ja harrasmielisemmäksi, juurikuin kuvastukseksi maamme kansasta ja luonnosta. Täällä Suomessa puhutaan Ruotsia enemmän soinnuttomasti, kuin Ruotsissa, ja meistä kuuluu kuin Ruotsalaisella olisi laulava puhunta. Se tulee siitä, että meidän suomalainen korvamme on taipunut toisellaiseen äänenlajiin. Ruotsia puhuessamme teemme me monellaisia vikoja; me sekoitamme

siihen suomalaisia sanoja ja lausetapoja, joita emme itse huomaitse. Silloin nauravat Ruotsalaiset meille. Mutta kun joku sopertaa Suomen kieltä — joka tapahtuu pahemmasti ja useammin — niin Suomalainen ei naura, hän ainoastaan oikaisee vian. Jokainen kansa tekee siinä hyvästi, että se rakastaa kieltänsä ja talleltaa sen puhtaana.

Ruotsalaiset puhuvat kieltänsä monilla erimurteilla. Täällä Suomessa puhuu myös ruotsalainen väestö monessa paikassa niin vanhentunutta kieltä, että muut töintuskin voivat sitä ymmärtää. Tämä tulee siitä, että meidän ruotsalaiset maanmiehemme ovat eläneet niin kauan Ruosista erillään ja talleltaneet muinais-aikaisen puhekielensä, kun tämä Ruotsissa ja ruotsalaisissa kirjoissa on aikain muassa tullut muuttuneeksi.

90. Saariston asukkaat lounaspuolisessa Suomessa.

Aalannin tuhansilla saarilla ja kallioilla aina avaraan saaristoon asti eteläpuolella Turkua asuu ruotsalainen väestö merimiehiä ja kalastajia. He viljelevät jonkun vähän eloa ja potaatia, heillä on hevoisia ja karjaa, he polttavat kalkkia ja tiilejä, vievät laivoilla ulos puita, mutta heidän oikea peltonsa ja niittynsä on meri. Muutamat ovat laivainomistajia, rakentavat suuria laivoja ja purjehtivat vieraihin maihin saaden suuria voittoja. Toiset vievät kuutoillaan ja kaleaseillaan kaloja, halkoja, kalkkia ja paljon muuta Tukholmaan, Turkuun, Helsinkiin ja Rääveliin. Nämä pienet kipparit purjehtivat yhden ja kahden miehen kanssa laivassa enimmite maan näkemisen mukaan tutuilla kulkuveillä, paneuvat vastatuulella ankkuriin kallioiden suojaan, mutta saavat usein päällensä odottamattomat myrskynpuuskat ja tuulenpyörähdykset, jotka syökseivät kallioiden nenissä

heitä vastaan. Toiset elävät koko kesän kalastusveneessään ulkona merellä ja vievät syksyllä suolaisia kaloja ja turskia kaupunkeihin. Miehet, vaimot ja lapset ovat koetelleet merta kaikissa tuulten vaiheissa, heidän kasvonsa eivät vaalistu valkeista aalloista, mutta aikansa vaivoja kärsittyä maakaavat he mielellään ankkurissa rauhassa ja elävät hyvin. Suomen luonteen rauhallisuus tekee heidät kärsivällisiksi ja huolettomiksi oman aikansa hukkaan-menosta. Sellaisia ovat useat meidän rannikko-asukkaista, heidän elämänsä on jakanut kovan työn ja verkallisen levon alaiseksi.

Kotona asuvat he pienissä kylissä tahi yksinäisissä tuvissa, joiden kaikkein päässä on viirinsalko. Ne viettävät joulun ja juhannussyön valvomisen, tanssaavat vahvasti häissä ja syövät vahvasti lukukinkereissä. Nämä länsisuomalaiset saaristolaiset ovat matkoillaan oppineet kohteliaiksi käytöksessään. He vaatettavat itsensä sunnuntaina niinkuin herrasväki ja pitävät mielellään herrasruokia pidoissaan. Saattaa

kuitenkin olla köyhyyttä kyllä väliajoilla, kun kalastaminen ei onnistu; mutta kun pitää olla hyvää, ei silloin säästetä. Talvella kutovat he verkkoa ja nuottaa. Käsitöitä tehdään täällä enemmän kuin Uudella-Maalla ja vaimot kutoivat hyvin, ennen kuin tuli tavaksi ostaa tehtaan kutomia vaatteita.

Kuva osottaa kalaveneen, joka on pantu kiini Aurajoen rantaan likelle Turkuu. On syysilta. Yksi miehistä nukkuu levälleen kiinnitetyn purjeen alla, kun toinen verkalleen nojauneena mastoa vasten polttaa lyhyttä piippuaan. Vaimo levittää yöksi nouttaresua kalanelikkojen päälle, ja pienoinen tyttö odottaa puoleksi nukkuvana iltastaan, päästäkseen sitte nukkumasijalleen, suojaavan purjeen alle.

91. Uusmaalaiset.

Ruotsalaiset Uusmaalaiset ovat osaksi maanviljelijöitä hedelmällisellä maallaan, osaksi kalastajia lahdissaan ja me-

renrannikoilla. Maanviljelijällä on myös nuottansa, niinkuin kalastajallakin peltopalasensa. Kohta pohjais-puolella asuu suomalainen väestö, jolla ovat toisellaiset tavat. Ruotsalainen Uusmaalainen on hyvästi toimeentuleva, ilomielinen, taitava, puhelias, verkallinen. Hän asuu enimmite mataloissa, pieni-akkunaisissa huoneissa, kasvattaa hedelmäpuita akkunoidensa edessä, ja merenryönää on rannassa. Likellä kaupunkia on hän oppinut herrastapoja ja kaupunginhintoja, mutta etempänä maantienoilla on hänellä paljon vanhaa tapaa jäljellä, ehkä ei vanhaa vaatteenpartta. Itäpuolella Helsinkiä oleva väestö erkanee nähtävästi väestöstä länsipuolella Helsinkiä ja puhuu erilaista Ruotsin kielensä muretta.

Keväellä, maalisi- tahi huhtikuussa, menee ranta-asukas täällä niinkuin muuallakin hylkeenpyytöön jälle. Hän vetää silloin vaatteensa päälle valkean paidan, panee päähänsä valkean jänisnahkaisen lakin ja lähenee, vatsallaan kontaten, ulkona jään reunalla olevia arkoja hylkeitä. Hyle kuuntelee, ampuja makaa liikkumatoimna hiljaa. Pah, pyssy paukahtaa, ampuja juoksee luokse ja vetää saaliinsa rautakoukulla ylös, ennenkuin hyle ennättää sukeltaa veteen. Nahka ja rasva maksavat hyvästi, mutta pyytökeino on vaarallista ja vaivaloista. Usein ajelehtaa pyytäjä jääkappalten päällä merelle, usein putoaa hän halkeimeen; välistä on hän viikottain poissa, useiden peninkulmain päässä ulkona merellä. Pohjanmaalla pyydetään hylkeitä harvoilla verkoilla, joihin hän kääreypi, tunnettuaan olevansa kiini. Silloin ei ole helppo nostaa veneeseen sellaista raskasta, elävää otusta, joka välistä saattaa painaa aina 15 leiviskää ja joka urhollisesti varjelee itseään terävillä hampaillaan.

Uusmaalaisesta ovat lystilliset sadut mieluisia. Hänen kertomuksensa Bemböleläisistä ovat hyvin yhtäläisiä, kun jo tunnemme Hölmöläisistä. Se oli Bembölen hierimellä kuin puuroa hierottiin järvestä. Bemböleläiset pitivät suo-

lat kalliina ostaa kaupungista ja päättivät säästäväisyyden tähden kylvää net peltoon. Kun pelto piti karhita, tekivät he lujat parit ja panivat hevosen seisomaan niille, ettei se polkesi siementä. Neljä miestä kantoi näin hevosen ympäri pellon ja veti karhin perässään. Kun sitte keltakukat kasvoivat siinä, mihin oli suoloja kylvetty, maistelivat Bemboleläiset näitä kasveja, tunsivat ne joksikin karvaiksi ja sanoivat keskenään: eivät ne vielä ole oikein kypsiä, mutta jo ne maistuvat vähä suolalta!

Uusmaalainen laulaa myös monia lauluja, vanhoja ja uusia, surullisia ja lystillisiä. Nuotit ovat usein kauniita, mutta sanoista ei hän pidä niin vaaria, kun ne vaan kuuluvat kauniilta. Niiden kanssa on kuin nimipäiväplakatteinkin kanssa hänen seinällään: pää-asiana on, että ne ovat koreiksi maalatut.

Otamme tähän kaksi uusmaalaista kansanlaulua suomennettuna. Ensimmäinen on Strömforssin pitäjäästä:

Syvää iltaa, terveefi,
Armaani, valittuni!
Ruini' on maailmasi' afias' nyt?

Dotkos terve, voimisiäs',
Niinkuin luulen olewas,
Onko lyästi, se ilahuttaa.

Onko rahaa, kulta
Sulla arfullia,
Jos sull' on, kylläpä se huvittaa.

Onk' iloinen mielefi,
Se on rikkautefi,
Se on kalliimpi kultaakin.

Run mä sua muistelen,
 Liikkuu veri suonien,
 Kultan', mua el' unehuta!

Katso kiiltäväisiä
 Taiwaan pikku-tähtiä,
 Mäs maahan lentelewiä!

Ennen meret kuivafoot
 Niinkuin rantain hietikot,
 Ruin mä nainen toisen neitosen.

Merimiehenlaulu Pernajasta.

Rah, kuinka meripojat
 Urheesti astuvat,
 Raiff' kauniit neitojetkin
 Heit' armastelewat,
 Kosk' owat urholliset,
 Ja ilomielis'nä
 Merelle uskaltawat
 He nuoret henkensä.

Run maamies pesson tyntää
 Tai työsij' on niityllään,
 Saa öillä mafaella
 Lewossa sängyssään.
 Me nuoret meripojat
 Merelle menemme,
 Ain' oomme walppehella,
 Waan harvoin nukumme.

Ja tämän laulun teimme
 Kotiimme tullessa,
 Englannin kanaalisja
 Hyvässä tuulesja.
 Kun ilma oli kaunis
 Ja aifa lystinen,
 Niin laadimme me laulun
 Näin aiwan lyhyen.

92. Pohjalaiset.

Pitkin Waasan läänin rannikko, paitsi Vähän-Kyrön pitäjistä, asuu ruotsalainen väestö 2 tahi 3 peninkulmaa maan sisään päin, jossa suomalainen väestö alkaa. Liki toisiaan puhuu yksi kylä ruotsia, toinen kylä suomea; muutamamat ymmärtävät molemmat kielet, mutta ruotsalaisen kylän nuoriso ei mene naimisiin suomalaisen kylän nuorison kanssa, tahi päin vastoin. Kuitenkin ovat molemmat naapurit saaneet toisiltaan paljo tapoja. Hyvästi rakennetut kartanot ja puodit päälle rakennettuine luhtineen ovat molemmilla piamite yhtäläiset. Asuinhuonetten sisuslaitos, saharat, kärryt, silat, puukkovyöt, ja mikä pahempi, puukotkin ovat samat ruotsalaisissa ja suomalaisissa kylissä. Paitsi kieltä, jota puhutaan erilaisilla murteilla, on siellä piamite yhtäläinen eroitus ruotsalaisten pitäjain välillä keskenään, kuin ruotsalaisten ja suomalaisten pitäjain välillä.

Ruotsalaisista Pohjalaisista on sekä hyvä että paha maine maassa. Yleensä nähdään niitä taitavina työmiehinä kaupungeissa ja herrastaloissa. Ne rakentavat laivoja ja veneitä, huoneita ja tehtaita paremmin kuin muut, mutta välistä puhkeaa heissä vanha, peritty sotaluonne rai-

voon. Kun he ovat ottaneet liiaksi karvasta, ryhtyvät he pian tappeluun. Ei missään osassa maotamme vuoda niin paljo verta, kuin heidän ja heidän suomalaisten naapuriensa pidoissa. Välistä keräyppi kahden kylän nuoriso maantielle aivan tappelua varten. Tuolla ajaa matkustaja: tappelijat lopettavat taistelunsa, jättävät maantien auki ja pitkittävät tappeluansa, kun matkustaja on ennättänyt sivutse.

Näissä tappeluissa vuotaisi paljoa enemmän verta, jos eivät naiset usein tulisi eroittajaksi, oman henkensä vaaralla. Miesten mentyä työ-ansiota etsimään, hoitavat vaimo-ihmiset maanviljelyksen ja käyvät myös sillä välillä miesten töissä. He ajavat hevosia, kyntävät, ojittavat, hakkaavat puita. Pienet lapset jätetään silloin toisten lasten hoitoon ja ne usein kuolevat.

Kuva on piirretty Lapvårtin pitäjässä. Ruotsalaisista saduista ja lauluista Pohjanmaalla otamme tähän ainoastaan

yhden, joka näyttää itsessään vanhaa sotaluonnetta. Se on kansansatu

Väkevästä Matista.

Olipa kerran poika nimeltä Väkevä Matti. Hän oli nuorin ja tyhmin perheen lapsista. Kun ei hän kotona kelvannut mihinkään, lähetettiin hän ulos mailmaan ja tuli erääsen pajaan. Seppä pani hänen liehtomaan ja sanoi: liehdo nyt lujasti! Matti kääri hihansa ylös ja tarttui palikimen tankoon, ja ensi painahduksella paukahti palje halki juurikuin veden kupla, hiilten tulisateena tuprutessa ylös ahjosta. Ei kelpaa, sanoi seppä! ota moukari ja pysy vaan tahdissa! Matti löi muutamia kertoja varovasti; seppä sanoi: lyö lujemmasti! Matti nosti moukarinsa kattoa kohti, lyödä jysähytti niin, että kerrassaan alaisin ja pölkkyy upposivat maahan.

Sepästä oli tämä renki liian kovakätinen, ja hän antoi Matille matkapassin. Matti tuli rengiksi herrastaloon ja pantiin vetämään halkoja metsästä kotiin. Kun hän oli latonut kuorman, oli se liian raskas hevoselle. Matti riisui hevososen valjaista, pani sen kuorman päälle ja veti sitä itse. Reki särkyi. Matti tehi lujemman reen ja veti kuormansa kotiin. Reki ei mahtunut portista sisään. Matti veti, portinpielukset repesivät säpäleiksi ja kuorma tuli sisälle.

Toiset rengitpä alkoivat peljätä Mattia ja päättivät tappaa hänet. Matin piti kaivaa kaivoa ja kaivoikin sen niin syväksi, että hän itse näytti niin pieneltä kuin mato sen pohjassa. Olipa myllynkivi kartanolla; sen pudottivat rengit kaivoon. Myllynkivi sattui putoamaan juurikuin kaularengas Matin kaulan ympärille, että hänen päänsä oli kiven reijästä ylhäällä. Noh, sanoi Matti, mistä toki ovat löytäneet äitini vanhan rukin rattaan? Matti pitkitti kaivamistaan. Rengit noutivat kirkontornista ison kellon ja pudottivat sen kaivoon. Matti otti sen koppina kiini, katseli

kelloa ja sanoi: Noh, mistähän vain ovat löytäneet isäni vanhan kirkkohatun?

Matti kaivoi kaivon valmiiksi ja ei kukaan uskaltanut enää tehdä hänelle rauhattomuutta. Tulipa sota, vihollinen rynnisti suurella sotaväestöllä maahan. Matti lähetettiin sotaan. Siinä syttyi suuri tappelu, mutta Matilla oli nälkä ja hän istui ensin syömään. Voileipää tehdessään näki hän mustia rakeita, jotka lentelivät hänen voirasiaansa. Kat-soppa noita, jotka nakkelevat mustikoita voiheni! mietti Matti kuulista. Tämä pisti Mattia vihaksi, hän tempasi suuren petäjän (hongan) juurineen, meni vihollista vastaan ja löi ympärilleen niin rajusti, että vihollisen koko armeijasta ei jäänyt muuta jälille, kuin pieksujen hiihnat. Niin oli se asia, ja kyllähän se totta lienee.

93. Wenäläiset Suomessa.

Suomalaiset ja Wenäläiset asuvat niin likellä toisiaan, että täytyyhän heidän käydä toistensa maassa kaupan ja muiden asiain tähden. Tästä on tapahtunut, että monta Suomalaista on tullut asumaan Wenäjällä ja monta Wenäläistä asukkaaksi Suomeen. Nämä Wenäläiset ovat tulleet kauppamiehiksi kaupunkeihin, tahi ostaneet ruukkeja ja maa-tiloja, tahi tulleet tänne muurareiksi ja käsityöläisiksi. Enin on niitä itä-Suomessa ja osassa etelä-Suomea, mutta aivan harvat länsi- ja pohjaisissa osissa maatamme.

Paitsi tilallisia Wenäläisiä on myös wenäläistä sota-väkeä maassa. Nämä Wenäläiset marssivat pois jonkun ajan perästä ja toisia tulee sijaan. Välistä on heillä tässä maassa niin hyvä olla, että he eron saatuaan sotopalveluksesta jää-vät tänne asumaan. Tilallisia Wenäläisiä Suomessa ei ole

juuri isoa lukumäärää, ja ne luetaan maakansan sekaan. Useat oppivat maan kieltä ja heidän lapsensa kasvavat maanlapsiksi. Mutta kaikilla Wenäläisillä on heidän erityinen kristinuskonsa, joka kutsutaan greekalais-seurakunnan uskoksi, ja muutamissa kaupungeissa on heillä omituiset kirkkonsa vahakynttiläin, taulujen ja pyhäin kuvien kanssa. Wiipurin läänissä om myös suomalaisia talonpoikia, jotka esi-esäinsä ajoista tunnustavat itsensä greekalaiseen uskoon.

Entisinä sota-aikoina ei oltu iloisia, kun nähtiin Wenäläisiä täällä maassa, sillä ne tulivat silloin vihollisina; mutta nyt tulevat he ystävinä, naapureina ja liittolaisina. Ja ehkä he ovat paljoa erilaisemmat tämän maan kansaa ja puhuvat keskenään omaa wenäläistä kieltään, jota ei ole helppo oppia, sopivat he hyvästi maan asukasten kanssa. Sillä Wenäläiset ovat ahkeroita, ilomielisiä, hyvänsopuisia ja lapsirakkaita; heillä on virkeämpi luonto kuin Suomalaisilla, rakastavat soittoa ja laulavat mielellään. Heidän seassaan on monta, jotka säästäväisyydellä ovat tulleet rikkaiksi, ja monta, jotka ovat tehneet hyvää köyhille. Usein näkee wenäläis-sotamiehen jakavan isosta leipä-kyrsästään köyhille, pitävän talonpojan lapsia polvellaan ja laulavan heille vieraskielisiä laulujaan.

Ne pitkät, vaaleatukkaiset maakauppiaat, jotka kulkevat ympäriinsä kylissä laukkuselässä ja kutsutaan Laukkuryssiksi, eivät ole Wenäläisiä, vaan Karjalaisia, jotka asuvat pohjais-Wenäjässä ja kuuluvat greekalaiseen uskoon.

94. Muista, jotka ovat muuttaneet Suomeen.

Monta Saksalaista on muuttanut Suomeen, ja täällä ovat ne tulleet kauppamiehiksi, käsityöläisiksi tahi taide-

niekoiksi. Enemmän on niitä Wiipurissa, jossa vielä kuul-
laan saksalaista kieltä puhuttavan ynnä suomalaisen, ruotsa-
laisen ja wenäläisen kielen kanssa, vaan myös Helsingissä,
Turussa ja muutamissa muissa maan kaupungeissa. Saksa-
laiset ovat uutteroita ja ovat tuoneet tänne saksalaisia kaup-
pakaluja, mutta myös monia hyödyllisiä tietoja. Muutamat
heistä muuttavat omaan maahansa takasi, täällä varallisuutta
koottuaan; toiset pysähtyvät tänne, ja heidän lapsensa ot-
tavat maan kielen ja tavat.

Tehdasten luokse ja kaupunkeihin on joitakuita taita-
via Englantilaisia asettunut. Löytyy myöskin Franska-
laisia, Sweitsiläisiä, Tanskalaisia ja Puolalaisia
asumassa Suomessa, mutta niitä on vähä.

Juutalaiset, jotka ennustuksen mukaan ovat hajon-
neina ympäri koko mailman, ovat laillisesti kielletyt asettu-
masta meidän maahamme. Mutta kun laki sallii palveluk-
sesta erkaunutta sotaväkeä juutalaisesta suvusta perheinensä
harjoittaa elinkeinoja tässä maassa, niin tavataan Helsing-
issä ja Wiipurissa muutamia satoja Juutalaisia, jotka pitä-
vät vanhain vaatetten ja huonekaluin kauppaa, ja joilla
ovat omat synagogansa, joissa he viettävät jumalanpalvelus-
taan Moseksen lain jälkeen. Useimmat ovat köyhiä ja vähä-
arvoisina pidettyjä, harvat rikkaita ja valtavia, niinkuin Juu-
talaiset ovat muissa maissa, mutta kaikki tuntevat heissä
sen merkillisen kansan, joka muinoin oli Jumalan kansa,
siksikuin Jumalan rangaistuksen tuomio kohtasi heitä.

Toista vierasta ja hajounutta kansaa on mailman ym-
päri vaeltaessaan tullut aina Suomeen asti. Tätä kansaa
ovat Mustalaiset, ruotsalaisella nimellä Tattare. Niitä
on täällä muutamia satoja, jotka tunnetaan ruskeasta ihosta
ja mustantummista eteläisistä silmistä. Turhaan on heitä
koetettu saada vakinaisesti asettaumaan yhteen paikkaan ja
hankkimaan itselleen toimeentuloa maanviljelyksellä tahi
muulla luvallisella elinkeinolla. He kuleksivat mieluisem-

min sisimmäisessä ja itäpuolisessa Suomessa talosta taloon, kylästä kylään, heillä ei ole omia huoneita ja he nukkuvat välistä metsissä. Heidän tavallinen ammattinsa on kengittää hevosia, parantaa kipeitä eläimiä, paikata vanhoja kattiloita ja katsoa käsiä. Hevosten vaihtajina ja hevosten-varkaina eivät he kyllä ole kiitettäviä, tullessaan kylään mustatukkaisine ja puolivilline lapsineen ja kaikkine kärryissä olevine tavaroineen. He puhuvat keskenään vierasta kieltä, mutta muiden kanssa puhuvat he maan kieltä. Moni heitä pelkää ja kruununpalvelijoille on heistä paljo vaivaa; mutta meidän tulee kuitenkin muistaa, että he ovat köyhiä maanpakolaisia, juurikuin Juutalaisetkin. Siksi tulee meidän sääliä heitä; sillä Juutalaisista ja Mustalaisista opimme me tuntemaan, kuinka suuri onnettomuus se on, ettei ole isänmaata. Silloin on ihminen juurikuin aavalla merellä: hän ei näe rantaa, hänellä ei ole satamata. Hän elää ja kuolee juurikuin vieras maan päällä.

Holmas Luku.

Pakanallisia Jumaloita ja Sankarisatuja.

95. Pakanallisten Suomalaisen Jumaloista.

So kauan ennen kuin Jumala kaikkivaltias oli ilmoittanut totisen oppinsa ihmisille, oli hän itse painanut pimeän aavistuksen heidän omiintuntoihinsa. Se näkiwät ylhäällä taiwaan ukkoisen tulen ja jyrinän kanssa, edessään awaran

meren ja wiheriän maan, ympärillään päivän ja yön, talven ja kesän, elämän ja kuoleman, alinomaisen vaihettelemisen. He tunsivat itsensä vähäpätöisiksi ja voimattomiksi, heidän elämänsä laastui kuin kukkainen kedolla, ja he etsivät Jumalata turvataksensa johonkuhun iankaikkiseen, joka ei ollut maallisten muutosten alainen.

Mutta he etsivät Jumalata näkymäisessä maailmassa, eivätkä tietäneet, tietämättömyydessään, Jumalan olevan näkymättömän hengen, joka kaikkialla läsnä olevana ilmoittaa voimansa luonnossa. Siitä hairahtivat heidän silmänsä, ja he etsivät häntä turhaan. He uskoivat hänen olevan näkymäisessä taivaassa ja kutsuivat hänen Jum eli Jumala (Jumalan asunto). Kun vanhuus pidettiin suuressa funniassa, kutsuttiin taivaan Jumalata myös Ukoksi. Hänen luultiin johdattavan pilvien juoksua, ukkoista, lunta, raesadetta ja vesisadetta. Häntä ei voinut kukaan vastustaa: pilvet olivat hänen paitansa, ukkojenleimaus hänen nuolensa, ja hän nähtiin välistä taivaan ranteella sinisissä sukissa ja kirjaisissa kengissä.

Ukolla oli — niin uskoivat pakanat — waimo Ukka, jonka wakasta mehiläinen toi mettä. Aurinko, kuu ja tähdet olivat erityisiä jnmalanvoimia, joilla oli kauniita poikia ja tyttöjä: Päivätär, auringon tytär, Kuutar, kuun tytär, Tähetär, tähden tytär. Ukki auringon pojista oli Panu, tulenhenki. Luonnottaret olivat luonnon kolme tytärtä, jotka synnyttivät raudan. Ilman tytär Ilmatar auttoi mailman luomista, mutta Tuulen tytär oli huonosti kasvatettu neito, joka kutoi huonoja paitoja. Eteläisen tuulentytär, Etelätär, antoi sadetta kuivuudessa, ja kesän tytär, Suwetar, hoiti farjaa metsässä.

Weden jumalan nimi oli Uhti, ja oli arwoisa ukko pitkän merenruohoisen parran kanssa. Hän asui kallion luolassa, Uhtolassa, ja hänellä oli määrättömän paljon tawaroita, jotka hän oli ryöstänyt merellä kulkijoilta ja

harvoin antoi niitä takaisin. Hänen waimonsa oli antelias Wellamo finisessä lakissa, kahilapaidassa ja waahtoisessa waipassa. Heillä oli monta kaunista, mutta huijentelewata lasta, ja aallon tytär Mallotar harjaili wälistä päättänsä hopeaisella harjalla.

Maan waltawa äiti oli Maanemo ja häneltä rukoiltiin runsaita wiljawuosia. Metsän kuningas oli wanha ruuskeapartanen Tapio, jolla oli korkea hawuinen hattu ja kuusennaarwoista turkki. Hänen asuntonsa oli kaunis Metsola, jossa Tapiolla oli kolme kuningaanlinnaa ja rahastuhuone, jonka kultaista awainta kantoi hänen waimonsa Mielikki wyöllään. Häneltä pyyti metsästäjä onnellista metsästystä, ja jos hän näki hänen wihaisena, rumissa, huononpuoleisissa waatteissa, käwi metsästys huonosti; mutta jos hän näki hänen kaunistettuna kultaississa käfrenkaisuissa ja helmissä, silloin oli hän wissi onnellisesta saaliista. Sillä kaiikki metsän eläimet olivat Tapion karjoja; hänellä oli monta palwelijata ja kauniita, hywästi kaswatettuja lapsia. Nyrrikki hakfaii merkkejä puihin, ettei metsästäjä eksyisi; Tellerwo johdatti karjaa kotiin; Tuulikki lewitti punaisen silkkihuiwinsa sillakki ojan ylitse. Metsän piika eli sulalla medellä ja puhalteli niin suloisesti huiluunsa, että Mielikki heräsi aamu-unestaan ja kuuli metsästäjän rukoukset.

Siitolassa, kaukana autioiden wuorten välissä, asui julma Siisi. Koko hänen sukunsa oli häijyjä noitia, hän oli kipuun ja kauhistuksen jumala, hän woi hioa teräwimmät miekat. Maan alla, Tuonelassa, oli kuolleten waltakunta, johon tultiin yhdeksän meren ylitse. Sen werihimokas kuningas oli Tuoni, jonka häijy waimo oli miehensä apuna kuolleita wahtaamassa. Pojilla olivat kupariformet, tyttäret olivat yhtä rumia kuin häijysuijiafin, mutta häijyin oli sokea Lowiatar, kipuun äiti.

Paitti näitä oli myös monta sekä hywää että pahaa olentoa, jotka milloin auttoiwat, milloin wahingoittiwat

ihmisiä. Jokaisessa puussa, jokaisessa vuoressa, jokaisessa lähteessä ajui haltia eli suojelewa henki; kaikissa oli henki, koko luonto oli täynnä eläviä henkiä. Ja niin on Jumala kaikivaltias pakanain mielessä juurikuin hajaunut rikki moniin tuhansiin osiin, ja jokainen sellainen osa Jumalasta oli kiini jossakussa luonnonkappaleessa.

Ihmisen henki ainoastaan oli vapaa. Wiisas ihminen voi hallita luonnon ja lumoa jumalat sanain voimalla. Hän voi lumuillaan luoda luonnonkappaleita tahi muuttaa ne jokikukki muuksi. Hän voi saada alas ukkosentulen, rae-sateen, hallan, vedenpaisunnan; hän voi panna taudit ja ajaa ne pois. Kaikkeen tähän tarwitfi hän tietää kappalten synnyt, ja silloin oli hän kaikkein herra, paitfi kuolemaa, jota hän ei woinut lumoa, kun hän ei tietänyt sen syntyä.

Kaikesä tässä oli wivahduksesta jumalallista totuutta, sillä Suomen kansa oli kaikkina aikoina miettinyt korkeita, syvällisiä asioita ja rakastanut wiisautta, jota se on rakastanut enemmän kuin wälewyyttä. Mutta se tarwitfi Jumalan ilmoittaman sanan käsittääkseen sen Jumalan, jota hän oli jo kauan turhaan etsinyt.

Suomalaisten pakanallinen jumalanpalvelus oli aiwan yksinkertainen. Heillä ei ollut epäjumalantemppeleitä, ei pappeja, eikä epäjumalankuvia. Heillä oli pyhiä puita, pyhiä wuoria, pyhiä järviä, jokia ja lähteitä, pyhiä eläimiäkin, niinkuin karhu, kärme, ampiainen, kotka. He palveliwat jumaloitaan rukouksilla ja uhreilla, jotka toimitti isäntä, emäntä tahi wiisaat kansan seassa. Metsästäjä ripusti peuran-sarwet pyhään puuhun. Kalastaja antoi lihavinta saaliistaan, halmeenwiljelijä uhrafi halmeen tulosta, emäntä tiputti muutamia pisaroita maitoa maahisille. Ihmisen werta ei wuodatettu uhreissa; ainoastaan metsästäjä leikkasi peukaloonsa ja uhrafi weripisaroita muurahaispesään Tapiolle.

96. Kalevalasta ja Elias Lönnrotista.

Biſpa Agricola alkoi noin enemmän kuin 300 vuotta takaperin enſiksi kirjoitella ſuomalaiſta mytologiaa eli juma-laiſ-oppia, ja ſittemmin ovat toiset paremmalla onnella keräilleet jäännöſiä tästä pakanallifeſta uſkoſta. Rauan jo tiedettiin ſe, että wanhoja ſuomalaiſia runoja vielä laulettiin kanſan ſeäſſä. Papistoſlle mieluiſia eivät olleet nämä pakanuuden jätteet, ja monta harrasta friſtittynä katſeli niitä pelwolla ja kauhiſtufſella. Niin käwi, että paljo näitä muinaisajan runoja, joita ei oltu kirjoitettu, waan pidettiin muistoſſa iſältä pojalle, tuli muualla unoſtuihin ja tallel-tuiwat ainoaſtaan Karjalafſa ja muutamifſa toififſa etäififſä paiſoiſſa. Mutta ſielläkin walitti moni, että heidän lapſuutenſa aikana iſät lauloiwat paljon, jofa ſitte jäi uno-huihin, ja nuoremmat laulajat eivät enää woineet muis-toſſa ja woimaſſa wetää wertoja wanhemmille.

Siitä on nyt ſata vuotta, kuin profefſori Borthan Turufſa alkoi kirjoittaa ylöſ muutamia näifſtä wanhoifſta runoifſta ja näfi niiden olewan arwollifſia tietoon kanſan muinaisajoifſta. Hänen aikanaan ja hänen jälkeenfä alkoi oppineita miehiä niinkuin Ganander, Lencqwiſt ja muita, etſiä runoifſta ſitä, jota he tahtoiwat tietää pakanuuden uſkonnoſta. Näiden jälkeen alkoi tohtori Topelius koota ja painattaa runoja, joita karjalaiſet laulajat lauloiwat hänelle. Mina uſiampia ſellaiſia runoja löydettiin, niiden arwoa alettiin kätſittää, mutta ei kukaan ollut vielä aawifſtanut, että ne oliwat waan kappaleita kokonaiſeſta kanſan runoel-maſta.

Sitte alkoi tohtori Elias Lönnrot waeltaa niitä tie-noita ſuomalaiſeſſa ja wenäläifeſſä Karjalafſa, joifſa vielä harmaapäifet wiifſaat runoja lauloiwat. Hän löyfſi vielä pal-joa uſeampia ſellaiſia muinaisajan runoja, kuin muut ennen

hantä oliwat löytäneet, ja kirjoitti ne ylös. Runmakseen hawaitsi hän runoilla olewan keskinäisen yhteyden ja niiden sisältävän samoja tapauksia tahi samoja henkilöitä. Sitte yhdisti hän kaikki kertomarunot isoon kokoukseen, jonka hän nimitti Kalevalaksi, vanhan jättiläisen Kalewan jälkeen, jonka sanottiin olewan suomalaisten sankarien esi-isän. Toiset runot taas, joissa kansa lauloi

ilojaan ja surujaan, keräsi hän Kantelettareesen, joka sai nimensä kanteleesta, Suomalaisten vanhasta kielisoittimesta. Paitti tätä kokosi hän suomalaisia sananlaskuja ja arvoituksia, kirjoitti monta opettawata wirttä ja painatti monta hyödyllistä kirjaa, joiden seassa on hänen suuri suomalainen sanakirjansa. Niin on hän niitä kuuluisimpia ja enimmäen rakastettuja miehiä, joita koskaan on elänyt Suomessa.

Mutta tohtori Lönnrot piti vähän omasta funniastaan. Hän kiitti Jumalata, joka oli valinnut hänen wälikappaleeseen maan päällä, ja piti sen ainoana kiitoksenaan, että hän oli yksi niistä monesta, jotka tekivät työtä isänmaan eteen. Oltuaan kauan lääkärinä Rajaanissa, tuli hän Suomen kielten professoriksi Helsingin yliopistoon ja muutti viimein syntymäpaikkaansa Sammattiin, tehden työtä aina suuressa nöyryydessä ihmisten hywäksi ja kansansa walistukseksi. Hänen kauttansa on Suomen kansa oppinut tuntemaan pimeän

muinaisaikansa ja saanut miehuutta olemaan omana itsenäisenä kansana muita kansoja vastassa maailmassa.

Ralewala tuli ensiferan ulos painosta 1835, toisen ferraan 1849 Lönnrotin omana lisäämänä ja toisella lailla järjestämänä painoksena. Tämä kirja on herättänyt suuren huomion ei ainoastaan Suomessa, vaan monessa paikassa Euroopaa ja Amerikassa. Sen on kääntäneet ruotsiksi M. Castrén ja R. Collan kuin myös muut muille vieraille kielille. Myönsä on kiitetty Ralewalaa merkisimmäksi kansan runoteokseksi, kuin koskaan on ilmiin tullut, ja on ylistetty Suomen kansaa onnelliseksi että sillä sellainen on. Sillä Ralewala ei ole minkään muun kansan laulukokouksen lainen koko maailmassa. Se kuvaapi Suomen kansan ominaisuuden ja paljon semmoisen siwussa, mikä meidän aikamme mielestä näyttää pakanalliselta ja kummalliselta, löytyy siinä sywällinen wiislaus, ykijintertainen kauneus ja liikutawa isänmaan rakkaus.

Uudemmassa Ralewalassa on wiisikymmentä runoa, joissa on yhteensä 22,800 kahdeksantawuista wärsyä. Se sisäلتää kertomuksen Suomen kansan muinaisista sankareista ja heidän elämänsä waiheista. Me luemme siinä wanhasta, wiisaasta runolaulajasta Wäinämöisestä, urheasta seppä Ilmarisesta, nuoresta, urhollisesta ja ylimielisestä Lemminkäisestä, jättiläiswoimaisesta, kujan=syntyiestä Kullerwosta, kerskaawasta Joukahaisesta ja vielä maailman luomisesta, laulun alusta, Pohjolasta pohjassa, Wäinölästä etelässä ja vielä muustafin. Kerromme siis lyhyesti muutamia kappaleita Ralewalasta niille, jotka eivät ole lufeneet tätä ihmeellistä kirjaa.

97. Mailman luomisesta.

(Kalevalan mukaan 1.)

Noin kuulin saneltavaksi,
 Tiesin virttä tehtäväksi:
 Yksin meillä yöt tulevat,
 Yksin päivät valkenevat,
 Yksin syntyi Wäinämöinen,
 Ilmestyi ikirunoja.

Ilmatar hänen emonsa,
 Tuuli taattonsa väkevä,
 Kehtonsa avarat aallot,
 Asuntonsa aava ilma.

Olipa impi ilman tyttö,
 Kave Luonnotar korea,
 Ilman pitkillä pihoilla.
 Ikävystyi aikojansa
 Aina yksin ollessansa,
 Laskeusi lainehille.
 Tuli itätuulenpuuska,
 Tuuli neittä tuitteli,
 Aalto impeä ajeli
 Lakkipäillä lainehilla.

Vuotta seitsemän satoa,
 Yheksän yrön ikeä
 Vieri impi ve'en emona
 Selvällä meren selällä,
 Uipi iät, uipi lännet,
 Tuskaksi tulevi uinti,
 Ulapalla aukealla;
 Sanan virkki, noin nimesi:
 Oi, Ukko ylijumala,
 Auta mua armotonta!

Kului aikoa vähäisen,
 Tuli sotka suora lintu,
 Lenteä lekuttelevi
 Etsien pesän sioa,
 Ei löydä tiloa tuota.
 Teenkö tuulehen tupani,
 Aalloille asunsijani,
 Tuuli kaatavi tupasen,
 Aalto vie asunsijani.

Niin silloin veen emonen,
 Veen emonen, ilman impi,
 Nosti polvea merestä,
 Lapaluuta lainehesta
 Sotkalle pesänsijaksi.
 Tuli sotka sorja lintu,
 Luuli heinämättähäksi,
 Tuoreheksi turpeheksi,
 Siihen laativi pesänsä,
 Muni kultaset munansa,
 Kuusi kultaista munoa,
 Rautamunan seitsemän.

Ween emonen, ilman impi
 Tuntevi tulistuvaksi,
 Hipiänsä hiiltyväksi,
 Vavahutti polveansa,
 Munat vierähti vetehen,
 Karskahtivat kappaleiksi.

Ei munat mutahan jou'a,
 Muuttuivat munat hyviksi:
 Munasen alainen puoli
 Alaiseksi maa-emäksi,
 Munasen yläinen puoli
 Yläiseksi taivahaksi,
 Yläpuoli valkeaista

Se kuuksi kumottamahan;
 Mi munassa kirjjavaista,
 Ne tähiksi tavahalle,
 Mi munassa mustukaista,
 Nepä ilman pilvilöiksi.

Ajat eellehen menevät,
 Vuoet tuota tuonnemmaksi;
 Veen emonen, ilman impi,
 Vielä vienoilla vesillä
 Uipi utulainehilla,
 Eessänsä vesi vetelä,
 Takanansa taivas selvä.

Kymmenentenä kesänä
 Nosti päätänsä merestä,
 Alkoi luoda luomiansa.
 Kussa kättä käännähytti,
 Siihen niemet siivoeli;
 Kussa pohjasi jalalla,
 Kalahauat kaivaeli;
 Kussa ilman kuplistihe,
 Siihen syöverit syventi.
 Kylin maahan kääntelihe,
 Siihen sai sileät rannat;
 Jaloin maahan kääntelihe,
 Siihen loi lohiapajat;
 Päin kun päätyi maata vasten,
 Siihen laitteli lahelmat;
 Luopi luotoja merehen,
 Kasvatti salakaria
 Laivan laskemasijaksi,
 Merimiesten pään menoksi.
 Jo on luotoset meressä,
 Ilman pielet pistettynä,
 Maat ja vuoret jo sanottu;

Viel' ei synny Wäinämöinen,
Ilmau ikirunoja.

Vihdoin syntyi viimeiseksi
Vaka, viisas Wäinämöinen,
Pää jo harmaana hänellä
Tuulen tuuteltaessa.

Aalto alla kätkenä,
Aallon vaahto päänalaisna.
Hänt' ei kuu kerittänyttä,
Eikä päivä päästänyttä,
Itse syntyi Wäinämöinen,
Itse ilmahan osasi,
Omin voimin äitistänsä.
Viruska kah'eksan vuotta
Uros aaltojen varassa,
Seisattui selälle viimein,
Niemelle nimettömälle.
Polvin maata ponnistihe,
Nousi kuuta katsomahan,
Päiveä tähyämähän,
Otavaista oppimahan.

Näin on maailma rakettu,
Maan on muoto muovaeltu,
Näinpä syntyi Wäinämöinen,
Runoja iän ikuinen.

98. Maanviljelyksen alkku.

(Kalew. 2.)

Monta vuotta asui Wäinämöinen nimettömällä niemellä. Maa oli autio ja hedelmätön; puutakaan ei kasvanut, ei yhtään lintua laulanut avaroisja erämaisja.

Sitte mietti Väinämöinen kuka siementäisi maan. Pel-
lon nuori poika, Sampsa Pellerwainen meni ulos kylvä-
mään. Hän kylvi männyt mäkihän, kuuset kumpuihin, ka-
nerwat kankaihin, lehtipuut notkomaihin. Väinämöinen
meni katselemaan Sampsan työtä, ja katso, kaikki kasvoivat
kauniisti, mutta jumalain pyhä puu, tammi, ei tahtonut-
kaan kasvaa joen rannalla.

Wiikon perästä nousi wiisi weden nuorta neittä ran-
nalle ja alkoi niittää heinää utuisella niemellä. Sitte nousi
merestä jättiläinen Tursas, sytytti tulen neitojen heiniin ja
pani tuhkaan lemmen lehden, tammen terhon. Tästä kas-
voi tammi, kohoosi sukkelaan taiwaalle latwoineen, esti ok-
sillaan pilvien juoksun ja warjotti auringon ja kuun, niin
etteivät ne enää paistaneet maan päälle.

Siitä tuli sellainen pimeys, että ihmiset maan päällä
ja kalat meressä tuskaustuivat elämäänsä. Ei yksikään mies
ollut niin voimakas että olisi woinut tammen kaataa, ja
Väinämöisen täytyi rukoilla äitiään Ilmatarta lähettämään
weden wäkeä awuksi. Meren syvyydestä nousi pieni mies.
Ei tuo ollut suuren suuri eikä aiwan pienen pieni: mies oli
peukalon pituinen, waskihattu hartioilla, waskisaappahat ja-
lassa, waskikintahat kädessä, wyö ja firwes oliwat myös
waskesta. Väinämöisestä näytti mies kyllä miehewältä,
waan melkein pieneltä. „Mi sie lienet miehiäsi, ku kurja
urohiaasi?“ kysyi hän.

— „Olen mie mokoma miesi“, wastasi mies pienoinen
ja kasvoi samassa sellaiseksi jättilääksi, että hänen päänsä
pilviä piteli. Hän nosti firikkaan firweensä, josta hakates-
tuisi tulta, ja jo kolmannella lyönnillä kaatoi tammen. Joka
nyt otti oksan jumalain pyhästä puusta, sai sen kanssa
ikuisen onnen. Sen latwasta saatiin ikuiset taika-aineet,
lehwistä ikuinen suosiwa lempi, ja lastut tulivat laiwoiksi
merelle.

Nyt paistoi taas aurinko ja kuu, pilvet juoksiivat ja satoiwat, puut ja ruohot kasvoivat, linnut lauleliwat, ja kukat kultaist kaunistiwat kotoja. Ohra yksin jäi maasta nousematta.

Miettien käweli Wäinämöinen meren rantaa ja löysi siinä seitsemän erilaista siementä. Nämät pani hän oravan nahkaan ja lähti maata kylwämään. Silloin tirskei tiainen puusta: kaada metsää, polta kasvi! Muutoin ei nouse Osmon ohra, ei kaswa Kalewan kaura.

Wäinämöinen kaatoi kasken suuren, mutta jätti yhden ainoan koiwun kaatamatta. Tulipa kocko ilman lintu lentäen. Miksi on jätetty koiwu kaatamatta? — Lintujen lepeämäksi, kokon ilman istumeksi. — Sywinpä sinä teit, janoi kocko. Sitte lainasi hän ukkoselta tulta ja sytytti kasken. Wäinämöinen kylwi poroon ne seitsemän siementä ja rukoili niille maan wimaa ja taiwaan sadetta. Ukko kuuli hänen rukouksensa, ensimmäinen halme kasvoi kauniit tähdät, ja kewät-lintu, käki, kutsuttiin yksinäiseen koiwuun kulkumaan rikkautta Suomelle.

99. Tulen synty.

(Kalew. 47 ja 48.)

Silloin, kun Pohjan akka harwahammas oli sulkenut auringon ja kuun „wuorehen teräksisehen“, oli taiwaassa ja maassa alinomainen yö. Taiwaan Ukko etsi kadonneita lyhytyjään, mutta ei woinut niitä löytää. Silloin löi hän miekalla tuliterällä tulen kynnestään ja kätki tulikipunan hopeaiseen kehään (rasiaan). Ilman impi tuuditteli tulta taiwaan ranteella. Ripuna kirposi irti, leimahti yhdeksän reikiin remenneen taiwaan läpitse, sähähti haljenneen pilwen raoista ja putosi maahan.

Wäinämöinen sanoi weljelleen: lähtekäämme katsomahan mikä se oli, joka putosi maahan! Urot lähtivät, soutivat Nemanjoen ylitse ja tapasivat Ilmattaren, joka kertoi tulen raiwoisan kulun. Tuli oli ensin pudonnut Tuurin uuteen tupaan, wahingoittanut wäkeä ja polttanut lapsen kätkessä. Siitä kulki tuli, poltti metsää ja sytytti viimein Aluenjärven, joka säkeninä säihkyeli ja kuohui yli äyrästensä. Siika nieli siinä hävittävän kipunan. Siika tunsi kipunan polttawan, tuli tuskaan ja pyyti lohen nielemään hänenensä. Lohi nieli siian, tuli samaan tuskaan ja pyyti hauin nielemään hänenensä. Hauki tuli samaan tuskaan. Wäinämöinen ja Ilmarinen tekivät niinistä nuotan ja koettivat turhaan pyytää haukia.

Sitte kylwivät liinoja ja kutoivat liinaisen nuotan, kumpaisenki siwun seitsentä sataa syltä pitemmäksi; Ahtoa ja Wellamoa pyydettiin apuun. Wiimmein saatiin hauki, mutta kukaan ei uskaltanut sitä halkaista. Päivän poika sai isänsä kultatäpösen ja hopeateräisen weitsen ja sillä halkasi hauin, löytyi sen watsasta lohen, lohen watsasta siian, siian sisästä sinikeräsen, siitä punaisen kerän ja punaisesta kerästä kipunan. Mutta kipuna sähähti pois päivän pojan käsistä, poltti parran Wäinämöisen, Ilmariselta sitä pahemmin poltti poskipäitä, käsiä kärwenteli ja meni taas hävittämään mailmata. Wiimmein onnistui Wäinämöisen saada kipuna kiini taulaan, ja siitä asti pidettiin tulta tulisijoissa, walona tuwassa ja hiielloksena Ilmarisen ahjoissa.

Mutta palon wihoja parantamaan pyydettiin Turjan tyttöä ja Pohjolan poikaa tulemaan jäisine kenneen, hyyteisine sukineen, hyyteisine wöineen, hyyteisine kattiloineen wiskaamaan hyydettä, wilua ja riitteistä wettä palaneille paikoille. Ja jos ei tästä tulisi apua, rukoiltiin Ukon ylijumalan lähettämään jääsateen ja woiteita paranteeksi tuihmille tulen wihoille.

100. Raudan synty.

(Kalev. 8, 9).

Viisas vanha Wäinämöinen

Vesti vuorella venettä,

Kävipä kivehen kirves,

Hiisi pontta pyörähytti,

Kirves kirposi kivistä,

Terä luiskahti liha'an,

Polvehen pojan pätöisen,

Veri pääsi vuotamahan,

Vuosi maille, kukkuloille,

Virtain ääristä yleni.

Vaka vanha Wäinämöinen

Luki synnyt syitä myöten,

Mutt'ei muista muutamia

Rauan suuria sanoja,

Joista salpa saataisiin

Noille rauan ratkomille.

Tuli tietäjän talohon.

Mahtava talossa miesi:

Luojan kolmella sanalla

Sulki joet, sulki järvet,

Virrat niskalta vihaiset,

Mutt' ei arvannut alusta,

Mist' on rauta syntynynnä.

Silloin vanha Wäinämöinen

Sanan virkkoi, noin nimesi:

Itse tieän rauan synnyn,

Arvoan alun teräksen:

Vesi vanhin veljeksiä,

Rauta nuorin veljeksiä,

Tuli kerran keskimmäinen.

Tuo ukko ylinen luoja
 Itse ilmojen Jumala
 Ilmasta veen eroitti,
 Veestä maati mantereheh:
 Rauta on raukka syntymättä.

Ukko ilmainen Jumala
 Hieroi kahta kämmentänsä,
 Siitä syntyi kolme neittä,
 Koko kolme Luonnotarta
 Rauan ruostehen emoiksi.
 Astui immet pilven äärtä,
 Maille maitoa tiputit,
 Sekä maille että soille,
 Sekä vienoille vesille.
 Siit' on rauta syntynynnä:
 Meltoraut' on mustan maion,
 Teräs tehty valkoisesta,
 Punaisest' on räähkyrauta.

Lasna vielä rauta raukka
 Tahtoi veikkaa vanhempata,
 Tulta käyä tuntemahan.
 Tahtoi polttoa polosen,
 Tuli rauan veikkosensa,
 Rauta pääsi piilemähän
 Läikkyvähän lähtehehen
 Suurimmalla suon selällä,
 Tuiman tunturin laella,
 Piili vuonna kolmantena
 Koivun kolmen juuren alla.
 Susi juoksi suota myöten,
 Karhu kangasta samosi:
 Siihen nousi rautaruoste.

Syntyi seppo Ilmarinen,
 Se syntyi sysimäellä,

Kasvoi hiilikankahalla.

Yöllä syntyi Ilmarinen,

Päivällä pajasen laati,

Etsi paikkaa pajalle,

Näki suota salmekkehen,

Näki rautaiset orahat.

Sanovi sanalla tuolla:

Voi sinua rauta raukka,

Kuin olet kurjassa tilassa,

Suolla sorkissa sutosen,

Aina karhun askelissa!

Asetan sun ahjohoni.

Rauta raukka säpsähtihe,

Kun kuuli tulen sanomat,

Tulen tuimat maininnaiset.

Sanoi seppo Ilmarinen:

Ellös ole milläskänä,

Tuli ei polta tuttuansa;

Tulessa olet tuleva

Miesten miekoiksi hyviksi,

Naisten nauhan päättimiksi.

Tunki seppo sen tulehen,

Pale liehtoi sen sulaksi.

Siinä huuti rauta raukka.

Sanoi seppo Ilmarinen:

Jos otan sinun tulesta,

Vielä veistät veljeäsi,

Lastuat emosi lasta.

Siinä vannoi rauta raukka,

Vannoi vaikean valansa:

Onpa puuta purrakseni,

Kiven syäntä syöäkseni,

Etten veistä veikkoani.

Parempi on ollakseni,

Kulkijalle kumppalina,

Käyvällä käsiaseena.

Silloin seppo Ilmarinen

Rauan tempasi tulesta,

Teki sen teräkaluiksi,

Keihäiksi, kirvehiksi,

Kaikellaisiksi kaluiksi.

Millä rauta karkastahan?

Poroa otti Ilmarinen,

Lipeäksi liuotteli,

Rauan karkasuvesiksi.

Sitä maistaa ja sanovi:

Ei vesi hyveä vielä;

Mehiläinen mies kepeä,

Tuo simoa siivessäsi,

Kanna mettä kielessäsi

Kaikista keon kukista!

Herhiläinen Hien lintu,

Katselevi, kuuntelevi,

Viskoi karkaisuvetehen,

Viskoi Hien hirmuloita,

Maon mustia mujuja,

Sammakon salavihoja.

Luuli seppo Ilmarinen

Mehiläisen tullegeksi,

Tuoneeksi simoa, mettä.

Siihen kastoi rauta raukan:

Sai siitä teräs pahaksi,

Rauta raivoksi rupesi,

Petti vaivainen valansa,

Veisti raukka veljeänsä,

Veren päästi vuotamahan,

Hurmehen hurahtamahan.

Ukko uunilta urahti,
Parta lauloi, pää järähti:
Jo nyt tieän rauan synnyn;
Ohoh sinua rauta raukka,
Rauta raukka, koito kuona,
Kuin sä kasvoit kankeaksi
Ylen suureksi ylenit!
Et sä silloin suuri ollut,
Etkä suuri, etkä pieni,
Maitona kun maahan juoksit,
Seisoit sä vetenä suossa
Ja tulessa tuskittelit,
Vannoit vaikean valasi,
Rikoit vaivanen valasi,
Söit kuin koira kunniasi.
Tule nyt työsi tuntemahan,
Pahasi parantamahan,
Ennen kun sanon emolle,
Kuin poika pahoin tekevi!
Piäty veri vuotamasta!
Sisässä sinun sijasi,
Suonissa sorottamassa;
Sinne siirrähy välehen.
Jos et tuotana totelle,
Huuan Hiestä patoa,
Jolla vertä keitetähän.
Oi Ukko ylinen luoja,
Tuo sä tänne tukkimesi,
Varustele voitehesi!

Varusteltiin voitehia,
Me'en maahan vuotamia;
Tyrehtyi veri tulosta.
Siitä viisas Wäinämöinen
Tuli aivan terveheksi,

Ehommaksi entistänsä;
 Siirti silmänsä ylemmä,
 Päälle päänsä taivosehen,
 Sanovi sanalla tuolla:

Tuoltapa aina armot käyvät.

Ole kiitetty Jumala,

Kun annoit avun minulle

Noissa tuskissa kovissa,

Terän rauan raatamissa!

Elkää te etinen kansa,

Kansa vasta kasvavainen,

Veikaten venettä tehkö,

Omin voimin uhkaellen;

Jumalass' on juoksun määrä,

Luojassa lopun asetus,

Ei uron osoannassa,

Vallassa väkevänkänä!

101. Väinämöinen ja Joukahainen.

(Kalew. 3).

Pohjaisessa maassa, Pohjolassa, asui nuori mies nimeltä Joukahainen. Hän kuuli sanoman Väinämöisen viisaudesta, tunsi kateutta mielessään ja päätti lähteä kilpailemaan mainion laulajan kanssa. Turhaan kielti häntä isä ja äiti. Joukahainen vastasi: hyvä on isäni tieto, emoni sitä parempi, oma tietoni ylinnä, laulan laulajan parahan, pahimmafsi laulajaks.

Hän valjasti siis tulisen ruunansa korjan kultaisten etehen ja lähti kopeana matkalle. Kolmantena päivänä ajaa suhisti hän rehtewänä Väinölän tielle. Tässä kohtasi hän

Wäinämöisen, joka ajeli hiljaa tietään, ja molempain aisain nenät tarttuivat toistensa rahkeihin. Näiden välillä syntyi seuraava haaste:

Wäinämöinen. Kuka sinä olet, joka ajat niin tuhmasti eteen ja säret sekä valjaat että reen?

Joukahainen. Minä olen Joukahainen. Mutta kuta kurjaa sukua ja joukkiota sinä olet?

Wn. Minä olen Wäinämöinen. Jos sinä olet Joukahainen, niin anna minulle tietä, sillä sinä olet nuorempi minua.

Jn. Wähä on miehen nuoruudesta ja wanhuudesta, waan siitä kumpi on tiedolta parempi toistanja. Koetellaamme toistamme laulusja, ja se, joka tietää vähemmän, poiketkoon syrjään sen tieltä, joka tietää enemmän.

Wn. Mitäpä minä tietänen, joka olen ainoasti kuunnellut kotikäen kuffumista? Sinä joka tiedät enemmän, kerro minulle mitä sinä tiedät!

Jn. Tiedämpä minä jotakin. Sen tiedän, että sawu menee katon läpitse ulos ja että lieska on lii kiuasta. Hyle syöpi luotansa lohia ja siikoja, hauki kutee kylmässä ilmassa, ahwen syksyt sywille uipi ja kutee matalalla wedellä kessällä. Run ei tuosta kyllin liene, niin tiedän senkin, että Pohjolasja ajetaan poroilla, etelässä hewosilla. Kolme on koskea kowoa, kolme järweä jaloa ja kolme wuorta korkeata mailmassja. Hämeheksi' on Hälläpyörä, Kaatrafoski Karjalasja, ei ole Wuoksen woittanutta, ylikäynyttä Jmatran. Niin se oli.

Wn. Lapsen tieto, naisen muisti, ei ole partasuun urohon. Sano asiain synthyjä sywiä!

Jn. Tiedämpä tiaisen synnyn, tiedän linnuksi tiaisen, kynn wiherän käremeheksi, kiiksisen weden kalaksi. Wuoresta on weden synthy, tulen synthy taiwahasta ja raudan alku ruostehesta. Mätäs on märkä maita wanhin, paju puita

ensimmäinen, jonka on ensimmäinen huoneen hirsi ja kivi on ensimmäinen pata. Niin se oli.

Wn. Muistatko mitä enemmän, vain jo loppuivat loruksi?

Sn. Muistan vieläkin jotakin, muistanpa kuluneen ajan, kun olin merta kyntämässä, kalahaudat laivamassa, rannan louhet luomassa kokoon. Seitsemäntenä miehenä olin urosten seassa maata muodostamassa, ilman pieliä pistämässä, taiwaan laarta kantamassa, aurinkoa auttamassa, otavaa ojentamassa, taiwasta tähtittämässä. Niin se oli.

Wn. Sen warsin walehtelitkin. Ei sinua silloin nähty, kun merta kynnettiin, maata muodostettiin, aurinko, kuu ja tähdet pantiin ratojaan kulkemaan.

Sn. Kun ei lie minulla mieltä, lähde kahden kesken miehen mittelöhön.

Wn. Yhtä vähän pelkään miekkaasi kuin tietoaesikini.

Sn. Sen, joka ei uskalla kanssani miekkailla, laulan lantatunkiolle, läävän nurkkahan nutistan.

Ja samassa pudisti nuori Soukahainen irvistellen mustatukkaista päätänsä. Mutta hywin sattui tästä wanha Wainämöinen ja alkoi itse laulaa voimallisia tietolaulujaan. Ne laulut eivät olleet lasten lauluja, eiwätkä naisten loruja; ne olivat partasuun urohon, joiden voimasta järwet läikkyivät, maa järisi, wuoret waskijet wapijivat. Pahoin käwi nuorelle Soukahaiselle. Hänen hewosensa, rekensä, wempeleensä, rahkeensa, ruoskansa, joutsensa, nuolensa, lakkinsa, kintaansa, wyönsä, kaikki hajausivat ja muuttuivat muiksi kappaleiksi siitä voimallisesta laulusta. Mutta itse wajoji hän wyötaistä myöten suohon.

Sitä tuli nuori Soukahainen hätään, hän rukoili henkensä edestä ja lupasi antaa hyvän lunastusmaksjon. Hän tarjosi perätysten kahta lujaa joustia, kahta kaunista wenettä, kahta hyvää hewosta, hopeata ja kultaakin, peltoja ja aumoja, mutta painui aina sywemmälle, jiksi että oli leukaa myö-

ten suossa ja sai suuhunsa sammalia. Wihdoin tarjosi hän nuorta sisartansa Minoa lunastukseksensa. Silloin pyöрти Wäinämöinen takasi sanansa, ja Joukahainen palasi surumieliin kotiinsa.

Mutta Minosta on jitte kaunis jatu, kuinka hän suri Wäinämöiselle waimoksi tulemistaan ja meni ennen mereen kalan sisareksi. Se tulisi tässä pitkäksi kertoa.

102. Wäinämöisen ensimmäinen Pohjolanmatka.

(Kalew. 6, 7, 8).

Tänä aikana oli rauha ja ystäwyys Wäinölän ja Pohjolan välillä. Wäinämöinen päätti etsiäksseen waimon Pohjolan tyttäristä kadonneen Minon sijaan.

Mutta Joukahaisen mielessä kyti kostonhalu. Hän taikoi itselleen tulisen joutsen, punoi siihen janteen Hiiden hirwen suonista, wuoli nuolia tammesta, karkasi ne kärkeen myrkyssä ja sulitti ne pääskysen siipikynillä. Näin warustettuna paneusi hän wanhaa Wäinämöistä wahtaamaan.

Kauan wahtasi hän; wiimmein näki hän muutamana aamuna mustan pilkan merellä lähestyvän. Se oli Wäinämöinen, joka ajoi merellä olenkarwajella hevosella, niin etteivät sen kawiots fastuneet aalloista.

Joukahainen otti joutsensa. Äiti waroitti häntä: elä tapa Kalewan poikaa! Hän on sukua suurta, hänen kanssansa häwiää laulu ja ilo maan päältä.

Joukahainen mietti vähäsen, mutta ampui wiimmein. Ensimmäinen nuoli käwi pilviin. Toinen meni maan sisään. Kolmas sattui Wäinämöisen hevoson wasempaan lapaan, ja ajaja suistui selästä mereen. Sitte kerskasi Joukahainen

ja fanoi: et finä, wanha Wäinämöinen, finä ilmoisena itänä, kuuna kullan walkeana astu Wäinölän ahoja.

Mutta Wäinämöinen ei ollut kuollut, sillä laulun woima on fuolematon. Yhdeksän päivää ajeli häntä myrsky ympäri meren selfää ja hänen jäsenensä alkoivat tampistua kylmästä. Sitte lenti ilmassa Lapin kocko, jonka yksi siipi wettä wiisti, toinen taiwasta lafasi. Riitollinen kocko muisti wielä koiwun, jonka Wäinämöinen oli jättänyt kaskeensa seisjomaan linnuille leposijaksi, ja kantai uroon seläsfään pohjan pitkään perään niemelle. Täällä oli pienoinen Pohjolan piikatytö tehnyt liiton auringon ja kuun kanssa että nousta warhain aamulla ylös. Ennen päivän koittoa oli hän jo kerinnyt kuusi willaista lammasta, pesnnyt pöydät, lafaisnut lattian ja kantanut rifat pelloille. Hän kuuli Wäinämöisen walitukfen, emäntä nouti, toi tupaan ja wirwoitti hänet.

Sonkun ajan siellä oltuansa ikäwystyi Wäinämöinen wieraana eläessään wieraassa maassa ja lupasi kulta ja hopeata jos hän wietäisiin kotitienoilleen. Siihen wastasi Louhi, Pohjolan emäntä: kullat on lasten kuffasia, hopeat hewon helyjä; mutta jos tahdot takoa Sammon yhdestä joutsenen kynästä, maholehman maitosesta, yhden ohrafen jywästä, yhden uuhon willaisesta, niin annan sinulle tyttäreni waimoksi ja wien sinut kotiisi.

En taida Sampoa takoa, wastasi Wäinämöinen, mutta lähetän weljeni Ilmarisen luoksesi, hän on takonut taiwaan kannen; hän tekee mitä tahdot. Se on hywä, arweli Louhi. Minä lähetän sinut kotiisi; mutta waro, ettet katso ylös taiwaalle ennen hewosen uupumista, muuten kohtaa sinua kowa onni.

Wäinämöinen lähti hewosella ja reellä paluumatkalle, mutta ei ollut ennättänyt kauas, ennenkuin hän kuuli suhinnan ylhäältä ja kohotti silmänsä taiwasta kohti. Siinä näki hän werrattoman kauniin Pohjan neidon istuvan walkean kiiltäwissä waatteissa remontulien kaaren alla ja kehäävän

kultalankaa kultafankaasensa. Rafastuneena pyyti hän kaurista neitoa astumaan maan päälle ja tulemaan hänelle waimoksi. Mutta neito ilwehti ja käsä hänen ensiksi halkeista jouhen weitsellä kärettömällä, sitte käsä hän munan wetää solmuun, sitte kisko fivestä tuohta ja wiimmeiseksi särfeä jäästä aidaksia ilman pilkkeen pirahdamatta. Nämä kaikki teki Wäinämöinen; mutta kun neito vielä käsä hänen tekemään wenettä lehräwartensa muruista ja työntää weneen wesille ilman siihen koskematta, löi hän kirweellä polweensa, josta jo ennen on ferrottu raudan synnyn-sadussa.

103. Ilmarinen takoo Sammon.

(Kalew. 10).

Wäinämöinen palasi takasi pahoilla mielin siitä, että oli luvannut lähettää weljensä Ilmarisen Pohjolaan. Hän mietti petosta ja lauloi tien viereen taiwaalle ylettyvän kuusen, jonka oksilla riippui kuu ja otawa.

Wäinämöinen tapasi Ilmarisen pajassa ja houkutteli hänen katsomaan tuota hohtawata kuusta. Rehellinen seppä antoi wietellä itsensä ja kiipeesi kuuseen ottamaan alas näitä taiwaan waloja. Kuusi pilkkaasi häntä ja sanoi: woipa urosta mieletöntä, juurikuin lapsi olet kiivennyt latwaani kumakuuta ja waletähtiä ottamaan!

Kohta lauloi Wäinämöinen myrskytuulen, joka wei hänen weljensä yli kuun, alatse päivän Pohjolaan. Louhi Pohjolan emäntä otti Ilmarisen ilolla vastaan ja näytti tyttärensä hänelle kauniissa waatteissa. Ilmarinen, saadakseen tämän waimokseen, lupasi takoa Sammon.

Tähän työhön tarwitfi hän pajan, palkeen, wasaran ja alafimen, mutta näitä kaluja ei ollut Pohjolassa. Ilmarinen tiesi neuwon: hän walitfi sopiwan paikan kallioiden välissä ja laittoi siihen mitä hän tarwitfi. Työ alkoi, orjat liehtoivat. Kolmantena päivänä weti seppä ahjosta kultasen jousen, mutta jousella oli pahoja tapoja, se tahtoi joka päivä tähdätä ihmisten päitä. Ilmarinen murti sen kappaleikfi, wis-

käsi tuleen ja weti toisena päivänä ahjostaan kullalla koristetun weneen. Silläkin oli pahoja tapoja, se lähti juotta sotahan ja sai saman lopun ja tien kuin jouhikin. Sen jälkimmäisenä päivänä tuli tulesta kultasarwinen lehmä, jolla oli auringon ja otawan merkit otsassa, mutta täällä oli tapana makaella metsässä ja kaataa maitokiulunsa. Se tungettiin tuleen, ja wedettiin ahjosta kultainen aura. Tällä taas oli tapana kyntää kylän peltoja, ja se työnnettiin tuleen niinkuin muutkin. Ilmarinen pani nyt tuulet paja-palvelijoikseen. Itä lietsoi, lietsoi länsi, etelä enemmän lietsoi ja pohjainen kowin porotti. Silloin tuli tuiske pajan ifkunasta, jäkeneet rätišiwät, tomu nousi taiwaalle ja sawu tupruši paksuina pyörteinä Jumalan asuntoa kohti.

Niin kului kolme päivää; ja nyt wedettiin viimein Sampo ahjosta ulos. Ilmarinen jekä lyöä lynnähytteli että takoa taputteli taitawasti Sammon walmiiksi. Tämä oli salainen, kallis taika-kappale. Sammon yhdesä laidassa oli jauhomylly, toisessa suolamylly, kolmannessa oli rahamylly; siinä jauhoi se yhden purnun syötäviä, toisen myötäviä, kolmannen kotipitoja warten. Louhi ihastui tästä niin, että hän salpasi tämän waltawan koneen yhdeksän lukun taakse, yhdeksän sylon sywään kuparivuoreen.

Mutta kun Ilmarinen waati palkintoansa, kekki Pohjolan neiti monta estettä. Hän ei ollut poiminut marjoja mailta, ei laulanut rannalla, ei lyönyt leikkiä lehossa, ja jos hän muuttaisi pois, kufapa sitte kutsuihi kewaimen käkiä kufkumaan kunnahilla. Ilmarinen tuskastui näihin epähyihin, ja kun Louhilla, joka oli saanut toiwomanja, ei ollut mitään Ilmarisen kottiinmatkustusta vastaan, palasi tämä takasi Wäinölään.

104. Lemminkäisen elämän vaiheista.

(Kalew. 11, 12.)

Raukoniemen utuisella niemellä, rannalla kasvoi äitinsä luona satujen lempinä, nuori ja kaunis uros Lemminkäinen, jota myös kutsuttiin Ahdiksi (weden jumalaksi), Saarelaiseksi ja Raukomielleksi (jolla mieli teki kauas). Hänellä oli kala ruokana, ja hänestä tuli komea, punawerinen nuorukainen, jolla oli musta tukka, oivallinen pää ja voimakas käsi. Mutta hänen luontonsa oli meren aaltojen kaltainen, huikeentelelainen, kopea, ja jiksi joutui hän moniin seikkoihin, jotka eivät aina olleet miehen ja uroon töiden arvoisia.

Saarella nimettömällä asui tänä aikana kaunis neito Ryllikki, jonka kovuus kaikkia kosoita kohtaan oli niin tunnettu, että kerrottiin, kuinka aurinko, kuu ja tähti olivat turhaan kosineet häntä pojilleen. Sanoma kaikesta tästä tuli Lemminkäiselle tiedoksi, hän päätti vastoin äitinsä neuvoa saada tämän hylpeän neidon waimokseen ja lähti matkaan niemelle nimettömälle.

Alku ei ollut parasta. Lemminkäinen tuli Saarelle ja ajoi portissa refensä kumoon. Ilwehtien sanoivat Saaren tyttäret, että sellainen uros saisi tanssia wäikkain kanssa. Lemminkäinenpä otti neitojen sanat waariin ja meni kaitsemaan karjaa. Mutta hänen mielsensä oli kiini Ryllikissä, hänen tähtensä hän sata saapasta kulutti, sadat aivot poikki

souti. Se plevä Saaren neiti ei suostunut hänen rakkautensa. Kun hän oli jauhanut loppuun koko jauhinkiven ja pieksänyt petkeleen perin pohjin kuluneeksi, ei ennen, mutta sitte vasta lupasi hän tulla hänelle vaimoksi.

Jonkun ajan perästä tanssasi Saaren nuoriso niityllä rannassa. Siihen ajoi Lemminkäinen leikkipaikalle walitulla warjallansa ja ryösti Ryllikin mukaansa. Hän rukoili, hän uhkasi; viimein alkoi hän suostua. Lemminkäinen wannoi ei enää käymänsä sotia ja neiti wannoi ei enää menemänsä hywälläkään halulla kylän tanssiin. Niin wei Lemminkäinen nuoren puolisonsa kotiinsa, jossa äiti otti heidät ystävällisesti vastaan, ja he elivät jonkun ajan onnellisina Raukoniemellä.

Kerran wiipyi Lemminkäinen lauan kalastuksella. Mita käwi Ryllikille pitkäksi, ja hän meni leikkitelemään kylän nuorison seuraan. Lemminkäisen sisar Minikki ei malttanutkaan olla tätä sanomatta, ja Lemminkäinen wihastui kotiin tultuaan kowasti. Äiti, sanoi hän, laita minulle sauna; Ryllikki on murtanut walansa, ja minä matkustan Pohjaan hakemaan itselleni sieltä toisen waimon. Ota minun harjani, eikä ole poikasi saanut kuoleman haawaa, ennen kuin näet sen wuotawan werta.

Turhaan itki Ryllikki, turhaan rukoili ja waroitti häntä äiti. Lemminkäinen puki itsensä wahwaan sotapukuun, ripusti wyöllensä terävän miekkansa eikä unohuttanut woihallisia noitasanojakaan, jotka warjelewat wihollisia vastaan. Yhden ainoan asian unohutti hän: sanat kärkeen pistoa vastaan. Olpeänä taidostaan wihelti hän herwosensa wiidasta ja ajoi Pohjolaan. Siellä kuuli hän lauluja ja soittoja suuressa tuwassa. Rohkeasti astui hän sisälle ja lauloi itse niin wälewästi, että turkinhelmat iskiwät tulta, Pohjan uroot hajausiwat ja sen parhaimmat laulajat saiwat kiviä kurkkuunsa. Yhden ainoan jätti hän sen ilkeyden tähden laulamatta, ja tämä oli Pohjan sokea paimen. Mutta

jellaista häpeätä ei paimen voinut karsia: hän juoksi pois wahtiin Tuonelan joelle.

105. Lemminkäisen surma.

(Kalew. 13, 14, 15).

Olpeänä urotöistään kysyi Lemminkäinen Pohjolan kaunistä tytärtä waimokseen. Ei, wastasi äiti, häntä ei saa kukaan muu kysyä, kuin se, joka on hiihtänyt Hiiden sukkelan hirwen. Lemminkäinen otti sukensa, liukkaat kuin kärmeet, ja hiihti, että jäkeneet suihkiwat ympäri Lapinmaata. Hirwi jo saatuna pääsi irti, sukset taittuivat. Ei ollut enää muuta keinoa, kuin pyytää uusia sukia Ukolta ja rukoilla Tapion pienoista neitoa simapillillä herättämään nukkuvan metsän emännän. Mieliikki heräsi, Tapio waatetti metsän hopeaan, ja metsästäjä palasi kiini saadun hirwen kanssataksi.

Mielä puuttuu jotakin. Ennenkuin saat tyttäreni, pitää sinun tuoda suitseissa Hiiden ruskea, tulta säihkyvä hewonen. Lemminkäinen otti kultaohjokset ja hopeaisen marhaminnan ja näki hewosen ulohthaalla juoksewan tulesa ja sawussa. Eipä ollut muuta neuwoa kuin rukoilla Ukkoa satamaan rautakowat rakeet, jäähdyttämään tulen liekit, ja säihkyneenä rakeista pisti hewonen mielellään päänsä kultaisiin suitseihin.

Mielä et saa tyttärtäni, sanoi Pohjan emäntä, ennenkuin ammut yhden nuolen nostamalla kauniin joutsenen Tuonelan joesta. — Lemminkäinen lähti Tuonelaan. Mutta täällä wahtasi häntä Pohjan sokea paimen, otti kyyfärmeen wedestä ja ampui sen nuoren uroon maksan läpi. Myöhään katui Lemminkäinen, että hän oli unohuttanut kärmeen sanat,

ja kuollessaan muisteli hän rakastettua äitiänsä. Paimen syöksi hänet Tuonen mustaan jokeen, ja siinä siivalti hänet Tuonen werihimoinen poika kappaleiksi hirmuisella miekalansa.

Tällä ajalla olivat hänen äitinsä ja hyljätty waimonsa joka päivä katselleet ennustawata harjaa. Eräänä aamuna näkivät harjan vuotawan wertä. Äiti nosti ylemmä vaatteensa ja lähti etsimään kadonnutta poikaansa. Rakkaus kiidatti häntä, hänen juostessaan mäet mätkeyivät, norot nousivat, waarat waipuiwat. Wiimmein tuli hän Pohjolaan. Missä on minun poikani? En tiedä, sanoi emäntä, ken tiesi lienewät karhut ja sudet repineet hänet jäällä. Tahi lienee raukka huffunut koskeen.

— Valehtelija, sanoi äiti, jos et sano tarikkaa totuutta, niin kuolemasi kohtaapi!

Nyt täntyy Pohjan emännän kertoa Lemminkäisen waralliset retket. Äiti lähti etsimään kadonneen jälkiä. Hän raiwasi pois kantoja ja kiviä, juoksi soiden yli, ui wetten läpitse, kyysi hongilta, tieltä ja kuulta. Kaikki sanoivat itsellään olewan kyllin omista tekemistä huolistaan. Mutta armas aurinko kertoi hänelle Lemminkäisen onnettoman lopun.

Äiti sai Ilmariselta kuparisen harawan, jonka piit olivat sata syltä pitkät. Aurinko lähetti polttawat jäteensä pimeään Manalaan ja nufutti Tuonen kansan. Äiti meni ja harawoi kuoleman mustassa wirrassa, joka juoksee Manalan läpitse. Rauan tefi hän työtä wäsymättä ja löysi wiimmein lemmittynsä hajanaisen ruumiin. Heitä mies weteheh, huuti korppi; siika on syönyt häneltä silmät, hauki on hartiat halaisnut. Mutta äiti ei epäile. Hän rukoili suonien hoitajatarta, soreata Suonetarta, solmeilemaan kuolleen suonet; rukoili Sumalata liittämään luut lihoa myöten; hän rukoili mehiläistä tuomaan mettä Tapiolasta. Kaikki kuulivat hänen rukouksensa. Mehiläinen lenti yhdeksän meren

ylitse ja palasi takasi, tuoden seitsemän kuppia woiteita. Kuollut ruumis parani, mutta henkeä ei ollutkaan.

Taas lähetti äiti mehiläisen ylös tähtien välitse Luojan kellareihin, joissa hyvät henget valmistelivat hopeisissa kattiloissa woiteita, ja sieltä palasi mehiläinen kallisten woitten kanssa takasi. Lemminkäinen heräsi juurikuin pahasta unesta. Minä olen nukkunut kauan, sanoi hän. Olet, sanoi armas hoitajansa, vielä kauemmin olisit nukkunut, jos ei äiti raukkasi olisi valvonut sinua warten.

— Oi, huokasi Lemminkäinen, sydämeni on poisja Pohjan neitosissa. Vielä en ole ampunut Tuonen joutsenta.

— Heitä herjät joutsenesi, torui äiti, ja kiitä ennemmin julkisen Jumalasi hywyyttä, sillä itsestäni en minä ole woinut mitään. Jumala ainoastaan woipi kuolleet Tuonelaasta kutsua takasi.

Ja he palasivat takasi kotiin.

106. Väinämöinen Tuonelasja.

(Kalew. 16).

Wäinämöinen olisi tehnyt weneen, waan hänellä ei ollut puita. Pellon poika, Sampsa Pellerwoinen, lähti etsimään metsästä puita ja tuli haawan luokse. Anna minun olla, sanoi haapa; touffa on syönyt sydämeni, ja jos minusta tehdään wene, niin minä uppoan. Sampsa tuli hongan luokse. Anna minun seisoa, sanoi hönkä; minä olen rosoja täynnä, ja waris on raakkunut latwassani. Sampsa meni tammen luokse, ja tammi sanoi olewansa aiwan terve; ainoastaan käki oli kakkunut sen wiheriäisillä oksilla. Sampsa kaatoi tammen, ja Wäinämöinen alkoi tehdä laulamalla weneettä.

Hän oli jo pannut pohjan ja liittänyt laidat kun hän hawaitti itseltään puuttuvan kolmea sanaa saadakseen ylimmäiset parraspuut valmiiksi. Mistäpä sai nämä sanat? Saiiko pääskysen päälaelta, joutsenten juonen päästä, hanhilauman hartioilta? Hän tappoi pääskysiä, joutsenia ja hanhia sanomattoman paljon, mutta sanoja ei saanut hän niistä. Hän etsi sanoja kesäpeuran kielen alta, suusta walkean orawan, sai monta sanaa, mutta ei avullisia. Sitte päätti hän etsiä sanoja Tuonen pimeästä kodista, Manalan ikimajoista.

Wäinämöinen lähti matkaan, kulki kolme viikkoa viitikköä, tuomikköä ja katajikköä: sitte näki hän ulohthaalla Manalan saaren mustassa wirrassa ja huuti Tuonen tyttärelle, että tämä toisi hänelle lautan. Tuonen pieni tytär sotki waatteita rannalle ja kysyi miksi hän taudin tappamatta, muun surman musertamatta oli tullut kuoleman kotiin. Wäinämöinen vastasi kielästellen: Tuoni minun tänne tuotti, Mana mailtani weteli, rauta mun Manalle saattoi, wesi ja walkea saivat minun Manalaan. Mutta Tuonen neito ei ollut näin petetty. Jos Tuoni olisi tuonut sinun tänne, olisi sinulla Manan lintahat kädessä, jos rauta olisi tappanut sinun, niin werin waatteesi waluisi: jos wesi olisi sinun hukuttanut, niin wesiin waatteesi waluisi; jos tuli olisi polttanut sinun, olisihan partasi palanut. Wäinämöisen täytyi tunnustaa, että reki oli rikkonut runoilta ja jalas taittunut lausehilta. Voi hullua miestä, sanoi Tuonen neito, kun tulet syöttä ja tauditta Manan majoille. Palaa heti takasi, paljo on tänne tullesia, ei paljo palannehia.

Wäinämöinen vastasi: akka tieltä kääntyköhön, ei mies pahanenkana. Niin wiettiin Wäinämöinen mustan wirran ylitse. Tuonelaassa tarjottiin wieraalle olutta, mutta matoja ja sammakkoita mateli juomatuopissa. Sanoja ei hänelle aiottu antaa, ja täältä, sanottiin hänelle, ei hän pääsisi enää takasi.

Wäinämöinen wiettiin lewolle, mutta waroi nuffumista. Tuonelasja oli wanha käykkäleufanen akka ja kolmisforminen ukko. Akka keh räsi waskilankoja, ukko kutoi niistä sata syltä pitkän nuotan. Tuonen rautanäppinen poika potki nuotan witaan yli Tuonelan joen, ettei Wäinämöinen pääsisi pakenemaan. Mutta Wäinämöinen, hawaittuaan waaran, muutti itsensä karmeeksi ja lui kerteli waarallisen werkon läpitse. Namulla meni Tuonen poika kokemaan nuottaansa. Sai siitä sadan taimenia ja tuhannen pieniä kaloja, mutta Kalewan uros oli päässnyt pois ja palannut onnellisesti kotiinsa takasi.

Sywin iloisena oli Wäinämöinen päästyään fuoleman pauloista. Elköön koskaan kukaan itse ennen aikaansa menkö alas Tuonen mustaan kottiin. Elköön kukaan wiattomasti wahingoittako lähimmäistään, sillä jokainen syhllinen makaa Tuonelasja tulikuumilla kiuilla, kyykärmeistä kudotun peiton alla.

Sitte kertoo toinen satu, kuinka Wäinämöinen woimalisella laulullaan herätti kuolleen jättiläisen, Wipusen, ja waati häneltä ne kolme sanaa. Jättiläinen nielasi tuon liian rohkean laulajan suureen kitaansa, mutta Wäinämöinen laati hänen watsaansa pajan ja waiwasi jättiläistä niinkauan, että tämän täytyi antaa hänelle sanat ja wapauden.

Nyt onnistui Wäinämöiselle saada weneensä walmiiksi, johon hän ei tarwinnut nauvoja eikä kirvestä. Wene syntyi weistämättä, laiwa lastun ottamatta.

107. Ismarinen saapi Pohjan neidon.

(Kalew. 18—25).

Wäinämöinen päälysti weneensä saralla, kaunisti kofan kullalla ja purjehti kofiomatkalle Pohjolaan. Anni yön

tyttö, hyväniminen, näki hänen purjehtivan, keinotteli tietoonsa sala-asian ja ilmoitti sen veljelleen Ilmariselle. Tämä kiirehti Väinämöisen jälkeen, tapasi hänet ja sopi hänen kanssansa, että Pohjan neito saisi valita heistä kumman tahtoisi.

Pohjan isäntä, kuultuaan kartanofoiran haukkuvan, panetti pihlajaisia puita takkaan ja sanoi: jos puista vuotaa werta, tulee sota, mutta vuotaako wettä, saamme elää rauhasa. Ei werta eikä wettä juosnut pyhästä pihlajapuusta, waan siitä wuoti simoa. Kosiomiehet olivat terweet tultuaan, äiti koetti saada tytärtään wiisaalle ja rikkaalle Väinämöiselle köyhän Ilmarisen rinnalla. Neito wastasi: wä hän huolin wiisaudesta ja rikkaudesta sen rinnalla, joka on takonut meille kalliin Sammon. Niin sai Ilmarinen neidon sydämen.

Mutta Pohjan emäntä wiestasteli. Morsian ei ollut vielä valmiina; hänen jalkansa oli vielä kesken kentkimistä. Sillä aikaa pitäisi Ilmarisen vielä kyntää kyyhkärmeisen pellon ilman auran nostamatta.

Ilmarinen kysyi morsiameltaan, ja hän antoi hyviä neuvoja. Ilmarinen takoi kultaisten auran, rautaiset jalkineet, rautapaidan, rautakintaat ja niin kynti kyyhkärmeisen pellon. Sen perästä pantiin hän taas koetustyölle: hänen piti tuoda Tuonen karhu ja suitsittaa Manalan suji, joka oli jo tappanut sata urosta. Tämäkin keino onnistui; seppä teki neidon neuvon mukaan teräksistä suitset, ja ututyttö, Terhenätär, seuloi sumua kentälle. Mutta vieläkin pantiin hänelle kowin koetus: hänen piti saada suuri hauki Tuonelan josta.

Ilmarinen takoi itselleen tulisen merikokon ja laskeusi jokeen. Siinä tuli hirmuinen sota. Weden hirmuinen kummitus Wetehinen tuli awuksi hau'ille, jonka kita oli kuin kolme koskea, ja ilman kokon awutta olisi se niellyt Ilmarisen. Mutta kokko painoi kummituksen weden pohjaan

ja iski kyntensä hau'in niskaan. Olpeänä wei Ilmarinen hauin pään Pohjolaan.

Nyt viimein suostui Pohjolan emäntä väkinäisesti häiden pitoon. Alla päin, pahoilla mielin purjehti Väinämöinen takasi kottiinsa, varoittaen kaikkia wanhoja miehiä vasta koskaan kilvoin neittä kosimasta nuorten urosten rinnalla.

Pohjolasssa laitettiin suuria pitoja. Karjalasta tuotiin wallan suuri härkä: sen pää keikkui Kemijoella, Hämeheissä häntä häilyi, ja pääskynen tarwitji päivän lentääksensä sarwien wäliä. Cipä uskaltanut kuka teurastaa jellaista härkää; mutta mies musta merestä nousi, joka alle maljan maata mahtui, alle seulan seisomahan, sillä oli kivestä hattu, kivestä kengät ja weitji kultainen kädessä. Hän teurasti härän; leipiä leivottiin, oluttu pantiin, kun ensin saatiin oluen synty tietoon. Kaiken tämän tehtyä, lähetettiin Pohjan pienoinen palffapiika kutsumaan häawieraita, niiden seassa sokeat ja rannat, mutta etunenässä wanhan Väinämöisen. Lemminkäinen yksinään jätettiin häihin kutsumatta.

Wieraat tulivat ja heitä hoidettiin hywästi suurella funnioittamisella. Monta kaunista laulua laulettiin, ja Väinämöinen kiitti Luojan wiisautta, joka muuttaa meren wirrat mesiksi, lehdot laajat leipämaiksi. Ilmarinen morfiaminensa kottiin tultua otettiin funnioittamisella vastaan, ja he elivät kaun yhdessä onnellisina.

Kaikesta tästä on monta kaunista runoa. Toinen satu kertoo Lemminkäisen wihaa, kun häntä ei kutsuttu häihin, ja kuinka kopeasti hän tuli Pohjolaan kostamaan tätä häpeätä, mutta hänen täytyi urhollisten töiden perästä paeta suurempata voimaa. Tästä syntyi pitkällinen sota.

108. Satu Kullerwosta.

(Kalew. 31—36).

Karjalassa asui kaksii veljestä, Untamo ja Kalerwo. Nämä tulivat sotaan kalawedestä ja halmemaasta; sota päättyi niin, että Untamo tappoi veljensä Kalerwon surun ja poltti hänen talonsa. Kalerwon onneton waimo wiettiin orjaksi ja synnytti wähän ajan kuluttua pojan, jolle pantiin Kullerwo nimeksi. Tällä pojalla oli jo pienenä erinomainen woima. Kolmen päivän wanhana repi hän kapalo- wyönsä ja särki kätkyensä. Untamo ihästui hänen woimastansa ja luuli saamansa hänestä wäkewän orjan, arwoisemman kuin sata muita.

Kun poika oli polwen forkuinen, alkoi hän jo miettiä kostoja isänsä kuolemalle ja äitinsä orjuudelle. Tämän hawaitsi Untamo, pelkäsi weren kostoja, pani pojan tynnyriin ja heitti sen weteen. Kolmen päivän perästä löytyi hän pojan istumassa tynnyrin päällä onkimapa kädessä. Untamo teki suuren rowion terwakfista ja tuohista; rowio sytytettiin ja poika wiskattiin tuleen, mutta kolmen päivän perästä löydettiin hän terweenä hiilikoukulla kekäleitä; kohentelemassa. Kolmannen kerran antoi Untamo hirttää pojan puuhun, mutta tapasi hänen iloisena piirtämässä kuvia puun fuoreen. Untamo tuskastui pojan kuolettamiseen ja sanoi: jos käytät itsesi hywästi, niin saat olla talossa ja orjan töitä toimitella.

Kullerwo kasvoi wäkewäksi ja teki pahasti kaikki orjan työt. Lasta hoitaessa taittoi hän lapsen käden, puhkaihi sen filmän, antoi sen kuolla ja poltti sen kätkyen. Sitte piti Kullerwon hakata kaski; hän kaatoi maahan kokonaisen metsän. Taas piti hänen aidata pelto, ja hän pystytti suurimista hongista aidan, mutta ei jättänyt weräjäätä. Hän pantiin puimaan rukiita, ja pui rukiit ruumeniksi. Wiim-

mein suuttui Untamo ja myi tämän wallattoman orjan wä-
hästä maksosta Ilmariselle.

Kullerwon piti nyt paimentaa talon karjaa ja sai emän-
nältä ewääkseen leivän, johon oli leivottu kiwi sijälle.
Kullerwo paimenti karjaa, rupesti illalla syömään ja korahutti
isänsä weitsen terän leiwässä olewaan kiween. Surusta ja
wihasta tuimistuneena sorti hän karjan lewäsuohon kuolemaan
ja ajoi taloon toisellaisen karjan karhuja ja susia. Ilmaris-
sen waimo meni lypsämään lehmiään, ja pedot repiwät hä-
net kuoliaaksi. Niin häwisi se nuori waimo, niin ihasteltu,
niin kauwan toivottu Pohjolan morsian. Häntä ei woinut
Ilmarinen koskaan unohuttaa, ja hänen mielensä oli musta
kuin pajan syfi.

Tämän raiwotyön perästä pakeni Kullerwo henkipatto-
fena metsiin ja tuli wiimmein piilopaikassa olewaan tupaan,
jossa hän löyti wanhempansa, jotka luuli jo kuolleiksi. Hän
tahtoi nyt rehellisesti tehdä työtä, mutta pahasti kasa-
tettuna teki hän kaikki nurin. Weneen souti hän rikki, nuotan
tarpoi hän tappuroiksi; wiimein tuli hänestä suuri pahan-
tekijä. Sitte kirofi oma isänsä hänet, ja itse kirofi hän
oman onnettoman kohtansa. Alinoastaan hänen äitinsä ra-
kasti häntä, kun muut hänet hylkäsiwät.

Kullerwo rynnisti Untamon kartanoon, kosti werisesti
sukunsa häpeän ja häwitti koko Untamon suvun. Tämän
kovan tappelun perästä palasi hän kotiinsa isänsä tupaan.
Si on ollut siinä ketään häntä ottamassa vastaan, tupa oli
autio, uuni kylmä, kaikki kuolleet, paitti Mustia, uskollista
koiraa. Kullerwo itki äitinsä haudalla ja kuleskeli rauha-
tonna ympäriinsä metsissä. Wiimein tuli hän sille paikalle
metsässä, jossa hän oli tehnyt suuren rikoksen ja jossa ka-
nerwan kukat oliwat laastuneet. Siinä weti Kullerwo
miekkansa ja kysyi, jos se haluaiji juoda wiallista werta.
Mielelläni, wastasi miekka, miksi en sitä tefisi, kun olen
niin usein juonut wiatontakin werta?

Ja se wäkewä Kullerwo, Kalerwon poika, paiskausi omaa miekkaansa wasten.

Mutta Wäinämöinen, fuultuaan Kullerwon onnettomuuden, waroitti wasta tulewia sukuja, etteiwät nurjalla kowuudella kaswattaisi lapjiaan, sillä sellaisista lapjista tuli harwoin hyviä ja wiisaita ihmisiä. Kullerwo kaswatettiin hylkyläis-orjana: siksi tuli hänestä älytön pahantekijä ja onneton mies.

109. Sota Sammon tähden.

(Kalew. 39—43).

Kalewala on satu kahdesta kansasta eli suwusta: Kalewan suwusta, joka asui Wäinölässä, ja Pohjan kansasta joka asui Pohjolassa. Muutamat luulewat Wäinölän olleen Laatokan eteläisellä rannikkomaalla ja Pohjolan pohjaisella. Siksi jaksapi Kalewala kahteen osaan, ja satu Kullerwosta, joka saatti hengeltä pois Ilmarisen waimon, Pohjolan lemmityn, on juurikuin rajamuurina molempain välillä.

Ilmarinen murehti kuollutta waimoansa. Turhaan sepitti hän itselleen waimon hopeasta ja kullasta: tällä ei ollut sydäntä wastata hänen rakkauttansa. Turhaan ryöwäsi hän entisen waimonsa nuoremman sisaren Pohjolasta: tämä wihasi häntä ja uhotteli; Ilmarinen muutti hänen kalalokiksi. Entinen ystäwyys Wäinölän ja Pohjolan välillä oli muuttunut wihaksi, ja näiden välillä syttyi werinen sota.

Wäinämöinen ja Ilmarinen päättiwät ryöstää pois Sammon, josta Pohjola oli rikastunut. Rafastaessansa ulos kuuliwat he weneen itkewän rannalla sitä, että muut weneet purjehtiwat ulos sotaan ja toiwat kotiinsa saalista. Uroot päättiwät matkustaa meritse. Heidän seuraansa yhtyi

nuori Lemminkäinen, aina halukkaana urotöihin ja waarallisiin retkiin. Välillä tarttui wene kiini summattoman suuren hau'in hartioille. Rafsi urosta sotivat hirmuisen hau'in kanssa turhaan. Wainämöinen itse löi hau'in kahdeksi kappaaleeksi ja teki sen päästä ensimmäisen kanteleenja.

Ne kolme urosta tulivat Pohjolaan ja waativat osaansa Sammosta. Louhi wastasi: ei pyyssä kahden jakoa; jonka perästä hän koki sotawäkinsä warjelemaan aarrettaan. Wainämöinenpä otti kanteleenja ja lauloi koko Pohjolan wäen uneen. Urot murtivat tien itselleen yhdeksän portin läpitse kuparivuoreen, weivät pois Sammon weneesensä ja soutivat kaitin woimin kotiansa kohti. Matkalla tuo aina fewymielinen Lemminkäinen alkoi iloisena äreällä äänellänsä laulaa karjhdella. Siitäpä kurki kannon päässä säikähti, lähti kiljuen lentämään Pohjolaan ja huudollaan herätti Pohjolan wäen. Louhi säikähti nähdesjään Sammon olwan poisja ja rukoili Udutarta puhaltamaan utua merelle. Wainämöinen siwalti miekallaan udun halki, ja missä miekka sattui weteen siinä wuoti simaa mereen. Mutta nyt pauhaji aalto, Ilmarisen kaswot waalistuivat, ja weneen laidan wiereessä nosti Jku-Turso ylös hirweännäköistä päätään. Wainämöinen tarttui häntä korwiin ja pakotti hänet iäksi päiväksi painumaan meren sywyhteeseen. Ukko lähetti winkuwan rajutuulen; laineet kohosivat hirmuisen suurina, weivät hau'in luisen kanteleen ja tahtoivat niellä weneen. Wainämöinen oli aina neuwoikkaana ja wakaana. Hän asetteli tuulta, Lemminkäinen laittoi lujat warppeet, ja wakawasti kulki wene eteenpäin wuorten forkuisissa aalloissa.

Bahin waara oli vielä jalellä. Pohjolan aseihin warustettu wäki Louhen johdolla ajoi pakenewia takaa ja oli jo kiini saamassa heidät. Siinä alkoi kummallinen ja hirmuinen jota molemmiin puolin wäfewillä taifakeinoilla. Wainämöinen otti tulufjistaan piitä ja taulaa, nakkasi ne mereen ja sai siitä salakallion, jota wästen Pohjan wene

pärähti rikki. Louhi muutti itsensä suunnattoman suureksi kofoksi, jolla olivat viitatteet kynsinä, otti miehensä siivilleen ja istui urosten weneen mastoon. Lemminkäinen siwalti miekallaan kofkoa, Wäinämöinen löi melalla sen kynnet muruiksi. Pohjan miehet melskahitivat mereen, mutta kofko tarttui kiini Sampoon, joka särkyi kappaleiksi ja ajelehti ympäriinsä meren pinnalla. Siitä tulivat meri ja Suomen rannat iäksi rikkeiksi. Waltansa menettäneenä palasi Louhi, jonka onnistui pelastaa ainoastaan kansi Sammosta, takasi Pohjolaan, ja ne kolme urosta tulivat takasi kotiinsa Sammon muruisten kanssa.

110. Wäinämöisen laulu.

(Kalew. 41, 44).

Turhaan etsi Wäinämöinen mereen uponnutta kantelettaan. Siinä kuuli hän koirun walittawan rannalla. Miksi itket ihana koiwu? Miksi en itkisi, wastasi koiwu, kun seison tässä waiwainen waratonna. Miehet fuorivat minulta tuohet, lapset juowat mahalani, tytöt leiffelewät lehwäni, syksy paljastaa minut alasti paleltumaan pitkässä talwessa. Glä itke enää, janoi Wäinämöinen; wasta kun itket, niin ilosta itket.

Wäinämöinen otti koirun ja teki siitä kanteleen. Runfewäkäsi kuffui tammessa, tippui kulta sen suusta, ja siitä saatiin kanteleesen tapit. Kaskelehdoissa istui neitonen odottaen sulhaistaan. Ei hän itkenyt eikä ollut oikein iloinenkaan; hän lauloi itseksään kauniina kesaehdoona. Anna minulle kiehkura hiuksia, janoi Wäinämöinen. Ja hän antoi hiustensa pehmeitä kiehkuroita: niistä tulivat kielet kanteleesen.

Wäinämöinen istui hopeaiselle mäelle ja lauloi; kantele oli polwella ja hänen siwät sormensa kostivat kieliin. Koko luonto tuli liikutetuksi ihmettelemisestä ja ilosta. Kaifu

kumiſi wuorten läpitſe, meren ſalaiſet kalliot kohosiwat ylös weden pintaan, hongat kumarteliwat wapiſten riemuſta, niithyn kukat ſuuteliliwat tojiſiaan. Kaikki metsän eläimet, kaikki ilman linnut, kaikki meren kalat, ja madot mullaſta tuliwat kuuntelemaan näitä kauniita ääniä. Itſe karhuſin tulla löyhötteli kangaſta ja nouſi puuhun paremmin kuulakſeen. Koko jätti poikaſa peſähän ja tuhat pientä lintua iſtui wiſertäen laulajan olkapäille. Tapio kulki wäkiſneen wuoren kuffulalle kuuntelemaan. Mielikki pukeuſi ſiniſukkiin ja punaiſiin kengän-pauloihin. Ilman ihanat immet

istuiwat kultaruskon ranteella; auringon ja kuun tyttäret päästiwät ihmetellessään kultasuffulat käjistään. Meren ruohopartainen funingas nousi lummetten wäliin, Wellamo nojauşi wesikarille. Sotkottaret, joutsenten fisaret, harjailiwal pitkiä hiuksiansa ja pudottiwat harjansa weteen.

Yhtä kummallisesti tunkeuşi kanteleen soitto ihmisten fin sydämeen. Kun se soi tuwassa, niin katto kajahteli, lattiat, affunat helisiwät. Eikä ollut niin miehewätä urosta, ei miestä eikä waimoa, ei wanhaa eikä nuorta, joka ei itkenyt iloista kanteleen kaunistalta soittoa kuunnelleessa. Miehet oliwat kaikki lafit kädessä, pojat maassa polwillaan, tyttäret wesissä filmin, pienet tyttöset jättiwät iloißen leikkinsä. Ei finä ilmoisna ikänä, kuuna kullon walkeana ollut vielä kukaan kuolewainen kuullut niin kauniita ääniä. Wäinämöisen omista filmistä wieriwät weripisarat kuuden kultawyön kautta mereen. Korppi yritti niitä nokkimaan, mutta jotka ennätti ne poimia. Tämä toi kalliit hyhneleet Wäinämöiselle, ja nepä oliwat muuttuneet kuultawiksi helmiksi, arwollisiksi kaunistamaan funingasten kruunuja.

111. Sota walon tähden.

(Kalev. 47, 49).

Vaka viisas Wäinämöinen

Soitti, lauloi rannalla,

Suosi luonnon soitolla.

Soitto, luonnolle suloinen,

Täytti laksot kallioiden,

Kulki kauas kai'ulla.

Kuu tuwastansa tulewi

Kuultuansa soiton sen,

Kohta sieltä kiirehtivi
 Läpi kankaan metsien.
 Istui koivuun kankahan
 Lempeästi loistamaan.

Hopeisessa hovissaan
 Päivä vielä paisteessaan
 Kuuli soiton tuulen tuoman,
 Helon posket tulen luoman
 Saivat valoa jatkaen;
 Laskeu iltaruskostahan
 Hongan latvaan iloiten
 Wäinön soittoa kuulemahan.

Louhi Pohjan yön emonen
 Näki päivän paistavan,
 Lemmessä niin loistavan,
 Näki kuun kumottavaisen;
 Tarttui kiini aurinkoon
 Kuin myös kuuhun kumottavaan,
 Vei ne pohjaan piilohon,
 Siell' ijäti olemahan;
 Vuoreen noitavoimalla,
 Sulki loihtusanoilla,
 Vasta sieltä pääseviksi
 Ja valoa antaviksi
 Luvan siihen suomalla.

Kohta pilkko-pimeys
 Yleiseksi yön levitti;
 Maat, meret ja rannat peitti
 Musta öinen synkeys.
 Vielä vilkkui Wäinölässä
 Kauas liekki valkean
 Ulos selille meressä.
 Louhi sen varasti vaan,
 Yön sai Suomi syksyisen,

Yö ol' Ukon taivosessa,
 Yö jäi kaikkein mielehen.
 Itse aika juokseva,
 Säikäyksestä seisahtunna,
 Ei mitannut tuntia,
 Ei enää se rajatonna
 Tiennyt juoksun määriä.
 Lintuin ääni lakastui,
 Karjat eivät koteunehet,
 Tuulet tiet' ei löytänehet,
 Kedon kukat kujertui.
 Halla pani laksossa
 Wäinön viljat kasvussa.

Suruisina pienet, suuret
 Lähestyivät vanhat, nuoret
 Seppä Ilmarin pajoa
 Saamaan kuuta, aurinkoa.
 Kuun kuvas hän kauniista
 Keltaisesta kullasta;
 Nosti päivän vaivalla,
 Pani ylös honkahan,
 Kuun myös koivun latvahan;
 Kuu ei paista kullallansa,
 Kylm' on hohto hopean.
 Ei luo valoa loistollaan
 Kuu ja päivä peitostansa.

Wäinämöinen tiesi tämän,
 Arpakeinoin arvasi,
 Kulki Pohjan metsihin
 Valoja nyt etsimähän.
 Pojat tuimat Pohjolan
 Virkkoivat niin vihoissansa:
 Valot, tuolla piilossaan,
 Eivät pääse peitostansa.

Wäinämöinen lausui nyt:
 Tempaan miekan tupestahan,
 Olkoon sota syttynyt
 Aina asti kuolemahan!

Lenti miekka, leimahti,
 Kuu kumotti sen kärestä,
 Päivä välkkyi västistä;
 Ensi välähyksestä
 Kaatui poika Pohjasesta,
 Kaatui joka lyönnillä
 Vihollinen hengeltä.
 Poisti paaet edestä
 Katkoi kärmeet kappaleiksi,
 Tuns' vaan liian voimaiseksi
 Öisen vallan vastassaan,
 Portit ovet Pohjolan.
 Wäinämöinen murhemielin
 Koitui siitä kotia.
 Lemminkäinen rohkia
 Tuli, sanoi ylimielin:
 Miks' et mua ottanut?
 Oisin portit poistanut.

Lausui viisas Wäinämöinen:
 Sanoill' ei murru muuri öinen.
 Kävi pajaan Ilmarisen
 Saantiin miehen tarpehien.
 Ahjo hohti, pauke soi
 Säihki rauta säkeneinen,
 Se sepälle naurun toi.

Louhi Pohjan yön emonen
 Kuuli kauas paukkehen,
 Kummallisen kolkkehen,
 Lenti haukan höyhenissä
 Pohjatuul'na pauhutessa

Ilmarisen ikkunaan,
 Mitäs läksit laatimaan,
 Mainio seppä mailman?

Sanoi seppä Ilmarinen:
 Taon kahleita akalle,
 Tuolle valon vainoojalle,
 Kytkeväksi kivehen.

Kovin Louhi loukatahan,
 Tunsi koston kohtaavan,
 Hädän päälle koituvan,
 Rienti pojes Pohjolahan,
 Päästi kuun ja auringon
 Vallallensa valohon.

Louhi kyyhkyn muodossa
 Saattavi sanan pajahan,
 Ett' ovat valot vallallahan,
 Urohot nyt ilossa
 Näkivät kuin hohdossansa
 Oli päivä noustuansa;
 Valais' kuukin kultainen
 Lehdet, oksat metsien.
 Aika rientä vauhdissansa;
 Ihmeellistä, suurena,
 Vieri taivas kirkasna,
 Peittäin kaikki valollansa.
 Mihin vaan nyt katsahti,
 Näki vedet hohtamassa,
 Näkö kaunein mailmassa
 Kaikille nyt ilmausi.
 Soi nyt laulut lintusten,
 Nuoruus, lempi, sulo vasta,
 Kaste vaan loi kyyneleen,
 Alkoi nyt, kun taivahasta

Koitti aamu kultainen,
Tuoden maahan keväimen.

Laulu auringosta.

Silloin vanha Wäinämöinen

Vielä loihe laulamaan:

Terve kuu kumottamaan!

Terve armas aurinkoinen,

Yhtä kaikille suloinen,

Rikas toivot täyttämään!

Yöhön vaivuit suruisena

Talven hopeakyyhkynä,

Vaan keväimen käkenä

Nousit vuorest' iloisena.

Nouse aina aamuisin

Iloks' elinaikoinamme,

Kesäpäiväin iltaisin

Valaise myös hautojamme!

Vahvista ja rauhoita

Onnellisna, armaana!

Sinisellä taivahalla

Päätä kaares kunnialla

Valon vallan voitolla!

112. Wäinämöinen ja Jeesuslapsi.

(Kalew. 50.)

Kalewala loppuu eriskummaisella ja älykkäällä kertomuksella siitä kuinka Wäinämöisen täytyi paeta pois vastasyntyneen Jeesuslapsen edestä. Tämä runo on sepitetty

fristin-ajan alussa, kun pafanuuden muistot elimät vielä tuoreina kansassa. Viikuttawata on nähdä, kuinka kansa juurikuin uhraa enimmäen lemmithyn uroonsa Herralle Jesukselle Kristukselle, jonka edessä sekin parhain, wiisain ihmisten seassa on ainoastaan syntinen ja hullu.

Jesüs, sanoo tämä suomalainen satu, syntyi köyhänä ja ylenkatsottuna Ruotuksen *) tallissa, ja äitinsä Mariatta **) piilotti hänen ihmisten pahuudelta. Eräänä päivänä istui poikasen äitinsä sylissä, ja pojan kähärätä tuffaa harjattaessa häwisi hän yht'äkkiä äitinsä näkösaltä. Säkähytyneenä ja lewotonna meni äiti etsimään lastansa kaitkein mahdottomimmista paikoista: jauhawain myllynkivien wälistä, juoksewan jalaksen alta, heilutettawan seulan alta, kannettawan kormon alta, metsän puista, niityn ruohojen wälistä ja katajan juurten alta. Hän kysyi tähdelta, kysyi kuulta, ja ne wastasivat: jos tietäisimme missä hän on, emmepä sitä sinulle sanoisi, sillä hän on luonut meidät. Wiimein tapasi hän auringon, kumarteli tälle taiwaan suu-
relle walolle ja kysyi:

„Di Päiwyt Jumalan luoma!

Etko tieä poiuttani?“

— Poikasi tunnen aiwan hywästi, sanoi aurinko. Hänpä on minunfin luonut, ja nyt on hän wyötärystä myöten suossa.

Mariatta löytyi poikasen suosta. Tämä kaswoi ja tuli kauniikfi lapskfi, mutta kukaan ei tietänyt hänen nimeänsä. Äitinsä kutsui hänen kuffakseksensa ja kultaisekfi omenaksensa; wieraat kutsuivat hänen pilkalla wennon joutiofki. Tarwittiinpa nyt kastajata tälle köyhälle lapselle, ja Mariatta pyhyi Wirokannas nimistä ukkoa tähän toimeen. Tämä wastasi: en minä kasta sellaista riiwattua ja katalata, en-

*) Runingas Herodeksen.

**) Neitsy Maria.

nenkuin on tutkittu, jos siitä on elämään. — Sillä pahanuuden ajalla oli sellainen julma tapa, että heikot tai köyhät lapset, joita ei nähty eloon kelpoilliseksi, pantiin erämaahan kuolemaan.

Kukapa nyt julistaisi lapsen tuomion? Viisaimman tehtävä se oli. Kutsuttiin siis Väinämöinen, hän tuli tutkimaan lasta ja tuomitsi, että kun poika oli otettu suosta, piti hän wietämän suohon takaisin, ja lyötäköön siinä hänen päänsä kurikalla rikki.

Avasipa tämä kahden wiikon wanha lapsi suunsa ja sanoi:

„Ohoh sinua ukko utra,
Ukko utra, unteloinen,
Kun olet tuhmin tuominnunna,
Wäärin laskenna lasta.
Eipä syistä suuremmista,
Töistä tuhmemmistakana
Itseäsi suolle wiety,
Eikä puulla päähän lyöty,
Kun sa miesnä nuorempana
Panit weljes Ilmarisen
Oman pääsi päästimeksi
Kotihisi Pohjolasta,
Tahi kun se nuori Aino
Meni muinaisin merehen
Sinun tähtesi surusta.

Tästä hämmästyneenä kastoi Wirolannas heti lapsen Karjalan kuninkaaksi. Mutta Väinämöinen siitä suuttui ja häpeäsi. Hän ei woinut enää elää siinä maassa, jossa pieni lapsi oli tehnyt hänen wiisautensa hulluudeksi. Hän meni rantaan, lauloi itselleen kuparisen aluksen ja laski sillä selwälle meren selälle. Seisoen aluksensa keulassa lauloi hän nämät sanat jäähywäisiksi Suomelle:

Annapas ajan kului,
Päiwän mennä, toisen tulla,

Taas minua tarvitahan,
 Ratjotahan, kaimatahan
 Uuen sammon saattajaksi,
 Uuen soiton suoriaksi,
 Uuen kuun kulettajaksi,
 Uuen päivän päästäjäksi,
 Run ei oo kuuta, aurinkoa,
 Eikä ilmaista iloa".

Ja hän purjehti pois aitojen hyökyvien aaltojen läpitse
 yläisiin maa-emihin, alaisiin taimosiin, jättäen jällelle
 kanteleenja,

Soiton Suomelle forean,
 Ransalle ilon ikuisen,
 Laulut suuret lapfillensa.

Aeljäa Luku.

Kertomuksia Suomen katolisesta ajasta.

113. Rivi-aikakaunden kansasta.

Monessa paikoin maattamme on löydetty kummallisia
 kiviä, jotka näyttävät ihmisten käten muodostamilta ja
 ovat kaikellaisten työkalujen näköisiä. Niitä löydetään vä-
 listä peltomaasta, välistä sammalsoista, välistä kivi- ja maa-
 läjistä, välistä kuivattujen järvien pohjasta. Muutamia
 näyttää käytetyn kirveinä, toisia veitsinä, toisia hakkuurau-

toina, kaireina, keihästen terinä, nuolien kärkinä, nuotan kiveksinä ja monena muuna, jota ei aina voi käsittää. Muutamia näitä kivikaluja on kansa sitte talleltanut ja katsellut niitä taikauskaisella kunnioituksella, kun niiden on luultu olevan alas pudonneita ukonkynsiä ja niitä pidetty noitakeinoissa voimallisina parantamaan tautia, tahi olemaan suojeluksena kaikkea pahaa vastaan.

Nyt jo tiedetään näiden kalujen olleen työaseina ihmisillä, jotka vielä eivät tunteneet metallien käyttämistä. Jo paljo takaperin, sinä aikana, jota kutsuttiin kiviaika-kaudeksi, on sellaisia ihmisiä asunut meidän maassamme ja monissa muissa maissa. He tarvitsivat hakata puita veneiksi tahi metsästys-kaluiksi; mutta kun he eivät tunteneet rautaa, etsivät he jonkun kovan kiven, joka ei helposti särkynyt, ja hakkasivat tahi hioivat sen muilla kivillä, siksi että se tuli kirveen muotoiseksi. Siihen tekivät he puusta varren, joka pistettiin kivessä olevaan reikään tahi sidottiin kiini sen yläpuoleiseen päähän ja niin oli kivikirves valmis. Samalla lailla hakattiin ja hiottiin muitakin kivikaluja. Parempain puutteessa tultiin näillä vajavaisilla työkaluilla ja aseilla toimeen, ja nämä valmistettiin usein suurella huolella ja taidollisuudella, niin että muutamat niistä ovat hyvinkin koreita. Mutta kun nämä muinaisajan ihmiset oppivat tekemään parempia kaluja, ensin kuparista ja sitte raudasta, heitettiin eli unhotettiin kivi-aseet pois, jotka silloin jäivät tarpeettomiksi, ja jälkeentulevaiset suvut luulivat niiden olevan taikakapineita. Muutamia kivikaluja käytetään vielä tänäkin päivänä, niinkuin tahkoja, hakatuita nuotan kiveksiä, hiomakiviä ja raapimakiviä, joilla raavitaan karvat nahoista, joita parkitaan.

Ei kukaan tunne sitä muinaiskansaa, joka meidän maassamme on käyttänyt näitä kivisiä aseita. Ne lienevät olleet metsä-ihmisiä, jotka ovat eläneet metsästämisellä ja kalastuksella ja asuskelleet vuorten onkaloissa tahi maakuopissa.

On vielä monta satua näistä synkissä vuorimaissa; — niitä kutsutaan vuoripeikoiksi, hiidenväeksi, ja mahdollista on, että juuri nämä ovat satujen jättiläisiä. Metsäihmiset ja sittemmin tullut kansa lienevät käyneet sotaa keskenään hengen ja kuoleman uhalla maan omistamisen tähden. Metsäihmiset, jotka olivat heikompia, ovat suojelleet itseään viekkaudella ja väjymisellä, ja siksi on heitä pidetty pahoina noitina. Mutta yleensä täytyy raakain, tietämättömien ihmisten viimein paeta oppineemman ja voimallisemman kansan edestä. Niin on myös käynyt maamme ensimmäisten villien asukasten kanssa. Niiden on täytynyt paeta synkkiin erämaihin ja ovat siellä vähitellen hävinneet, tahi sekauneet voittajainsa kanssa. Muutamissa maamme osissa tavataan vielä väkeä, joka ei ole ympärillä olevan väen kaltaista ja osottaa luonnostaan vielä muinaisajan raivoutta. On mahdollista, että näissä tienoissa vielä on muinaisajan villi-ihmisten jälkeläisiä.

114. Suomalaisista pakanuuden ajalla.

Suomalaiset esi-isämme tulivat tänne Wenäjältä, mutta eivät samalla kertaa, vaan vähitellen monien vuosisatojen kuluessa. On siis mahdotonta määrilleen sanoa koska he ovat tänne muuttaneet. Tiedetään Lappalaisten tulleen tänne ennen Hämäläisiä ja Hämäläisten ennen Karjalaisia, mutta Kveneistä (Kainulaisista) tiedetään vaan, että he jo tuhatta vuotta ennen olivat olleet Ruotsissa ja pohjais-Suomessa.

Kalevalasta, muista vanhoista taruista ja vierasten kansain liian vähistä kertomuksista voipi tulla johonkuhun luuloon Suomen kansan elantotavoista pakanuuden ajalla. Aivan vissii tietoa ei siitä kuitenkaan ole, sillä pakanalliset Suomalaiset eivät ole piirtäneet muistomerkkejä vuoriin tahi

jättäneet kirjallisia kertomuksia itsestään, kun he eivät tunteet kirjoitustaitoa. Saatamme ajatella heidän elantotapansa olleen piamite näin:

Oli kolme veljestä: Kimmo, Kammo ja Kumma. Kimmo asui havumetsässä ja muutti usein asuinsijaa, sillä hänen majansa oli tehty muutamista tangoista, lyötyinä maahan toisiaan vastaan pystyyn sokeritopan muotoon. Tankoin ympärille sitoi hän peuran taljoja, hirventaljoja ja karhunaljoja, pani tuohia väliin ja loi talvella lunta ympärille, että maja tulisi lämpimäksi. Keskellä majaa oli harmaista kivistä tehty tulisija; savu meni majan ylimmäisestä hui-pusta ulos. Paljas maa, jolle oli levitetty taljoja, oli laattiana ja vuoteena. Kanto oli pöytänä, hirsi penkkinä, saviastia patana. Kimmo metsästi koirineen metsissä, kalasti järvissä ja vaihtoi itselleen eloa veljeltään Kammolta. Hänen nuoret poikansa purjehtivat ulos sotamatkalle merellä ja toivat saalista.

Kammo asui lakson lehtimetsässä eikä muutellut maajaansa. Hänen tupansa oli tehty pyöreistä hirsistä. Siinä oli katto, seinät, lattia ja luukku-ikkunat; tulisija keskellä, savunreikä katossa, penkit, pöytä, kentiesi vielä sänkykin. Kammo metsästi ja kalasti juurikuin hänen veljensäkin, mutta hän oli samassa maanviljelijä, hänellä oli halmemaa, hevonen, muutamia härkiä, lehmii, lampaita, vuohia ja siikoja. Hän oli rikkaampi ja taitavampi kuin Kimmo. Hänen tuvassaan kuultiin kanteletta soitettavan ja vanhoja runoja laulettavan. Hän matkusti joka kesä meren rantaan ja vaihtoi itselleen suoloja saksalaisista kauppalaivoista. Vaihtokaupassa antoi hän ketun ja majavan nahkoja. Rahaa hänellä ei ollut, mutta kun saksalaiset tarjosivat lasihelmiä ja messinkisolkia hänen tyttärillensä, maksoi Kammo niistä tukkuja näädän ja oravan nahkoja. Kammon vaimolla oli kuparikattila, kultainen kalvoisrengas, hopeainen solki ja hän kulki villahameessa ja sukissa, kun muut olivat nahka-

vaatteissa. Molemmat veljet ripustivat uhriksi jumaloille hirven sarvia ja karhunpääkalloja pyhään tammeen; mutta Kammon vaimolla oli tapana tiputtaa muutamia tippoja maitoa maahan suosittaaksensa maahiaisia.

Kimmo ja Kammo olivat perhekuntainsa kuninkaat. He rakastivat vapautta eivätkä tietäneet muusta laista tahi kuninkaasta. Eräänä päivänä tapasivat he toisensa pyhässä laksossa elojuhlalla. Kimmo kertoi, että vieraat metsästäivät hirviä hänen pyytömaillaan ja lohia hänen koskissansa. Kimmo ja Kammo menivät kolmannen veljensä Kumman luokse, joka oli mainio seppä, sankari ja noita. Hän takoi miekkoja, keihäitä ja nuolen kärkiä, miehet varustivat itsensä aseihin, ottivat orjansa mukaansa, lukivat loihtujaan ja matkustivat sotaan. Vieraatkin olivat koonneet varustettua väkeä; siinä tuli kova sota kentällä järven rannalla. Ne kolme veljestä tuli voitetuksi; Kimmo kaatui, Kammo tuli vangiksi, Kumma pääsi muutamine miehineen pakoon ja rakenti harmaasta kivistä muureja jyrkälle vuorelle. Siinä varjeli hän itseänsä. Kaukana asuvia miehiä hänen suvustansa tuli hänelle avuksi ja he valitsivat Kumman, niinkuin urhollisimman heidän suvussaan, päälliköksensä. Viimein uskalsi hän karata vihollistensa päälle, jotka olivat metsässä hajallaan pyydössä. Kumma sai jälleen voiton, pelasti veljensä Kammon ja teki kaikki vangit orjikseen. Senjälkeen viettivät voittajat iloisen juhlan pyhän järven luona, uhraten jumaloille, ja heidän nuoret tyttärensä tanssasivat pyhän tammen ympärillä.

115. Ruotsalaisista.

Ruotsi ja Norja olivat kaksi valtakuntaa, jotka nyt ovat yhdistyneet saman kuninkaan alamaisiksi; mutta mui-

noin oli molemmilla oma kuninkaansa. Norjalaiset ovat vähäinen, mutta voimakas ja valaistu kansa, joka muinoin on purjehtinut uskaliaasti sotaretkillä ympäri Europan rannikoita. Kun he harvoin tulivat Itämereen, ei ole Suomalaisilla ollut paljo heidän kanssansa yhteyttä, mutta sitä enemmän likempänä asuvain Ruotsalaisten, ensin niinkuin vihollisten, sitte niinkuin ystäväin, kanssa.

Vanhimpina aikoina asui villiä suomalaisia kansoja Skandinavian saarenteella. Kun siis Ruotsalaiset ja Norjalaiset muuttivat sinne meren ylitse, syttyi siinä elämän ja kuoleman välinen sota maan omistamisesta. Suomalaiset kansat Skandinaviassa voitettiin, ja heidän jälkeläisensä asuvat nyt hajallaan vähälukuisina muutamissa etäisissä tienoissa Ruotsia ja Norjaa. Vanhat skandinavialais-sadut kertovat paljon taisteluista näitä villikansoja (Jotunia) ja heidän hirmuisia noitakonstiansa vastaan.

Ruotsalaiset olivat alkuaan kaksi erillensä olevaa, mutta heimolaista, kansaa, Götiläisiä ja Svealaisia, jotka sitte yhdistyivät. Nämä pitivät jumalanansa viisaan Odin'in, jonka luona kaikki urholliset miehet saivat kuoleman jälkeen olla pidoissa Valhallassa, myös väkevän Thor'in, joka ajoi ukkoisen vaunuja taivaan ylitse ja vasarallaan muserti jättiläiset. He uskoivat jumalakseen lempeän Balder'in, auringon-jumalan, jonka sokea Höder tappoi nuolella, ja silloin itkivät kaikki jumalat. He uskoivat vielä Frey'n, vuosikasvun jumalan päälle; Odin'in vaimon Friggan päälle; rakkauden jumalattaren Freyan päälle; pahan Loke'n päälle, joka tuli sidotuksi myrkkyä sähistävän kärmeen alle; Nornain päälle, jotka kehräsivät elämän lankoja; Valkyriain päälle, jotka kulkivat sotaurosten edessä sotatappelun, kuin myös usein muiden jumalain ja puolijumalain päälle. Keskiviikon, torstain ja perjantain nimittivät he Odin'in, Thor'in ja Freyn jälkeen. Sadut sanoivat jumalain luoneen mailman Ymer'in ruumiista: meren hänen veres-

tään, taivaan hänen pääkallostaan. Keskellä maata oli jumalain linna Midgård, ja jättiläiset asuivat meren rannalla. Kerran löytivät jumalat kaksi kuivanutta puuta rannalla ja loivat niistä ensimmäiset ihmiset, Ask'in ja Embla'n, jotka saivat asua Midgård'issa. Satu tietää myös, että mailma häviäisi viimeisenä päivänä Ragnarök'issä, ja silloin kaatuisivat kaikki jumalat sodassa pahoja valtoja vastustaessa, mutta nousisivat ylös paremmin elämään alinomaisessa kunniaassa ja voiton-riemussa.

Ruotsalaiset olivat muutaman ajan useain pienten kuningasten alamaisina, mutta näitä hallitsi yhteinen ylikuningas. Tämä oli heidän ylimmäinen pappinsa, mutta ei voinut tehdä mitään kansan tahtoa vastaan. Sillä tämä kansa rakasti vapautta niin paljon, että talonpojat valitsivat kuninkaan, ja jokainen talonpoika piti itsensä yhtä hyvänä miehenä kuin kuningaskin.

Ruotsalaisten suurinna kunniana oli jo vanhuudesta so-
tainen urhollisuus. Heillä teki mieli alinomaa suuriin uro-
töihin, saamaan kuuluisan nimen. He eivät menestyneet
kauan kotona omassa maassaan, joka silloin oli suurten
metsäin peittämää ja erämaata. Vanhin poika peri isänsä
kartanon, ja nuorempain poikain täytyi-itse elättää itsensä.
Keväimen tultua lykkäsivät nämä aluksensa ulos, jotka he
kutsuivat lohikärmeeksi (drakar), pukeusivat sota-aseihinsa
ja menivät viikinki- eli merirosvousretkille, voittamaan kun-
niata ja saalista vieraissa maissa. He kulkivat laajalta ym-
päri ja nousivat maalle milloin siellä, milloin täällä Itä-
meren rannikoilla, rynnistivät siellä asuvain kansain päälle,
pakottivat ne maksamaan veroa ja ryöstivät kaikki mitä
he voivat viedä muassaan laivassa. Välistä rakentivat he
varustettuja linnoja rannikoille ja panivat niihin sotaväkeä
veroja ajamaan. Niin nousivat he maalle Suomenkin ranni-
koille ja olivat yleensä pelättäviä vihollisia, kun ei kukaan
voinut heitä vastustaa.

Syksyn tullessa palasivat viikingit kotiinsa sotaretkiltään ja viettivät pitkän talven sotaleikeillä, tahi vieraspidoissa mesijuoman ääressä, runoilijain laulaessa urhollisten kunniata, ja sankarit tekivät lupauksia lähteä uusille urotoille tulevana kesänä. Nämät pelättävät sotijat olivat kuitenkin uskolliset ystävytydessä, sanansa pitävät, vierasten holhojat, laulua rakastavat, eivätkä pitäneet elämää minäkään arvoisena, jos he eivät jättäneet kunnioitettua nimeä jälkimailmalle.

116. Pyhästä Cerik kuninkaasta.

Tällä ajalla oli Jumalan ilmoitettua sanaa ja Jesuksen pyhää oppia saarnattu suurimmassa osassa Europaa. Kansat etelä-puolella Itämeren kärkeä kärsivät paljon pohjais-viikingein väkivaltaa ja toivoivat sitä enemmän, että nämä käännettäisiin kristin-uskoon, joka opettaa ihmisiä rakastamaan toisiansa. Saksanmaasta ja Englannista lähti siis jumalisia, urhollisia miehiä saarnaamaan ristin oppia pakanoilta pohjassa. Näillä miehillä oli kova ja hengelle vaarallinen työ; monta heistä sai kärsiä kuoleman uskonsa tähden, mutta heidän sijaansa tuli alinomaa uusia opettajia, jotka pitivät hengestään vähän arvoa, kun he vaan voivat saada sieluja Jumalan valtakuntaan. Viimein antoi eräs kuningas Ruotsissa kastaa itsensä. Hänen nimensä oli Olavi, liikanimeltä Sylikuningas, ja hän eli 1000 vuotta jälkeen Kristuksen syntymän. Etelä-Ruotsi tuli silloin kristityksi, mutta pohjais-Ruotsi oli vielä pakanallinen ja siellä oli pitkiä, verisiä sotia kristittyin ja pakanain välillä 150 vuotta, ennenkuin kansa pohjais-seuduissa saatiin tunnustamaan „valkeaa Kristusta“, joksi he kutsuivat Vapahtajan.

Upsalassa hallitsi kristitty kuningas, jonka nimi oli Eerik, pakanallisia Svealaisia, sittemmin myöskin kristittyitä Götiläisiä. Hän oli rehellinen kuningas ja urhollinen sotasankari; sen lisäksi vielä sydämellisesti jumalinen mies. Hän pakotti viimein uppiniskaisimmatkin pakanat kastattamaan itsensä vedellä, ja hänen aikansa, 1150 Kristuksen syntymisen jälkeen, tuli siis koko Ruotsi kääntetyksi kristin uskoon. Viikinki-retket hävisivät, kirkkoja rakennettiin kaikissa valtakunnan osissa ja siinä tuli juuri-kuin kaunis aamurusko uudesta valosta raivoittuneelle maalle ja sen jäykälle, sotahaluiselle kansalle.

Pakanalliset suomalaiset kansat Itämeren luona olivat nyt vuorostaan alkaneet tehdä rauhattomuutta Ruotsin rannikoilla merirosvousretkillä. Kuningas Eerik päätti taltuttaa heitä ja tässä oli hänellä paavi Roomissa apuna.

Tänä aikana oli suuria sotajoukkoja lähtenyt kristillisestä Euroopasta valloittamaan takaisin Vapahtajan hautaa Jerusalemissa uskottomilta, jotka tunnustivat väärän profetan Muhametin oppia. Sellaisia retkiä kutsuttiin ristiretkeiksi, kun kaikki, jotka olivat niissä osallisina, kantoivat ristin-merkin. Mutta kun pyhä hauta oli takaisin voitettu, käytiin ristiretkiä pakanoita vastaan muissakin maissa. Yleisesti koko Ruotsissa saarnattiin nyt sellaista ristiretkeä pakanoita vastaan Suomessa. Sen piti olla pyhän sodan, jossa jokainen sotija saisi syntinsä anteeksi, ja se, joka kaatui, saisi ijankaikkisen autuuden. Ruotsalaiset olivat sotahimoisia ja heillä oli nyt rauha omassa maassaan; he olivat aina valviina sotimaan kunnian ja voiton tähden. Nyt luvattiin heille autuus siitäkin, joka oli heidän suurin halunsa; eivätkö he siis mielellään kuulisi sellaista kehoitusta! Monta tuhatta urhollista miestä tarttui sota-aseihin; he maalasivat ristin kilpiinsä, tahi ompeluttivat sen kuvan vaatteihinsa, ja tuli riemu valtakunnassa ja palava kiihko levittää kristinoppia. Se, joka itse on saanut jotakin hy-

vää, joka täyttää koko hänen sielunsa ilolla, tahtoo mielellään antaa samaa hyvää muillekin.

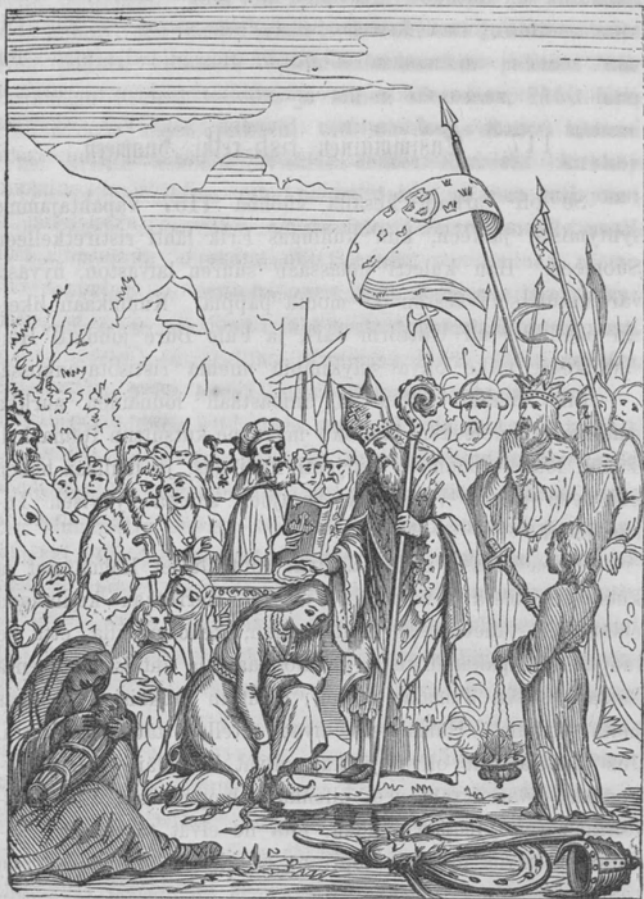
117. Ensimmäinen risti-retki Suomeen.

Se oli varhain kesällä vuonna 1157 Vapahtajamme syntymisen jälkeen, kun kuningas Erik lähti ristiretkelleen Suomeen. Hän kuletti muassaan suuren laivaston, hyvästi varustetun sotaväestön ja monta pappia. Kuninkaan likeisin päällikkö oli Guttorm Jarl, ja Fale Bure johdatti Helsingiläisiä, jotka olivat jäykimpiä miehiä ristisotajoukossa.

Sinä aikana kutsuttiin ainoastaan lounainen nurkka maataamme Suomeksi, ja koko maamme kutsuttiin Itämaaksi. Tähän lounais-Suomeen purjehti kuningas, ja luullaan hänen nousneen maalle väkinensä Aurajoen suussa nykyisen Turun luona.

Tässä osassa maata asuivat sotahaluiset Hämäläiset ja kutsuttiin tässä Suomalaisiksi. Kerrotaan kuninkaan edeltäpäin lähettäneen heille sanan, kehoituksella, että he luopuisivat pakanallisista jumaloistaan ja antaisivat itsensä kastaa totisen Jumalan oppiin; muutoin rankaisisi kuningas heitä sodalla. Hämäläiset eivät totelleet tätä kehoitusta. Jos Ruotsalaiset olivat jäykät, olivat Hämäläiset vielä jäykemmät eivätkä tahtoneet ollenkaan luopua vanhoista jumaloistaan sen jumalan tähden, jota he eivät tunteneet. Eivätkä he myös pitäneet sopivana urhollisten miesten arvoon totella vieraan valloittajan käskyä, ja kokousivat tekemään vastusta, suojellaksensa vapauttaan ja isäinsä uskoa.

Molemmat sotajoukot kohtasivat toisensa ja tappelivat. Se lienee ollut kova ja verinen sota, niinkuin oli odotettavakin, kun kaksi niin valtavata armeijata sotivat sen täh-

Pispa Henrik kastaa suomalaisia Kupittaaan lähteellä.

den, jonka he tiesivät olevan parhaimman ja pyhimmän asian mailmassa. Kristityt eivät pitäneet vaaria hengestään ijankaikkisen autuuden rinnalla, ja pakanat tahtoivat ennen kuolla, kuin antaa itsensä ja maansa vieraan vallan alaisiksi. Siksi sanotaankin miehiä kaatuneen paljon molemmin puolin. Viimmein saikin paremmasti järjestetty ruotsalainen armeija voiton; pakanallinen Suomen väki tuli kokonaan voitetuksi ja hajoitetuksi. Ne, jotka pääsivät kuolemasta, pakenivat metsiin tahi tulivat vangiksi. Sanotaan kuninkaan katsellessaan veristä sotatannerta itkeneen kyyneleitä, ei omain kuollettensa tähden, sillä neidän olivat autuina kaatuneet ristin opin tähden, vaan kaatuneitten pakanain tähden, jotka eivät olleet tulleet osallisiksi autuaaksi tekevästä uskosta.

Tämän tappelun perästä oli Hämäläisten ensimmäinen vastustus murrettu, ja monta heistä kastoi pispa Henrik Kupittaa lähteessä likellä Turkua. Tähän ei silloin tarvittu katkismuksen taitoa. Uskonkappaleet luki ja suomenta tulkki pakanain kielelle. Kun nämä olivat vastanneet jaa ja amen, puutettiin he valkeihin vaatteihin, pappi teki ristinmerkin heidän ylitsensä ja kaatoi vettä heidän päällensä lähteestä. Monta kastetuista ymmärtivät aivan vähän tahi eivät vähääkään uudesta opista; mutta totisesti oli se kuitenkin merkilinen päivä, kun kuningas Eerik kastatti nämät Suomalaiset Kupittaa lähteellä. Kristin-oppi tuli maamme väkivallalla, eikä väkivalta voi koskaan rakentaa pysyväistä teosta. Mutta väkivallan jälkeen tuli rakkaus; sen työ jäi pysyväiseksi, ja juuri siksi ovatkin jälkeläiset siunailleet päivää Kupittaa lähteellä.

Kuva näyttää meille kuningas Eerikin sotilastensa kanssa ja pispa Henrikin, joka kastaa Hämäläisiä. Sama kuva, R. V. Ekmannin maalaamana, on Turun tuomiokirkossa.

118. Kuningas Eerik ja pispa Henrik.

Kun kuningas Eerik oli pystyttänyt ristin Auran rannoille, kulki hän, kesän päälle, itään päin pitkin rannikkoa ja jätti osan Helsinkiläisiään siihen tienoosen, joka nyt kutsutaan Uudeksi-Maaksi ja johon Ruotsalaiset jo ennen olivat sijoittaneet asuntonsa. Senjälkeen purjehti hän laivoineensa takaisin Ruotsiin ja hallitsi siellä viisaana kuninkaana kolmatta vuotta senjälkeen. Tapahtuipa, että sana tuotiin vihollisten rynnistämisestä, juurikuin kuningas vietti messua vanhan Upsalan kirkossa Kristuksen taivaasen-astumisen päivänä. Kuningas Eerik tahtoi kuunnella messun loppuun asti, veti sitte vasta miekkansa ja soti miehuullisesti, mutta joutui vangiksi, ja vihollinen, joka oli Tanskalainen prinssi, nimeltä Maunu, mestautti hänen.

Ruotsalaiset rankaisivat väkivallan tekijät ja murehtivat hyvin harrasmielistä kuningastaan. Kuoleman jälkeen palveltiin häntä pyhänä ja valtakunnan suojelijana, joka alinomaa rukoilee Jumalan istuimen edessä Ruotsin menestykseksi. Hänen kuvansa oli maalattu valtakunnan lippuun ja asetettu kaikkiin kirkkoihin katolisena aikana. Hänen kuolemapäivänsä, 18 päivä toukokuuta, sai hänen jälkeensä nimekseen Eerikin-messun ja vietettiin kauan juhlapäivänä.

Suomesta lähteissään oli kuningas Eerik jättänyt seurakumppaninsa Henrikin sinne Suomalaisten pispaksi. Henrik oli Englantilainen ja yksi näiden pakanain apostoleja, jotka pitivät vähän arvoa omasta hengestään ja onnestaan, ainoastaan he saivat sieluja Kristukselle. Meidän puoleksi raivoisassa maassamme vihollisine kansoineen, joka suurimalta osalta oli pakanallista, antausi pispa Henrik suuriin vaivoihin ja alinomaisiin hengen vaaroihin opettaaksensa ja kastaaksensa oppimattomia pakanoita. Kun nämä eivät tahoneet tulla hänen tykönsä, meni hän heidän luoksensa.

Hän uskalsi mennä pelkäämättä etäisiin tienoihin, kesän-
ajalla ratsastaen, talvella ajaen reessänsä. Silloin ei ollut
vielä yhtään kirkkoa maassa: siksi saarnasi pispa Henrik
usein ladoissa ja riihissä. Kauan tiesi kansa kertoa sellai-
sista paikoista, senvuoksi että niitä sittemmin pidettiin py-
hinä. Ylistaron kylän maalla Kokemäen pitäjäässä, ei kau-
kana Porin kaupungista, on vieläkin rapistunut riihi, joka
on niin vanha, että hirret sen seinissä ovat tulleet koviksi
kuin kivi. Ja nyt on rakennettu riihen ympärille juurikuin
kotelo tiilistä, ettei se kokonaan hajoaisi kappaleiksi. Siinä
sanotaan pispa Henrikin saarnanneen pakanoille. Sanotaan
myös riihen päällyskerran kaksi kertaa rakennetun uusista
puista tarpeesen käytettäväksi, joka uusi rakennus on palanut,
mutta vanha seisoo asemillaan. Tämä onkin uskottavasti
niin, sillä eihän kivettynyt puukaan pala.

119. Pispa Henrikin kuolemasta.

Kaikissa maissa ovat ensimmäiset kristityt ilolla anta-
neet henkensä Jumalan ilmoitetun sanan edestä, ja niin
tapahtui Suomessakin. Kun pispa Henrik jonkun ajan oli
pelkäämättä saarnannut kristin oppia, menetti hän henkensä
Jumalan valtakunnan levittämisen tähden pakanain seassa.

Kauan tiesi kansa kertoa useita tarinoita hänen kuole-
mastansa. Täällä sanottiin olleen pakanallisen miehen nimeltä
Lalli, joka piti vihaa pispaa vastaan. Eräällä matkallaan
sanotaan pispän tulleen Killaisten kylään Nousiaisten pitä-
jäässä ja siellä ajaneen Saaristen kartanoon, joka oli Lallin.
Lalli ei ollut kotona, ja pispa pyysi ruokaa hänen vaimol-
taan Kertulta. Kun ruokaa ei annettu, käski pispa palveli-
jansa ottaa mitä he tarvitsivat, mutta maksoi kaikki mitä

olivat ottaneet, ja matkusti eteenpäin. Lalli tuli renkineen kotiinsa metsästä, ja Kerttu valitti pispän ja sen väen käytöstä. Heti valjastutti Lalli hevosensa rekien eteen, ajoi pispän jälkeen, tapasi hänen 8 peninkulman päässä Köyliön järven jäällä ja löi kirveellä kuoliaaksi.

Eräs pyhän-satu kertoo pispän peukalossa olleen kal-liin sormuksen. Lalli löi peukalon poikki saadakseen sormuksen, mutta peukalo putosi lumeen jäällä eikä sitä löydetty. Ensi keväellä souti sokea ukko poikineen Köyliön järvellä, ja poika näki korpin nokallaan tokkivan veden päällä olevaa jääkappaletta. He soutivat sinne ja löysivät pispä Henrikin peukalon sormuksen kanssa. Kun sokea kosketti tällä hakatulla peukalolla silmiinsä, sai hän näkönsä jälleen. Ja muistoksi pispä Henrikistä on vielä tänäkin päivänä hakattu peukalo sormuksineen kuvattuna Turun Tuomiokapitulin sinetissä.

Toinen kertomus sanoo Lallilla kotiinsa tultua olleen pispän hatun päässä, ja kun hänen vaimonsa Kerttu kysyi häneltä, mistä hän oli saanut niin kauniin päänteitteen, oli Lalli ottanut hatun pois päästään, mutta silloin olivat hiukset päästä seuranneet hattua. Sitte nähtiin kauan kaikissa Suomen kirkoissa puusta muodostettuja kuvia, jotka osottivat pispä Henrikin polkevana murhaajaansa Lallia. Ja Lalli kuvataan siinä hiuksitonna.

Kolmas satu kertoo uskollisen palvelijan ottaneen pispän ruumiin ja ajaneen eteläänpäin, ensin hevosella, sitte härällä. Missä härkä väsyneenä pysähtyi, siihen rakennettiin Nousiaisten kirkko, ja siinä tallellettiin kauan pispä Henrikin luut. Wuonna 1300 vietiin ne suurella juhlallisuudella Turun tuomiokirkkoon, ja tämä päivä, 18 päivä kesäkuuta, vietettiin juhlanan. Luut pantiin hopeaiseen arkuseen kirkon suuren-alttarin viereen ja pidettiin kalleina pyhinä jäänöksinä. Sillä samoin kuin kuningas Eerikkiä, palveltiin pispä Henriikkiäkin pyhänä. Hän pidettiin Suo-

men suojelijahaltiana, joka alinomaa rukoilee Jumalata Suomen menestykseksi. Kansa huuti kauan pyhää Henrikkiä avukseen, että hän rukoilisi kaikkein sairasten, kaikkein hätääkärsiväin, kaikkein onnettomien ja murheellisten edestä maassamme. Varsinkin rukoihtiin tätä Henrikin-messussa, joka vietettiin tämän pyhän kuolemapäivänä, 19 päivänä tammikuuta, ja on saanut nimen hänen jälkeensä. Silloin olivat Turussa markkinat, jotka ovat pysyneet aina näihin aikoihin asti.

120. Pispa Tuomaasta.

Pyhän Henrikin kuoleman jälkeen kärsivät kristityt Suomessa kovaa sortoa. Turun linna kahden matalan tor-

nin ja korkeain, paljasten muuriensa kanssa Aurajoen suussa oli heillä turvana. Tämä Suomen vanhin linna, jota tulipalot ja viholliset olivat monta kertaa hävittäneet, seisoo jälellä tänäkin päivänä sellaisena kuin kuva osottaa, ja on niin vanha, ettei kukaan tiedä, milloin se rakennettiin. Luullaan kuningas Eerikin sen rakentaneen ristiretkellään Suomessa. Suomalaiset pakanat olivat kuitenkin paljoa suurempi-lukuiset ja täynnä vihaa uutta oppia vastaan. He eivät käsittäneet tätä, ja tahtoivat varjella vanhaa uskoansa.

Monta, jotka jo olivat tulleet kastetuiksi, luopuivat pois kristinopista. Pakanat hyökäsivät kristittyin päälle, kävivät ryöstöretkillä aina Ruotsissa ja polttivat vanhan mainion Sigtunan kaupungin. Suomessa oli hätä ja rauhattoisuus; ensimmäisen pienen Turun kaupungin, joka oli syntynyt linnan turvissa, polttivat Wenäläiset. Toisen suomalaisen pispän, Rudolfin, veivät Karjalaiset ryöväyksellä pois; kolmas pispa, Folkvino, tapettiin. Eipä ollut helppoa löytää sielunpaimenta ja opettajata kristitty-raukoille Suomessa.

Noin 50 vuotta pyhän Henrikin jälkeen lähetettiin tänne pispa nimeltä Tuomas. Hän oli niinkuin Henrikkikin syntynyt Englantilainen ja kuului niiden munkkien seuraan, jotka kutsuttiin Dominikaneiksi eli mustiksi veljeksiksi, kun heillä olivat mustat kauhtanat päällä ja köydenkappaleet vöinä. Nämä munkit olivat tunnetut pelkäämättömyydestään, mutta samassa säälimättömästä julmuudestaan kaikkia vastaan, jotka eivät tahtoneet antauda Roomin paavin alamaisiksi. Sellainen oli Tuomaskin. Hän tahtoi väkivallalla levittää kristinoppia ja panna Suomen kokonaan paavin alle, niin ettei sen tarvitseisi totella Ruotsin kuningasta. Siksi kehoitti paavi kristillisiä ritareita muista maista tulemaan tänne ja valloittamaan maan allensa, juuri niin kuin samana aikana tapahtui Liivin ja Wiron maassa. Tuomas kokosi armeijan ja meni

pakanoita vastaan, hakkautti maahan heidän pyhät puunsa ja saarnasi rauhan evankeliumia miekka kädessä.

Likinnä häntä vastassa seisoivat pakanalliset Hämäläiset. He rientivät tekemään rauhan entisten vihollistensa Karjalaisten kanssa. Samassa saivat he apua Wenäläisiltä, jotka kyllä olivat kristityitä, mutta eivät totelleet paavia Roomissa. Tulipa pitkälinen ja hävittävä sota. Pakanat riivautuivat raivoon, kun heidän pyhät puunsa hakattiin maahan. Sanotaan heidän lyöneen kastettuja lapsia kuoliaaksi, puhkaisneen vankien silmiä, pakottaneen kristilliset papit juoksemaan puiden ympäri, siksi että ne kuolleina kaatuivat maahan. Niin kostettiin väkivaltaa pahoilla töillä, ja sotaa käytiin kauan vaihettelevalla onnella.

Paavi saarnautti uuden ristiretken pakanoita vastaan, ja pispä Tuomas kokosi uusia ristiarmeijoita. Niiden kanssa lähti hän vuonna 1240 Nevanjoelle Wenäläisiä vastaan, mutta hänet voitti ruhtinas Aleksanteri, liikanimellä Newski, jota Wenäläiset ovat siitä asti palvelleet pyhänä.

Silloin alkoi jäntevä pispä Tuomas väsyä. Hänen ritarsa makasivat lyötyinä, hänen keinonsa saada Suomi Paavin alaiseksi valtakunnaksi meni kokonaan mitättömäksi. Omantunnon vaivoissa pyyteli hän paavilta eroa pispänvirasta, matkusti luostariin Gottlannissa ja kuoli maanpako-laisuudessa vuonna 1248. Hän oli valtioviisas mies ja voimallinen sankari; mutta hän kylvi tuulta ja niitti myrskyä. Hän ei käsittänyt Kristuksen rakkautta, ja hänen työnsä raukesi tomuksi. Pakanat Suomessa olivat saaneet piamite täydellisen voiton. Ainoastaan Turussa soti vielä vähäinen, yksinään jätetty joukko kristityitä uskonsa ja henkensä edestä.

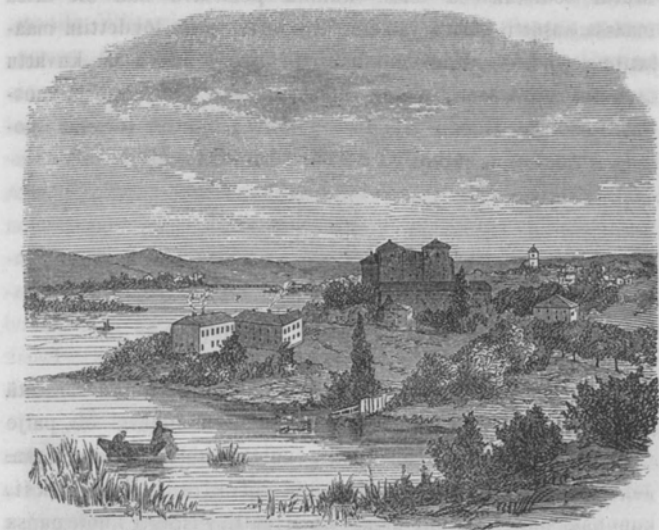
121. Hämeenmaa ristitään.

Jumalan tahto se ei ollut, että suomalaisen kansan piti jäädä alinomaiseen pakanuuden pimeyteen. Sinä aikana hallitsi Ruotsissa eräs pyhän Eerikin jälkeläisiä, joka kutsuttiin Eerik Sammalkieleksi, kun hänellä kieli sammalti puhuessa. Hänellä oli jäntevä ja valtava jaarli, eli sotapäällikkö, nimeltä Birger, kuninkaan lanko. Olipa ollut Ruotsissakin riitoja ja keskinäistä sota, eikä kenelläkään ollut aikaa miettiä Suomen asioita. Mutta Birger jaarli rankasi kaikki väkivaltaiset ja saatoi jälleen järjestyksen valtakuntaan. Tämän mainion sankarin tykö kääntyi paavi pyytämään apua onnettomille kristityille Suomessa. Eerik Sammalkieli antoi suostumuksensa tähän, ja uusi suomalainen pispä Björn lupasi maan verot kuninkaalle.

Niin saarnattiin taas uutta ristiretkeä Suomeen. Monta urhollista ritaria otti ristinmerkin, monta kauan ruostunutta miekkaa hiottiin taas kirkkaaksi, ja hyvästijättö sai monta sulomielistä rouvaa Ruotsissa katkerasti itkemään. Kesällä 1249 meni Birger hyvästi varustetulla laivastolla Hämäläisten satamaan Uuden-Maan rannikolla. Muutamat luulevat tämän sataman olleen Pohjanlahdessa tahi Kyminjoen suussa. Siihen jätti Birger laivastonsa.

Sotahaluisille Hämäläisille näyttää tämä tulleen aivan odottamattomasti, ennenkuin he ennättivät koota väkensä, sillä ei tiedetä heidän varjelleen itseään suuremmassa tappelessa. Heidän päällensä karattiin, he voitettiin ja pakotettiin antaumaan Ruotsin vallan alaisiksi. Keskellä heidän asuinpiiriänsä on Wanajavesi, joka haaraupi maan sisään useampina selkinä. Sen viereen rakennutti Birger Jaarli linnan, jota joku aika kutsuttiin Kruununlinnaksi, mutta tunnetaan nykyään nimellä Hämeenlinna. Vielä tänäkin päivänä on nähtävänä tämä vanha linna, joka muinoin val-

litsi ympärillä olevat tienoot. Sillä ehkä linna oli pieni, oli se kuitenkin pönkänä Hämäläisten ovella ja tukki heiltä

tien. Tästä alkaen notkistui tämä jäykkä kansa väkisellä ruotsalaisen vallan alle, luopui pois sotaretkistään ja otti kristinopin vastaan.

Birger jaarlilla oli tarkoituksena seuraavana kesänä panna Karjalakin allensa. Tänä aikana uskaltivat harvoin urhollisimmat miehet pysähtyä talven yli vihoilliseen maahan, mutta Birger jaarli jäi Suomeen, tulevana kesänä rynnistämään itäänpäin. Tapahtuipa niin, että kuningas Eerik Sarmalkieli kuoli ja Ruotsalaiset valitsivat Birger jaarlin kymmenen vuoden vanhan pojan Waldemarin kuninkaaksensa. Jaarlin mielestä olisi Ruotsin kuninkaan kruunu paremmin sopinut hänen omaan päähänsä, ja hän rientä vihostuneena takaisin Ruotsiin.

Kuusitoista vuotta hallitsi hän Ruotsin valtakuntaa viisaasti ja miehuullisesti poikansa, kuningas Waldemarin, nimessä.

Hän sääti viisaita rauhanlakia ja perusti Tukholman Mälärin meren lukoksi. Suomeen ei hän tullut enää koskaan. Mutta todistuksena siitä, kuinka pelättävä hän oli tässä maassa, osotti kauan jälkeenpäin kuva, joka löydettiin maalattuna yhdessä Hämeenlinnan tornissa. Jaarli on kuvattu täydessä puvussaan, pitäen vitsaa toisessa kädessään ja ruoskaa toisessa. Hänen jalkainsa juuressa nähtiin toisella puolella ehtoollisen kalkki ja toisella puolella palava tuli.

122. Karjala ristitään.

Birger Jaarli kuului Folkungein sukuun, ja hänestä sai rivi kuninkaita alkunsa. Heidän aikoinansa oli paljo riitoja ja viimein tuli paljo onnettomuutta valtakuntaan. Jäntevin kuningas oli Maunu, jota kutsuttiin Latolukoksi, kun hän suojeli talonpoikain omaisuutta. Hänen kuolemansa jälkeen tuli vanhin poika Birger kuninkaaksi. Mutta Birger oli ainoastaan 9 vuoden vanha, ja hänen holhojansa Torkel Knuutinpoika hallitsi valtakuntaa. Tämä oli rehellinen ja urhollinen ritari, Ruotsin valtakunta oli hänen aikansa hyvässä voimassa, ja hän päätti tehdä suomalaiset Karjalaiset alamaisikseen.

Nämä vapaat pakanat olivat olleet liitossa Wenäläisten kanssa ja tehneet rauhattomuutta naapureilleen Hämäläisille hävittävillä sotaretkillä. Mutta Wenäläiset mielivät saada Karjalaiset allensa verollisiksi ja kääntää heidät greekalaisen uskoon. Tähän suostuivat Karjalaiset yhtä vähän, kuin ruotsalainen valta oli ollut Hämäläisille mieluista, ja Torkel Knuutinpoika päätti saada nämä riitaiset ystävät erilleen.

Ristiretkien aika oli jo sivutse muussa mailmassa, mutta entiset retket Suomeen olivat vielä tuoreessa muistossa.

Iso armeija varustettiin, monta ritaria otti taas ristinmerkin, ja vuonna 1293 purjehti valtava ruotsalainen laivasto itäänpäin Karjalan piiriin. Täällä nousi ruotsalainen armeija maalle Wiipurin lahden rannalle ja rakenti pieneen saareen meren ja sisimmäisen lahden välillä Wiipurin linnan.

Tämä luja varustus seisoo siinä vielä tänäkin päivänä, juurikuin Turun- ja Hämeenlinnat. Se on ollut kauan Suomen avaimena ja etumuurina; sitä on urhollisesti varjeltu monissa verisissä sodissa. Vuonna 1856 paloi tornin katto. Wiipurin kaupunki on syntynyt linnan suojassa ja ollut muurein piirittämänä, niin että linna ja kaupunki yhdessä olivat kauan maan kovinna varustuksena.

Juurikuin Hämeenlinna masenti Hämäläisiä, niin masenti Wiipuri Karjalaisia. Heidän vastustuksensa loppui, ja he ottivat Kristinopin vastaan. Ruotsin armeijaa seurasi Westeroosin pispä Pietari. Hän kastoi kansaa, ilman että

hän paljon ennätti heitä opettaa, ja Karjalaiset pitivät kauan Wäinämöisen samassa kunniassa kuin Neitsy Marian.

Nyt oli suurin osa Suomea pantu Ruotsin vallan alle. Torkel Knuutinpoika purjehti syksyllä takaisin Ruotsiin, mutta palasi seitsemän vuoden perästä jälleen laajentamaan Ruotsin valtakuntaa Nevanjoen ja Laatokan rannikkojen ylitse. Siellä kohtasi hän Wenäläiset. Sota tuli kovaksi. Ruotsalaiset ottivat maata ja rakentivat Nevan rannalle varustuksen. Tämän valloittivat Wenäläiset, mutta Torkel Knuutinpoika ei saanut enää aikaa uudistaa sotaretkeään. Tämän urhollisen ritarin palkitsi kuningas kiittämättömyydellä, että hän viimein tuomittiin kuolemaan. Wenäläiset pitivät Inkerinmaan, ja siitä ajasta ovat Ruotsalaiset ja Wenäläiset enemmän kuin viisisataa vuotta kamppailleet Suomen omistamisesta. Ruotsi oli ottanut Suomen kolmena palasena. Kauan aikaa jälkeenpäin voittivat Wenäläiset ja ottivat samoin maamme allensa kolmena palasena, toisen toisensa perästä.

123. Wenäjän valtakunnan alusta.

Wenäläiset kuuluvat suureen kansakuntaan, jota kutsutaan Slavilaiseksi, ja tulivat tuhat vuotta takaisinpäin heidän nykyiseen maahansa. Silloin asui kansaa Suomen suvusta suurimmassa osassa nykyistä Wenäjätä. Siksi kertoo vanha tarina, että Kalevan kaksitoista poikaa hallitsi Wenäjätä.

Eteläpuolella Laatokkata on järvi, jonka nimi on Ilmajärvi, ja sen vesi juoksee Laatokkaan Wolchow nimistä jokea myöten. Ilmajärven ympärillä oleva maa on hedelmällistä, ja siinä asuivat suomalaiset ja slavilaiset kansat toistensa vie-

ressä. Wiikingit Ruotsista purjehtivat Nevan jokea myöten Laatokkaan ja sitte Wolchowjokea ylös Ilma-järveen, jonka ympärillä he tekivät hävitystä ja kiskoivat veroa. Ilmajärven ympärillä olevat kansat kärsivät hätää, eivätkä voineet sopia. Sitte päättivät he kutsua viikingein päälliköt hallitsijoiksensa. Niitä oli kolme veljestä, joiden maata suomalaiset kutsuivat Ruotsiksi. Yksi veljeksistä oli Rurik ja tuli suomalaisten ja slavilaisten kansain ruhtinaaksi Ilma-järven tienoilla. Mutta slavilaiset kansat olivat usaliaammat ja viisaammat kuin suomalaiset. Suuren suomalaisen valtakunnan sijaan tuli siinä suuri slavilais-valtakunta. Ja Slavilaiset kutsuivat itsensä ruhtinaansa maan ja kansan mukaan Rûs (Ruotsi), josta tuli Ryssät; niin että nimi Ryssät on alkuaan ollut sama kuin Ruotsalaiset.

Wenäjän vallan perusti Ruotsalainen Rurik vuonna 962 Kristuksen syntymisen jälkeen. Sen pääkaupunkina oli muutamana ajan Kiev; senjälkeen muutti kaikkien Wenäläisten suuriruhtinas asuntonsa Moskowaan, ja nyt asuu keisari Pietarissa. Ilma-järven rannalle kasvoi jo aikuisin rikas ja vapaa kauppakaupunki, nimeltä Nowgorod. Se tuli niin valtavaksi, että Wenäjässä kulki sanoma: kuka voi olla Jumalata ja suurta Nowgorodia vastaan? Sama Nowgorod valloitti monta suomalaista kansaa ja hävitti Permalaisten valtakunnan. Tapahtuipa niin, että valtava tatarilainen kansa, joka kutsuttiin Mongoleiksi, rynnisti Wenäjään ja piti 250 vuotta Wenäläisiä kovassa orjuudessa. Nowgorodinkin täytyi maksaa veroa Mongoleille; mutta se oli etäällä, tallelti paremmin vapautensa ja tuli uuden venäläis-valtakunnan sydämeäksi. Se oli Suomenkin likimmäinen naapuri ja yhtyi moniin sotiin Ruotsin kanssa, siksi että molemmat tahtoivat saada vallan Suomessa.

Vuonna 1323 päätettiin Pähkinäsaarella, jossa Nevanjoki lähtee Laatokasta, ensimmäinen rauhanliitto Ruotsin ja vapaa-kaupungin Nowgorodin välillä. Silloin jaettiin Kar-

jalan maa molempien välillä, niin että Nowgorod sai itäisen puolen, joka täten tuli kuulumaan Wenäjälle, ja Ruotsi sai läntisen puolen, joka näin tuli kuulumaan Suomelle. Raja alkoi Suomenlahdesta pitkin Siestarjokea (nyk. Rajajoki) ja vietiin pohjaan päin Wuoksen yli, joten koko Laatokan ranta silloin kuului Wenäjän piiriin. Tämä on Suomen ensimmäinen raja itään päin Wenäjätä vastaan. Suomalaiset tiesivät nyt paremmin mikä heidän isänmaansa oli; mutta puolet Karjalaisia tulivat Wenäjän alamaisiksi ja niin joutuivat, parantumattomaksi vahingoksi, Suomen kansalta kateesen.

124. Matti Kurki ja Pirkkalaiset.

Vielä Birger Jaarlin aikana kulekselivat Lappalaiset porokarjoineen ympäri pohjais- ja keski-Suomea aina Pirkkalan pitäjääsen asti Satakunnassa. Tämä pitäjäs oli saanut nimensä Pirkkalaisista, jotka olivat aseihin varustettuja kauppamiehiä, joilla oli näissä tienoissa tavarastopaikka. He kävivät kauppaa Lappalaisten kanssa ja saivat sitte kuninkaan luvan kantaa verot niiltä, että Lappalaiset tulisivat Ruotsin vallan alamaisiksi. Ja Pirkkalaiset panivat Lappalaiset allensa suurella julmuudella ja oman voiton pyydöllä.

Erään Pirkkalaisten päällikköjä sanotaan olleen Matin, hyvin mainion ja pelkäämättömän uroon. Hänestä kerrotaan seuraava tarina. Wenäläisten suuriruhtinaalla oli erinomaisen väkevä sankari, jonka nimi oli Pohto. Tämän lähetti suuriruhtinas vaatimaan parhaimman Ruotsin kuninkaan uroista kahdentappeluun. Pohto tuli, eikä kukaan uskaltanut astua häntä vastaan. Silloin lähetettiin sana Matille, joka asui Wesilahdella. Matti oli varsin valmis

ja sillä välipuheella ainoastaan, että tappelu jätettäisiin ensi aamuun. Matti tiesi Pohdon tehdyn haavoittamattomaksi noitakeinoilla, ja käytti yön Pohdon nukkuessa heikontaakseen hänen noitavoimansa vielä voimallisemmilla noitasanoilla.

Ensi aamuna valittiin saari Wesilahden järvessä kahden-tappelupaikaksi. Molemmat uroot soutivat sinne venees-
sään. Matti tarttui Pohdon veneeseen ja töyttäsi sen räjäh-
täen menemään järven poikki toiselle rannalle. — Mitä
sinä teet? kysyi Pohto. — Se, joka tulee saamaan lepo-
paikkansa tässä saarella, ei tarvitse venettä, vastasi Matti.
Sitte veti Pohto julmistuneena miekkansa ja löi ensi ker-
ralla Matin oikean käden poikki. Matti vaipui polvilleen,
ja Pohto huuti irvistellen: sinä hyppäät niin kuin kurki.
Mutta Matti, joka oli vasenkätinen, hyppäsi ylös ja huuti:
vielä voin minä lentää! ja samassa sivalti hän Pohdon pään
poikki. Palkinnoksi tästä urotyöstä sai Matti kuninkaalta
Laukon kartanon Wesilahdella ja kutsuttiin tästä ajasta
nimellä Kurk, sanasta kurki. Hän tuli esi-isäksi mainiolle
Kuren-suvulle.

Pirkkalaiset kulkivat pakenevain Lappalaisten perässä,
surmasivat heistä monta ja tunkeusivat Pohjanmaahan. He
panivat maan allensa, perustivat Kyrön pitäjään ja tulivat
niin rikkaiksi kalan ja nahkatavarain kaupalla, että he eli-
vät ruhtinasten tavalla. Mutta Lappalaiset tulivat aina köy-
hemmiksi ja pakenivat yhä etemmäksi pohjaan päin, siksi
että he saivat viimeisen vapaan asuntonsa pohjan lumi-
sissa erämaissa.

125. Kuinka erämaat tulivat asutuiksi.

Pähkinälinnan rauhan jälkeen alkoi viisi vastatusten olevaa vihollista kansaa, jotka siihen asti olivat asuneet maassa: — Karjalaiset, Hämäläiset, Kvenit, Lappalaiset ja Ruotsalaiset, — vähitellen kasvaa yhdeksi kansaksi. He saivat nyt saman isänmaan, saman esivallan, saman kristillisen uskon, samat la'it ja rauhallisen kanssakäymisen kaikkein eduksi. Tästä kasvoi vähitellen nykyinen Suomen kansa, joka ennen oli löytynyt ainoastaan hajanaisena. Ja oli monta vuotta, ennenkuin tämä kansa kasvoi oikein yhteen rakkaudessa ja sovinnossa; niin, se pitkittää kasvamistaan yhdeksi vielä tänäkin päivänä. Ainoastaan Lappalaiset jäivät enemmän erilleen muista heidän kaukana olevan asuinpaikkansa tähden.

Etelä-Suomi oli ollut kauemmin asuttuna, kun suurinta osaa sisäistä ja pohjois-maata asuivat ainoastaan ympäriinsä kuleskelevat Lappalaiset. Näissä erämaissa metsästivät ja kalastelivat kesällä eteläisempänä asuvat Suomalaiset, mutta muuttivat syksyllä takaisin omiin kotitienoihinsa. He pitivät vissejä järviä ja jahtimaita ominaan eivätkä antaneet kenenkään muun kalastaa tahi metsästää niissä. Jokainen talonpoika oli kuningas valtakuntansa usein peninkulmain päässä kartanostaan olevissa salomaissa.

Kun Ruotsalaiset toivat kristinopin, muutti moni pakana salomaille elämään rauhassa vanhassa uskossaan. Muutamat seurasivat Pirkkalaisia pohjaan päin; toiset muuttivat maan sisään, jossa luulivat saavansa itselleen laajempaa sijaa. Vihollistenki rynnistykset Wenäjän rajalla pakottivat monta muuttamaan etemmä länteen ja pohjaan. Usiammat eivät olleet tavastuneet jakamaan maata naapureinsa kanssa. Naapuria pidettiin piamite vihollisena. Lestin kappelissa asui mies Hiidenniemellä. Tämä tapasi kerran

naapurinsa, joka asui 8 peninkulman päässä Himangolla, ja joutui riitaan hänen kanssansa metsästysmaista. Wiimmein sopivat he niin, että suuri kangas olisi rajana niiden välillä. Kokemäen pitäjäässä oli muinoin yksi ainoa talo. Talon isäntä näki lastuja tulevan virran muassa alaspäin ja arvasi siitä, että hän oli saanut naapurin. Hän lähti kohta etsimään naapuria ja löysi hänen siinä, jossa nyt on Kaukolan kylä Tyrvään pitäjäässä, 6 peninkulman päässä Kokemäeltä.

Kun oli vaikea saada tietä synkkäin metsäin läpitse, muutti kansa enimmiten jokia myöten ylöspäin tahi pitkin järvien rantoja. Wäestö leveni rannikoilla maan sisään. Siksi ulottuu monta pitäjistä länsi-Suomessa pitkälle itään päin jokien rannoilla; mutta poikkipäin ovat ne kaitaisia pohjasta etelään päin. Lakia säädettiin, että se, joka ensin tahtoi maata viljellä ja rakentaa asuntonsa autioon tienoosen, saisi siinä omakseen maan, metsän ja kalaveden, ehdolla että hän vissien vuotten perästä maksaisi veroa kruunulle.

Maakunnat ovat tulleet viljellyiksi ja asutuiksi seuraavassa järjestyksessä. Ensimmäiseksi etelä-Karjala, Uus-Maa, Warsinais-Suomi, Aalanti, etelä-Hämeenmaa ja ne osat pohjois-Pohjanmaata, joissa Kvenit (Kainulaiset) asuivat. Wiimeksi saivat pohjois-Karjala, pohjois-Hämeenmaa kuin myös kokonaan asujameton sisäpuoli Pohjanmaata asukkaansa. Mutta Suomi on niin suuri ja kansa niin vähälukuinen, että vielä on näinäkin päivinä monta autiota, tahi harvasti asuttua paikkaa jälellä. Ja monta muuttelemista on tapahtunut aikojen kuluessa, joita nyt enää ei voi muuten kuin arvata, vaan ei visseydellä käsittää.

126. Pispä Hemmingistä.

Kahdenmentoista Turun pispän nimi oli Hemming. Hänen aikanansa juurtui kristinoppi yleensä maassa. Missä oli kirkko papin kanssa, siihen syntyi pitäjäs. Ja pitäjääät olivat hyvin erilaisia laajuudelleen. Likiinnä Turkua oli monta pientä, tiheässä asuttua pitäjästä, mutta Pohjanmaalla oli ainoastaan kolme, nimittäin Kyrö (Isokyrö), Pietarisaari ja Kemi. Koko Savonmaassa ja Karjalassa, paitsi Wiipuria, oli ainoastaan yksi kirkko ja yksi pitäjäs, Savo, jota nyt kutsutaan Mikkeliksi. Ja kun pispä matkusti ympäri maata, täytyi hänen välistä viettää yönsä paljaan taivaan alla metsissä, kun oli niin pitkältä taloin väliä.

Pispä Hemmingillä oli varustettu linna Kuusistossa li-kellä Turkua, ja hän ratsasti ympäriinsa 40 miehen lukuisen sota-aseissa olevan vahdin kanssa. Hän oli kova järjestys-mies ja ahkera yli-paimen. Hän sääti asetuksia papeille, niin että kaikki kävisi oikein, ja vaati kansalta kymmenen-nen osan kaikesta korjuusen pannusta viljasta, kaikesta kalan-saaliista ja muista tuloista, joka vero kutsuttiin kymmenyk-siksi. Tätä ei kansa hyväksynyt, ja monessa paikassa ei tahdottu ollenkaan maksaa kymmenyksiä. Silloin kuuluutti pispä vastahakoiset pannaan. Se oli kova rangaistus. Pan-naan pantu oli sulettu pois kristillisten ihmisten yhteydestä, hän ei koskaan saanut mennä kirkkoon, ei kukaan saanut antaa hänelle ruokaa, kun hänellä oli nälkä, tahi juomaa, kun hän janosi, ja kuka tahansa sai, ilman rangaistuksetta, tappaa hänet. Tapahtuipa niinkin, että koko pitäjäs pan-tiin pannaan. Silloin sulettiin kirkon ovet kiini, kelloja ei saatu soittaa, pyhäin kuvat peitettiin, ei yhtään lasta saatu kastaa, ei morsianpareja vihkiä, ei kuolleita haudata. Tämä pani kaikkiin sellaisen säikäyksen, että uppiniskaisim-pienkin täytyi maksaa kymmenykset.

Tällä ajalla raivosi koko Europassa kauhea rutto, joka kutsuttiin hirmukuolemaksi. Monissa paikoin kuoli piamite kaikki väki, niin että yksi tahi kaksi lasta jäi jällelle. Laajoja tienoita jäi metsittyneiksi; korkea metsä kasvoi autioon jääneiden kirkkojen ympärille. Tämä hävittävä rutto raivosi Suomessakin vuosina 1350 ja 1351. Siihen lisäksi tulivat sota, katovuodet ja nälkä. Hyvä oli Suomelle silloin sellainen valtiias pispä, kuin Hemming. Sillä hän istui valtiokokouksissa ja toimitti hyödyllisiä sääntöjä maallensa.

Ruotsissa hallitsi sinä aikana heikko kuningas nimeltä Maunu Eerikinpoika, joka sai vihollisiltaan herjausnimen Liehakko. Se oli tapana ja lakina, että Ruotsin kansa valitsi kuninkaan Moran kiven luona Upplannissa. Itämaalla, joka nyt kutsutaan Suomeksi, ei ollut tähän saakka sellaista oikeutta, mutta vuonna 1362, kun kuningas Haakon tuli ynnä-hallitsijaksi isänsä kuningas Maunun yhteyteen, sai Itämaa eli Suomen laamanni oikeuden pispän ja hänen pappiensa kuin myös 12 miehen kanssa yhteisestä kansasta olla osallisena Ruotsin kuninkaan vaalissa. Tätä seurasi oikeus maamme asiamiehille olla osallisina valtiopäiväin toimissa. Ja tästä ajasta asti ei pidetty enää Suomea valloitetuna maana, vaan sillä oli sama oikeus, kuin Ruotsinkin vanhoilla maakunnilla, neuvoitella valtakunnan tärkeissä asioissa.

Sillä tämä tulee Ruotsalaisille kunniaksi ja kiitokseksi, etteivät he tahtoneet sortaa Suomea, vaan kohottaa tämän maan ja sen kansan vertaisekseen. Vuoden 1335 perästä ei saanut yksikään kristitty mies tahi vaimo Ruotsin valtakunnassa enää olla orjana. Samasta ajasta asti on myös jokainen Suomalainen vapaa mies, joka ainoastaan tottelee oman maansa lakia. Ruotsalaiset lait otettiin Suomeen vähitellen kansan omalla suostumisella, ei väkivallalla; sillä Suomalaisilla ei ollut omia lakiaan. Vuonna 1347 säädet-

tiin koko maalle yhteinen laki, ja Suomella oli oma laamanninsa ja omat tuomioistuimensa.

Pispa Hemming kuoli vuonna 1365. Pitkän ajan perästä, vuonna 1514, kaivettiin hänen luunsa haudasta ylös ja pantiin kalliisen arkkuseen. Hän pidettiin sitte Suomen toisena pyhänä; mutta pyhä Henrik pidettiin arvollisempänä.

127. Kalmarin Unioni.

Maamme on ollut kauan yhdistettynä saman kuninkaan alla Ruotsin kanssa; mutta jonkun ajan on se myös ollut yhdistyksessä saman kuninkaan alla Tanskan ja Norjan kanssa. Tämä tapahtui Kalmarin Unionin aikana.

Kuningas Maunu oli tehnyt onnettoman sotaretken Wenäläisiä vastaan, ja täällä oli paljo hämmennyksiä valtakunnassa. Kaksi vuotta ennen pispa Hemmingin kuolemata ajettiin Maunu ja hänen poikansa Haakon, joka myös oli kuningas Norjassa, pois Ruotsin kuninkaalliselta istuimelta. Valtakunnassa oli monta suurta herraa, jotka olivat tavastuneet tekemään oman tahtonsa mukaan, ja nämä kutsuivat Saksanmaalta Ruotsiin kuningas Maunun sisaren pojan, jonka nimi oli Albrekt. Hän tuli kuninkaaksi, antoi herrain hallita ja saksalaisten voutien rasittaa kansaa. Suomen otti hän sotavoimalla, mutta koetti saada kansaa mieltymään puoleensa. Pohjalaiset saivat kauppavapauden; uusi linnoitus Kokemäen joella hajotettiin, kun talonpojat valittivat päivätöiden rasitusta. Silloin eli hyvin rikas ja mahtava herra, nimeltä Boo Juhonpoika Grip. Tällä herralla oli suuri osa Ruotsin ja Suomen linnoja panttina lainoista, joita hän oli antanut kuningas Maunulle. Kun Boo Juhonpoika kuoli, mieli kuningas Albrekt ottaa takaisin linnat

ja vielä muitakin tiloja, jotka aateli ja papit olivat itselleen anastaneet. Tästä vihastuivat nämä niin, että he kutsuivat Margaretan Tanskasta Ruotsiin. Tämän sotapäällikkö vuonna 1389 löi ja otti vangiksi Albrektin.

Margareta oli kuningas Haakonin leski. Kuningas Haakonin kosimisesta tehtiin tuttu ruotsalainen lasten laulu: „rida ranka“. Margareta oli perinyt Tanskan kruunun isänsä jälkeen ja puolisonsa kuoltua tullut Norjan kuningattareksi. Nyt tuli hän Ruotsinkin kuningattareksi. Hän kutsui kokoon pispat ja suuret herrat kaikista kolmesta valtakunnasta ruotsalaiseen Kalmarin kaupunkiin, ja siinä päätettiin, että Tanska, Norja ja Ruotsi Suomen kanssa tästälähin kuuluisivat saman kuninkaan alle ja olisivat alinomaiset ystävä. Kaikki nämä vallat auttaisivat toisiaan, mutta kukaan heistä ei saisi sortaa toistaan. Tätä liittoa kutsuttiin Kalmarin Unioniksi eli valtakuntain yhdistykseksi, ja se tehtiin vuonna 1397. Se oli hyvä miete, että kolme heikkoa valtakuntaa ja kolme heimolaista tulisi voimalliseksi ja onnelliseksi uskollisesti yhdessä pysymisellä. Kuitenkin tuli Kalmarin Unioni onnettomuudeksi kaikille, kun kaikki etsivät ainoastaan omaa hyötyänsä ja kun Tanska tahtoi valloittaa Ruotsin ja Norjan allensa.

Tänä aikana tehtiin paljon väkivaltaa. Aateli-herrat varustivat yleensä kartanonsa ja kävivät sotaa toistensa kanssa. Rauhaa ei ollut maassa, kukaan ei pitänyt vaaria laista ja oikeudesta, veli seisoi veljeänsä vastaan, poika isäänsä vastaan, ja talonpoika raukkaa sortivat kaikki. Merirosvolaivoja kulki hävittäen Itämeren ja Suomen rannikoita. Näinä väkivallan aikoina, kuningasten Maunun ja Albrektin hallitessa, rakennettiin, paitsi hajotettua Kokemäen linnoitusta, myös kolme varustettua linnaa Suomeen: Rasepori Uudessa-Maassa, Kastelholma Aalannissa ja Korsholma Pohjanmaalla. Kahdesta viime mainitusta on

vielä jäännöksiä, mutta Korsholmasta ovat ainoastaan valittu jällellä.

128. Pispä Maunu Tavastista.

Kuningatar Margareta kuoli 1412, ja samana vuonna tuli Maunu Tavast pispaksi Turkuun. Hän oli syntyisin suomalaisesta aatelisesta suvusta ja oli suuri sekä nimensä että kunniansa suhteen. Ei yksikään Suomen pispä ole ollut niin valtava ja arvossa pidetty, kuin pispä Tavast. Hän oli harras, hyväntahtoinen ja valtiioviisas, pelättävä ja rakastettu. Hän istui niinkuin Hemminkikin kuninkaan neuvonantajana, ja kun kansa kärsi vääryyttä, mutta kuningas oli kaukana poissa, turvausivat Suomalaiset valtavaan pispänsä. Hän kuunteli heidän valituksiaan, tuomitsi heidän riitojansa ja koki saada oikeutta kaikille. Hän oli aikansa Suomen oikea kuningas, ehkä hän ei kantanut tätä nimeä.

Silloin hallitsi Ruotsissa, Norjassa ja Tanskassa kuningas Eerik 13:sta, kotoisin Pommerista ja sukua Margaretille. Hän oli epävakainen ja kevytmielinen herra, joka unhotti kohta mitä oli luvannut. Mutta pispä Maunu ymmärsi hankkia häneltä hyödyllisiä laitoksia Suomelle. Hänen aikanaan jaettiin maa kahteen laamannikuntaan, ja täällä pantiin toimeen ylioikeus, joka kutsuttiin maanoikeudeksi. Täällä oli myös sinä aikana Turussa mynttilaitos, joka löi hopearahoja (Turun markkoja). Ja määrättiin, että kansa joka pitäjäässä valitseisi asiamiehen, joka rehellisesti jakaisi verot jokaisen varoja myöten.

Ruotsalaisia rasittivat kuninkaan saksalaiset voudit. Taalalaiset nostivat kapinan vuorimies Engelbrektin johdolla, saivat maanmiehiltään apua ja karkottivat pois ku-

ninkaan voudit. Tämän kuulivat Pohjalaiset ja tarttuivat sota-aseihin. He menivät meren ylitse Ruotsalaisia auttamaan, ja palasivat sitte niiden kanssa takaisin sotimaan kuninkaan väkeä vastaan länsi-Suomessa. Kevytmielinen kuningas ajettiin pois valtakunnasta (1439) ja asui sitte merirosvona Gottlannissa.

Mutta herrat olivat kateelliset keskenään ja kutsuivat itselleen saksalaisen kuninkaan, jonka nimi oli Kristoffer. Hän kutsuttiin pettukuninkaaksi, kun silloin oli kato-vuosi maassa. Hän kuoli kohta, ja sitte pantiin hallitusistuimelle ruotsalainen ritari, jonka nimi oli Kaarle Knuutinpöika, Bonde-suvusta, syntynyt Suomessa. Muutamain vuotten perästä tahtoivat herrat ennen totella Tanskan kuningasta, nimeltä Kristian 1:nen. Kaarle Knuutinpöika matkusti silloin Suomeen ja asui seitsemän vuotta Wiipurissa, joka oli hänelle annettu palkkioksi valtakunnan sijaan. Muutaman vuoden perästä sai Kristian 1:nen vuoronsa paeta. Kaarle Knuutinpöika kutsuttiin takaisin, ajettiin taas pois ja taas kutsuttiin takaisin. Muutaman ajan asui hän köyhänä ja hylättynä Raaseporin linnassa. Tämä oli rauha-tointa aikaa, kun kuninkaita näin alinomaa muuteltiin ja herrat ja pispat hallitsivat valtakunnassa.

Mutta niinkauan kuin pispä Maunu eli, hallitsi hän Suomea suurella viisaudella. Elämänsä loppuajalla perusti hän Naantalin luostarin ja rakenti itselleen kartanon sitä likelle. Tässä vietti hän viimeiset päivänsä rauhassa ja kuoli 1452 yhdeksän kymmenen viiden vuoden vanhana, Suomen kansalle suureksi kaipaukseksi.

129. Katolisesta opista.

Ensimmäiset kristityt uskoivat Jumalan sanan, jota apostolit ja evankelistat olivat saarnanneet heille. Sitte tallellettiin Jumalan sana pyhissä kirjoissa, jotka kutsuttiin raamatuksi. Mutta vielä ei tunnettu kirjapainon taitoa. Kun kaikki kirjat kirjoitettiin käsin, olivat ne kalliita ja harvinaisia. Mynämäen kirkkoon ostettiin kerran kirja, josta annettiin Kintikkalan maatila. Loimaan kirkkoon ostettiin myös kirja, ja siitä maksettiin 360 markkaa nykyisen raha-arvon jälkeen. Harvat taisivat lukea Jumalan sanaa raamatussa, ja siksi tuli erhetyksiä.

Muutamit mailman kristityistä seurakunnista olivat suuremmat ja rikkaammat, kuin toiset. Siksi pidettiin näiden hoitajat, eli pispat, suurempi-arvoisina. Muutamana aikana olivat pispat Roomissa ja Konstantinopelissa suurin-arvoisina. Nämä tahtoivat ollakin muita arvollisemmat ja tulivat keskenään riitaisiksi. Kristityt jakausivat silloin kahteen suureen osaan eli seurakuntaan. Roomin pispä tuli päämieheksi läntiseen eli latinaiseen seurakuntaan, joka kutsui itsensä katoliseksi (yleiseksi). Pispä Konstantinopelissa, joka silloin oli pääkaupunkina greekalaisessa keisarinvallakunnassa, tuli päämieheksi itäiseen eli greekalaiseen seurakuntaan.

Pispaa Roomissa kutsuttiin paaviksi. Hän piti itseään Apostoli Pietarin sijaantulijana, jolle Vapahtajamme oli antanut taivaanvaltakunnan avaimet. Siksi piti hän itseänsä Jumalan käskynhaltiana, jolle keisarien, kuningasten ja kaikkien kansain piti olla alamaisina. Hän tahtoi myös yksinään selittää kristin-opin, niin että kaikkein oli uskominen hänen sanaansa, juurikuin se olisi Jumalan sana. Se, joka ei uskonut mitä paavi tahtoi, kutsuttiin vääräuskoiseksi ja tuli vainotuksi tahi pannaan kirotuksi, tahi roviolla poltetuksi.

Se kristinoppi, joka ensin tuotiin Suomeen, oli katonlinen usko, eli paavin kristin-oppi. Se oli sekoitettu ihmisten erhetyksillä, mutta parempata ei silloin ollut. Se oli kuitenkin kristityn usko, joka tunnusti Vapahtajamme Jesuksen Kristuksen ja ijankaikkisen elämän. Se oli siis aikanaan suuri hyvä työ kansallemme, ja monta harrasta kristittyä on tullut autuaaksi tässäkin vajavaisessa uskossa. Paavi pappineen opetti kuitenkin kansalle paljon, jolla ei ollut perustusta Jumalan sanassa. He opettivat paavilla olevan vallan ihmisten uskon ja omaintuntojen ylitse. He opettivat, että ihminen voipi tulla autuaaksi omalla kärsimisellänsä tahi hyvillä töillä, kun kuitenkin Jumalan sana opettaa meille, että koko meidän vanhurskaudemme ja autuutemme on Jesuksessa Kristuksessa ainoastaan. Mutta katoliset papit antoivat synnin päästön niille, jotka lukivat vissin määrän rukouksia, tahi paastosivat tiettyinä aikoina, tahi ruoskivat itseänsä, tahi kuuntelivat messua, tahi antoivat almuja ja lahjoittivat kirkkoihin. Niinpä tapahtui viimein sellainen kauhistus, että synnin-päästöä myytiin rahaan.

Vielä opetti paavi, että kuolleitten sielut poltetaan puhtaiksi synnistä kiirastulessa, ja ne voidaan pelastaa siitä sielumessuilla. Katoliset rukoilevat Neitsy Mariata ja pyhiä; siksi oli meidänkin maassamme jokaisella oma pyhänsä, jota hän rukoili, ehkä kaikki pyhät olivat olleet vaivaisia syntisiä, niinkuin mekin. Mutta katoliset papit tahtoivat olla sellaiset välittäjät, ettei kukaan voinut ilman heitä tulla autuaaksi. Kaikkein piti tunnustaa syntinsä heille, ja he voiteleisivat kaikki kuolevat siunatulla öljyllä. Sillä heillä oli tapana siunata öljyä, vettä, viiniä, sota-aseita, huoneita, kartanoita ja aluksia. Vieläpä he kastoivat kirkonkelloja ja heillä oli monellaisia taikauskoisia keinoja, jotka nyt ovat maassamme hävitetyt.

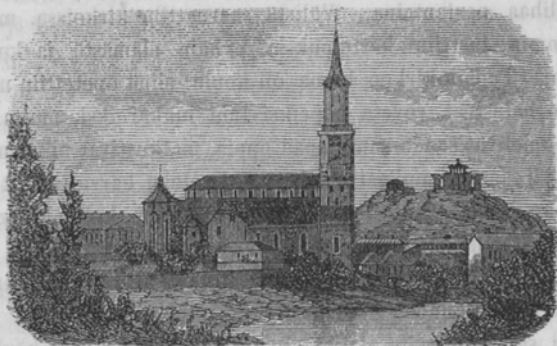
130. Turun tuomiokirkosta.

Ensin olivat Suomen pispat asuneet Nousiaisissa ja sitte Rantämäellä, joka nyt kutsutaan Marian pitäjääksi. Silloin oli ainoastaan pieniä ja vähäpätöisiä puukirkkoja, mutta vähitellen alettiin niitä rakentaa kivistä. Pispa Maunu Tavastin aikana rakennettiin monta niitä vanhoja kivikirkkoja, jotka vieläkin seisovat jyrkkine kattoineen ja pienine, kupevine akkunoineen. Joka auttoi kirkon rakennukseen, sai tietyn ajaksi syntinsä anteeksi. Joka veti suuremman kiven kirkonseinään, sai enemmän syntiä anteeksi, kuin se, joka toi pienemmän kiven. Siksi nähdään niin suuria kiviä vanhoissa kirkonseinissä, että on oikein kumma kuinka ihmisten kädet ovat voineet ne nostaa siihen. Ja tämä on monessa paikassa synnyttänyt sellaisen sanoman, että vanhat kirkot ovat jättiläisten tekemiä.

Kaikista kirkoista Suomessa on Turun tuomiokirkko suurin ja etevin. Se vihittiin vuonna 1300, paloi useita kertoja, ja viholliset hävittivät sen monta kertaa, mutta se laitettiin kuntoon ja kaunistettiin jälleen. Tänäkin päivänä seisoo se järeällä kunnia-arvoisena muistona kuluneista ajoista, ja sen sillan alla on monta pispaa ja ylhäistä sukua haudattuina.

Itä-puolella, vastapäätä isoa ovea oli ylikuori ja yli-alttari. Siinä tallellettiin pyhän Henrikin luut hopea-arkkussa. Siinä olivat kalliit alttari-astiat, Vapahtajan, Neitsy Marian, Pyhän Henrikin, ja muiden pyhain kullatut kuvat. Siinä paloi paksuja vaksikynttilöitä hopeisissa kynttiläjaloissa, ja pispa itse tahi hänen tuomioprovastinsa lukivat messun. Kirkon molemmilla pitkillä sivuilla ei ollut vähempää kuin 16 sivuosaa eli kappelia, kukin alttarinensa, synnintunnustus-istuiminensa, ja kullakin oli pappinsa. Välistä juhlapäivinä tunnustettiin syntiä ja messuttiin samalla kertaa yli-

alttarin luona ja kaikissa sivukappeleissa. Juhlallinen hämärä oli vallallaan suuressa kirkossa, jossa olivat pienet maalatut akkunaruudut. Kynttilät paloivat, savuuttamisesta täyttyi ilma, kuoripojat lauloivat, urut soivat, papit lukivat latinaisia messujaan ja pirskuttelivat siunattua vettä polvilleen kumartuneen kansan päälle. Penkkiä ei ollut, kaikkein

piti seisoa tahi notkistua polvilleen. Hartaat tekivät ristinmerkin, mutisivat latinaisia rukouksia ja lykkäsivät eteensä jokaiselle rukoukselle puisen tahi luisen helmen, joita he kantoivat sivullaan nauhassa. Tämä oli rukousnauha, jonka helmiä käytettiin rukousten laskua varten. Luultiin Jumalan tahi pyhain kuulevan monet rukoukset, ehkä rukoilijat eivät ymmärtäneet niitä itsekään. Ja papit määräisivät, että niin tahi niin monta paternosteria (isämeitää) piti joka päivä lukea.

Suurina juhlapäivinä, niinkuin pääsiäisenä ja Henrikinmessuna, asetettiin pyhain jätteet katsottaviksi ja ne kannettiin juhlaikulussa ympäri katuja. Silloin ripustettiin ylös kullalla ommeltuja lippuja, koristettuja pukuja ja paljon kohteita, jota kansa ihmetteli. Missä juhlaulkku meni sivutse, lankesivat kaikki katsojat polvilleen ja tekivät ristinmerkin. Sitte jaettiin synnin-päästö, ja viimeksi olivat markkinat,

joilla monta pitkämatkaista, jotka harvoin tulivat kirkolle, saivat tilan ostaa ja myydä.

Oppimaton kansa ei ymmärtänyt paljoa kristillisyydestään. Silloin ei ollut rippikouluja, niinkuin näinä aikoina on; ainoastaan papit taisivat lukea ja kirjoittaa. Siinä oli kyllä, että hyvä kristitty taisi isämeidän ja uskon kappaleet ulkoa, tunnusti syntinsä ja paastosi määrä-ajoilla, eikä syönyt lihaa perjantaina. Välistä saarnattiin kirkoissa, mutta useammin luettiin kertomuksia pyhän elämästä ja kuolemasta. Tuomiokirkon luona oli koulu: siinä opetettiin niitä, jotka halusivat ruveta papeiksi tahi lukkareiksi, mutta ne, jotka mielivät saada suurempaa oppia, matkustivat ulkomaille. Niin jäi kansa oppimattomaksi; ainoastaan harvat saivat paremman opin. Katolisen kirkon toimi on kuitenkin matkaansaattanut ensimmäisen koulun, ensimmäiset tieteet, ensimmäisen maalaustaidon, kuvanveistotaiteen, rakennustaiteen ja kirkkosoitannon Suomessa. Se teki paljon hyvää. Se laittoi sairashuoneita, jakoi almuja ja ruokki monta köyhää. Pappein toimesta rakennettiin ensimmäiset tiet, ensimmäiset sillat, ja useita hyödyllisiä parannuksia pantiin toimeen maassa. Niin on katolisen kirkon toimi, monine puutoksineen, kuitenkin vaikuttanut paljon hyvää ajallansa.

131. Naantalin luostarista.

Muinoin vetäysi moni harras eräkäs erämaahan rukoukseen yksinäisyydessä. Toiset rakentivat erityisiä huoneita, jotka kutsuttiin luostareiksi, ja näissä asui useita yhdessä mailmasta eroitettuina. Munkeilla olivat luostarit, ja nunnilla samoin. He elivät kovain sääntöin mukaan ja alinomaisissa jumalisuuden harjoituksissa. Monta hyljättyä,

monta onnetonta ja vainottua löysi toivotun turvapaikan rauhallisten luostarimuurien sisällä.

Katolisena aikana oli Suomessa seitsemän luostaria. Fransiskanimunkeilla, jotka harmaiden kaapuinsa tähden kutsuttiin harmaiksi veljeksiksi, oli luostari Turussa, toinen Wiipurissa ja kolmas Raumalla. Dominikanimunkeilla eli mustilla veljeksillä oli luostari Turussa, toinen Wiipurissa ja kolmas, joka ei tullut valmiiksi, Aalannissa. Paitsi tätä oli Brigitan nunnayhtiöllä, jonka Ruotsin pyhä Brigitta oli perustanut, luostari Naantalissa, ja tämä tuli kuuluisimmaksi.

Naantalin luostarin rakensi pispä Maunu Tavast vuonna 1443 ja se tuli pian rikkaimmaksi luostariksi Suomessa. Moni lahjoitti maatiloja luostarille „sielunsa autuuden tähden“, tahi saadaksensa siinä asua kuolemapäiväänsä asti ja sitte tulla haudatuksi luostarin pyhään kirkkomaahan. Toiset antoivat koristuksia ja rahaa, että siinä luettaisiin messuja ja ijäisiä esirukouksia heidän itsensä ja heidän lastensa edestä. Viimein osti luostari maatiloja ja oli niin rikas, että sillä oli omaisuuksia, myllyjä ja kalavesiä kaikissa osissa maata, kivikartanoita Turussa ja Tukholmassa, vieläpä omaisuuksia Ruotsissakin.

Luostarin maatilat olivat parhaite viljeltyjä koko maassamme. Niihin toimitettiin järjestetty maanviljelys, niihin istutettiin hedelmäpuita, kylvettiin pellavata, hampppua ja istutettiin humaloita, jotka nyt tulivat tutuiksi Suomessa. Luostarin vieressä oli suuri puutarha, jossa oli paljon hyödyllisiä kasveja. Ja ahkerat nunnat kutoivat sukkia, nypeläsivät pitsejä ja koristelivat ompelemalla kauniita käsitöitä. He jakoivat aikansa rukousten, työn ja hyväntekeväisyyden välillä. Kaikki köyhät saivat ruokaa luostarissa, ja nunnat kulkivat alinomaa vieden lääkkeitä sairaille, sillä sinä aikana ei ollut lääkäreitä maassa.

Ensimmäiset nunnat tulivat tänne Wadstenan luostarista

Ruotsissa, mutta sittemmin vihittiin Suomalaisia neitoja; ne leikkauttivat pitkän tukkansa, pukeusivat harmaasen nunnanvaatteukseen, mustaan päänpeitteeseen ja valkeaan huntuun. Erinäisessä huonerakennuksessa asuivat dominikanimunkit, jotka ripittivät ja jakoivat synninpäästöä. Koko luostari oli julistettu rauhanomaiseksi, niin että pahantekijätkin saivat siinä suojeluksen. Siinä luettiin messuja yötä päivää, siinä pitivät nunnat ja munkit juhla-kulkuja juhlapäivinä. Monta pyhiinvaeltajata kulki sinne kaukaisista tienoista lähettämään rukouksiaan pyhälle Brigitalle ja saadakseen synninpäästön. Siitä syntyi vähäinen kukoistava kaupunki, joka kutsuttiin Naantaliksi, joka sai voittonsa monilta pyhiinvaeltajoilta.

Sellainen oli Naantali katolisella ajalla. Sitte tuli uskon-puhdistus, joka teki luostareista lopun. Munkit tulivat papeiksi maalle, nuoremmat nunnat menivät naimisiin, luostari revittiin maahan, menetti maatilansa ja tuli niin köyhäksi, että sen täytyi pyytää armolahjaa kuninkaalta. Muutamat nunnat pysähtyivät jällelle ja salaa lähettivät rukouksiaan pyhälle Brigitalle. Viimmainen päänunna, eli johtajatar, oli Brita Kurk ja kuoli 1577. Viimmeisen nunnan

nimi oli Elina Knuutin tytär ja eli vielä vuonna 1592. Mutta Naantalin luostarin kirkko seisoo vielä tänäkin päi-

vänä lutherilais-kirkkona. Vuonna 1628 keväellä ampui eräs nuoriherra lystikseen kaijan, joka istui kirkon katolla. Tämä ei onnistunut paremmin, kuin että kirkko syttyi palavasta etulatingista tuleen ja paloi. Kansa sanoi, että kun kaikki, missä oli henki, siinä oli julistettu rauhanomaiseksi, niin rankasi pyhä Brigitta ampujan väkivallan. Muurit seisoivat tulipalon perästä järeällä, kirkko pantiin uudestaan voimaan. Ainoastaan muutamia alttarin-juhlapukuja ja pyhän kuvia on aina näihin aikoihin asti tallellettuna muistoksi katolisesta ajasta. Ja Naantalin kaupungissa on vielä sukankutominen ja villanvirkkaus pysynyt muistona ahkerain nunnain töistä.

132. Suomen neljästä säädyistä.

Alussa oli kaikilla vapailla miehillä samat oikeudet lain edessä. Mutta heti alkoivat valtavat, rikkaat, viisaat, ahkerat hankkia itselleen vissejä etuja muiden rinnalla. Niin syntyi katolisena aikana Suomen neljä säätyä, eli yhteiskunta-luokkaa, joilla kullakin olivat etunsa eli etuoikeutensa.

Ensimmäinen sääty oli papisto, jolla olivat jo sellaiset etuoikeudet, kun se tuli maahan ja perusti katolisen seurakunnan. Pappi ei maksanut veroa, ja häntä ei saaneet muut tuomita, kuin papit. Sitä likinnä alkoivat rikkaat ja valtavat miehet tulla eri säädyksi, joka kutsuttiin aateliksi. Aatelismiestä ei myöskään saaneet muut tuomita, kuin aatelismiehet, eivätkä hekään maksaneet veroa maastaan, ainoastaan heistä kukin piti hevosen ja ratsumiehen kuninkaan palvelukseen. Sittemmin alkoivat kaupunkien porvarit hankkia itselleen etuoikeuksia kauppaansa varten, ja viimein saivat talonpojat etuoikeutensa, etteivät herrasmiehet saisi heitä sortaa. Tämä tapahtui vähitellen ja monien keskinäisten riitojen perästä. Papistolla ja aatelilla oli piamiten

kaikki valta katolisena aikana ja ne kutsuttiin rälsimiehiksi, kun heidän maansa oli rälsinä (vapautettuna) verosta. Porvarit ja talonpojat, jotka maksoivat veroa, kutsuttiin rälsittömiksi (aatelittomiksi). Nyky-aikana on aateli ainoastaan kutsuttu rälsiksi ja kaikki muut rälsittömiksi.

Aatelismies kasvatettiin lapsuudesta alkaen sotilaaksi. Kun hän tuli 7 vuotiaaksi, saattoi hän silloin passata ylhäisiä herroja ja rouvia. Kun hän tuli 14 vuoden vanhaksi, sai hän miekan ja saatti olla muassa sodassa. Sen jälkeen tuli hän aseenkantajaksi ja viimein ritariksi, kun hän oli tehnyt itsensä kuuluisaksi urotöillä.

Sitte täytyi hänen paastota ja yksinään valvoa yö kirkossa aseihin varustettuna. Sen jälkeen teki hän ritari-

valansa olla aina uskollinen, pelätä Jumalata, kunnioittaa kuningasta, olla kohtelias naisia kohtaan ja suojella turvattomia. Sen perästä notkisti hän polvensa, ja kuningas tahi vanhempi ritari antoi hänelle ritarilyömän miekan lappealla hartioihin. Hän puetettiin nyt päästä jalkoihin asti rautaan, sai kypärin, haarniskan, kilven, kultaisen vyön ja kullatut kannukset. Kun ei ollut sotaa, sai hän tässä asevarustuksessa astua sotalisiin leikkiin, jotka kutsuttiin keihäspeliksi. Siinä istui monta ylhäistä herraa, rouvaa ja vapasukuista neitoa katso-

massa rinkiradan ympärillä. Ritarit ratsastivat täyttä vauhtia toisiaan vastaan ja koettivat pitkällä keihäillä syöstä toisiaan hevosen selästä maahan. Joka sai voiton, ratsasti riemuiten aitauksen ympäri ja otti palkinnon vastaan kauniimalta vapasukuiselta neidolta.

Ainoastaan ritarit kutsuttiin sinä aikana herroiksi ja heidän vaimonsa rouviksi. Moni suomalainen uljas ritari kuuluisista sukuista Kurk, Tavast, Djekn, Frille, Stjernkors, Stålmarm, Tott, Spåre, Horn, Flemming ja muista sukuista olivat kuuluisat loistavista urotöistään. Kotona linnoitetuissa kartanoissaan elivät he hyvin kohtalaisesti, viettivät aikansa metsästämisellä ja söivät isossa tammi-pöydässä palvelijoineen samaa ruokaa. Juhlina ja pidoissa pukeusivat he komeihin, kullalla koristettuihin vaatteihin ja siinä paistettiin kokonaisia härkiä, siinä varustettiin pöydälle makuisia ruokalajeja, siinä vuoti viiniä ja simaa suurista tynnyreistä monta päivää perätysten. Alhaisempi kansa ei tietänyt muusta komeudesta, kuin loistavista kirkoista. Ainoastaan Turussa ja Wiipurissa oli rikkaita porvaria. Köyhä talonpoika oli iloinen, kun hänen ei tarvinnut sekoittaa petäjätä leipäänsä.

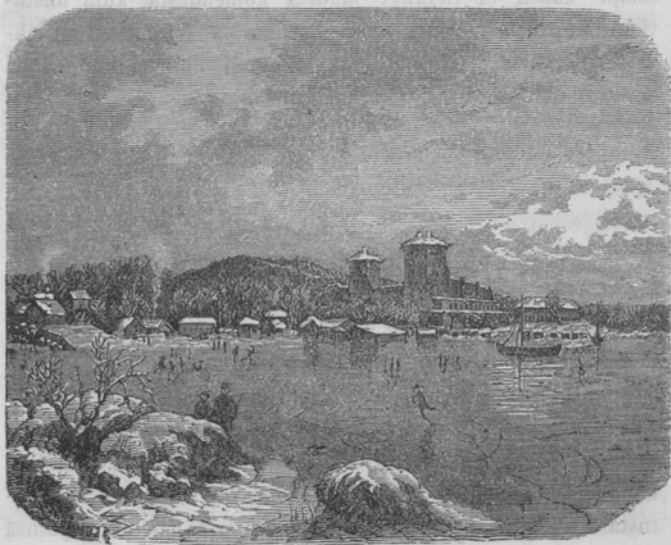
133. Wiipurin pamauksesta.

Sinä aikana oli eräs rajumielinen ja itsevaltainen ritari, nimeltä Eerik Akselinpoika Tott. Hän rakensi vuonna 1475 Savonlinnan, (ruotsiksi Olofsborg), ja se on seisonut jällellä näihin päiviin asti, niin kuin näemme kuvasta kolmine pyöreine tornineen. Eerik Akselinpoika varusti Wiipurinkin kaupungin muureilla. Ja kun hänellä oli nämä kaksi linnoitusta, paisui hän niin suurelliseksi, että hän omin päinsä

julisti sodan Wenäjän suuriruhtinasta vastaan ja rynnisti hänen maahansa hävittäen sitä 20 peninkulman laajuudelta.

Tästä ja muista ryöstöretkistä rajalla syntyi ensin riitaisuus, viimein suuri sota Wenäjän ja Ruotsin välillä. Wenäläiset, jotka tähän asti olivat olleet Mongolein orjuudessa, olivat tehneet itsensä vapaiksi, rynnistivät suurilla sotajoukoilla ja hävittivät isomman osan Suomea aina Tornion tienoihin asti. Jokainen suomalainen mies tarttui sota-aseihin ja rynnisti vihollista vastaan, mutta tämä oli jo nopeilla hevosillaan vienyt pois saaliinsa. Savonlinnaa ja Wiipuria eivät olleet Wenäläiset voineet valloittaa.

Wiipurissa oli päällikkönä urhollinen ruotsalainen ritari nimeltä Knuut Posse. Hän oli nuoruudessaan ollut ylioppilas ja matkoillaan ulkomailla oppinut enemmän kuin muut. Siksi luuli kansa Possen voivan käyttää noitakonstia. Hänestä onkin monta taikauskoista tarinaa. Sanottiinpa hänen saaneen paholaiselta hevosen ja rengin, jotka hän

sydäntalvena lähetti ilman läpitse sanaa viemään Tukholmaan. Sanottiin myös Possen, pudistettuaan höyhenpolsterin linnan tornista tuuleen, kääntäneen vihollistensa silmät, niin että jokainen höyhen näytti sotalaivalta. Hän taisi piirtää laivan hiekkaan, ja siitä tuli kohta oikea laiva. Vielä sanottiin hänen taitavan keittää hirmuisuuden ainetta, joka oli tehty konnista, kärmeistä, elohopeasta, lipeästä ja kalkista. Mutta tämä aine ei ollut muuta kuin ruutia, ehkä harvat vielä oikein tiesivät mistä aineista se oli tehty.

Syyskuussa vuonna 1495 rynnisti suuri venäläis-armeija Wiipuria vastaan. Wenäläisiä sanottiin olevan niin paljon kuin puita metsässä, ja ne toivat muassaan kahtatoista kynnärää pitkiä kanuunia, joilla ammuttiin kiviä muuria vasten. Knuut Posse varjeli itseään urhollisesti vähäisen väkensä kanssa liki kolme kuukautta. Mutta kovasta ampumisesta kaatui viimein kaksi tornia ja kolmas sai jo suuria reikiä. Marraskuun 30 päivänä pystyttivät venäläiset yhdeksän pitkää tikapuuta muuria vasten ja alkoivat kiivetä ylös. Tätä odottikin Posse ja oli pannut ruutia järeällä olevan tornin alle. Wenäläiset tunkeusivat muurin ylitse ja niistä täyttyi torni. Silloin sytytettiin ruutimiina, torni kaatui maahan hirmuisella pamauksella ja hautasi jäännöksensä alle viholliset, jotka olivat siellä sisässä. Muu Wenäjän armeija säikähti hirmuisesti, kun tuli puhkesi maasta ylös. Toiset kaatuivat pyörtyneinä maahan, toiset pakenivat. Posse, joka väkineen oli piilottanut itsensä kellareihin, hyökäsi ulos ja kaatoi paljon vihollisia. Piiritys loppui ja Wiipuri oli pelastettu.

Tämä tapaus on saanut nimekseen Wiipurin pamauksen. Varmaan ei tiedetä kuinka siinä kävi, mutta niin paljon on kuitenkin vissää että Wenäläiset vetäysivät takaisin ilman onnistumatta Wiipurin valloittamisessa. Knuut Posse oli laajalle kuuluisa, ja monta tarinasta tuli sitte liikkeelle pamauksesta. Sanottiin Possen käskeneen miestensä

tukkia korvansa vaksilla, mutta muutamat, jotka eivät totelleet käskyä, kuolivat pamauksesta. Nyky-aikoina käytetään usein ruutimiinoja; mutta yksikään ei ole tullut niin kuuluisaksi, kuin Wiipurin pamaus.

134. Kristian Tyrannista.

Viimeisinä Kalmarin unionin viidensinä kymmeninä vuosina eivät Ruotsalaiset eivätkä Suomalaiset tahtoneet totella Tanskan kuningasta, vaan valitsivat itselleen omat valtion-hoitaajat. Sten Sture vanhempi hallitsi Ruotsia kiitettävästi liki 30 vuotta, mutta tuskin oli hänellä aikaa pitää vaaria Suomesta, jota silloin sota hävitti. Hänen jälkeensä tuli Svante Sture, urhollinen ja ankara sotilas. Viimeksi hallitsi valtakuntaa Sten Sture nuorempi, lempeä ja lemmitty herra, joka kaatui vuonna 1520 sodassa isänmaansa edestä.

Tanskalaiset kuninkaat eivät tahtoneet luopua Ruotsin kruunusta. Yksi niistä oli kuningas Hannu. Hän vallitsi muutaman ajan Ruotsia ja Suomea, vaan ajettiin pois, ja taas tuli sota Tanskan kanssa. Sinä aikana eivät olleet Tanskalaiset lemmittyjä vieraita Suomessa. He nousivat laivoistaan maalle rannikoilla, ryöväisivät ja polttivat kartanot sekä rientivät takaisin laivoihinsa. Rannikoilla asuvilla talonpojilla oli harvoin apua sotaväestä, ja heidän itsensä täytyi varjella itseään. He upottivat kiviä ja löivät paaluja kulkuväyliin, virittivät jännitettyjä jousia metsäteille ja vierittivät vuorten jyrkiltä rinteiltä suuria kiviä rynnistävän vihollisen päälle. Kaikki tämä ei paljoa auttanut. Eräänä yönä elokuussa vuonna 1509 heräsivät Turun kaupungin porvarit melusta ja sota-asetten rytinästä. Tanskalaiset

olivat hyökäisneet kaupunkiin, tunkeusivat huoneihin, tappoivat monta asukasta ja ryöväisivät kaikki mitä käsiinsä saivat. Rikas Turku ei sitte enää tullut entiseen varallisuuteensa, ja maassa oli paljo rauhattomuutta sinä aikana.

Kuningas Hannun jälkeen tuli hänen poikansa Kristian 2:nen kuninkaaksi Tanskassa, Ruotsissa ja Norjassa. Hän oli niin viisas ja rohkea, että hän olisi voinut olla pohjan suurimpia kuninkaita, jos ei hän samassa olisi ollut viekas ja julma. Hän lupasi valtakunnan ylhäisimmille herroille rauhan ja kuninkaallisen suosion, jos he tahtoisivat tulla hänen kruunausjuhlalleen Tukholmaan. Suomen herrat eivät luottaneet kuninkaan lupauksiin ja jäivät kotiinsa. Ruotsalaiset herrat tulivat. Kahtena päivänä olivat suuret, iloiset pidot; mutta kolmantena päivänä sulettiin Tukholman portit. Monta vangittiin, syytettiin ja tuomittiin vääräuskoisuudesta kuolemaan, kun paavi oli kironnut Sten Sturen seuralaiset pannaan. Kaksi pispaa, monta herraa ja porvaria mestattiin kuninkaan edessä Tukholman isolla torilla. Tämä julma lupauksen rikkominen kutsuttiin Tukholman verilöylyksi, ja siitä päivästä alkaen kutsuttiin kuningas tyranniksi.

Senperästä pystytettiin hirsipuita moneen paikkaan Ruotsissa, ja pyöveli sai paljon työtä. Kuningas lähetti Suomeen Hemming Gaddin, Ruotsin suurimman valtiomiehen, joka monena vuotena oli palvellut maatansa, mutta elämänsä 90:tenä vuonna palveli hän kuningas Kristiania. Hemming Gadd kertoi täällä, että Kristian oli hyvä ja rehellinen kuningas. Suomalaiset uskoivat häntä ja antausivat vapaaehtoisesti Tanskan vallan alaisiksi. Mutta kuningas lähetti käskyn päälliköilleen pitkittää verituomioita Suomessakin. Monta urholista suomalaista miestä mestattiin ja Raseporin luona katkasi pyöveli Hemming Gaddinkin valkean pään. Nyt luuli kuningas Kristian olevansa turvallisena kaikissa valtakunnissaan; sillä samalla lailla oli hän perinpohjin hävittänyt kaiken vastustuksen Norjassa.

Mutta Jumalan vanhurskas tuomio kohtasi tätä julmaa kuningasta ja syöksi hänet vallan korkeudesta maahan. Ensin nostivat Ruotsin talonpojat kapinan, sitte Suomen aateli ja talonpojat petollista kuningas Kristiania vastaan, joka oli tahrannut kätensä niin paljossa viattomassa veressä.

Silloin oli täällä Suomalainen aatelismies, nimeltä Niilo Grabbe Grabbakan herra. Hän astui vähäisen urhollisen miesjoukon päälliköksi ja alkoi omin päinsä käydä sotaa Tanskalaisia vastaan. Niilo Grabbe oli salaisessa yhteydessä kansan kanssa, purjehti pitkin rantoja ja tiesi kaikki Tanskalaisten yritykset. Hän hiipi maalle öisin, karkasi Tanskalaisten päälle, näiden nukkuessa läänitysmiesten taloissa, sulki ovet ja poltti vihollisensa huoneissa. Hän oli joka paikassa, eikä missään. Parhaaltaan kun Tanskalaiset etsivät häntä Porvoossa, saivat he siellä tietää hänen olevan Kokemäellä. Kohta sen jälkeen oli hän Räävelissä. Tanskalaiset eivät olleet koskaan rauhassa häneltä, ja viimein matkaansaattoi Grabbe sellaisen pelon, ettei yksikään vihollinen uskaltanut tulla maahan ilman suuremmatta sotavaimatta. Mutta silloinkin, kun Tanskalaiset tulivat miesvoimin, ei yksikään heistä uskaltanut nukkua öillä; niin pelkäsivät kaikki Niilo Grabbea.

135. Rustaa Waasasta.

Silloin oli nuori ruotsalainen aatelismies, nimeltä Kustaa Eerikinpoika Waasa. Hän oli tullut petollisesti Kristian Tyrannin luona vangiksi ja pakeni vankiudesta. Hänen mielensä teki isänmaahan, joka silloin oli kovassa ahdistuksessa, ja hän palasi salaa Ruotsiin.

Siellä oli luvattu suuri palkinto sille, joka saisi hänet kiini. Tanskalaiset etsivät häntä yleensä, ja hänen täytyi paeta, juurikuin ajettavan pedon. Marraskuussa vuonna 1520 tuli hän talonpojaksi puettuna Taalain maakuntaan. Siellä makasi hän yötä erään rikkaan vuorimiehen luona. Tämä oli petturi ja lähetti sanan Tanskalaisille, mutta hänen vaimonsa päästi Kustaan pakoon akkunasta. Niin tuli Kustaa erään metsästäjän tupaan ja lämmitteli takan edessä. Kohta hänen jälkeensä tulivat Tanskalaiset tupaan. Metsästäjän vaimo paistoi leipiä uunissa, löi Kustaata leipäla-piolla selkään ja sanoi hänelle: laita itsesi heti kohta riihtä puimaan! Kustaa sai mennä. Metsästäjä pilotti hänen olki-kuormaan ja ajoi sitä. Tiellä tapasi hän Tanskalaisten lähettiläät. Nämä luulivat jonkun olevan piilotettuna kuor-massa, ja pistivät olkien läpi piikeillään. Kustaa sai haa-van jalkaansa ja verta vuoti tielle, mutta metsästäjä leikkasi hevosen jalkaa pettääksensä vainojia.

Sen perästä tuli Kustaa erään talonpojan luokse, jonka nimi oli Tomte Matte. Siinä piilotettiin hän laattian alle kellariin ja kohta sen jälkeen tulivat Tanskalaiset tupaan. Tomte Maten vaimo pani jouluolutta ja asetti kohta olut-ammeensa kellarinluukun päälle, niin ettei kukaan pitänyt epäluuloa piilopaikasta. Sama kellari on järeällä vielä tänä-kin päivänä, ja siihen on tehty muistopatsas. Kustaa pääsi pois, mutta oli alinomaisessa hengenvaarassa. Useita päi-viä ja öitä makasi hän sydäntalvella piilossa siltain tahi kaatuneiden vanhain honkain alla metsässä. Hän puhui Taa-lain miehille, selitti heille Tukholmin verilöylystä, jossa hä-nen isänsä oli tullut mestatuksi, ja pyysi heitä suojelemaan Ruotsin vapautta. Alussa eivät tahtoneet uskoa häntä. Kus-taan täytyi paeta erämaiden läpitse aina Norjan rajaan asti. Taalain miehet katuivat, lähettivät suksimiehet pakolaisen perään ja nousivat Tanskan valtaa vastaan.

Tästä ajasta alkaen tuli herra Kustaa ruotsalaisten talonpoikien johdattajaksi. Ne nousivat yleensä koko maassa, löivät Tanskalaiset ja ajoivat kuningas Kristianin pois valtakunnasta. Kohta tuli tämä julma kuningas ajetuksi Tanskastakin pois ja kuleskeli sitte rauhatonna ympäri Europaa. Muutamain vuotten perästä koetti hän taas saada valtakuntiansa takaisin, mutta hän joutui vangiksi. Kaksitoista vuotta istui hän, joka oli ollut kolmen valtakunnan kuningas, muurien sisällä ahtaassa vankiudessa, jossa ruokaa annettiin hänelle muurissa olevasta pienestä reijästä. Vasta kun hän oli harmaapää ukko, lievennettiin hänen vankiutensa, ja sitte eli hän vielä kauan varoittavana todistuksena Jumalan vanhurskaasta tuomiosta.

Toisin kävi Kustaa Waasalle. Hänen, joka oli niin köyhä ja hyljätty, korotti Jumala suureen kunniaan, ja hän vertasi itsensä kuningas Taavettiin, joka kerran oli ollut köyhä paimen. Ruotsalaiset valitsivat Kustaa Waasan ensin valtionhoitajaksi, sitte kuninkaaksi (1523). Hän tuli suureksi ja mainioksi kuninkaaksi sekä esi-isäksi hyvin kuuluisalle Waasan suvulle Ruotsin hallitusistuimella.

136. Junker Tuomas ja Cerik Fleming.

Pelastettuaan suurimman osan Ruotsia, lähetti Kustaa Waasa pienen sotaväestön Suomeen Niilo Westgöthen johdattamalla. Suomen aateli varusti sotamiehiä, ja syksyllä vuonna 1521 alkoi yhdistetty suomalainen ja ruotsalainen armeija piirittää Turun linnaa. Linnan päällikkö oli Saksalainen, nimeltä junker Tuomas, ja hänellä oli so-
taan tottuneita saksalaisia palkkasotamiehiä kuin myös kanuu-

nia ja kaikkia tarpeita. Siinä seisoivat he koko talven mitään toimittamatta, mutta junker Tuomas teki väkineen hyökäyksiä linnasta. Siinä otti hän useita ruotsalaisia herroja vangiksi, paitsi sitä että hän jo ennen oli sulkenut suomalaisia vankia linnan vankihuoneisiin. Eräänä aamuna nostettiin korkeita hirsipuita linnan muureille. Niihin hirtätti junker Tuomas muutamia vankeja uhatakseen heidän maanmiehiään, ja Niilo Westgöthe näki oman veljensä riippuvan hirsipuussa.

Talvella tuli kuningas Kristianilta käsky surmauttaa kaikki vangit, jotka vielä olivat hengissä, ja tätä ei junker Tuomas sanottanut kahta kertaa. Pyöveli sai siis uutta työtä, kaksi suomalaista ritaria ja useita alhaisemmasta säädyistä mestattiin linnassa. Yksi vangeista oli Eerik Fleming, nuori uskalias ja viisas suomalainen aatelismies. Hän oli olevanaan kuningas Kristianin innokas seuralainen ja ei sanonut ketään vihaavansa niin paljon kuin kapinallista Kustaa Waasaa. Kun Fleming aikansa oli pitänyt sellaista puhetta, niin häntä ei ainoastaan armahdettu, vaan myös julma junkeri luotti häneen. Muutamana iltana pyyteli Fleming saada yöllä karata piirittäjain päälle, ja junker Tuomas suostui siihen, toivossa saada hirttää usiampia vankia. Fleming otti mukaansa suomalaisia ja ruotsalaisia vankia, jotka vielä olivat elossa, ja niiden vahdiksi joukon saksalaisia sotamiehiä. Yön pimeydessä rynnisti hän ruotsalaista leiriä kohti, mutta oli edeltäkäsinkin lähettänyt salaa sanan Niilo Westgöthelle. Yhtäkkiä oli hänen joukkonsa Niilo Westgöthin väen keskellä. Heti kääntivät Fleming ja vangit aseensa saksalaisia sotamiehiä vastaan; nämä kaatuivat viimeiseen mieheen asti, ja pelastetut vangit otettiin ilolla vastaan ruotsalaisessa leirissä.

Siinä kului kuitenkin talvi, vahvaa linnaa ei voitu valloittaa, ja heti vetten auettua tuli tanskalainen laivasto Turkuun. Piiritys täytyi jättää, Turun ryöstivät taas Tans-

kalaiset, ja suuri tulipalo syttyi siitä, että Niilo Westgöthen ruutikellari pamautettiin ilmaan.

Kesän päälle vuonna 1522 sai junker Tuomas käskyn koota ololta elovaroja Suomessa ja viedä ne Tukholmaan, jossa Tanskalaisia piiritti Kustaa Waasa. Tuomas purjehti ulos isolla laivastolla. Tultuaan likelle Ruotsin rantaa lähetti hän pienen laivan edeltäkäsinsä katselemaan, jos vihollisia olisi näkössä. Juuri silloin sattui Eerik Fleming olemaan ruotsalaisen laivaston kanssa väijymässä erään saaren takana. Havaitsematta valloitti hän tanskalaisen laivan ja vei sen väestön vankina ruotsalaisiin laivoihin. Sitte vaatetti hän itsensä ja väkensä vangittujen Tanskalaisten vaatteihin, nousi siihen pieneen laivaan ja laski täysin purjein tanskalaista laivastoa kohti! Junker Tuomas näki laivan lähenevän, halusi heti kuulla minkälaista sanomata se toi ja soudatti itsensä edeltäkäsinsä veneellä tutkistelijalaivaan. Mitä kuuluu! kysyi hän. Kaikki hyvin, vastasi Fleming tanskalaisessa takissaan. Junker Tuomas kiipesi kohta laivaan. Tuskin oli ennättänyt kannelle, ennenkuin hän havaitsi petoksen ja yritti hyppäämään veneeseen, mutta samassa otettiin hän miehineen kiini. Fleming laski taas ruotsalaista saaristoa kohti, ja tanskalainen laivasto, josta oli nähty junker Tuomaan nousneen laivaan, seurasi jälessä. Heti kohta rynnisti Fleming Tanskalaisten päälle, joilla ei ollut päälikköä, ja otti koko heidän laivastonsa, paitsi yhtä laivaa, joka kutsuttiin Suomen prinssiksi. Tämä varjeli itseään urhoollisesti koko ruotsin laivastoa vastaan, se täytyi ampua tuleen ja upposi kaikkine väkineen.

Junker Tuomas vietiin vangittuna Kustaa Waasan luokse ja julmain töidensä palkkioksi hirtettiin tammeen. Se häntä enemmän harmitti, ettei häntä, joka oli ritari, nähty arvolliseksi hamppunuoraankaan, vaan hän hirtettiin niiniköydellä. Mutta Eerik Fleming tuli rikkaaksi ja valtavaksi mieheksi sekä ruotsalaisen laivaston amiraaliksi.

137. Pispä Arvid Kurk.

Maunu Tavast'in jälkeen oli rikkaita, oppineita ja valtavia miehiä Suomen ylhäisimmästä aatelista ollut pispoina Turussa. Ne olivat uljaita kirkkoruhtinaita, viisaita hallituspöytämiehiä ja rakastivat maatansa. Suomi kukoisti heidän hallituksensa aikana. Mutta tämä hyvä aika sai loppunsa Wenäjän sodan ja Tanskalaisten hävittämisen kautta. Kirkot ryöstettiin, maata hävitettiin, kansa ei jaksanut maksaa kymmenyksiä. Svante Sturen aikana oli Turussa kaksi vanhaa pispaa, jotka eivät voineet pitää järjestystä tänä pahana aikana. Ja paljo epäjärjestystä oli siis kaikissa asioissa.

Viimmein tuli valtioviisas ja korkeasukuinen Arvid Kurk pispaksi Turkuun vuonna 1510. Hän hallitsi hippakuntaansa jäntevällä kädellä, ja vielä kerta nähtiin katolisen kirkollis-ylipaimenen astuvan esiin piamiten samoin loistavana, korkeana ja valtavana, kuin hänen kuuluisat edellisensäkin. Pispä Arvidin likeisin esimies, arkkipispa Upsalassa Kustaa Trolle, oli maanpetturi, joka oli kuningas Kristianin puolella. Kun Tanskalaiset voittivat ja valloittivat Suomen, ei ollut pispä Arvidilla muuta keinoa, kuin teeskennellyllä alamaisuudella nukuttaa kuningas Kristianin epäluuloa. Hän pyysi kuninkaalta maatiloja ja etuja, näyttääksensä itsensä omanvoiton pyytäjäksi, sillä kuningas Kristian, joka oli petollinen, ei luullut kenenkään käyttävän itseään rehellisesti ja omaa voittoa pyytämättä. Siksi säästi kuningas pispä Arvidia, mutta kaikki rehelliset miehet Suomessa surivat, että heidän pispansa petti maansa.

Pispä Arvid antoi jonkun ajan maanmiestensä pitää pahoja luuloja itsestään ja piilotti paljolta sota-aseita kellareihinsa Kuusiston linnassa. Mutta kun Kustaa Waasa lähetti sotaväkeä Turkuun, jätti pispakin kaiken teeskentelyn,

jakoi sota-aseita sotaväelle ja yhdistyi julkisesti vapauden suojelijain seuraan. Maa kuuli hänen äänensä ja varusti itseänsä Tanskalaisia vastaan. Pispä Arvid tiesi kyllä panevansa henkensä ja onnensa vaaraan, mutta tätä piti hän vähänä, sillä isänmaa oli hänelle rakkaampi, kuin kaikki maalliset edut.

Siitä on jo kerrottu, kuinka Turun linnaa ei voitu valloittaa ja se sai keväellä vuonna 1522 apua tanskalaiselta laivastolta. Tanskalaiset olivat taas vähän aikaa herroina maassa ja etsivät pispää joka paikasta rangaistaksensa häntä hänen luopumisensa tähden. Pispä Arvid pakeni pitkän rantaa pohjaan päin, ensin Raumaan, sitte Poriin, siitä Närpiöön Pohjanmaalle. Mutta kun vainoojat alinomaa olivat hänen perässään, täytyi hänen Närpiössä nousta laivaan, paetakseen Ruotsiin. Häntä seurasi useita maan yllhäisemmästä aatelista, rouvia ja pappeja. Laiva ei tullut kiireessä hyvästi varustetuksi, oli kentiesi myös liian kovassa lastissa väestä ja tavarasta. Kun pakolaiset likenivät Ruotsin rannan Öregrund'in edustalla, nousi kova myrsky, ja siinä hävisi laiva pispän ja kaikkein pakolaisten kanssa 22 päivänä heinäkuuta 1522.

Niin päätti Suomen viimeinen katolinen pispä kunnia-rikkaan toimensa. Juurikuin ensimmäinen pispä Henrik oli antanut henkensä Suomen edestä, niin uhrasi myös viimeinen pispä, Arvid Kurk henkensä isänmaan edestä. Siksi ei meidän tule unohtaa, että katolinen kirkko Suomessa kaikkine puutteineen ja vikoineen kuitenkin on sekä alkanut että loppunut kunnialla.

Viides Luku.

Kertomuksia Suomen sota-aisista ajoista.

138. Lutheruksen uskonpuhdistuksesta.

Minä tahdon pelastaa ne sielut,
jotka te kääntätte ja uskotatte.

Seesk. 13: 20.

Missä Jumalan sana ei valaise ihmisiä, siellä valitsee pimeys ja ihmisellinen hairaus. Katolinen kirkollis-walta ei sallinut kansan lukea raamattua. Paawi palvelijoiheen pyysi saada mailmallista waltaa, pukeusi purppuraan ja eli herkuksellisesti. Luostarit olivat monessa paikassa tulleet laiskuuden ja rikosten pesiksi; kansat olivat wajonneet törkeään taifaukseen ja rukoilivat pyhiä enemmän kuin Jumalata. Synlein anteekksisaamista saatiin, ilman katumusta ja parannusta, ostaa rahalla, ja petetyt ihmisraukat luulivat tulewansa autuaiksi, kun he heläyttelivät hopearahojaan synninpäästön myyjän arkkuun.

Tässä suuressa pimeydessä oli Jumala jo kauan walaissnut muutamia hartaita kristittyitä, jotka rohkeamielisesti astuivat esiin julistamaan totuutta. He olivat kääpeneet paljon wainoa Jumalan sanan tähden. Muutamat olivat poltetut rowiolla tahi pannut piinapenkkiin; toiset olivat pannaan kirotut, ajetut maanpakolaisuuteen, tahi kadottaneet omaisuutensa. Kuitenkaan ei saatu totuutta sorretuksi, sillä paawin walta oli kyllä suuri, mutta Jumalan woima oli suurempi. Piispa Arwid Rurk'in aikana nousi Saksanmaalla harras, woimallinen ja oppinut munkki, nimeltä tohtori Martti Lutherus. Hänen kutsui Jumala suureen työhön, totuutta lewittämään. Tohtori Lutherus luki raamattua alin-

omaa, rufoillessaan yfjinäisessä luostarifammiossaan, ja alkoi käsitellä Jumalan sanan olevan ihmisten wäärentämän. Hän matkusti paawin luokse Roomiin rufoilemaan häntä, jota kutsuttiinkin kristillisyyden isäksi, laittamaan kristillisen uskon jälleen oikeaan käsitykseen. Paawi katsoi ylen tämän kehoituksen ja kielti Lutheruksen puhumasta kansalle. Mutta jota enemmän Lutherusta kiellettiin, sitä rohkeammasti hän julisti puhdasta Jumalan sanaa, jontalaiseksi hän oli sen käsittänyt raamatussa. Wiimein julisti hän ei enää tottelewanja paawia, poltti hänen kirjeensä ja käänti raamatun Hebrean, Greekan ja Latinan kielistä Saksan kielelle. Wähää ennen oli kirjanpainotaito, Jumalan sallimisesta, kehitetty, ja nyt taiksi raamattu pikaisesti leweta kaikelle kansalle. Jumalan sana nousi jälleen ylös kuin paistawa aurinko mailman pimeässä yössä ja walaisi kaikki kansat. Monta tuhatta kuunteli ilolla ihmetellen uutta Jumalan armoa Kristuksessa, joka antaa meille autuuden ilman mitään, ainoastaan me uskomme. Sitä enemmän riehuivat Jumalan sanan viholliset, jotka tahtoivat pitää mailmata pimeydessä. Tohtori Lutherus ja hänen seuralaisensa olivat katkeran wainon alaisina, häwäistytinä, pannaan firottuina. Hän asetettiin keisarin, kuningasten ja piispain eteen, mutta hän ei ottanut sanaakaan takasi, waan wastasi heille: „tässä seisoin minä, enkä voi toisin; Jumala minua auttaoon; amen“. Täytyihän niin rohkean taistelun totuuden tähden wiimein saada woiton. Jumala kutsuikin useita ruhtinaita totuuden tuntoon, ja uusi ewankeliumin oppi leweni aina enemmän. Tämä suuri kirkollinen parannus kutsuttiin uskonpuhdistukseksi.

Rustaa Waasa oli ensimmäisiä, joka pani uskonpuhdistuksen toimeen waltakunnassaan. Pian tuli Jumalan pyhä sana Lutheruksen oppilaisten kanssa Suomeenkin. Nuori suomalainen maisteri, nimeltä Pietari Särkilähti, oli käynyt oppia Lutheruksen kaupungissa Wittenbergissä ja alkoi saar-

nata hänen oppiansa Turun tuomiokirkoissa. Ajat olivat myönnättäviä; pispä oli kuollut, hänen pappinsa neuvotto-
mina, sota oli maassa, ja kenelläkään ei ollut aikaa estää
uuden opin lewittämistä.

Muissa maissa sai uskonpuhdistus wasta kowain sotain
ja monien kapinain perästä woiton. Meidän maassamme
tuli uusi oppi hiljoiheen ja hedelmällisesti, juurikuin kewä-
fade. Ei yksikään käsi kohonnut sitä wastaan. Ja kuiten-
kaan ei pysy yksikään kansa niin itsepintaisesti kiini wan-
hoissa tawoissaan ja vanhassa uskossa, kuin Suomen kansa.
Ruinka woimme siis selittää uuden opin hiljaisen, siweän
woiton? Ensimmäin Jumalan sanan ja Jumalan Hengen wo-
iman avulla, joka taiputtaa ihmisten sydämet juurikuin
wesiojat. Mutta sitte tulee meidän muistaa, että piamite
kaikki jumalanpalvelus tähän asti toimitettiin latinaksi. Nyt
alkoiwät Lutheruksen oppilaat messuta, saarnata ja opettaa
kansan äitintielellä suomeksi ja ruotsiksi. Siitä tuli monta
hellästi liikutetuksi. Nyt kuuliwät he Jumalan puhuan
heille heidän omalla tiehellään; nyt tiesiwät he, että hän
ymmärsi heidän rukouksensa. He oliwät tulleet lähemmä
taiwaallista Isäänsä, joka tähän asti oli näyttänyt olewan
niin kaukana, ja se oli juurikuin hän olisi astunut taiwaasta
alas ja itse puhunut heille. Sanomaton ilo täytti heidät,
woimallinen, elävä usko heräsi heissä, ja he ylistiwät Ju-
malata.

139. Kuningas Gustaan hallitus.

Paljo wallattomuutta oli tullut entisinä rauhattomina
aikoina. Mutta kuningas Rustaa 1:nen oli kowa herra,
joka ei kärsinyt mitään epäjärjestystä waltakunnassa. Talon-
pojat Hämeessä oliwät tawastuneet kalaastamaan ja metsäs-

tämään Pohjanmaalla. Kun toiset uudistalolliset asettausivat sinne, tulivat Hämäläiset kateelliseksi, karkasivat uudistalolaisten päälle ja polttivat heidän talonsa. Kuningas rankasi kowasti heidän wäiwaltansa. Ja toisella kerralla, kun Sawolaiset eivät tahtoneet totella hänen käskyjänsä, kirjoitti hän heille: „Teidän pitää tietämän, että me sen tähden olemme teidän oikea herranne ja esiwaltanne, että me hallitsemme teitä, ettekä te meitä“.

Wielä kowemmasti nuhteli kuningas suomalaisia aatelismiehiä, jotka rasittivat talonpoikia. Rikkaimpia ja waltawimpia herroja Suomessa olivat sinä aikana Flemingin weljekset. Talonpojat walittivat heistä, ja kuningas kirjoitti lemmityllensä Serik Flemingille, joka silloin oli waltioneuws ja sotalaivaston amiraali: „Me olemme kuulleet, herra Serik, näiden köyhäin miesten monellaiset walitukset, että te teette wääryyttä, ja kun he walittawat hätäänsä meille, niinkuin kohtuullinen on, fidotte te heidät ja waiwaatte heitä niin kowasti, että muutamat heistä ovat kulesselleet koko talwen rauhattomina metsässä. Niin, kun emme sitä woi kärkeä, että te niin kowasti waiwaatte köyhä, waroitamme me teitä, että te ojennatte itsenne näissä asioissa niin, kuin te saatatte Jumalan ja meidän edesjämme wastata“. Kun tämä waroitus ei auttanut, kirjoitti kuningas toisen kerran: „Jos ei teidän laiton kyytidyttämisenne ja wieraana olonne tule lakautetuksi, niin pitää osan läänityskartanoista häwitä, niin että paukkuu“.

Eikä se pysähtynytään tyhjiin janoihin. Sekä Serik Fleming että muut herrat menettivät kerta kerralta ne kartanot ja läänitykset, jotka kuningas oli antanut heille. Silloin ei ollut festikiewaritaloja, ja talonpoikain täytyi usein, ilman saamatta maksua, antaa herroille kyytihewoisia, ruokaa ja majoitusta. Tämän estämiseksi sääti kuningas Ruusaa ensimmäisen festikiewarijärjestyksen. Ja etteivät woudit waatisi laittomia weroja, kirjoitettiin kaikki maa-omai-

suus ensimmäiseen maakirjaan ja' jaettiin manttaaleihin, niin että jokainen manttaali maksaisi wisjin weron. Runintaalla oli monta kartanoa Suomessa ja hän määräsi itse kuinka niitä piti hoitaa. Hän piti itsensä waltakunnan isäntänä ja tahtoi hoitaa kaikki.

Runingas Rustaa kävi kaikki kertaa Suomessa. Ensi kerralla piti hän oikeutta Turussa, toisella kerralla oli hän joutunut sotaan Wenäjän kanssa. Muutaman jyrin perästä rajalla, rynnistivät Wenäläiset suurella sota-joukolla ja piirittivät Wiipurin tammikuussa vuonna 1556. Siinä oli monta hewosta, ja etteivät ne tulisi karsimaan ruoan puutetta, lähetti Wiipurin päällikkö yöllä kuormawaunuja tuomaan heiniä linnaan.

Silloin oli lumeton talwi, ja kun heinäwaunuja ajettiin takasi malkosiltaa myöten, tuli kova jyrinä waunujen rattaista. Tämän kummallisen jyrinän kuuliwat Wenäläiset yön hiljaisuudessa, eivätkä luulleet muuta, kuin että suuri suomalainen armeija oli tulossa Wiipurin awuksi. Kohta jättiwät he leirinsä; muutamat meniwät heti pois, toiset ajoi Wiipurin wäestö pakoon.

Tällä ajalla oli kuningas Rustaa Turussa puolisonsa ja muutamain lastensa kanssa. Vanhoilla päiwillään lankefi hän pelkoon ja oli jo matkustamaisillaan pitkää tietä Tornion kautta Ruotsiin, kun tieto tuli vihollisen pakenemisestä. Seuraawana vuonna tehtiin rauha Wenäjän kanssa.

Lapsistaan oli Ruustaalla paljo huolta, mutta kansa siunasi häntä. Olettuaan liikuttavasti hyvästi waltakunnan kokouneilta jäseniltä, kuoli tämä suuri kuningas w. 1560 ja jätti muiston jälkimailmalle, että hän oli ottanut köyhän, wieraan wallan alla häwitetyin waltakunnan vastaan, mutta jättänyt wapaan ja kukoistawan jälkeensä.

140. Pispa Mikael Agrikola.

Buonna 1527 oliwat waltiopäiwät Ruotsissa Wester-
oosin kaupungissa. Siinä päätettiin, että Jumalan sana piti wäärentämättä saarnattaman yleisesti koko waltakunnassa; ettei kenenkään tulisi enää totella paawia; että pispain ja pappien piti olla kuningalle alamaiset ja että kirkkoin omaisuudet kuuluisivat kruunulle. Täten oli katolilainen oppi häwitetty waltakunnasta. Aikanaan oli se matkaan saattanut paljon hyvää, niinkuin ennen on kerrottu, mutta nyt oli aika tullut, että sen erhetysten täytyi jättää sijaa puhtaammalle opille.

Ensimmäinen ewankelinen Pispa Turussa oli Martti Skytte. Hän oli harras ja hywäätekevä mies, joka kutsunsi nuoria miehiä saamaan oppia Wittenbergissä. Nii-
näistä oli Mikael Agrikola, kalastajan poika Pernajan pitäjäästä. Hän tuli rehtoriksi Turun kouluun ja viimein Martti Skytte'n sijaan pispaksi Turkuun 1554. Mutta Wiipuriin pani kuningas toisen pispnan, nimeltä Paawali Juusten, niin että Suomi oli jaettu kahteen hippakuntaan.

Mikael Agrikola oli kowin kunnokas, aiwan oppinut ja hywin hellittämätön mies. Ja se oli paljo, että hän köyhyydestä ja alhaisesta päädyistä oli työn avulla kohonnut

niin korkeaan kunniasijaan, kuin pispän istuimelle Turussa; mutta ei tämä tehnyt häntä mainioimmaksi. Hänen nimensä tuli rakkaaksi ja kuuluisaksi Suomessa siitä, että hän ensiksi alkoi kirjoittaa ja painattaa kirjoja Suomen kielin. Ennen hänen aikaansa ei ollut yhtään ainoata kirjaa suomeksi. Oli ainoastaan kirjoitettuja latinaisia kirjoja, ruotsalaisia satuja pyhistä ja kolme kirjaa katolista jumalanpalvelusta varten, painetut Saksanmaalla. Mihinikäpä niitä muita tarvittiinkaan, kun ainoastaan papit taivivat lukea? Suomessa ei ollut yhtään kirjapainoa ja Ruotsissa yksi ainoa. Kirjain painaminen oli kallis, eikä yhtään kirjaa saatu painaa ilman kunninkaan luvatta. Mutta tätä ei Agrikola säikähtänyt. Hän tavasi kokoon kirjaksi Suomen kielen sanat ja taivutukset, joita ei vielä koskaan ennen oltu kirjoitettu. Hänen onnistui saada kunninkaan uskomaan suomalaisten kirjain hyödyn ja sai jonkun vähän apua, painattaakseen niitä Tukholmassa. Ja hän alkoi sillä, jolla kaikki kirjanluku alkaa, suomalaisen aapiskirjan painattamisella noin vuonna 1540. Sitte antoi hän kirjapainosta Lutherin vähän katkismuksen suomeksi ja vielä rukouksikirjan, joka „kului kaikkein Suomalaisten käsisjässä“. Hän piti suurinna kunnianaan ja onnenaan kääntää koko raamatun suomeksi, mutta hän ei ennättänyt kuin muutamia osia siitä. Kuitenkin oli hänellä suuri ilo saada kirjapainosta ulos koko Uusi Testamentti suomeksi vuonna 1548, ja se joka tämän on tehnyt, ei ole elänyt turhaan. Sillä nyt sai Suomen kansa ensi kerran lukea äitinkielellä suurimman, pyhimmän, kalliimman kirjan, kuin mailmassa on, Jumalan oman ilmoitetun sanan. Ja se oli niinkuin profeeta Ešaias sanoo: „kansa, joka pimeydessä waelsi, näki suuren walkeuden, ja jotka asuiwat kuoleman warjon maassa, niiden ylitse se kirffaasti paistaa“.

Totisesti olikin tämä suurin hywätyö, jonka Jumala woi osoittaa kansalleen suomalaisen miehen kautta. Agrikolan työ kantoikin rikkaan hedelmän kaikiksi ajoiksi. Wuol-

desta 1541 oli raamattu jo ruotsiksiin painettu. Mina tästä ajasta astui Jumalan sana alas kansan sekaan ja kylwi kalliita siemeniä suvusta sukuhun. Moni luuli vielä Jumalan sanan kansan kielelle käännettynä tulewan häväistykksi. Mutta Agrifola kirjoitti rukoukskirjansa esilauseeseen:

„Kyllä se kuulee Suomen kielen

Joka ymmärtää kaikkein mielen”.

Roma työ oli heikontanut tämän suuren isänmaan ystävän terveyden. Hän kuoli, ainoastaan 46 vuoden vanhana, 1557, paluumatkalla Moskowasta, johon kuningas oli hänen lähettänyt muiden asiamiesten kanssa rauhasta sopimaan. Mikael Agrifola on haudattu Wiipuriin, ja kiitollinen Suomen kansa on kerran pyhystyttävä muistopatsaan hänen haudallensa.

141. Suomen herttua Juhana.

Ruotsin kuninkaas olivat ennen kansan valitsemia, mutta nyt oli kruunu tullut perimöiseksi Waasan sukuun. Kuningas Rustaa I:sellä oli neljä poikaa ja neljä tytärtä. Vanhin poika Cerik peri valtakunnan; nuoremmat pojat saivat kulin maakuntansa herttuakunnaksi. Kuningas rakasti enimmäin toista poikaansa Juhanaa ja antoi hänelle suurimman osan Suomea. Kun tämä maa oli osa valtakunnasta, hallitsi ja tuomitsi herttua Juhana Suomesa, mutta totteleisi Ruotsin kuningasta pääherranaan.

Tämä viimeinen asia ei ollut mieluista Juhanalle, joka oli oppinut, komea, nuori 20 vuoden ikäinen prinsssi. Hän tahtoi mielellään olla oma herransa ja hallita omaa valtakuntaansa. Siksi etsi hän itselleen rikkaan morsiamen ja saiin prinsjessan Katarinan, jonka weli oli kuningas

Puolassa ja jonka sukuperäinen nimi oli Jagellonika. Myöhään syksyllä vuonna 1562, toi hän tämän ihanan Suomen herttuattaren Turkuun ja piti linnassa loistawata howielämätä.

Kuningas Rüstaa oli jo kuollut ja Cerif 14:stä oli kuningas Ruotsissa. Cerif oli epäluuloinen, Zuhana oli funnian himoinen; molemmat weljet mihasiwat, pelkäsiwät toisiaan, eiwätkä luottaneet toisiinsa. Ruotsi oli tullut sotaan Puolan kanssa Siivin maan tähden, jonka molemmat tahtoivat valloittaa, mutta herttua Zuhana oli salaa lankonsa, Puolan kuninkaan puolella. Kuningas Cerif mihasi tui, manasi weljensä Zuhanan vastaamaan tästä waltakunnan säätyin edessä Tukholmassa ja antoi, kun hän ei totellut, hänet waltakunnan pettäjänä tuomita kuolemaan.

Silloin warustausi Zuhana suojelemaan itseänsä ja toiwoi saawansa apua Puolasta. Kesäkuussa 1563 kokoussi paljo wäkeä Turkuun Henrikin-markkinoille. Herttua Zuhana piti Suomen kielellä puheen kokouneelle wäestölle, käytti kowia sanoja kuningas Ceriffiä vastaan ja kehoitti Suomalaisia wapauttamaan maansa Ruotsin ylivallasta. Tähän lupasi hän Puolan apua, ja monta huuti ensi innossaan fuostumuksensa tähän, mutta he katuiwat sitte, ja wiisaammista maassa oli ruotsalainen walta parempi, kuin puolalainen.

Wiikon perästä sen jälkeen tuli kuningas Cerifin sotarmeija ja piiritti Turun linnaa. Herttua Zuhana warjeli itseään aina elokuuhun ja seisoi joka päivä kiiharilla katsoen linnan tornissa ja odottaen näkewänsä Puolan laiwaston walkeita purjeita Turun edustalla. Laiwastoa ei tullut, ja linnan wäestö alkoi langeta epätoivoon. Wanha tarina kertoo kuningas Cerifin wäen eräänä iltana sitoneen olkia ja risukerppuja hewosen selkään, sytyttäneen ne tuleen ja päästäneen palawan hewosen juoksemaan Hewonsaarelle, wähän matkaa linnasta. Pimeä oli ja kaitfi wahdit linnan muureilla juoksivat toiselle puolelle ihmettelemään juoksewaa wal-

teata. Sill' aikaa sanottiin kuninkaan wäen toisella puolella kiivenneen ylös ja valloittaneen linnan. Mutta aikakirjoissa luemme me, että herttuan, turhaan odotettuaan Puolalaisia ja oman wäensä jo alkaessa jättää hänet, oli viimein tähtynyt aukaista linnan portit kuninkaan wäelle. Tämä tapahtui elokuussa vuonna 1563.

Herttua Zuhana ja herttuatar Katarina wiettiin wankkeina Ruotsiin ja pantiin Gripsholman linnaan. Kuningas Gerikillä oli häily neuwonantaja, nimeltä Drjö Pietarinpoika. Kun tämä tarjosi herttuattarelle wapautta ja ruhtinaallista elatusta, jos hän tahtoi luopua puolisostaan, näytti ruhtinatar wihkimäformustaan, johon oli piirretty: „Ei muu, kuin kuolema, eroita meitä“. Sitte seurasi hän wapaehdoisesti herttuata wankiuteen. Herttuan täytyi nähä kuninkaan julmasti kostawan seuralaisillensa, ja näin loppui herttua Zuhanan hallitus Suomessa.

142. Kuningas Gerik ja Suomalaiset.

Kuningas Kustaalla oli sananlaskuna: „Kerta sanoa ja siinä pyyhä on parempi, kuin pitää sata kertaa puheita“. Tätä ei pannut kuningas Gerik mieleensä. Hän ei ollut suuren isänsä kaltainen; hän oli epäluuloinen, pelkuri, huikelelainen ja julma. Hän tuhlassi waltakunnan waroja turhamaisissa kofimisissa ja loistawassa kruunauksessa. Hän nimitti freimejä ja wapaaherroja, mutta pelkäsi sitte, että aateli kufistaisi hänet waltioistuimelta. Sitte lähetti hän yleensä tiedustelijoita ja uskoi mitä ne kertoivat hänelle. Tästä tuli hän wietellyksi moniin onnettomiin wäiwaltaisuuksiin ja oli jonkun ajan pelosta ja omantunnon waiwoista heikkomielisenä. Niin kadotti hän kansan suosion ja tuli pelättäväksi kuin tyranni.

Paitfi sotaa Puolan kanssa, oli kuningas Cerik tullut sotaan Tanskan kanssa. Tätä sotaa käytiin erinomattain julmasti molemmin puolin, ja monta maakuntaa Tanskan rajalla hävitettiin perin pohjin. Monta Suomalaista palveli kuninkaan armeijassa ja laivastoissa. Ne olivat mainioita urhollisuudestaan, wälistä myös julmuudestaankin, sillä sodassa olivat he raiwoutuneet. Suomalaiset olivat tämän ajan parhaimpia jousimiehiä. Käytettiin tosin jo kanuuniafin ja raskaita pyssyjä, jotka pantiin tukeelle ja sytytettiin luntulla; mutta Suomalaiset luottivat enemmän hywiin jousiinsa. Tarwittiinkin woimakkaita käsiä jännittämään kankeita jousien selkiä, jotka olivat teräksistä.

Samana aikana alkoivat suomalaisetkin sotapäälliköt tulla kuuluisiksi. Wironmaa oli jo antaunut Ruotsin waltan alle. Henrik Klauunpoika Horn, Ranskaisten herra, hoiti tätä maata waltiowiihsaudella ja urhollisuudella. Klaus Kristerinpoika Horn, Soensuun herra, oli Ruotsin mainioin merisankari. Ei koskaan ollut Ruotsin laivasto niin waltawa Itämeressä, kuin kuningas Cerikin aikana Klaus Hornin johdon alla. Ensi kerran oli hän kolme päivää amiraalina ja ennätti jo silloin lyödä Tanskan laivaston. Sitte häwitti hän kerran toisensa perästä Tanskan ja Lyhyekin sotalaivastot, otti heidän kauppalaiwansa, kantoi Tanskan tullin Tanskan salmessa ja uhkasi Ryöpenhaminaa. Näiden woittojen perästä piti Klaus Horn riemufulun Tukholmaan, jossa tanskalaisen amiraalin Otto Rud'in täytyi kulkea wankina seurassa. Kuningas Cerik puhui kowia sanoja Rud'ille, ja yritti wihan winmassa pistämään hänen miekalla läpi. Silloin tarttui Klaus Horn kiini kuninkaan käteen ja sanoi: „tämä mies on sotinut urhollisesti isänmaansa edestä ja ansaitsee paremmin kiitosta, kuin moitetta“. Kuninkaan wiha lauhtui, ja Klaus Horn sai samallaisen kiitoksen rohkeamielisyystään, kuin witoistaankin. Tämä Suomen uros kuoli

ruttoon vuonna 1566 ja on haudattuna Upsalan tuomio-
kirkoissa Rustaa Waasan wieresssä.

Niilo Schenk kuletti pientä sotalaiwaa, nimeltä Troilus, miehitetty Suomalaisilla. Meritappelussa Buchowan edustalla vuonna 1555 läksi juuri tanskalainen amiraalilaiwa Jägmestari peräpuolelta Troiluksen päälle, juuri-
kuin merikotka sorjaan. Troiluksen lajuutta rumentui rikki, yksi masto kaatui ja Tanskalaiset iskiwät hakansa laiwaan, pitääkseen sitä kiini. Silloin jännitti 70 Suomalaista teräsfelkäiset jousensa, nuolia tuisuksi ja ne kaatoivat Tanskalaiset. Urhollinen tanskalais-amiraali Herlöf Trolle pu-
hallutti torween, seisoen Jägmestarin perätäkillä teräs-sinijessä haarniskassa ja Tanskan waakunalla, kolmella kruu-
nulla kaunistetussa hatussa. Niilo Schenk otti raskaan „putkensa“ (kiväärinsä) ja ampui amiraalin. Kohta hakka-
sivat Tanskalaiset pidätystouwit poikki ja pakenivat. —
Toisessa meritappelussa wähä jälkeinpäin makasi Troilus neljä tiimaa wierekkäin suurta tanskalais-laiwaa vastassa, jonka nimi oli Kristoffer, ja oli joka suunnalta ahdistettu. Niilo Schenk Suomalaisineen warjeli itseään niin että Kristoffer ammuttiin upoksiin ja sen haavoitettu päällikkö uposi laiwoineen pohjaan.

Maalla käwi sota huonosti Ruotsalaisille. Ransa nurisi, ja kuningas Gerik täytyi wapauttaa weljensä Juhana herttua wankiudesta. Kohta senjälkeen yhdistyi herttua nuoremman weljensä Södermanlannin herttuan Kaarlon kanssa, nosti kapinan ja söfösi Gerikin maltioistuimelta vuonna 1568. Onneton kuningas Gerik istui kauan kowassa wankiudessa ja kuoli wiimmein myrkystä, jota hänen weljensä Juhana annatti hänelle. Turun linnassa on vielä ahdas tornihuone, jossa kuningas Gerik istui jonkun ajan wankina.

143. Kaarina Maununtyttärestä.

Runingas Cerikin henkivartiowäessä palveli eräs kapraali, nimeltä Maunu. Hänen tyttärensä Kaarina istui, 13 vuotiaana, torilla Tukholmassa ja myi pähkinöitä. Runingas Cerik kulki siwutse, hawaitsi nuoren neidon erinomaisen kauneuden ja kaswatti hänen sisarensa, prinsessä Elisabetin hominaisten seurassa.

Kaarina Maununtytär kasvoi ja tuli yhtä hywäluontoiseksi, kuin hän oli kaunistin. Runingas Cerikin huikealewainen sydän tarttui wakawalla rakkaudella Kaarinaan, ja tämä wastasi kuninkaan rakkauden myötä- ja wastoinkäymisessä. Sillä tämä julma kuningas oli kuitenkin komea ritari, jonka muoto Kaarinan wiereessä oli lempeä kuin päiwäpaiste.

Kuninkaallinen suku ja ylpeä aateli näkivät hywin pahalla mielellä kuninkaan taipumuksen, kun Kaarina oli niin alhaisesta säädystä. Mutta kuningas otti hänen puolisoiseksi, arkipiispa wihki heidät, ja Kaarina Maununtytär, joka ei ollut koskaan halunnut sellaista korkeutta, kruunattiin Ruotsin kuningattareksi heinäkuussa w. 1568.

Tämä joudutti herttuain kapinata ja kuningas Cerikin kukistuksen waltioistuimelta kohta jälkeinpäin. Ensimmäisinä vuosina sai Kaarina lapsineen käydä lohduttamassa kuningasta wanhiudessa, mutta viimein ei hän saanut enää nähdä häntä. Kuningatar muutti sitte Suomeen, asui muutamajan Turussa surussa ja köyhyydessä, mutta sai sitte kuningas Juhanalta Liukfjälän kartanon Kangasalassa Roineen rannalla. Siinä eli hän monta vuotta kaikkein lemmittynä ja kunnioittamana lempeytensä ja nöyryhtensä tähden. Vuonna 1612 lopetti harras kuningatar elämänsä ja on haudattuna Turun tuomiofirkoissa, jossa Suomi on antanut hänelle mustasta marmorista tehdyn arkun. Rauniit

lasimaalaukset koristawat affunat Runingattaren hautakappelissa ja näyttävät kuvausja hänen historiaastansa.

Runingas Cerikillä ja kuningatar Kaarinalla oli neljä lasta, joista kaksi tuli täysikasvuisiksi. Prinsessa Sigrid Baasa tuli naiduksi Klaus Tott'elle Gerknäs'in herralle ja äitiksi Mainiolle Ake Tott'elle. Poikaa, prinsä Rustaata, mainosi kuningas Zuhana; hän lähetettiin ulkomaalle ja oli koko elinaikansa maanpaolaisuudessa. Hän tuli oppineeksi herraksi, kasvatettiin katolilaisessa uskonnoissa, kärsi paljon viheliäisyyttä ja hänellä oli kummallisia elämän vaihteita. Hänen sanotaan kerjäläis-puvussa katselleen nepaimensa kuningas Sigismund'in kruunausta Warsowassa. Silloin on hän tuntenut sisarensa Sigridin hovineitojen seassa. Hän oli ilmoittanut itsensä hänelle, ja sisar oli antanut hänelle kaikki vähäiset säästetyt rahansa. Suomeen ei hän saanut tulla; ainoastaan kerran sai hän syleillä äitiänsä Räävelissä ja kuoli ennen häntä 1607.

Wielä tänäkin päivänä ei saata yksikään katsoa Ruotsin kartaanoa muistamatta Kaarina Maununtytärtä. Siinä on tämä kauan itkenyt yksinään kyyneleitä, ei kufistuneen kruununsa tähden, vaan onnettoman kuningas Cerikin ja maanpaolaisuudessa olewan poikansa tähden. Roineen aallot ovat ottaneet hänen wiattomat kyyneleensä vastaan ja kertosat niistä tuleville suruille. Aika on kauan sitten kuluttanut hänen lyhyen korkeutensa ja hänen pitkällisen surunsa jälet; mutta hänen hymyhtensä muisto elää wielä tänäkin päivänä siunattuna.

144. Pontus Delagardie ja hänen aikansa.

Cerik 14:sta jälkeen tuli hänen weljensä Zuhana kuninkaaksi Ruotsiin. Hän ei jättänyt jälkeensä kiitettäväitä

muistoa. Kuningas Juhana 3:mas oli turhamainen, huijentelewainen ja keweämielinen, pelfuri wastoinkäymisessä, ja ylimielinen myötäkäymisessä. Hänen aikanaan sai aateli niin suuria etuja, että jokainen aatelismies piti itsensä kuninkaana kartanossaan. Waltakunta tuli rauhattomaksi uskonasiain riitain tähden; sillä kuningas Juhana oli salaisesti kääntynyt katoliseen uskoon ja tahtoi kansansa tekemään samoin. Siksi pani hän jälleen monta katolista kirkonmenoa toimeen ja koetti saada luostarit waltakunnassaan taas kuntoon. Turun piispa Paawali Juusten, joka on kirjoittanut ensimmäisen aikakirjan suomalaisista piispoista, kuoli surusta näiden tapauksen tähden. Hänen jälkeensä tuli piispaaksi Cerik Cerikinpoika, sukunimeltä Sorolainen. Hän oli oppinut ja harras, mutta myötenantawa mies, joka totteli enemmän kuninkaan mieltä, kuin kohtuus waatimaan luterilaiselta piispalta. Siksi pani kuningas koko Suomen kirkollisen hallituksen hänen toimekseen, niin että Suomi taas oli yhtenä ainoana hippakuntana.

Benäjässä hallitsi silloin tsaari eli suuriruhtinas, nimeltä Jiwana 4:s, joka julmuutensa tähden sai liifanimen „hirmuinen“. Hän oli kofinut Katarina Jagellonikaa eikä saanut häntä, kun hän suostui Suomen herttuan Juhanan puolisoiksi. Tätä ei woinut hirmuinen Jiwana unohttaa, ja kun Benäjän lähettiläät Tukholmassa ryöstettiin kapinassa kuningas Cerikkiä vastaan, syytti uusi sota Benäjän ja Ruotsin välillä. Benäläiset rynnistivät Suomeen talwella 1572, suomalaisten sotajoukkojen Wironmaata waresjellesä, ja häwittiwät kauheasti maata aina Helsinkiin asti. Sodassa käwi muutamana aikana pahasti Suomalaisille.

Ruotsalaisessa armeijassa palweli silloin eräs Franskalainen, nimeltä Pontus Delagardie. Hän tuli 1580 ylipäälliseksi Benäläisiä vastaan, ja nyt kääntyi sotaonni. Delagardie walloitti wanhan linnoituksen Räkisalmen Wuoksenjoen suulla Laatokan rannalla, kulki meren jäätä Wi-

purista Wiroon ja valloitti Narwan. Ajettuaan Wenäläiset pois Wiroota, valloitti hän suurimman osan Inferinmaata ja tuli urotöistään wallan kuuluisaksi. Wenäläiset pelkäsivät häntä, Ruotsalaiset ylistivät häntä, ja kun he tahtoivat jotakuta sanoa oiwa mieheksi, sanoivat he: „sepä oli Pontus“. Suomalaiset tiesivät monta tarinaa Pontus Delagardiestä. Syrät nuoret, wanhat linnoitukset ja puusillat ovat saaneet härestä nimensä. Seitsemän wirstaa itäpuolella Lappeenrantaa nähdään vielä leweä oja, joka oli alkuna Saiman kanavaan ja kutsuttiin „Pontuksen kairannoiksi“.

Eräänä syysiltana palasi tämä kuuluisa uros weneellä Narowan jokea Wiroom rauhanteosta Wenäläisten kanssa. Wanha wene oli lastattu wäellä ja kanuunilla; laitalankku irtausi weneestä, ja 18 henkeä hukkui. Näiden seassa oli Pontus Delagardie. Hänen fuolemansa jälkeen kääntyi taas sotaonni. Wenäläiset olisivat mieluisesti suostuneet rauhaan, mutta pöyhkeä kuningas Suhana tahtoi kutsua itseään Inferinmaan herraksi. Sota syttyi taas uuteen raimoon. Raski kertaa talwina 1590 ja 1592 hyökkäsi suuria wenäläis-armeijoita Suomeen. Ne olivat monituhansijia joukkoja ratsuwäkeä. Ne tulivat kuin tuuliaispäät, löiwät maahan tahi weivät pois ihmiset, tappoivat karjat, polttivat kylät ja palasivat takaisin saaliineen yhtä nopeasti kuin olivat tulleetkin. Suurin osa maata häwitettiin, ja kaikki, jotka enättivät paeta, piiloutuivat sydän-talwena metsiin. Rauhana ylhäisessä pohjassa pauhasi sota. Suomalaiset talonpojat ryöstiivät Wenäjän puolta aina Walkeaan-mereen asti, ja wenäläiset talonpojat häwittivät pohjais-Pohjanmaata aina Pohjanlahteen asti.

Wiimmein päätettiin rauha. Ruotsalaiset luopuivat taas Räkisalimesta ja Inferinmaasta. Siwana hirmuinen oli kuollut omantunnon waiwoista, kun hän oli lyönyt oman poikansa kuoliaaksi rautawaltikallaan. Kuningas Suhana

3:mas oli myös kuollut pahalla omallatunnolla, kun hän oli annattanut weljelleen Gerikille myrkkyä. Sellaisten pahain ruhtinastenhan tähden täytyy kansain wertansa wuodattaa.

Wääritys hävittää kaikki maakunnat ja paha elämä kustistaa voimallisten istuimet.

Wiisaud. kirj. 6: 1.

145. Klaus Fleming ja Ruujasota.

Juhana 3:nnen poika Sigismund oli enemmän Puolalainen, kuin Ruotsalainen. Mitinsä Katarinan kautta oli hän sukuperäisin puolalais-kuningashuoneesta, kasvatettiin katolisessa uskoissa ja walittiin kuninkaaksi katoliseen Puolaan. Isänsä kuoleman jälkeen tuli hän myös kuninkaaksi luterilaisessa Ruotsissa. Ei ollut helppoa hallita kahta valtakuntaa, jotka riitelivät yliwallasta, ja kahta kansaa, jotka tunnustivat erilaista uskoa. Ruotsalaiset eivät voineet ollenkaan kärsiä kuninkaan sajan Puolassa ja käymän harwoin heidän luonansa, ja silloinkin munkkien ja wierasten seurassa. Pahat neuvonantajat uskottivat kuningasta, ettei kenenkään tarwinnut pitää wääräuskoisille annettuja lupauksiaan, jonka tähden hän rikkoi lupauksensa ja tahtoi panna katolisen uskon Ruotsissa voimaan. Siitä tuli riitaisuus, siitä tuli sota. Rustaa Waasan nuorin poika, Södermanlannin herttua Kaarlo, kuninkaan setä, oli yhtä uskalias ja wiisas, kuin Sigismund oli itsepintainen ja juro. Herttua Kaarlo tuli waltakunnan-hoitajaksi ja julistutti Upsalan kokouksessa vuonna 1593 luterilaisen opin waltakunnan ja kansan ainoaksi uskoiksi.

Silloin oli Klaus Fleming, Swidjan herra, kuningas Sigismundin päällikkönä Suomessa. Hänellä oli Swidje-

Klas kutsuntanimenä, ja hänen vihollisensa herjasivat häntä Nokinenäksi, kun hän oli törkeä tawoilleen; mutta muuten oli hän voimallinen uros ja uskollinen kuninkaalleen. Hän ei totellut herttuan käskyjä, vaan kirjoitti hänelle, että waikka waltakunnalla nyt oli monta herraa, tunsi hän ainoastaan yhden, nimittäin kuningas Sigismundin. Fleming piti varustetun armeijan, ehkä maassa oli rauha, ja welwoitti talonpojat laittamaan sotawäelle toimeentulon.

Tästä tuli napina. Pohjanmaan talonpojat olivat wapaita maanviljelijöitä ja arkoja wapaudestaan. Kuningas Juhana oli wapauttanut heidät majoituswelvollisuudesta ja he walittivat nyt, että talonpojan puידessa riittää istui laiska ratsumies riihen kynnysellä ja odotti saadaakseen täyttää tyhjää säkkiään. Herttua Kaarlo kehoitti talonpoikia suojelemaan itseänsä. Eräänä juhlapäivänä lokakuussa 1596 oli tappelu Jönkyrön kirkon luona, ja yksi ratsumies lyötiin kuoliaaksi. Talonpojat kokoussivat, karkasivat sotawäen päälle ja ryöstivät kuninkaan warkamiehiä. Kapina leweni yhtäkkiä yli Pohjanmaan, Savon ja pohjaishämeen. Talonpojat walitsivat talonpojan Jlmajoelta Jaakko Ilkan johdattajakseen ja rynnistivät 5,000 miehen woimalla Satakuntaan, jossa he asettivat leirinsä Nokian kartanoon. Heidän aikeensa oli yleensä ryöwätä aatelien kartanoita, ajaa pois sotawäen ja julistaa herttua Kaarlon kuninkaaksi.

Klaus Fleming koki sotawäensä ja karkasi odottamatta talonpoikain päälle Nokian luona, jossa he pitivät joulujuhlaa. Ilkka pakeni, talonpojat pakenivat, monta kaatui, toiset otettiin wangeiksi ja mestattiin. Kohta senjälkeen tuli Ilkka wangiiksi ja mestattiin Jlmajoella sekä muita talonpoikain päälliköjä. Nyt kokoussivat talonpojat Pietarijaaren kirkolle maakäräjiin ja päättivät, että miehen joka talosta piti lähteä warjelemaan maata. He paneusivat piiloon wäijymään kuninkaan woutia, joka matkusti ympäri

maata, vangitsivat hänen ja ampuivat nuolillaan wahdit fuoliaaksi. Rapina syttyi taas; uusi talonpoikainen armeija keräysi Ilmajoen. Kansan riivo oli niin suuri, että vangiksi saatuja ratsumiehiä pisteltiin awannoista jään alle, ja naiset löivät niitä ämpäreillä päähän. Riiva oli paha ja hirmuinen molemmin puolin.

Keskellä helmikuuta w. 1597 ratsasti Klaus Fleming ratsuwäfineen Pohjanmaalle, tapasi talonpojat leirissä Ilmajoen ja tarjosi heille armoa, jos he tahtoisivat olla kuninkaalle alamaiset. Talonpojat, jotka luottivat suureen lukuun vähäisiä kanuunia, sanoivat uhaten: ei. Silloin kärsi ratsuwäki päälle, ja talonpojat kärsivät suuren tappion. Enemmän kuin 1,500 haettiin maahan tai hukutettiin, ja sen jälkeen kävi kova tuomio koko maan ylitse. Monta tuhatta ihmistä menetti henkensä. Ei yksikään Suomessa ollut niin pelättynä ja vihattuna, kuin waltawa Klaus Fleming. Mutta Jumala oli määrännyt hänellekin elämän loppun. Tuskin oli 10 viikkoa kulunut Ilmajoen tappelun jälkeen, kun Klaus Fleming kuoli yhtäkkiä matkalla Pohjan pitäjäänsä. Taikauskoinen kansa luuli Pohjanmaan noitain surmanneen hänet.

146. Herttua Kaarlo ja Arwid Stålarm.

Herttua Kaarlo lähti armeijan kanssa valloittamaan Suomea ja piiritti Turunlinnaa. Siinä warjeli Klaus Flemingin leski, rouwa Ebba itseään niin urhollisesti kuin joku muukin sotajunkari. Kanuunan-kuula lenti tornin ikkunan läpitse sisään ja tappoi miehen Ebba rouwan wieresessä. Sitä miehuullisemmasti kehoitti hän wäkeään kowasti wastustamaan. Herttuan pienet kanuunat eivät toimittaneet

mitään lujia linnan muureja vastaan, mutta hän itse menetti paljon väkää.

Silloin oli linnassa eräs ylioppilas Daniel Hjort. Hän oli herttuan puolella ja onnistui salaa wietellä linnan sotamiehet. Nämä tähtäsivät kanuunilla ylös ilmaan, tähtsivät ne hiekalla ja alkoivat karata herttuan puolelle. Linnan täytyi antauda, ja kaikki siinä olevat jäivät wangiksi. Huhu oli liikkeellä, että Klaus Fleming vielä eli. Sanotaan herttua Kaarlon tahtoneen saada wisheyttä, jos Fleming totisesti oli kuollut, ja awauttaneen hänen ruumisarkkunsu linnan holwissa sekä nyäsneen häntä parrasta, sanoen: „Jos olisit elänyt, ei sinun pääsi olisi komin wakanu“. Johon Ebba rouwan sanotaan wastanneen: „Jos minun autuas herrani olisi elänyt, ei olisi teidän armonne koskaan tullut tänne sisälle“.

Runingas Sigismund oli antanut urholliselle ja ilomieliselle suomalais-ritarille, nimeltä Arwid Stålarin, yli-päällikkyyden Suomessa. Tälle onnistui saada takaisin Turun linnan ja hän purjehti vuonna 1598 3,000 Suomalaisen kanssa Ruotsiin, auttamaan kuningasta. Näitä wastaan ryynisti ruotsalais-talonpoikia, joita johdattiwat Upsalan professorit, ja näiden retkeä kutsuttiin makkararetkeksi, kun talonpojat kulettiwät makkaroitu ewäänään. Suomalai-
sten täytyi palata takaisin. Kotimatalla karkasi herttuan laiwasto heidän päällensä Malannin luona: muutamia otettiin wangiksi ja upotettiin kiwi kaulassa mereen. Tämä oli ensi kerta pakanuuden ajan jälkeen, kun Suomalaiset tekivät sotaretken Ruotsiin; mutta se tapahtui heidän oman su ja Ruotsin kuninkaan käskystä.

Runingas Sigismund, joka aina oli hidas, tuli Ruotsiin sitte kuin Suomalaiset oliwät palanneet takaisin. Hän tahtoi walloittaa waltakunnan takaisin puolalaisella sotawäestöllä, mutta herttua Kaarlo löi hänen, ja sen perästä oli

hänen valtansa loppunut Ruotsissa. Puolassa hallitji hän ja hänen jälkeläisensä kauan senjälkeen.

Herttua Kaarlo piti kuninkaan ystäviä valtakunnan vihollisina ja tuomitutti monta ylhäistä herraa kuolemaan. Stålarin ja etelä-Suomi oli kuninkaan puolella. Kesällä w. 1599 purjehti herttua uudestaan Suomeen ja löi Suomen päällikön Aksel Kurk'in ratsumiehineen ei kaukana Turusta. Wiipurissa warjeli kuninkaan wäestö itseänsä. Pormestari porwarineen, jotka eivät sallineet kaupunkinsa karsia wäkivaltaa, antoiwat awata portin meren puolella. Herttua pakkausi sisään, walloitti kaupungin ja tuomitutti 11 suomalaista herraa kuolemaan.

Etelä-Suomi wapiji kovan herttuan edessä. Arwid Stålarin täytyi antauda wangiksi kaikkien kanssa, jotka olivat hänen luonansa Turun linnassa. Sitte pyytii Stålarin, että hän ainoastaan rangaistaisiin, kun muut waan olivat totelleet hänen käskyjään. Tätä ei tahtonut herttua ja hänen tuomioistuimensa ollenkaan kuulla; monta mestattiin Turussa, mutta Stålarin wiettiin wankina Ruotsiin. Siellä wiettiin hän kolme kertaa mestauspaikalle ja joka kerta julistettiin hänelle armo, mutta kuoli kuitenkin wankiudessa.

147. Juhana Flemingistä.

Klaus Flemingin poika Juhana, uskollinen ja hewämielinen nuorukainen, palweli kuningas Sigismund'in hovissa, mutta matkusti kesällä 1599 Suomeen käymään isäinsä maatilalla Swidjassa. Eräänä päivänä tuli Herra Arwid Stålarin Swidjan kartanoon ja esitteli nuorelle Flemingille, että hänen, joka oli kuninkaan kamariherra, piti pyyhähtyä Suomeen pitämään kuninkaan wäkeä turvallisessa mielessä.

Juhana Fleming vastasi: en minä tahdo pettää kuninkaani koiraakaan, jopa sitte hänen linnaansa ja maataansa. Jos minä woin jotakin toimittaa, pysähdyn minä kyllä ja panen alttiiksi kaikki. Suomalaisten kanssa tässä vaarallisuudessa, joka nyt on.

Hän pysähtyi siis järeälle ja tuli wangiiksi Stålarmin kanssa Turun linnassa. Herttua kutsutti luoksensa nuoren miehen, kowimman wihollisensa pojan, tunsi armeliaisuutta hänen nuoruutensa tähden ja lupasi hänelle armon, jos hän luopuisi kuninkaasta ja palvelisi herttuata. Juhana Fleming notkisti toisen polwensa ja vastasi: minulla ei ole mitään syytä luopua uskollisuudestani, jonka olen wannonut kuninkaalleni; kuitenkin rukoilen teidän ruhtinallista armoanne nöyrimmästi säästämään minua.

— Miksi et sinä kunnioita minua molemmilla polwilläsi? kysyi herttua.

— Sen kunnioituksen säästän minä Jumalalle ja kuninkaalleni, vastasi Fleming.

Siitä julmistui herttuan muoto, ja hän sanoi: sinä kyllin ilmoitat, että sinä olet perinyt isäsi luonnon ja suuren rohkeuden, ja sinä waroitat meitä siitä, mitä tulevaisuudessa on odotettavana, jos sinä saisit elää.

Nämä sanat olivat Juhana Flemingin kuolematuomio. Hän wiettiin kuolemaan muiden Suomen herrain kanssa 12 päivänä marraskuuta 1599. Matkalla lähetti Fleming äitilleen testamenttinsa ja formuksen, ainoan mitä hänellä oli lahjoittamista äitilleen. Äitin tuli kuitenkin tyytyä, sanoi hän, ja tietää, että hän ilomielin käwi tätä tietä. Senjälkeen terwehti hän ystävällisesti kaikkia ympärillä seisowia ja astui rauhallisena keihäspiirin sisälle. Tässä piti hän puheen kansalle, wakuutti wiattomuudestaan, ja sanoi pyöwelille, antaen hänelle rahaa: täytä toimituksesi! Sitte lankefi hän polwillensa, pani päänsä pyöwelinpölkylle ja kuoli urhoollisen isänsä arwoisena, 21 vuoden iässä.

Tuskin oli hänen päänsä pudonnut, ennenkuin hänen welipuolensa Olawi, jota hän oli hywin rakastanut, rientä paikalle ja pani polwilleen pyövelin pölkylle, että hänen werensä sekaantuisi Zuhanan weren kanssa. Näiden weljein kanssa kuoli wapaherrallinen Flemingin, Wiikin herran, suku pois; toinen jälellä elävä haara kutsui itsensä Fleming Louhisaaren herraksi.

Niin uskolliset olivat suomalaiset miehet sitäkin kuningasta kohtaan, joka oli rikkonut sanansa ja lupauksensa.

148. Kuningas Kaarlo 9:nestä.

Herttua Kaarlo, joka oli muodattanut niin paljon werta, tuli nyt kuninkaaksi Kaarlo 9:nnen nimellä. Hän oli pitkä ja ankara herra, harmaapäinen, harmaawiikkinen, harmaan leufaparran kanssa, sukkela päätöksiinsä, wiisas neuwoissaan. Hänen julmuuttaan emme kiitä. Meidän tulee waan se muistaa, että hän eli julmuuden aikana, jona waltakunta oli hajouda rikki, ja monta wiatonta sai muodattaa wertansa syyllisten kanssa. Kuningas Kaarlo piti rauta-kowuudella waltakunnan koossa, pitkitti Rustaa Waasan työtä ja perusti suuren wallan.

Suomessa oli sinä aikana nälkä, rutto, wäkiwalta, wääryys ja paljo hämmennystä wallallaan. Kuningas Kaarlo teki mitä hän woi, saadaakseen oikeutta maahan. Hän oli lauan Suomessa ja piti waltiopäimiä kansan kanssa. Hän rankaisi wääryyttä-tekewiä wouteja ja toimitti maahan paremman weronlaskun, ettei kukaan waatisi laittomia ulosmaksuja. Hän paranti lafiakin; hän aloitutti lain kääntämisen suomeksi. Palkitaksensa mitä Pohjanmaa oli kärsinyt hänen tähtensä, perusti hän Dulun ja Waasan kaupun-

git, joka viimeksi mainittu sai kuuluisan Waasan surun waakunan ja nimen.

Tämä voimakas kuningas ei saanut kauan eikä rauhasja hallita valtakuntaansa. Hän yhtyi kolmeen kowaan sotaan: Tanskan, Puolan ja Wenäjän kanssa. Viimeksi mainitusja maassa oli Kurikin suku kuollut häviöön, monta anastajata sotiivat wallasta ja Puolalaiset yrittivät panemaan Wenäjän waltansa alaiseksi. Tässä hädässä yhtyivät Wenäläiset liittoon Ruotsin kuninkaan kanssa, ja kaikki nuorta sotapäällikköä, Jaakko Delagardie ja Suomalainen Ewert Horn tunkeusivat armeijan kanssa Wenäjään. He löivät Puolalaiset ja rynnistivät Wenäjän pääkaupunkiin Moskowaan w. 1610. Kansa käwi heitä vastaan suolan ja leiwän kanssa; silloin tervehdittiin Suomen sotilaita Wenäjän pelastajiksi. Mutta Ruotsin armeijassa olleet ulkomaalaiset nostivat kapinan, ja Puolalaiset löivät armeijan. Delagardie ja Horn pelastivat jäännöksen armeijasta ja onnistuivat seuraavana vuonna walloittaa rikkaan Mougorodin. Kaikkein asiain näin hämmennyksissä ollen, miellytettiin Wenäläiset walitsemaan suuriruhtinaakseen Kaarlo 9:n nuoremman pojan herttua Kaarlo Filipin. Kuninkaan tarkoituksena oli jakaa Wenäjä kahdeksi waltakunnaksi ja yhdistää osa Ruotsin kanssa. Mutta Sumala oli päättänyt toisin, ja kaikki kuninkaan wiisaat tuumat menivät mitättömiin. Ennenkuin nuori herttua Karl Filip joutui uuteen waltakuntaansa, walitsivat Wenäläiset kotoperäisen suuriruhtinaan, Mikael Romanow'an, joka tuli esi-isäksi wieläkin hallitsewalle keisarihuoneelle Wenäjässä. Tästä alkaen tuli tämä waltakunta wälewäksi soppunsa kautta, juurikuin se ennen oli ollut heikko eripuraisuutensa wuoksi.

Suomalaiset sotiivat kuningas Kaarlon armeijoissa Ruotsalaisten, Liiviläisten ja Wirolaisten rinnalla. Vuonna 1604 kärsi kuningas werisen tappion Puolalaisia wastassa.

Siinä hyökäsi hän tulisimpaan kahakkaan, hänen hewosensa ammuttiin, ja hän oli vähällä joutua vangiksi. Eräs liiviläis-aatelismies, nimeltä Henrik Brede, antoi hewosensa kuninkaalle, joka tuli pelastetuksi, mutta Brede lyötiin hänen silmäinsä edessä maahan. Riitolisuudesta lahjoitti kuningas sitte Henrik Breden leskelle Elimäen pitäjään Suomessa, jossa ritarillinen Breden suku kauan piti sukutilanaan Anjalan kartanoa.

Kuningas Kaarlo 9:ksiä kuoli waiwoista ja sodista wäsyneenä, vuonna 1611. Suomalaiset antoivat hänelle nimen: „hyvä kuningas“. Ruotjin talonpojilla oli kauan jälestäpäin tapana sanoa: „niinkauan kuin sielufelloja soitettiin suuren kuninkaan Kaarlon jälkeen, itkiwät nuoret ja wanhat, ja oli juurikuin kaikki olisi ollut autiona ja kuoleena maassa“.

149. Sigfrid Forsius'esta.

Tiedätkös, kuinka taitvas hallitaan,

Job. 38: 33.

Uskon-puhdistuksen jälkeen alkoivat tieteet kukoistaa Euroopassa, ja Suomikin sai nyt kiitettävän tiedemiehen. Hänen nimensä oli Sigfrid Aronas ja kutsui itseään Forsius'eksi syntymäpaikkansa Helsingforsin jälkeen. Matkoillaan ulkomailla oli hän tullut aikansa oppineimpain miesten vertaiseksi ja koetti käsittää luonnon salaisuuksia. Kuningas Kaarlo lähetti hänen toisen oppineen miehen kanssa Lapinmaahan, mittamaan maata ja tekemään ylhäisen pohjan kartan. Mestari Sigfrid tuli professoriksi tähtitieteessä Upsalan akatemiaan ja siinä hywin mainioffi.

Sigfrid Forsius teki ensimmäiset annakat Ruotsissa ja Suomessa. Siihen asti oli merkitty vuoden päivät ja

ajat piiruiilla riimusaamaan; nyt saatiin lukea nämät kirjassa. Mutta nämä ensimmäiset annakat sisälsivät samassa ennustuksia merkillisistä tapauksista, joita piti tulla tulevana vuonna. Luultiinpa taiwaan tähtien pitävän ihmisiä wallassaan ja wiifasten miesten woivan ennustaa tapaturmia asioita kiertotähtien asemasta. Mestari Sigfrid uskoi tämän niin wakaan, että hän uskalsi henkensä sen edestä, minkä hän piti totena. Runinkaalle ja monelle ylhäiselle herralle eiwät olleet hänen ennustuksensa mieleen, warsinkin kun hän sanoi sodan Puolaa vastaan käywän pahasti, niin kuin käwifin. Kun mestari Sigfrid ei pelästynyt waroituksista, erotettiin hän pois wirastaan, sulettiin Örebroon linnaan ja pantiin piinapenkkiin. Sitte päästettiin hän wapaaksi, mutta kiellettiin enää tähdistä ennustamasta.

Runingas Rustaa Adolfs tahtoi palkita isänsä kowuutta ja keloitti mestari Sigfridia pyytämään jotakin armonosoitusta. Tämän wanhan tähtientutkijan sanotaan silloin pyytäneen itselleen pienintä kirkkoherran-tilaa Ruotsin waltakunnassa ja hän sai pienet toimituksen Tukholmassa. Sitte tuli hän kirkkoherraksi Tammissaareen ja eli siinä monta vuotta, kaikkien kunnioittamana oppinsa ja hartautensa tähden. Hän on kirjoittanut monta luonnonopillista kirjaa ja alkuperäisen kauniin ruotsalaisen wirren, suomennettuna wirsikirjassamme, n:o 289: „Suru ilon edell' Käypi wuosi wuodelt'". Rakkaita tähtiään ei hän saattanut jättää. Vielä hywinkin wanhana tutki hän tutkimistansa kiertotähtien kulkua ja ennusti niistä tulewaisia tapauksia. Sanotaan hänen kerran olleen kutsuttuna häihin Sällwikiin, puolen peninkulman päässä Tammissaaresta, ja waroittaneen häämieraita sinne menemästä weneellä, sillä hän odotti myrskyä. Runkaan ei uskonut häntä kauniilla aamuilmalla, häämieraat purjehtiwat ulos, mutta hukkuiwat kaikki nousewassa myrskyssä. Mestari Sigfrid oli kulkenut maantietä ja tuli terweenä paikalle.

Sigfrid Forsius otti luonnon merkeistä waarin ja woi niistä ennustaa myrskyn. Mutta kun hän uskoi tähtien waikuttawan ihmisten elämään, oli tämä koko hänen aika- kautensa luulo. Meidän, jotka tunnemme vähän enemmän Jumalan luomaa mailmaa, ei tule siis moittia jumalista Forsiusta; sillä jokaisella ajalla ovat omat erhetyksensä, ja jälkeentulevaiset ihmettelevät meidän hairauksiamme. On kuitenkin aina arwollista rohkeasti tunnustaa sen, mikä pitää totena ja oikeana.

150. Kuningas Gustaa Adolfista.

Kaarlo 9:nen kuoltua pois päättämättömistä töistään, tuli hänen nuori poikansa Gustaa Adolf 17 vuoden wanhana kuninkaaksi Ruotsiin. Hän oli yhtä lempeä, kuin hänen isänsä oli ollut kova, ja puolusti totuutta kuolemaan saakka. Siksi tuli hänestä Ruotsin ja Suomen suurin kuningas.

Hänen hallituksensa aikana kasvoi tässä maassa sotainen kansa. Oliin silloin sellaisia aikoja, jotka koettelivat voimaa ja miehuutta. Alinomaisissa sodissa otettiin joka vuosi monta tuhatta nuorta miestä kyntöaurasta ja lähetettiin sotimaan wieraasen maahan. Jokainen mies oli juuri- kuin syntynyt sotilaaksi. Kansan täytyi maksaa isoja ulyksia ja oli monessa paikassa herrain ja woutien rasittamana. Silloin luottivat kaikki likinnä Jumalata nuoreen kuninkaaseensa. Hän oli usein ja kauan Suomessa. Hän kuuli kansan walitukset, hän käytti oikeutta ja rankaisi wäkivaltaisia. Hän asetti howioikeuden Turkuun, määräsi uuden piispan Wiipuriin, paranti oppilaitokset, järjesti waltio-päivät. Hän perusti Roffolan, Uuden-Kaarlepyyn, Uuden-Raupungin, ja Tornion kaupungit. Hän rakasti Suoma-

laisia, samoin kuin ne rakastivat häntä. Hän oli oppinut tuntemaan heitä jo lapsena täällä isänsä kanssa ollessaan, ja isä oli kutsuttanut hänen Suomen suuriruhtinaaksi. Ei kukaan kuningas ollut niin hyvin ymmärtänyt Suomalaisten mieltä, kuin suuri Rustaa Adolf, ja hän piti heidän urhoollisuutensa, uskollisuutensa ja luotettavuutensa suuressa arvossa.

Vuonna 1616 kutsutti hän Suomen säädyn valtiopäiville Helsinkiin. Siihen kokouksi aatelismiehiä, pispaa, pappeja, porwareja, talonpoikia ja muutamia sotaväestä. Kuningas pyysi näiltä neuvoa ja apua vaikeina sota-aikoina, ja kaikki olivat valmiina uskollisesti uhraamaan kaikki isänmaan eteen. He myönnöttivät uusia veroja, asettivat uusia sota-armeijoita, kehoittivat Ruotsin kansaa seuraamaan heidän esimerkkiänsä. Voimallinen yksimielisyyden henki ja miehuullisuus eli silloin Suomen kansassa. Se oli aina voinut taistella ja pärjätä: nyt oppi se voittamaan.

Tanskan kansa tehtiin rauha, Venäjän ja Puolan kansa kesti vielä sotaa. Kuningas kulki joka vuosi itse sodassa ja opetteli sotataitoa. Miehuullinen uros Ewert Horn ammuttiin erään venäläis-warustuksen piirityksessä. Kuningas murehti häntä enemmän, kuin jos hän olisi menettänyt suuren kaupungin ja hautautti hänen itse läsnä ollessaan suurella kunnioituksella Turun tuomiokirkkoon.

Venäjän sota päättyi voitolla, rauhan tehtyä Stolbowan kylässä vuonna 1617. Ruotsi sai Newajoen ja Inkerinmaan, jossa nyt Pietari on, joten Suomi sai tällä puolella esimuurin. Vielä jättivät Venäläiset Käkisalmen läänin, joten Suomi leweni aina Laatokkaan asti.

Puolan kansa kesti vielä sotaa kaksoitoista vuotta, ja se päätettiin aseleuolla. Kuningas Rustaa oli tullut suureksi sotapäälliköksi, ja hänen sotilaansa olivat harjaantuneet kaikissa vaaroissa. Tänä aikana raiwoiti hävittävä

uskonsota Saksanmaalla. Itäwallan keisari ja hänen katoliset liittolaisensa tahtoivat sortaa niitä kansoja, jotka tunnustivat itsensä ewangeliseen oppiin, ja pakottivat niitä luopumaan uskostansa. Mutta tämä oli kowin wäkiwallanteko, sillä Jumala yhäinään on ihmisten omaintuntojen herra. Ewangeliset kansat kärsiwät werisiä tappioita ja kääntyivät hädässään uskolaisensa, Tanskan kuninkaan tykö awun pyynnöllä. Hän rynnisti sotaan, mutta keisarin sotapäällikkö Tilly löi hänet. Sitte kääntyivät onnettomat, sorretut kansat samalla rukouksella Ruotsin kuninkaan tykö. Eipä ollutkaan vähäinen waara uskaltaa sotaan niin woimallista vastustajata vastaan, mutta kuningas Rustaa Adolf piti Jumalan puhtaan sanan ja omantunnonrauhan korkeinna maan päällä. Hänen kansansa ajatteli samoin kuin hän, ja niin päättivät kuningas ja waltakunnan säädys auttaa kowin ahdistettuja uskolaisiansa Saksanmaassa, että kaikki kansat saisiwat palwella Jumalata uskonsa ja omantuntonsa mukaan.

Sitte lähti kuningas ruotsalaisten ja suomalaisten sotilasten kanssa rohkeasti suureen kolmekymmenenwuotiseen sotaan ja purjehti vuonna 1630 Saksanmaalle.

151. Suomalaiset Demmin'in tykönä.

Saksanmaalla Pommerissa oli pienoinen kaupunki, nimeltä Demmin, ja tämän kaupungin tahtoi kuningas Rustaa Adolf valloittaa. Mutta lähellä kaupunkia oli keisariellinen sotapäällikkö Conti armeijansa kanssa warustetussa leirissä. Muutamana aamuna ratsasti kuningas katselemaan vihollisen asemaa eikä tahtonut mukaansa kuin 70 suomalaista ratsastajata henkiwahditseen. Kuninkaan armeijasjapa

oli Ponti niminen petturi, Italialainen, joka oli ennen ollut keisarin palveluksessa. Hän sai tietää kuninkaan ratsastuksen ja ajoi kohta tätä tietoa viemään Contin leiriin.

Conti lähetti 1,500 italialais-ratsastajata väijymään solatielle, jota kuningas ratsastaisi. Hän käski sotilaansa ottaa kuninkaan vangiksi; mutta he eivät saisi ampua, ettei nousisi meteli Ruotsalaisten leirissä. Kuninkaan ja hänen vahtinsa ajaessa solatielle hyökkäsivät Italialaiset joka sivulta ja piirittivät ratsastajat. Suomalaiset kiertyivät kuninkaan ympärille ja, ollen yksi kahtakymmentä vastaan, lyödyä läiskivät niin rehellisesti, ettei kukaan voinut heille mitään. Solatiella tuli ahtaus; hevoset ja ratsastajat pakenusivat kovasti toistensa päälle, rinta rintaa vasten, mutta kukaan ei antanut perään. Alussa oli Suomalaisilla etu kivoistaan, mutta tuliluontoiset Italialaiset eivät maltaneet, vaan kiipesivät vuorelle ja alkoivat myös ampua. Nyt kaatui mies toisensa perästä Suomalaisia ratsastajia, suurempi väki ahdisti niitä miltei kuoliaaksi, mutta vielä soti kuningas terveenä ja pelkäämättönnä harventuneen vahtiväkensä keskellä. Hänen hevonsa kaatui, vihollinen ratsastaja tempasi hänet mukaansa, eikä kukaan hänen muuttamista jätellä olevista Suomalaisistaan voinut auttaa häntä tässä hirmuisessa ahdingossa.

Tässä viimeisessä hädässä lähetti Sumala avun. Rakjastaa ruotsalaista ratsastajata, jotka kuningas oli käskennyt seurata itseään ulohthaalla, oli kuullut ampumisen ja hyökkäsi waahtoijilla hevosilla solatielle. He hakkasivat rajusti Italialaisia, jotka sekasivat epäjärjestykseen ja pakenivat; mutta 200 jäi vangiksi. Flokhynelein keräysivät Ruotsalaiset pelastetun kuninkaan ympärille.

Ahtaan solatien peitti 400 kuollutta, ihmisiä ja hevosia makasi toistensa päällä. Ainoastaan muutamia eli 70:stä Suomalaisesta, ja nekin olivat haavoitettuina. Suuri kuningas Rustaa Adolf katseli hellällä sydämellä niitä ur-

hollisia, jotka niin uskollisesti olivat antaneet henkensä hänen edestänsä. „Ruinka monta urotyötä, janoi hän, eivätkö nämä sankarit olisi tehneet, jos ei minun waromattomuuteni olisi wienyt heidät aikaiseen kuolemaan!”

Nämä olivat ylewämieliset sanat kuninkaalta; oli myös fin se ylewämielinen urotyö hänen uskollisilta Suomalaisilta sinä päivänä Demmin'in tykönä. Jos Suomalaiset olivat uskollisesti kuolleet sellaisen kuninkaan edestä, kuin Sigismund, eivätkö he siis ilolla menneet kuolemaan Ruus-
taa Adolf'in edestä!

152. Sotatappelu Breitensfeld'in tykönä.

Wastaa totuuden puolesta kuolemaan asti,
niin Herr Jumala on sotiva sinun edestäs.

Syrah. 4: 32.

Syyskuussa vuonna 1631 kuului suuri hätähuuto luterilaisessa ruhtinakunnassa Saksissa Saksanmaalla. Kaupunkia ja kyliä paloi tulesa, sillä keisarin sotapäällikkö, vanha, hirmuinen Tilly hävitti maata. Kuningas Ruus-
Adolf rynnistä auttamaan Sakia, ja 16 päivänä syys-
kuuta kohtasivat molemmat armeijat toisensa laajalla kentällä pohjaispuolella Leipzig'in kaupunkia, ei kaukana Breitenfeldin kylästä.

Rumpifin armeija oli noin 33,000 miehinen. Keisarin armeijassa palveli wäkeä 20:stä eri kansasta; tottuneita, urhollisia, saaliinhimoisia sotilaita, ylpeitä voitoistaan ja mielessään warmoja ajamaan uskaliaat pohjalaiset takaisin heidän lumimaahansa. Kuninkaan armeijassa soti Ruotsalaisia, Suomalaisia, Skotlantilaisia, 11,000 Saksilaisista ja muita Saksan sotajoukkoja.

Oli silloin tapana asettaa sotaväestö kahteen siviili-
 taan, eli siviiliosaan, molemmin puolin keskustaa, ja tavallisi-
 festi oli oikeanpuolinen siviili, joka päätti voiton. Siksi
 asetettiin aina urhollisimmat siihen, ja viimeisinä oikealla
 siviilillä seisoi 700 suomalaista ratsastajata Torsten Stål-
 handjke'n johdon alla. Näiden väliin oli kuningas aset-
 tanut tarkka-ampujia jalkaväestä. Suomalaiset ratsastivat
 pienillä, vähäpätöisillä näyttämillä hevosilla, joita Saksa-
 laiset pilkalla kutsuivat trošihewosiksi; mutta nämä hewo-
 set olivat hyvin kestäviä eivätkä väsyneet niinpian kuin
 Saksalaiset. Ruotjin jalkaväestösä soti 380 Karjalaista.

Kun jota-armeija oli asetettu, ratsasti kuningas rivien
 edessä, otti hatun päästään, laski miekkansa lären maata
 vasten ja rukoili korkealla äänellä: „Kaikkivaltias Jumala,
 jonka kädessä on voitto ja tappio, käännä laupeaat kasvoisi
 meidän, sinun palvelijaisi puoleen! Raukailijista maista ja
 rauhallisista asunnoista olemme tulleet tänne sotimaan wapa-
 uuden, totuuden, sinun ewankeliumisi edestä. Anna meille
 voitto sinun pyhän nimesi tähden! Amen.“

Vanhan tawan mukaan lähetettiin torvensoittajat waa-
 timaan vihollista tappeluun. Tilly vastasi: „Minä en ole
 koskaan wälttänyt tappelua, ja kuningas tietää missä hän
 minut tapaa“. — Puolenpäivän aikana alkoivat kanuunat
 paukkua. Suuri kenttä peittyi sawuun. Oli pa keisarillisten
 seassa werrattoman urhollinen sankari, nimeltä Pappen-
 heim. Hän asettausi 3,000 ratsastajan etunensä, kaikki
 puettuina rautaan päästä jalkoihin asti ja ratsastaen suu-
 rilla wäfewillä hevosilla. Tämän yliwoimaisen wäen kanssa
 hyökäsi hän kuin tuuliaispää Suomalaiden päälle. Nämä
 ottivat hänen vastaan piikeillään ja tarkka-ampujain mur-
 haawalla tulella; rautapukuiset säpsähtivät ja kääntyivät
 takaisin. Pappenheim koki ne taas ja uudisti hyökäyk-
 sensä siviililtä. Rohka käännätti kuningas riivit oikealle kä-
 delle, niin että he taas seisoivat rintoineen vihollista was-

taan. Siinäpä syttyi kowin tappelu, mies miestä vastassa, mutta kukaan ei paennut paikaltaan, ja ruotsalainen ratsuwäki tuli Suomalaisien apuun. Seitsemän kertaa rynnisti Pappenheim päälle, seitsemän kertaa lyötiin hän takaperin. Joka kerralla peittyi kenttä hänen kaatuneista riiveistään, ja viimein hajouxi hänen wäkinsä estämättömään pafoon.

Tällä wälillä oli Tilly ensin karannut Ruotsin armeijan keskustan ja sitte Saksilaisien päälle. Saksilaiset olivat asetetut erilleen ja eivät voineet kestää rajua hyökkäystä, heidän rivinsä murtuivat, he pakenivat ruhtinansakanssa, ja Tilly lähetti jo voiton-sanoman keisarille. Nyt hyökäsi hän voittoon tottuneine jalkawäkineen ruotsalaisen wäsemman siwustan päälle, ja tämä oli jo mennyt häviöön, jos ei se olisi ollut niin urhollinen, niin hywästi harjoitettu ja niin taitawan sotapäällikön johdattamana, kuin Suomalaisen Rustaa Horn'in. Hän ja hänen wäkinsä puolustivat itsensä miehuullisesti, siksi kuin kuningas läheksi hänelle apua. Ja niin taistelivat kaksiparhainta ja sotaan harjaantuneinta armeijaa Europassa kauan suuressa raiwossa toisiaan vastaan, pakenematta. Hawaitsiwa kuningas Tillyn kanuunain kuffulalla olewan tarpeelliset suojeluswäet. Rohka käski hän osaston oikeasta siwustasta rynnistää kuffulalle, ja taas olivat suomalaiset ratsastajat etunenässä. Tillyn kanuunat walloitettiin ja käännettiin hänen wäkeänsä vastaan. Odottamattomasti ja hirmuisesti häwittiwät kuulat keisarillisten tiheitä riivejä. Nämä eivät voineet kauan kestää tätä, ne kaatuivat tahti hajouxiwat ja weiwät muassaan wanhan Tillyn, joka itki mieliharmissaan. Alinaastaan neljä hänen urhollisinta rykmenttiään seisoi järkähtämättä jälellä metsänrinnassa ja suojeli itseään siinä pimeään asti.

Voitolla olewa, mutta wäsynyt Ruotsin armeija pantiin illan pimeässä sotasemamaan; vielä ei oltu wissinä voitosta. Wasta auringon noustessa walaisemaan weristä sotakenttää nähtiin Tillyn tähän asti aina voittamaton

armeija, Saksan hirmu, lyötynä ja piamite hävinneenä. Yhdeksäntuhatta haavoitettua ja kuollutta peitti sotakentän. Riiden seassa oli 2,000 Saksilaista kuin myös 700 Suomalaista ja Ruotsalaista, jäännös oli keisarillisia. Kuningas ratfasti ruudinsavusta mustuneiden rivien edessä ja kiitti kaikkia, mutta hänen sydämensä oli nöyrä sotajoukkojen Jumalan edessä ja ylisti häntä voitosta.

Ei koskaan unhoteta Breitenfeld'in nimeä tulevaisissa suruisissa. Siinä saatiin loistava voitto Jumalan evankeliumille, ihmisten omille tunnoille ja kansain vapaudelle. Suomen kansa pitää kaikkina aikoina siinä hurstaasti sotimisen ja kunnianansa.

153. Suomalaiset Würzburg'issa.

Kuningas Rukkaa Adolf ryynnisti voittoisen armeijansa kansa Keisarin liittolaisia vastaan lounaisessa Saksassa ja valloitti Würzburg'in kaupungin Main-wirran rannalla.

Korkealla nuorella wirran toisella rannalla oli wahwa linnoitus, josta wallitsi kaupungin, ja puoli ylimenewätä filtaa oli ha-joitettu. Sinne lähetti kuningas öwersti Afjel Lilje'n 550 Pohjalaisen kanssa murhaawassa kuulasateessa weneillä joen ylitse. Ne pääsivät ylitse ja onnistuivat saada lapioidukfi wallin suojaksensa. Sitte pantiin lanckuja säretyn filta-osan ylitse, Skotlantilaiset juokfiwat ylitse ja auttoiwat Suomalaisia. Siis oli jyrkän nuoren laidalla olewan linnan wal-loitus jälellä. Siinä oli urhollinen miehistö ja kowa ulko-warustus, rafettuna puolikuun muotoon, ulkopuolella wuo-reen hafattua porttia. Kuningas antoi wäkenfä rynnistää ulkowarustusta walloittamaan, waan turhaan; 300 miestä kaatui, rynnäkö lyötiin takaisin. Kuitenkin piti koettaa wiimeisetkin keinot, sillä Tilly lähestyi uuden armeijan kanssa linnan apuun.

Warhain 17 päiw. lokakuuta aamu-pimeässä lähetti kuningas Pohjalaiset ja Skotlantilaiset wielä kerran rynnäköllä walloittamaan ulkowarustusta. Harwoin on nähty miehuullisempata urothötä. Nämä uskaliaat sotilaat kiipesiwät pimeässä jyrkkää kallionrinnettä ylös, kahlasiwat wallinhau-dan ylitse, kiipesiwät ylöspäin korkeata muuria ilman min-fäänlaisetta suojatta wihollisen äkeätä tulta vastaan. Pi-meyks oli heillä apuna, monta putofi, mutta muut pääsivät ylös ja walloittiwat ulkowarustuksen.

Päiwällä jälkeen piti linnoitus rynnäköllä walloittaa, ja taas walittiin Suomalaiset etunenään. Mutta piiritetyt yrittiwät hyökäsemään ulos, ja silloin tunkeufi Ruotsin armeija portista sisälle. Linna walloitettiin kowan tappelun perästä juuri linnan kartanolla, ja suuret tavarat tuliwat woittajain saaliikfi. Jos oli taisteluja ja waimoja, niin eli-wät sotamiehet wäliaikoina hywästi rikkaassa maassa. Tästä kirjoitti silloin eräs ruotsalainen wirtkamies: „Suomenpoi-kamme tottuwat nyt wiinimaan oloihin, eiwätkä heti mie-line Sawoon palata. Liwin sodassa ei heillä usein ollut

ravintona muuta, kuin wettä ja homehtunutta leipää olut-
sopan kanssa; nyt tekewät he kylmäkastiata kypäreissään
wiinistä ja wehnäisestä."

154. Meno Lech-wirran ylitse.

Talwen tultua liehuivat voitolliset ruotsalaiset sotä-
liput yli suuremman osan Saksaa. Olipa juurikuin Su-
malan kostawa enkeli olisi kulkenut näiden edellä ja huu-
tanut kansoille kuningas Dawidin sanat 12 psalmissa: „Että
köyhät häwitetään ja waiwaiset huokaawat, nyt minä nou-
sen, sanoo Herra: minä panen sen wapauteen, jota vastaan
puuskutaan“. Raupungit ja linnat awasivat porttinsa, ra-
fittajat wapisivat, ja rafitetut terwehtiwät ilokyynelein pe-
lastajiansa.

Sotamiesten lepoa ei kestänyt kauan talwimajoituksissa.
Runinkaan tie wei nyt katoliseen Baijeriin, jossa ewankeli-
nen oppi oli kowasti wainottuna. Tänne tullakseen täytyi
ruotsalaisen armeijan mennä Lech-wirran ylitse, joka juok-
see Donawan wirtaan. Lech oli paisunut kewätulwasta sekä
wäkewäksi että sywäksi. Sotapäälliköt esteliwät kaikkia yli-
menon kokeita, warfinkin kun warowa Tilly seisoi woimalli-
sen armeijan kanssa wastassa olewalla rannalla ja suojeli
Baijeria. Kuningas arweli niiden, jotka oliwat tulleet Itä-
meren ylitse, ei tarwitsewan pelätä noin pientä ojaa, ja
walmisti itseään tekemään Tillyn warowaisuuden mitättö-
mäksi.

Ensiksi täytyi tietää wirran sywyyks. Eräs sotamies pu-
keusi talonpojaksi, otti pitkän tangon ja muka yritti kahlaa-
maan ylitse. Kun wesi nousi wyötärystään asti, huuti hän
apua. Baijerilaiset toisella rannalla kuultuaan tämän huu-
tiwat hänelle nauraen, että hän kääntyisi takaisin, sillä joki

oli 22 jalan syvyinen. Sotamies palasi takaisin ja sai 50 rikkiä palkinnoksi kuninkaalta. Sitte salwettiin kohtalaisen korkeita renkkuja hirjistä siltaa warten, ja sillä aikaa sytettiin palamaan terwaa, tuoreita puita ja märkiä olkia, niin ettei wihollinen woinut sawun läpi nähdä mitä ruotsalaisessa leirissä tehtiin. Kolme patteria walmistettiin monen kanuunan kanssa, niillä ammuttawaksi wastapäiselle rannalle.

Suhtikuun 15 päivänä 1832 alkoivat kanuunat paukua joen molemmilla rannoilla. Kuningas walitsi 300 Suomalaista ja käski näiden soutaa joessa olewalle saarelle. Tämä onnistui, Suomalaisilla oli lapioita muassa, ja he alkoivat heti luoda wallia. Heti tähdättiin kaikilla keisarillisilla kanuunilla näitä 300 rajupäitä. Kummapa olikin, että jos'ainoa heistä piti henkensä; mutta ruudin sawu suojeli heitä, ja ruotsalaiset patterit ampuivat niin wälewästi, että pauke kuului kauas wapisemaan Baijeriin. Kuningaan sanotaan omalla kädellään ampuneen 60 kertaa. Tilly hyökäsi tekemään lopun näistä 300:sta; mutta silta oli jo walmiina ja 300 toisia Suomalaisia juoksi ylitse auttamaan kumppaneitansa. Kohtapa olikin armeija toisella rannalla. Kerta toisensa perästä rynnistiwät Baijerilaiset päälle ja tulivat pakoitetuiksi takaisin. Suomalainen ratsuwäki Weimarin herttuan Bernhardin johdolla oli ratsastanut wirran ylitse matalammasta paikasta ja rynnisti Baijerin armeijan päälle siwulta. Turhaan lähetti Tilly parhaimmat sotajoukkonsa tuleen. Wiimmein tempasi hän sotailipun käteensä ja rientti, urhollisia Walloneja johdattaen, rantaan, mutta kanuunan kuula sattui hänen jalkaansa, ja hän kaatui tainnuksissa maahan. Pimeään tultua wetähi lyöty baijerilainen armeija takaisin. Wanha Tilly kuoli kahden wiikon perästä haawoistaan.

Tämän woiton perästä leweni ruotsalainen armeija yleenpä koko Baijeriin, walloitti sen pääkaupungin München'in ja ylisti Sumalata juhlaallisessa jumalanpalweluksessa

Augsburgin kaupungissa, jossa 100 vuotta ennen luterilaisen seurakunnan ensimmäinen yleinen uskon-tunnustus oli annettu.

155. Tappelu Lützenin tykönä.

Tähän asti oli voitto seurannut ruotsalaisia ja suomalaisia sota-aseita tässä jalossa taistelussa totuuden ja oikeuden tähden. Suuri Rustaa Adolf seisoi nyt valtansa korkeudella ja mietti tehdä lopun keisarin vallasta kuin myös asettaa suuren vallan ewankeliumin opin suojelukseksi. Mutta Jumalan tiet eivät ole ihmisten teitä. Hänen valittujen välikappaltensa tähtyy usein kärsiä ja kuolla totuuden tähden.

Böhmien maassa eli sinä aikana hywin kuuluisa sotapäällikkö, nimeltä Wallenstein, jonka keisari oli eroittanut pois wirasta julmuuden, ylpeyden ja määrättömän kunniashimon tähden. Hänen tykönsä kääntyi keisari häädössään, ja Wallenstein värväsi pian itselleen hirmuisen 60,000 miehisten armeijan, jonka kanssa hän rynnisti Ruotsin kuningasta vastaan. Rustaa Adolf wetäysi takaisinpäin ja asetti leirinsä Nürnberg'in kaupungin tykö. Wallenstein tuli jälessä ja asettausi leiriin $\frac{1}{2}$ peninkulman päähän kuningasta. Yhdeksän pitkäa viikkoa seisoiwat molemmat armeijat vastapäätä toisiaan kesällä 1632, ja maa hävitettiin etäälle ympärillä. Wallenstein ei tietänyt armeliaisuudesta, mutta kuningas tahtoi lopettaa onnettomuuden ja kävi rynnäköllä vihollisen lujaa leiriä vastaan. Jyrkkiä nuoren seiniä ylös kiipešiwät Ruotsalaiset ja Suomalaiset pitkiä kanuunariwejä vastaan; heitä putoili kuin kottia lennosta, heitä syöstiin alas werissä päin. Näiden alla lafsossa taisteli Stålhandse suomalaisine ratsuwäkineen mainiota Kronenberg'ia ja hänen ratsumiehiiään vastaan, jotka ylpe-

ästi kutsuivat itsensä „voittamattomiksi“. Kronenberg kaakui; hänen voittamattomansa lyötiin pakoon.

Viimmein pakoitti nälkä ja tauti molemmat armeijat jättämään leirinsä. Kuningas oli taas kääntynyt Baijeria vastaan, kun tuli tieto syksyllä, että Wallenstein hävittäen oli rynnistänyt Saksiiin. Kohta rientä kuningas jälleen sinne ja sai tietää Wallensteinin hajoittaneen sotajoukkonsa talvimajoihin sekä lähettäneen Pappenheimin pois parhaan ratsuväen kanssa. Nyt, sanoi kuningas, luulen Jumalan antaneen vihollisen käsimme. Ja hän päätti yht'äkkiä karata Wallenstein'in päälle Lützen'in kaupungin luona Saksissa.

Onnistumisen pää-asiana oli ennättää karata varustamattoman vihollisen päälle, ennenkuin Pappenheim ennätti taksia. Ruotsalaisen armeijan täytyi marssia vasta kynnetyjä syys-sadetten lioittamia peltowainioita. Rynnistys wiipyi, Wallenstein sai aikaa koota hajouneen armeijansa. Marraskuun 16 päivä*) wälkeni. Se oli pilwinen ja sanffasumuinen syyspäivä. Kuningas ei tahtonut ottaa päälensä haarniskata, kun hän tunsi kiivun wanhoista haavoista. Hän sanoi: Jumala on minun haarniskani. Sumussa ja odottaessaan puhutteli hän sotilaitansa. Hän alkoi weisata Lutheruksen wirttä: „Meidän linnam' on Jumala taiwaast“ ja senperästä: „Elä pelkää lauma piskuinen“, jonka wirren hän itse oli vähää ennen kirjoittanut. Mustat sumussa olivat sotamiesriwit yhtyiwät wirteen, ja olifin syvä hartaus tässä juhlallisessa laulusa, joka niin monelle olisi valmistus fuolemaan.

Kello 11 aikana puhalsi vähäinen tuuli, joka joksikin hajoitti sumua. Kuningas pani kätensä ristiin miekkansa kahwan ympäri ja rukouli: „Jesús, Jesús, suo meidän sotia

*) Uutta laskea. Wanhan laskun mukaan oli se 6 päivä marraskuuta, ja siksi on tämä Kustaa Adolf'in nimipäivä.

tänä päivänä pyhän nimesi kunniaksi!" Samassa alkoivat kanuunat jyristä, ja nähtiin Lützen'in kaupungin palaman.

Stålhandske 500 suomalaisen ratsumiehen kanssa seisoi taas oikean siivustan päässä kuninkaan oman johdon alla. He hyökäsivät koko Ruotsin armeijan kanssa syväin ojain ylitse, syöksivät vihollisten eturivin ylenalaisin ja ottivat sen kanuunat. Toisessa rivissä kohtasi heidät mustat ratsumiehet, rautapuvuissa. Kuningas huuti: „Stålhandske, käy noihin mustiin miehiin käiksi; niistä tulee meille vastusta“. Stålhandske karkasi päälle ja tappelu tuli kovaaksi. Kuningas ratsasti toiselle suunnalle, hän ajoi kiireesti, ja harvat moiwat häntä seurata. Sumussa ja ruudinsavussa jätui hän vihollisten sekaan. Riväärin kuula muferti häneltä käden. Hän waipui verisenä satulasta maahan, kuulia meni hänen ruumiinsa läpi, hän sai miekan pistoja ja jäi tunte matonna makaamaan hewoisten jalkoihin. Vinoa ystävä, Saksalainen nuorukainen, makasi werta muodattaen hänen wieresjään. Kohta ilmoitti hänen irtaalla juoksawa hewosensa ja sen werinen satula kuninkaan kaatuneen.

Tällä ajalla, kello 1 aikana päivällä, oli ruotsalaisten enji rynnäkö peräytetty, mutta kuninkaansa kuoleman tiedettyä unhottivat sotilaat haawansa ja wäsymisensä. Oli pa juuri kuin elämän arwo olisi kadonnut suurimman sankarin kaaduttua. Taas rynnistivät kaikki eteenpäin, ja herttua Bernhard otti pääkomennon. Stålhandske löi kaikki maahan mitä hänen eteensä tuli. Hän walloitti sen paikan, missä kuningas oli kaatunut. Koko Wallensteinin armeija notkui ja katkeili poikki, kun samassa kuului huuto: Pappenheim tulee! Ja Pappenheim tuli, kun filjuwa jalopeura, 1,500 ratsumiehen kanssa. Reifarilliset saivat uuden innon; siinä tuli hirmuinen kamppaus. Ruotsalainen jalkawäki, jossa oli 200 Savolaista, ei paennut; se kaatui pitkissä rivissä paikalleen, ja tappio näytti olewan käjisä. Mutta Jumala pani siinä päivänä määrän monelle sankarille.

Pappenheim ei tietänyt kuninkaan fuolemaasta ja etji häntä tulifessa sotahalussaan. Missä on Ruotsin kuningas? Tuolla, sanottiin, tuolla ratsastaa hän Suomalaisten etunenässä! Sinne ajoi Pappenheim, ja siellä kaatui hän. Moni luuli hänen kaatuneen Stålhandfsken kuulasta. Kukaan ei ollut niin lemmitty, kuin hän, keisarillisten seassa; hänessä raukefi heidän miehuutensa, ja hämmästyksellä näkivät he uuden ruotsalaisen armeijan juurikuin kaswaneen ylös maasta. Se oli 5,300 Saksalaista, jotka kuningas oli asettanut sotalinjan taakse ja jotka eivät tähän asti olleet vielä tapelusfa. Näiden avulla rynnisti fuolemaan asti wäsynyt ruotsalainen armeija kolmannen kerran, ja nyt oli kalliisti ostettu voitto saatuna. Murinko laskeufi, pimeys tuli; Wallensteinin täytyi paeta sotatantereelta. Siinä makafi 10,500 kuollutta ja haavoitettua; niiden seassa 4,500 Ruotsalaista, Suomalaista ja Saksalaista, jotka olivat wuodattaneet wertansa kuninkaan wierefsä.

Kuningas Kustaa Adolf löydettiin wasta yöllä tulifsoittojen walossa fuolletten joukkoin seasta, riistettynä, alastonna, ystäväin ja wihollisten polkmana, jotka olivat ratsastaneet hänen ylitfensä. Harwoin on maallinen fuuruus ollut niin runneltuna fuolemassa ja fuitenkin jättänyt jälkefsä kaikiffi ajoiffi fuolemattoman, rakastetun muiston. Hänen ruotsalainen, hänen suomalaisen kansansa murhehti häntä kuin suurinta sankaria, ystävät ja wiholliset, ja itse saksalainen keisarin, itkivät hänen fuolemaansa. Ritariholmankirkoissa Tukholmassa talletetaan tomu hänen ruumiistansa.

Toisellainen loppu oli julmalla Wallensteinillä. Määrättömässä ylpeydesfään piti hän salakeinoja herraansa, keisaria wastaan ja tahtoi, Ruotsalaisten avulla, tehdä itsensä itsewaltaiseffi ruhtinaakfi. Mutta keisari pani hänet pois päällikkyydestä, hänen armeijansa hyljäfi hänen. Kuningas Kustaa Adolf kaatui päiwän walossa rehellisessä so-

dasja, Jumalan ewankeliumin tähden. Wallenstein kaatui petturina yön pimeydessä murhamiehen miekan läwistämänä, 1 vuoden ja 4 kuukauden perästä Lützen'in tappelun jälkeen.

156. Kuningatar Kristina ja kolmenkymmenen- vuotisen sodan loppu.

Kuningas Rustaa Adolf jätti tyttären, kuuden vuoden vanhan, nimeltä Kristina. Säädyt walitsivat hänen kuningattareksi ja waltakunnan ylhäisemmät miehet hoitivat hallituksen hänen lapsuudessaan.

Ruotsalaiset ovat aina rakastaneet miehuullisia urotöitä, mutta tynyempielisesä Suomen kansassakin olivat sotawoimat herättäneet ylewän urhollisuuden hengen. Siksi olivat kaikki yksimielisinä, ettei lopettaa sotaa Saksassa, ennenkuin ewankeliumin oppi oli saanut turwan ja waltakunta voitannut kunniallisen rauhan. Tämä maksoi vielä 16 vuoden kowia sotia ja raskaita rasituksia. Belkurit ruhtinaat pettivät uskolaisensa, ja urhollisen Suomalaisen Rustaa Hornin vuonna 1634 kärsittyä suuren tappion, näytti kaikki rauenneen turhaan. Silloin astui esiin toisia sotaherroja, jotka olivat oppineet sotataitonsa Rustaa Adolfilta, ja johdattivat hänen armeijoitansa uusiin voittoihin. Banér, Torstensson ja Wrangel löiwät keisarilliset ja masentiwat tuskan. Yleensä sotiivat Suomalaiset Hornin, jonka kuningas kutsui „oikeaksi lädekseen“, Åke Totten, jonka hän kutsui „lumireekseen“, Stålhand'ske'n, Wittenberg'in ja muiden suomalaisten urosten johdattamina Saksalaisia, Hispanialaisia, Italialaisia, Unkarilaisia, Kroatilaisia, Walloneja ja monia muita kansoja vastaan. Suomen ratsumiehet tallettiwat aina suuren maineensa urhollisimpina urhollisten seasja, ja kun heillä rynnäköisissä oli tapana huutaa:

„hakkaa päälle“ kutsuttiin he Saksassa „Hakka-päälleläisiksi“. Heidän pienet, vähäpätöisiltä näyttävät hevosensa joivat Elbe'n, Rhein'in ja Donawan wirroista, niinkuin he olivat ennen juoneet Newan ja Weichselin wesiästä. He herättivät Berlinissä, Wienissä ja monissa kaupungeissa ja maissa sellaisen hirmun, että he werrattiin elementtien voimiin, joita ei kukaan woinut vastustaa.

Suuri sota oli raiwonnut kolmekymmentä vuotta; se oli tullut rajumaksi ja hävittävämmäksi, kun lempeän Rustaa Adolf'in käsi ei ollut enää estämässä sotilasten saaliinhimoa. Suurin osa Saksanmaata oli erämaana. Viimein, kun katolisilla ruhtinailla ei ollut enää sotamiehiä eikä rahaa, täytyi kaikkein itsäpintaisimpienkin antaa myöten. Sitte teki Westfalin rauha w. 1648 lopun pitkälle sodalle. Ruotsi sai maita ja rahaa, keisarin täytyi luvata, ettei enää tehdä ketään rauhattomaksi uskon tähden, ja omantunnonvapaus, jonka edestä Ruotsalaiset ja Suomalaiset olivat niin miehuullisesti taistelleet, sai tästä asti turwansa maailmassa.

Sodan aikana kasvoi nuori Kristina ja tuli oppineeksi ja mainioiksi kuningattareksi. Hänestä on sanottu, että harvoissa ihmisissä on ollut yhdistyksessä niin monta oivalista omaisuutta niin monien wirhien kanssa. Hän oli ylemämielinen ja nerokas, juonikas ja omapäinen. Hänellä oli miehen pää ja rohkeus, mutta ei ollut waimon sydäntä. Hän ymmärsi kaikki, paitsi pelätä Jumalata ja kieltää itsensä. Hänen loistawan hallituksensa aikana tuskin tiesi Suomi wallasta ja loistosta; se näki ainoastaan komeita uusia herraskartanoita, joita rakennettiin Saksasta tuodulla sotasaaliilla. Sillä Kristinan aikana oli suurin osa maamme läänitetty suurille herroille, jotka kantoiwat niistä kruunun werot.

Tällä ajalla tuli tupakkikin maahan sotawäen kanssa.

157. Kreiwin aika ja Turun akademia.

Tämän ajan suurin valtiomies, joka hallitsi valtakuntaa, oli Aksel Orenstjerna. Hänen vieraanaan oli Pietari Brahe, yksi valtakunnan neuvostunkunnan viisaimmista herroista. Pietari Brahe oli 9 vuotta kenraalikuvernörinä Suomessa, joka silloin luettiin valtakunnan

toiseksi pääosaaksi, niin että Suomi nimitettiin heti Ruotsin jälkeen.

Kreiwi Brahe oli pitkä komea herra, ruskeatukkainen, finifilmäinen ja lempeämuotoinen. Hän opetteli pitkällä ja vaikealla matkoillaan tuntemaan maata paremmin, kuin kukaan ruotsalainen mies ennen häntä. Vuonna 1638 kirjoitti hän valtakunnan neuvostunkunnalle, että Suomen, kerran vaurastuttua, metsäineen, järvineen ja merineen, runsaine kalain ja lintujen saaliineen ja muine tavaroineen, „kylä woipi verrata ei pienempiin kuningas-valtakuntiin Euroopassa“. Ja Pietari Brahe teki paljon Suomen hyväksi. Hänen aikansa alkoivat maanmittarit jakaa maata ja vuorimiehet etsiä malmeja. Monia maanteitä rakennettiin, kirkkoja asutettiin; nyt voitiin lähettää kirjeitä postissa, ja suomalaiset laivat uskaltivat ulos valtamerille. Uusia kaupunkeja perustettiin: Kristina, Pietarsaaren kaupunki, Brahe, Raahe, Hämeenlinna,

Savonlinna, Lappeenranta. Sellaisen muiston jätti Pietari Braahe jälkeensä; siksi sanottiinkin sitten, kun jotakuta tapahtui onnistuvana aikana: se tuli „kreivin ajalla“; ja onnellisessa asiassa sanoivat Suomalaiset: „Voi herranen aika!“

Kreivin aikana toimitettiin kaksikin suurta teosta: Turun akatemia ja suomalainen raamattu. Akatemiasta saapi Suomi kiittää kahta miestä valtakunnan hallituksessa: kreivi Brahea ja valtiosankleri kreivi Afjel Drenstjernaa. Kolmas mies oli voimakas pispä Turussa Jisakki Rothowius, jonka aikana maa oli jaettu kahteen hippakuntaan. Runigatar Kristina oli ainoastaan 14 vuotias, mutta hän rakasti oppia, ja hänen nimeensä perustettiin tämä uusi oppilaitos. Ei ollut helppoa köyhälle maalle suuren saksalaisfodan aikana, joka vei puoleensa kaikkien mielen ja nieli kaikkien rahat, saada waroja sellaiseen rauhan ja valistuksen laitokseen.

Mutta wiisaudesta on sanottu: „minä pidin hänestä enää, kuin kuninkaan valtakunnasta ja istuimesta, ja rikkautten minä pidin tyhjänä hänen suhteensa. En minä pitänyt kallista kiiveä hänen wertanansa; sillä kaikki kulta on hänen suhteensa kuin huono hieta, ja hopea on kuin loka hänen ehtoonsa arvattava“. Wiis. kirj. 7: 8, 9.

Niin ylevä oli kansan mieli, ettei mikään näkynyt mahdolltomalta, kun oli suuri laitos valmistettavana, olipa rauha tahi sota. Kaikki tahtoivat olla sen toimesta; urhollinen Torsten Stålhandske lahjoitti akatemiaan ensimmäisen kirjaston, joka oli sotasaalis Saksasta. Heinäkuun 15 päivänä 1640 vihittiin Turun akatemia juhlaallisesti. Silloin oli kaunis kesäpäivä, koko Turku oli kukilla kaunistettuna, ja Muranjoki oli täynnä lippuineen liehuvia laivoja. Suuressa, loistavassa juhlafulussa lähdettiin kello 7 aikana aamulla Turun linnasta akatemia-huoneeseen, jossa kreivi Brahe ja pispä pitivät puheita. Sitte oli jumalanpalvelus-

Ius tuomiofirkoissa, sen perästä seurasi muita juhllisuuksia. Vanha Turku tunsi itsensä uudestaan nuoreksi; musiikkia soitettiin, kanuunilla ammuttiin, sotatorviin puhallettiin, ja kansa huuti iloisesti hurraa.

Tämä ensimmäinen akatemia, joka nyt kutsutaan yliopistoksi (universitet) oli alussa köyhä niinkuin maan-
sakin. Siinä oli ensi vuonna 44 ylioppilasta, joista aino-
astaan 8 perisuomalaista. Toisena vuonna oli siinä jo 300
ylioppilasta, niiden seassa monta Suomalaista. He eivät
tarwinneet enää, niinkuin tähän asti, matkustaa kauas etäi-
siin maihin saamaan korkeampaa oppia. Turun akatemiasta
tuli vähitellen mainioita valtiomiehiä ja tiedemiehiä, pap-
peja ja koulunopettajia, jotka lewittivät walistusta oppi-
mattomassa kansassa. Sellaiset suuret laitokset eivät kuiten-
kaan heti ole valmiina. Ne tarwitsewat aikaa walmistua-
seen, ja vielä oli paljo raakuutta opettajissa ja ylioppilai-
sissa.

Mitä Turun akatemia waiwutti Suomeen, näkyi kyllä
kohta, sillä sen kanssa tuli kirjanpainotaito maahan. Ensim-
mäinen kirjapaino toimitettiin w. 1641 Turkuun. Samana
vuonna painettiin ensi kerta koko raamattu Suomen kielelle,
ja niin käwi Mikael Agrikolan raklain toivo sadan vuoden
perästä toteen. Aika matkaansaattoi suuria töitä joka suun-
nalle. Suomen kansa soti Jumalan sanan edestä, ja Ju-
malan sana tuli siunaten heidän majoihinsa, tuoden hyö-
dyllisiä tietoja. Eskil Petraeus kirjoitti ensimmäisen
suomalaisen kielioopin, ja oppinut Johannes Messenius
kirjoitti pohjais-waltakuntain historian, istuessaan wankina
Rajaanin linnassa.

158. Kuningas Kaarlo 10:stä Kustaasta ja Arwid Wittenbergistä.

Kuningatar Kristina oli niin huijentelewainen, että hän pian kyllästyi valtakuntaansa ja jätti kruunun vuonna 1654 serkulleen Kaarlo Kustalle, joka oli Kaarlo 9:n tyttären poika. Itse matkusti hän ulkomaille, kulki monissa maissa ja halusi mailmata ihmetellä. Mutta kun hän ei pelännyt Jumalata eikä rakastanut isänmaatansa, ei ollut hänellä missään wafinaista oloa. Hänen isänsä oli pannut henkensä Jumalan puhtaan opin edestä, mutta tytär kääntyi katolisen opin erhetysjiin ja päätti rauhattoman elämänsä wieraassa maassa.

Kaarlo 10:nes Kustaa oli uskaliaimpia ja urhoollisimpia kuninkaita. Häneltä puuttui ainoastaan tarpeeksi valtaa pannaakseen allensa puolen mailmata. Hän alotti rauhallisesti hyödyllisillä parannuksilla ja säästämisillä köyhille kansoilleen. Sitte ryhtyi hän toisena vuonna sotaan Puolan kuninkaan kanssa, joka waati itselleen Ruotsin kruunua. Sen perästä oli Kaarlo Kustaan lyhyt hallitus ainoastaan jaksokummauttawia urotöitä. Hän otti ja pani waltansa alle koko mahtawan Puolan waltakunnan. Tanskan alotettua sodan, meni Kaarlo Kustaa keski-talwella jäätyneen meren ylitse, walloitti Tanskan saaret ja pakoitti tämän wallan luopumaan hedelmällisistä maakunnista, jotka Tanskalla silloin olivat etelä-Ruotsissa. Silloin tuli onnellinen rauha, mutta Kaarlo Kustaa rikkoi rauhan, ruvennaakseen kokonaan Tanskan wallan. Hän ei käsitännyt mitään kansa woipi, joka taistelee henkensä ja wapautensa edestä. Onni kääntyi: walloitetut kansat nousivat ja löiwät sen suuren sodanjohdattajan sekä hänen woitolliset armeijansa. Uusia uskaliaita keinoja miettiessänsä kuoli kuningas Kaarlo Kustaa nuorena w. 1660.

Hänen aikanaan karkasivat Venäläiset Suomeen vuonna 1656. Piamite kaikki maan sotamäki oli pois ja kuninkaan kanssa; mutta niin sotaintoinen oli silloin Suomen kansa, että talonpojat, porwarit, vieläpä koulupojattin tarttuivat sota-aseihin ja ajoivat vihollisen pois. Ulkona maasta sotiivat Suomalaiset Puolalaisia, Tattarilaisia, Tanskalaisia, Preussilaisia, Hollantilaisia, Itävaltalaisia vastaan. Usein soti heitä yksi kymmentä vastaan, raivaten itselleen tietä tuntemattomien maiden läpi, jäiden ja tulvaisten wirtojen yli, metsien ja erämaiden läpi; ja wälistä tappelivat he Unkarilaisten, kasakkien ja puolimillien kansain wiereessä, joiden nimiä eiwät olleet koskaan ennen kuulleet.

Yksi Kaarlo Rustaan kiitettävimmistä sotapäälliköistä oli Suomalainen Arwid Wittenberg, kotoisin Uudelta-Maalta. Hän oli Rustaa Adolfin aikainen sotilas, pelkäämätön kaikissa waaroissa. Wittenberg johdatti ensimmäistä armeijata, joka rynnisti Puolaan; hän werrattiin silloin tiilaksi, joka lyötiin halkeamaan waltakuntaan. Sota-armeijat laskevat maahan aseensa ja wahwat linnat awasivat porttinsa tämän waltawan sankarin edessä. Kuningas pani hänet päälliköksi Puolan pääkaupunkiin Warsowaan. Kohta nousi koko Puolan kansa pelastamaan isänmaatansa, ja Wittenberg sulettiin pienoisen joukkonsa kanssa suureen wihoilliskaupunkiin. Siinä warjeli hän itseään vuoden. Toukokuussa tuli Puolan kuningas itse 100,000 miehen kanssa walloittamaan takaisin pääkaupunkiansa. Wittenbergillä oli 3,000 Ruotsalaista ja Suomalaista pantawana näitä 100,000 miestä ja Warsowan muurien sisällä olevia 40,000 wihoillista asukasta vastaan. Mutta olivin jo 20:nes kerta, kun hän oli päällikkönä piiritetysssä linnasssa.

Puolan kuningas lähetti sanan, että portit piti awata; muutoin ei olisi armoa odotettavana. Wittenberg wastasi, ettei kuninkaan tulisi pyytää mitään, joka on rehelliselle sotamiehelle häpeällistä, eikä Puolalaisten tarwitisi nyt osoit-

taa armoansa, vaan urhollisuuttansa. Tästä vastauksesta syttyivät Puolalaiset raiioon ja kävivät rynnäköllä Warszowan kaupungin päälle 20 päivänä kesäkuuta. Kello 5:stä aamulla kello 3:meen puolen päivän jälkeen suojeli Wittenberg ja hänen wäkinsä itseänsä werrattomalla miehuudella. He ahdistettiin pois muureilta, ja kaupunkilaiset karkasivat heidän päällensä, ja he sotivat katu kadulta, huone huoneelta. Wiimeksi ei ollut enää kuin 900 jälellä; nämä sulkiwat itsensä luostariin ja olivat valmiit sotimaan wiimeiseen mieheen asti. Mutta Puolalaiset itse olivat urhollista kansaa ja ihmettelivät sellaista miehuutta. Ne 900 saivat wapaina mennä pois; ainoastaan Wittenberg wiettiin wankina puolalaisen linnaan ja kuoli wankiuudessa. Hänestä lyötiin vuonna 1826 muistoraha, jossa toisella puolella näkyy kotka, jonka kynsien välissä on ukontuli.

159. Kuningas Kaarlo 11:sta ajasta.

Kaarlo 10:nes jätti jälkeensä pojan, Kaarlo 11:sta joka oli ainoastaan 4 vuoden wanha kuninkaaksi tullessansa. Hänen lapsuutensa ajalla hallitsiivat suuret herrat pahasti waltakuntaa. Aatelisherrat olivat ainoat rikkaat ja ainoat, joilla oli waraa saada korkeimpia tietoja. Niillä olivat enimmäkseen maa-omaisuudet, ja he tahtoivat tehdä talonpojat wapaudenttomiksi lampuodeiksi. Kaikissa maissa owat talonpojat tällä tawalla olleet elinorjina aatelistilain alla ja owat saatetut myytää maatilain kanssa. Ruotsi, Norja ja Suomi owat ne ainoat maat, jotka eivät koskaan ole kärsineet sellaista häpeää, ja paras perintö, minkä me olemme Ruotsista saaneet, on se, että jokainen suomalainen mies tai waimo owat ikuwanhuudesta olleet lain suojeluksessa.

Raarlo 11:sta kasvoi ja tuli jossikin omapäiseksi, mutta voimalliseksi ja viisaaksi kuninkaaksi. Hän ei mielistynyt herrain hallitukseen ja tiesi laittaa niin viisaasti, että säädyt antoivat hänelle suuremman vallan, kuin kenelläkään Ruotsin kuninkaalla häntä ennen oli ollut. Silloin otti hän takaisin aatelisherroilta monet suuret maa-omaisuudet ja tulot, jotka entiset kuninkaat olivat lahjoittaneet pois, valtakunnalle wahingoksi. Siten wakuutettiin kansan wapaus; omaisuus ja walistus jaettiin tasaisemmaksi kaikille säädyille. Suomen aatelmies Klaus Hermaninpoika Fleming oli siinä kunkaan uskollisin apulainen. Nateli nurisi ja wihasi Fleming'iä, mutta kansa ylisti kunkaan wiisautta.

Hänen hallituksensa alussa oli kowia sotia. Nuori kuningas soti isänsä urhollisuudella ja onnistui saamaan kunniallisen rauhan. Sadan vuoden alinomaisten sotain perästä seurasi nyt onnellinen rauha, jota kesti Raarlo 11:sta hallituksen loppuun.

Suomi oli antanut puolen wiljoistaan ja puolen soitaankelpaawista miehistään pitkällisiin sotiin wieraisissa maisissa. Nyt sai se lewähtää ja hengähtää. Wäsynyt kansa tunsi nyt menestystä ja uutta voimaa. Monta autiota maatilaa otettiin jälleen wiljelykseen, kansa lisäysi, warallisuus eneni, ulosmaksut wähenivät. Piispat Gezelius, isä ja poika, laittoivat uusia kouluja ja lehuivat, että koko kansa taiksi lukea kirjaa. Monta hengellistä kirjaa painettiin Suomen kielelle, kun Elias Brenner kuvasi Suomen wanhoja muistomerkkejä.

Kuningas kutsui tykönsä kelmollisia miehiä kaikista säädyistä, antoi säätää wiisaita lakeja, jotka ovat olleet woi-
massa aina meidän aikaamme asti, ja paransi paljon, mitä oli joutunut hämmennyksiin sotain aikana. Niinkuin hän itsekkin oli tarffa tawoissa ja Jumalan pelwossa, niin oli koko hänen valtakuntansaakin. Se, joka piti pahaa ja jumalatointa elämätä, ajettiin maanpakolaisuuteen. Sen, joka

tuli kirkkoon synnin tunnustuksen jälkeen, tahi meni sieltä pois ennen siunausta, täytyi maksaa sakko. Ei kukaan muu, kuin papit ja lääkärit, saanut käydä kadulla jumalanpalveluksen aikana; tapahtuipa niinkin, että kadut sulettiin ketjuilla. Meidän aikanamme emme voi ymmärtää sellaista kovuutta, mutta sen kurtutuksessa kasvoi voimakas kansa. Jälkeentulevaiset surut ovat sitten ylistäneet vanhaa hyvää, Kaarlo 11:stä päiwinä olevata aikaa.

Musta warjo pimitti kuitenkin näitä onnellisia päiviä. Taika-usko oli vielä yleinen: oppineetkin miehet Turun akatemiasa uskoivat noita-afkoja, noitakeinoja. Niin syntyi Suomessa kuin Ruotšissakin se taikauskoinen luulo, että noita-akat ratsastivat waršiluudilla pääsiäisyönä Hiiteen ja opettivat pienet lapsensakin paholaista palwelemaan. Monta vanhaa affaa syytettiin sellaisista luulotelluista rikoksista, tuomittiin kuolemaan ja poltettiin rowiossa. Se oli järjestyksen ja surullinen into, mutta aika oli kowakourainen, ja valistuksen tie menee eteenpäin erhetystenkin läpitse.

160. Suuri nälänhätä.

Jumalan tahto se oli, että Suomen kansa Kaarlo 11:stä onnellisina aikoina sai voimaa uusiin koettelemuksiin. Sillä tämän kuninkaan viime hallitusvuosina alkoi pitkä jaksso suuria onnettomuuksia, joita ei yksikään kansa olisi woinut kantaa ilman wäkewästä elinwoimatta, kärsiwällisyydettä ja luottamisetta Jumalaan.

Luonnon voimat ja vuodenajat olivat loukkauneet pois tasaisesta kulustaan. Wiitenä vuotena, alkaen vuodesta 1689, lähetti Jumala edeltänsin kaikkinaisia waroituksia luonnoissa. Kesät olivat tawattomasti kuumia, kewanimet ja

syksyt samoin kiviä, talvet määrättömästi kylmiä. Vuonna 1690 kävi niin kova halla sydänkesänä, että pääskysten poijat putoilivat kuolleina pefistään. W. 1691 poimittiin manfikoita huhkifuussa, mutta w. 1692 samana aikana tuli niin kova kylmä, että monta ihmistä paleltui kuoliaaksi.

Etelä-Europassa oli kovia maanjäristyksiä, vuoret suituttivat tulta ja heinäsiirkkalaumat hävittivät kylwöwainiot. Näinä wiitenä vuotena sai Suomi kuitenkin runsaita wiljatuloja. Jyviä oli niin paljon, että jyrwäkuormat seisoiwat usein monta päivää ilman ostajitta kaupunkien torilla. Mutta kaikki eliwät waan päiväksi, juurikuin taiwaan linnut; ei kukaan ajatellut säästää tulewiksi päiwiksi; kukaan ei ottanut waaria Jumalan waroittamista ennustuksista.

Vuonna 1694 oli niin kauhea nälänhätä keski-Europassa, että rikkaassa Pariisissa kuoli nälkään 92,000 ihmistä. Suomeen tuli hallawuosi, kansa söi petäjäistä, siellä ja täällä nähtiin jo nälkään kuolleita ihmisiä makaawan teillä. Vuonna 1695 tuli se „suuri musta vuosi“. Silloin tuli niin kova talwi, että monta paleltui kuoliaaksi, ja sudet hyökäsivät ihmisten päälle huoneihin. Kewä tuli kylmä, kesä kylmä ja sateinen. Elo ei ennättänyt kypsyä; pelloilla nähtiin muutamia olen haituvia ja niiden välissä musta multa. Syyskuussa lopetti halla kaikki, mitä oli jalellä. Hätä eneni: herrat ja talonpojat alkoiwat panna pois puolet palvelijoistaan. Seitsemän laimaa jywälästissä hävisi merenkurkussa.

Vuonna 1696 tuli suurin hätä, mitä koskaan tähän asti oli ollut. Talwi oli niin lauha, että jäät suliwat jo helmikuun lopussa, pääskyet tuliwat etelä-Ruotsiin ja moni kylwi peltonsa. Mutta 7 päivänä maaliskuuta tuli pakkanen takaisin, järwet jäätihivät jälleen niin kowasti, että niitä ajettiin. Kewäkylwöt hävisiwät, syyskylwöt lahoiwat maahan. Kesä tuli kylmä, ja 8 päivänä elokuuta nähtiin paksumaa wessissä. Elokuun 22 päivänä tuli uusi halla neljänä

hönä perätyšten. Koko Suomessa saatiin tuskin muutamia tynnyriä hallan panemia, puoleksi joutuneita jyviä. Niityt eivät antaneet heiniä, eläimet kuolivat, jänikset ja osaksi lintuja katosivat metsistä, kukkan herkesi laulamasta, arka ilmes otti pakonsa kyliin, rotta-laumat söivät kaikki mitä eteen sattui.

Silloin löi Jumalan käsi koko Suomen suureen hätään, niinkuin profeta Joel sanoo: peltö on hävitetty, maa on murheissansa ja peltomiehet seisovat hämmästyneinä. Mikkelin-aikana alkoi irtanainen väki, kohtapa torpparitkin ja pienempäin tilainkin omistajat tunkeuda kaupunkeihin. Ne täyttyivät, ja niillä oli vähä antamista. Kalpeakaswoisia, menehtyneitä ihmisiä wetelehti teillä, siksi kuin kaatuivat, ja monta jäi makaamaan kirkkomaille. Kun nämä nälkäytyneet joukot tapasivat jonkin lehmän tahi hewosen ulkona laitumella, löivät he sen paikalla kuoliaaksi, söivät lihan raafana ja joivat weren. Jos ei sellaista ruokaa ollut, tartuttiin kiini koiriin, kissoihin, rottiin, wariksiin ja kaisellaisiin tottuihin. Toiset söivät olkia, ruumenia, mässiä, ruohoja, juuria. Talonpojat, porwarit, papit, herrasmiehet, kaikki söivät petäjäisleipää, ja sitä pidettiin rikkaana, jolla oli joku vähä tyhjistä tähistä surwomalla tehtyjä jauhoja petäjäisen sekaan. Wahingollisesta ruoasta syntyi häwittäviä kulkutauteja. Monien pitäjain väki oli kuollut supi. Wuoden ajalla kuoli 100,000 ihmistä Suomessa ja näiden kolmen nälkävuoden ajalla yhteensä enemmän kuin 150,000, joka oli vähilleen kolmas osa maan senaikuisesta wäestöstä. Kaikki kansa nöyryytti nyt itsensä Jumalan wäkewän käden alle, ja hän soi jäännöksen jäädä elämään, warsin kalamisella wesisä ja meren rannoilla. Joku vähä eloa tuli myös maan hallitukselta Ruotsista.

Wuosi 1697 antoi paremman tulon, mutta mihin ei mitään oltu kylwetty, siinä ei ollut leikkaamistakaan. Wasta seuraawina vuosina nähtiin taas leipää maassa. Nälkähä-

dän seuraukset olivat kuitenkin kauan tuntuvina. Monta oli mennyt kuolemaan Benäjällä tahi Ruotsissa. Jätettyihin kyliin ja pitäjiin muuttivat sitte toiset asukkaat. Elämänvoimat masentuivat, valistus pimeni, tawat tulivat raiwoisiksi. Mutta se tulee aina Suomen kansan kunniaksi, että se, ehkä henki oli niin rakas, tässä viimeisessäkin hädässä piti lait arvossa. Muissa maisissa matkaansaattaa aina suuri hätä suuria väkivaltaisuuksia: ryöväämisiä, murhia, polttoja. Täällä oli se waan harvinainen tapaus, että puolikuolleet katalat ryöstimät muutamia herrastaloja Savossa. Usein nähtiin satoja sellaisia ojentawan käsiään parempi-osaisten suljettuja porttia kohti, mutta porttiin eivät he koskeneet, he kaatuiwat sen eteen. Tämä oli kärsimisen urhollisuus, jota harvoilla kansoilla on.

161. Kahdestoista Kaarlo ja kappeli Narwan luona.

Suuri nälänhädän aikana kuoli kuningas Kaarlo 11:sta vuonna 1697, kansainsa siunaamana. Tukholman linna paloi, uusi aika tuli. Valtio-istuimelle nousi nyt wiisaan kuninkaan wiidentoista vuotias poika, jonka mainio nimi oli Kaarlo 12:sta. Hän rakasti vanhoja sankarisatuja ja oli warhain kaswanut mielessä olewine suurine urotöineen. Joneliwuotiaana istui hän hewosen selässä, 12 vuoden vanhana ratsasti hän täyttä wauhtia pensastojen ja aitojen ylitse. Sotaleikit ja metsästys olivat hänellä lapsuuden haluna, ja, kierrettyänsä karhun metsässä, ei hän sallinut kenenkään käyttää muita aseita kuin patrasauvoja ja puuhankoja, saadakseen pedon elävänä kiini.

Ei vielä 16 vuoden vanhana otti prinsssi säädöiltä vastaan isänsä itsevaltaisen hallituksen. Hän käytti sitä

pojan tavalla; hän antoi vanhain neuvosherrainsa hallita valtakuntaa ja ampui näpillään firsimarjansyvämiä heidän nensänsä vasten. Itse leikkitteli hän sotaa, kävi rynnäköllä lumilinnoitusten päälle, laski keltalla mäkeä äkkijyrkissä rin- teissä, ratsasti hoviherrojaan kumoon, valjasti 30 hevosta riviin 30 reen eteen ja piti meritappeluja, joissa sotijat ruisuttivat toistensa veneet wettä täyteen. Kun hän oli näin raiwonnut kolme vuotta, tuli hänestä mies ja sankari, jota koko mailma ihmetteli.

Tällä ajalla hallitsi Wenäjässä waltawa tsaari, nimeltä Pietari 1:nen, jonka jälkimailma kutsui suureksi. Hän tahtoi kohottaa valtakuntaansa voimaan ja opettaa oppimat- tomalle kansalleen läntisen mailman sivistystä. Mutta We- näjä oli silloin sulettuna pois Itämerestä, ja sillä oli me- ritie auki ainoastaan Jäämerestä. Pietari oli voittanut maata Turkkilaisilta; nyt karkasi hän Ruotsin päälle yhdessä Puolan ja Tanskan kuningasten kanssa. Kaikki nämä oli- wat kuulleet puhuttaman rajupäisestä pojasta Ruotsin wal- tioistuimella ja tahtoivat käyttää tätä tilaa ottaaksensa ta- kaisin Ruotsalaisten walloittamat maat.

Kewäellä w. 1700 syttyi suuri sota. Kuningas Kaarlo oli metsästämisessä ja oli saanut 14 sarhua elävänä, kun hänelle tuotiin tieto kolmen vihollisen päällekkäisyydestä. Silloin muuttui leikki todeksi. Ennenkuin kesä oli loppunut, oli „poika“ noussut Tanskassa maalle ja pakottanut sen kuninkaan rauhaan. Siitä kääntyi hän Wenäjätä vastaan. Tsaari Pietari seisoi linnoitetussa leirissä Narowa-joen ran- nalla Wirossa ja aivoi 45,000 miehisellä armeijalla walloit- taa ruotsalaisen linnan Narwan. Häntä vastaan rynnisti kuningas Kaarlo ja karkasi Wenäläisten päälle 20 päivänä marraskuuta w. 1700 8,400 miehen kanssa wäsyneitä, palel- tuneita ja märkinä olevia joukkoja, jotka olivat maanneet yötä paljaan taiwaan alla lumesa.

Tsaari Pietari oli silloin matkustanut pois, ja eräs Franskalainen oli ylipäällikkönä hänen harjaantumattomalla wäellänsä. Kello 2 aikana puolenpäivän jälkeen nousi kova pyrryilma. Lumi tuisuksi Wenäläisiä vasten filmiä, niin etteivät he voineet nähdä vihollisiaan, ennenkuin nämä olivat heissä kiini. Siinä syttyi kova sota kaikilla aseilla, enimmästi kuitenkin miekalla. Leiri walloitettiin, wallit murrettiin, wenäläis-ratsuwäki kääntyi pakoon ja yritti ajamaan wirran ylitse, mutta 1,000 miestä hukkui. Wenäjän jalkawäki puollusti itseään urhollisesti, mutta sortui epäjärsjestykseen ja yritti pakenemaan sillan ylitse. Silta särkyi, ja taas sai tuhansia hautansa wirrassa. Muut, jotka eivät voineet päästä pakoon, suojelivat itseänsä hurjalla rohkeudella. Kuningas oli jokapaikassa ensimmäisten seassa; hän ratsasti wallinojaan, menetti siinä hewosensa, miekkansa ja saappaansa, mutta pian oli hän taas tappelussa. Pimeä tuli, ystävät ja viholliset sekausivat toistensa kanssa. Wenäläiset eivät voineet laskea wäestöänsä, heidän armeijansa oli hajaunut kahteen osaan, he eivät luottaneet ulkomaalaispäällikköönsä ja pitivät tappelun menetettyinä. Tappelu loppui; sotijat seisoiwat wäsyneinä ja wiluissaan paikoillaan sota-aseissaan kylmänä talwihönä. Aamulla jälkeen asettausi woiton saanut ruotsalainen armeija pitkään riviin, näin peittäääkseen wähälufuisuuttaan. Siinä oli ainoastaan 6,000 miestä sotafunnossa; monella niistä ei ollut kuulia eikä ruutia. Osa Wenäjän armeijasta oli mennyt höllä pois; 12,000 laski aamulla maahan aseensa ja sai vapaasti mennä pois. Kolmantena päivänä ylisti kuningas Sumalata woittoinsa edestä pelastetuksa Narwassa.

Rakfi wiidettä osaa armeijasta, joka woitti tappelun Narwan luona, oli Suomalaisia. Siinä soti 500 Turun läänin ratsumiestä, 600 miestä Uuden-Maan ratsuwäkeä, 500 Wiipurin läänin ratsuwäkeä, 750 miestä Wiipurin jalkawä-

keä ja muita sotajoukkoja eri-osiista maata; yhteensä 3,200 Suomalaista.

162. Tie Pultawaan.

Rahdeksantoista vuoden vanha oli kahdestoista Kaarlo voittaessaan Tanskalaiset ja Venäläiset. Tästä ajasta tuli hän Europan sankariksi. Mailma ylisti hänen werratonta urhollisuuttaan, kainouttaan voiton jälkeen, lempeyttään voitettuja kohtaan, puhtaita tapojaan ja wilpitöntä jumalisuuttaan. Hänen kansansa uneksi waan voittoja, hänen sotilaansa — hänen kaarlolaisensa — pitivät suurinna kunianansa saada sotia ja kuolla sellaisen kuninkaan edestä.

Ja eteenpäin rynnisti kuningas Kaarlo voitosta voittoon; kuulat räyhtivät wäلتävän häntä. Hän kääntyi kolmatta wihollistansa, kuningasta Augusti wäkewätä vastaan. Eipä se auttanut, että kuningas Augusti woi käsisään rusen-taa hemosen kengän rikki; kaikkein täytyi wäistyä pois pohjan sankarin edestä. Hän kulki leweäin wirtain ylitse wihollistensa näköjällä; hän kaatoi maahan suuria, urhollisia, hywin warustettuja armeijoita. Hän käwi isän-isänsä tietä, walloitti koko Puolan waltakunnan, pani kuningas Augustin pois kuninkaalliselta istuimelta ja pakotti Puolalaiset wailtsemaan uuden kuninkaan, jonka kanssa hän tefi liiton. Wiimmein rynnisti hän August wäkewän perintöwaltakuntaan Saksiin ja pakotti wastustajansa rufoilemaan rauhaa.

Seitsemän vuoden kuluttua Narwan tappelusta oli kuningas Kaarlon walta korkeimmallaan. Ei ollut yhtään niimeä niin uljasta, kuin hänen, ei ollut yhtään armeijaa niin tottunutta woittamaan. Reisarit ja kuninkaas wapišiwat, kun ferran nämä pelättävät pohjalaiset näyttiwät itsensä Saksanmaassa.

Mutta Herra Jumala näki kunnian ja sankarimaineen tulleen kuningas Kaarlon mieliteoksi ja että paljo wiatonta werta oli wuotanut Puolassa. Siksi pani Jumala, joka on woihallisinta sankaria woihallisempi, määrän kuninkaan witoille ja sikasi hänen menestyksellä. Hänen tiensä Puolassa oli kuin purjehtijan tie merellä: kaikki siirtyi siinä missä hän kulki, mutta hänen jälessänsä sulkeusivat aallot yhteen, kansa nousi ja ajoi pois hänen seuralaisensa. Wimmeksi tahtoi kuningas walloittaa Wenäjän waltakunnan ja rynnisti etelä-Wenäjään, jossa hän odotti apua Kasakeilta. Mutta niinä seitsemänä wuotena, joina hän oli jättänyt Wenäläiset rauhaan, oli Tsaari Pietari oppinut sotataidon Ruotsalaisilta ja harjoittanut sotaan kelowollisia armeijoitansa. Kuningas Kaarlo tunkeui aina etemmä eikä löytänytkään apua, ainoastaan häwitettyjä maita ja katkeramielisiä wihollisia. Hänen sotilaansa seurasivat häntä; hänen urhea armeijansa sai uusia wittoja, mutta wäheni wähenemistään, ja Pietari löi ne apujoukot, joita lähetettiin Suomesta.

Kesäkuussa w. 1709 piiritti kuningas Pultawan linnaa etelä-Wenäjässä, 200 peninkulman päässä omaista waltakunnastaan. Tässä piiritti tsaari Pietari hänen 55,000 miehellä ja 132 kanuunalla. Ruotsin armeijassa oli 18,400 miestä; siltä puuttui ruokawaroja ja ruutia, mutta kuningas Kaarlo ei ollut tottunut kääntymään. Se oli 28 päivä kesäkuuta. Pelkäämättä, niinkuin ainakin, rynnistivät ja walloittivat hänen jäykkämieliset sotilaansa Wenäläisten linnoitukset. Mutta sankari, joka ei ennen ollut koskaan haawoitettu, oli nyt saanut pahan haawan jalkaansa kuulasta eikä woinut ratsastaa ympäriinsä ja järjestää sota. Siitä tuli hämmennys päällykkyudessa: osa armeijasta rynnisti eteenpäin ja tuli wangiiksi; toinen osa pysähtyi, ja sen päälle karkasi suurempi tsaarin itsensä johdattama wäestö. Sirmuisen tappelun perästä täytyi Ruotsin armeijan paeta; 2,500 makasi kuollunna, 2000 oli wankina; jäännös koki kuninkaan ympärille ja

matkusti etelään päin. Siellä oli iso virta, nimeltä Dnieper, ja siihen yhtyy pienempi virta, nimeltä Worskla. Kulmassa näiden virtain välillä tuli ruotsalainen armeija taas piiritetyksi. 12,500 täytyi antauda wangiksi; 1,500 pääsi kuninkaan kanssa Turkinmaahan.

Bultawan tappelussa soti noin 3,000 Suomalaista, jäännöksiä niistä urhollisista pataljoneista, jotka olivat harventuneet sotatantereella. Näiden seasssa oli Wiipurin, Uuden-Maan ja Turun läänin ratsuwäki, Karjalan rakunat sekä jalkawäkeä Porin, Uuden-Maan ja Turun läänin rykmenteistä. Ne, jotka eivät kaatuneet, wiettiin wankina kauas Wenäjälle. Muutamat pakenivat takaisin kotimaahansa; toiset pääsivät wapaiksi rauhan jälkeen, ja kaikki tiesivät kertoa kummallisia elämän-waiheita.

163. Wiipurin walloitus.

Runingas Kaarlon saadessa Puolasssa hyödyttömiä voittoja ja hlenkatsoessa Wenäläisiä, likenivät nämä wähitellen Suomea ja Itämerä. He häwittiwät Wiron- ja Liwinmaata, tuliwat usein lyödyiksi, mutta oppiwat wiimein voitamaan. Sitte walloittiwat he Inferinmaan, Suomen esimuurin. Pähkinälinna warjeli itseään niin urhollisesti, ettei sen wäestöstä ollut enempätä, kuin 83 miestä maahan ammuttuin muurien takana, kun se wiimein antausi. Tsaari itse palweli kapteenina armeijassaan. Toukokuun 4 päiw. 1703 walloitti hän ruotsalaisen Newanlinnan (Nyen'in), ja 16 päiwänä toukokuuta alkoi hän siinä liellä perustaa uutta pääkaupunkia Pietaria. Hän rynnisti 40,000 miehen kanssa Suomea vastaan. Siestarjoella seisoi 4,000 Suomalaista Cronhjortin komennon alla. Nämä warjeliwat miehuullisesti maan rajaa. Tsaari tällä kertaa waan häwitti rajantienoita ja wetähyi takaisin.

Seuraavana vuonna valloitti hän rynnäköllä Narwan. Suomalaiset, Maydel'in johdattamina, koettivat uskaliailla ryntäysretkillä hävittää uutta Pietaria. Vuonna 1706 loka-kuussa rynnisti tsaari Pietari 20,000 miehen kanssa Suomeen ja alkoi kovaasti ampuu Wiipuria. Kaupunki wapii, huoneet paloivat, kaikki odottivat rynnäköä, mutta 17 päivän perästä palasi yhtäkkiä wenäläis-armeija takaisin. Wiipurin asukkaat luulivat tätä ihmeeksi, juurikuin koska Herra pelasti Samarian Benhadad'in, Syrialaiisten kuninkaan piirityksestä.

Senjälkeen kului neljä rauhallisempata vuotta Wenäjän armeijain sotiesä funingas Kaarloa vastaan. Mutta Pultawan voiton perästä päätti tsaari Pietari wiimmein valloittaa Wiipurin. Maaliskuun 22 päivänä w. 1710 tuli wenäläis-armeija näkhyiin jälle ja alkoi piirittää linnaa. Huhtikuussa tuli wenäläis-laiwasto ja kohta tsaari itse parhaan wäensä kanssa. Wenäjän armeija seijoi nyt 23,000 miehisenä kaaresä kaupungin ympärillä ja aloitti hirmuisen tulen 100 kanuunasta. Wiipurisä komenti öwersti Maunu Stjernsträle, todenperäinen kaarlolainen. Hänellä oli 4,000 miestä urhollista wäkeä; näiden kanssa yhdistyiwät kaupungin porwarit, ja kaikki oliwat yksimieliset wiimmeiseen asti suojelemaan tätä Suomen portin luffoa. Tornia ja muureja, huoneita ja ihmisiä kaatui kuulain edessä, linnan ruutifellari pamahdi ilmaan, ainoastaan sywimmisä fellareisä oli suojaa waimoille ja lapsille, mutta Wiipuri warjeli itseänsä. Wenäläiset tekivät rynnäköitä ja lyötiin takaisin. Tsaari päätti kanuunain antaa ratkaista tappelun, ja teki näiden tulen kahta kowemmaksi. Kesäkuun alussa oli 700 kynnärätä muuria sataman puolella muraläjänä, puoli puollustuswäkeä makasi kuolleena, holweisä nääntyi monta haawoitettua eikä wähääkään apua ollut odotettawana. Wastajilloin 10 päivänä kesäkuuta, ollen peitetty werellä ja muralla, antauji Wiipuri kunnia-ehdoilla. Piiritystä oli kestänyt

13 viikkoa, ja se oli maksanut viholliselle enemmän kuin 8,000 miestä.

Ehtoja ei täytetty. Linnan väestö ja monta kaupunkin jälellä olevista asukkaista vietiin vankeuteen. Kohtasen perästä antausi Räkisalmikin 14 päivän piirityksen perästä.

164. Tappelu Ilosa-Syrössä.

Mikä jätti Suomi vahvan porttinsa avutta sen viimeisessä häädässä? Ei kansan mieli ollut sellainen; se tarttui sota-aseihin kaukaisissa tienoissa; koko maassa kuului huuto: Wiipuriin! Wiipuriin! Mutta kuningas oli lähettänyt tänne keltottoman sotapäällikön, nimeltä Lybeck. Hän katsoi talonpojat ylen, wäsytti sotawäkeänsä eikä ymmärtänyt johdattaa kansaa, joka ei mitään halunnut mieleisemmin, kuin suojella isänmaatansa. Kaikki kävi pahoin. Ja kuitenkin oli Suomen kansa jo satoja vuosia oppinut voittamaan. Jokainen mies oli sotilas, jokainen waimo kertoi sankarisatuja lapsilleen. Mutta maan enin sotaan keltollisin nuorisu muodatti silloin wertansa Inferinmaalla, Wirossa, Liwinmaalla, Puolassa ja Wenäjällä, — kaikkiaalla, paitti siellä missä häntä parhaite olisi tarwittu, omassa maassaan. Kuningas käski, kansa totteli, onnettomuus tuli, ja nyt sai tämä urhollinen kansa uudestaan oppia wanhan taitonsa että kärsiä.

Wiipurin valloitus tuntui kaikkien sydämissä samoin kuin tuuliaispää tempaisee tuwan owen pois. Mielen surusta rasautettuina ollessa tuli rutto maahan. Syksyllä vuonna 1710 tuli se laiwassa Wirosta Helsinkiin ja leweni aina Duluun asti. Ilma oli tyyni, sumuinen ja termeydelle wahingollinen, aurinko kätki walonsa, wesi peittyi wiheriä-

sellä limalla. Ihmiset sairastuivat yhtäkkiä ja kuolivat kolmantena päivänä. Useissa taloissa ei jäänyt yhtään henkiin. Turussa kuoli 6,000 asukkaasta 2,000, Helsingissä 1,185, Porvoossa 652. Tulun läänissä kuoli kotonaisten kyläin väki. Monta pakeni saaristoihin ja oli siellä myöhäiseen talveen. Auringon jälleen jouluaamuna paistaessa, syttyi uusi toivo murheellisten sydämissä. Sen perästä häweni rutto ja loppui kotonaan seuraavana fewäänä.

Silloin oli sota taas edessä. Kovasti kärsinyt kansa tarttui jälleen sota-aseihin, ne kaatuneet, wankina olemat tai hajauneet rykmentit asetettiin uudestaan. Lybecker eroitettiin pois; hänen sijaansa tuli wanha rehellinen Nieroth, joka turhaan koetti saada Wiipuria takaisin. Hän kuoli kohta, ja kuningas antoi päällikkyyden jälleen Lybeckerille. Kaksi vuotta kului turhissa marssimisissa, häpiällisessä paossa, ja nuoret sotamiehet itkivät harmista, kun eivät he saaneet sotia. Ylhäällä pohjassa käytiin „sarkasotaa“ talonpoikain välillä molemmilla puolilla rajaa; silloin ryöstettiin Rajaamin kaupunki. Wenäläiset tulivat takaisin w. 1713. Ne walloittivat Helsingin, anastivat Porvoon, kohta Turunkin, eikä Lybecker tahtonut tapella. Mutta nyt uskalti waltakunnan neuvoskunta Ruotsissa tehdä kuninkaan tahtoa vastaan ja pani Lybecker'in pois komentowirasta. Urhollinen kaarlolainen Kaarlo Armfelt tuli päälliköksi Suomeen. Tämä tapahtui myöhään. Koko Suomi oli wihollisen käsissä, pakolaisjoukkoja purjehti Ruotsiin. 6,000 miehen kansa seisoi Armfelt Pälkäneellä. Siinä soutuivat wenäläiset hirsilautoilla Mallasweden ylitse ja pakottivat kowan sodan perästä suomalaisen armeijan palaamaan pohjaan päin. Napuen kylän pelloilla Jossan-Ryörsä pysähtyi Armfelt odottamaan Wenäläisiä. Hänellä oli silloin 4,300 sotamiestä ja 1,500 sota-aseihin warustettua talonpoikaa. Häntä vastaan rynnisti Wenäjän parhain sotapäällikkö, ruhtinas

Galitzin, 12,000 miehen kanssa, ja helmikuun 19 päivänä w. 1714 oli tappelu Jsoissa-Kyrössä.

Suomen armeija oli ollut kolme päivää asetettuna lumessa ja pakkasessa molemmiin puolin jäätynyttä Kyrönjokea. Kello 11 aikana ennen puolta päivää tulivat Venäläiset pitkin jäätä ja karkasivat Suomalai-
sten päälle oikeanpuolisella joen rannalla, kun tuiskuava lumi ja savu palavasta kylästä löi heidän silmiinsä. Kaksi kertaa lyötiin rynnäköä takaisin, vihollisen rivit hajoitettiin, Suomalaiset ottivat kuusi kanuunaa. Voitto näytti olevan saatuna, kun kenraali DelaBarre suomalaisten ratsumiesten kanssa yhtäkkiä lähti pakoon, niin että ainoastaan Turun läänin ratsuväki pysähtyi jällelle. Venäläisten rivit järjestettiin taas, suomalainen väestö tuli piiritettyksi joka suunnalta ja ahdistetuksi; voitto muuttui veriseksi tappioksi. Talonpojat jou-
tuivat epäjärjestykseen ja kaatuivat; sotamiehet sulkeusivat neliskulmaan ja warjelivat itseänsä kuolemaan asti. Useimmat upseerit ja 2,500 miestä kaatui, yksi alaupseeri kamenti jäännöistä kolmesta rykmentistä. Armfelt itse soti viimeisten keskellä ja rynnisti vihollisten läpitse Laihian metsään. Ruhtinas Galitzin oli menettänyt 3,000 miestä, ja kuitenkin oli hän kyllä ylevämielinen kunnioituksella lausumaan Suomalai-
sten urhollisuudesta. Runnia oli pelastettu, mutta maa oli menetetty.

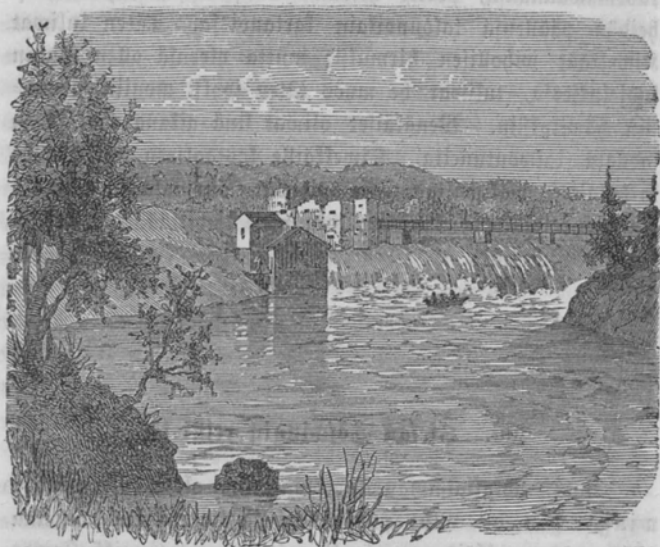
Seuraavana keväänä oli Kyrönjoki täynnä kuolleita, että sen wettä ei voitu juoda. Meidän aikamme hedelmällisimmät peltowainiot joen rannoilla peittävät kaatun-
netten lahonneet luut.

165. Rajaanin linna ja Siwekkää.

Jäännökset Suomen viimeisestä armeijasta vietiin Ruotsiin suojelemaan Ruotsin rannikoita. Koko maa oli jäänyt viholliselle alttiiksi, paitsi pientä Rajaanin Linnaa, joka vielä kahtena vuotena warjeli itseänsä metsäin ja erämaiden takana. Sinne tunkeusi kenraali Tschekin 4,000 miehen kanssa joulukuussa 1715 ja waati linnan awaimia. Majuri Juhana Henrik Fieandt oli päällikönä Rajaanin linnassa. Hänellä oli 50 vanhaa, aikansa palwellutta, wanhuudesta ja haawoista raihnaista sotamiestä, mutta ne olivat kaarlolaisia, ja Fieandt vastasi Wenäläisille: ei. Näiden täytyi piirittää tämän jäykän linnan. Sepä ei tahtonut onnistuakaan ilman kanuunitta. Sotatauti syntyi huonosti varustetussa wenäläis-leirisä; 1,000 miestä kuoli kuukauden sisällä. Heidän sijaansa tuli uusia 3,000 miestä, jotka toivat kanuunia. Nyt koetettiin kaarlolaisten rohkeutta. Yötä päivää täytyi heidän walwoa muureilla. Ei heillä ollut ruokaa, ei puita; pakkasen käwi niin kowaksi, että heidän formensa tampistuiwat kiwäärisä. Waimot ja lapset, jotka olivat etsineet turvaa linnassa, nääntyivät nälästä ja wilusta. Kuitenkin tahtoi Fieandt warjella itseään; hän tahtoi ennen räjäyttää linnan ilmaan, kuin antaa sen viholliselle. Mutta hänen mielensä heltyi onnettomain rukouksista, ja hän antautui 24 päiw. helmik. 1716 ehdolla saada wapaan lähdön.

Tschekin, nähtyään nämä muutamat nälkäyreet, wilustuneet, wanhat sotilaat, jotka kaikki kuukautta olivat wastustaneet koko hänen woimaansa, yritti wihassaan surmautamaan heidät kaikki. Silloin sieppasi yksi hänen öwersteistään, Mannheim, miehen wyöltään ja uhkasi jättää Wenäjän palweluksen. Rajaanin linnan suojelijat saivat pitää henkensä, mutta wiettiin wankeina ja ryöstettyinä, ynnä waimoin ja

lasten kanssa Venäjän maan sisään. Linnan kellareissa oli 7 tynnyriä ruutia. Muutamain päivän perästä pamahti linna ilmaan, ja jäännökset muureista seisovat jälellä tänäkin päivänä, niinkuin ne kuvassa näkyvät, saarella kuohu-

massa Amman putouksessa. Tämä linna rakennettiin vuonna 1609, Kaarlo 9:n aikana koillis-Suomen suojelukseksi.

Sodan alussa olivat talonpojat Inferinmaalla varustaneet itsensä ja tehneet ryntäysretkiä Venäjän puolelle. Heidän päällikkönsä Riwekäs, Riwikäsi, tuli niin kuuluisaksi, että kansa kutsui sellaisia uskaliaita partiolaisia Riwekkäiksi, wälistä Sisseiksi. Suomalaiset talonpojat tarttuivat samoin aseihin ja kävivät sotaa omin päinsä. Kenraali Nieroth hankki heille aseita, kutsui heidät jalkarakuuneikseen ja nimitti Daniel Luukkosen heidän majurikseen. Heillä oli myös kapteeneja ja luutnanteja, niinkuin Pietari Långström ja muita. Wälistä oli heitä

200 tahi 300 miestä yhdessä; useammin makasi 10, 20 tahi 30 sellaista rajupäätä, kaikissa waiwoissa ja waaroissa harjaunutta talonpoikais-sotilasta wäijymässä teiden wierissä, surmasi ympäri kuleksivia wihollisia, otti pois heidän kuormawaununsa, poltti heidän makasiininsa, tahi karkasi heidän päällensä talonpoikain kartanoissa. Täten tulivat Rivekkäät wihollisen hirmuksi; mutta yleensä ollen kansan suojeleuksessa, tulivat he myös täten syhyksi moniin hirmuisiin häwityksiin. Wenäläiset olivat sinä aikana raakoja ja jodasta raimoutuneita. Rivekkäille kostaakseen, tekivät he kaikellaista wäkiwaltaa. He pitivät Suomalaisia ylimäärin uppiniskaisena kansana, joka piti häwittää, kun sitä ei saatu walloitetuksi.

166. Stefan Löfvingin retkistä.

Yhden uskaliaimman Rivekkään nimi oli Stefan Löfwing. Hän oli ollut puukhollari ja kirjuri, kun vuonna 1710 eräs wenäläis-partiojoukko otti hänen wangiksi Karjalassa, mutta hän karkasi ja löi kasakin kuoliaaksi. Sen perästä meni hän sotapalvelukseen, sai pienen komennon ja oli lukemattoman monissa waaroissa. Mäna sukkela, alhkas ja uskalias, alkoi hän omin päinsä käydä sotaa, wälistä muutamain kumppanien kanssa. Löfwing kulki monellaiksetti puektuna ympäri maata ja merta tiedustelemassa wihollisen tilaa ja antamassa siitä tietoja kuninkaalle ja Ruotsalaisten päälliköille. Hän oli usein päiwällä kowissa tappeluissa Wenäläisten kanssa; ilwehti tuntemattomana heidän kanssansa illoilla, nukkui yöllä heidän kanssansa samalla penkillä; otti ensi aamuna taas heidän herosensa ja aseensa, aluksensa ja saaliinsa; oli jokapaikassa pelättävänä, yleensä

wainottuna ja käwi jotaansa 11 vuotta sanomattomissa waiwoissa ja alinomaisissa hengenwaaroissa. Hänen monista retkistään kerromme ainoastaan muutamia, niinkuin hän itse ne on päiväkirjassaan selittänyt.

„Vuonna 1713. Komenti minun herra kenraalimajuri Armsfelt polttamaan Porwoon filtaa vihollisen edestä, ja sillan päähän ampui vihollinen minua muutamilla saboilla musketeilla, niin että maa sawusi allani, mutta ei kuitenkaan osannut. Sitte juoksi muuan minua vastaan sillalle ja tähtäsi minuun, jota minä vähää ennen ampua paukautin rintaan, ja hän osasi minua wasempaan formaan. Kuitenkin paloi filta meidän päästämme poroksi. Takaifin tullessani kohtasi minun herra majuri Gyllenström ja surkutteli. Sanoi myös lisäksi: Miksikäs nyt kutsutaan Löfwing'ia, joka on menettänyt formansa? Minä wastasin: Menettänyt olen forwani, kuitenkin wasemman; mutta moni menettää tässä vielä henkensäkin. Tempasin sitte pois forwalehdennenan, joka riippui siwulla . . .”

„W. 1715 . . . Kun heräsin tuwassa Alannisissa, tuli 3 miestä owelle ladattuine kiwäärineen. Minä tempasin pistoolini, hyökäsin sukkajaloin suoraan heidän päällensä ja pakotin heidät pois, ammuttuaan kiwäärinsä, jotka alaalta lyöden niin ylenfin, että kuulat meniwät fattoon. Ainoastaan muutamia ruudin siemeniä löi filmilleni, josta merkki hautaan asti seuraa. Rumppanini ja minä juoksimme ulos jäälle, ja kohta maalta pois tultuamme lankefi meidän ja maan välille sanomattoman wahwa sumu, mutta edessäimme oli auringon paiste niinkuin kirkkainna kesäpäivänä. Perässäimme tuli 40 wenäläis-räfuunaa ja kasakkia. Me olimme eräällä saarella pimeään yöhön asti, käänsimme kentämme edestakaisin ja marssimme koko yön. Amulla tuli tuulenpuuska ja peitti irtanaifella lumella jälkentme. Tultuamme Skagö'n pohjaiselle niemelle, kohtasi meitä koko partio Wenäläisiä; siinä pistiwät he rumppanini wieresfäni kuoli-

aakfi. Minä hyppäsin korkealta vuorelta alas lumeen, jota meri oli ajanut rannalle. Benäläiset eivät pääsneet luokseni eikä saattaneet ampuu; minä istuin vuoren kolossa Korkeimman suojaassa, otin kengät jaloistani, sillä ne kylmettyivät kokeen, ja puristelin jalkojani palelemisen tähden. Vuorella taittelin muutamia kuusenoksia päälleni ja alleni, makasin niin puolen yötä ja wärisin niin että henki ja sielu wapisi siinä. Nousin ylös ja menin Geta'n vuorelle kaiki kokonaista peninkulmaa sukajaloin, kantaen kokeen kylmettyneitä kenkiäni. Kun jäärykfiöt käiwät jalkoihin fipeästi, täytyi käsin ja päin ottaa langetessa vastaan; jokainen askel oli werellä merkitty niillä kahdella peninkulmalla. Maalle tultuani, nä'in risumajan, johon talonpojat olivat wieneet kalujaan, mutta wihollinen oli ottanut kaikki pois. Minä peitin heiniä jalkaini ympärille ja löysin siinä tyhjän, karkean säkin, sen panin ympärilleni, kuin myös heinäin alta leiwän ja pienen rasian, puolillaan woita. Minä ajattelin kohta Danielin sanoja jalopeurain luolassa: Herra muistatko vielä minua? Suurikuin tein tulen, tuli wihollinen ulkopuolelle. Minä marssin takaperin meren rantaan, kävelin edestakaisin wuorten alla pakkasen tähden ja katsoin jalkojani: ne olivat kuin paleltunut nauris, walkeat aina polwiin asti. Täytyi lumella hieroa jalkojani. Wiimmein tulin Ginnström'in pitäjääsen erään lesken luokse: se oli 3 päivänä maaliskuuta. Kulin polwillani, hakasin puita, muurasin takkaa, paransin owea, affunoita ja lattiata. Eukko näki minusta olewan apua itselleen, lupasi ruoan ja paransi minun jalkani. Hän oli kätkenyt lumikinooseen jauhoja, herneitä, woita ja juustoa. Tulipa hänen karjansakin, jonka wihollinen oli wienyt, takaisin, nuorat sarwissa. Niin suurta Sumalan ihmetyötä ei woi koskaan ymmärtää syntinen ihminen, joka ei ole hädässä ollut".

„W. 1717 kesäkuun 8 päiw. purjehdin minä Jalsterbo'hon ja lu'in Tanskan, Englannin ja Wenäjän laiwastot,

jotka olivat Rjögbugt'issa. Tässä minä seisahduin, tein meriretkiä, otin 25 wankia, 3 alusta, lastattuina wiineillä ja muonawaroilla, olin Tanskan laiwaston sisällä ja Ryöpenhaminan luona. Tulin sitte kutsutuksi Kuninkaallisen Majesteetin (Kaarlo 12:sta) luokse, joka oli Lund'issa. Hän tutki minulta kahden kesken Wenäläisten wäestöä Suomessa ynnä muuta, ja annettuani kaikkiin kysymyksiin alamaiset wastaukset, tuli kreivi Siemen Hänen Majesteetinensä luokse. Tämä myös muutamia sanoja minun parhaakseni lausui; antaen Hänen Majesteetinensä kaikki kertaa minulle sen kiitoksen: Me näemme, ettei Löfwing ole pelkuri, — johon minä wastasin: minä en ole koskaan pelkuri, en Jumalan enkä kuninkaan edessä, vielä vähemmän wiholliseni edessä. Sillä minulla on armollinen Jumala ja oikeudenpitävä kuningas, joka palkitsee, jos minä pahoin tahti hywin teen. Wihollistani en minä pelkää, sillä pelko ei auta vähääkään. — Sitte sain minä 100 tukaattia ja matkaa warten 50 lootua. Nousin katsomaan kuinka Hänen Majesteetinensä kirjoitti, kun Hänen Majesteetinensä kysäsi kaikki pois luotaan, taputti minua olkapäähän ja sanoi: Meille rakas Löfwing, huomenna lähtee hän ja toimittaa hywästi, niin fuormalaiwa lähetetään kohta Suomeen; me pidämme teidät muistossaa" ...

„Jumalan suurta, ihmeellistä armoa ja hyviä töitä niinkuin onnea, jonka hän on minulle antanut, en tahdo minä wiimmeiseen hengenwetooni unhottaa, waan iloisella sydämellä sanoa: Jumala olkoon suuresti kiitetty ja kunnioitettu. Sillä rukous on minun wälewyyteni, minun mieheni ja aseeni, joka minua suojelee hädän aikana. Jumala wahwistakoon minun uskoni wiimmeiseen loppuuni asti Amen“.

Stefan Löfwing kuoli vuonna 1777 Porwoon pitäjässä 88 vuoden wanhana.

167. Jon vihan aikoja.

Ruhtinas Galitzin tuli ylimmäiseksi päälliköksi valloitetuun Suomeen. Hän oli ihmisiä rakastava mies, joka rankaisi sotamiestensä väkivallan ja koki saada järjestyttä maahan. Tämä ei ollut helppoa, kun niin monta pappia, suomaria ja muita virkamiehiä oli paennut Ruotsiin. Mutta etelä- ja keski-Suomessa tuli muutamanlainen hallitus toimeen; kansan täytyi wannoaa uskollisuuden wala Wenäjän tsaarille ja maksaa wero Wenäjän kruunulle. Etäiseen Pohjanmaahan ei ulottunut lempeän ruhtinaan käsi: siellä keski sotaa kaikessa sen hirmuisuudessa.

Syksyllä 1714 laski Wenäjän laivasto sotajoukkoja maalle pohjais-puolella Uutta-Kaarlepyhtä. Silloin tuli pako ja verraton kansanwaellus. Kirkkojen kellot haudattiin maahan tahi upotettiin jokiin ja järviin. Jolla oli hewonen ja kärryt, hän pani kärryihin lapsensa ja kaikki mitä kiireissään ennätti muassaan wiedä, paetaksen pohjaan päin. Tiet olivat täynnä pakolaisten loppumattomia riwejä. Jos ratas meni rikki, ei ollut aikaa wahinkoa parantaa; kaikki täytyi jättää siihen. Zalkimmäisten huuto woi peljättää satoja edellä ajajia, niin että ne nakkasivat ruoan ja waatteet, jättivät kaikki ja juoksivat metsään. Merellä nähtiin niin paljo pakenewia weneitä, että pakolaiset rannalla luulivat niiden olewan Wenäjän laivaston ja taas nakkasivat kaikki pois luotaan. Muutamia weneitä otti myös Wenäjän laivasto merellä; muut weneet tulivat ruotsalaiseen kaupunkiin Umeoon, mutta wihollinen seurasi perässä ja poltti ne sekä kaupungin. Toiset taas koettivat paeta Gailuotoon Dulun edustalla, mutta sinne tulivat kassakit yöllä ja surmasivat pakolaiset. Monessa paikassa tekivät talonpojat wästarinnan, sijoittivat itsensä maanteiden wiereen ja ampuivat kulkewia wihollisia. Tästä eneni hir-

muisuutſia ja viheliäisyyttä. Murhaa ja polttoa raimosi hillitsemättä. Monta piinattiin kuoliaakſi, taſi pakotettiin awojaloin juokſemaan lumessa kaſaffain hewosten peräſſä. Raupungit ryöſtettiin. Pietarſaari poltettiin; Dulussa tehtiin kaikellaiſia pahoja töitä.

Rangaistaſjenſa waſtuſtuſta ja eſtääſſeen ryntäyſtä pohjais-tietä myöten Ruotſiſta, käſki tſaari Pietari häwit-tää koko Pohjanmaan, Remiſtä etelään päin. Lumi ja ummeſſa olemat tiet pelaſtiwat maan pohjaispuolella Dulua; mutta Liminka, Salo ja pohjaispuoli Pyhäjokea oliwat perinpohjin häwitetyt, kunnes wenäläis-maaherra Tiesenhauſen Waasasſa waikutti, että käſky peräytettiin. Vuonna 1714 häwitettiin Alanti niin perinpohjin, että ſen iſo ſaaristo oli ſeiſſemän vuotta ilman ihmisten aſunnotta. Suomeſta kulkſi ſe maine, että ſe woi aſettaa parhaita ſotamiehiä. Sellaiſia tahtoi tſaari Pietari mielellään ſaada palwelukſeenſa, ſikſi otatti hän nuoria ſuomalaiſia miehiä, miſſä niitä waan tawattiin, ja teki niistä kaſſi rykmenttiä armei-jaanſa. Awarasſa Wenäjäsſä oli myöſ autioita ja häwi-tettyjä maanpaiſſoja. Sinne wiettiin monta tuhatta mieſtä, waimoa ja laſta Suomeſta, naſattiin hewoſen ſelkään, taſi ajettiin joukoisſa. palwelemaan Wenäjän herrain mautiloilla. Limingasſa ainoasſaan oli 124 ihmistä ſurmattu ja 454 wiety pois wanſiuteen. Wenäjän wallan wiime wuoſina tuli muutamallainen hallitus Pohjanmaahanſin toimeen ja arwollisimpain talonpoikaſin täytyi kantaa weroja Wenäjän kruunulle.

Sinä aikana oli puoli Suomea erämana, joſſa kylät oliwat tuhkana, pellot kylwämättä, karjat ja hewoſet oli ryöſ-tetty, kalanpyydykſet häwitetty, ſudet eneniwät ja tuliwat rohkeammikſi, kuin ne köyhät pakolaiſet, jotka miſſä milloinſin oliwat eſſineet turwaa metſiſſä. Suoloista oli ſellainen puutoſ, että niitä myytiin luſikoittain, ja kun ne kokonaan loppuimat, kaimettiin meriwedelle luoppia, taſi ſitä ſeitettiin

saatavaksi vähänkään suolaa, veden pois höyryttää. Raitellainen hätä oli samalla kertaa maassa: jota, hävittävä tuli, pakkaneen, nälkä, tauti, pedot, pako, epätoivo, hengellinen pimeys ja raiwoisuus tamoissa. Ja tämä „ison=vi=han aika“ on jättänyt sellaisen hirmuisuuden muiston jälkeentuleville sumuille, että sitte sanottiin merkitessä sen kauheutta: „olipa niin pimeä, ettei nähty aurinkoa puolenpäivän aikana“. Toiset sanoivat: „Olipa niin kylmä, että tuli jäätyi tafassa“.

Totifestihan silloin olisin koko Suomi autio, hävitetty maa, kaiken mailman ylenantama, ja sen kansa oli kuoleman kanssa taistelewa kansa, niin kovaasti maahan lyötynä, ettei se näyttänyt enää koskaan voivan nousta ylös. Esi-isämme saattoivat silloin lausua kuningas Davidin sanat hänen 141 psalmissaan: „meidän luumme ovat hajotetut haudan reunalla, niinkuin joku maan repis ja kaimais. Sillä sinua, Herra, Herra, minun silmäni katsovat: minä uskallan sinuun, älä minun sieluani hylkää!“ — Ja taas saattoivat he sanoa 138 psalmisja: „Jos minä waeltaisin ahdistuksen keskellä, niin sinä wirvoitat minua. Sinun oikea kätes warjelee minua“.

Niin ajatteli Suomenkin kansa viimeisessä häädässään, ja siksi jäi hän henkiin. Mutta se kansa, joka on käynyt sellaisien koetusten läpitse ja elää kuitenkin ja on jälleen noussut ylös ja taas kukoistaa, — sellainen kansa on totifesti Jumalan walitsema välitappale tekemään hänen tahtonsa maan päällä. Ei sellainen kansa saata kuolla, ennenkuin se on täyttänyt tarkoituksensa.

168. Kuningas Kaarlo 12:sta muisto.

Bultawan tappelun perästä oli kuningas Kaarlo wiisi vuotta juurikuin pakolainen uskottomien Turkkilaisien seassa, pakottamassa heitä sotaan Wenäjätä vastaan. Sielläkin tuli hän kiitettyksi urhollisuudestaan, kun Turkkilaiset tahtoivat ajaa hänen pois asuinhuoneestaan Benderisjä; mutta pahasti hoidettiin hänen valtakuntansa kuninkaan firjeillä ja kuriereillä 200 peninkulman päässä. Paha onni oli Turkkilaisien sodallakin Wenäjätä vastaan. Silloin ratsasti kuningas taas valtakuntaansa, ja kaikki odottivat parempia aikoja. Mutta sota-armeijain Jumala oli hyljännyt kuninkaan, niinkuin hän oli heittänyt kansansa. Voittoa ei enää seurannutkaan hänen sotalippujaan; hänen valtakuntansa köyhtyi köyhtymistään ja tuli aina enemmän forretuksi. Urhollisena onnettomuudessa, niinkuin onnenkin päiwinä, soti hän vieläkin, jota suunnalta vihollisten piirittimänä, pakenematta. Suomen taistellessa kuoleman kanssa tahtoi kuningas Kaarlo valloittaa Norjan, ja tässä kaatui hän eräänä talwiyönä vuoden 1718 lopussa Fredrikshall'in linnasta ammutusta kuulaista. Samana talvena hävisi suurin osa Suomen viimeisestä armeijasta, jonka kuningas oli lähettänyt Urmfeltin kanssa valloittamaan kesk-Norjaa. Suomalaisien täytyi palata takaisin ja heidän päällensä tuli yhtäkkiä lumipyry tunturilla, jossa 600 miestä paleltui kuoliaaksi ja monta muuta jäi raajarikoksi, kun heiltä oli paleltunut käsiä ja jalkoja.

Kuningas Kaarlo oli verrattomampi sotajankari, kuin kukaan muu; ruotsalainen urhollisuudessaan, suomalainen kestäväisyydessään, niin että hänestä on sanottu: „paeta ei hän tainnut, hän kaatua waan taisi“. Ei yksikään kuningas ollut ensin korottanut valtakuntaansa suurempaan kunniaan ja sitte syösnyt sitä sywemmälle lankeamaan. Mutta hä-

nen jälkeentulewaisensa unhottivat hänen wirheensä, muistatseen ainoastaan hänen hyviä awojansa. Ruotsalaiset unhottivat kärsimisensä ja kadotetun waltansa, ylistääksensä ihmeteltyä sankariansa. Eiwätkä Suomalaisetkaan tahtoneet uskoa kuningas Kaarlon jättäneen heitä wiimmeisessä häädässään. Hänen urotyönsä tulivat saduiksi wanhoille ja nuorille. Niinkauan kuin 12:sta Kaarlon sotilas eli Suomessa, otti hän kunnioituksella hatun päästään joka kerta, kun hän kuuli kunkin nimeä mainittawan. Suomalaisesta kaarloisesta on myös piispa Franzén tehnyt kauniin laulun, josta suomennettuna panemme tähän muutamia wärsyjä:

Wanha sotilas.

Olipa saari Saimassa,
Sinn' harwoin muuten tultiin,
Loukeet waan uiwat aalloissa,
Ja rannan pauhu kuultiin.
Wiel' seisoo kallioniemellä
Jäälä-mänty saarella.

Siin istui wanhus warjossa,
Mies muinois-mailmasta,
Hatussa, walfoparrassa
Näkyi hän kauas tästä.
Sinitaffi, hirwennahkawhy, *)
Ei oo se nykijän työ.

Sen kuituneita kaswoja
Oli kynnelt tehnyt tiensä,
Ja tuuli walfokapsia
Liehutti ympärinsä.

*) Hänen ympärillänsä oli wyö hirwennahasta.

Alas weteen hän filmäili,
 Surulla pilviin hymyili.

Monina Herran vuosina
 Samassa puwussansa
 Hän tässä wietti iltoja
 Samate katsoissansa.
 Ruin haamu muinois-mailman
 Näkyi hän filmiin kulkijan.

Urheesti nous' hän lausuen:
 „Don wanha kaarlolainen,
 Ja mailmassa wiimmeinen,
 Joka näin kuningas Kaarlen!”
 Tämän nimen fanottuaan,
 Hän kofta nosti hattuaan.

„Takisä, wyössään sotilas
 Mun-laiseltan' hän näytti,
 Mutt' sodass' ol' hän kuningas
 Ja sankar-työt hän täytti.
 Suur' woiton, tappion saatuaan,
 Ken tiesi suurin kuoltuaan”.

„Koh't' oon mä satawuotinen
 Ja istun luolassani,
 Waan isänmaani jälkehen
 En jatkais eloani”. —
 Niin lausui hän, ja fitt' enää
 Ei nähty häntä sen perään.

Kundes Luku.

Kertomuksia Suomen uudemmasta ajasta.

169. Uuden-kaupungin rauhasta ja vapauden-ajasta.

Ruotsin ja Wenäjän asiamiesten kauan neuvoteltua, ja kun Wenäjän laivasto oli hävittänyt Ruotsin rannikkoa, tehtiin viimein toivottu rauha Uudessa kaupungissa näiden molempain valtain välillä 30 päivänä elokuuta 1721. Ehdot olivat kovia Ruotsin valtakunnalle. Sen täytyi jättää Wenäjälle kauniit hedelmälliset maat: Wiron-, Liivin-, Inkerin-maan, Wiipurin ja ison osan Wiipurin lääniä Laatokan rannan kanssa. Wenäläiset luopuivat samana syksynä pois muusta Suomesta, joka jäi Ruotsin vallan alle, ja maksoivat Ruotsille summan rahaa. Eräs suomalainen mies, kreivi Lillienstedt, papin-poika Porista, sai surullisen toimen Ruotsin asiamiehenä kirjoittaa isänmaansa lohkomisen alle.

Uuden-kaupungin rauhan kautta meni ylivalta Ruotsista Wenäjälle, joka tästä ajasta alkaen oli mahtavimpia valtakuntia ja kutsuttiin keisarikunnaksi. Suomi, joka oli kadottanut esimuurinsa, Inkerinmaan, ja osan piiristään, tuli nyt itse ainoastaan Ruotsin kilveksi Wenäjän kasvavata voimaa vastaan. Täällä ei ollut mitään vakuutta enää odotettavana, kun Wenäläisillä oli Wiipuri ja heidän uusi pääkaupunkinsa Pietari oli aivan likellä maatamme. Eivätkä Suomalaisetkaan enää luottaneet apuun Ruotsista, kun he ison-vihan aikana olivat niin kokonaan jääneet ylenannetuiksi, ja Ruotsin valta tätä nykyä oli niin vähäinen Wenäjätä vastaan. Siksi luuli jo moni, että koko Suomi

kuitenkin tulisi, ennemmin tahi myöhemmin, yhdistetyksi Wenäjän kanssa. Sepä olikin kummallinen epä tieto. Kaikki tahtoivat pysyä uskollisesti vanhassa liitossaan Ruotsin kanssa, mutta kukaan ei tietänyt kuinka kauan sitä vielä voisi kestää. Ja niin tuli Suomen kansa, enemmän kuin ennen ajattelemaan itsestänsä ja kuinka se voisi itsekseen kestäväinen olla. Tähän asti oli kansamme ollut opissa Ruotsalaisten luona, ja sillä oli vielä paljon oppimista; mutta Uuden-kaupungin rauhan jälkeen alkoi juurikuin uusi opetus, jossa oppilainen oli kasvanut suuremmaksi ja oppinut ajattelemaan omin päinsä. Sitä ei kohta huomattu, mutta havaittiin eteenpäin enemmän. Uuden ajan mietteet alkoivat hiljalleen kypsyä. Suomi oli oppinut paljon onnettomuudesta, ja kansan mieli oli toinen vuoden 1721 jälkeen, kuin ennen sitä aikaa.

Ruotsi oli väsyksissä onnettomuudesta, tuskauneena sodista ja kuninkaan itsevaltaisuudesta. Tuskin oli se pelättävä sankari kuollut, ennenkuin kaikki tahtoivat vapaampata valtiotilaa. Kaarlo 12:sta oli kuollut naimatonna. Hänen jälkeensä tuli hänen sisarensa Ulrika Eleonora Ruotsin kuningattareksi. Hän jätti kruunun puolisolonsa Fredrikille Hessistä, ja hän tuli kuninkaaksi nimellä Fredrik 1:nen. Molempain täytyi kuitenkin ensin kirjoittaa alle ja valalla vahvistaa uusi valtiotila. Kaikki valta kuuluisi tästälähtein kansalle valtiosäätyjen, eli neljän säädyn valitsemain asiamiesten kautta. Säädyt kokoontuisivat valtiopäiville joka kolmas vuosi, säätäisivät lakia, määräisivät sodasta ja rauhasta kuin myös valtakunnan hallituksesta. Valtioneuvoston asettivat säädyt, ja se pani heidän päätöksensä toimeen. Kaikki asetukset annettaisiin kuninkaan nimessä, ja hän kirjoittaisi niiden alle, mutta ei oman, vaan neuvoston ja säätyjen tahdon mukaan; hän oli nimenä ja kylttinä, jonka takana vapaa kansa hallitsi valtakuntaa. Sellaista valtiotilaa on muissa maissa kutsuttu tasavallaksi, eli

kansan-hallitukseksi. Mutta Ruotsi ja Suomi kutsui sen kuninkaan-valtakunnaksi, kun kansa oli siihen tottunut ja pelkäsi herrain valtaa. Kaikki, paitsi kuningas, iloitsivat alussa vapaudelle, ja siksi kutsuttiinin tämä aika vapauden ajaksi.

170. Arvid Horn ja Suomen jälleen voimaan asettamisesta.

Suurten onnettomuuksien aikoina tapahtuu usein että Jumala kutsuu voimallisia välikappaleita jälleen voimaan asettamaan alakuloisia kansoja ja murheellisia mieliä. Sellainen voimallinen Jumalan välikappale oli Arvid Horn, suurin ja parhain valtiomies, jonka Suomi siihen asti oli synnyttänyt.

Hän oli syntynyt Vuorentaan kartanossa Halikon pitäjässä vuonna 1664 ja kuului samaan mainioon, Kankaisten Hornien, aatelissukuun kuin nekin mainiot sotapäälliköt Evert ja Kustaa Horn. Hän alotti toimensa köyhänä ylioppilaana Turussa, meni sitte sotapalvelukseen ja soti vieraassa maassa Turkkilaisia vastaan. Vuonna 1696 oli Horn Upsalassa, ja silloin tapahtui, että leskikuningattaren hevoset pilttoutuivat kiitämään alas linnanmäkeä. Kuningas Kaarlo 11:sta huuti: „eikö kukaan voi pelastaa kuningatarta?“ Siitä ratsasti Horn sillä vauhdilla hevoisia vastaan, että ne kaatuivat ja hänen oma hevoisensa samoin. Siitä päivästä alkoi hänen onnensa. Hän sai komennon, vuodatti vertansa Kaarlo 12:sta ensimmäisissä voitoissa niinkuin yksi hänen urhollisimmista henkivartioistansa. Kun Puolan kuningas eroitettiin virastaan ja uusi kuningas kruunattiin, komenti Horn niinkuin ennen hänen maanmiehensä Arvid Wittenberg, Puo-

lan pääkaupungissa. Mutta hän ei hyväksynyt Puolan sotaa, sai luvan palata Ruotsiin ja tuli siellä etevimmäksi valtioneuvostossa. Siinä oli hänellä raskas ja kiitollisuudeton työ näinä kovina aikoina, kun kuningas Kaarlo oli kaukana poissa ja kaikki oli nurin-narin. Hän auttoi monta onnetonta suomalaista pakolaista Ruotsissa; hän tiesi neuvon, kun usiat luulivat valtakunnan olevan auttamattomasti kukistuneena. Vähän hän pelkäsi kuninkaan epäsuosiota tahi vihollistensa herjauksia, ainoastaan hän voi pelastaa valtakunnan perikadosta. Horn pakotti etunenässä vapaan valtiotilan tulemaan toimeen kuninkaan kuoleman jälkeen; hän oli myös johtava mies valtakunnan hallituksessa enemmän kuin 18 vuotta sen jälkeen. Silloin päätettiin rauha kaikkien vihollisten kanssa, valtakunta vaurastui, sekaannukset parannettiin, velat maksettiin, varallisuus alkoi karttua, ja Ruotsin valtakunnan parannettu laki vahvistettiin Hornin hallitessa vuonna 1734. Tämä 1734 vuotinen laki tuli kirjapainosta v. 1756 suomenkin kielellä ja on siitä asti suojellut kaikkien kansalaisten vapautta ja oikeutta.

Tällä ajalla kohosi Suomi juurikuin tuhasta. Ja syksyllä v. 1721 alkoivat pakolaiset palata takaisin Ruotsista, ei huolien meren myrskyistä, joissa monta hävisi. Talvella, keväellä ja kesällä 1722 olivat tiet täynnä sellaisia palavia pakolaisia ja Wenäjältä vapaiksi päästettyjä vankeja, jotka suurissa joukoissa, hädässä ja huolissa etsivät entisiä kotiaan hävitetyssä, mutta aina rakkaassa ja hyvin ikävöidyssä isänmaassa. Tiet olivat rappiolla, sillat poissa, ei ollut hevosia, ei ruokavaroja, erämaa joka paikassa. Pakolaiset, löydettyään entisten taloinsa tahi kylänsä sijat, näkivät huoneet poltetuiksi tahi ryöstetyiksi, ilman akkunoita ja katoita, kaivot täytetyiksi mullalla, metsän kasvavan vainioilla, linnut olivat tehneet pesänsä kehnosti hoidettuun, jätettyyn kirkkoon. Lapset kyselivät turhaan vanhempiaan ja vanhemmat lapsiaan. Ei kukaan tietänyt niiden elämän

vaihteita; ainoastaan harvoin löytyi joku, jonka luultiin ikuisesti menneen häviöön. Ja kuitenkin itkivät nämä köyhät pakolaiset ilokyyneleitä, tultuaan rakkaan kotitienoon maalle. He alkoivat uusin voimin rakentaa tupaa, raivata niittyä, kuokkia peltoa ja kulkea pitkiä matkoja, saadakseen itselleen hevosen tahi lehmän. Ruotsin hallitus auttoi heitä, soi heille verovapauden vissiksi vuosiksi ja lähetti tänne taitavia miehiä tutkimaan maan tilaa ja esittelemään varoja sen parantamiseen.

Sellainen suuri hävitys ei ollut heti palkittu. Sitä kesti pitkään vaivoissa, paljossa kärsivällisyydessä. Ensimmäiset kylvöt menivät mitättömiin; usein repivät pedot ensimmäiset eläimet. Monet löysivät talonsa, poissa ollessaan tulleen toisten asuttaviksi, ja kauan viipyi ennenkuin järjestys ja laki, ennenkuin Jumalan sanan saarna ja koulujen opetus jälleen tulivat voimaan. Mutta kuitenkin mentiin eteenpäin: toivo ja luottamus huojenti kaikkia kärsimisiä. Viidentenä, kuudentena vuotena rauhan jälkeen alkoi hävitetty maa jälleen kukoistaa.

Kun sota oli vienyt nuoremmat miehet, nähtiin alussa maan kansan olevan enimmite ukkoja, vaimoja ja lapsia. Vähitellen kasvoivat lapset, naivat varhain ja ottivat maat viljelykseen. Jumala on pannut sellaisen voiman luontoon, joka juurikuin kiirehtii palkitsemaan suuria hävityksiä. Joka perhekunnasta kasvoi silloin ihmeellisen suuri joukko. Ja niin eneni kansan luku pikaisesti, niin että tuskin enemmässä kuin miehen ijässä sai maa taas yhtä monta asukasta, kuin siinä oli ennen isoa sotaa.

Antakaat Herralle Jumalallenne kunnia, ennen kuin hän antaa pimeyden tulla, ja ennenkuin jalkanne loukkaantuvat pimeihin vuoriin. Jerem. 13: 16.

Ihmeellisesti sinä kuulet meitä vanhurskaudessa, autuutemme Jumala, sinä kaikkein maan ja meren kaukaisten äärten turva. Ps. 65: 6.

Jotka kyyneleillä kylvävät, ne ilolla niittävät. Itkein menee kylväjä matkaan kantain siementänsä, ja tulee riemulla kantain lyhteitänsä.

Psalm. 126: 5, 6.

171. Lappeenrannan tappelu.

Arvid Horn piti jumalanpelvon kaiken viisauden alkuna eikä sallinut kenenkään ylhäisen vieraan estää itseänsä pitämästä joka aamuna ja iltana rukouksia talon-väkensä kanssa. Olikin siunaus koko hänen hallituksellansa, niin että valtakunta siinä vaurastui voimissa ja nautti virvottavata lepoa tyynessä rauhassa.

Mutta senaikuiset Ruotsalaiset olivat kasvaneet sodassa eivätkä voineet unhottaa valtakunnan kadonnutta valtaa. Siinä kasvoi nuorempi suku, joka muisti kaarlolaisten voittoja, mutta oli unhottanut niiden tappiot. Niin syntyi vastapuolue, jolle ei ollut Hornin rauhallinen hallitus mieleen ja joka kutsui itsensä Hatuiksi, sillä hattu pidettiin vapaiden ja urhollisten miesten tuntomerkinä. Tätä vastaan kutsuttiin Hornin ja rauhan puolelaisia Myssyiksi, jonka piti olla herjausnimitys, ja Hatuille vastapuolinen. Nämä kaksi puoluetta, Hatut ja Myssyt, alkoivat kiistää vallasta valtiopäivillä. Ja useammat Suomalaisia kuuluivat Myssyihin, kun he hyvin ymmärsivät Suomen saavan, uuden sodan herättyä, kärsiä enemmän ja kentiesi kokonaan katoavan Wenäjälle.

Valtiopäivillä Tukholmassa 1738 sai Hattujen puolue vallan ja pani puolelaisiaan hallitukseen. Ei kukaan uskaltanut julkisesti syyttää vanhaa Hornia; mutta hän oli väsynyt valtaan ja ihmisten kiittämättömyyteen; hän pyytii vapaaehtoisesti eron viroistaan ja muutti pois maakartanoonsa.

Siellä lopetti hän ei kauan jälkeenpäin kunniarikkaan elämänsä arvolauseella jälki-mailmalle, että hän otti vastaan sorretun ja hävitetyn valtakunnan hallituksen, mutta jätti sen jälkeensä vapaana ja kukoistavana.

Aivan pian oppi Suomen ja Ruotsin kansa kaipaamaan Hornin viisasta hallitusta. Pietari suuren likimmäinen suku oli pakotettu pois Wenäjän valtioistuimelta, ja Wenäläiset eivät suvainneet vierasten hallitsevan valtakuntaansa. Tämän tyytymättömyyden tahtoi Hattuin hallitus Ruotsissa käyttää hyväkseen ja lupasi asettaa valtioistuimelle Pietarin tyttären Elisabetin, toivossa että hän sellaisesta avusta antaisi takaisin ne maakunnat jotka Ruotsi oli menettänyt Uuden-kaupungin rauhassa. Lähetettiin siis sotaarmeija Suomen kautta Pietariin auttamaan Elisabetiä. Mutta Elisabet tuli valtioistuimelle ilman Ruotsalaisten avutta eikä tahtonut ollenkaan antaa maakuntia takaisin. Vähäisen säikytyksen sijaan, jonka Hatut olivat aikoneet, tuli kova sota v. 1741.

Saiman etelä-rannalla kauniilla paikalla on pieni kaupunki Lappeenranta, ja siellä oli linnoitus niemellä. Ennenkuin Ruotsin armeija oli valmiina Suomessa, rynnisti venäläinen 11,000 miehinen sota-armeija Wiipurista Lappeenrantaan, ja siellä tuli tappelu 23 päivänä elokuuta 1741. Kenraali Wrangel oli kiiruhtanut linnan apuun ja asetti 4,000 Ruotsalaista ja Suomalaista kannaksen poikki niemellä. Wenäläiset ryntäsivät mäelle Ruotsalaisten oikeata sivustaa vastaan ja tulivat lyödyiksi takaisin. Ruotsalaiset juoksivat niiden jälessä rinnettä alas, mutta tulivat piiritetyiksi pellolla ja surmatuiksi tahi otetuiksi vangiksi. Osa vasempata ruotsalaista sivustaa siinä olevain Suomalaisten kanssa lähti pelokkaasti pakoon. Toiset suojelivat itseään isäinsä urholisuudella, mutta voitettiin, surmattiin tahi hajotettiin. Viholliset tunkeusivat pakenevain kanssa linnaan. Tässä tuli kova sota; kuolleet makasivat läjissä kaduilla. Lappeenranta valloitettiin, ryöstettiin ja poltettiin, mutta Wenäjän armeija palasi

takaisin Wiipuriin. Enemmän kuin 2,500 kuollutta peitti sotatantereen; niiden seassa 1,200 Ruotsalaista ja Suomalaista, paitsi 1,000 jotka otettiin vangiksi. Päivällä jälkeen tuli kenraali Buddenbrock 5,000 miehen kanssa auttamaan Lappeenrantaa, mutta hän tuli myöhään.

Niin pahasti alettiin tämä sota, ja vielä pahemmasti sitä pitkitettiin, vieläpä niinkin häpiällisesti, että jokainen rehellinen mies häpesi siitä. Monta oli tyytymätönnä, kaikki eripuraisina, laitokset huonot, sotapäällikkö Levenhaupt epämielinen ja heikko. Toinen odotti toistaan ja syytti toistaan, talvi kului, monta tuhatta kuoli sotatautiin; ja Levenhaupt teki sovintoa keisarinna Elisabetin kanssa. Keväimen tultua tarjosi Elisabet Suomelle itsevaltaisuutta Wenäjän suojeluksen alla, ja sitte lähetti hän venäläis-armeijan Haminan linnaa vastaan. Silloin poltatti Levenhaupt Haminan kruunun varain kanssa ja kulki länteenpäin, jättäen vahvan paikan toisensa perästä ilman tappelutta jälkeensä. Siinä oli kilpa-kulku Ruotsin laivastolla ja maa-armeijalla, kumpiko ensin ennättäisi pois edestä. Viimein Suomen sotaväen joukottain paettua tuli armeija Helsinkiin, ja siihen sulki sen Wenäläiset, jotka ennättivät ennen Turun tielle. Nyt täytyi 16,000 Ruotsalaista ja Suomalaista heittää aseensa 22,000 Wenäläiselle. Suomalaiset saivat palata kotiinsa, Ruotsalaiset lähetettiin meren ylitse Ruotsiin. Wenäläiset ottivat kaikki sotavarat ja tulivat kohta herroiksi koko Suomessa, jonka täytyi vannon uskollisuuden vala keisarinna Elisabetille.

Tämän sodan ajalla, joka kutsuttiin „pikku-vihaksi“ eli „husaari-vuosiksi“, kärsi Suomi kyllä paljon vahinkoa, mutta ei sitä hävitetty. Wenäläiset säästivät maata, sillä he ajattelivat pitääksensä sen, ja panivat tänne rehellisen esivallan. Mutta seuraavana vuonna, kun Ruotsin valtiopäivillä valittiin uusi perintöruhtinas keisarinnan mielen jälkeen, antoi hän suurimman osan maata takaisin, paitsi Savonlinnaa, Lappeen-

rannan ja Haminan linnoituksia niiden piirien kanssa kuin myös yhtä kolkkaa itäpuoleisesta Uudesta-Maasta. Rauhan päätettyä Turussa v. 1743, tuli Kyminjoki rajaksi Wenäjän ja Ruotsin valtakuntain välille.

Niin päätettiin sota häpeällä ja vahingolla. Vieläpä Hattuin hallitus kärsi lisäksi senkin suuren nöyristyksen, että sen täytyi kutsua venäläis-armeijan Ruotsiin, avuksi Tanskalaisia vastaan. Peläten vihastunutta kansaa, koettivat siis Hatut syyttää onnettomia sotapäällikköjensä. Kenraalit Levenhaupt ja Buddenbrock tulivat syytetyiksi, tuomituiksi ja mestatuiksi Tukholman edustalla.

172. Hyödyn aikakausi.

Nyt ymmärsi jokainen tulleen lopun Ruotsin, lopun Suomen sotaiselle suuruudelle. Sotainen henki ja sotain muistot kuolivat pois viimeisten järeillä olevain kaarlolaisten kanssa. Tätä nykyä taisteltiin ainoastaan sanoilla ja kirjoituksilla, varsinkin puolueiden kesken valtiopäivillä. Sen sijaan oli jo Horn ja hänen Myssynsä alkaneet, niinkuin he sanoivat, „ottaa valtakunnan menetettyjä maakuntia takaisin itse valtakunnan sisällä“; se on että vaurastuttaa valtakunnan valtaa enenevällä viljelyksellä ja enenevällä varallisuudella. Hattuin täytyi aloittaa samoja rauhallisia valloituksia. Ja niin tarkoitti vallassa oleva ajanluonne monellaisia hyödyllisiä parannuksia, jonka vuoksi tätä ajanvaihetta on kutsuttakin „hyödyn aikakaudeksi“.

Ruotsin hallitus oli ollut varsin hyväntahtoinen Suomea kohtaan, joka olikin valtakunnan kilpi itää vastaan ja asetti niin urhollisia sotamiehiä. Mutta elköön kukaan kummastelko, että Ruotsi oli likinnä Ruotsalaisten sydäntä, ja tästä tuli,

että Suomesta oltiin huolimattomampana rauhan parannuksissa. Nyt pysyivät Suomen valtiopäivämiehet yksimielisesti yhdessä ja vaativat parannuksia omalle maallensakin. Heidän kohtuullinen toivonsa täytettiin. Tänne lähetettiin taas taitavia miehiä, tutkimaan maan tilaa. Sotaa kärsineet saivat huojennusta veroilleen. Jyvän-lainamakasiineja pantiin toimeen; 20 maanmittaria lähetettiin tänne jakamaan maatiloja. Koskia alettiin perkata, soita ojittaa, vuorimalmeja etsiä ja rakentaa rautaruukeja. Tahdottiinpa saada maahan hyödyllisiä ulkomaan kasveja ja laitettiin sen vuoksi istukasto Turkuun. Erityinen opettaja siinä, mikä kuului taloushoitoon, asetettiin akatemiaan. Apteeki ja sairashuone toimitettiin; ensi-kerran tuli nyt taitava lääkäri asetetuksi jokaiseen lääniin, mieluisesti olisi parannettu kauppaa ja merikulkua, mutta vaikea oli päästä irti vanhasta erhetyksestä, että hallituksen muka pitäisi ryhtyä kaikkiin ja johdattaa vapaata kauppaa pakolla. Vasta monien ja pitkien riitojen perästä saivat Suomen merikaupungit viimein v. 1765 tapulin kaupungin-oikeudet, eli vapauden lähettää laivansa sinne, mihin parhaite kannatti; mutta muutamat saivat purjehtia ainoastaan Itämeressä ja muutamat muihin satamoihin valtakunnassa. Tästä ajasta vaurastui maan merikulku.

Vuonna 1748 alkoi ensimmäinen väen-lukeminen pappien muistokirjoitusten jälkeen, ja silloin oli ruotsalainen osa Suomen väestä 420,000 asukasta, eli neljäs osa valtakunnan. Tähän asti olivat myös kaikki käyttäneet vanhaa ajanlaskua, joka vähitellen oli jäänyt 11 päivää jälkeen vuoden oikeasta ajasta. Mutta v. 1753 jätettiin 11 päivää pois helmikuusta, niin että hypättiin 17 päivästä helmikuuta 1 päivään maaliskuuta. Ja täten pantiin oikeampi uusi ajanluku, eli uusi luku, toimeen. Wenäjällä käytetään vielä vanhaa lukua eli ajanlaskua, joka nyt on 12 päivää järempänä oikeata aikaa.

Hyödyn aikakautena nousi Ruotsissa mainioita tiede-

miehiä, runoilijoita ja taidenieikkoja. Suomi seurasi vähitellen perässä. Niinkuin se oli ennen maksanut velkaansa Ruotsille verellään ja sotilaillaan, alkoi se nyt hyödyttää valtakuntaa valtiomiehillä, lainsäätäjillä ja taitavilla virkamiehillä. Tieteet alkoivat kukoistaa Turun akatemiassa. Siinä painettiin nyt monta uutta kirjaa ja opillista tutkimusta historiassa, luonnontieteessä ja talouden-hoidossa. V. 1766 asetivat säädyt painovapaudeu perustuslaiksi, joten sananvalta, — yksi kalliimpia oikeuksia, likinnä omantunnon vapautta, — vakuutettiin jokaiselle, ainoastaan hän oli valmis vastaamaan tuomioistuimen edessä jos hän oli hairahtunut. Myssyt saivat toimeen tapulioikeuden ja painovapauden, joita Hatut olivat kovin pelänneet. Hatut olivat taas alottaneet joutavan sotan, tällä kertaa Preussia vastaan, ja kun sota kävi huonosti, pääsivät Myssyt voitolle. Tämä „Pommerin sota“, joka päätettiin 1762, toi myötänsä kuitenkin sen hyödyn että palanneet sotilaat toivat potaateja rensseleissään; ja siitä ajasta alettiin potaateja vähitellen viljellä, ennen yleisesti kasvatettavain nauristen sijassa. Samana aikana alkoi kahvi ja tee tulla nautittavaksi tässä maassa.

Maan ja Wenäjän välinen tila oli epäiltävä ja vaarallinen. Paitsi Suomen Uuden-kaupungin rauhassa menettämää aluetta, oli Savo jaettu kahden valtakunnan välillä mielivaltaisesti kartalle vedetyllä rajalla, joka meni kyläin ja tilusten läpitse, niin että puoli kartanosta kuului Ruotsille ja toinen puoli Wenäjälle. Ruotsalaisella Savolla ei ollut yhtään likeistä rannikkosatamaa: siksi perustettiin Lovisan kaupunki, jota ensin kutsuttiin Degerby'ksi, ja ulkopuolella kaupunkia linnoitettiin Svartholma. Mutta maa tarvitsi kovemman suojeluksen, kun se oli kadottanut itäpuoliset linnansa. Silloin alkoi Augustin Ehrensvärd v. 1749 muurata seitsemälle saarelle Helsingin sataman suulle vahvaa Wiaporin linnaa. Tämä mainio ja älykäs mies kuului Ruotsiin sukunsa puolesta, mutta Suomeen parasten teostensa

ja hautansa tähden. Hän oli syntynyt Vestmanlandissa ja makaa haudattuna Wiaporissa „teostensa keskellä“.

Suomen kansa oli halkaistu, niinkuin maakin. Monta yhdistyi Ruotsiin, toiset enemmän Wenäjän puolelle; muutamat uneksivat sitä omavaltaisuutta, jonka keisarinna Elisabet oli luvannut maallemme. Muissa maissa matkaansaattaa sellainen kummallinen tila kapinata ja eripuraisuutta. Täällä jäi kansa uskolliseksi ja rauhaan. Mutta kansamme kävi valtiollisen vapauden koulua; Suomen valtiopäivämiehet hallitsivat valtakuntaa ynnä Ruotsalaisten kanssa. Siitä oppi moni miettimään maan tilaa ja maan suomalaista kansaa.

Samana aikana alkoi uusi valistus ja sievemvät tavat päästä valtaan maan sivistyneissä keskuuskunnissa. Enimmät uutiset tulivat Franskasta; hyvää ja huonoa sekaisin. Raakuus ja turhat luulot alkoivat kadota, mutta Jumalan sanankin voima ja esi-isäin yksinkertaiset hyvät avut pakenivat nyt pois monen sydämmestä. Hyödyn aikakausi mietti paljon ja toimitti paljon. Jumala hajotti tuuleen tyhvät ajatukset, mutta antoi hyvän itää hedelmälliseksi tulevaisuudeksi.

173. Kuningas Rustaa 3:mas.

Vapauden-ajan kuninkailla oli kunnia ilman vallatta, mutta kansaan juurtunut kunnioitus antoi heille suuremman voiman, kuin laki oli heille määrännyt. Fredrik 1:n oli nuoruudessaan sotasankari ja vanhuudessaan taitava metsästäjä. Turhaan koetettuaan saada suurempata valtaa, huoli hän vähän valtakunnan hallituksesta, hoiti huvituksiin eikä pitänyt vaaria puolisostaan, kuningatar Ulrika Eleonorasta, joka oli antanut hänelle kruunun. Hänen

kuoltua, tuli v. 1743 valittu perintöruhtinas Aadolf Fredrik kuninkaaksi Ruotsiin. Hän oli rehellinen mies, joka tarkoitti valtakunnallensa hyvää, mutta yhtä hyväluontoinen ja heikko kun hänen puolisonsa, Lovisa Ulrika Preussistä, oli nerokas, pikaluontoinen ja vallanhimoinen. Hän pyysi saada laajempata kuningas-valtaa, oli alinomaa riidassa valtioneuvoston kanssa, kärsi katkeroita nöyristyksiä ja täytyi valtiösäädyiltä ottaa vastaan lapsilleen opettajat. Kun kuningas ei kirjoittanut neuvoskunnan päätöksen alle, painettiin hänen nimensä sen alle.

V. 1752 matkusti kuningas Adolf Fredrik Suomen läpitse, jossa ei yksikään ruotsalainen kuningas suuren Kustaa Adolfin jälkeen ollut käynyt. Moni Ruotsissa piti tätä ihmeellisenä sankarityönä, juurikuin kuningas olisi uskaltanut henkensä metsäihmisten ja pakanain käsiin. Tätä hyvää, ystävällistä kuningasta kunnioitettiin, katsottiin, missä vaan hän matkusti, vieläpä muistopatsas nostettiin siihen, jossa hän söi einettä ruohokentällä. Hän antoi Lovisan kaupungille nimen kuningattaren jälkeen, kuunteli kärsivällisesti pitkiä puheita, joita hän ei ymmärtänyt, ja matkusti niin, onnellisena, Ruotsiin takaisin.

Aadolf Fredrikin kuoltua v. 1771, tuli hänen vanhin poikansa Kustaa, joka silloin oli ulkomailla, ensimmäiseksi Ruotsissa syntyneeksi kuninkaaksi sitte Kaarlo 12:sta jälkeen. Tällä nuorella prinsillä oli yhdistyksessä kaikki ne omaisuudet, jotka miellyttävät ihmisten sydämet; mielellisyys, terävyys, elävyys, kaunopuheliaisuus, arvollinen, ystävällinen, rakastettava känssakäymistapa. Hän oli kasvatettu senaikuisessa sievimässä franskalaisessa sivistyksessä ja oli ihastuttanut Europan hoveja ennenkuin hän tuli ihastuttamaan Ruotsia ja Suomea. Tämän hohtavan pinnan alla ei kuitenkaan löytynyt lujaa sydäntä, sillä siinä ei ollut lujaa uskoa. Lempeä ja jalomielinen oli hän kaikkia kohtaan, hänellä olivat ylevät ajatukset kuninkaan velvollisuuksista ja hän

tahtoi ennen kuolla, kuin uhrata valtakunnan kunnian ja itsenäisyyden.

Tämän kuninkaan hallitus alkoi juurikun auringon-paiste kuurosateen perästä. Hän salli senkin alhaisimman ja köyhimmän tuoda itselleen valituksensa, ja häntä rakasti yhtäläisesti kansa, kuin vallitsevat herrat pelkäsivät eivätkä uskoneet häntä.

Vapauden-aika ei ollut sama kuin Hornin hallitessa valtakuntaa. Ei mikään laki voi tehdä sitä vapaaksi, joka ei kanna vapauden perustusta itsessään, ja vapauden ensimmäinen ehto on kieltää itsensä että kaikki olisivat vapaat. Tätä eivät voineet tehdä ne Hatut tahi ne Myssyt, jotka hallitsivat valtakuntaa. Ne vainosivat vastustajoitansa ja pitivät enemmän puolensa menestyksestä vaaria, eli kuinka he saisivat pitää vallan, kuin valtakunnan edusta. Vieläpä he ottivat häpiällisiä lahjoja ulkovalloilta ostaakseen niillä itselleen hahkolaisia valtiopäivillä, ja se, joka voi maksaa enimmän, tuli valtavaksi. Ulkomaalaiset lähettiläät eivät turhaan jakaneet kultaansa. He sekausivat valtakunnan hallitukseen; he tahtoivat valtiopäivät ajamaan omia asioitaan. Ja näin ei ollut enää vapautta eikä itsenäisyyttä; ja Ruotsin valtakunta oli niin ylenkatsottu, että kolme sen naapuria, Preussi, Tanska ja Wenäjä neuvottelivat keskenään, jos heidän heti kohta tulisi tehdä loppu niin kelvottomasta valtakunnasta, tahi aluksi ottaa siltä pois ne maakunnat, jotka kukin naapuri näkisi parhaite itselleen sopivan.

Tämä kaikki teki monen jo väsyneeksi vapauden-ajan kansanhallitukseen. Tätä tyytymättömyyttä käytti kuningas hyväkseen v. 1772, kun kaikki olivat tuskauneet pitkiin ja riitaisiin valtiopäiviin, joilla ei mitään saatu toimeen. Tässä täytyi hänen olla hyvin teeskentelevänä. Ensimmäisenä tuumana oli hänellä kutsua tyytymättömät Suomalaiset avukseen. Suomalaiset sotajoukot luottivat kuninkaaseen, vannoiivat hänelle erityisen uskollisuuden valan ja vietiin Ruotsiin. Mutta

kun he tulivat sinne, oli jo kaikki tehty. Osa ruotsalaista sotaväkeä Skånessa oli noussut kapinaan säätyjen hallitusta vastaan; kuningas oli tullut pakotetuksi jouduttamaan val-lankumousta. Elokuun 19 päivänä oli hän ratsastanut ulos Tukholmassa, saanut monta puolellensa, selittänyt heille tar-koituksensa pelastaa valtakunnan ja ottanut heiltä uuden uskollisuuden valan. Sitte oli hän sulettanut Tukholman portit, salvannut valtioneuvoston sisälle ja pannut kokoontu-neiden säätyjen eteen uuden hallitusmuodon eli perustuslain valtakunnan hallitukselle. Ja tämän perustuslain olivat val-tiosäädyt hyväksyneet ja vahvistaneet 21 päiv. Elokuuta v. 1772 kanuunain seisoessa ladattuina ulkona torilla. Sama hallitusmuoto, joka enentää kuninkaan vallan ja vakuuttaa kansalle lainalaisen vapauden, on vielä tänäkin päivänä Suo-messa voimassa.

Tällä tavalla kumottiin vapauden-ajan valtioasetus. Niin suuri onnettomuus, kuin voimassa olevan lain väkivaltai-nen kukistaminen, saatetaan ainoastaan hädän pakolla näyt-tää oikeaksi. Kuningas Kustaa oli varma siitä, että valta-kunta ainoastaan täten voitiin pelastaa sisällisestä häviöstä ja ulkomaalaisten sortamisesta, vieläpä yleisestä kukistuk-sesta. Niin paljo on vissiiä, että valtakunta sai itsenäisyy-tensä takaisin, puolueet hajousivat, suurin osa kansasta kiitti kuningasta ja että oli enemmän oikeata vapautta alussa kunin-gas Kustaan hallitusta, kuin vapauden-aikana. Mutta ehkä tämä valtionkumous ei vuodattanut verenpisarata, ehkä ku-ningas sitte oli lempeä ja sovinnollinen kaikkia kohtaan, kytöi kuitenkin häntä vastaan veriviha niiden sydämessä, jotka tähän asti olivat hallinneet valtakuntaa vapauden ni-messä.

Seurasikin sitte rauhallisia, onnellisia vuosia. Kuningas kävi useita kertoja Suomessa ja näytti pitävän huolta sen menestyksestä. V. 1775 asetti hän Hovioikeuden Waasaan. Kaupungit Kuopio, Heinola, Tampere ja Kaskinen pe-

rustettiin. Hämeenlinna muutettiin, lohkojako toimitettiin, raha-asiat järjestettiin, piinapenkki lakkautettiin rikosasiain tutkinnossa, ja vieraat uskolaiset saivat pitää jumalanpalvelustaan valtakunnassa. Kuninkaan suojeluksessa ilmausi Ruotsissa mainioita runoilijoita, joiden lauluja laulettiin Suomessakin, ja ne saivat pian täälläkin seuraajia. Jälkeen tulevaiset muistelivat kauan näitä Kustaa 3:n hallituksen paistepäiviä, ja ne vaikuttivat elähyttävästi, ilahuttavasti, siventävästi kauas meidänkin maahamme. Sekin vakava Suomalainen tunsy sydämensä lämpimäksi, kun sillä lempeällä kuninkaalla maassa matkustaessaan, oli ystävällinen tervehdys kaikille, armas huoli, tahi kumminlahja lapsille. Likinnä suurta Kustaa Aadolfia ei ole kukaan kuningas ollut niin lemmitty Suomessa, kuin Kustaa 3:mas.

174. Anjalan liitto.

Eikä olekaan vakinaista onnea ilman totisetta Jumalanpelotta. Kustaa 3:n aikana eivät kutkaan, jotka pitivät itsensä sivistyneinä ja valistuneina Europassa, usko-neet Jumalan päälle, vaan pitivät järkeä Jumalanansa, joka ei estänyt heitä uskomasta povaus-akkoja ja kummitusten nostajia. Tässä suuressa yleisessä uskottomuudessa telmivät ihmisten himot hillimättä toisiaan vastaan, ja samalla kertoo, kun aika oli täynnä valtavia mietteitä, rohkeita toimia, oli se aina ääriä myöten täynnä myrkyllistä vihaa.

Kuningas Kustaa sai runsaasti kokea tätä. Hänkin uskoi järjen päälle ja kummitusten-nostajia. Hän uskoi itsensä kiitollisen kansan viisaaksi kuninkaaksi. Mutta hänellä oli virhiä, ja hän erehtyi. Hän rakasti komeutta ja huvituk-sia, hän hankki ulkomaalaisia tapoja ja vaatepukuja. Hän tahtoi sivistää kansaansa teaterilla, hänellä oli lemmittyjä,

jotka eivät aina olleet parhaita. Kun hän tarvitsi paljon rahaa ja kärsi alinomaa sen puutetta, antoi hän käskyn, että kruunu yksinään saisi polttaa ja myydä paloviinaa. Hänen lemmittynsä myivät kirkkoherran virkoja ja upseerin-valtakirjoja. Se herätti tyytymättömyyttä. Kuninkaallisessa huoneessa oli alinomainen eripuraisuus, mutkia, keskinäisiä soimauksia, vieläpä kunniata-loukkaavia puheita, ja siitä syntyi juoruja, parjauksia ja häväisemisiä. Tuskin löytyi enää viimein niin häpeällistä ja ilkeätä rikosta, josta eivät kuninkaan viholliset syyttäneet häntä. Koko valtakunta oli täynnä sellaista lastaavata puhetta, mutta kuningas ei tietänyt tästä mitään. Hän itse oli leikannut pois parhaimman välikkappaleen, jonka avulla hallitsijat saavat tietää totuuden ja kansan ajatukset hallituksesta. Hän oli ensiksi supistanut ja viimein lakkauttanut painovapauden. Sitte tuli ainoastaan imartelijain puheita hänen korviinsa, ja ne vakuuttivat häntä, että kaikki ihailivat niin viisasta kuningasta. Sellaista uskovat kuninkaat mielellään, ja kuningas Kustaa luuli ei olevansa ilman syyttä vaatia kansan kiitollisuutta.

Odottamatta tuli hän tuntemaan erhetyksensä. Hän oli kutsunut kokoon valtiopäivät v. 1786, ja niillä kuuli hän niin kovia sanoja, niillä kohtasi häntä niin paljon vastusta kokouneilta säädyiltä, että hän kiireesti lopetti valtiopäivät. Hän päätti antaa muuta ajatteleminen levottomalle kansalleen.

Wenäjässä hallitsi silloin valtava ja valtioviisas keisarinna, nimeltä Katarina 2:nen. Hänellä oli tekemistä kaikissa Europan tärkeissä asioissa, ja hän tahtoi sekautua Ruotsinkin vallan menoihin. Kuningas Kustaa näki Wenäjän ennemmin tahi myöhemmin vievän Suomen ja uhkaavan Ruotsiakin, jos ei hänen onnistuisi saada parempaa rajaa jo revitylle Suomelle. Nyt näytti tila hyvältä, Wenäjän ollessa Turkin kanssa sodassa; mutta perustuslaki ei sallinut kuninkaan alkaa ryntäys-sotaa säätyjen suostumatta. Ku-

ningas Kustaa syytti siis Wenäläisten alkaneen sodan Ruotsin alueelle tehdyllä partioretkellä, otti itse pääkomennon, vei ruotsalaisia sotajoukkoja Suomeen 1788 kesällä ja meni rajan ylitse.

Linnat Savonlinna ja Hamina piti valloittaa, kun odottamaton tapaus pakotti kuninkaan pakenemaan takaisin.

Franskasta ja Amerikasta leveni sinä aikana uutta vapauden oppia, vihoillista kuningas-vallalle, ja se istui monen mieleen. Herjaukset ja tyytymättömyys kuningasta vastaan enenti nurjamielisyyttä. Armeijan upseerit olivat kauan pitäneet salaisia kokouksia, ja nyt, kun monta näistä piti sotaa laitonna, he ylimielisesti sanoivat ei tottelevansa kuningasta, vaan ärsyttivät sotaväkeä. Elokuun 12 päivä 1788 tekivät nämä velvollisuutensa rikkoneet sotilaat liiton Anjalan kartanossa rajajoen Kyminvirran luona ja vaativat kirjassa, että kuningas tekisi rauhan Wenäjän kanssa ja kutsuisi kokoon valtiosäädyn. Vieläpä yksi heistä matkusti salaa keisarinna Katarinan luokse pyytämään häneltä suojelusta Suomelle. Sillä muutamat suomalaiset upseerit ja aatelismiehet tahtoivat repiä Suomen pois Ruotsista ja tehdä sen itsenäiseksi valtioksi Wenäjän suojeluksen alle. Tämän salaisen tuuman salainen johdattaja oli sotapäällikkö Yrjö Maunu Sprengtporten, Suomalainen, joka ennen kiitettävästi oli palvellut maatansa ja pannut toimeen sen ensimmäisen kadettikoulun, mutta tullut epäsopuun kuninkaan kanssa ja palveli nyt keisarinnaa.

Kuningas matkusti Ruotsiin, jonka päälle Tanskalaiset olivat rynnistäneet, onnistui lyödä heidät takaisin ja voitti puoleensa kansan suosion. Suomessa oli sota seisahtunut. Mutta kun Anjalan miesten salainen tuuma tuli ilmi, katui moni, joka oli lyöttäynyt liittoon ainoastaan nurjamielisyydestä kuningasta ja sotaa vastaan. Suomen kansa, joka ei koskaan ole voinut kärsiä pettureja, havaitsi hämmästyksellä ja harmilla kokonaan mahdottoman asian, että

omat maanmiehet ja sotilaat sodan parhaallaan. ollessa eivät ole totelleet kuningasta, vaan olivat olleet yhdessä neuvossa vihollisen kanssa. Kaikki tyytymättömyys oli unhoitettu; juurikuin yksi mies seisoi koko kansa vanhastaan uskollisena kuninkaan puolella, ja nyt oli petturein vuoro vavista. Muutamat pakenivat Wenäjälle, toiset otettiin kiini, syytettiin, tuomittiin kuolemaan. Kuningas lievitti rangaistuksen, niin että useammat istuivat vankiudessa, ja sitte heitä armahdettiin. Ainoastaan yksi uskaliain päämiehistä, eversti Turun läänin rykmentissä Hästesko, rangaistiin pois hengeltä.

Seuraavana talvena kutsuttiin säädyt Tukholmaan kokoon ja hyväksyivät Yhdistys- ja Vakuutus-kirjan, jonka kautta kuninkaan valta vielä enemmän laajennettiin ja säätyjen valta supistettiin. Aatelin vastustusta ei voitu väkipakotta masentaa, mutta niin kova oli aatelittomain säätyjen mielikarvaus Anjalan-miehiä vastaan, että he suostuivat kaikkiin. Tämä ei ollutkaan onnellista valtakunnalle eikä kuninkaalle itselleen.

175. Porrassalmen tappelu.

Keväellä v. 1789 alkoi sota uudestaan kuninkaan oman komennon alla. Wenäläinen 8,000 miehinen armeija rynnisti Mikkeliä vastaan ja ajoi viiden tiiman kovan tappelun perästä pienen etuvahti-joukon pois Kyrössä. Puoli peninkulmaa Mikkelistä kulkee maantie kaitaista selännettä Porrassalmen sillalle. Tähän tulivat Wenäläiset 12 päivänä kesäkuuta illalla, ajoivat taas pois etuvahdin kolmen tunnin tappelun perästä, asettivat kanuunia mäille ja aloittivat kovan ampumisen valosana kesäyönä. Porrassalmen luona seisoi 700 Suomalaista kahden pienen kanuunan kanssa Stedingk'in ja Aminoffin komennon alla. Ne olivat jalkavä-

keä Porin ja Savon rykmenteistä, kuin myös muutamia Karjalan ja Uuden-Maan rakuuneja.

Kesäkuun 13 päivä kello 6 aamulla hyökäsivät Wenäläiset puoleksi revitylle sillalle. Ne pakotettiin painetilla takaisin järveen, hyökäsivät jälleen ja ajettiin jälleen takaisin. Koko päivä tapeltiin; alinomaa uusia raittiita sotajoukkoja vihollisen puolelta, aina samat veriset, ruutista mustuneet ja väsyneet sotilaat suomalaisella puolella. Wenäläiset täyttivät Suomalaisen rannan sellaisella kuulasateella että tuskin puuta ja kiveä jäi särkymättä; mutta elävät muurit seisoivat paikallaan. Siinä sotivat nuoret, sittemmin mainiot sotasankarit Adlercreutz ja Döbeln; tässä haavoitti Döbeln'in vasemman ohimon kranaatin kappale, jonka tähden hän sitte piti otsansa ympäri hyvin tunnettua mustaa sidettä. Siinä johdatti Sprengtporten Wenäläisiä isänmaatansa vastaan, ja hänet täytyi, pahasti haavoitettuna, kantaa pois tappelusta.

Suomalaiset olivat ampuneet kaikki kuulansa ja alkoivat ladata kiväärejänsä ratkotuilla univormunapeillaan, kun viimein Pohjanmaan rykmentti tuli heille avuksi kanuunain kanssa kello 4 j. p. p. Vasta kelloi 7 illalla vetäysivät Wenäläiset takaisin; ammuttuaan kaiken ruutinsa ja menetettyään 900 miestä. Tappelua oli kestänyt 17 tuntia, ja Suomalaisia oli kaatunut 200 miestä. Ei se ollut mikään ratkaiseva tappelu, sillä kuusi päivää jälkeenpäin kiertivät Wenäläiset tämän ahdinkopaikan ympäri; mutta syystä on Porrassalmen tappelua verrattu muinoisajan mainioihin uro- töihin.

Sotaa käytiin enimmite Savossa vaihettelevalle onnella ja pitkitettiin v. 1790. Me emme ennätä kertoa kaikista niistä kovista tappeluista, joita siellä taisteltiin ja joissa Suomalainen sotamies kuninkaan komennon alla, ensi kerran Kaarlo 12:sta päivän jälkeen uudestaan oppi jo unhotetun voittotaitonsa. Merellä sotivat Suomalainen meriväki ja Suomalaiset laivat yhtä urhollisesti Ruotsalaisten rinnalla. V. 1788 kamppailivat Ruotsin ja Wenäjän laivastot kuusi tuntia Höglandin edustalla, kummankaan saamatta voittoa. Elokuun 24 päivänä 1789 lyötiin Ruotsin laivasto Ruotsin salmessa. V. 1790 sulki Wenäjän laivasto kuninkaan Wiipurin lahteen, mutta hän murti tämän sulun verisessä tappelussa 3 päivänä heinäkuuta. Kohta sen perästä, 9 päivä heinäkuuta, oli toinen meritappelu Ruotsinsalmessa ja päättyi Ruotsin laivaston voitolla.

Tästä joudutettiin rauhan tekoa, joka päätettiin Wärälän kylässä Kyminjoen luona 19 päivä elokuuta 1790. Entisiä rauhanliittoja Wenäjän ja Ruotsin välillä kutsuttiin ijankaikkisiksi; Wärälässä tehty rauha kutsuttiin „pysyväiseksi“. Mitään ei muutettu: rajat jäivät samoiksi kun ennen ja Suomen tila oli yhtä epävakainen kuin ennenkin. Mutta 80 vuoden tappioiden, 80 vuoden paon, häpeän ja ylenkatseen perästä oli se hyvitys Ruotsin ja Suomen sota-aseille

kuin myös kunnianasia heidän kansoillensa, että olivat taas kunnialla kestäneet tappelussa valtavata Wenäjätä vastaan.

176. Kuningas Kustaan kuolema.

Monella on tie mielestensä oikia,
mutta se johdattaa viimein kuolemaan.

Salom. sananlasku. 16: 25.

Kuningas Kustaa tarvitsi rakkautta, niinkuin ilmaa tarvitaan hengittäessä; viha oli hänestä myrkkyyä. Jota enemmän viha hänen ympärillensä rasitti hänen virkeätä sielunsa, sitä enemmän koki hän uusilla rohkeilla keinoilla tukahuttaa sisällistä rauhattomuuttansa. Milloin mietti hän Norjan valloitusta, milloin Puolan kruunua; viimeksi teki hän liiton Wenäjän kanssa ja varusti itseänsä sotaan Euroopan tulipaloo, Franskaa vastaan, auttamaan sen kuningasta kapinallisia alamaisia vastaan. Hänen selvä katsantonsa pimeni, hänen hallituksensa tuli aina omavaltaisemmaksi, hänen vihollisensa aina katkerammiksi. Viimein tekivät muutamat aatelismiehet liiton hänen henkeänsä vastaan.

Maaliskunn 16 päiv. v. 1792 kävi kuningas myöhään illalla maskeraatissa suuressa teaterissa, jonka hän itse oli teettänyt Tukholmassa. Keskiyönä piirittivät hänen tunte-mattomat, mustapukuiset ihmiset, valkiat naamiot kasvoin edessä; eräs käsi löi häntä olkapäälle ja ääni sanoi: hyvää iltaa! Samassa paukahti pistooli, kuultiin huudettavan: tuon irti! ja kuninkaan vasemman kylan läpi oli mennyt kaksi kuulaa sekä useita rautatellikoita. Nojaten paroni Essen'in käsivartta vasten oli hänellä vielä voimaa päästä ulos salista. Ovet sulettiin, kaikkein läsnäolevain piti kirjoittaa nimensä. Lattialla oli laukaistu ja laukaisematon pistooli kuin myös iso, terävä veitsi.

Tukholman tulliportit sulettiin, ei kukaan pääsnyt ulos, vahdit pantiin kaksinkertaisiksi. Jo seuraavana aamuna löydettiin ja pantiin kiini murhaaja, erään sepän ilmoittamisesta, jolta hän oli ostanut veitsen. Se oli virasta eroitettu kapteeni, nimeltä Ankarström, raudankova, synkeämielinen ja väkivaltainen mies, joka luuli vääryyttä kärsineensä kuninkaalta. Hänen rikokseensa osalliset, jotka kaikki olivat tyytymätöntä aatelia, tulivat pian kiini. Yksi otti myrkyä, muut tuomittiin maanpakolaisuuteen tahi elinaikaiseen vankiuteen. Ankarström yksinään mestattiin. Hän kuoli katumatta ja pelotta, järkähtämätönnä, kuin metsäläinen, tuntematta hirmuisen rikoksensa laajuutta.

Kuolemahaavainen kuningas eli siksi kauan, että hän ennätti järjestää valtakunnan hallituksen ja täten tehdä mitättömäksi liittolaisten tuuman, joka tarkoitti ensi sekaannuksessa kumoa voimassa olevan järjestyksen. Jalommalla kärsiväisyydellä, kuin hänen murhaajansa, kantoi hän hiljaisuudessa tuskansa, antoi vihollisillensa anteeksi ja kuoli, 46 vuoden vanhana, 29 päivänä maaliskuuta v. 1792.

Kuningas Kustaa 3:ttä on niin katkerasti herjattu ja niin ihaillen ihmetelty, että jälkimailman arvostelu hänestä ei vielä ole vakaunut. Hänen suurin onnettomuutensa oli, että hän oli kasvanut jumalanpelvotta ja että hän eli muinois aikain luulossa kuningasten hairahtumattomuudesta. Hän ei ymmärtänyt suurten mietintöjen ja suurten kumousten aikaa, jossa hän eli. Juurikuin usioissa rikaslahjaisissa ihmisissä, oli hänessäkin suuria vastakohtia: — milloin sankari urhollisuudessa, voimassa, kestäväisyydessä ja ahkeruudessa, milloin taas kuin huikenteleva perho, joka unhotti kaikki surut ja kaikki vakaiset ajatukset, leikitellen kukkasten kanssa. „Älykkääksi kuninkaaksi“ kutsuttiin hän, ja se oli hänen oikia nimensä, mutta ei ollut hänen oikea sijansa huojuvalla valtioistuimella. Nekin, jotka olivat enimmäin moittineet häntä eläessä, itkivät häntä kuoltua, ja Suomalaisista oli

niinkuin Vänrikki Stoolista synti, kun kuoli niin komea kuningas.

177. Kustaa Mauritz Armfelt.

Millainen herra, sellainen palvelija, sanoo vanha sananlasku, ja Kustaa 3:nnen aikakausi, eivät ainoastaan hänen hovi herransa, otti hänen esikuvakseen. Kauan eli sitte, Suomessakin, harventuva joukko näitä kustaalaisia, jotka olivat merkilliset nykyisemmän ajan yksinkertaisemman ja kömpelömmän suvun rinnalla arvollisemman käytöksen, sievemmän kanssakäymistävän ja kaunisteleavan kohteliaisuuden tähden, jota ennen käytettiin. Tämä siistitty ulkopuoli, tämä kohteliaisuuden sääntöjen tarkka vaarinottaminen, ei ollut ainoastaan aatelilla, sotilailla ja korkeimmilla virkamiehillä vaan myöskin papeilla, porvareilla ja sellaisilla talonpojilla, jotka olivat olleet herrasmiesten seurassa. Tämän kauniin pinnan alla oli välistä paljo kevytmielisyyttä, paljo pilkalista ja ei juuri sopivata leikkipuhetta; mutta usein nähtiin sen yhdistyksessä olevan paljo hyvämielisyyttä ja ylevää rakkautta siihen, mikä oli suurta ja kaunista elämässä. Se ei ollut onnellista että kustaalainen aika teki herrasluokan, joka kutsui itsensä sivistyneeksi ja „paremmaksi kansaksi“, ja „huonomman“ työkansaluokan, johon oppimaton kansa kuului, välin laajemmaksi. Eikä sekään ollut onnellista, että tämä herrasluokka, joka puhui ruotsia, katsoi vähäarvoiseksi alhaisen kansan, joka puhui Suomea. Mutta kustaalainen aika on vienyt meidän tähän asti sivistymättömän kansan sivistyneen Euroopan tapoihin ja kanssakäymiseen. Kaikista siveistä tavoista, joita voimme osoittaa, — paljosta tieteestä ja taiteesta, vieläpä nuoruuden tanssileikistä ja peli-

mannien soitoista talonpoikaisissa häissä — saamme enim-
mästi kiittää Kustaa 3:nen aikakautta.

Suomen kansan helmasta nousi yksi täydellisimpiä kus-
taalaisia, loistava, ihmeteltävä Kustaa Mauritz Armfelt.
Hän oli syntynyt Marttilan pitäjäässä 1757 1 päivänä huhti-
kuuta, jota päivää hän kutsui ensimmäiseksi leikkipuheek-
seen. Neljän vuoden vanhana näki hän unta, että enkeli
astui alas hänen luoksensa ja lupasi täyttää kolme toivo-
musta, jotka hän itse sai valita. Siinä oli hän toivonut
kolmea asiata: tullakseen ruhtinaan lemmityksi, saadakseen
sotilaana voiton, tullakseen kaikkien rakastamaksi, joiden
hän vaan tahtoi. Kaikki nämä kunniahimoiset toivomukset
täytettiin: ensimmäinen v. 1780, kun hän voitti Kustaa 3:nen
suosion ulkomaalais-matkalla, toinen ollessaan päällikkönä
sodassa Wenäläisiä vastaan ja kolmas koko hänen elinaika-
nansa.

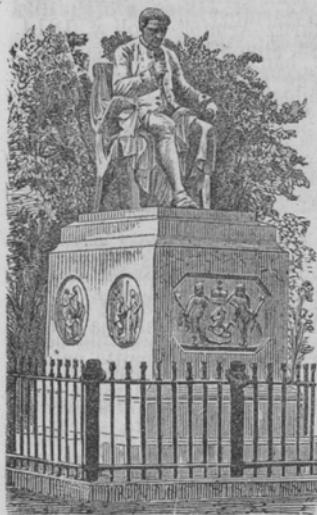
Kuningas Kustaa jätti 13 vuotiaan pojan, joka sitte tuli
kuninkaaksi nimellä Kustaa 4:s Aadolf. Hänen ala-
ikäisyytensä aikana hoiti hallitusta hänen setänsä herttua
Kaarlo, mutta kuollut kuningas oli määrännyt uskollisen
ja lemmityn Armfeltin pojan likeisimmäksi neuvonantajaksi.
Tämä ei ollut mieleen Kaarloa ja hänen suojittuansa parooni
Reuterholm'ia, joka myös oli Suomalainen. He lähetti-
vät Armfeltin ruotsalaiseksi lähettilääksi Italiaan. Armfelt
epäili näitä; hän näki nuoren kuninkaan ei olevan suojel-
tuna heidän kunniahimoltaan ja piti kirjevaihtoa uskollis-
tensa kanssa Ruotsissa, tuumaten kukistaa Reuterholmin ja
tehdä kuninkaan täysi-ikäiseksi ennen määrättyä aikaa.
Nämä kirjeet avattiin tiellä postissa Hampurissa, jonka jäl-
keen Armfelt ystävineen syytettiin ja tuomittiin maansa-ka-
altajina. Kun Armfelt'ia ei saatu kiini, palkkasi kostonhi-
moinen Reuterholm ryöväriä häntä murhaamaan. Väijyttynä
joka suunnalta, mutta ihmetteleväin ystäväinsä, joita hän
sai joka paikassa, suojelemana onnistui Armfelt päästä We-

näjälle. Sieltä kutsuttiin hän takaisin kun Kustaa 4:s Aadolf tuli täysi-ikäiseksi, mutta oli liian rohkeamielinen pysymään kauemmin itseluuloisen kuninkaan suosiossa. Sitte meni Armfelt Wenäjän palvelukseen ja sai vielä elämänsä lopulla kerran palvella isänmaatansa Turun akatemian kanslerina ja puheenjohtajana komiteassa, joka esitteli keisarille Suomen asioita. Kreivi Kustaa Mauritz Armfelt kuoli v. 1814. Kaunis, älykäs ja kielevä, oli hän tunnettu ja ihmetelty kaikissa Euroopan hoveissa. Vaihtelevain elämänsä tapausten, maanpakolaisuutensa ja erinomaisen taitonsa tähden voittaa kaikkein sydämet puoleensa, verrattiin hän muinois-Greekanmaan kuuluisimpaan ihastuttajaan ja kutsuttiin Pohjan Alkibiadekseksi.

Herttua Kaarlon ja Reuterholmin hallitus oli harmaa illan hämärä Kustaa 3:nen jälkeen. He tahtoivat tehdä kaikkia paremmiksi, kuin hän, he horjuivat sinne ja tänne, he asettausivat hyvään sopuun Franskan kanssa mutta pahaan Wenäjän kanssa. He tahtoivat saada säästäväisyyttä toimeen, kieltivät pois kahvin ja silkin, mutta siitä saivat he enemmän ilvettä kuin hyötyä. Kaikki toivoivat parempia aikoja, kun nuori kuningas itse otti hallituksen vastaan lopussa vuotta 1796. Silloin oli hän ujo ja hiljainen nuorukainen, 18 vuotias, tunnettu rehelliseksi ja jäykäksi, jonka hän osotti siinä, että hän purki kihlauksensa keisarinna Katarinan pojan tyttären kanssa Pietarissa, siksi ettei naimisliittokirja ollut kirjoitettu niin kuin oli sovittu. Vastus harmitti niin valtavata keisarinnaa, että hän kohta sen jälkeen sairastui ja kuoli.

178. Henrik Gabriel Porthan.

Kaikki nykyajan sivistyneet kansat ovat rakentaneet muistopatsaita suurille kuninkaille, sankareille ja älyniekoille.

Suomenkin kansa on nostanut sellaisen muistopatsaan, mutta ei kuninkaalle, ei sotapäällikölle tahi valtiomiehelle, vaan maansa lemmitylle ja muistettavalle tiedemiehelle. Henrik Gabriel Porthanin muistopatsas pronssista, sellaisena kuin se tähän on kuvattu, nostettiin vuonna 1864 avoimelle paikalle Turun tuomiokirkon edustalle ja kustannettiin yli koko maan kootuilla varoilla. Miten oli hän ansainnut kunnian tulla sellaiseen muistoon, ennen sankareja ja kuninkaita?

Hän oli maalaispapiin poika, syntynyt etäisessä Wiita-saaressa v. 1739. Siitä päivästä asti, kun hän tuli ylioppilaaksi Turun akatemiassa, oli koko hänen elämänsä pyhitetty tieteelle ja isänmaalle. Selvällä katsahduksellaan, lujalla tahdollaan ja hellittämättömällä, kärsivällisellä, lakkaamattomalla työllään kokosi hän sellaisen oppien aarten, joka tuli akatemian kaunistukseksi. Hän tuli latinan kielten professoriksi; hän hoiti akatemian kirjastoa, hän tuli tämän oppilaitoksen tueksi ja kunniaksi, isällinen ystävä oli hän kaikille sen oppilaisille, vieläpä opettaja koko maallensa. Mutta hänen muistopatsaansa ei sen vuoksi tullut nostetuksi, eikä vielä siksikään, että hän perusti maamme

historian, vaan siksi että hän on perustanut ensimmäisen selvän tuntomme Suomen kansasta, niinkuin omasta, itsessään itsenäisestä kansasta.

Suomen kansa oli olemassa aina siitä ajasta asti, kun sen hajonneet osat alkoivat Pähkinälinnan rauhan jälkeen kasvaa yhteen; me olemme nähneet, kuinka puuttuvaisesti ja epäselvästi tämä kansa oli ymmärtänyt itsensä. Ei sillä ollut aikaa tätä ajatella; sillä oli alinomainen taistelu henkensä ja elatuksensa eteen. Kun muinoin herttua Juhana tahi keisarinna Elisabet, tahi Anjalan-miehet olivat puhuneet itsenäisestä Suomesta, ei kukaan ymmärtänyt niitä, eikä olis ollutkaan sellainen ulkonainen (valtiollinen) itsenäisyys meille hyödyllinen. Sellaistapa ei Porthan'ikaan opettanut meille: kun hän mietti valtiota, kutsui hän itsensä ruotsalaiseksi. Hän opetti meille Jumalan luoneen Suomen kansan sellaiseksi ominais-luonteelliseksi, että sen täytyy etsiä parasta elinvoimaansa itsessään ja kehetä vapaasti ominaisella tavallaan, että kaikki ne ylevä-arvoiset siemenet, jotka Jumala on painanut tähän kansaan, tulisivat kypsyneiksi ja hyödyttäisivät ihmiskuntaa.

Sellainen suuri miete, jota ei yksikään ennen ollut selvästi käsittänyt, alkoi siis vähitellen selvetä Porthanin mielessä. Juurikuin Luther muinoin tutki raamattua ja löytyi siinä Jumalan evankeliumin, niin tutki Porthan maamme historiata, geografiaa, kansan-runoja ja kieltä ja löytyi siinä Suomen kansan. Se tuli hänelle aina selvemmäksi, että me kyllä kuulumme toisen valtion alle ja meidän täytyy oppia paljon toisilta, mutta kuitenkin täytyy meidän olla kansan itseksemme, jos tahdomme elää emmekä olla arvottomana, tahdottomana lisäkkeenä muille. Täyteen toteen ei hän tullut siitä, kuinka tämä tulisi meille mahdolliseksi, sillä hän ei uskaltanut aikanaan ajatella Suomea revittynä irti Ruotsista. Vasta tämän tapahduttua viisi vuotta hänen kuolemansa jälkeen, alkoi hänen mielteensä

kasvaa uuden ajan perustuksesta ja tulla oppikamarista ulos elämään. Sitte tuli siinä muita, jotka alkoivat toimittaa Porthanin mietettä käytäntöön ja tehdä työtä Suomen kansan itsenäisen kehkeämisen, sen kansallisen vapauden, sen kielen, sen kasvattavan, joka suunnalle hedelmää tuottavan voiman ja sen aina nöyrän, mutta arvoisan, niinkuin ominaisen toisten rinnalla olevan vapaan kansan tilan eteen. Laskettu perustus sellaiseen suureen työhön on Henrik Gabriel Porthanin muisto jälkimailmalle, ja kun hän kuoli vuonna 1804, murehti häntä niinkuin isää koko maa.

Hän oli myös se, joka v. 1771 alotti antamaan ensimmäisen sanomalehden ruotsiksi Suomessa, „Åbo Tidningar“, ja muutamia vuosia jälkeenpäin tuli myös ensimmäinen sanomalehti suomeksi, „Suomalaiset Tietosanomat“. Ne olivat aivan pieniä, harvoin ulos tulevia painettuja lehtiä; mutta tästä vähästä alusta on sanomainpaino nykyään kasvanut välttämättömän tarpeelliseksi päivän uutisten, mailman keksintöjen ja hyödyllisten tietojen kulettajaksi.

Useain mainioin suomalaisten tiedemiesten seassa muistamme tässä ainoastaan Porthanin aikuisen ja ystävän, lakitieteen professorin Mathias Calonius'en, joka eli vuoteen 1817. Hän oli korkeimmassa arvossa pidetty lainoppinut, opettaja, tuomari ja kirjailija koko valtakunnassa, valtiomies, joka käytti oppinsa voimaa, arvoansa ja isänmaanrakkauttansa maan onneksi ennen ja suurena murteen aikana, kun Suomi eroitettiin pois Ruotsista. Kahta niin valtavata ja rehellistä miestä, kuin Porthan ja Calonius, on Suomi harvoin nähnyt toistensa vieressä.

179. Frans Mikael Franzén.

Maamme on kasvattanut mainioita miehiä ja kansalaisia seuraavassa järjestyksessä: ensin pispoja, sitte sotilaita, sitte valtiomiehiä, sitte tiedemiehiä, sitte runoilijoita ja viimeksi taideniekkoja. Ne kaikki ovat palvelleet isänmaata; mutta tiedemiehet alkoivat ensin myöskin palvella ihmiskuntaa.

Ensimmäinen ja parhain runoilija oli Suomen kansa, joka lauloi niitä kauniita satuja ja lauluja, joita ennen olemme kertoneet. Kaikki parhaimmat, jotka sitte ovat tulleet, ovat saaneet jotakin kansan hengestä, sen yksinkertaisuudesta ja harrasmielisyydestä. Mutta runoustaide, joka järjestettiin sääntöjen ja tavan mukaan, on nuorempi konsti, ja se alkoi vasta Ruotsin kielellä saada arvoa, sillä tällä kielellä oli ylhäisempi sivistys ja esikuvia Ruotsissa. Ehkä monet koettivat laulaa järjestettyjä runoelmia suomeksikin, ovat ne vasta meidän aikanamme, Suomen kielen rikkaammaksi kehittyä, saaneet suuremman arvon. Sillä laulu ja kaunotaide ovat sivistyksen kukkia; siksi saavat ne viimeksi täydellisyytensä. Ennenkuin kukat puhkeavat, täytyy juurella, varrella ja lehdillä olla aikansa.

Runoustaide Ruotsin kielellä alkoi Suomessa Jaakko Fresen valituslauluilla jo Kaarlo 12:sta aikana. Vapauden ajan lopussa tuli suomalainen valtiomies kreivi Kustaa Filip Creutz mainioksi hellistä, sievistä ja kauniista, senaikuisten Franskan esikuvain mukaan tehdyistä runoelmistaan. Hänen jälkeensä seurasi suomen ensimmäinen suuri runoilija Frans Mikael Franzén.

Hänen isänsä oli kauppamies Oulussa ja tahtoi mielellään poikaansa kauppamieheksi. Mutta pienoinen ja ujo poika teki kaikki yhtä pahasti kauppapuodissa, kuin hän hoiti kirjaansa hyvästi koulussa. Hän sai seurata Jumalan kutsumista ja tuli ylioppilaaksi Turussa 13 vuoden vanhana. Siellä oli hän Porthanin parhaite lemmitty oppilas, väsymätön oppia etsiessä, ja tuli professoriksi historiassa. Jo pieninä oli hän tehnyt surullisen laulun kuolleesta lintusesta. Hän oli rakastanut hyvin sellaista pientä laululintua, joka valoisana kesäyönä lauloi viirintangon nenässä isänsä kartanossa; tämä lintu, joka lauloi Suomen luonnon sydäimestä, opetti Franzénin laulamaan. Suomi ja Ruotsi ihmettelivät hänen yksinkertaisia harrasmielisiä laulujaan, jotka aivan vähä olivat senaikuisten kaunisten, konstillisten runoelmainlaisia, ja 21 vuoden iässä oli laulaja etäisestä Suomen pohjasta laajalle kuuluisa. Koko hänen pitkä elämänsä oli sitte jaettu laulun, tieteen, kirkollisen hoidon ja isänmaan välillä; mutta edinnä kaikesta opista ja kaikesta hyödyllisestä toimesta oli Jumala antanut hänelle laulun lahjan.

Sillä paraskin, mitä ihminen ajattelee ja tekee, on kuitenkin perinpohjin lahja kaikkein hyvän avuin antajalta. Tämän tiesi Franzén. Kirjoittaessaan suurempia ja pienempiä runokappaleitaan — pienet olivat aina harrasmielisempiä ja parempia kuin suuret, — tiesi hän kyllä, että hän sai sen parhaan ylhäältä. Hänen ei tarvinnut vaivaloisesti miettiä ja muodostaa runoelmaansa: se syntyi juurikuin itsestään. Ja tämä teki hänen niin nöyräksi, kuin täytyy ollakin saadessa sen parhaan, mitä itsellä on, lahjaksi. Hän oli lempein ihmisten seassa; kirkastettu valo loisti hänen kauniissa silmissänsä ja hänen kumarruksissa olevan päänsä ympärillä. Kun Suomi eroitettiin Ruotsista, muutti Franzén sinne surussa isänmaansa tähden, jota ei hän koskaan lakannut rakastamasta. Ruotsissa tuli hän kirkkoheraksi ja viimein pispaksi pohjassa olevaan Hernösandiin.

Siellä palveli hän monta vuotta Jumalan valtakuntaa suurella, lempeällä ja rakkahalla vakavuudella, joka teki hänen niin lemmityksi. Hän on, paitsi runoelmiaan, painattanut kauniita virsiä ja saarnoja kuin myös useita muistopuheita mainioista miehistä.

Vuonna 1840, kun yliopisto vietti riemujuhlaansa, kävi pispä Franzén suomalaisessa isänmaassansa. Hän näki kaikki olevan uutta ja outoa täällä; uuden esivallan, uudet ihmiset, uudet virstantolpat. Ainoastaan nuoriso, joka kunniotuksella ja rakkaudella tervehti häntä tervetulleeksi, oli vielä sama nuoriso, kuin muinaisinakin päivinä.

Nuorimman tyttärensä tuuvittamana kiikkutuolissa päätti hän seitsemän vuotta sen jälkeen, v. 1847, elämänsä Hernösandissa, 75 vuoden vanhana. Pispä Franzénin satavuotisen syntymäpäivän muistoksi vietettiin monessa paikassa Suomessa ja Ruotsissa juhla 9 päivänä helmikuuta 1872. Muistopatsas hänelle nostetaan Oulussa koko Suomesta kootuilla apuvaroilla.

Samanaikainen Franzénin kanssa oli runoilija Mikael Choraëus, papinpoika Wöyristä ja kuollut hovisaarnaajana Tukholmassa jo 1806. Hän oli tunnettu terävistä pistopuheistaan, kaunopuheliaisuudestaan kuin myös monista iloisista, hellämielisistä ja surullisista ronoelmistaan. Franzénin ja Choraëus'en viisuja lauloi yleensä senaikuinen sivistynyt nuoriso Suomessa. Nämä molemmat olivat niin uskolliset ystävät, että Choraëus kuolinvuoteellaan pyytii Franzénin, joka silloin oli leskimies, naimaan hänen nuoren leskensä. Tämä tapahtuikin.

180. Vuoden 1808 sodasta.

Yhdeksästoista vuosisata, jossa me nyt elämme, tuli mailmaan suurten mulkkausten kanssa. Uudessa ajassa olivat uudet mietteet saaneet vallan ihmisten ylitse ja uuden ajan nuoriso ryhtyi taisteluun vanhan ajan seuralaisten kanssa. Valtavat sota-armeijat tappelivat toisiansa vastaan, rajoja muuteltiin, valtakuntia kukistettiin, valtioistuimet tärisivät. Ja tämä miettetten ja kiihkojen suuri myrsky tempasi viimein mukaansa etäällä olevan Suomenkin. Sillä uusi aika on sellainen, että kaikkein kansain onni tahi onnettomuus on likeisessä yhteydessä; tuskinpa löytyy niin unhotettua kolkkaa, tuskin niin pientä torppaa kaukana Suomen metsissä, etteivät he tuntisi jotakin suurista tapauksista mailmassa.

Sellaisessa väkivallan ajassa, joka koetteli kansain ja ruhtinasten kaikkia voimia, oli Jumala sallinut nousta Ruotsin valtio-istuimelle nuoren, rehellisen ja hyvää tarkoittavan kuninkaan, mutta ymmärykseltä heikon ja pahasti kasvatetun hovin imartelijain seassa. Kuningas Kustaa 4:s Aadolf oli kasvanut niin suurissa ajatuksissa kuninkaallisesta arvostaan, että hän kolmen vuoden vanhana närkästyi siitä, ettei hoviherroilla ollut juhlapukua päällä hänen syntymäpäivänään. Hän luuli kuninkaan pitävän tietää kaikki paremmin, kuin muiden, oli ylen itsepäinen, otti harvoin neuvoa muilta ja hylkäsi varoitukset. Sen lisäksi oli hän närkäs ja tarkka pienissä asioissa. Isä, Kustaa 3:mas oli pitänyt vaatetuksen ja ulkonaisen käytöksen suuressa arvossa. Poika määräytti kuninkaallisella käskyllä palmikkojen pituuden, joita upserien tuli pitää peruukien takana. Jokaisen napin piti olla niin eikä toisin. Nuorella kuninkaalla oli surullinen muisto isänsä kuolemasta. Hän piti Ankarströmin rikoksen uusien Franskan vapauden-oppien

vaikuttamana, vihasi Franskalaisia eikä luullut saattavansa panna tarpeeksi kovia siteitä vapaudelle, varsinkin painovapaudelle.

Jonkun ajan oli maa rauhassa ja hyvästi toimeen tulevana Kustaa 4:nen Aadolfin hallitessa. V. 1797 perustettiin suomalainen taloudenseura maanviljelyksen ja käsitöiden edistämiseksi. Jokaisen torpparin täytyi viljellä potaatimaa; sotamiehiä käytettiin koskien perkkäämiseen, rokonistutus asetettiin ja pelasti monta tuhatta henkeä. Kuningas osotti Suomelle hyvin mielisuosiota. V. 1802 matkusti hän nuoren puolisonsa Fredrikan kanssa maan läpitse, laski perustuskiven uuteen huonerakennukseen Turun akatemialle. Kansa pakkausi perityllä mielihartaudella Kustaa 3:nen pojan ympärille ja katsoi mieluisesti kuninkaallisten päivällisen syöntiä avoimina olevain akkunain edessä kaikkein nähdessä.

Urhollisessa, loistavassa, alinomaa rauhattomassa Franskassa nousi tänä aikana valtava sotapäällikkö ja keisari, nimeltä Napoleon Bonaparte (Suomalaisten kutsuma „Punaparta“). Hän löi kaikki vihollisensa ja pyysi saada koko Europan allensa. Kustaa 4:s kohteli häntä uhalla ja härsytti tätä valtavata miestä, ilman voimatta häntä vastustaa, ja kävi häntä vastaan taitamatonta, onnetonta sotaa Pommerissa. Englanti ja Wenäjä seisoivat vahvinna Napoleonista vastaan. Sitte tuli Napoleon Wenäjän keisarin Aleksanteri 1:sen kanssa v. 1807 yhteen Tilsitissä, teki rauhan ja tarjosihänelle Suomen palkinnoksi, jos Aleksanteri tahtois auttaa häntä Englantilaisia vastaan. Olikin Napoleonilla tapana lahjottaa pois muiden maita, joita hän ei voinut itse pitää, ja nyt hän tahtoi rangaista Ruotsin kuningasta. Keisari Aleksanteri arveli: Kustaa 3:s Aadolf oli hänen lankonsa ja oli kyllä ymmärtämättömyydessään härsyttänyt Wenäjätä, toki ei kuitenkaan tehnyt syytä sotaan. Mutta Wenäläiset olivat kaksi kertaa ennen valloittaneet koko Suomen, pitäneet siitä osan ja antaneet jäännöksen takaisin. He tunsivat maan,

he luulivat Pietari suuren laitoksen vasta silloin valmiiksi kun Wenäjällä olivat kaikki Suomenlahden rannat ja Suomi, joka oli niin likellä Pietaria, oli sen vallassa. Luulivatpa he myös aina Anjalan ajasta, että monta Suomalaista mie-luisemmin näkisi maansa olevan yhdistettynä Wenäjän vallan kanssa. Niin antoi keisari Aleksanteri kehoittaa Ruotsin kuningasta sulkemaan Itämerta englantilaiselle laivastolle, ja kun kuningas ei siihen suostunut, rynnisti helmikuussa v. 1808 kolme Wenäjän armeijaa Suomeen.

Wenäjän sotapäällikkö kreivi Buxhöwden mieli ottaa maamme juurikuin sivumennessään. Hän oli kuullut Suomalaisen olevan tyytymättöminä Ruotsin valtaan ja kuulututti, että kaikki olisivat rauhassa, ettei kellekään tapahtuisi väkivaltaa, ja Suomen sotaväen piti erkautua pois Ruotsin sotalippujen alta ja jättää aseensa Wenäjän sotapäällikölle; he saisivat maksun kivääreistä ja sapeleista. Mutta tämä sotapäällikkö ei tuntenut Suomen kansaa eikä Suomen sotamiehiä. Kansa pysyi lujana laillisessa esivallassaan, sotamiehet eivät karanneet, vielä vähemmän myivät he aseitansa; ne sotivat sotalippunsa alla aina kuolemaan asti. Tämän uskollisuuden ymmärtivät Wenäläiset hyvin kyllä, he ovat itse uskollisesti ja urhoollisesti suojelleet isänmaatansa, ja he olisivat ylen katsoneet meidän kansamme, jos se olisi ollut petollinen velvollisuudessaan.

Vuonna 1808 asetti Suomi noin 19,000 omaa sotamiestä, paitsi kutsuttua maanvartiaväkeä; mutta tämä sota-voima oli hajallaan, puutteellisesti varustettu eikä edeltäkäsin valmistettu sotaan. „Vilua, nälkää kärsi ja voitti myös-kin”. Ne, jotka keski-talvella ennättivät rajalle, varjelivat jokaista peninkulmaa maata ja vetäysivät takaisin sotien ylivaltaa vastaan. Alussa maaliskuuta oli suurempi osa meidän sotaväkeä koossa Hämeenlinnan tykönä vanhan kenraalin Klerker'in komennon alla ja odotti käskyä rynnistää vihollista vastaan. Tänne lähetti kuningas kelvottoman

sotapäällikön, kreivi Mauritz Klingspor'in. Hän ei ollut viisastunut esi-isäimme vahingosta, hän oli unehuttanut kuinka Suomi menetettiin Kaarlo 12:sta aikana Lybecker'in ja vuonna 1742 Lewenhaupt'in kautta. Klingspor seurasi heidän onnetonta esimerkkiänsä. Hän ei ymmärtänyt kansaansa, sotamiehiänsä, velvollisuuttansa eikä sotamiehen kunniata. Hän ajatteli pysyä kuninkaan suosiossa, joka oli käskenyt hänen pelastaa sotaväestön, sen sijaan kuin olisi pitänyt pelastaa maa. Eipä sekään auttanut, että vanha Klerker tahtoi panna seitsemänkymmenen vuotisen päänsä voiton pantiksi. Surulla ja harmilla täytyi tappeluun valmiin Suomen sotaväen antautua viholliselle alttiiksi ja vetäydä takaisin kauas pohjaan päin Oulua kohti, saadakseen tien avoimeksi Ruotsiin.

Svartholman pieni linna oli antaunut ilman vastustusta, mutta vielä seiso i suuri, luja Wiapori kallioillaan meressä; — Wiapori, joka nyt oli mitä menetetty Wiipuri oli muinoin ollut, ei ainoastaan Ruotsin turva, vaan myös muuri-lukko Suomen portissa. Kun Klingspor pakeni, sanoivat vanhat ja nuoret: Wiapori suojelee meitä uhkaavilla muureillaan, taitavan päällikkönsä, urhollisten 6,000 sotamiehensä kanssa 2,000 kanuunallansa, suurilukuisella laivastollansa, jossa on enemmän kuin sata sotalaivaa. Se on hyvästi varustettu, ja vihollisten kuulat, ammuttuina vuorilta Helsingin tykönä, putoavat voimattomina mereen, juurikuin jäärakeet kalliota vasten.

Eipä niin ollutkaan: Wiapori kumoutui, mutta eipä kumoutunut niinkuin Wiipuri. Lujina niinkuin niiden muurit seisoivat sotamiesten rivit, mutta päällikkyys horjui ja meren uljas kuningatar, Suomen luja lukko, jätettiin 3 päivänä toukokuuta 1808, kaikkine varoineen, laivoineen ja aseineen, pienelle venäläis-sotaväestölle joka, — itse tuskin miesvoimaisempi, kuin linnan suojelijat, — kummastuksella näki näiden menevän pois jättä myöten. Helsinki tuli toisen

kerran näkemään 1742 vuoden nöyristyksen, — molemmat ilman verroittaan urhollisen kansan kuluneissa elämän vaiheissa.

Silloin kävi kaiken maamme läpitse sama sanomaton äänettömän hämmästyksen tunto, kuin vuonna 1710, mutta tällä kerralla ei talletetun kunnian huojentamana. Maa julistettiin Wenäjän valtakuntaan yhdistetyksi, ja sen asukasten täytyi osittain kirkoissa, osittain käräjätuissa ja raastuvissa, vannon keisarille uskollisuuden-vala.

181. Karl Johan Adlercreutz.

Pitkällä, surullisella paluumatkallaan oli Suomen sotaväestö juurikuin kadonneena ylhäällä pohjassa. Ei kukaan tietänyt miten sen oli käynyt, ei kukaan toivonut enää mitään sen aseista. Silloin alkoi, keskellä hämmästystä Wiaporin menettämisestä, tulla odottamaton voitonsanoma pohjasta, ja kohta oli Kaarlo Juhana Adlercreutzin nimi kaikkein huulilla.

Hänen aatelineen sukunsa oli alkuaan talonpojista Lohjan pitäjäässä, ja itse oli hän syntynyt Kialan kartanossa Porvoon pitäjäässä vuonna 1757. 13 vuoden vanhana meni hän sotapalvelukseen ja oli kapteenina Karjalan rakuuneissa, kun hän haavoitettiin Döbeln'in kanssa Porrassalmen luona. Viisas, nerokas ja uskalias oli Adlercreutz jo kunnialla käynyt monen tulen läpitse, kun hän huhtikuussa 1808 kenraali-atjutanttina tuli Klingsporin likeisimmäksi mieheksi päällikkyydessä ja sai välistä vallan omin päinsä uskaltaa jotakin. Armeija oli tullut Braaheen, ollen alinomaa urhollinen, ilomielinen, partava Kulneff tuulenvauhtisten kasakkainsa kanssa sen kantapäillä. Toisena pääsiäispäivänä

18 päivä huhtikuuta, istui Klingspor rekeensä, ajoi aina pohjaan päin ja käski armeijan seurata itseään. Vastahakoisesti seurasi Adlercreutz, joka johdatti armeijata, ja oli ennättänyt tulla Siikajoelle, kun takaa ajava vihollinen kävi kovasti hänen päällensä. Pakenemisen sijaan varjeli hän itseänsä viisi tiimaa. Hän havaitsi kello 6 aikana illalla Wenäläisten levittäneen itsensä kauas sivuille, jonka tähden hän päätti rynnistää heidän asemansa keskustan päälle. Ilolla hurraten juoksivat Uusimaalaiset ja Savolaiset takaisin joen jään poikki, kiipesivät rannan jyrkkiä törmii ylös ja valloittivat siellä olevan kylän. Toiset seurasivat perässä; Wenäjän sotaväestö lohkaistiin kahteen osaan ja sen täytyi vetäydä tappion kanssa takaisin. Tämä ensimmäinen voitto virkistytti suomen armeijan alakuloista mieltä. Yhdeksän päivän perästä löivät Adlercreutz ja Cronstedt toisen Wenäjän armeijan Revonlahdessa, ja nyt oli pakenemisen surkea aika loppunut. Sotaväestön retki meni uudestaan uudella heränneellä toivolla eteläänpäin. Vastahakoisesti seurasi Klingspor vuorollaan; hän rakasti enemmän herkullista pöytää, niin kaukana kuin mahdollista sotatantereelta.

Kallisarvoisia viikkoja vietettiin huolimattomuudessa. Eteenpäin kulki kuitenkin Adlercreutz, eteenpäin menivät Porilaiset hänen, urhollisimman urhollisten seassa, rinnalla, Yrjö Kaarlo von Döbeln'in mustan siteen kanssa otsan ympärillä, Ruotsalainen syntyisin, mutta uljaana taas vertansa vuodattamaan suomalaisia sotilaita johdattaessa. Döbeln ja Kulneff pitivät niin suuressa arvossa toisiaan, että Döbeln kielsi sotilaansa ampumasta Kulneffia ja Kulneff kielsi väkensä ampumasta Döbeln'ia.

Juhannusaamuna jyrisivät kanuunat Uuden-Kaarlepyyn luona, jossa vihollisen armeija pääsi vangiksi joutumasta sukkelasti takaisin palaamalla poltetun sillan taakse. Päivällä sen jälkeen ryöväsi vihollinen Waasan, jossa ruotsalainen väkijoukko oli noussut maalle ja tullut lyödyksi

Tämä oli kuninkaan tapa käydä sotaa. Hän tarvitsi ruotsalaiset sotajoukkonsa Tanskalaisia vastaan; hänen piti valloittaa Norja. Kerran likeni hän laivastolla Turkua, mutta kääntyi takaisin nähtyään Wenäjän laivaston ja viipyi myöhäiseen syksyyn asti Ahvenanmaalla.

Lapuaalla Pohjanmaalla tulee useita teitä ristiin. Siinä seisoi venäläis-armeija Rajewskin komennon alla kahden kylän välissä isolla kentällä kirkon ja joen luona. Sen jääkerit makasivat piilossa rukiissa ja kaatoivat monta urholista miestä. Adlercreutz järjesti rynnistyksen. Döbeln otti osakseen enimmän vaarasta. Etunenessä rynnistivät Porilaiset ja Karjalan jääkerit eteenpäin; kaikki kilpailivat uhalla kohdella hirmuista kuulasadetta. Iso kirkonkylä valloitettiin, Liuhtarin kylän sytytti lyöty, mutta taitavasti takaisin vetäyvä, vihollinen. Suomen väestö rynnisti nyt kolmessa osuudessa etelään päin: etelä-Pohjanmaassa nousi kansa ja ampui maahan ympäri kulkevia vihollisia, josta talonpoikia saavutti kovia rangaistuksia. Roth ja Spof, kaksi uskaliasta partiolaista, kävivät 40 Porilaisen kanssa, juurikuin muinoin Kivekkäät, omaa sotaansa Näsijärven tienoilla, kaapaten pois vihollisen kuriireja ja tavaravaunuja.

Silloin ymmärsi kreivi Buxhövdén, joka hallitsi maata Turussa, ettei Suomea voitu valloittaa ilman todenperäisettä sodatta. Uusia Wenäjän väestöjä, valittua, sotaantaivutettua, urhollista väkeä tuli maahan, ja Adlercreutzia vastaan lähetettiin nuori, älykäs kreivi Kame nski. Elokuussa rynnisti väkevä, järjestetty vihollinen taas rynnäkkö-tuuman mukaan, ja nyt piti, niinkuin Kaarlo 12:sta sanoi, „tanssata morsius-tanssia“. Ei yöllä eikä päivällä ollut levähdystä, yleensä kuului kanuunain pauke, yleensä vuoti verta. Marssit edes ja takaisin väsyttivät sotamiehiä. Alavuus oli eteläisin paikka, johon suomen sotaväestö raivasi tien urhean voiton perästä, jossa Savolaiset olivat etunenessä. Mutta kun kohta sen jälkeen uljas Otto von Fieandt tuli lyödyksi Kars-

tulassa, ja vihollinen uhkasi tulla pohjaiselle rantatielle, ei kukaan voinut enää estää vapisevan Klingsporin paluuta pohjaanpäin. Mutta ei häpeällisesti paeten, vaan uhkaavasti ja harmissaan pysähtyi suomen väestö tuo tuostakin vastarintaan vihollisen kanssa, sai yhtenä päivänä voiton, vetäysi toisena takaisin. Näin tulivat ne harventuneet, haavoitetut, ruudista mustuneet rivit merenrannikolle. Klingspor oli saanut odottamattoman käskyn „ajaa vihollisen pois maasta“ ja jätti sydämen ahdistuksessa päällikkyyden Adlercreutzille. Tämä pysähtyi lujasti varustettuun asemaansa Oravaisissa, kolme peninkulmaa eteläänpäin Uudesta-Kaarlepyystä. Hänellä oli 4,900 miestä, puoleksi Ruotsalaisia, ja 17 kanuunaa. Syyskuun 14 päivänä rynnisti Kamenski hänen päällensä 7,800 miehen ja 20 kanuunan kanssa. Veriseksi, kuin Suomen viimeinen tappelu vuonna 1714, tuli tämäkin päivä Oravaisten kedoilla. Tappelu kesti kello 6:sta aamulla aina myöhäiseen syysillan pimeyteen. Kulneff oli alkanut sotaleikin Savolaisten kanssa; sen jälkeen taisteltiin kenen halttuun jäisi eräs oja, joka yhtäläisellä urhollisuudella valloitettiin ja taas valloitettiin. Siinä päätti Adlercreutz, niinkuin Siika-joellakin, murtaa läpi Wenäjän armeijan hajauneen keskustan. Hän jätti vahvan asemansa ja voitolla murti läpi vihollisten linjat. Mutta siinä kohtasi hän vereksiä väkijoukkoja, hänen päällensä karattiin sivuilta; hänen rivinsä hajoitettiin, ahdistettiin oikealle puolelle metsään, vasemmalle puolelle mereen. Ystävät ja viholliset sekausivat toistensa kanssa pimeässä, ja lyödyn armeijansa jäännökset tapasi Adlercreutz Uudessa-Kaarlepyyssä, johon Döbeln päivällä ennen oli raivannut hänelle tien Juutaan luona saadulla voitolla.

Oravaisten kentällä makasi liki kolmetuhatta kuollutta, niiden seassa 1,200 Ruotsalaista ja Suomalaista, todistaen molempain sotinetten armeijain urhollisuudesta ja pelkäämättömyydestä.

Piamiten unhotettuna oli kenraali Sandels Savolaistensa kanssa koko kesän vastustanut vihollisen rynnäköitä Toivalassa ja Paloisissa pohjois-Savossa. Näissä ja muissa tapeluissa saivat Falander, Malm ja Duncker sankarimaineensa. Kamenski ja Klingspor olivat syksyllä Lohtajassa sopineet aselevon, mutta tämä peräytettiin Savossa 27 päivänä lokakuuta. Sandels oli silloin Iisalmen kirkon luona. Koljonvirran luona rynnisti 6,000 miestä hänen 1,400 miehensä päälle. Se oli vallan kova taistelu vielä viimeisenä hetkenä. Rynnistäjät tellättiin takaisin virtaan, jätettyään sen rannalle liki 800 kuollutta ja haavoitettua.

182. Rauha Haminassa.

Kun suurin osa maata jo oli valloitettu, eroitettiin Klingspor päällikkyydestä, juurikuin Lybecker 1713 ja Levenhaupt 1742. Sijaantulija, kenraali Klercker, sai (juurikuin silloin) surullisen toimen parantaa edellisen vikoja, kun kaikki oli myöhäistä. Sodan käymiseen tarvitaan, paitsi päällikköjä ja sotamiehiä, myös rahaa, muonavaroja, sotakaluja, sotälääkäreitä, sairashoitoa; ja Suomen armeijalta puuttui kaikkia. Sandels'in täytyi vetäydä voittonsa perästä takaisin, Adlercreutzin tappion saatuaan. Väsyneinä, haavoitettuna, sairaina, resuihin puettuina, usein leivättä nälässä, mutta kuitenkin vielä uhkaavan kiväärin kanssa kumartuneilla hartioilla kulkivat nämä urholliset sotijat myöhään syksyllä vielä kerran ylhäistä pohjaa kohti. Nyt, kun voitto ei enää virkistänyt heidän mieltänsä, heikonti väsymys ja puute heidän viimeiset voimansa. Puolet näistä kaikkiin vaivoihin ja vaaroihin tottuneista miehistä, jotka kuolema niin usein oli säästänyt sotatantereella, sairastuivat nyt ja kuo-

livat unhotettuina ahtaissa sotalasareeteissä. Adlercreutz teki aselepo-liiton Kamenskin kanssa Olkijoella: koko maa Kemijokeen asti jätettiin Wenäläisille, ja jäännös Suomen armeijaa meni kahdessa osassa Ruotsiin. Kenraali Gripenberg, jäännösten kanssa Turun ja Porin kuin myös Hämeen ja Uuden-maan rykmenteistä, luuli kaikki menetetyksi, antausi viholliselle ja palasi kotimaahansa. Toinen osasto, jäännösten kanssa Savon prikaatista, Karjalan jääkereistä ja Pohjanmaan rykmentistä, soti Cronstedtin ja Sandels'in komennon alla lopuksi Ruotsalaisten kanssa ja Ruotsin tähden. Döbeln ilmoitti sitte yksinkertaisissa, kauniissa jäähyväis-sanoissa kunnioituksensa näille kalliille Suomen urhollisen sotaväestön jäännöksille. Se oli ruotsalaisen sotilaan liikuttava hyvästijätö Suomen sotilaille, sitte kuin molemmat kuusisataa vuotta niin monilla sotatantereilla uskollisesti olivat vuodattaneet vertansa toistensa vieressä.

Tällä ajalla oli valtakunta, kuninkaan itsepintaisuuden ja taitamattomuuden kautta, tullut kukistuksensa partaalle. Mitäpä oli toivomistakaan kuninkaasta, joka, vastaukseksi hädässä olevan suomalaisen sotaväestönsä rukouksille saada välttämättömiä tarpeitaan, lähetti upseereilleen armollisen lupansa saada koko talvisotaretkellä pitää puuteromatonta tukkaa! Yltä ympärinsä oli vihollisia, ja viimeinen ystävä, Englanti vetäysi narkästyneenä takaisin. Kun Wenäläiset Maaliskuussa v. 1809 menivät jäätä myöten Aalantiin ja ruotsalaiselle rannikolle sekä merenkurkun yli Uumajaan syttyi jo kauan kytenyt tyytymättömyys kapinaksi Ruotsin armeijassa länsi-Ruotsissa. Mutta ennenkuin tämä ennätti Tukholmaan, ja koska kuningas, kuurona kaikille varoituksille, tahtoi alkaa sisällisen sodan kapinallista sotaväestöä vastaan eroitettiin hän pois kuninkaalliselta istuimelta vallan kumouksen kautta Tukholmassa 13 päivä maaliskuuta 1809. Se oli Adlercreutz, joka uskaliaasti, muutamain seuralaisten kanssa, otti kuninkaan kiini Tukholman linnassa, jonka pe-

rästä kokouneet valtiosäädyt kohottivat valtioistuimelle kuninkaan setän, herttua Kaarlon, nimellä Kaarlo 13:sta. Suomen viimeinen kuningas, Kustaa 4:s Aadolf, maanpakolaisena kuningattaren ja lastensa kanssa, kuleskeli sitte synkeämielisenä ja murhehtien ympäri Saksaa, nimellä översti Gustafson, ja kuoli maanpakolaisuudessa. Hänen jälkeentulevaisensa elävät vielä Itävallassa.

Ruotsin valtiopäivät kiittivät Adlercreutzia ja antoivat hänelle palkinnoksi suuren kuninkaan-kartanon. Kuusi vuotta vaikutti hän uuden isänmaansa hyväksi, valtavana miehenä sen hallituksessa, ja kuoli 1815, jolloin hän haudattiin Siikajoen tappelun vuosipäivänä. Itse murhehti hän olleensa ainoa suomalainen mies, joka oli kumonnut kuninkaansa valtioistuimelta. Sellainen työ tuntui raskaalta Suomalaisen sydämelle, silloinkin kuin hän oli pelastanut valtakunnan.

Ruotsin senaikuudessa hädässä ja uuden kuninkaan kanssa ja valtioistuimella ei viipynyt rauhanteko kauan Wenäjän kanssa. Se päätettiin Haminassa 17 päivä syyskuuta v. 1809. Ruotsin täytyi jättää Wenäjälle koko jälellä oleva osa Suomea, joka ulottui Keminjokeen, kuin myös tämän virran sekä Tornion ja Muonion jokien välillä oleva maa, joka tähän asti oli kuulunut ruotsalaiseen Länsi-Pohjan maakuntaan. Paitsi tätä jätettiin Aalanti saaristoihin, jota Ruotsi turhaan koki pidättää. Vielä täytyi Ruotsin luvata tehdä rauha kaikkein Wenäjän liittolaisten kanssa ja suosittaa keisari Napoleon satamainsa sulkemalla Englannin laivoille. Suomen kansasta sanotaan rauhanliitossa ainoastaan, että, Wenäjän keisarin vapaaehtoisesti vakuutettua Suomalaisille vapaan uskonnonharjoituksen, omistusoikeuden ja etuoikeudet, on Ruotsin kuningas täten vapautettu hänen muuten pyhästä velvollisuudestaan tehdä välipuheita entisten alamaistensa eduksi. Ja niin tuli siis koko maamme 17 päivä syyskuuta 1809 yhdistetyksi Wenäjän valtakunnan kanssa

183. Mäntikki Stoolin Tarinal.

Suomen ero Ruotsista jätti jälkeensä kauvan karvaita muistoja molemmilla puolilla Pohjanlahtea. Ruotsin puolella yhdistyi tappion katkeruus, suru valtakunnan repimisestä ja pelko tulevaisuudesta vanhan ystävyysyden kanssa, joka sillä oli Suomea kohtaan, tekemään eroa raskaaksi. Kauan 1809 vuoden jälkeen oli toivo Suomen takaisin valloittamisesta vielä rakas ajatus useilla Ruotsalaisilla, ja he eivät voineet ajatella enää mitään onnea tahi menestystä maallemme, sen kadotettua Ruotsin turvan. Vasta meidän aikanamme, kun uusia sukuja on kasvanut uusilla mietteillä, alkavat jo Ruotsalaisetkin nähdä Suomen eroittamisen olevan historiallisen välttämättömyyden aina siitä ajasta, jona Ruotsi lakkasi olemasta herrana Itämeressä; että meidän maatamme oli sitte vaikea varjella; että sen pitäminen pikemmin johdatti Ruotsin uusiin sotiin, kuin suojeli valtakuntaa; kuin myös että Ruotsilla nyt, yhdistettynä Norjan kanssa on luonnollisempi raja, kuin Suomen sen kanssa yhdessä ollessa. Kaikki tämä on lepyttänyt entisen mielikarvauuden ja jättänyt ainoastaan vanhan ystävyysyden jällelle. Yhdessä kaipauksen kanssa on tämä ystävyys tullut ainoastaan sydämellisemmäksi Ruotsalaisten puolella. Ruotsalainen kohtelee kaikkia vieraitaan hyvästi, mutta hellimmästi ei hän anna kenellekään kättä, kuin Ruotsiin tullee Suomalaiselle, jota terveytetään juurikuin kadotettua, mutta jälleen löydettyä ystävätä, isänmaansa tähden.

Suomen puolella merta harrastettiin samoin liian paljon vanhaa liittoa, ja samassa oli siksi kyllin epätietoa uudesta liitosta, ettei ero olisi kauan karvauttanut monien sydämiä. Mutta täällä oli se jo satoja vuosia ollut valmistettuna maan lohkomisella ja pelolla aavistettuna, niinkuin seuraus Wenäjän kasvavasta vallasta ja Ruotsin voimattomuudesta. Hetken

tultua sai maamme likeisimmäksi huolekseen oman uuden tilansa, pakoitettuna katsoi se lakkaamatta tulevaisuutta kohti, että se kulunut aika muistoiheen menetti kokonaan valtansa ihmisten yli. Kohta kasvoi myös uusi, Porthanin perustama miete Suomesta itsenäisenä, Suomen kansasta. niinkuin itse kauttansa itsenäisestä kansasta, aina suurempaan selkeyteen ja vaikutukseen. Kun siis vanha suku muistoiheen kuoli pois, tunsu nuorempi suku itsensä enemmän vapautetuksi entisistä suhteista. Mutta jos se käsittikin Suomen ei saaneen paljoa Ruotsilta, paljoa takaisin antamatta, ei se ole kuitenkaan saattanut, muuten kuin sokeana ja törkeästi kiittämätönnä ollen, kieltää maamme käyneen pitkän ja opettavaisen koulun läpi ruotsalaisena aikana, yhtä vähän kuin yhteiskuntamme ja europalais-sivistyksemme aina eteenkinpäin olevan enimmästi ruotsalaisella perustuksella. Nuorempi suku käsitti tämän omalla ymmärryksellään, juurikuin vanha suku oli käsittänyt sen sydämellään: mutta nuorempikin suku tarvitsi tulla muistolla lämmitetyksi, ja silloin tulivat „Vänrikki Stoolin Tarinat“.

Vielä miespolven Suomen yhdistyksen jälkeen Wenäjän vallan kanssa eli jällellä vanhoja sotilaita, jotka muinoin olivat sotineet Adlercreutzin, Döbeln'in ja Sandels'ien komennon alla. He elivät muistoissaan, sodan päivät olivat heille rakkaita, ja he tiesivät kertoa monta urheata työtä, sekä monta vähäistä personallista ominaisuutta, jotka historijoitsijat olivat unhottaneet. Alussa vuotta 1820 kuunteli eräs nuori ylioppilas, nimeltä Johan Ludvig Runeberg, vanhan sotilaan kertomuksia Ruovedellä. Hänellä itsellään oli lapsuuden muisto sodan päivistä, hän oli, 4 vuoden vanhana, nähnyt Döbeln'in ja Kulneff'in Pietarsaaren kaupungissa. Harrastaen näitä muistoja ja tuttuna sitte monien vanhain urosten kanssa, antoi Runeberg — silloin jo pohjan mainioin runoniekka — kahdessa osassa nämät sotilasten muistot ulos yhteisellä nimellä Vänrikki Stoolin Tarinat. Ei

koskaan ole mitään runoteosta maassamme tervehditty sellaisella ihastuksella, sellaisella ihmettelemisellä. Vanhat ja nuoret lukivat niitä samalla liikutuksella; pojan sydän sykki, neidon kasvot tulehtuivat, ja kovain jäykkäin miesten silmät kyyneltyivät näistä kuluneen ajan tarinoista.

Niin ylevästi ajateltuja runoelmia, niin uljaita, niin harrasmielisiä, niin oivallisia tapausten ja personain kuvailemisessa, kuninkaasta ja kenraalista aina alhaisempaan kuormasotamieheen asti, vieläpä siihenkin katalaan, joka kutsuttiin „roistoksi“ ennen, mutta josta myös tuli sankari, on harvoilla mailla ja harvoilla ajoilla näytettävänä. Niitä on ainoastaan 34, mutta jokainen kappale on juurikuin marmoriin hakattu taideteos. Ne kulkevat nyt ympäri mailmata monissa käännöksissä; vieraat kadehtivat niitä sotilaita, jotka ovat saaneet sellaisen muistopatsaan haudallensa.

Vänrikki Stoolin Tarinat alkavat kansanlaululla „Maamme“, kuvaavat sitte vanhan, varattoman sota-uroon, joka kertoo sodan vaiheita ylioppilaalle, ja senjälkeen vielä ilman vissittä järjestyksettä korkeita ja alhaisia, urhollisia ja pelkureita. Kaikki tulevat elävinä esiin: Pilven veikko Perhon erämaassa; — ruotivaivainen sotamies Alavudella; — Luutnantti Zidén Waasan-poikainsa kanssa; — Torpan tyttö, joka murehti että hänen sulhaisensa oli vahinkoa saamatta paennut sotatappelusta; — tuhma Sven Dufva urhollisella mielellä; — von Konow riidellen kapraaliseen; — kuoleva Wenäläinen Lemulla; — äreä von Fieandt piippuineen ja lammasnahkaturkkineen; — Sandels Koljonvirran rannalla; — vanha Hurtti leirinuotiolla; — Kulneff, joka suuteli lasta kätkyessä; — kuningas, joka veti käsiinsä Kaarlo 12:sta sormikkaat; — Klingspor, josta urholliset miehet häpesivät puhua; — Döbeln Juuttaalla; — Porilaisten marssi; — roteva Lotta Svärd; — vanha Lode, joka ei sallinut laiminlyödä aamurukousta, ehkä kuulia satoi; — vakava von Törnerikki ammuttuine takinhelmoineen; — urhollisen Dunckerin

kuolema Hörnefors'in luona; — von Essen ja hänen suukko kuskinsa Matti; — viisitoista vuotinen sankari Wilhelm von Schwerin; — rohkeamielinen maaherra Wibelius, joka asetti lain väkivaltaa vastaan; lopullisesti Adlercreutz Sii-
kajoella. Monta muuta lisäksi.

Kuunnelkaamme ainoastaan sotilaspojan laulua, kaikua Suomen sotaisista ajoista!

184. Sotilaspoika *).

Mun isän' oli sotilas, mies kaikkein kaunihin,
Hän viidentoista vanhana läks' sotarivihin.
Halunsa hehkui kunniaan;
Iloisna kesti ainiaan
Hän kylmää, nälkää, haavojaan
Mun isän' armahin.

Laps' olin, kun hän lähti pois, kun sotatorvet soi,
Vaan käyntiänsä uljasta en unhottaa mä voi;
Näen aina hatun sulkineen
Ja muodon ahavoittuneen,
Näen aina mustan pimenteen,
Min kulmakarvat loi.

Koht' armeija kun etelään taas kääntyi marssimaan,
Sai kuulla kuink' oli urhoinen hän aina sotimaan.
Hän ristin sai, sanottiin näin,
Toisenkin pian jälkeinpäin;
Ah, ajattelin mielessäin,
Jos oisin seurassaan!

*) F. Pacius on kirjoittanut musiikin tälle laululle.

Jäät talven sulii, iloineen näin kevään joutuvan,
 Niin kuulin isän kaatuneen kentälle kunnian.
 En tiedä mitä aattelin,
 Mä huolehdin ja iloitsin;
 Äit' itki päivän, toisenkin
 Ja vaipui hautahan.

Lapuan kentäll' isäni kuol' liki lippuaan,
 Sen aineon kerran vaaleni sodassa, kerrotaan;
 Uutilla, eestä Kustavin,
 Mun ukkon' uupui verihin;
 Ja sortuipa sen isäkin
 Lappeella kuelemaan.

Näin heille kävi, kaikki sai he vertaan vuodattaa;
 Mutt' elo' tää ol' ihanaa, tää kuolo kunniaa!
 Horjailla vanhana en sois,
 Mutt' nuorna, lämminnä jos vois
 Maan eestä kuolla, kas se ois
 Jaloa, ihanaa!

Mä köyhä olen orpo nyt, syön leipää vierahan,
 Mä turvan, kodin kadotin kanss' isä-vainajan;
 Vaan valittaa en huolikaan,
 Kun kasvaa korkeemmaksi saan,
 Mä poika kelpo sotilaan
 En joudu hukkahan.

Kun viisitoista vuotta mä vaan kerran täyttää saan,
 Käyn samaan sotaan minäkin, ja nälkään, kuelemaan.
 Miss' ankarimmin sota soi,
 Ja taajaan tulta salamoii,
 En sinne käymätt' olla voi,
 Tiet' isäin astumaan.

Wänrikki Stoolin Tarinain suomennoksesta.

185. Keisari Aleksanteri 1:nen ja Porwoon valtiopäivät.

Wenäjän keisari Aleksanteri 1:nen oli sukusin Pietari suuresta tämän tyttären Annan, keisarin isän-äitin kautta. Tämä oli naituna Holsteinin herttua Kaarlo Fredrikin kanssa, joka oli kuningas Kaarlo 11:sta tyttären poika. Aleksanteri 1:nen ja nykyään hallitseva keisarillinen huone ovat siis sukusin sekä Wenäjän tsaareista että Ruotsin kuninkaista, mutta isäinpuolelta saksalaisista Holsteinin herttuoista.

Keisari Aleksanteri oli lempeä ja ihmisiä rakastava. Hän oli, vielä aivan nuorena, nousnut valtio-istuimelle isänsä, keisari Paulin, jälkeen, hyvin rauhattomana aikana ja tuli vastoin tahtoansa sekaumaan suuriin sotiin ja mullistuksiin Franskan kuningas-vallan kumouksen jälkeen. Keisari saattaa vähemmin kuin kutkaan muut seurata oman sydämensä toivoja. Hänen täytyy seurata valtakuntansa perittyä valtiotaitoa ja talleltaa tahi laajentaa sen valtaa, silloinkin kuin hän mieluisimmin tahtoisi pitää huolta ainoastaan kansain onnesta.

Kun Aleksanteri 1:nen oli valloittanut Suomen, päätti hän kuitenkin ei kaikissa seurata entistä valtiotaitoa. Hän olisi voinut kokonaan yhdistää tämän maan Wenäjän kanssa ja asettaa sen Wenäjän lain alaiseksi, niinkuin häntä edelliset hallitsijat olivat tehneet niiden osain kanssa Suomea, jotka tulivat Wenäjän valtakunnalle vuosina 1721 ja 1743. Tähän oli hänellä kyllä valtaa. Mutta koska Suomen senaikuinen valtioasetus antoi hallitsijalle suurimman vallan maan hallituksessa, kun kansa tallelti enimmänsä osan vanhasta vapaudestansa, katsoi keisari paremmaksi antaa tämän vapaan maan pitää ruotsalaisen lakinsa, erityisen valtioasetuksensa ja oman hallitushoitonsa keisarikunnan rinnalla, jonka kanssa sen muuten piti olla eroittamattomasti yhdistettynä. Niin vähäinen, köyhä ja voimaton kuin Suomi oli

suuren, rikkaan ja valtavan Wenäjän rinnalla, oli sillä kuitenkin vanhempi sivistys ja se oli ollut pitemmältä osallisena uuden Europan edistymisissä. Sota 1808 oli vakuuttanut keisarin Suomen kansan urhollisuudesta ja uskollisuudesta laillista esivaltaa kohtaan. Hän arvasi oikein, että sellainen kansa oli tuleva yhtä luotettavaksi rajavahdiksi Wenäjän valtakunnalle, kuin se ennen oli ollut Ruotsin vallalle, ainostaan se tunsu itsensä onnelliseksi uudessa tilassaan. Siksi oli hän lempeä voittaja ja tahtoi ennen voittoa vapaan ja onnellisen kansan rehellisen mielibartauden, kuin kumotun kansan petollisen alamaisuuden.

Jo lopussa 1808 kutsuttiin edusmiehiä Suomen neljästä säädyistä Pietariin keisarille esittelemään niitä toimia, jotka nyt olivat likimmästi tarpeellisia. Ja kun tämä „lähetyskunta“ oli varovaisesti, mutta isänmaallisella tavalla, täyttänyt tämän toimituksensa, kutsuttiin Suomen säädyt 10 päivänä maaliskuuta 1809 kokoumaan valtiopäiville Porvoosen. Sinne kokousi silloin, entisen valtiopäiväjärjestyksen mukaan, 60 aatelis-miestä, 8 pappia, 19 porvaria ja 30 talonpoikaa, joille neljälle säädylle keisari määräsi puhemiehet, niinkuin kuningas ennen oli tehnyt. Maaliskuun 27 päivänä tuli Keisari itse Porvoosen ja kuulututti seuraavaisen vakuutuksen, jonka hänen jälkeentulevaisensa sitte ovat uudistaneet:

„Me Aleksanteri ensimmäinen, Jumalan armosta, Keisari ja Itsevaltiass koko Wenäjänmaan yli, Suomen Suuriruhtinas y. m. y. m. y. m. teemme tietäväksi: että sitten kuin Me, Jumalan sallimuksesta, olemme haltuumme ottaneet Suomen Suuriruhtinakunnan, olemme tämän kautta tahtonek vakuuttaa ja vahvistaa maan uskonnon ja perustuslait sekä ne etuudet ja oikeudet, joita itsékukin sääty mainitussa suuriruhtinakunnassa erittäin ja kaikki sen asukkaat yleisesti, niin ylhäisemmät kuin alhaisemmat, tähän asti ovat hallitusmuodon (konstitutionin) mukaan nauttineet. Luvaten pitää kaikki

nämät edut ja asetukset vahvoina ja vakavina niiden täydessä voimassa. Suuremmaksi vakuudeksi olemme Me tämän vakuutuskirjan merkinneet omakätisellä allekirjoituksella. Annettu Porvoossa 15 (27) päivänä Maaliskuuta 1809.

Aleksanteri⁴.

Maaliskuun 28 p. avasi keisari valtiopäivät Franskan kielisellä valtiopuheella, jonka tulkitsi ruotsiksi maan ensimmäinen venäläis-kenraalikubernööri, Kustaa 3:nen ajasta mainioksi tullut kenraali Sprengtporten. Maaliskuun 29 päivänä vastaan otti keisari säätyjen Suomen kansan puolesta osoitetun suuriruhtinaallisen kunnioituksen kuin myös jokaisen säädyn uskollisuuden valan, sanoen hellällä liikutuksella ottavansa vastaan nämät todistukset arvossa pidettävän kansan vapaaehtoisesta harrasmielisyydestä.

Suomalaisten säätyjen osoittama suuriruhtinaallinen kunnioitus Porvoossa oli tosiaankin — ei vallan vaan oikeuden alalta katsoen — vapaaehtoinen keisarin omain sanain mukaan. Sillä nämä säädyt eivät voineet olla keisarin lailisia alamaisia, ennenkuin Ruotsin kuningas sittemmin, syyskuussa samana vuonna, oli jättänyt Suomen Wenäjän valtakunnalle ja vapauttanut Suomen kansan sen entisestä uskollisuuden valasta. Täten tuli keisari Aleksanteri 1:sen vakuutus ja tämä Suomen säätyjen suuriruhtinaakseen kunnioittaminen maaliskuussa 1809 keskinäiseksi vapaaehtoiseksi ja lainmukaiseksi liitoksi, joka on perustuksena Suomen lujaan uskollisuuteen Wenäjän keisaria, Suomen suuriruhtinasta kohtaan.

Porvoon valtiopäivät valmistivat joutuisasti niitä muutamia, mutta vaikeita ja tärkeitä kysymyksiä, jotka keisari oli niille pannut esiin. Säädyt esittelivät, että maan jaettu sotaväki päästettäisiin pois palveluksesta vähintäänkin 50 vuodeksi, ettei sen mahdollisesti sitä ennen tarvitseisi sotia Ruotsia vastaan. Sotamiesten sijaan maksettaisiin „Vakanssi-

vero" kruunulle, ja vastaisesti asetetun suomalaisen armeijan ei tarvitseisi palvella ulkopuolella maamme rajoja. Keisari vahvisti sotaväen lakkauttamisen ja vakanssiveron.

Sitte neuvottelivat säädyt maan veroista kruunulle ja maan rahasta, joksika nyt tuli Wenäjän hopearupla *). Lopullisesti neuvoteltiin maan uudesta hallituksesta. Korkeimmaksi virkakunnaksi tuli „Hallitus-Neuvosto“, joka sittemmin kutsuttiin Keisarilliseksi Suomen Senaatiksi. Kun kaikki tämä oli neuvoteltu, palasi keisari Porvoosen ja päätti valtiopäivät 19 päivänä heinäkuuta. Tervehdettyään säätyjä armollisilla sanoilla, lausui hän: „Tämä jalo ja rehellinen kansa on siunaava sitä Jumalan suomaa, joka on asettanut asiain nykyisen järjestyksen. Kansakuntain joukkoon tästä-lähin koroitettuna, lakiensa turvissa, on se muistava entistä hallitustansa ainoastaan pitääkseen sitä lujempina ne ystävyiden siteet, jotka rauha myötänsä tuopi“.

186. Jälleen-yhdistetty Suomi.

Niin oli nyt entinen ruotsalainen maakunta Suomi tullut erityiseksi, Wenäjän valtakunnan kanssa yhdistetyksi valtioksi. Sellaisen uuden kansain joukossa olevan tilan kunnia ja kuorma näyttivät monelle Suomalaiselle olevan täynnä vaaroja. He eivät voineet käsittää keisari Aleksanterin suuriarvoista tulevaisuudenmietettä. Ajatellessaan tätä

*) Ruotsin raha oli myös kulkevana Suomessa aina 1840. Kun Wenäjän ja Ruotsin setelit milloin nousivat, milloin laskeusivat arvossa, syntyi tästä paljo sekaannusta. Silloin laskettiin raha hopearuplissa, pankkoruplissa, kopeekoissa, riksiseteleissä, pankkorikseissä, lootuissa, killingeissä, hopea-äyreissä, talareissa ja vanhoissa Ruotsin markkoissa.

köyhää maata „eriämättömästi ja ikuisiksi ajoiksi“ yhdistetynä sellaisen murtavan ylivallan kanssa, kun Wenäjän valtakunta on, vapisi heidän sydämensä pelosta tulevaisuuden tähden. Ja kun rauhan päätös salli oikeuden jokaiselle, joka vaan halusi, muuttaa Ruotsiin ja pysähtyä sinne, käytti monta arvoisintakin miestä tätä lupaa hyväkseen. Meidän, jotka elämme kaksi miespolvea heistä eteenpäin ja olemme nähneet sen silloin uhkaavan tulevaisuuden valkenevan paremmiksi päiviksi, ei tule tuomita kovasti heidän sydämensä epäilystä.

Ei ainoastaan koko kansa, vaan myös verrattomasti suurempi osa valistuneita kansalaisia, pysähtyi maahan, valmiina nyt niinkuin ennenkin olemaan osallisena sen vaiheissa ja käyttämään parhaan voimansa sen hyväksi. Vielä oli Suomi lohkaistuna, kahdeksi halkaistuna maana. Jaettuina Wenäjän ja Suomen aluelle, kärsivät Karjala ja Savo suurta ahdinkoa molemmin puolin mielivaltaista rajaa. Wenäjän puoli, tavallisesti kutsuttu „Wanhaksi Suomeksi“, kuului kuvernöörin alle Wiipurissa, jossa sillä oli ylioikeus ja korkeampi oppilaitos, kun sen kirkollinen hallitus oli Pietarissa. Osa vanhoja lakeja ja tapoja oli pidetty voimassa, toisia oli muutettu. Talonpoikain omistus-oikeus maahan meni unohduksiin, kun hallitsijat alkoivat antaa pois suuria maaomaisuuksia, eli „lahjoitusmaita“, valtaville miehille, joiden tilain hoitajat mielivaltaisesti korottivat maksut. Niin näki keisari Aleksanteri tämän osan maata jääneen huolen pitämättömyyteen, kansan vajouneen raakuuteen, virkamiesten ei olevan parhaita ja paljo sekaannusta olevan vallassa neljän samalla kertaa käytettävän kielen: Suomen, Wenäjän, Saksan ja Ruotsin kautta.

Tänä aikana oli keisari väsynyt Napoleonin kopeuteen ja näki edeltäkäsin suuren sodan syttyvän. Saadakseen kaikki sotavoimansa etelään ja länteen päin, tahtoi hän turvauttaa valtakunnan luoteista rajaa sekä Pietaria ja teki

liiton Ruotsin kanssa Napoleonin vastaan. Mutta sitä ennen tahtoi hän, samassa kuin hän viisaasti varjeli kansan menestystä, vielä kerran voittaa Suomalaisten sydämet erinomaisella jalomielisyydellä. Joulukuun 23 päivänä v. 1811 yhdistettiin jälleen keisarillisen asetuksen kautta — suuri ja rakas joululahja — niin kutsuttu Vanha Suomi muun maan kanssa samain lakien alle, samaan hallitushoittoon ja samoja kansallisia oikeuksia nauttimaan. Erityiset suhteet, jotka olivat Wenäjän hallituksen alla syntyneet, olivat vielä jonkun aikaa järeillä, mutta soviteltiin vähitellen. Kansa kasvoi juurikuin itsestään, yhdessä juurineen, muun suomalaisen kansan kanssa, jossa se alati oli riippunut kiini. Ja kuin meidän aikanamme lahjoitusmaatkin Suomen kruunu lunastaa, että niiden talonpojat saavat ostaa takaisin heidän maansa kieltämättömäksi omaisuudekseen, eipä jää Vanhaan Suomeen monia muita jälkiä 90 vuotisesta erosta, kuin se mahti, jolla Wenäjän ja Pietarin likeisyys aina on vaikuttamassa rajatienoihin.

Niin yhdistettiin jälleen jaettu Suomi. Rauhan työ antoi takaisin minkä kaksi sotaa oli repinyt pois maastamme; sen raja tuli jälleen samaksi kuin vuoden 1617 jälkeen. Kaukana etäisessä tulevaisuudessa nauttivat jälkeentulevaiset hedelmiä näistä Aleksanteri 1:sen jalomielisistä töistä: hallitsijan vakuutuksesta ja maan jälleen yhdistämisestä.

Keisari ei ollut pettynyt kansamme suhteen. Kun kohta senjälkeen Napoleon v. 1812 rynnisti miljonan sotamiehen kanssa Wenäjään ja tämä kamppaili elämän ja kuoleman uhalla mailman suurinta sodanjohdattajata vastaan, silloin oli Wenäjällä takanaan luotettavat rajat ja hän voi käyttää voimansa vihollistansa vastaan. Se tähän asti voittamatta oleva Napoleon lyötiin takaisin, lannistettu Europa nousi hänen valtaansa vastaan ja vähemmin kuin kolmen vuoden sisällä vietiin hän ylenannettuna vankina kuolemaan etäiselle saarelle Afrikan rannikolla. Hän, joka kerran oli lahjoittanut

pois Suomen, lepää nyt Parisissa Laatokan rannoilta viedyn punaisen porfyri-kivisen muisto-patsaan alla.

Näiden mailman tapausten aikana teki jälleen yhdistetty Suomi työtä päättääkseen vuosisatojen ja Aleksanteri I:sen tekoja. „Suomen asiain komitea“ esitteli keisarille maan tärkeitä asioita „valtiosihteerinsä“ kautta. Hallitus määrättiin jokaiselle erityiselle maanhoidon osalle. Suomen pankki asetettiin, suomalainen ritarihuone järjestettiin aatelille ja Suomen kadetti-koulu asetettiin Haminaan nuorien upseerien kasvatusta varten. Turun akatemia sai uusia opettussijoja, monta etua ja suuriruhtinas Nikolain kanslerikseen eli korkeimmaksi esimiehekkeen. Vuodesta 1819 tuli Helsinki maan pääkaupungiksi, ei enää vanha Turku. Kaikista nähtiin uuden Suomen olevan tekeillä — hyödyksikö, vai vahingoksi, sen voi ainoastaan tulevaisuus näyttää. Mutta monien epäileväisten ja monien kunniahimoisten seassa löytyi myös monta uskaliaasta miestä, jotka ahkerasti ja hyväatekeväisesti ryhtyivät uuden ajan työhön, niiden seassa Turun akatemian ensimmäinen kansleri vuoden 1809 jälkeen Mikael Speranski, syntyisin Wiipurilainen, Suomen ensimmäinen valtiosihteeriksi Robert Henrik Rehbinder ja Suomen ensimmäinen arkkipispa Jaakko Tengström.

V. 1819 kesällä matkusti keisari Aleksanteri pitkältä koko Suomen läpitse. Milloin vaunuissa, milloin talonpojan kärryissä, milloin jalkaisin sydänmaiden läpi tabi veneessä alas koskia matkusti hän Kuopion, Kajaanin ja Oulun kautta länsirannalle kuin myös eteenpäin Turkuun, Tampereelle, Hämeenlinnaan, Helsinkiin, joka paikassa herättäin lempeydellään kansan harrasmielisyyttä. Tämä maallemme niin muistettava keisari kuoli lopulla vuotta 1825, kansansa kaipaamana.

187. Turun tulipalo.

Aleksanteri 1:sen jälkeen nousi valtioistuimelle hänen nuorempi veljensä Nikolai 1:nen. Hän oli kova ja voimakas, sekä oli päättänyt tukehuttaa ne kapinat, jotka hänen hallituksensa alla tekivät Wenäjän vallan ja Europan rauhattomiksi. Meidän maamme oli rauhassa, niinkuin ainakin; se oli ainoa maa, jossa ei koskaan löytty kapinan jälkiä. Kuitenkin vaikutti ajan rauhattomuus, että pieniä, yksityisiä epäjärjestyksiä pidettiin rauhalle vaarallisena. V. 1829 asetettiin sensuuri, jonka vuoksi ei saatu yhtään kirjaa tahi sanomalehteä maassa painaa tahi ulkomaalta tuoda, ilman että se oli ennen tutkittu ja hyväksytty. Muutamina vuosina ei saatu painattaa muuta Suomen kielelle kuin uskonopillisia ja yleisiä taloudellisia asioita. Maanviljelystä, joka kärsi kovista katovuosista, koki hallitus kaikin puolin auttaa, koskia perkattiin, järviä laskettiin, Saiman kanava kaivettiin ja kansa lisäysi. Wiipurin hovioikeus asetettiin 1839, ja 1850 jaettiin maa kolmeen hippakuntaan: Turun, Porvoon ja Kuopion.

V. 1826 julisti keisari Nikolai, ettei hän tästä lähin enää tahtonut vahvistaa yhtään kuolematuomiota Suomessa, paitsi sellaisista rikoksista, jotka tehtiin valtakunnan vakuutta vastaan. Tästä ajasta asti tuomitaan kyllä aina edelleen pahantekijöitä kuolemaan voimassa olevan lain mukaan, mutta niitä ei mestata enää, ne lähetetään elinkautisina vankeina Siperian vuorikaivoksiin.

Vanha Turku, joka samana aikana lakkasi olemasta maan pääkaupunkina, kukoisti vielä kauppansa, pispansa ja akatemiansa kautta. Kaupunki oli suurin ja parhaite rakennettu Suomessa, 13,000 asukkaan kanssa, kun hirmuinen tulipalo, 4 päivänä syyskuuta v. 1827, näytti tahtovan hävittää Turun pois maan pinnalta.

Oli hyvin lauhkea syyspäivä, tiistai; taivas oli puoliselkeä, hieno luodetuuli kävi. Heti kellon lyötyä 9 illalla, kun Turun porvarit paneusivat maata, alkoivat kellot läpätä Tuomiokirkon tornissa. Palvelustyttö lahtari Hellmannilla Aningaisten kadulla, oikealla puolella Auranjokea, oli sulannut talia; tali syttyi tuleen ja sytytti puuhuoneen. Tunnin sisällä oli koko Aningaisten tieno tulen liekissä. Joki on meitä suojeleva, ajatteli parhaite rakennettu ja rikkain osa Turkua, joka oli vasemmalla puolella jokea. Sinne vietiin kaikki pelastettu tavara, siellä luulivat kaikki saavansa turvan, eikä yksikään ajatellut lentäviä säkeneitä, ja ylioppi-laat, jotka usein ennen olivat ripeimmät tulipaloissa, eivät olleet vielä kaupungissa näin aikaiseen syksyllä. Sitte paisui, noin kello 10 aikana, se tähän asti hiljainen tuuli vinkuvaksi myrskyksi ja lähetti säkeneitä joen yli professori Hällströmin kaksi-asuinkertaisen huoneen katolle. Se alkoi palaa, se levitti tulenliekin kaupungin keskustan yli, ja kohta oli kaikki tulisena merenä.

Vanhan tuomiokirkon akkunat kiiltelivät tulen valossa. Sen tervattu paanukatto syttyi tuleen ja paloi niinkuin tuohi. Tulen liekki tuli alas aina hautaholviin asti, leimusi pyörien tornin ristikon kautta ylös, sulasi sen kuparikaton, ajoi naakat ulos pesistään ja kohosi sanomattoman korkealle ulos tornin luukuista. Kello oli silloin liki 11 yöllä. Sitte ei ollut enää sammutukseen ajattelemistakaan. Tuli oli niin rajuna, että vesi joessa lämpeni ja akkunalasit kaukana olevissa rakennuksissa sulivat helteestä. Aurajoen silta paloi. Puoleksi palaneita paperia, setelejä, höyheniä sänkyvaatteista lenteli aina Savoon, neljän peninkulman päähän kaupungista. Yleensä oli sanomaton hämmennys. Moni muutti viisi tahi kuusi kertaa vähät kalunsa, jotka hän oli pelastanut, mutta tuli joutui jälessä ja otti joka kerran osansa jäännöksestä. Useita satoja perhekuntia vietti unettoman yön pelloilla tulien ulkopuolella. Kappaleen keskiviikkoa kesti tulipalo,

kun se laimistui, mutta se kiilui koko viikon kekäleissä. Silloin oli tuskin kahdeksatta osaa jälellä kukoistavasta Turusta. Vahingot olivat sanomattoman suuria. Ainoastaan setelirahassa paloi miljona riksiä. Suurin osa Turun akatemian tieteellisiä kokouksia ja kallis kirjasto monien palkitsemattomain käsikirjoitusten kanssa menneistä ajoista jäivät tulen saaliiksi. Se oli yleinen maan-onnettomuus.

Niin tuntuikin se joka paikassa maassamme. Joka suunnalta lähetettiin runsaita apuja palovahinkoa kärsineille. Turku sai 10 vuoden vapauden kruunun veroin maksusta; se sai runsaita lainoja ja kohosi jälleen kaunistuneena ylös tuhasta. Mutta uusi Turku ei tullut enää siksi, mitä vanha oli ollut. Sen lempilapsi, Akatemia, muutettiin palon jälkeen pois Helsinkiin. Kauppa, merenkulku ja sovinnollinen yhteishenki talleltavat nykyiselle Turulle suuren arvon. Arkipöytä, Hovioikeus ja paljo oppilaitoksia on kaupungissa jälellä.

Turun tulipalo matkaansaattoi yhteisen suuren palovakuutusseuran toimittamisen maamme kaupungeille, jossa kaikki osakkaat yhteisesti maksavat sen vahingon, jonka yksi on kärsinyt palaneessa huoneessaan. Siten tuli mahdolliseksi paremmin palkita niin kalliita vahingoita kuin tuli Hämeenlinnan palossa 1831, Pietarsaaren 1835, Porin ja Waasan 1852 sekä Uuden-Kaarlepyyn 1858. Nyt on myös yhteinen palovakuutusseura kaupunkien irtaimelle omaisuudelle kuin myös huoneille ja irtaimelle omaisuudelle maalla.

188. Yliopiston Riemujuhla 1840.

Turun akatemia muutettiin vuonna 1828 Helsinkiin ja tuli siis kutsutuksi „Keisarilliseksi Aleksanterin Yliopis-

toksi Suomessa". Tätä varten valmistettiin v. 1832 pää-rakennus, suuri, valoisa, keveä, arvokas ja kaunis, sellainen, kuin se tähän on kuvattu. Sen lisäksi tuli vielä toisia kau-

niita ja tilavia rakennuksia kirjastolle, jossa on enemmän kuin 100,000 kirjaa ja käsikirjoituksia; observatoriumille eli tähtitornille, jossa taivaan kappalten kulkua tutkitaan suurilla kiikareilla; monille tieteellisille kokouksille; suurille saleille, joissa luonnonvoimia tutkitaan; puutarhalle, jossa on kasveja kaikista maailman osista; suurille sairashuoneille, joissa lääketaitoa opetetaan; muistomerkeille isäin ajoista; kauniille muinois-ajan kuville, kuvaustaidolle, ja musiikille. Sillä tämän maan korkeinta oppilaitosta, sen enemmän kuin 60 opettajan ja virkamiehen kuin myös 600 ylioppilaan kanssa, ovat nykyisinä aikoina sekä hallitsijat että kansa suosineet niin kuin maamme lempilasta. Täytyyhän vähäisen kansan, ilman muutta vallatta tahi rikkaudetta, etsiä menestystään hyödyllisissä tiedoissa ja perustaa arvonsa niihin, että se on hyvissä avuissa ja kaikissa hyvissä edistymisissä yhtä ylhäällä mailman enimmän valistuneen kansan kanssa.

Keisari Nikolain vanhin poika, Perintö-ruhtinas Aleksanteri, oli yliopiston kansleri aina kahdeksannesta vuodestaan asti ja osotti täten aikaisin hyväntahtoisuuttaan tälle oppilaitokselle ja Suomelle. Yliopisto toi muassaan Turusta vanhoja kiitettyjä opettajia, mutta se tunsii itsensä alussa, muutoksensa perästä, vieraaksi uudessa ympäristössänsä.

Vasta 1840 vuoden jälkeen tunsu se Helsingin paremmin kodikseen, ja samasta ajasta alkoi uusi elämä, uudessa isänmaaisessa tarkoituksessa, liikkua siinä, levittäen valoa ja lämmintä ympäri maataamme.

Yliopisto, joka oli jatko Turun akatemiasta, oli nyt kahdensadan vuoden vanha. Tämä muisto vietettiin suurella riemujuhalla Helsingissä 15 päivänä heinäkuuta 1840. Silloin kutsuttiin edusmiehiä Wenäjän, Ruotsin ja muista yliopistoista; koko maastamme tulvasi sanomattoman paljo vieraita ja matkustavia. Siinä oli pispä Franzén, siinä oli keisarin ja maan uskottu palvelija, kreivi Rehbinder; kaikki mitä Suomessa oli kaunista ja mainiota kokousi tänne, iloitsemaan ylevän valon hyvälle lahjalle, jonka Jumala nyt kahtenasatana vuotena oli antanut koittaa täällä etäisessä pohjassa. Kaupungin vanhassa kirkossa pidettiin jumalanpalvelus. Iso kivikirkko oli jo piamiten valmiina, vaan ei vielä vihitty. Altarin sijalla oli iso puheistuin; monta kuvaa, seppelettä ja kalliita vaatteita kaunisti tätä korkeata temppeliä. Kellot soivat, kanuunat paukkuivat, ihanat laulannot ylistivät Jumalata hänen armostaan vuosisatojen aikana. Puhujat selittivät päivän merkinnön Latinan, Ruotsin ja Wenäjän kielillä. Ja niin kesti juhlaa viisi päivää. Siinä saivat uudet tohtorit raamatun opissa, lakitieteessä, lääketaidossa ja viisäusopissa heidän tohtorihattunsa. Siinä seppelöitiin 96 nuorta majisteria laakerilla. Näiden juhlallisuuksien jälkeen pidettiin päivällisaterioita ja muita juhlallisia seuroja; kadut olivat täynnä juhlallisesti puettuja väkijoukkoja. Keisari antoi yliopistolle kaksi uutta palkintoa virastaan eronneille vanhoille opettajille; toiset antoivat apua köyhille ylioppilaisille; tiedemiehet lähettivät opillisia kirjoja ja runoilijat kauniita runoelmia, ylentääksensä juhlan kunniata.

Muistaessamme ensimmäistä juhlaa Turun akatemiaa perustaessa (sivu 364), voimme ymmärtää, miksikä Suomen kansa 200 vuotta jälkeenpäin kiitti Jumalata. Kaikki mitä

vuonna 1640 oli suurta ja loistavata: valtakunnan voima, voittoin kunnia, ruhtinaat, sankarit, ihmisteot, ihmisonnettomuus, se oli kaikki mennyttä, kaikki tullutta tuhaksi. Aikain vaiheet olivat käyneet maan ylitse, loistavia riemuja, synkkiä suruja, murtavia onnettomuuksia. Jumalan suojeleva käsi ainoastaan on muuttamatta ollut ojennettuna armossa maamme ja kansamme ylitse; hän on suonut niiden kasvaa viisauudessaan, ja kun kaikki muu oli hävinnyt, oli tämä oppilaitos, ehkä sodan ja tulipalon turmelemana, hävittämättömänä jäljellä ajanvaihetten läpi käyneenä, nöyryydessä todistamassa totuuden voittoa.

Vuoden 1840 jälkeen alkoi Porthanin työ kantaa hedelmiä tieteelle ja isänmaalle. Silloin levittivät F. W. Pipping, W. G. Lagus, A. I. Arwidsson, G. Rein, J. Tengström, M. Akiander, J. F. Kajan ja useita nuorempia tutkijoita valoa Suomen historiassa, siksi että tämän viimein ensikerran täysinäisesti kirjoitti Y. S. Forsman 1872. Vuoden 1840 jälkeen astui J. W. Snellman esiin, voimallisesti vaikuttaen miettijänä, kirjailijana ja uuden ajan asianajajana. Silloin alkoivat E. Lönnrot, G. Avellan, K. A. Gottlund, E. A. Ingman, (ja jo ennen J. Juteini, G. Renvall, R. v. Becker) tutkia ja kirjoittaa kauan unhotettua Suomen kieltä. M. A. Castrén vaelsi pohjais-Wenäjän lumikinosten läpi, kun G. A. Wallin tunkeusi Arabian kuumiin erämaihin. J. J. Nordström kirjoitti Ruotsin yhteiskunta-lakien historian. Jälkeen G. G. Hällströmin, joka mittasi veden tivityttä, F. W. Argelanderin, joka laski auringon liikuntaa eteenpäin mailmanavaruudessa, ja K. R. Sahlbergin, joka selitti maan hyönteisiä, seurasi J. J. Nervander, jonka älykkäät mittaukset manjetisuuden levenemisestä maan pinnalla kuolema liian pian lopetti. Ahkeroita tutkijoita yhdistyi yhteyteen, joka kutsuttiin Suomalaiseksi tiedeseuraksi. Se jo 1831 perustettu Suomalaisen Kirjalli-

suuden Seura kasvoi yhdyntä-paikaksi kaikille, jotka rakastivat maan kieltä, kansan runoja, kansan satuja ja historiallisia tutkinnoita. Suomen kieli näytti juurikuin kasvavan ja selvenevän vuosi vuodelta lemmeikkäin kätten hoidossa. Ajan mieli kääntyi aina enemmän omaan kansaan, omaan maahan. Olipa juurikuin uusi elon-hengähdys olisi käynyt maan läpi ja puhaltanut aina sielujen salaiseen syvyyteen, sillä voimallisia hengellisiä liikkeitä leveni samaan aikaan Savosta ja Pohjanmaalta moniin osiin maata.

189. Keisari Nikolai ja sota merivalltoja vastaan.

Monina vuosina oli keisari Nikolain voimallinen käsi seisauttanut ajan rauhattomia aaltoja. Hänen sota-armeijansa olivat voittaneet Persian, Turkin, Puolan, Unkarin; Suomen sotilaat olivat tapelleet Wenäläisten vieressä. Hänen sanansa painoi enemmän kuin mikään muu Euroopan valtiotaidossa, hänen rautakovalle tahdolleen uskalsivat valtiomiehet ainoastaan salaa panna esteitä. Kun hän kävi Saksanmaalla, Englannissa, Italiassa, kumartui kaikki tämän pelättävän hallitsijan edessä, ja meidän maassamme vapisivat virkamiehet pelosta, että jotakin mahdollisesti olisi kovan keisarin mieltä vastaan, joka kuitenkin oli lahjoittanut monelle hyödylliselle toimelle runsaita apuja.

Tapahtuipa v. 1853, että orjuutetussa Turkinmaassa, jossa Turkkilaiset milloin vainosivat kristityitä, milloin nämä olivat riidoissa keskenään, kristityt kreekalaisesta uskosta pyytivät keisari Nikolain suojelusta. Tästä ja muista syistä ryhtyi Wenäjä sotaan Turkinvallan kanssa. Merivallat Englanti ja Franska, viimein myöskin Italia, pelkäsivät Wenäjän valtaa ja asettautuivat Turkkilaisten puolelle, mutta Itä-

valta asetti uhkaavia armeijoita Wenäjän rajalle. Siellä tuli 1854 suuri sota, jota käytiin enimmästi Krimin saarenteella Mustassa meressä, mutta joka leveni kauas Itämereen ja aina Jäämeren rannikoille ja etäisiin mailman osiin.

Suomen kauppalaivasto, joka silloin oli ulkona merellä, hävitettiin melkein mitättömiin. Osan laivoista ottivat Englantilaiset, toiset myötiin ulkomaille, etteivät häviäisi. Englantilaiset nousivat maalle Braahessa, Oulussa, Kemissä, polttaen laivoja, makasiineja ja tervavarastoja, mutta kun rupesivat tekemään samaa Kokkolassa lyötiin he takaisin verisine päineen. Suomi oli Napoleonin aikana asettanut kolme rykmenttiä värvättyjä jääkeriä — potaattijääkeriksi kutsui kansa heidät, mutta heidän sijassansa oli nyt värvättyjä tarkka-ampujia (Suomen kaarti) ja värvättyjä merisotamiehiä (Suomen meriväestö). V. 1854 asetettiin uusi joukko merisotamiehiä ja kuusi jaettua rykmenttiä tarkka-ampujia, niin että maassa silloin oli noin 6,600 omaa sotamiestä, paitsi vapaaehtoisia ja paitsi Wenäjän väkilukuisia armeijoita, jotka rynnistivät maahan. Tällä sotavoimalla suojeltiin rantoja; mutta ei ollut helppo maalla juosta kilpaa vihollisen laivaston kanssa, joka voi rantauda missä tahansa.

Vuosina 1854 ja 1855 kuului kanuunain pauke kaikilla rannikoillamme. Milloin siellä, milloin täällä, Tammisaaressa, Turussa, Haminassa, Helsingissä, Raumalla, Uudessa-Kaupungissa, Waasassa ja muissa paikoissa näyttelivät vihollisen laivat itsiänsä. Maapattereita tehtiin, ammuttiin toisiansa vastaan, verta vuoti. Aalannin valloitti vihollinen muutamaksi ajaksi. Siellä venäläinen linna, Bomarsund, ei ollut vielä valmiina ja rakennettuna Suomen varoilla vuodesta 1830. Sen ampuivat Franskalaiset ja perinpohjin räjäyttivät ilmaan, jossa venäläisen varjelusväen kanssa myös muutamia Turun tarkka-ampujia vietiin sotavangeiksi Franskaan. Svartholman ja Hankoniemen entiset ruotsalaiset linnat ammuttiin ilmaan. Rauhallinen Suomi, jolla ei ollut ollenkaan

osaa Europan valtiotaidossa, tuli muistutetuksi siitä, että se sai olla osallisena kunniassa ja edesvastauksessa yhden Europan suuren vallan kanssa.

Tulipommeiksi kutsutaan suuria, onsia rautakuulia, välistä aina 6 leiviskän painavia, täynnä ruutia ja niin laitettuja, että ne ampuessa syttyvät ja räjähtävät vussin ajan perästä rikki. Elokuun 9 päivänä ampuivat Englannin ja Franskan laivastot Wiaporia sellaisilla pommeilla. Suuri osa linnan sisuksesta muuttui muraksi, mutta muurit seisoivat ehjinä, ja keskellä muraa seisoi Ehrensvärdin hautapatsas kaikkien kuulain säästämänä, juurikuin ihmeen kautta. Pauke oli niin kova, että se kuului 30 peninkulmaa maalle, kun pani korvansa vuorta vasten. Helsingissä odotti moni kaupungin hävitystä ja muutti pois irtaimen omaisuutensa, sillä tulipommit tulivat vinkuen alas rannoille ja tekivät sylen syvyisiä, leveitä kuoppia hiekkaan. Mutta 46 tunnin perästä lakkasi kova ampuminen, ja viholliset laivastot vetäysivät takaisin kaupungille vahinkoa tekemättä.

Pelkäämätönnä seisoi keisari Nikolai, Wenäjän etunässä, suurinta osaa Europan yhdistettyä valtaa vastaan. Mutta hänen, jota ei kukaan vihollinen voinut murtaa, murti keskellä sotaa väkevämpi voima, kaikki voittava kuolema. Keisari kuoli muutaman päivän taudin perästä 2 päivänä maaliskuuta 1855 Pietarissa. Ajatuksissa katselee jälkimaa-ilma hänen valkeasta marmorista tehtyä yksinkertaista hautaansa Pietar-Paavalin kirkossa, Pietari suuren vieressä. Niiden monien seassa, jotka häntä eläessä pelkäsivät, oli myös niitä, jotka kunnioituksella muistivat, että hän alati seurasi sitä minkä hän tunsii olevan oikean, ja jotka tiesivät hallitsijankin teräksellä peitetyssä rinnassa liikkuvan sydämen lempeillä tunteilla.

190. Keisari Aleksanteri 2:n ja Helsingin valtiopäivät 1863.

Wenäjän valtioistuimelle nousi vanhin keisari Nikolain neljästä pojasta, Aleksanteri 2:n.

Niinkuin kaikilla Jumalan valituilla välikappaleilla, niin oli tälläkin Keisarilla hallituksensa alussa taistelemista suurten vaarojen, huolien ja koetusten kanssa. Verinen sota hävitti Mustan Meren ja Itämeren ran-

nikoilla. Voitot Turkkilaisia vastaan vaihettelivat vastoin käymisten kanssa muita vihollisia vastaan. Kovin Wenäjän linna Sevastopol Krimin saarenteella valloitettiin rynnäköllä, urhollisimman varjeluksen perästä. Sillä olikin merivaltain sotakunnia tyydytetty; rauha tehtiin 30 päivänä maaliskuuta 1856. Koko tällä suurella sodalla ei ollut mitään muuta vakinaista seurausta, kuin Turkin vallan häviön paljastaminen. Wenäjä vähensi lyhyeksi ajaksi Mustassa-meressä merivoimaansa ja lupasi ei vasta rakentaa linnaa Aalantiin.

Mutta Wenäjän sisälliselle menestykselle tuli tämä sota suuresti merkilliseksi. Vaaran hetkenä tuli monta ennen tuntematonta puutosta ilmi. Ei ollut se aina voimaa, mikä siltä näytti. Sillä suuremmankin sotavoiman tarvitsee nojautua kansan rauhalliseen vaurastumiseen. Keisari Aleksanteri havaitsi valtakuntansa valtavain voimain tähän asti tar koittaneen enemmän ulkonaista valtaa, kuin sellaisia edistymisiä, jotka kartuttavat kansain totista onnea, ja hän

päätti uudestaan muodostaa Wenäjän. Tämä oli pitkälinen, vaarallinen ja vaivaloinen työ, joka vaati tarkkaa katsantoa, miehuullista mieltä ja erinomaista kestäväisyyttä. Mutta keisari Aleksanteri oli perinyt jotakin isänsä voimasta yhdistyksessä setänsä, Aleksanteri 1:sen lempeyden ja laajalle tulevaisuuteen näkevän katsannon kanssa. Rauhan kanssa tullessa levossa alotti hän näitä ihmis-isotöitä, jotka ovat avanneet Wenäjälle uuden ja valoisamman aikakauden. Hän pelasti 22 miljonaa elinorjaa vähäistä palkintoa vastaan heidän entisille herroillensa. Hän paranti tuomioistuimet, järjesti opetuslaitokset ja lyhennytti mahdollittoman suurilla kustannuksilla matkat suuressa valtakunnassaan monilla sadoilla peninkulmilla rautateitä. Tehdessään helpommaksi yhteyttä länsi-Europan kanssa ja koettaessaan vakuuttaa yleistä rauhaa, käytti hän valtakunnan sotavoimaa kukistaaksensa villien ryöväri-kansain valtaa sisäisessä Aasiassa ja sinne tuoda europalais-yhteiskunnan hyvää. Viimeksi on hän toimittanut „asevelvollisuuden“ sotaväenoton sijaan, niin että jokaisen nuoren miehen tulee olla valmiina lyhyemmän ajan käymään sotapalveluksessa isänmaansa edestä.

Kohta alkoi Aleksanteri tulevaisuutta tarkoittavilla töillään ryhtyä maamme vaiheihin. Sen alkava varallisuus meni yhtäkkiä takaisin kolmena kovana katovuotena 1856, 1862 ja 1867. Viimeksi mainittuna vuotena oli kova talvi aina kesäkuun alkuun asti, ja alussa syyskuuta teki halla lopun puoleksi joutuneelle viljalle. Pohjaisessa, itäisessä, länsi- ja sisä-Suomessa — piamite yleensä paitsi Uudella-Maalla — tuli niin hirvuminen hätä, jota ei ole ollut sitte kuin Kaarlo 11:sta aikana. Nähtiin taas sama hirvittävä kerjäläisjoukko kulkeminen, samaa viheliäistä hätäleipää, samoja hävittäviä kulkutauteja. Vuodessa kuoli 100,000 ihmistä. Mutta nyt oli maassa potaateja ja Wenäjän jauhomattoja. Hallitus määräsi suuria apuvaroja hätää kärsiville, runsaita lahjoja kerättiin omassa maassa, Wenäjällä, Ruotsissa ja

muissa maissa. Niin pakeni hätä vähitellen vuoden 1868 hyvän viljan tulon jälkeen. Jumalan kova kuritus oli meille aiottu varoitukseksi ajan hentomielistä nautintohimoa vastaan, ja niin kiitollisesti kuin me otimme avun vastaan rikkaimmista maista, niin syvä oli myös nöyristymisemme nähdesämme maatamme pidettävän Europan vaivaishuoneena.

Juuri koetuksen aikana havaitsimme pian uuden hengen vallitsevan hallituksessamme. Sitte Pietari Braahen aikoja ei ole maamme nähnyt sellaista parannusten vauhtia, kuin väsymättömän yötä ja päivää kiiruhtavan kenraali-kvernöörin kreivi Bergin aikana. Silloin rakennettiin ensimmäinen rautatie (Helsingistä Hämeenlinnaan). Silloin tuli tulliraja Wenäjän ja Suomen välille. Silloin pantiin kruunun metsät erityisen virkakunnan halttuun. Silloin sai maa oman rahansa markoissa ja penneissä. Silloin asetettiin „Suomen Hypoteki-yhdistys“, laitettavaksi lainoja maanviljelijöille. Silloin perustettiin maanviljelyskouluja kaikissa osissa maatamme. Silloin alkoivat kansakoulut levittää tietoa maamme tienoissa. Alinomaa oli „komiteoja“ työssä esittelemään uusia parannuksia. Suomen valtiomiehet olivat nyt saaneet rohkeutta esitellä keisarille maan tarpeita. L. G. von Haartman oli pannut maan raha-asiat oivalliseen kuntoon; F. Langensköld mietti markat ja pennit; J. W. Snellman, joka kantoi hallituksen raskaimman kuorman nälkävuosina, oli kuitenkin se, joka varovasti toimitti uudet rahat liikkeesen.

Kaunistus Aleksanteri 2:sen töille Suomessa oli valtiopäiväin asettaminen entiseen toimeen. Enemmän kuin viisikymmentä vuotta oli siitä, kuin maan säädyt kokousivat Porvoossa, mutta tarpeellisimpia parannuksia, perustuslain mukaan, ei voitu ilman säätyjen suostumuksetta tehdä. Rohkeamielisesti lausuttiin maan toivo ja jalomielisesti tuli se täytetyksi. Vuodesta 1859 valmistettiin senaatissa ne asiat, jotka piti asettaa valtiopäivillä esiin. Ja sitte kuin nämä

vielä tulivat tutkituiksi neljän säädyn edusmiehiltä 1862, kutsui keisari kokoon Helsingin valtiopäivät 15 päivänä syyskuuta 1863.

Se oli juhlallinen päivä koko maallemme. Keisari Aleksanteri, Suomen suuriruhtinas, poikainsa, valtakunnan ja maan korkeimpain virkamiesten ja kokouneiden säätyjen keskellä, lähetti ylös kansan kanssa rukouksiansa Helsingin isossa luterilaisessa kirkossa ja avasi sitte valtiopäivät puheella valtioistuimelta keisarillisessa palatsissa. Loistavat juhlallisuudet kaikuivat etimmäisiin tienoihin. Kaupungissa tuskin löytyi niin köyhää majaa, jossa ei sinä iltana sytetytty kynttilätä, juurikuin jouluna. Ei koskaan ole kansa tervehtänyt keisariaan vilpittömämmällä harrasmielisyydellä. Kaikki kansa kiitti Jumalata ja rukoili häneltä siunausta niin jalomieliselle ruhtinaalle, joka, pitkällisen äänettömyyden perästä, taas antoi kansan äänen puhua.

Seitsemän kuukautta kesti valtiopäiväin ahkerata työtä, jolle tottumattomuus oli viivyttäjänä, mutta isänmaanrakkaus kiirehtijänä. Valiokunnat valmistivat, säädtyt tutkivat, keisari vahvisti. Tärkeitä parannuksia päätettiin tahi esiteltiin vastaiseksi. Jokainen kaupunki ja seurakunta sai itsenäisen hallituksen (kunnallisjärjestyksen). Paloviinan poltto jätettiin tehtaille, kansakoulut saivat apua ja säädtyt tutkivat valtiotilit.

Seuraavat valtiopäivät 1867 ja 1872 päättivät uudesta kirkkolaista, rikoslaista, elinkeino-vapaudesta, vieras-uskolaisten oikeudesta ja muista parannuksista. Mutta tärkein oli 1867 vuoden säätöin hyväksymä uusi valtiopäiväinjärjestys, jonka Keisari vahvisti 15 päivänä huhtikuuta 1869. Täten oli kansan ääni vakuutettu kuultavaksi valtioistuimelle joka viidentenä vuotena, kaikki lait saivat kasvavan voiman, ja lujan luottamuksen side tehtiin hallitsijan ja kansan välillä.

191. Maamme perustuslaista.

Tahtoisimmehan mielellämme tuta maamme lakia. Kaikki tarvitsevat niitä, kaikki tottelevat niitä, ja pitäähän tietää, mitä totellaan. Sillä laki on kansan tunto oikeasta. Mutta tässä täytyy meidän lukea näin tärkeästä tiedosta aivan lyhyeltä.

Me kuulemme puhuttavan yleisestä laista ja perustuslaista. Mitä tällä ymmärretään?

Yleiseksi laiksi kutsutaan sitä, joka maassa määrää mikä on oikein, mikä on väärin, suojelee rehellistä, rankaisee rikkojan ja järjestää kansalaisten oikeuden-suhteet. Yleinen lakimme on Ruotsin valtakunnan vuonna 1734 vahvistettu lakikirja, niiden lisäysten ja muutosten kanssa, jotka sittemmin hallitsija ja säädyt yhteisesti ovat päättäneet. Sillä kaikkeen voimassa olevaan lakiin tarvitaan hallitsijan ja säätyjen yhteinen vahvistus. Ainoastaan maan hoidosta ja yleisestä taloudesta antaa hallitsija yksinään asetuksia.

Perustuslaiksi kutsutaan taas sellainen tärkeä laki, joka määrää oikeus-suhteet hallitsijan ja kansan välillä kuin myös perustukset kansan hallitukselle. Meidän perustuslakimme ovat Hallitusmuoto vuodelta 1772, Yhdistys- ja vakuutuskirja vuodelta 1789 kuin myös Valtiopäiväin järjestyk vuodelta 1869.

Mitä sisältävät nämä perustuslait? Ne sisältävät meidän hallitussääntömme (konstitutionimme), meidän vapaan hallitusmuotomme, perusohjeet velvollisuudellemme, oikeudellemme, uskollisuudellemme, vapaudellemme. Mikä on hallitussääntö eli konstitutioni? Se on sellainen hallitusmuoto, jonka mukaan hallitsija ja kansa, kumpikin, ovat sitouneet vissihin velvollisuuksiin ja molemmat pyhittäneet itselleen vissejä oikeuksia, kumpikin kohdassaan. Valta säätää lakia on jaettu kahden valtaisuuden välillä: hallitsi-

jan, joka on ensimmäinen valtiovalta, ja kansan, joka on toinen valtiovalta säätyinsä kautta valtiopäivillä.

Hallitsija, valtion-päämies, on Wenäjän Keisari, Suomen Suuriruhtinas. Hänen velvollisuutensa ja oikeutensa löytyvät määrättyinä Yhdistys- ja Vakuutus-kirjassa: „Me tunnustamme että meillä on perintöruhtinas *), jolla on täysi valta hallita, rauhoittaa, pelastaa ja varjella valtakuntaa; alkaa sodan, päättää rauhan ja liiton ulkovaltain kanssa; antaa armon; antaa jälleen hengen, kunnian ja omaisuuden; määrätä, korkian mielensä mukaan, kaikista maan viroista, joihin pitää maassa syntyneitä suomalaisia miehiä pantaman **), kuin myös käyttää lakia ja oikeutta. Muut valtiohoidolliset asiat toimitetaan niinkuin Suuriruhtinaallemme hyödyllisimmäksi näkyy“. Tästä sanoo Hallitusmuoto vielä laajemmasti: „Suuriruhtinaan tulee suojella maan luteerilaista uskontoa ja kirkkoa. Hänen tulee oikeutta ja totuutta vahvistaa, rakastaa ja tallettaa, mutta nurjaa ja väärää kieltää, poistaa ja polkea; ei ketään turmella hengen, kunnian, jäsenten ja menestyksen puolesta, jos hän ei laillisesti syypääksi todistettu ja tuomittu ole, eikä keneltäkään ottaa eli otattaa pois mitään omaisuutta, irtainta tahi kiinteätä, ilman laillisetä tuomiotta ja tutkinnotta; kuinmyös hallita maata lain ja hallitusmuodon mukaan“. „Ollen tässä muistettava, ettei yhtäkään tuomaria, korkeimmissa ja alhaisemmissa oikeuksissa, eikä yhtään pienempätä virkamiestä, jolla ei ole uskotun miehen arvoa tahi ole osallisena maan hallituksessa, saa ilman laillisetä tutkinnotta ja tuomiotta panna virastaan pois“. Ja vieläkin säädetään, että suuriruhtinas on sotavoiman ylimmäinen päällikkö, saapi yksinään lyöttää rahaa ja korottaa aatelis-säätyyn, vaan ei saa yhtään uutta lakia tehdä, ei yhtään uutta veroa panna,

*) Vuonna 1789 kutsuttiin hän perintökuninkaaksi.

**) V. 1789: Valtakunnan virat, Ruotsin miehet.

eikä nutta sotaväkeä ottaa ilman säätyjen suostumatta, paitsi silloin kuin valtakuntaa ahdistetaan sodalla, jolloin hän voipi ryhtyä tarpeellisiin hankkeihin (maksujen ja sotaväen), niin-kauan kuin sotaa kestää. Valtio-varaston tila (kruunun tu-lot ja menot) on näytettävä säätyin valiokunnalle, että he saavat tietää rahain tulleen käytetyiksi maan hyödyksi ja parhaaksi“.

Kansa on hallitsijan kohdassa velvoitettuna kaikkeen uskollisuuteen, kuuliaisuuteen ja kunnioitukseen, kuin laki ja vala käskivät, sekä nauttii häneltä suojeluksen, kuin yl-häällä on sanottu. Siihen kuuluu yhtäläisyys lain edessä ja oikeus suostua uuteen veroon, niinkuin sanotaan Yhdist. ja vak. kirjassa: „Me pidämme itsemme vapaina, laille kuuliaisina ja vakaina alamaisin, laillisesti kruunatun Suuriruhtinaan alla, joka hallitsee meitä Suomen selitetyn lain mu-kaan*). Kun me kaikki olemme yhtä vapaat alamaiset, niin tulee meidän myös, lain suojeluksen alla, kaikkien nauttia yhdellaista oikeutta“. — „Ja kun oikea vapaus on vapaasti antaa maan voimassa pitämiseen mikä tarpeelliseksi nähdään; niin on Suomen kansalla**) kieltämättä oikeus Suuriruhtinaan kanssa neuvotella, sovitella, kieltää ja sopia“. — Muuten on jokaisen Suomen kansalaisen velvollisuus ja vapaus vahvistettu yleisessä laissa.

Valtiopäiväjärjestys määrää sitte likemmin, millä tavalla Suomen kansa säätyinsä kautta valtiopäivillä on toimessa niinkuin toinen valtiovalta. Lailliset valtiopäivät kutsuu kokoon, avaa ja päättää suuriruhtinaamme vähintään joka viides vuosi; sillä välillä voipi hän, vissin asian tähden, kutsua kokoon väliaikaiset valtiopäivät. Valtiopäivämiehellä on valtiopäivillä ainoastaan maan perustuslait seurattavana, eikä

*) Vuonna 1789: laillisesti kruunatun kuninkaan alla ja Ruotsin lain mukaan. — **) Vuonna 1789: Ruotsin kansalla, valtakunnan voimassa pitämiseen, kuninkaan.

bäntä saateta ilman säädyn päätöksettä vaatia edesvastaukseen puheistaan. Hänen valitsemisensa tulee olla täydellisesti vapaa, ja ehdot ovat tarkkaan määrättyt jokaiselle, jolla on oikeus valita tahi tulla valituksi valtiopäivämieheksi.

Maan säädyt ovat neljän säädyn edusmiehet. Ritaristossa ja aatelissa on jokaisen suvun päämies eli edusmies itse-oikeudettu valtiopäivämies. Papissäädyssä ovat arkkipispa ja pispat itse-oikeutetut. Turun hippakunnan papit valitsevat 12, Porvoon hippakunnan 10 ja Kuopion hippakunnan 6. Paitsi tätä valitsee Yliopisto yhden tahi kaksi kuin myös kouluopettajat yhden eli kaksi jokaisessa hippakunnassa. Porvaristo valitsee yhden jokaisesta kaupungista; mutta jos siinä on 6,000 asukasta, valitaan kaksi, ja niin edespäin jokaiselta 6,000 luvulta. Pienet kaupungit, vähemmän kuin 1,500 asukkaan kanssa, voivat yhdistyä samaan valtiopäivämieheen toisen kaupungin kanssa. Talonpoikainen sääty valitsee ensin valitsijamiehet, ja nämä valitsevat valtiopäivämiehet kussakin tuomiokunnassa. Valtiopäivillä vuonna 1872 oli 110 valtiopäivämiestä ritaristosta ja aatelista, 37 pappia, 38 porvaria ja 56 talonpoikaa; yhteensä 241. Suuriruhtinas nimittää talonpojan-säädyn sihteerin ja säätyin puhemiehet, joiden seassa aatelin puhemies, maanmarsalkki, johtaa puhetta.

Suuriruhtinas yksinään asettaa esiin ne asiat, jotka tulevat valtiopäivillä käsiteltäviksi. Säädyt saavat ainoastaan jättää pyytöesityksiä niistä, joita he näkevät hyödyllisiksi. Jokainen sääty valitsee jäseniä niihin valiokuntiin, joiden ensin tulee tutkia valtiopäiväasia ja sitte antaa siitä lauseensa. Sitte tutkii kukin sääty sen erityisesti kokouksessa, ilmoittaa muille päätöksensä ja saattaa kutsua heitä osalliseksi siihen. Visseissä asioissa saattavat kaikki säädyt neuvotella, mutta ei päättää, yhdessä. Päätökset tehdään äänestämällä, ja useammat äänet saavat päätösvoiman. Perustuslaki ja etuoikeudet voivat ainoastaan kaikkien sääty-

jen suostumisella tulla muutetuiksi; muuten tulee kolmen säädyn päätös saamaan voiman yhtä vastaan. Valiokunnat koettavat sovitella erilaisia päätöksiä. Jos kaksi säätyä pysähtyy erilaisessa päätöksessä kahta vastaan, raukeaa kysymys siihen; mutta visseissä tapauksissa saatetaan sellainen kysymys päättää enennetyssä valiokunnassa. Jos suuriruhtinas ei vahvista valtiopäivän päätöstä, ei sillä ole lain voimaa.

Erilaisesti on sellaisten asiain kanssa erilaisissa maissa. Meidän hallitussäännössämme on hallitsijan valta suurempi kansanvaltaa. Mutta meillä on kaksi perustus-patsasta jokaiselle valtiotilalle: kansan osa lainsäätämisessä ja kansan oikeus suostua veroja maksamaan. Mitä sen yli puuttunee, sen jättäneen rehellinen kansalainen, luottaen hallituksen viisauteen ja kansan isänmaan-rakkauteen, valistuneelle tulevaisuudelle.

192. Maamme pääkaupungista.

Kuningas Kustaa I:nen tahtoi perustaa suurta kauppa-kaupunkia Santahaminan saarelle, itäpuolelle nykyistä Helsinkiä. Hän toivoi tähän tulevan vaihetuspaikan Wenäjän, Saksan ja Hollannin tavaroille; vieläpä hän oli niin vakuutettu siitä, että hän käsketti kaikki porvarit Porvoossa, Eikneesissä, Raumalla ja Porissa muuttamaan Santahaminaan. Mutta kauppa on juurikuin virta: se juoksee sinne mihin sen painolait sitä vetävät. Ja ne eivät halunneet muuttaa Santahaminaan, joka jäi asumattomaksi kalliosaareksi, kun ne kuolemaan tuomitut kaupungit pitkittivät elämätänsä. Kauppa sattui rakastamaan enemmän Vanta-joen suuta, jossa silloin oli koski ja hyvä satama. Sinne muutti muutamia porvareja, ja siinä paikassa, jota nyt kutsutaan Vanhaksi-

kaupungiksi, kohosi, noin v. 1550, pienoinen kaupunki, joka sai nimensä koskesta ja kutsuttiin Helsingfors, suomeksi Helsinki.

Tämä pieni kaupunki sai ensimmäiset etuoikeutensa Kuningas Juhana 3:nelta vuonna 1569. Tässä syntyi kuuluisa Sigfrid Forsius ja tähän kokosi Kustaa 2:n Aadolf Suomen säädyt ympärilleen isänmaallisille valtiopäiville v. 1616, joka juurikuin vihki Helsingin tulevaisuuden pääkaupungiksi. Mutta satama oli jo silloin mataloitunut maan ylenemisestä, ja v. 1639, kuningatar Kristinan aikana, muutettiin Helsinki sen nykyiselle paikalle, puolen peninkulman

päähän lounaasen päin, vuoriselle saarenteelle, joka kutsuttiin „Esnäs’in niemeksi“. Tässä oli se pienenä kaupunkina enemmän kuin 100 vuotta. Mutta kun Wiapori kohosi sen oivallisen sataman suulle, alkoi Helsingikin kasvaa. Loppupuolella Ruotsin aikaa oli se, väkilukunsa ja kaunisten huoneittensa kautta, maan toinen kaupunki, lähinnä Turkua.

Helsingillä oli jo silloin ollut muuttelevat vaiheensa ja oli kolme kertaa maannut raunioina. Viholliset olivat sen hävittäneet (1713), rutto (1710) ja tulipalot (1557, 1713, 1808). Se oli nähnyt Ruotsin armeijan jättävän aseensa viholliselle 1742, viettänyt Kustaa 3:nen kanssa Suursaaren luona ollutta meritappelua 1788 ja nähnyt Wiaporin antautumisen 1808. Sitte, maan tultua Wenäjän kanssa yhdistetyksi, oli Helsinki likempänä Pietaria kuin Turku; se oli likempänä Itä-Suomea, sillä oli satama, johon voivat mahtua kaikki Itämeren laivastot ja ulkopuolella tätä satamaa oli Wiapori. Siksi tuli se maan pääkaupungiksi; senaati muutti tänne monine virkakuntineen 1819 ja yliopisto 1828.

V. 1819 oli Helsinki vielä pieni kaupunki 5 tabi 6,000 asukkaan kanssa. Ei sitä oltu rakennettu puoleksikaan nykyisestä piiristään. Thölön merenlahti ulottui siihen missä nyt on Aleksanterin katu korkeine kivi-huoneineen; suo oli senaatihuoneen vieressä. Kruununhaka oli karjanlaitumena. Koleikkoja, asumattomia vuoria näytti vastustavan ihmiskäsiä siinä, mihin nyt kaupungin pohjaiset ja etelä-kadut ovat raivonneet tiensä. Vielä 1830 vuosiluvulla oli kaunis runni-
puisto synkkänä erämaana, ja 20 vuotta takaperin oli terveydelle vahingollinen lätäkkö siinä, missä rautatien pysäyspaikan kartanon kauniit rakennukset seisovat. Mutta keisarin tahto, raha ja hellittämätön työ muutti 50 vuodessa tämän vähäisen kaupungin erämaineen kauniiksi pääkaupungiksi, joka oli pieni muiden maiden suurten kaupunkien rinnalla, mutta suuri kyllä maallemme. Kustaalainen Albert Ehrenström, Kustaa 3:nen entinen käsikirjoittaja ja G. M. Armfeltin liittoveri Reuterholmia vastaan, valmisti perustuskaavan tälle syntymäkaupungilleen ja antoi nimet kaduille. Arkithti Engel, syntyisin Saksalainen, teki riitingin senaatin ja yliopiston rakennuksille kuinmyös uudelle kirkolle. Ehrenströmin ja Engelin vastaiseksi laskettuja tuumia tuli ainoasti

osittain seuratuksi, ja vähäiset säästöt maksoivat sitte suuria summia.

Nyt ovat Helsingissä yhdistettyinä kaikki korkeimmat virkakunnat ja oppilaitokset maassa, paitsi hippakuntain pispoja. Väkiluku likenee 40,000, teollisuus rakentaa vers-taitaan, rautatiet ratisevat, kaasupalot hohtavat, vihantavat puistot levenevät entisten paljasten, kolkkein vuorten yli. Hyörylaivat savuavat, tavaroita tuodaan, mutta arvollisimpain tavarain kauppa pakenee vielä Santahaminan tienoilta Turkuun ja Wiipuriin. Helsinki on vielä ainoastaan tekeillä oleva pääkaupunki, sen kirjava väestö ei ole vielä kasvanut yhteen, siellä on liian kallista köyhyydellemme, liian houkuttelevaista heikkoudellemme: siellä on vielä paljon parantamista. Mutta sinne on paljon koottu maan parasta voimaa, valveella olevata elämätä ja isänmaan rakkautta. Aika on sen asettanut niin; meidän tulee koetella kaikki ja pitää se mikä paras on.

193. Yhteiskunnasta ja hallituksesta.

Puuttuvaista on kaikki ihmisten teko; kuitenkin kiittäköön jokainen maa Jumalata hyvästi järjestetystä yhteiskunnasta ja oikeuden pitävästä hallituksesta. On kyllä kristillisiä maita, joissa on kaikellaista paremmasti kuin meillä. Onpa toisia, joissa puolueet rajusti vainoovat toisiaan; joissa hallitushoito on hämmennyksissä, virkamiehet ovat huolettomat ja omanvoitonpyytäjät, tuomioistuimet lahjoja ottavat, laki voimaton, kansa pimeydessä, maa jaksamaton kasvavia velkojansa maksamaan. Mitä puutteita vielä lieneekin maallamme, — ja niitä saattaa kyllä olla paljon, — saamme kuitenkin pitää itsemme onnellisina, että täällä löydämme vapauden, lain kuuliaisuuden, järjestyksen ja oikeu-

den. Näistä suurista hyvistä töistä saamme kiittää likinnä yhteiskunnan-lakeja, hallitusta ja meidän levollista, lakia-tottelevaa kansaamme.

Suomalainen yhteiskuntamme on kasvanut ruotsalaisen yhteiskunnan juuresta, mutta on saanut elin-voimansa suomalaisen kansan hengestä. Kansa on kasvanut siihen, ja se on kasvanut kansaan.

Alussa oli kaikki hyvin yksinkertaista. Kansa valitsi kuninkaansa, pappinsa ja tuomarinsa. Kuningas määräsi linnan-päällikön, linnan-päällikkö hallitsi voutineen läänin, pispä hallitsi papit, tuomari käytti lakia. Lopussa keskiaikaa tuli tämä yksinkertainen yhteyskunta hämmennetyksi säätyin etuoikeuksilla, jotka kumosivat kaikkein yhtäläisyyden lain edessä, ja veroittamisella, joka toi joukon virkamiehiä muassaan. Tässä tuli muutoksen aika, jolloin milloin kuningas, milloin aateli ja papit, milloin porvarit ja talonpojat säätivät lakeja. Kustaa Waasa, joka hallitsi valtakuntaansa isännän vallalla, koetti asettaa takaisin yksinkertaista yhteyskuntaa isällisen kuningasvallan alle. Mutta sitä kesti ainoastaan hänen ajakseen, sillä ajan vanha nuttu oli jo jäänyt pieneksi. Sitte asetti Kustaa 2:n Aadolf uuden ajan yhteyskuntajärjestyksen, sekoitettuna vanhalla isällisellä hallitustavalla. Hallitus tahtoi hyvän-suontoisesti olla kansan huoltajana ja panna kaikki järjestykseen. Vasta näinä aikoina on se opittu, että yksityinen kansalainen voipi vaikuttaa enemmän ja paremmin hyödyttää yhteyskuntaa, jos hänelle suodaan järjellinen vapaus, esimerkiksi hänen rehellisessä työssään. Hallituksen suuri taito on nyt siinä, että hän saattaa sovittaa yhteiskunnan menestyksen, järjestyksen, turvan ja vaurauden yksityisen kansalaisen lainalaisen vapauden mukaan. Ja kaikesta tästä on vähitellen tullut hyvin kokoonpantu hallituskunta, jonka saisi verrata koneeseen, jonka hammasrattaat käyttävät toisiansa. Eroituksena on, että kone tekee työtä kuolleilla voimilla,

mutta yhteiskunta tekee työtä elävään ihmisten tahdoilla. Ilman hyvättä yhteishengettä ovat parhaimmatkin lait voimattomina, mutta jos löytyy hyvä, valaistu tahto, jos siinä löytyy totinen jumalanpelko, joka on juuri kaikkiin hyviin tapoihin, voipi yhteiskunta menestyä puuttuvaisillakin lailla.

Muistakaamme aina, että yhteiskunta on se suuri, hyvää tekevä järjestys, joka yhdistää meidät kaikki, pitää turvissaan meidät kaikki, sitoo ja vapaiksi tekee meidät kaikki. Halvimmallakin, köyhimmälläkin on osansa, edesvastauksensa ja etunsa tässä kaikkien yhteisessä työssä. Hallituksella tarkoitamme likinnä niitä virkakuntia, joilla on säättämistä koko maastamme. Mutta hallitus jakautuu kaikkien yhteiskunta-luokkain läpitse, keisarista valtioistuimella aina halvimpaan talonpoikaan asti hänen paikkakuntansa kunnallishallituksessa; vieläpä vähimpään päiväläiseen, jollahan on itsensä ja taloutensa hallitsemista. Ja kaikkia näitä ylinnä on, likinnä Jumalata taivaassa, Suomen laki.

Joka vuosi Joulun aikana painetaan ruotsiksi ja suomeksi kirja, joka kutsutaan „Suomen Waltiokalenteriksi“. Siinä luetaan muun seassa maan virkamiesten nimet. Katselemme ainoastaan kolmea huonetta Helsingissä, saadaksemme vähänkään tietää mitä niillä monilla virkamiehillä on tekemistä.

Liki siltaa pohjais- ja etelä-sataman välillä on kolminkertainen kivihuone, kaunis kyllä yksityiseksi asuinhuoneeksi, mutta ei ollenkaan korskeileva keisarin palatsiksi. Tässä asuu Keisari, Suuriruhtinas, käydessään maan pääkaupungissa. Hän on kaikkien hallitsija maan lain mukaan. Toisessa pienessä palatsissa etelä-esplanaatikadun varrella asuu Kenraalikuvernööri. Hän on keisarin korkein uskottu mies maassamme, johtaa puhetta senaatissa, on sotavoiman päällikkönä ja lähettää, kansliansa kautta, maan asioita Pietariin. Siellä ne ottaa vastaan (paitsi sota-asioita) ministeri-valtiosihteeri keisarin Suomen kanslian kautta;

ne tutkii sitte tätä varten määrätty komitea ja esitellään keisarille, joka vahvistaa ja kirjoittaa sen alle, minkä hän näkee hyödylliseksi.

Kolmannessa palatsissa, senaatitorin äärellä Helsingissä, kokoupi keisarillinen Suomen senaati likeisimpäin virkakuntiensa kanssa. Senaati määrää ja tuomitsee keisarin nimessä; sen jäsenet määrää hän kolmeksi vuodeksi kerrallaan. Senaatin „oikeus-osasto“ on maan korkein tuomioistuim, johon saadaan vedota kaikista kolmesta hovioikeudesta (Turun, Waasan ja Wiipurin); mutta hovioikeuksiin saatetaan vedota maan 216 käräjäkunnasta (jaetut 57 tuomiokunnasta), 31 raastuvanoikeudesta ja yhdestä maanjakooikeudesta *). Prokuraatori pitää vaarin kaikesta tästä lain käyttämisestä, että lakia kaikissa noudatetaan.

Senaatin talous-osasto hallitsee, kuudessa toimikunnassa, maan kansallista hoitoa, hoitaa sen tuloja, menoja ja tilejä sekä pitää huolen sotavoiman toimeen tulosta. Tämän osaston alle kuuluvat maan kuvernöörit 8 läänissä: — 1) Uuden-Maan lääni; 2) Turun ja Porin lääni Aalannin kanssa; 3) Hämeenlinnan lääni; 4) Mikkelin lääni; 5) Wiipurin lääni; 6) Kuopion lääni; 7) Waasan lääni; 8) Oulun lääni, — näiden 51 kihlakunnan, 249 nimismiehen piirikunnan ja 32 kaupungin kanssa. Siihen kuuluvat kirkolliset ja yliopiston yleiset asiat, koulut, valtioarkisto, terveyden hoito, postilaitos, kanavat, rautatiet, yleiset rakennukset, vankilaitokset, mynttilaitos, Suomen pankki (säätöin edusmiesten katannon alla), tullilaitos, luotsilaitos, vuorikaivannot, kalastukset, maanmittausvirasto, metsänhoito kuin myös laitokset maanviljelystä, kauppaa, merikulkua ja elinkeinoja varten y. m.

Niin moninaisesti jakaantuu nykyaikainen yhteiskunta. Mutta sitä ei hoideta ainoastaan palkattujen virkamiesten

*) Nämä luvut ovat vuodelta 1872.

kautta; se nojautuu yleensä yksityisten kansalaisten apuun, itsekunkin kohdassaan tahi erityisissä yhteyksissä ja laitoksissa. Yhteiskunta ei saa koskaan väsyä, ei koskaan nukkua, ei koskaan pysähtyä; se on aina liikkeessä yötä ja päivää, kuin kello senaatin porrasten päällä. Työ ja isänmaanrakkaus ovat vaikuttavia voimia. Niinkuin apostoli sanoo (Gal. 6: 9): „koska me hyvää teemme, niin alkäämme suuttuko, sillä aikanansa mekin saamme niittää ilman lakkaamatta“. Ja taas sanoo hän (1 Tim. 1: 5): „käskyn päätös on rakkaus puhtaasta sydäimestä, ja hyvästä omasta tunnosta ja vilpittömästä uskosta“.

194. Yhdistyskeinoista eli kulkukeinoista.

Mikä on yhdistyskeino?

Se on kaikellinen kohtaaminen ja tiedon antaminen ihmisten välillä; kaikki keinot, joilla voidaan tulla toistensa luokse tahi lähettää jotakin toisilleen. Koska menestys ja sivistys ovat niin varsinaisesti sellaisen yhdistyksen vallassa, on tapana arvostella maan edistymistä parempain tahi huonompain kulkukeinojen mukaan, joita sen on onnistunut itselleen hankkia.

Täällä meidän etäisessä maassa, sen talvissa ja sydänmaissa, tiesivät ihmiset aivan vähän toisistaan. Heidän tiensä oli kesällä meri, talvella jää. Heillä oli polkuja vuorten ylitse, ratsastusteitä kangasten yli. Katolilaisen kirkon hoito teetti ensimmäiset maantiet, sillat, lautat, vieras talot. Viidennellätoista vuosisadalla saatiin kestikievaria ja kyytihevoisia, kuudennellatoista vuosisadalla posti, vielä myöhemmin viitoitetut kulkuväylät. Vaunuissa ajoi, noin sata vuotta takaperin, ainoastaan kuninkaat ja korkiat herrat. Monet vedet näyttivät juurikuin ojentavan kätensä saadak-

seen kanavia. Mutta vasta meidän aikanamme tehtiin Saiman kanava valmiiksi, joka oli pantu 350 vuotta takaperin alkuun.

Maaliskuussa vuonna 1826 tuli 13 talonpoikaa Savosta Keisari Nikolain tykö rukouskirjan kanssa, jossa he pyytivät kanavata Saimasta. Keisari antoi tutkia asian, näki sen mahdolliseksi ja v. 1845 alkoi työ, ruotsalainen översti Nils Erikson toimitti sen. Ei se ollut helppoa työtä, sillä kanava on 9 jalkaa syvä, 40 jalkaa leveä pohjasta ja $5\frac{1}{2}$ peninkulmaa pitkä, joista 3 peninkulmaa on kaivettua. Jokia ja oja johdatettiin pois tieltä, syviä soita täytettiin, vuoria särettiin ja 28 sulkua muurattiin hakatusta graniitikivistä. Ilman niittä olisi Saiman vesi, joka on 256 jalkaa korkeammalla merenpintaa, pauhannut kanavan kautta ulos ja pannut koko tienoon tulvan alle. Mutta kaikki esteet voitettiin, ja 7 päivänä syyskuuta 1856, samana päivänä, kuin keisari Aleksanteri 2:nen kruunattiin Moskovassa, tuli

Saiman kanava juhlallisesti vihityksi. Se olikin ilopäivä. Kanava oli maksanut 12 miljonaa markkaa, mutta se onkin avannut isoille vesille ja monen peninkulman ranteille kulkuväylän mereen. Nykyään lähettävät Kuopio ja Savonlinna sekä Joensuu laivojaan valtameriin.

Kuva näyttää meille Juustilan sulun kanavan tullessa Wiipurin lahteen. Höyrylaiva menee sulun läpitse ja kohooa ylös sulkuun virtaavasta vedestä. Matkustajat katselevat tienotta ja suurella huolella rakennettua sulkua.

Vaikka asiat olisivat olleet kuinka kiireitä, niin merimatkein menestyminen oli muinoin aina hyvien eli huonojen tuulien vallassa. Keskellä kesää täytyi matkustavain usein viettää monia viikkoja Turun ja Tukholman välillä. Mutta 1830 oli höyryn valtava voima ennättänyt Suomeenkin. Silloin rakennutti ruukinomistaja Arppe pienen höyrylaivan „Ilmarisen“, vetämään lastiveneitä Saimalla, ja ensimmäisen suomalaisen masinistin nimi, joka pani tämän kummituksen käymään, oli Nousiainen. Nyt savuaa enemmän kuin 100 suomalaista höyrylaivaa Saimalla, Näsijärvellä, Päijänteellä ja kaikilla merenrannikoillamme.

Höyrylaivankin täytyy usein laskea ankkuriin myrskyssä, sumussa ja yön pimeydessä. Rautatiellä on tuskin mikään ilma esteenä, eikä talven kinoksetkaan, jotka ainoastaan harvoin muutamia tunteja estävät sen kulkua. Maaliskuun 17 päivänä 1862 avattiin Suomen ensimmäinen rautatie yleisön käytettäväksi. Ne 12 peninkulmaa, jotka ennen tekivät päivän matkan, olivat lyhenneet 10:n rautatien suorempaan oikaisemisen tähden ja vievät nyt 4 tuntia. Vielä tärkeämpi oli toinen rautatie, vihitty 11 syyskuuta 1870, Helsingin ja Pietarin välillä, meidän kulkutiemme etelä-Euroopan. Matka näiden kaupunkien välillä vei ennen 3 tahi 4 päivää; nyt menee sillä 13 tahi 14 tuntia. Molemmat nämä ensimmäiset rautatiet rakennutti Suomen kruunu: ensimmäisen 12,800,000, toisen 27,500,000,

markalla, johon Wenäjän kruunu antoi lisäksi 10 miljonaa osaa vastaan voitoista. Kruunun nykyisimmät rautatiet yhdistävät Turun ja Tampereen vanhempain rautateiden kanssa; yksityiset yhtiöt ovat rakentaneet sivuratoja Hankoniemestä ja Porvoosta, ja miespolven perästä käyvät luultavasti rautatiet ristiin koko maamme.

Ihmisten ja tavarain näin eteenpäin rientäessä höyryn voimalla, lentävät tiedot ukkosen leimauksen sukkeluudella sähkölennättimellä. Kun keisari Nikolai kuoli 1 päivänä maaliskuuta 1855, tiedettiin tämä tärkeä sanoma samana päivänä sähkölennättimen kautta piamiten koko Euroopassa, mutta Helsingissä saatiin se tietää vasta kolmantena päivänä sen jälkeen. Maamme oli sodan aikana saanut „optillisen sananlennättimen“ ilmoitus-merkkien kanssa pitkissä tangoissa rannikoillamme, mutta tällä ei voitua usein mitään toimittaa pimeässä ja sumuisessa ilmassa. Sähkölennätin pantiin toimeen maassa vuonna 1856 ja nyt levittää se sukkelasti tietoja ympäri etäisiä tienoita. Meillä oleva sähkölennätin on yhdistyksessä Wenäjän postilaitoksen kanssa eikä kuulu Suomen hallituksen alle.

Pikakirjoitus on juurikuin sähkölennätin suupuheelle. Sen sijaan kuin sana kirjoitetaan tavallisilla puustavilla, kirjoittaa pikakirjoittaja merkin plyijypännällä, ja tämä käypi niin sukkelasti, että hän valtiopäivillä ja muissa tiloissa kirjoittaa puheen yhtä pian kuin se puhutaankin.

Ennen oli monta mutkaa, kun kirje piti saada mene-mään postissa. Nyt pannaan postimerkki kirjeeseen ja se postilootaan, ja sama postimaksu (20 penniä) käypi koko maassa, niinkuin ulkomaallekin (32 penniä). Jos tahdotaan kirjoittaa muutamia rivejä avonaiselle stemplatulle kortille, maksaa se puolta vähemmän. Tahi jos lähetetään paketti pakettipostissa, kirjoja ristisiteessä, rahaa vekselissä. Kaikki tämä, sukkelamman postinkulun ja monien uusien postilaitosten kanssa, vaikuttaa, että posti nyt lähettää kolme

kertaa enemmän, kuin 50 vuotta takasipäin. Nyt menee niin monta kirjaa vuodessa, kuin monta asukasta on maassa. Ja tämä on vielä vähä, sillä useissa maissa lukee posti 10, 15 ja 20 kirjaa vuodessa jokaiselle asukkaalle. Se on juuri kuin toinen osa maata alinomaa puhuisi toisen osan kanssa maata; ja kun näin miljonია ihmisiä päivittäin matkustaa, kirjoittaa ja lähettää toisilleen, tulee maa viimein kuin viliseväksi muuraispesäksi, mutta varallisuus ja sivistys menevät eteenpäin.

195. Edistyminen varallisuudessa.

Jos meidän esi-isämme voisivat yhdeksikään päiväksi nousta ylös haudasta, ihmettelisivät he kaikkea sitä uutta, joka on tullut heidän Suomeensa vähemmässä kuin viidessäkymmenessä vuodessa. Mitä ajattelisivat he, jos he näkisivät rautahevosen vetää kiidättävän itsiänsä, tahi näkisivät laivan kulkevan ilman purjeita vastatuuleen, tahi saisivat kirjeen muutamassa minuutissa 70 peninkulman päästä, tahi ottaisivat tulen tulitikulla, tahi kuulisivat surinan tuhansista hurisevista rauta-rullista suuressa kehrutehtaassa? He pitäisivät kaikkea näitä noitakeinoina.

Kuitenkin kuulee nyt monen valittavan, että nykyajan keksimiset ottavat köyhältä työmiehellä pois hänen kunnialla ansaitun leipänsä. Kyllähän se on totta, että monta sataa kuormamiestä Wiipurin läänissä menettivät ansionsa, kun Saiman kanava otti pois heidän rahti-tavaransa. Se on totta, että rautatie ottaa vielä enemmän pois, ettei ompelija enää voi kilpailla ompelukoneen kanssa ja ahkerasti pyöritettävä rukki turhaan kehrää rihmaansa kilpasilla tehtaan kanssa. Muutoksen rajassa tuntuu sellainen monesta kovalta. Mutta kohta on leivätön työ pyörähtävä toiselle

suunnalle, jossa kone ei voi kilpailla ihmisen kanssa. Ihminen on jättävä koneelle koneellisen työn, johon ainoastaan tarvitaan ruumiin voimia tahi sormien sukkeluutta, ja pitää itselleen ne toimet, jossa hänen ajatteleva henkensä saattaa kanssa olla työssä. Jota enemmän luonnonvoimat tulevat hänelle rengeiksi ja pii'oiksi, sitä enemmän saapi ihminen aikaa ja halua viljellä sielunsa voimia, jotka nyt niin usein raskautetaan ruumiillisesta työstä. Hän irtautuu irtautumistaan tomun orjuudesta palvelemaan Jumalata, Luojaansa, niinkuin hänen vapaa lapsensa, ja tekemään hänen tahtonsa maan päällä.

Sellaisen suuren vapauttamisen työn on Jumala pannut meidän ajallemme koneellisten keksintöjen kautta. Mutta tähän tarvitaan, että ne hengelliset ja siveelliset voimat meissä pitää olla maallisia himoja voimallisemmat. Mitä auttaa se ihmistä, jos hän voittaisi kaiken mailman, ja kuitenkin saisi vahingon sielullensa? Jos me istumme velttomieliseen lepoon, nauttimaan uuden ajan soveliaisuuksia, tahi unhotamme Jumalan, ainoastaan ylistääksemme ihmisälyä, silloin on totisesti uusi tomun orjuus kaikkine pahoine himoineen saapa vallan meissä, ja me olemme surkeasti häviävät, niinkuin niin monta muuta kansaa on hävinnyt heidän velttoudessaan tahi ylpeydessään. Meidänkin, jotka olemme saaneet niin paljoa enemmän, kuin isämme, täytyy olla sitä nöyremmät, uskollisemmat ja työtätekevämmät siinä toimessa, jonka Herra on meille määrännyt.

Kuinka maamme kasvaa varallisuudessa uuden ajan virkistävillä voimilla, sen näemme silmäimme edessä, ja sen sanoo nykyajan tilasto eli valtiotieto. Niinkuin historia näyttää meille kuluneen ja jo loppuneen ajan, niin kirjoittaa tilasto nykyajan suhteet, jotka vielä ovat tekeillä, ja vertaa ne toistensa kanssa, tahi entisten aikain kanssa. Tämä on opettavaista. Se osoittaa meille selvästi nähtävillä numeroilla, jos maa käypi eteenpäin tahi takaisin va-

rallisuudessa, väkiluvussa, hyvissä tavoissa, tiedossa ja vielä muussa. Sitte vuoden 1865 on Helsingissä tilastollinen virkakunta, joka vuosittain juurikuin punnitsee vaakallansa minkä arvoinen maa on.

Jos me kysymme tältä valppaalta arvostelijalta, niin vastaa hän meille, että vuonna 1810 Suomen kruunun verotulot, tullinkanto ja muut tulot nousivat 6 miljonan 700,000 markkaan nykyistä rahaa. Vuonna 1835 olivat ne nousneet 8 miljonan 560,000 markkaan; mutta nykyään nousevat ne keskimäärin 20 miljonan vuodessa. Maan, se on yksityisten varoista voimme saada käsityksen, kun tiedämme, että tulo maanviljelyksestä tavallisina vuosina arvataan 100 miljonan markkaan, että vuotuinen tavarain vaihto kaupan ja merikulun kautta nousee 160 ja 240 miljonan välille; että tehtaot valmistavat vuosittain enemmän kuin 30 miljonan edestä, vuoriteokset tekevät 8 miljonaa vuodessa; että voita viedään ulos tavallisina vuosina 10 ja 12 miljonan edestä, kuinmyös että ulosvietyjen lankkujen, tervan, puiden ja muiden metsäntuotetten arvo sitte v. 1867 on nousnut 30 miljonan yli, mutta 1873 ja 1874 enemmän kuin 40 miljonaa, jonka kuitenkin ovat vaikuttaneet satunnaiset korkiat hinnat ulkomaan markkinoilla.

Mutta konsti tulla rikkaaksi ei ole siinä, että on suuria tuloja, vaan siinä että on pieniä menoja. Meidän on myös muistettava, että maamme on viime vuosina maksanut 100 aina 140 miljonan markkaan asti ja ylikin ulkomaalaisista tavaroista. Emme ole saaneet suolojamme, pumputiamme, jauhomattojamme tahi rautateitämme ilman. Me maksamme vuosittain laajat alat hakattuja metsijä kahvipannumme, sokerimme, viinimme, ulkomaalais-vaatteemme ja kaiken koristuksemme edestä. Luonnollista on, että, kun ulkomaalaiset ostavat paljon meiltä, niin me ostamme paljon heiltä. Onhan meillä 1,700 laivaa ja 11,000 merimiestä: niiden täytyy tuoda jotakin kotiin takaisin, kun ne eivät kuleta

rahtia ulkomaan satamain välillä. Emme me sen vuoksi tule velkaan; ja jos Suomen kruunu on tehnyt velkoja, niin on se tapahtunut hyödyllisten asiain tähden, niinkuin kanavain ja rautateiden tähden. Mutta vaarallista on, kun kansa hyvinä aikoina totuttaa itsensä ylellisyyteen, jota hän huonoina aikoina ei enää voi maksaa. Ja kevytmielisyyttä se on, jos ei hyvinä päivinä säästetä jotakin ylellisyydestä pahaksi päiväksi. Muissa maissa on säästö-pankki piamite joka kylässä.

Kuunnellaanpa vielä vähäisen, mitä tilastolla on sanomista väkiluvun lisäymisestä.

Hyvinä ja tavallisina vuosina lisäypi väkiluku, siten että usiampi syntyy, kuin kuolee maassa; mutta sodan, kulcutautien ja nälkävuosien aikana väheneepi se, siten että useampia kuolee, kuin syntyy. Jos kaikki lasketaan yhteen, nähdään maan väkiluvun tulleen kahta suuremmaksi 60 tahi 70 vuodessa. 1751 oli senaikuisella ruotsalais-Suomella 430,000 asukasta. Vuonna 1815 oli jälleen yhdistetyllä Suomella 1 miljona 96,000. Viisikymmentä vuotta sen jälkeen, 1865, oli siinä 1 miljona 843,000. Sitte seuraavina kovina vuosina aleni väkiluku 1 miljonaan 736,000 lopussa vuotta 1868. Sitte on se taas enennyt ja voidaan nykyjään (1875) laskea noin 1 miljonaan 860,000. Jos Jumala suopi rauhallisia, onnellisia vuosia, on se pian lisäyvä 2 miljonaan.

1,000 tyttöä vastaan syntyy maassa 1,036 poikaa. Kuitenkin on täällä enemmän vaimoja, sillä miehet ovat useissa hengen vaaroissa ja vaimot elävät säädyllisemmästi. Se on mahdotoin vahinko maalle, että piamite joka toinen lapsi kuolee, ennenkuin se on täyttänyt 10 vuotta. 100:sta maan asukkaasta on 35 nuorempaa kuin 15 vuotta, 57 15 ja 60 vuoden välillä ja 8 yli 60 vuoden. 70 vuoteen elää yksi 70:nestä, 80 vuoteen yksi 400:sta, 90 vuoteen yksi 5,200 ja 100:taan vuoteen yksi 100,000:sta.

196. Kirkko ja koulu.

Ei turhaan sano kuningas David 55 psalmissa: „heitä sinun surus Herran päälle, hän sinusta murheen pitää ja ei salli vanhurskaan olla kulkiana ijankaikkisesti“. Koko maamme todistaa siitä että Jumalan totinen pelko pitää kansaa ylhäällä ja vanhurskaus rakentaa sen asunnon. Ylistäkäämme siis sitä niinkuin Jumalan suurta armoa, että me nyt enemmän kuin 700 vuotta tunnustamme itsemme Kristuksen nimeen ja että 350 vuotena Jumalan puhdas sana ja evankeliumi on asunut tykönämme. Mitä ei ole kristillinen kirkkomme tällä pitkällä ajalla vaikuttanut maamme menestykseksi, eipä vähempää sieluin rauhaksi. Kuinka monta, monta tuhatta eikö se ole lohduttanut katkerimmassa hädässä ja parempina päivinä johdattanut heidän tiensä totuuden tuntoon ja kaikkeen hyvään! Ja Suomen pappikin, kuinka usein eikö hän ole ollut osallisena kansan kurjuudessa, taittanut leipäänsä nälkäisille ja ruumiillisissa, niinkuin hengellisissäkin asioissa ollut hyvä neuvonantaja, edusmies sivistykselle ja kaikelle hyödylliselle edistymiselle oppimattoman kansan seassa, jota hän on ollut likempänä, kuin kukaan muu!

Sana kirkko merkitsee ei ainoastaan Jumalan tempeliä, vaan myös Jumalan seurakuntaa. Meidän evankelinen suomalainen kirkkomme asetettiin Kustaa Waasan aikana tohtori Martti Lutherin saksalaisen seurakunnan mukaan. Monien rauhattomien vaihetten perästä vahvistettiin se Upsalan kokouksen päätöksen kautta v. 1593 ja täydellisesti järjestettiin Kaarlo 11:sta aikana 1686 vuoden kirkkolain kautta. Niinhyvin tämä aikanaan oivallinen laki, kuin myös kirkon silloin hyväksytty käsikirja, virsikirja ja katkismus ovat pitkän ajan kuluessa tulleet vaillinaisiksi, vieläpä muutamissa asioissa kärsimättömiksi erilaisesti ajattelevia koh-

taan. Siksi on suuria parannuksia tehty näissä kirkon laissa ja kirjoissa, osittain hallitsijan ja säätyin suostumisesta, osittain nykyisen kirkkohallituksen kautta, kuitenkin ettei mitään ole muutettu kirkon vanhasta kristillisestä perustuksesta. Uuden kirkkolain mukaan vuodelta 1869, on Jumalan pyhä sana raamatussa ainoa ojennusnuora, jonka jälkeen kaikki oppi seurakunnassa on tuomittava. Sitä, jolla on kirkon opista erkaneva mielipito, on varoitettava ja opetetava, mutta häntä ei ole estettävä menemästä toiseen kirkkoyhteyteen. Maa jaetaan hippakuntiin, heidän pispainsa ja tuomiokapitulein kanssa, hippakunnat provastikuntiin, nämä taas seurakuntiin heidän papistonsa, kirkonkokousten ja kirkkoraatien kanssa. Joka kymmenes vuosi tahi usiamasti neuvottelevat valitut papit ja maallissäätyiset esimiehet yleisessä kirkonkokouksessa, arkkipispan johdatuksen alla, kirkollisista asioista.

Kuinka nyt tämä kirkko meidän aikana hoitaa virkaansa Jumalan valtakunnan palveluksessa lain puustavin yli, siitä tuomitsee ainoastaan Jumala. Yhteiskunta todistaa, että missä elävä usko on, siinä ilmestyy se lainkuuliaisuudessa ja kaikissa kristillisissä hyvissä avuissa. Missä taas paimen nukkuu laumansa vieressä, siinä levenevät pahat tavatkin, siellä kuullaan kiroilemisia lasten suusta ja juoppoin melua yön hiljaisuudessa. Välistä lähettää Jumala väkevän eksytyksen hengen herättämään unen toreissa olevata uskoa. Usein on miettiväinen Suomen kansa, halussaan tutkia Jumalan sanan syvyyttä, tullut kiihkolaisten harhateille. Mutta silloin on aina erhetys kutsunut totuuden sotaan, totuuden ääni on saanut vallan ja uusi hengellinen elämä on herännyt paikkakunnissa.

Maassamme on jumalanpelko ulkomuodossakin ollut viisauden alku, sillä koulu on täällä kirkon tytär. Kauan kävi hän tämän hänen äitinsä kovassa kurissa, ja vielä valvoo kirkko, ynnä rippikoulu ja lukukinkerit kaikkien oppi-

laitosten opetusta kristillisyydessä. Muuten on nyt koulu eroitettu kirkosta ja sillä on oma kouluhallituksensa. Enemmän kuin sata vuotta oli koulu seisonut kiini vanhassa järjestyksessään, kun rivi muutoksia alkoi 1843 nostamaan sitä yhtä korkealle ajan vaatimusten kanssa. Nyt voimassa oleva koulujärjestys on vuodelta 1872.

Sääntö on, että kaikki koulunkäynti on vapaaehtoinen, paitsi rippikoulua. Valtio kustantaa koulujen opetuksen, muutamissa suomeksi, toisissa ruotsiksi, mutta oppilaat suorittavat vuosimaksun, paitsi rajotettua lukua varattomia. Lyseot ovat opillisia kouluja, jotka lopetetun oppi ajan perästä lähettävät oppilaisensa yliopistoon. Polyteknillinen koulu ja realikoulut ynnä „reali-lyseot“, antavat oppilaisilleen ne tiedot, joita tarvitaan keinotaidollisiin eli porvarillisiin elatuskeinoihin. — Vapaana kaikista näistä, ja oman erityisen hallituksensa alaisena, on Suomen kadettikoulu Haminassa, jossa nuorukaisia uppseereiksi kasvatetaan.

Nämä oppilaitokset ovat pojille. Mutta kun meidän aikakautemme myös tunnustaa vaimon oikeuden, niinkuin ajattelevan olennon, antavat naisten-koulut ylhäisempää opetusta maan-tytöille. On myös monta yksityistä oppilaitosta valtion avulla ja ilman sittä, oppia varten, ammattilaiseksi valmistumista, kauppaa, merikulkua, taide-opetusta varten; vieläpä kouluja pienille lapsille 3:sta 8:san vuoden ikään asti, jotka siellä taivutetaan leikeillä järjestykseen ja vaarinpitoon.

Ei yksikään ole sulettu pois korkeammasta sivistyksestä. Mutta suurelle joukolle kansan lapsia, pojille ja tytöille, suomea ja ruotsia puhuville, on nykyään kansakoulu vapaasti avoinna. Tätä varten ovat säädyt myöntäneet erityisiä apuja, joilla valtio myös kustantaa seminaareja kansakoulun-opettajain ja opettajattarein valmistusta varten. Muutoin pitää jokainen paikkakunta huolta

korkeimmista tahi alhaisemmista kansakouluistaan. Tämä suurityö kansan sivistykseksi on vielä alussa, vuodesta 1863. Osa paikkakuntia on rientänyt asettamaan niin paljon kansakouluja kuin mahdollista on; muut ovat osoittaneet itsensä haluttomiksi tahi epäluuloisiksi. He luulevat kansakoulun oppilaisistaan tekevän herroja ja opettavan heitä ylenkatsomaan maan viljelystä ja kodin yksinkertaisia tapoja. He unhottavat, ettei mitään ammattia meidän aikanamme voida toimittaa ilman opitusta. He eivät tiedä, että muissa sivistyneissä maissa, joissa kansakoulu on vanhempi, niinkuin Ruotsissa, juuri kelpoisimmat maanviljelijät, arvokkaimmat, ymmärtäväisimmät talonpojat ovat sellaiset, jotka nuoruudessaan ovat saaneet parempia oppitietoja ja paremman kasvatuksen kansakoulussa.

Ja niin menee opetus juurikuin valonsäde kaikkien kansan osain läpitse, kansakoulusta ja pienten lasten koulusta aina yliopistoon asti, tarjoten kaikille oppeja ja hyviä tapoja, jotka ovat suurempi arvoiset, kuin hopea ja kulta. Koti alkaa, koulu pitkittää, elämä päättää meidän kasvatuksemme. Koulun nuoriso on alinomaa eteenpäin marssiva sota-armeija totuuden lipun alla. Sillä tulee meidän, joilla ei muuta sotajoukkoa ole, valloittaa mailma. Opettajat ja opettajattaret ovat tulevaisuuden kylväjät. Kunnioittakaamme ja kiittäkäämme heitä heidän itsekieltoisesta vaivastaan. Niin, eipä löydy tärkeämpää tointa tahi hedelmää kantavampata virkaa koko maassamme, kuin heidän. Ja koulu ymmärtää nyt oppilaisensa paremmin, kuin ennen. Hän vaatii, nyt niinkuin ainakin, niiltä hyvää käytöstä, ahkeruutta, tottelemista, ja järjestystä; mutta ei hän paina nyt oppiaan päähän, niinkuin ennen, vitsalla. Hän rankaisee lempeydellä, hän varoittaa kärsivällisyydellä, hän voipi vedota oppilaistensa omaan totuuden tuntuun ja illoita nähdessään heidät rohkeamielisinä, onnellisina, voimakkaina ruumiin ja sielun puolesta sotivan totuuden puolesta.

197. Runoilijoista ja taideniekkoista.

On jo ennen sanottu kaunisten taidetten, jotka iloittavat ja sivistävät ihmiselämätä, olevan nuorimman jokaisen kansan vaurastumisessa ja merkitsevän sen kukoistamista. Niillä on sama kummallinen voima sulata jäätä, juurikuin auringon paisteella keväellä. Kovimmankin sydämen täytyy heltyä niistä. Kun „Maamme“ ensi kerran laulettiin kevät-kentällä ulkopuolella Helsinkiä 13 päivänä toukokuuta 1848, seisoi koko suuri kenttä ympärinsä täynnä väkeä, ja oli juurikuin laulu olisi käynyt läpi tuhansien sydämien. Silloin nähtiin kyyneleitä monen silmissä, tuntemattomat puserTELIVAT toistensa käsiä, ja isänmaa oli siinä, suuruudessaan ja kauneudessaan, läsnä laulussa.

Runeberg se on, joka on sepittänyt „Maamme“; Pacius se on, joka on tehnyt sille nuotin. Professori Juhana Ludvig Runeberg syntyi Pietarsaaren kaupungissa 1804, oli jonkun ajan opettajana yliopistossa, mutta muutti sitte Porvoosen opettajaksi Greekan kielessä. Hän oli kasvanut silloin kun Franzénin viisut vielä olivat kaikkein huulilla, ja lauloi alussa, niinkuin, Franzén, luonnon kauneudesta. Mutta Runeberg oli syntyisin kuvanveistäjä, ehkä hän ei koskaan saanut oppia tätä taitoa. Hänen lauluissaan ja kertomuksissaan tuli kohta ihmis-kuvia näkösalille, niin tarkkaan muodostettuina, juurikuin ne olisivat olleet hakatut greekalaiseen marmoriin. Ne olivat Suomen kansan kuvia sen metsissä, sen kotitaloissa, pappi-

loissa ja herrastaloissa maalla; eläviä, raittiita, ja iloisia kuvia, joiden seassa ei kerjäläistäkään unohutettu. Sitte runoili hän Greekanmaan ja Skandinavian muinoisista kuninkaista, venäläisestä elinorja-tyttärestä Katarina 2:sen aikana ja viimein Vänrikki Stoolin Tarinat. Mutta viimein valitsi hän korkeimman ja vaikeimman kaikesta runotaidosta, nimittäin virret. Ja näillä juurikuin vihittiin hänen henkensä niihin koettelemuksiin, joita Jumala lähettää valituilleen maan päällä. Runeberg oli alkanut vähäisenä huomaamattomana, köyhyudessa ja taistelussa; mutta kun hänen päänsä oli harmaantunut ja hänen hermoton kätensä ei enää voinut kirjoittaa, ei ollut yksikään kuningas niin kunnioitettu kuin hän, ja niinkuin patriarkka muinoisajoista otti hän vastaan koko pohjan kunnioituksen 70 syntymä-päivänensä.

Runebergin kanssa on ruotsalainen laulu Suomessa — ruotsalainen laulu suomalaisella sydämellä — tullut korkeuteensa ja vaikenee pois vähitellen. Poissa on Lauri Stenbäck, jonka taisteleva henki vihdoin etsi ja löysi levon hänen virsissään. Poissa on nuori, rikaslahjainen Julius Wecksell, joka etsi eikä löytänyt rauhaa, ennenkuin unhoituksessa. Harmaapäänä lähettää Klaus Flemingin runoilija, Fredrik Cygnæus, ylevästi mietittyjä kehoituksiaan taidetta ja isänmaata varten. Mutta heti näiden ja muutamain harvain muiden askeleita seuraa, kasvavilla siivillä, suomalainen laulu suomeksi. Oksasen säkeneet sytyttävät, juurikuin aamuruskon, uuden päivän, kun Suonio syvästi ja harrasmielisesti kuvastaa suomalaisen hengen ikävöimistä. Molemmilla näillä runoilijoilla — professori August Ahlqvistilla ja tohtori Julius Krohn'illa — kukoistaa Suomen kieli uudemman ajan rikkaassa ihänuudessa. Kolmas runoilija, suurenlainen ja rohkea, oli näiden rinnalla tullut esiin matalasta majasta. Hänen nimensä oli Aleksis Kivi (Stenvall); — hän murtui, niinkuin Wecksell, palavan sielun kuluttamana.

Jo oli katolinen kirkko tuonut maahamme kauniit taiteet: — rakennustaiteen, kuvanveistäjä-taiteen, maalaustaiteen ja musiikin. Mutta pitkiä vuosisatoja viipyi, ennenkuin maa sai omia taideniekkoja. Täällä oli rakennusmestaria, jotka teettivät kirkkoja, välistä arvollisia heidän yksinkertaisuudessaan, välistä rumia heidän koreudessaan. Täällä oli puuhunpiirtäjiä, jotka tekivät törkeitä kuvia, ja maalareita, jotka töhrivät näitä monta rumaa alttaritaulua, joissa ryöväri, eikä Vapahtaja, riippuu sovintoristissä. Kantele oli, pelimanneja oli; mutta oikeita vaurastuneita suomalaisia taideniekkoja ei löytynyt, ennenkuin meidän aikanamme. Nyt on meillä suomalaisia arkitehtejä. Saksalainen Engel ja Ruotsalainen Chievitz ovat opettaneet meille oikean rakennustaidon. Nyt on Karl Sjöstrand, (syntyisin Ruotsalainen) voimallisissa kuvissa tehnyt meille Kalevalan sankarit ja muodostanut Porthanin muistopatsaan, joka on kuvattuna 399 sivulla. Nyt on myös Walter Runeberg perinyt isänsä kuvanveistäjä-taidon ja valmistanut marmoriin kauniimpia kuvia muinoisajan mallien mukaan.

Viimeisen vuosisadan keskipaikoilla oppi kaksi nuorta Suomalaista Isak Wacklin ja Mikael Toppelius maalaustaidon Ruotsissa. Mutta ensimmäinen täydellisesti vaurastunut ja kuuluisa suomalainen maalari oli Aleksander Lauraeus, kuollut ulkomaalla 1828. Silloin oli vielä kaikki taide leivätönnä Suomessa. Italiasta tuli nuori Suomalainen, nimeltä Robert Ekman, ja hänellä oli uskallusta pysähtyä piirustusopettajaksi Turkuun. Hänestä tuli maalaustaidon perustaja maahamme, esikuvansa ja oppilaistensa kautta. Ekman on raivannut leveän tien jälkeentulevaisillensa maastamme otetuilla ensimmäisillä historiallisilla kuvilla, ensimmäisillä piirustuksilla Kalevalasta, ensimmäisillä Suomen kansasta otetuilla tarkoilla kuvilla. Mutta kaikki taideniekat tarvitsevat matkustaa ulkomaalla nähdäkseen ja oppiakseen jotakin parempata; mistä saisivat he köyhyydes-

sään varoja siihen? Muutamat taidetta rakastavat miehet tiesivät tähän neuvon: he perustivat vuonna 1846 Suomalaisen Taideseuran, auttaaksensa nuoria maalareja ja kuvanveistäjiä. Silloin saivat Magnus ja Ferdinand von Wright paremmin rohkeutta maalaamaan aina pienimmässäkin höyhenessä luonnonmukaisia lintuja, jotka näyttävät laulavan tauluilla. Silloin maalasi Werner Holmberg suomalaisia maisemakuvia, joissa hongat suhisivat, ja hänen kuoltuaan, tulivat hänen jälkeensä Berndt Lindholm ja Hjalmar Munsterhjelm, Erik Löfgren, Aleksandra Frosterus ja Adolf von Becker maalasivat tarkkoja kuvia ihmiselämästä; monta muuta ryhtyi pensseliin, ja nyt, kun hallituskin joka vuosi jakaa matka-apuja nuorille taideniekkoille, kilpailevat Suomen taulut ja Suomen kuvanveistotaide parhaiden ulkomaalaisten kanssa.

Musiiki ei ollut kauvan ääneti. Sinä aikana kuin moni neito lauloi Fredrik Ehrströmin yksinkertaisia nuotteja pianoa soittaen, kutsuttiin nuori Hampurilainen nimeltä Fredrik Pacius musiikinopettajaksi yliopistoon. 40 vuotena sepitti hän kauniita, suurenlaisia musiikiteoksia, soitti oppilaistensa kanssa muiden maiden mestariteoksia ja tuli niin maassamme ylhäisemmän musiikin perustajaksi. Vähintään 12 nuottia on kirjoitettu „Maallemme“, mutta Pacius'en nuotti on voittanut ne kaikki. Hänen jälkiänsä seurasi nuorempi musiikin sepittäjä: Karl Collan raittiine viisuineen, Filip von Schantz, joka näki unta ylevistä suurteoksista, Aksel Ingelius, joka oli niin kaikkineen musiikia, ettei hän ollut mitään muuta. Juurikuin Wecksellin ja Kiven kuluttivat v. Schantzin ja Ingelius'en heidän palavat sielunsa. Mailma ihmettelee taideniekkan teosta eikä tiedä sitä taistelua, joka repii hänen rikki, kun hän itsessään tuntee täydellisyyden, mutta ei voi koskaan saada sitä teokseensa.

Viimein on myös näytelmätaide eli teateri, joka niin kauvan on ollut vieraana, saanut asuntonsa maassa. Suomen

kieltä puhutaan ja lauletaan nyt näyttämöltä. Niinkuin muu-
noin Suomen laulajatar Johanna von Schoultz, niin tule-
vat nyt Ida Basilier ja muut laululinnut Suomen pohjasta
kuuluisiksi mailmassa. Siihen tarvitaan sisällinen taipumus,
pitkällistä ja vaivaloista työtä, että taideniekkana täyttää ny-
kyajan vaatimukset. Kaikki todellinen taide on kuvastin,
jossa aikakausi katselee parasta itsestään puhdistetussa, kir-
kastetussa valossa. Ja niin on taide totisesti korkea ja
ylevä Jumalan lahja. Mutta jos pahat himot tulevat siinä
esiin, maalatkoot he vaikka kuinka ihanoiksi kasvonsa, ei
ole taide enää totinen, silloin on se Jumalan vihollinen, eikä
hänen palvelijansa. Katsokaamme siis, ketä herraa me pal-
velemme, ettei valo muuttuisi pimeydeksi. Sillä, sanoo
profeeta (Es. 2: 16, 17): Herran päivä käy kaiken kau-
niin käsialan ylitse, ja Herra yksin on silloin korkea oleva.

198. Suonion wirsi kotimaan puolesta.

Oi kuningasten kuningas,
Sä maan ja taivaan valtiias,
Myös tälle maalle silmäs luo
Ja armos runsaat lahjat suo!

Vähäinen meidän kansa on,
Mailman silmiss' arvoton;
Vaan mitä mahtavinkin vois,
Jos voimaa sult' ei saanut ois!

On edessäs kuin tomu vaan
Suuruudet, voimat, vallat maan;
Kun viittaat, korkein alenee
Ja matalaiset ylenee.

Kuink' usein juuri valitset
 Aseikses pienet, alhaiset,
 Siks' että Sinun voimasi
 Selvemmin heissä näkyisi.

Kun tahdoit kansan valitun,
 Otitpa ylen katsotun
 Ja halvan Judan kansan, sen
 Teit vartijaksi totuuden.

Ja Bethlehempä, pienoisin,
 Tuo kaupungeista Judankin,
 Sai armon armoist' ylimmän,
 Messiaan nähdä syntyvän.

Oi Herra kuule meitä myös,
 Tee meissäkin Sun armotyös!
 Suuruutta emme rukoile,
 Me pienuutemme tyydymme.

Jos meidän kansa aina sais
 Vaan olla palvelijana,
 Sun töitäs aina toimittaa,
 Valistua ja valistaa!

Suonio.

199. Kotiintulo koulusta.

Aurinko laskeupi koivujen taakse alas tyyneen järveen.
 Tuolla on kultaa vedessä, viileys ilmassa; taivaan rauha kai-
 ken maani päällä.

Nyt on kesäkuu, tuomet kukkivat, kaikki linnut laulavat metsässä. Minä palaan koulusta takaisin kotiini. Tie tulee minulle pitkäksi, sydän tulee minulla niin täyteen. Minä ajattelen jotakin muuta, kun minulla on vielä palanen matkaa kirkkomäelle.

Mitä kaikkea enkö ole oppinut ja nähnyt, siitä aamusta asti, kun ennen kiipesin tikapuille tuolla kotona ja mietin tuota käsittämätöntä sanaa: meidän maamme! Nyt tunnen sen; — niin, se on, minä tunnen vähäisen nurkan siitä: ensimmäisen puustavin pitkästä läksystä. Mutta minä tiedän nyt sen ansaitsevan tulla rakastetuksi, ja miksi rakastamme sitä. Minun isäni taivaassa, anna minun saada oppia paljon, paljoa enemmän isänmaastani, että minä tulisin sille kelvolliseksi ja voisin palvella sitä koko minun elämäni ajan!

Kuinka eriskummaiseksi kuitenkin on Jumala luonut tämän maan ja siunannut sen kurjuuden. Niin kova, niin kylmä, niin köyhä, etäinen, piilossa, unhotettu, ja kuitenkin ihanin, parhain, rikkain, iloisin maa meille! Mitä sellaisesta maasta on, jossa ihminen, alinomaisessa kesässä, istuu ravittuna luonnon valmiiksi laitetusta pöydästä? Kaikkea tarjoaa se hänelle, mutta ei iloista kunniata luoda jotakin uutta ja parempaa, ei voimallista tuntoa saattaa olla ilman, ei vapaata tunnetta, ettei hän ole kenenkään orja. Minä tahdon olla luonnon herra enkä sen nurkkavieras. Minä tahdon jolla Päivönen, joka sai erämaan ja teki sen huvitarhaksi. Oi äitini, sinulla oli oikein: ansaitseeahan sen eteen elää.

Ja tätä kansaahan, jonka Herra Jumala on asettanut kiviä vääntämään tänne mailman päähän, minä rakastan sen levollisessa voimassa! Se on sellainen, kuin luonto ja vaiheet ovat sen tehneet; rosoinen, vanha puu kivikkomaassa. Mutta kun me karsimme pois kuivat oksat, kun me hankimme sille ilmaa ja valoa ja levitämme tuoretta, uutta multaa sen juurten ympärille, katso silloin sen latva kasvaa

viheriäisiä kerkkiä, silloin on se kukoistava raittiissa nuoruudessa. Ajatellessani mitä tämä kansa on kokenut ilman kuolematta, mitä se on kantanut ilman murtumatta, mitä se on ollut vailla ilman epätoivotta; niin minusta näyttää, ettei se koskaan saata murtua, niinkauan kuin juuri on terveenä. Onpa ainoastaan yksi vihollinen, joka sen voipi tappaa turmelemalla sen sydämen, ja sen nimi on Velttous. Mutta katso, taas on tuossa kova, kylmä, köyhä maa ympärillä, joka sanoo: tee työtä! Se velttounut kansa herää juuri-kuin unesta, havaitsee olevansa alasti kinoksilla, tuntee itsensä ja elää.

Jota enemmän minä ajattelen mitä olen lukenut tämän kansan kuluneista päivistä, sitä enemmän käsitan minä kuinka ihmeellisesti Jumala on johdattanut sitä syväin, pimeäin laksojen läpitse kukkuloille valoon. Se kuului suureen, lukuisaan, mutta köyhään, oppimattomaan ympäri puolen mailmaa hajotettuun sukuperään. Jos Jumala olisi jättänyt Suomen kansan rauhaan omiin voimiinsa, niin olisi siitä tullut sellainen kurja, hukkaantunut ihmiskunnan pirstale, kuin nyt nuo onnettomat, pois kuolevat kansat Siperian erämaissa ovat. Mutta Jumala oli armorikkaasti vallinnut tämän kansan niin monien sen sukulaisten seassa. Miksikä? Sitä en minä tiedä, kukatiesi siksi, että hän tähän oli pannut alusta etevämpiä lahjoja, kuin muihin. Niin johdatti hän tämän teitä etemmä länteenpäin, jossa se tuli yhteyteen slavilais- ja germanilaiskansain kanssa. Siellä pani Jumala sen vieraan ruotsalaisen vallan alle, tarpeeksi väkevän olemaan sen turvana, mutta ei kyllä suuren tahi valtavan nielemään sitä. Ja sidottuna, juurikuin nuori puu tähän tukeen, kasvoi Suomen kansa, harjaantuneena kovissa myrskyissä. Sen perinpohjainen luonto on itämainen, aasialainen; mutta kun se on saanut parasta, jota Europa voi sille antaa: kristinopin, yhteiskunnan ja vapauden, ihmisellisen sivistyksen, kantaa se molemmat, itämaan ja länsimaan itsessään. Sellaisesta

voipi Jumala tehdä jotakin. Kun aika oli täytynyt, irtautti Jumala entisen, Ruotsiin yhdistävän siteen ja sitoi kansan yhteen Wenäjän kanssa, juurikuin osoittaaksensa sille sen alkuperää. Sillä siinä näyttää Jumalan tarkoitus olevan aivan julkinen, nimittäin että suomalainen kansa on tuleva opettajaksi ja esikuvaksi monelle pois tulleelle heimolaiselle, kun se itse tekee sukuperänsä ominaisuuden hedelmälliseksi ihmiskunnalle. Ja kun se kerran on kasvanut 12 miljoonaan

Minä näen kotini, minä näen sen, akkunat kimaltelevat etäällä ilta-auringon valossa! Tuolla on meidän oma syöttöhakamme, tuolla on peltomme. Jo näen aidan, veräjän, karja-kartanon ja kaivon. Tuolla on se paikallaan, vanha riihi savustuneine ovineen, jossa minä hyppelin tasakäpälässä olissa. Oi kuinka kaikki on kuin ennenkin, ja kuinka kaikki on kaunista! Punainen lato on saanut uuden katon. Ojan silta on vasta korjattu. Niin nyt varjoavat korkeat kuuset talon! Kuinka tie on pitkä! — pitkä! pitkä! pitkä! Kuule, tuolla haukkuu koira. Se on Musti, niin, se on vissi, että hän on saanut vainun minun tulostani. Tie mutkistuu; tässä ovat vanhat haavat, joihin varikset kokousivat illalla. Eteenpäin, eteenpäin, oi, että voisin lentää! Ja nyt näen veräjän, kartanon, portaat aivan likellä. Joku tulee tiellä hän levittää kätensä se on minun äitini, minun rakastettu äitini, joka tulee minua vastaan. Kuinka olen onnellinen, Jumalani! sinä olet antanut minulle kaikki, — äitin, kodin, isänmaan. Oi, Jumala olkoon kiitetty!

200. Isänmaan Mirsi.

1. Jumala maamme suojele,
Ja voimallasi varjele!
Sen turv' oo sodass', rauhassa,
Surun ja ilon ajassa.
2. On tämä meille arvoisin,
Kaikista kalliin, rakkahin,
Likell', etääll' ei tienotta
Meill' oo niin kallisarvoista.
3. Tääll' ovat isämm' asuneet,
Vaivoissa toivoin uskoneet;
Tääll' meilläkin on asunto
Ja sama onni, elanto.
4. Ja täällä kerran lapsemme
Tulevat käymään teitämme,
Mit' on meill', kaikki saamahan
Ja Jumalaa rukoilemaan.
5. Suo suojas' Herra maallemme,
Rakasten vetten rannoille;
Ja laske hoitos' lempehin,
Kuin kesäkaste kukkihin.
6. Ja siunaa sielu uskova,
Jok' on sen onnee toivova;
Mutt' kaada maamme sortajat,
Sen onnen, rauhan rikkojat.
7. Ota sen kansa omakses',
Vapaaks', iloiseks' kansakses';

Suo lempeä ja neuvoa,
Ja täyteen Henkes' armoa.

8. Pimeestä oot sen auttanut,
Kukoistamaan myös saattanut;
Niin suo sen loppuun aikansa
Valossas' saada kasvunsa.

9. Se valo, pyhä sanasi,
On paiste maan ja taivaasi;
Suo kirkkaasti se loistamaan,
Ei koskaan meistä poistumaan.

Runeberg.

Oikaisemisia.

Tarkimmankin vaarin pitämisellä on sekä kirjoitus- että paino-virhiä jäänyt kirjaan, joita enimpää tähän otetuita lukija hyväntahtoisesti ennen kirjan käyttämistä oikaiseisi, nimittäin:

Siv.	riv.	7 on: män	lue: enemmän
36	20	Luoppionvaara	Luppionvaara
37	3	samoin	samoin
51	14	Pyyuikka	Pyynikki
52		useissa kohdissa samoin.	
56	1	oman maamme	maamme
66	20	korkeampakin	korkeampiakin
83	16	tavallisempia	tavallisimpia
87	16	sekoitettuna	sekoitettuna
—	28	aikoivat	alkoivat
125	1	<i>Tschudilaisia</i>	60 <i>Tschudilaisia</i>
129	21	peuranvarsa	peuranvaja
134	17	Seideiksi	Seidoiksi
—	23 ja 28 on:	Seidin—Seidit	Seidan—Seidat
140	13 on:	suomesta	Suomesta
141	9	tasaiseksi	tasaisiksi
143	15	lauluin	laulain
180	29	ryysyin	ryysyihin
184	10	(arvoitusten selityk-	
		sissä) 32	22
—	11	(samoin) 34	24
185	31	loihtumista	loihtemista
191	21	tarpeelliseksi	tarpeellisiksi
225	3	tavahalle	taivahalle
237	20	suttui	suuttui
246	20	omista tekemistä	tekemistä omista
247	25	terve	terveen
248	15	rannalle	rannalla
253	5	korahntti	karahutti
271	15	Jotunia	Jotuneja
272	24	lohikärmeeksi	lohikärmeiksi
345	21	Aronas	Aronus
359	1	kaakui	kaatui
—	18	sankkasumuinen	synkkä, sumuinen
362	22	tuskan	Tanskan
—	29	Tallettivat	talleltivat
398	4	kutsuttiin	kutsuttiinkin

Siv. 413	riv. 12	on: päivä	lue: päivänä
" 417	" 24	" tu-	" tuli
" 420	" 30	" ka-altajina	" ka-valtajina
" 429	" 25	" jat ar josihä	" ja tarjosi hä-
" 433	" 4	" kävl	" kävi
" 438	" 3	" viimeine nkuningas	" viimeinen kuningas
" —	" 16-ja 17	on: kans-ja	" kans-sa
" 445	" 29	on: tahtonek	" tahtoneet

Paitsi tässä lueteltuja on kirjaan jäänyt melkeä määrä vähäpätöisempiä osittain paino- osittain kirjoitus-virheitä. — Useissa paikoissa on: takasi, kun pitäisi olla: takaisin. Muutamiiin nenn-päätteisiin nimisanoihin on tullut laatusanainen pääte -inen, ja päinvastoin. Siellä täällä on joku kirjain jäänyt pois tahi on ylösalaisin. Muukalaisissa nimissä pitäisi, että alkumuoto helpommin näkyisi, sijoituspäätteen edessä olla heittomerkki ('), joka useassa on jäänyt panematta. Niin esim. siv. 432 ja 433 on: Döbeln'in, Döbeln'ia, vaan ei ole: Adlercreutz'in, Klingspor'in, Kulneff'ia.

317½. II. 1.

Roots. lastending 3

